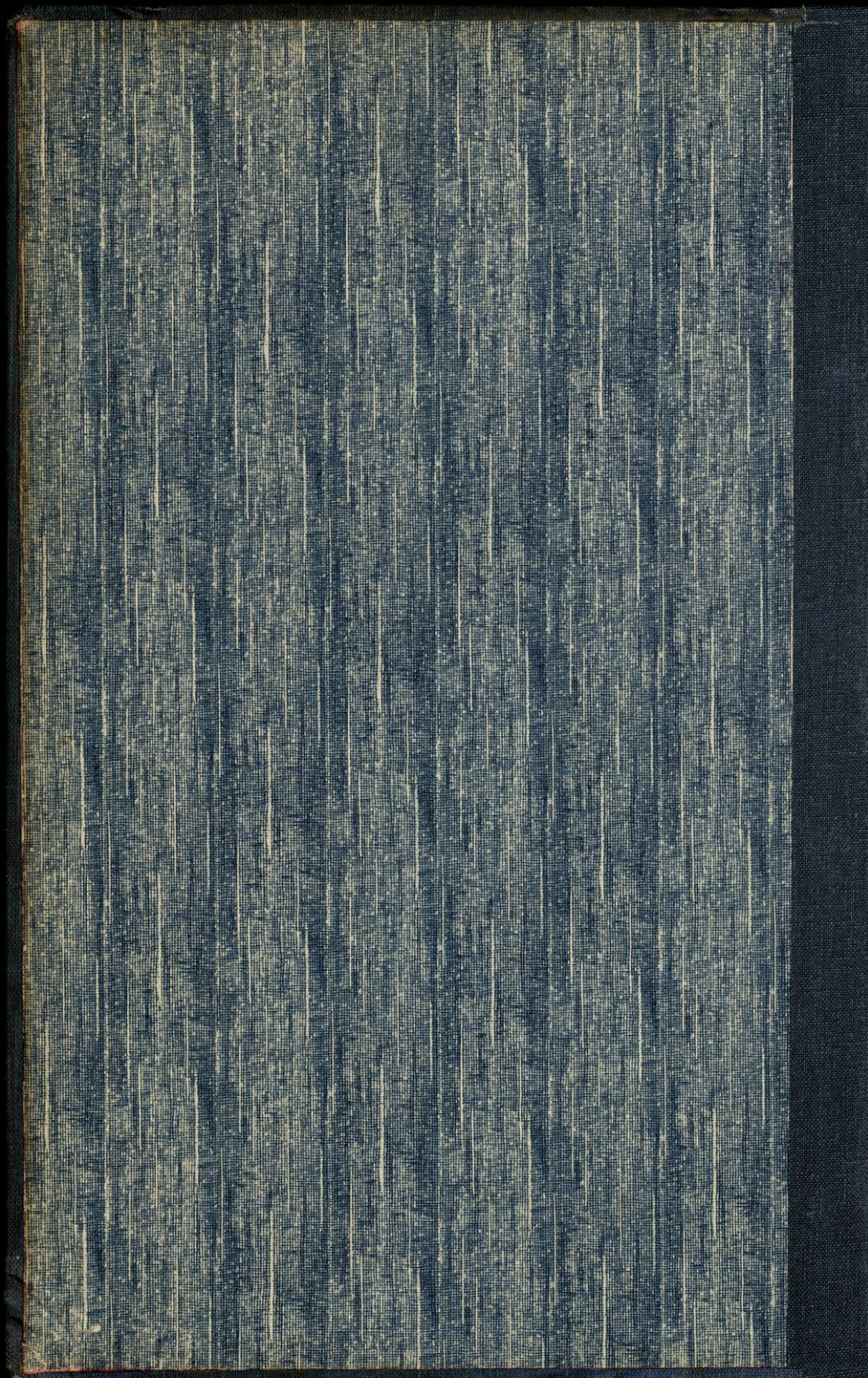

DR. AVG. STEGENŠEK
KONJIŠKA
DEKANLIJA

**KONJIŠKA
DEKANIJA**

UMETNIŠKI SPOMENIKI
LAVANTINSKE ŠKOFIJE
DRUGI ZVEZEK

KONJIŠKA DEKANIJA

SPISAL

DR. AVGUŠTIN STEGENŠEK

profesor bogoslovja in c. kr. konservator

S 75 nariski v tekstu in 94 slikami na
59 tablicah

V MARIBORU

1909

ZALOŽIL PISATELJ

II 528 575/2

UMETNIŠKI SPOMENIKI
LAVANTINSKE ŠKOFIJE
BRUGI ZAVSEK

KONJŠKA
DEKANIJA

ZALOŽNIK SI PRIDRŽI VSE PRAVICE

TISEK TISKARNE SV. CIRILA
V MARIBORU

III 38863, 6

- 9 -05- 2002

FZC 200206530

Štev. 2875.

Častivrednemu gospodu
DR AVGUŠTINU STEGENŠEK
prefektu kn. šk. dijaškega semenišča
in profesorju bogoslovja
v
MARIBORU.

Dne 6. junija 1908 predložen mi rokopis: „Lavantinskih umetniških spomenikov II. zvezek, Dekanija Konjiška“ sem v presojo izročil škofijskemu odboru za oceno knjig in tiskovin v smislu apostolske konstitucije „Officiorum ac munerum“ z dne 25. januarja 1897. Pogl. XII.

Ker je dotični cenzor dne 17. junija 1908 v smislu apostolske okrožnice „Pascendi dominici gregis“ z dne 8. septembra 1907 pismeno izdal svoj NIHIL OBSTAT, zato tudi jaz prav rad podelim svoj nadpastirski IMPRIMATUR ter želim, da si vsaka župnija moje škofije naroči po 1 vezan izvod, da ga shrani v župnijskem arhivu.

Za prvi zvezek sem daroval 1000 K in za drugi 500 K. Enako naj dekanija pomaga dekaniji, da se prepomenljivo delo uspešno nadaljuje in srečno dovrši. Opus hoc egregium debet perfici!

Kn. šk. Lavantinski ordinariat v Mariboru, na god sv. Mohorja,
dne 12. julija 1908.

L. Mikal Napotnik
Rucinski

KRATICE.

BKstGQ = Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen, CIL = Corpus inscriptionum
latinarum, MhVSt = Mitteilungen des histor. Vereines v. Steiermark, MZK = Mitteilungen
der Zentral-Kommission f. Kunst- und histor. Denkmale, ONB = Ortsnamenbuch (Zahn)
in UB = Urkundenbuch (Zahn, Schumi).

PREDGOVOR.

Predno se je začela tiskati Dekanija Gornjegrajska, se je pisatelj že lotil pričujočega dela. Stavbe so navidez obetale nekoliko manj, mnogo pa zgodovina Žičke kartuzije. V dobi od 10. avg. do 27. sept. leta 1904 je obiskal vse cerkve, jih je zmeril, opisal in fotografoval. V velikih počitnicah naslednjega l. 1905 je najprej od 17. jul. do 12. avg. zbiral zgodovinskega gradiva v knjižnicah in arhivih na Dunaju in v Gradcu, od 19. avg. pa do 9. sept. pa je nepretrgoma vnovič potoval po konjiški dekaniji ter je razširil popisovanje tudi na posvetne spomenike, namreč grobišča in razvaline ter na obstoječa pokopališča (pred vsem na verze v nagrobnih napisih)¹. Mesto „Cerkvenih spomenikov Lavantinske škofije“ so tako nastali „Umetniški spomeniki“, kakor že kaže izpremenjeni naslov. Izvzemši Skomre in Sv. Kunigundo je pisatelj vsako župnijo po dvakrat in trikrat obiskal, Špitalič in Konjice pa še večkrat.

Kar zadeva popis spomenikov, ni bilo mogoče vse tako priprosto povedati, da bi mogel umeti vsak neuk čitatelj. Potem bi se ne smelo govoriti ne o kapitelih in ogredju pri stavbah, ne o profilu in kretnji pri figurah in pisati bi morali v časniškem slogu in s pesniško domišljijo. Vendar pa bodo tudi priprosti ljudje večji del knjige lahko razumeli in z zanimanjem čitali. Tako n. p. uvod o cerkvah in gradovih, potem zgodovino konjiških župnikov in raznih gradov ter zgodovinska poglavja o Žički kartuziji, slednjič tudi popis domače cerkve. Treba je knjigo vzeti seboj in potem pri cerkvi čitati in primerjati popis s stavbo in oltarji. Posebne zasluge bi si pa pridobili gg. dušni pastirji in učitelji, ako bi faranom in odrasli šolski mladini raztolmačili domače spomenike na licu mesta, ker ta knjiga, kakor vse podobne, ima poleg znanstvenega namena še posebno nalogo — vzbuditi zanimanje za domače starine in umetnine, vzgajati čut spoštovanja in veselja za nje.

Čeprav nima konjiška dekanija lastne tiskane zgodovine, se je vendar že več raziskovalcev lotila tega dela, a njih trud je ostal v rokopisu. Prvo kroniko² je sestavil konjiški nadžupnik in kanonik J. Rozman (gl. o njem

¹ Prim. „Grabverse in Gonobitz und Umgebung“ v „Zeitschrift f. österr. Volkskunde“, Wien 1908, p. 23—29 in „Nagrobni verzi v konjiški dekaniji“ v „Časopisu za zgodovino in narodopisje“, 1908, str. 185—194. V prvem članku so se objavili nemški verzi, v drugem slovenski.

² Liber Memorabilium. Konjiška kronika ali Zgodbe konjiške nadfare in dekanije po letih vredjene in vvrstene. Jel spisovati Jožef Rozman, konjiški nadžupnik leta 1868. Fol., 472 deloma še nepopisanih strani.

str. 51), ki je bila za tedaj vzorno spisana in je služila za podlago skoro vsem župnijskim kronikam v dekaniji, v čadramski kroniki je pa celo dobesedno posneta. Pozneje je lavantinski Nestor, stolni prošt Ignacij Orožen¹, sestavljal gradivo, ali pravzaprav je le to zabeležil, na kar je mimogrede naletel pri iskanju podatkov za druge dekanije. Posebno marljivo je nabiral konjiškega zgodovinskega gradiva zadnja leta svojega življenja stolni kanonik dr. Jožef Pajek († 1901), sam po rodu Konjičan². Prepisaval je posebno urbarje in razne gospodarske akte iz graškega deželnega arhiva; kakor pričajo citacije, jih je pisatelj pričujočega dela rabil mnogokrat in s hvaležnostjo do svojega nekdanjega profesorja.

Slike in nariske je pisatelj izvršil skoro vse sam. Dva nariska (53 in 58) sta po dr. J. Grausu, potem so predloge za nekatere slike (tabl. 1, 10a, 20a, 45b, 50, 52a, 55 in 58) iz deželnega arhiva v Gradcu, druge so od g. Čeriča, organista v Čadramu (tabl. 24, 30a in c, 35 in 36), slednjič so nekateri klišeji (tabl. 22, 25—27, 33, 53 in 59) izposojeni iz dela Dr. M. Napotnik, Govori o raznih cerkvenih slovesnostih v Čadramu, 1900.

Glede razvrstitve posameznih župnij je smatral pisatelj za najprikladnejše pričeti z matero-župnijo konjiško, iti potem ob Dravini na Pohorje (Stranice, Zreče, Skomre) ter opisati župnije na pohorskih obronkih (Sv. Kunigunda, Čadram, Kebeľ, Prihova) slednjič se zasukati proti jugu (Sv. Jernej, Loče, Žiče in Špitalič) ter končati s Kartuzijo.

Kakor pri prvi knjigi, tako mora pisatelj tudi pri tej izraziti posebno zahvalo preč. g. dekanu Fr. Hrastelj in vsem gg. župnikom opisane dekanije, potem predstojništvom arhivov in v prvi vrsti ljubeznivemu g. ravnatelju štajerskega deželnega arhiva, vseučiliščnemu profesorju dr. A. Mell, potem preč. kn. šk. lavant. ordinariatu in mil. g. stolnemu dekanu, bogoslovničnemu ravnatelju dr. J. Mlakar za posredovanje pri izposojevanju nekaterih rokopisov in tiskanih del, ter veleč. g. Jož. Zidanšek, prof. bogoslovja in vodji dijaškega semenišča, špitališkemu rojaku, za blagohotno čitanje korekturnih pol. Slednjič — in vendar v prvi vrsti — se mora pisatelj še najponižnejše zahvaliti Njega ekscelenci premilostljivemu g. g. knezu in škofu dr. Mihaelu Napotnik. Vsak, kdor pozna razmere, v katerih se vrši izdaja te knjige, je prepričan, da bi ne bila nikdar izšla brez Njegovega vsodbujanja, Njegove gmotne in moralne vsestranske podpore. Zato naj naša „Konjiška dekanija“ tudi bodočim rodovom priča o izrednem zanimanju za cerkveno umetnost in zgodovino tega najodličnejšega sina staroslavne konjiške nadžupnije.

V Mariboru, dne 25. marca 1909.

Dr. Avg. Stegenšek.

¹ O Orožnu glej spis Franca Pirkmaier, Monsignor Ignaz Orožen, infulierter Domprobst, Jubelpriester . . ., Marburg 1900 (Ponatis iz lista Südost. Presse). Glaser, Zgod. slov. III, 287.

² Prim. Glaser, l. c. IV, 204.

I. ZGODOVINSKI UVOD O CERKVAH IN GRADOVIH V KONJIŠKI DEKANIJL.

Konjiška dekanija je v zemljepisnem in zgodovinskem oziru nekako enota. Obsega približno obvodje zgornje Dravine z njenimi pritoki. Na severu meji na poraščene pohorske vrhove, na vshodu na potoka Loznico in Ličenco, na jugu konča z Dolgo goro in Slemenom ter Konjiško goro, na zapadu pa jo meji umetna črta, ki gre od konca Konjiške gore pri potoku Grabljica naravnost proti severu na vrh Pohorja (sl. 1)¹. Svet v dekaniji je večinoma hribovit in se od vseh strani nagiba proti Dravini; večje ravnice se nahajajo le ob njej (pri Konjicah in Žičah) ter ob Oplotnici (pri Tepanjski vasi).

A nas ne zanimajo ne imena hribov, ne vod, ne naselbin; mi hočemo samo zasledovati tiste stavbinske in umetniške ostanke, ki so jih nam zapustili pretekli rodovi. Kar imamo od prvotnih stanovalcev in od Rimljanov, bode pokazalo naslednje poglavje. Večina ostankov je šele iz časa, odkar so Slovenci koncem VI. stol. po Kr. zasedli te pokrajine. V prvo vrsto stavimo cerkve, ker so njih selišča deloma starejša ko gradov in so navzlic svoji, večinoma mnogostoletni starosti še skoro vse dobro ohranjene, da še lepše ko nekdaj. Z verskim čuvstvom so se ob enem pomladile.

Najstarejše cerkveno selišče v naši dekaniji bo cerkev sv. Jurija v Konjicah, gotovo še iz prvega tisočletja, kar se da tudi sklepati iz zaščitništva sv. Jurija, ki je bil v omenjeni dobi najbolj priljubljen². Tu je bil sedež prvotne župnije, ki se imenuje že l. 1146, a je gotovo iz XI., morebiti celo X. stol. Obsegala je ozemlje vse današnje dekanije, potem na vshodu pred l. 1251 še današnje župnije laporsko, poljšansko in studeniško, po l. 1251 pa mesto imenovanih tinjsko in kos venčeselske, nadalje na zapadu črešnjsko, ne pa straniške in skomarske, ki sta se ji šele l. 1785 priklopili.

S časom so nastale v tem velikem ozemlju cerkev za cerkvijo, tako najbrž že pred l. 1251 v Zrečah, Čadramu, na Keblu, potem v kartuziji (ok. 1160) in v Špitaliču (ok. 1200), da ne govorimo o krajih, ki so dandanes izven dekanije. Koncem srednjega veka (pred l. 1500) pa je bilo že vse polno cerkev — vse, ki še dandanes stojijo, izvzemši cerkve sv. Ane v Konjicah (ok. 1550), M. B. na gori (iz l. 1769) in sv. Neže (1724) ter nove

¹ Natančneje o teh mejah in njih razvoju glej v našem članku v Časopisu za zgod. in narodop. 1907 str. 193—203.

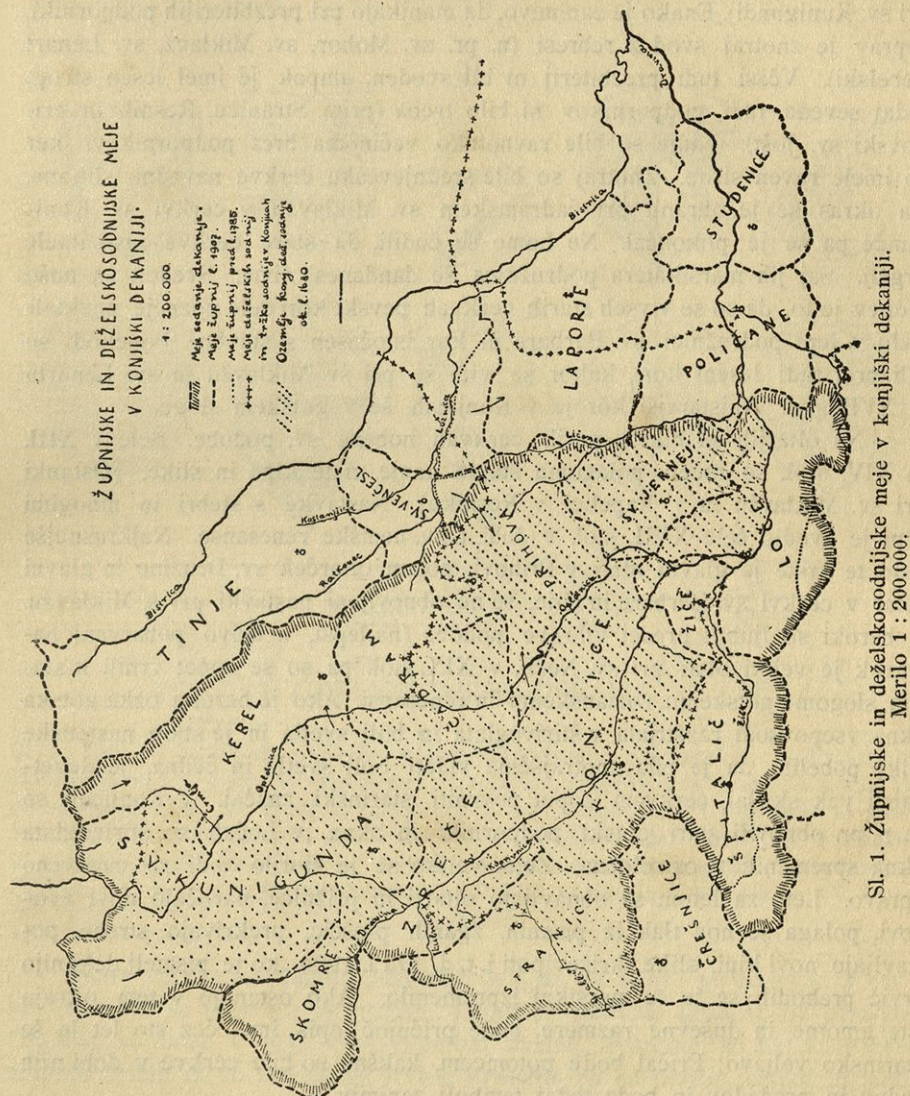
² Najstarejše cerkve sv. Jurija so v Ptuj (IX. stol.), v Konjicah (se im. kot župnija l. 1146), v Škalah (1154), na Remšniku (1201) in v Mozirju (1241).

čadramske (1895), dodavši pa cerkev sv. Križa pri Stranicah in sv. Pankracija pri Zrečah. Srednji vek je postavil v naši dekaniji 23 cerkev, od katerih jih stoji še dvajset, novi pa samo 4, ki so še vse ohranjene. Pač pa je novi vek srednjeveške cerkve vse pre naredil, popravil in olepšal, da je dandanes marsikatera teh cerkev lepša, ko so bile v srednjem veku po naših mestih.

V XII. stol. je imela velika konjiška župnija gotovo še jako malo prebivalcev. Več milj daleč je moral jezdi župnik, ako je hotel koga prevzeti. Bilo je na pol misijonsko življenje, kakor dandanes v marsikaterih razsežnih ameriškanih župnijah. Vozil se pa tedaj ni nihče, ker srednji vek ni poznal kočij. Ko pa je število ljudij narastlo, so ustanovili več kaplanskih mest za večje podružnice. Vsaj koncem srednjega veka so imele cerkve v Zrečah, Čadramu in Ločah svoje kaplane v Konjicah, ki so menda v nedeljo in praznik prišli opravljat službo božjo. V vsej župniji je bilo tedaj (n. pr. l. 1545) komaj okoli tisoč odraslih, ki so bili dolžni prejemati velikonočno sv. obhajilo. V novejši dobi se je ustanovila podžupnija v Zrečah (menda 1675) in Ločah (menda 1681), osemdeset let pozneje pa v Čadramu (1762) in Prihovi (1766). Vse ostale župnije pa je ustanovil cesar Jožef II. s tem, da je velel (l. 1785) razkosati prevelike starejše župnije. Tedaj so iz zrečke župnije izločili župnijo sv. Kunigunde, iz čadramske—kebelsko, iz ločke—sv. jernejsko in iz konjiške—žičko. Špitalska je nastala v samosvojem ozemlju l. 1782 odpravljene kartuzije, straniška in skomarska pa sta tudi iz Jožefove dobe in sta izluščeni iz stare župnije vitanjske in obenem priklopljeni k dekaniji konjiški. To je torej razdelitev ozemlja, v katerem bomo popisavali starinske spomenike.

Najstarejše cerkve v naših krajih so bile večinoma lesene. Naši ljudje niso znali zidati. Prve zidane so delali tujci; zato so pa tudi iz sekanega kamna, kakor nikdar pozneje. (Tako n. pr. glavna ladja konjiške cerkve, potem cerkev v kartuziji in cerkev v Špitaliču). Te glavne cerkve, kakor tudi manj važne podružnice so bile jako priproste. Nobena ni bila obokana, izvzemši špitalsko, ampak vse so imele lesen strop iz desk. Cerkev v kartuziji so svodili šele kakih 150 let pozneje, ladjo konjiške cerkve pa začetkom nove dobe, zelo staro čadramsko cerkev pa koncem XVIII. stol. Celo lepa podružnica sv. Barbare, pozidana v gotskem slogu koncem srednjega veka, ni imela izkraja v ladji oboka. Gotske stavbe sv. Kunigunde, sv. Mohorja, sv. Miklavža so tudi imele v ladji izprva raven strop. Za tlak je služila navadno stolčena in zbita prst, pozneje opeka in šele v XVII. stol. so začeli uvajati mramorne plošče. Dandanes je ponos vsake cerkve lep zvonik. V srednjem veku pa ga je redkokatera cerkev imela. Tisti mali zvonček, ki so ga imeli, so obesili v lesen nastrešni stolpič, pa je bilo dobro. O zvonikih v naši dekaniji se da naslednje dognati. Cerkvi v kartuziji in v Špitaliču ga nista imeli. Konjiški zvonik je zelo star, ni pa gotovo, ali je sočasen z ladjo. Zvoniki pri sv. Kunigundi in na Keblu, potem v Žičah so starejši ko ostali deli teh cerkev, zadnja dva sta ostanka prejšnjih hiš božjih. Pri vseh drugih cerkvah v dekaniji pa je zvonik mlajši ko cerkvena stavba. Stari zvoniki so bili nizki in široki. Videti je, da niso segali veliko nad

streho cerkvene ladje. Visokost prvotnega zvonika še kaže v Čadramu okrajek (zims) pri stari župnijski cerkvi. Tudi konjiški in kebelski zvonik sta bila izkrajra ravnotako nizka; stolp pri sv. Kunigundi pa je segal do sredine sedanjih zgornjih oken.

Sl. 1. Župnijske in deželskosodnijske meje v konjiški dekaniji.
Merilo 1 : 200.000.

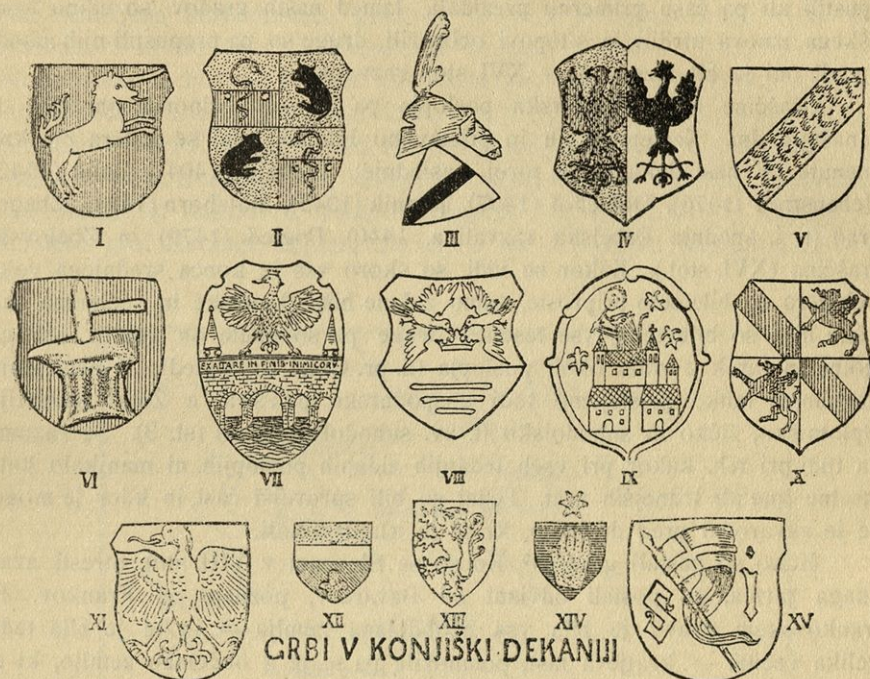
Prve cerkve v naši dekaniji so še iz romanske dobe, ko je bil poluokrožni svod in lok pri vratih in oknih v navadi. Temu je sledil prehodni slog (cerkev v Špitaliču) in gotika. Ker so zidovi tanki, so obok z rebresi razdelili na posamezne kape, rebresa pa so od zunaj podprli s podporniki, da se ni stavba navzlic tankih zidov porušila. Okna in vrata kažejo v tej dobi oster lok, ki je pri oknih izpolnjen s krogovičjem. Krasna gotska stavba je bila cerkev v kartuziji: v tej dobi so namreč romansko cerkev povišali in obokali. A sedaj je razpadla. Lep je bil tudi prezbiterij v Kon-

jicah in pa cerkev sv. Barbare. A obedve stavbi sta izgubili staro krogovičje. To se najde le še v čadramskih podružnicah sv. Mohorja in sv. Miklavža. Značilna za priproste stavbe tega okraja so pa majhna ostroločna okna brez krogovičja (n. pr. v Stranica, Skomrah, Resniku, v stranski kapeli pri sv. Kunigundi). Enako je zanimivo, da manjkajo pri prezbitarijah podporniki, čeprav je znotraj svod z rebresi (n. pr. sv. Mohor, sv. Miklavž, sv. Lenart kebelski). Včasih tudi prezbitarij ni bil svoden, ampak je imel lesen strop; tedaj seveda tudi podpornikov ni bilo treba (prim. Straniče, Resnik in prihovski sv. Jošt). Ladje so bile ravnotako večinoma brez podpornikov, ker so imele raven strop. Znotraj so bile srednjeveške cerkve navadno slikane. Ta okras se je ohranil pri čadramskem sv. Miklavžu, v cerkvi sv. Kunigunde pa se je pokončal. Ne bomo se čudili, da stare cerkve niso imele orgelj. Saj jih marsikatera podružnica še dandanes nima. Svedok za našo trditve je to, da so se v vseh starih cerkvah pevski kori šele pozneje pozidali. Celó v lepi podružnici sv. Barbare ni kor istočasen s stavbo. Ponekodi so bili prej tudi leseni kori, kakor se vidi še pri sv. Miklavžu in sv. Lenartu iz XVII. stol. Najstarejši kor je v Konjicah, še v gotskem slogu.

Na oltarjih ni bilo v prvih cerkvah nobene sv. podobe. Šele v XIII. in XIV. stol. so začeli polagoma staviti nanje male kipe in slike. (Ostanki pri sv. Miklavžu in v kapelici v Resniku). Nastavke s stebri in mnogimi kipi je uvedlo šele XVII. stol. v dobi t. zv. nemške renesanse. Najkrasnejše delo te vrste je glavni oltar v Prihovi, potem oltarček sv. Družine in glavni oltar v cerkvi sv. Barbare in trije, še ne obnovljeni nastavki pri s. Miklavžu. V baroki so ljubili precej vihrave podobe (najlepši, a krivo pobarvani nastavek je veliki oltar pri sv. Neži), v XIX. stol. pa so se zopet vrnili k starim slogom: gotskemu, romanskemu in renesansi. Ako je baroka ozka gotska okna vsepovsodi razširjala v štirivoglata in bolj svetla in je stare nastenske slike pobelila, da je bila znotrajščina videti bolj svetla in čedna, je devetnajsti vek skušal cerkvam zopet povrniti starinski značaj. V Konjicah so se n. pr. obnovili stari gotski podporniki in okna, v Ločah so štirivoglata okna spremenili v ostroločna. Zelo veliko se je storilo tudi za cerkveno opravo. Leto za letom se obnavljajo oltarji in prižnice, naročajo novi zvonovi, polaga se nov tlak iz pisanih, žganih ploščic, prekrivajo strehe, postavljajo novi kipi, slike, križevipoti i. t. d. Od l. 1904, ko je pisatelj dekanijo prvič prehodil, se je že marsikaj izpremenilo. Ako ostanejo v tem okraju iste gnotne in duševne razmere, bode pričujoč opis imel čez sto let le še starinsko veljavo: Pričal bode potomcem, kakšne so bile cerkve v dobi njih dedov in pradedov in bode tedaj tembolj zanimiv.

Po cerkvenih in državnih postavah je morala v srednjem veku imeti vsaka cerkev gotovo premoženje za vzdrževanje. Cesar Ludovik Pobožni je zahteval najmanj eno kmetijo (mansus). Zato najdemo, da je imela večina starih cerkev nekdanja ali svoja zemljišča ali pa stalne letne dohodke v žitni desetini, vinski gornini ali obrestih od rejne živine. Za nekatere kapelice in oltarje so skrbele tudi bratovščine. V konjiški cerkvi sta bila oltarja sv. Jakoba in sv. Duha v oskrbi bratovščine Žalostne Matere Božje, oltarja sv. Andreja in sv. Boštjana in pozneje rožnivenški oltar pa so imeli vsak

svojo bratovščino. Kadar pa je bilo treba staviti cerkve in oltarje, je pri-
skočil na pomoč tudi cerkveni zaščitnik (patron), potem župnik in drugi
dobrotniki. Zato nahajamo njih grbe na cerkvenih stavbah in predmetih, ki
so raditega važen zgodovinski vir (sl. 2).

Sl. 2. Grbi na cerkvenih predmetih v konjiški dekaniji. Zastopani so: I. Proštija v Dobrlivesi na Koroškem, II. vitez Khisl, III. Konjiški gospodje (črno bruno bi moralo iti od zgoraj navzdol), IV. Conti de Camisano, V. grof Tatenbach, VI. nadžupnik in prošt Valentin Fabri, VII. nadžupnik Marko Gonani, VIII. nadžupnik Jan. Baselli, IX. nadžupnik in poznejši senjski škof Boštjan Glavinič, X. nadžupnik J. Renzenberg. XI. patriarhat oglejski, XII. neznan, XIII. štajerska dežela (?), XIV. neznan in pokvarjen in XV. Adam Svetkovič.

Stare cerkve so učakale današnjih dnij, ne pa stari gradovi. V rev-
nih ostankih se skrivajo po gozdih. Ločiti pa moramo gradove od graščin.
Gradovi so imeli v prvi vrsti brambni namen, pozidani so na težje pri-
stopnih hribih in so starejšega izvira, graščine pa so služile, četudi utrjene,
pred vsem gospodarstvu, stojijo v ravnini in so za stoletja mlajše. V naši
dekaniji imamo pet gradov: Konjiški, ki se najprej imenuje v zgodovini
(l. 1148) in je najdalje bil zaseden (do konca XVII. veka), največji, najboga-
tejši in najbolj ohranjen, potem Zreški grad (Freudenberg), Lušperg
pri Zrečah, Zajčev grad na Keblu (Gybel) ter Zbelovski grad
(Plankenstein) (Prim. sl. 3).

Med tem ko so si stare cerkve podobne v tlorisu, ima vsak grad
drugačno obliko. Pozidani so tako, kakor je zahteval vrh dotičnega hriba, da
se je dal uspešneje braniti, potem pa tudi bolj ali manj prostrano, kakoršno

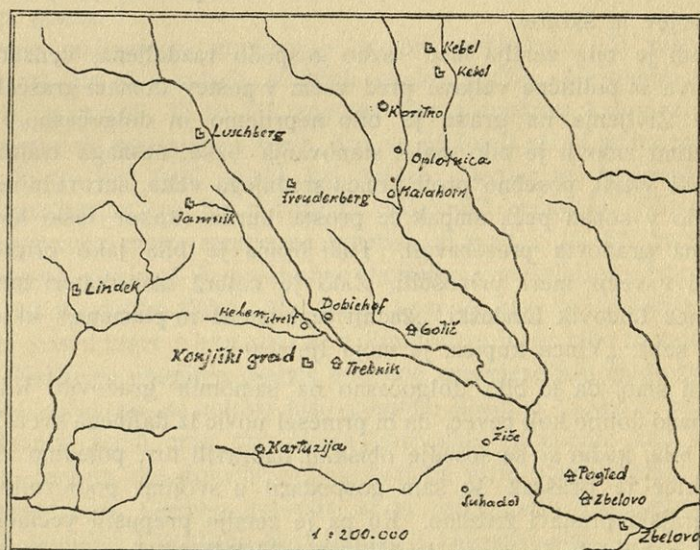
je bilo pač premoženje prvega lastnika. Navadno je imel vsak grad glavni brambeni stolp (Berchfrit), hišo za stanovanje (Pallas) in visoko obzidje. Kebelski grad je imel samo stolp, obenem za stanovanje in zavetje, in je vzgled za najpriprostejše gradove. Ko so se začeli v vojski rabiti topovi, se stari gradovi niso mogli več braniti in so jih zato koncem srednjega veka opustili ali pa času primerno prezidali. Izmed naših gradov so edino konjiškega iznova utrdili in s topovi oborožili, druge so pa prepustili njih usodi. Ta ali oni je bil menda že v XVI. stol. razvalina.

Graščine kot gospodarska poslopja pa so se večinoma ohranile do današnjih dni. Naštejemo jih in pristavimo letnico, kdaj se katera prvikrat imenuje. V naši dekaniji so torej naslednje: Trebnik (1404), Golič (1542), Hebenstreit (1476), Dobiehof (1497), Jamnik (1342), Malahorn (1448), Zbegov grad (t. j. spodnja kebelska razvalina, 1440), Pogled (1479) in Zbelovska graščina (XVI. stol.). Kakor se vidi, so skoro vse iz konca srednjega veka. Nekatero so bile celo priproste, samo zidane hiše (kmetske in večinoma tudi trške hiše so bile tedaj vse lesene), druge pa so imele ob voglih okrogle stolpe in jarek z vodo okoli poslopja (n. pr. Golič in Pogled). K neutrjenim graščinam lahko prištejemo tudi gospodarske pristave Žičke kartuzije: Oplotniško, žičko in suhodolsko (t. zv. suhodolski grad) (sl. 3). Se razume, da tudi pri teh, kakor pri vseh tedanjih zidanih poslopih, ni manjkalo kake strelne line ali trdnjših vrat. Tedaj so bili surovejši časi, in kdor je mogel, se je zavaroval pred druhaljo, ki se je klatila okoli.

Kako so nastali gradovi? Ko so se Slovenci v VIII. stol. otresli avarskega jarma, so postali odvisni od Bavarcev, pozneje od Frankov. Po frankovskem pravu je bila vsa neobdelana zemlja — in te je bila tedaj velika večina — kraljeva last, pomnožila pa se je z obdelano zemljo, ki so jo vzeli upornim velikašem. Gotovo se je l. 822, ko je Ljudevit Hrvatski nastopil zoper Franke, udeležil tudi marsikateri slovenski štajerski plemenitnik. Kralj pa je to zemljo delil in daroval med škofo, samostane in zveste plemenitnike ter služabnike. Svoje grofe, ki jih je pošiljal kot uradnike tudi v naše kraje, je z zemljišči plačeval. Tako se sredi med Slovenci začne nemška posest. V lesenih pristavah, obdanih z leseno ograjo, se nastani oskrbnik tujega gospodarja, ali pa fevdnik (najemnik) ali pa tudi manjši in revnejši lastnik sam. V burnem X. in posebno XI. stol. so zapustili tisti plemenitniki, ki so mogli in smeli, svoje lesene pristave in so se umaknili na vrhe težje dostopnih hribov. Tam so si pozidali gradove. Smel ni vsak. Vsaj po poznejšem avstrijskem deželskem pravu je moral imeti najmanj 30 funtov srebra letnih dohodkov, zraven pa še privoljenje sosednjih graščakov. A tudi mogel ni vsak. Treba je bilo najeti in plačati tuje zidarje. Starejši deli Konjiškega gradu so iz sekanega kamna, tudi pri ostalih štirih gradovih je zid večalimanj umeten, kamenje veliko, na zunanji strani uglajeno, stik med kamni ozek. Ko bi ne bilo zidovje krepko, bi se porušilo pri obleganju, ko so ga stresali in rušili z okovanimi hlodi. Graščaki so bili torej premožni veleposestniki. Nekateri so seveda imeli tudi razne dvorne, vojaške in upravne službe, drugi pa so ostali večinoma doma in so se pečali z gospodarstvom. Na vprašanje pa, ali je bil kateri graščak

Slovenec, se ne da kar tako odgovoriti. Po svojem rodu je gotovo marsikateri izhajal od nekdanjih slovenskih plemenitnikov. Ker pa razvitega narodnega čuta tedanja doba ni poznala, se je vsak graščak čutil, brez ozira na svoje pokolenje — le kot ud vladajočega stanu.

Krivo bi pa bilo, ako bi kdo mislil, da je vsa zemlja v naših krajih bila razdeljena med domače gradove. Prvič je znana dolga vrsta tujih graščakov, ki so imeli v konjiškem ozemlju posestva. Tako n. pr. vitezi Blumenstein iz bližine Prežina pri Celju Dobrotno vas l. 1345, gornještarska rodova Liechtenstein vas Markošice l. 1370 in pl. Massenberg Prihovo in Lačno vas pri Čadramu, potem Bistriški gospodje Dražovas, poljčanski vitez Grasel l. 1432 Konjiško vas, Majšperški gospodje vas Bukole, Ramschissel vasi Modrič in Rakitovec, Ptujski gospodje vas Klokočovnik, slednjič vas Suhodol grof Herman Celjski. Drugič so se nahajali plemenitniki, ki so

Sl. 3. Zemljepisna lega gradov, graščin in pristav v konjiški dekaniji.
Merilo 1 : 200.000.

ostali na svoji pristavi in so prebivali sredi med podložniki. Ker so bolj revni, imajo pod seboj le eno vas ali več kmetij in sicer ali kot osebno last ali pa tudi kot fevd od premožnejših gospodov. V to vrsto štejemo Otona iz Straže (Wartenhofen? 1181), Otona iz Radelke (Radisdorf, 1206), Ruperta Zreškega (1206), Sibota Oplotniškega (1213), Volfganga Koritniškega (de Trok, 1240), Berenga iz Bezine (1281), potem lastnike Prevrata, namreč Otona (1234), Hertvika (1300) in Otona Mlajšega (1334). Mogoče spada sem tudi prvi posestnik Trebnika (1404) in pa Awerji, sorodniki savinskih Awerjev, z raznimi posestvi. Tretjič imajo tukaj svoja posestva tuji škofje in samostani. L. 1430 ima krški škof kmetije v Ločah, koroški benediktinci od Sv. Jurija ob Dolgem Jezeru imajo v dekaniji vinograde, župnik sv. Magdalene pri Ma-

riboru pa selo Prežigal (1485). Slednjič je mnogo zemlje v rokah žičkih kartuzijanov in domačih cerkev, nadarbin (ustanov za vzdrževanje duhovnikov) in bratovščin. Rekli smo že, da je izkrajja vsaka cerkev imela svoje zemljišče in podložnike. Posebno veliko zemlje pa so dali najstarejšim župnijam, zakaj tedaj je zemlja še malo nesla. Ko pa je bila pozneje bolj gosto naseljena in boljše obdelana, so narastli dohodki. Zato so obilne dohodke velikih župnij skoro vsepovsod na Spodnjem Štajerskem porabili tako, da so jih pripisali štajerskim in kranjskim samostanom. Izjemo dela konjiška župnija, ki pa je tudi trpela in sicer dvakrat — v korist samostanom. Prvikrat l. 1172, ko je župnik odstopil velika posestva v ravnini pri Žičah kartuzijanom in je zato prejel samo desetino v Soteski pri Novicerkvi, ki jo je obdržal potem skozi 700 let, drugikrat pa l. 1251, ko je odstopil ozemlje sedanjih župnij laporske, poljčanske in studeniške dominikankam v Studenicah, prejel pa je zato samo župnijo tinjsko ter kos venčeselske. To so bili časi, ko so bili samostani središča omike in napredka, ljubljenci in punčice vladarjev in škofov.

Četudi je bila zemlja med razno gospodo razdeljena, vendar pridejo glede vpliva in politične veljave pred vsem v poštev domači graščaki. Kako so živeli? Življenje na gradu je bilo neprijetno in dolgočasno. Prostora med debelimi zidovi je bilo malo, stanovanja ozka, nesnaga trajna. Vrhutega so bili vitezi, posebno proti koncu srednjega veka, surovi in neomikani. Ker ni bilo v sobah peči, ampak le prosta kurila (kakor laški kamini), so po zimi na gradovih prezebavali. Tudi hrana je bila jako priprosta. Le vina so si v večji meri privoščili. Zato je najbrž marsikateri tako mislil, kakor Janez Ludovik Lindeški, „zadnji tega imena in plemena,“ ki je l. 1606 zapisal o sebi: „Vinca kupica, je moja ljubica¹.“

Rekli smo, da je bilo dolgočasno na samotnih gradovih. Kdaj je zabredel v našo dolino kak pevec, da bi prinesel novic iz daljnega sveta? Glavna zabava je bila, kadar so se sosedje obiskali, napravili lov, pojedino ali viteške igre. Dokler je graščak še sam gospodaril s svojimi podložniki, je bilo vsaj na grajski pristavi živahno. Ko pa je zemljo prepustil večinoma kmetom in je pobiral le še razne davščine v pridelkih in denarju, so tudi pristave osamotele. Ako je prišla vojska, je moral graščak z izbranimi hlapci in podložniki v boj na klic svojega višjega gospoda. Če v ta namen ni imel denarja, si ga pa je izposodil in je zastavil posestvo. Tako je n. pr. graščak v Doberni, grof Bogen, prodal ta grad krškemu škofu, da je mogel l. 1147 iti v sveto deželo². Ob posebnih prilikah, n. pr. če je došel deželni knez, so se zbrali v kakem gradu, samostanu ali mestu, so se posvetovali, menjavali med seboj svoje kmetije in kmete, dali pisati in pečatiti usnjene prodajne in kupne, dostikrat pa tudi darilne listine, so se gostili, včasih tudi kregali in prepirali ter prepire razsojali z ostrim mečem. Surova sila je največ veljala. Kaj radi so vitezi škodovali drug drugemu, še rajši pa samostanom in cerkvam, ker ti se niso mogli braniti z orožjem. Žička kartuzija

¹ Ein Glas Wein, Ist die Bultschaft mein. Orožen, Dekanat Neukirchen, p. 551.

² Zahn, Urkundenbuch, I, p. 348.

je n. pr. take krivice trpela od konjiškega graščaka Leopolda, da se je morala zoper njega pritožiti pri papežu v Rimu; ne veliko manj preglavice pa so ji delali lastniki frevdenberškega gradu nad Zrečami.

Čeprav pa so bili graščaki sebični, surovi in siloviti in navadno brez večje izobrazbe, so vendar bili z druge strani verni in pobožni. Ko je prišla zadnja ura, so delali pokoro in so skušali z bogatimi darovi v prid cerkev in samostanov popraviti prejšnje izgrede. Tudi so hčere in mlajše sinove dostikrat odločili za redovniški in duhovski stan. Ortolf in Bertold Frevdenberška sta pred l. 1256 stopila v nemški viteški red, Konrad Hebenstreit in Ernest Awer sta bila škofa krška (v XV. stol.), Janez Zbelovski je bil župnik v Braslovčah, Nikolaj Konjiški dominikanski prior v Ptuj; Adelheid Frevdenberška je postala redovnica v Studenicah, Barbara Mindorfer v Velesovem, Elizabeta Hebenstreit pa klarisinka v Mekinah na Kranjskem¹. Cerkveni ustanovi sta napravila grof Walsee za vikarija v Črešnjicah, za kaplanijo sv. Janeza v Konjicah pa vitez Janez Žusemski, obadva svojčas posestnika Konjiškega gradu.

Gmotna podlaga za gradove — so bili podložniki. Ti niso bili vsi enaki, tudi se jim ni v raznih stoletjih enako godilo. Najslabše se je godilo nevoljnikom. Ti so bili popolna last gospodova kakor živina. On jih je zamenjaval, prodajal in ženil. Kar so pridelali ali si prihranili, je bilo njegovo. Ni pa jim smel storiti kaj žalega. Dokler so se graščaki sami pečali s kmetijstvom, so jim nevoljniki obdelovali posestva. Sčasom je pa gospoda razkosala svojo zemljo na kmetije. Kmetje so bili že bolj svobodni. Gospodi so dajali le predpisane davščine v pridelkih in prirastkih ter opravljali ne previsoko tlako. Ako pa je gospoda vse to zahtevala edino v denarju, je postal kmet obrestninar (Zinsbauer) in je bil v najugodnejšem položaju. Nekatere omejitve osebne svobode srednjeveških podložnikov, ki se nam zde nečuvene, se gotovo niso posebno občutile. Tako n. pr. da se ni smel podložnik ženiti brez privoljenja gosposke, ravnotako tudi ni mogel podedovati. Saj so iste določbe veljale tudi za nižje plemenitnike, nekdanje kneževe nevoljnike. Osebna svoboda se je začela šele z baronom. Ko je l. 1623 bil konjiški Tatenbach povzdignjen v baronski stan, je dobil pravico se imenovati gospod (Herr), pridevati si naslov „blagorojen“ (Wohlgeboren) in pečatiti z rdečim voskom. Vsi ki so bili manj ko baroni, so bili v srednjem veku „služabniki in hlapci“ (Dienstmannen und Knechte), gotovo so se pa tudi dobro počutili.

Tudi kmet je bil lahko zadovoljen, vsaj proti koncu srednjega veka. Marsikateri grajski „hlapec“ in obrestninar je dobro gospodaril in postal premožen. Ako se je v boju odlikoval, so ga proglasili za viteza. Iz hlapčevskega stanu so tako vstajale vedno nove plemiške rodbine. Prva dva lastnika graščin Trebnik in Pogled sta bila morebiti hlapčevskega ali pa kmetskega pokolenja. Tudi robota in davščina nista bili visoki. Konjiški kmetje so koncem srednjega veka robotali na leto po sedem dni, tržani pa

¹ Ker so Hebenstreiti in Awerji imeli izven dekanije svoja glavna posestva, zato ne trdimo, da so našteje osebe teh rodbin — konjiški domačini.

po štiri dni; od navadnega domca so plačevali tržani na leto 6 fenigov ali pa en krajcar in 2 feniga (1490 in 1562). Prepire je razsojal graščak in kmetska, oziroma trška sodišča, hudodelstva pa krvni sodnik. V našem okraju so imeli nižje sodstvo konjiški, trebniški, kebelski, pogledski in zbelovski graščaki, potem konjiški trg ter kartuzijanski priorji, višjo oblast (nad hudodelci) pa so izvrševali le konjiški in zbelovski gospodje; in sicer prvi od l. 1479 naprej ter tako daleč, kakor je segala konjiška župnija (Meje glej v sl. 1.)

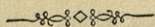
Koncem srednjega veka pa niso samo gradovi propadli, ker se niso dali več braniti zoper topove, ampak tudi njih stari lastniki so izumrli. Rod za rod (n. pr. konjiški, freydenberški, kebelski in zbelovski) je prenehal in njih posestva so prešla večinoma v roke deželnim knezom. Ti so jih dajali tujim plemenitnikom v oskrb ali pa v last. Vrhutega so nastale graščine v vznožju grajskih hribov in so se obenem izpremenili tudi gospodarski odnošaji. S tem se pa je poslabšalo razmerje med gospodo in podložniki.

Kaj je bilo temu vzrok? Najprej to, da niso več gospodarile domače obitelji, ki so vendar imele neko zanimanje za svoje podložnike, ampak tuji bogataši, ki so pošiljali v naše kraje oskrbnike, sami pa so le redkokdaj ali pa nikdar prišli pogledat. V konjiški okolici in na gradu so gospodarili Wilthausenovci in primorski Devinci, potem pa gornjeavstrijski Walseejevci, na Keblu pa Schaumbergovci iz Gornje Avstrije, ki so se v svoji domačiji hvalili, da so na svojih posestvih — kralj, papež, škof in dekan. Obadva gradova kakor tudi Zbelovo je dobil potem cesar Friderik III. v roke. Vsako tretje leto je poslal oskrbnika, ki mu je moral že za vsako leto naprej plačati najemnino. Za Konjiški grad je znašala navadno 90 funtov srebra na leto. Seveda si je potem oskrbnik prizadeval tekom leta ta denar in še več iztisniti od podložnikov. Oskrbnike pa so posnemali lastniki manjših graščin. Vse se je zarotilo zoper podložnike, kako bi jih izkoristili. Drugič so obrestinarji plačevali davščine v denarju. Visokost denarne svote so bili določili pred stoletji, ko so bili pridelki po ceni. Sedaj, ko so bili pa dragi, bi bil gospod (ali oskrbnik) na boljšem, ako bi dobival dačo v pridelkih ali pa bi se denarne obresti zvišale. Seveda so od kmeta več zahtevali. Tretjič je graščak vsled manjše vrednosti denarja več porabil ko nekdanj in vrhutega tudi, ker je hotel boljše živeti, se lepše oblačiti in boljše vzgajati svoje otroke. Zato mu je trebalo višjih dohodkov. Marsikateri gospod zato ni dajal kmetom v najem vinogradov, pašnikov, njiv, ampak jih je sam na svoj račun obdeloval. V tem leži četrti vzrok napetih razmer med gospodo in podložniki. Kmet je imel od tega dvojno škodo. Najprej se je njegovo zemljišče s tem zmanjšalo, potem pa je bil prisiljen veliko več tlačaniti, ker gospodje niso imeli hlapcev. V konjiškem okraju so okoli l. 1490 kmetje tlačanili le po 7 dni na leto, pozneje pa po 70—80 dni na leto, torej kadar so grajski katerega rabili. L. 1570 je sicer posebna komisija po prizadevanju deželnega kneza iznova določila roboto, za kmete na 12 dni (ne več 7 dni ko pred 80 leti), za tržane pa po starem na 4 dni. Petič se je zvalil na kmeta tudi deželnoknežji davek. Izkraj

knez sploh ni pobiral rednega davka, ker je imel dovolj gotovih dohodkov od svojih posestev, potem od sodnijskih pristojbin, od mest i. t. d. Sčasom pa je prišel tudi ta davek. Knez ga je naložil graščakom, graščaki pa kmetom in sicer s knezovim privoljenjem. Najgrše pa je bilo, ako so nekateri graščaki več pobirali — seveda v svojo korist — kakor se je od kneza zahtevalo, ali ako so pobrane svote celo za se obdržali. Slednjič so se tudi pravne razmere kmetu v škodo izpremenile. V srednjem veku so veljale mnogo sto let stare navade in izročila, katere so čuvali vaški staroste. Koncem te dobe, posebno pa začetkom novega veka, so pa nastopili v Italiji izučeni pravniki, ki so se ravnali in sodili po poganskem rimskem pravu, ki je bilo podložnim celo tuje, še več — naravnost sovražno. Kmeta, ki je bil tedaj že več ali manj svoboden, so stavili v isto vrsto z rimskimi nesvobodnimi poljskimi delavci.

Ni se torej čuditi, ako so se slovenski kmetje začeli družiti in klicati po „stari pravdi“ t. j. po pravicah in dolžnostih, ki so jih imeli v srednjem veku, še pred nedolgo preteklim časom. Ko ni nič pomagalo, so se uprli l. 1515, 1573 in 1635. V prvem letu (1515) so bile tudi Konjice glavno središče upora, v zadnjem letu (1635) pa so naskočili vstaši graščino Golič, kartuzijansko pristavo v Oplotnici in Žičko kartuzijo samo. Za tedaj so sicer kmetje podlegli, a polagoma so se njih razmere zboljšale in slednjič so zopet dosegli prostost. To se je zgodilo deloma za cesarja Jožefa II, deloma pa l. 1848. Ko so l. 1782 odpravili Žičko kartuzijo in podržavili njena posestva, so preklicali tudi tlako. V ozemlju konjiške graščine se je do tedaj služilo na leto 32.971 dni ročne tlake, 4.792 enovprežne in 93 dni dvovprežne. Mesto tlake so plačali podložniki enkrat za vselej 1839 gld 27 kr., kar je bilo tudi za tedanje razmere nizka svota. Podložništvo pa se je odpravilo l. 1848. Ko so iznova uredili občinske, davčne in sodnijske okoliše, so izgubile graščine (v našem okraju trebniška in zbelovska), ki so bile do tedaj sedež gosposke, zadnjo veljavo za javno življenje.

Grad in graščina sta vsak za se pojav gotovega časa. Prvim — vojaško utrjenim bivališčem — je odklenkalo koncem srednjega veka, graščinam pa, vkolikor so bile sedež gosposke, pred petdeset leti. Gradovi so razpadli, ker se vrh hribov niso dali več porabiti, graščine pa bodo tudi v bodoče služile gospodarskim namenom. Novih pa ne stavijo več. Sedaj so bolj priljubljene svobodne, udobne in razkošne vile. A škoda bi bilo gradov, ako bi izginili iz zemeljskega površja. To so vendar pomniki naše preteklosti in z njimi je v zvezi zgodovina kmetskega stanu ter plemenitašev. Neumno je, ako se išče v razvalinah zakladov. Gradovi so počasi razpadli. Lastniki sami so pobrali streho, les, pohištvo, sploh vse, kar se je dalo odnesti in so porabili za nova, graščinska poslopja v ravnini. Gotovo niso pozabili na novce. A tudi v razvalinah so gradovi lepi in zanimivi. Zato naj bi si soseske šteje v čast iz javnih sredstev vzdržavati te borne, z bršljanom poraščene zidove, ki so jih nekdanji njih pradedi s tlako pozidali.

II. PREDZGODOVINSKE, RIMSKE IN RANOZGODOVINSKE STARINE.

Gomile.

Ob novejši rimski okoliški cesti Vitanje—Konjice se nahaja v zreškem župnijskem gozdu šestero gomil, druga poleg druge, vse že prekopane, a se ne ve niti kdaj, niti od koga. Imajo stožečasto obliko in merijo v premeru 10—12 korakov; najvišja je 171 *cm* visoka. Pokopališčno polje obkroža na dveh straneh majhen jarek s pičlo vodo. Ves prostor je z drevji poraščen. Na te gomile je opozoril dr. Fr. Kovačič¹.

Najdenine.

1. V Gradišču pri Zbelovem se je našla kamenita sekira z luknjo za držaj. Shranjuje se v Joaneumu v Gradcu².

2. V Žičkem samostanu se je našel bakren novec cesarja Vespazijana³.

3. Žičah nad nekdanjo žičko pristavo so l. 1905 v vinogradu izkopali 18 *cm* dolgo in 5 *cm* široko votlo železno sekiro (Kelt) in 35 *cm* dolgo ter 3 *cm* široko ost železne sulice. Oboje se nahaja v zbirki kneza Windischgrätza v Konjicah.

4. Iz Konjic ima graški Joanej 36 predmetov (štev. 6414—6449), a pisatelj je mogel v detajlnem katalogu edino dognati štev. 6417: Zlat prstan, najden l. 1884 in za muzej kupljen od juvelirja Kienzla za 6 gld. Na sprednji strani je lanec krepkejši ter kaže ravno ploskev z bradato moško glavo.

Naselbine.

1. Na vshodu Križevskega hriba, kjer se je našlo l. 1904 več Jupitru posvečenih zaobljubljenih altarčkov, se je najbrž nahajal Jupitrov tempelj. (Glej pod napisi štev. 7—10)⁴.

¹ Časopis za zgod. in nar. 1902, 196.

² Mitteilungen d. h. V. St. 1854.

³ Ravnotam in Muchar I, 432 (zu Seiz).

⁴ Knabl je pod Križevskim vrhom iskal rimsko premenjalske poštnih konjev (mutatio) z imenom Lotodos. Njemu je sledil Pichler v cesarjevič-Rudolfovem delu v knjigi Steiermark. Profesor Ferik pa poštno cesto Celje—Poetovio—Sabaria vede iz Celja proti vshodu čez Teharje, Brezje, Slom, Šmarje, Kačjidol, Podplat, čez Gabernik v Poljčane in ob Dravini nadalje v Ptuj. V tej smeri morata torej ležati obe premenjalski Lotodos in Pultovia ter prenočišče (mansio) Ragindone.

2. V kotu, ki ga v Gornji Pristovi delata pri združenju stara in nova cesta, se zadene na njivah pri oranju na zidovje in s prstjo so pomešani vsepovsod drobci stare opeke. Iz tega in iz važne lege sklepa prof. Ferk, da je tukaj bila rimska naselbina.

3. Isti raziskovalec je odkril južnozapadno od Modriča ob potoku ostanke starega mitreja (perzijskemu bogu Mitru posvečenega templja) z rimskimi napisi¹.

4. Južno od Čadrama se nahaja v dobrovskem gozdu ob rimski okoliški cesti več spominov na nekdanjo naselbino, katero imenuje ljudstvo „Belo mesto.“ G. nadučitelj A. Brumen je poročal o tem Zgodovinskemu društvu v Mariboru sledeče (10. VI. 1907): Belo mesto se je neki razprostiralo od Maloharna do vasi Straže. Skozi je vodila rimska cesta. V gozdu je zgradba Tičnica, ki so jo imeli plemenitaši tega mesta. Poleg je kotlina, kjer je bil vodnjak. Seveda so tudi tukaj zakopani denarji in so jih neki že iskali. Na njivi posestnice Rupnik zadenejo orači dostikrat na zidovje. Lastničin oče je izkopal razno orodje: svedre, sekire, dleta. En del njive kaže lepo črno prst, kakor če bi bil kdaj tam vrt. Neki drugi posestnik je našel baje na njivi križ, kakoršni so vrh zvonikov. Tudi Na Kunci, Hribernikovem mejniku, so prišli nekoč do zidovja. Kamenje Tičnice in drugih izkopanih zidov se je porabilo za nadelavanje bližnjih cest.

Rimske ceste.

Prvi, ki je v gornji dravinski dolini zasledoval na liču mesta rimsko cesto, je bil graški župnik Rihard Knabl². V novejšem času je njegova izvajanja popravil in zelo izpopolnil profesor Franc Ferk³. Tukaj podamo po Ferku pregled cest in potov, vkolikor se tičejo našega okraja.

1. Na zapadu gre od juga proti severu potovalna cesta Celeia—Virunum (Celovec) in sicer od Frankolovega do Belega potoka, potem ob tem potoku in med Kozjakom in Stenico proti zapadu do Hudinje ter ob njej do Vitanja.

2. Armadna cesta Celeia—Flavium Solvense (Lipnica) se od prejšnje odcepi pri Belem potoku in gre skozi Tesno, kjer je po Ferku še star rimski mostič; pred Hudo luknjo zavije na vshod (kakor stara državna cesta) in gre čez Spodnje Bukole ter Poleno v Konjice. Od tam drži njena smer čez Spodnje Grušovje, Brezje in Loznico, kjer stopi na tla sedanje državne ceste.

3. Armadna cesta Virunum (Celovec)—Poetovium (Ptuj). Prvotni tir gre iz Vitanja čez Stranice, Križevce in Preloge v Konjice. K tej cesti spadajo miljniki, ki so se našli pod Križevcem in v Stranicah (?).

¹ Mayer. Gesch. d. Steiermark, 10.

² Der wahre Zug der römischen Militärstraße von Cilli nach Pettau. Archiv f. K. österr. G. Q. 1861, str. 45—66 21 z zemljevidom.

³ Vorläufige Mitteilungen über das römische Straßenwesen in Untersteiermark. Mitt. d. h. V. f. St. 1893.

4. Armadna cesta Virunum—Poetovium. Drugi in poznejši tir so napravili, ker je prejšnjo progo med Prelogami in Konjicami večkrat podsulo. Novi tir je šel iz Vitanja do Trebnjega, potem čez Jamnik in Dobjehof v Konjice.

Od Konjic pa do Slov. Bistrice je proga Virunum—Poetovium rabila cesto Celeia—Flavium Solvense. Potovalne ceste, po katerih je šla cesarska pošta s potniki, in armadne ceste so bile državne, na vsakih tisoč korakov (naših 2000) zaznamovane z miljniki, široke pa 4 rimske čevlje (naših 8).

5. Okoliška cesta ob pohorskem vznožju se pri Spodnjih Bukolah loči od proge Celeia—Flavium Solvense ter gre čez Zgornje Bukole do ceste Virunum—Poetovium. Nadalje rabi to cesto do zapadnega vznožja vrha sv. Križa, kjer se blizu potoka Koprivnice od nje odcepi in gre proti Radelki, potem severno od cerkve sv. Barbare in južno od Malahorna skozi gozd Dobravo — kjer je v dalji $\frac{3}{4}$ ure pešpota še ohranjena — v vas Stražo, kjer stoji hlev hišne številke 9 od l. 1756 ravno na cestinem tlaku, slednjič mimo Sv. Venčesla v Spod. Ložnico.

6. Okoliška cesta na vrh Pohorja gre iz Oplotnice mimo Sv. Mohorja in Kebelskega gradu do Kapunovega dvorca, od tam pa v zapadni smeri pod vznožje Velikega vrha pri Sv. Treh kraljih (kjer so kopali železno rudo), potem do Črmlje, zapadno od postrvinega ribnika.

Okoliške ceste niso bile zaznamovane z miljniki ter le $2\frac{1}{2}$ rimskih (5 naših) korakov široke.

7. Tovorna steza iz Polene na Pohorje se odcepi od ceste Celeia—Flavium Solvense vshodno od Polene, kjer ta cesta stopi v ravnino, in gre proti severozapadu čez cesto Virunum—Poetovium, čez potok Koprivnico, Rožni in Kraljičini dvorec, najprej južno, potem vshodno ob vinogradih do Skalic, v Markošiče na okoliško cesto ob pohorskem vznožju (gl. zgoraj številke 5). Vshodno od Čadrama se odcepi od te ceste in gre na Pohorje mimo Modriča, kjer je prof. Ferik vsled odkritja te steze našel tudi rimski mitrej.

(8). Ljudje pravijo, da je šla rimska cesta tudi čez Podob in dalje proti vshodu.

Gradišča, straže in utrdbe

deloma še iz ranega srednjega veka, deloma poznejša. Postavimo tukaj sem imena, natančnejši pomen morajo dognati krajevna raziskavanja.

1. Gradišče, vrh nad Sv. Kunigundo. Morda po kakem posestniku z imenom Gradišnik?

2. Gradišče v Koritnem. O njem več pri čadramski podružnici sv. Nikolaja.

3. Gračič pri Zrečah.

4. Gradišče pod Lubečnem pri Zbelovskem hribu.

5. Straža vas pri Čadramu.

6. Straža, hrib južno od Žičke kartuzije na meji dekanije, a že v drameljski župniji.

7. Festung, kakor piše uradni krajepis, ali „Na festingi,“ kakor govori ljudstvo, je grič vshodno od vasi Kobel v ločki župniji.

Rimski napisi:

I. Miljniki:

1.

IMP · CAES · T · AELIVS
HADRIANVS · ANTONINVS
AVG · PIVS · P · P · PONTIFEX
MAXIMVS · TRIB · POTES
IMP · II · COS · III
XII ·

Imp(erator) Caes(ar) T(itus) Aelius Hadrianus Antoninus Aug(ustus) Pius, P(ater) p(atriae), Pontifex Maximus, Trib(uniciae) p(otestatis), Imp(erator) bis, Consul tertium. Duodecim (milia passuum).

„Imperator Cesar Tit Elij Hadrijan Antonin Avgust Pobožni, Oče očevine, Najvišji pontifeks, s tribunsko oblastjo, imperatorjem vsklican drugič, konzul tretjič. Dvanajst tisoč rimskih (24.000 naših) korakov“ (iz Celja).

Ta miljnik, postavljen za cesarja Antonina Pobožnega (138—61), se je našel 570 korakov zapadno od cestarjeve hiše južno od nove ceste pod Stranicami na Potočanovi njivi l. 1805. Tedanji konjiški nadžupnik Battistig ga je dal s šest pari volov zapeljati v svoj vinograd h kleti, l. 1814 pa v Gradec v Joanej, kjer je vzidan v drugem dvorišču v posebni dolbini¹.

2.

IMP · CAES · C · IVL ·
VERVS · MAXIMINVS
P · FELIX · INVICTVS
AVG · PONT · MAXI ·
P · P · TRIB · POTE · COS
PROCOS · IMP · BIS
E · C · IVL · VERVS.
M · ·

Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Iul(ius) Verus Maximinus P(ius) Felix Invictus Aug(ustus) Pont(ifex) Maxi(mus) P(ater) p(atriae) Trib(uniciae) Pote(statis), Consul, Proconsul, Imperator bis et Cajus Iulius Verus M(aximianus)...²

„Imperator Cezar Kaj Julij Ver Maksimin Pobožni Srečni Nepremagljivi Avgust, Najvišji pontifeks, Oče očevine, s tribunsko oblastjo, konzul, prokonzul, imperatorjem vsklican dvakrat in Kaj Iulij Ver Maksiminijan...“ Cesar Maksimin (235—238) je bil velike rasti, pa surov vojak.

Ta miljnik (62 cm vis. : 35 cm) se je našel v Stranicah l. 1839, ko so razširili pokopališčni zid. Sedaj je vzidan v župnišču.

¹ Knabl, Archiv f. K. österr. G. Q. 1861, 61.

² Knabl, Notizenblatt, 1856, 500.

3.

..... AXIMINVS
.....
.....
.....S
.....I
.... AXI
..... OTIP.....COS
..... XI

Imenuje se v tem milniku (28 palcev vis., 15 $\frac{1}{2}$ palcev v premeru) najbrž cesar Julius Verus Maximinus. Po Knablu sta (?) zadnji črki XI število milj. Kamen se je našel, ko so l. 1839 razširili pokopališčni zid. Vzidan je v župnišću v Stranica¹.

4.

ORICE

D N FL
 CONSTANTIO
 PIO FELICI AV
 GVSTO

NOREI
 NOBCAE
 PR

Domino Nostro Flavio Constantio Pio Felici Augusto. — „Gospodu našemu Flaviju Konštanciju Pobožnemu Srečnemu Avgustu.“

Napis je narejen v letih 353—61. Sledovi starejšega napisa se še poznajo in Knabl je čital besede: bono reipublicae nato (?) = v korist države. Kamen se je našel l. 1858, mesca avgusta, v okolici Smole, 15 minut južno od Stranic. Zazidan je bil v jarku, ki je odvajal vodo pod cesto. Sedaj se nahaja v deželni hiši v Gradcu. Kamen je 60 palcev visok in 12 palcev širok².

5.

F O R T I T V D I N I D D N
V A L E N T I N I A N I E T F L
V A L E N T I S E T F L G R A T I A N O
I N V I C T I S S I M O R V M P R I N C I P V
C O N S T I T V T V M
A M A R I V I A C E L E I A

Fortitudini Dominorum Nostorum Valentiniani et Flavii Valentis, et Flavio Gratiano, Invictissimorum Principum (Milliare) Constitutum a mari via.

¹ Knabl, Mittheilungen, 1858, 77.

² Knabl, Mittheilungen, 1858, 77.

(a Mariana?) Celeia. — „Hrabrosti naših Gospodov Valentinijana in Flavija Valenta in Flaviju Gracijanu, nepremagljivih knezov. Miljnik postavljen (na cesti) iz Marinijane v Celje.“

Knabl meni, da se imenuje v zadnji vrsti mesto Mariniana, na meji med Zgornjo in Spodnjo Panonijo, ker izraz „od morja pot Celje“ (a mari via Celeia) nima smisla. Kamen je postavljen Valentinijanu in Valentu v l. 365—67, pozneje se je dodalo še Gracijanovo ime ok. l. 367—68. Miljnik, ki je 78 palcev visok in meri 24 palcev v premeru, se je našel v enakih okoliščinah in istodobno ko prej imenovani ter se ravnotako shranjuje v deželni hiši v Gradcu¹.

6.

...SAR:R::C DIVI...S. TRAIANVS..C. PONT. MAX...O...

Ta miljnik je služil kot darilnik v cerkvi v Konjicah in je bil okovan in s ključavnico opremljen. To ga je tako poškodovalo. Sedaj je v Joaneumu v Gradcu².

II. Zaobljubljeni (votivni) kamni.

7.

I OM
SAC·AVR
CORPH^S/
PARTHIAE
//IL·PR·SE·E//
V·S·L·M·

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) sac(rum). Aur(elius) Coriphus Parthiae (f)il(ius) pr(o) se et [s(uis)] v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). — „Najboljšemu in najvišjemu Jupitru posvečeno. Avrelij Korif, sin Partije, je za se in za svoje izpolnil obljubo.“

Ta kamen (88 *cm* visok) in naslednja dva so našli l. 1904 na severni strani državne ceste pri novi opekarni na zapadu hriba sv. Križa, nekaj korakov proč od tam, kjer se odcepi stranska cesta v Zreče. V najbližji okolici je moral stati Jupitrov tempelj, zakaj vsi trije oltarčki so posvečeni Jupitru. Ali se je sesul hrib in podkopal rimske starine, ali pa je voda nanesla 3 *m* debelo plast ilovice, ki je pokrivala naše tri spomenike, toliko je gotovo, da so od nekdaj ostali na svojem prvem mestu ter niso od drugod prenešeni. Zato so tembolj važni. Nahajajo se sedaj v deželnem muzeju v Gradcu³.

¹ Knabl, Mitteilungen, 1858, 77.

² Muchar, l. c. I, 383.

³ Nowotny, MZK, 1904, 246—49. Prim. Časopis za zgodov. in narodop., I, 196.

8.

I·O·M·DEF
S A C R V M
AVR·
CORIPHVS
PRO·SE·ET
SVIS·EXVI
SV·VSL·M
SABINO E
VENVSTO
COS

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) def(ensori) sacrum. Aur(elius) Coriphus pro se et suis ex visu v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito). Sabino et Venusto co(n)-s(ulibus). — „Najboljšemu in najvišjemu Jupitru Branitelju posvečeno. Avrelij Korif je za se in za svojce vsled prikazni izpolnil obljubo. Za konzulov Sabina in Venusta“ (t. j. l. 240 po Kr.). Kamen je 1'68 *m* visok.

Avrelij Korif je že prej omenjeni oltarček posvetil Jupitru. Za tega drugega je imel poseben vzrok. Videl je grozeče in hude sanje in zato je zaobljubil Jupitru Branitelju oltar, ako ga obrani. Ko je nevarnost prešla, je izpolnil svojo obljubo. Ali je ta obramba v zvezi s političnimi dogodki (Goti so l. 238 prestopili meje rimske države), ali pa z osebnimi razmerami Korifovimi, se pač ne da dognati.

9.

/ / / / /
SAC
EX·VOTO
SOL
PFVSCIVS
VERINVS

[I(ovi) o(ptimo) m(aximo)] sac(rum) ex voto sol(vit) P. Fuscus Verinus. „(Najboljšemu in najvišjemu Jupitru) posvečeno. Plačal vsled obljube Publij Fuscij Verin.“ (Kamen je 86 *cm* visok).

10.

Na nekem odlomku se je bralo še PRO SALVTE — vsled zadobljenega zdravja¹.

III. Nagrobni kamni.

11.

INGIINVS
ASSEDOMARI
AN·LII QVINTA
CAMINI·AN
ptič.

Ingiinus Assedomari annorum LII, Quinta Camini annorum . . „Ingiin, Asedomarov sin, 52 let star, in Kvinta, Kaminova hči, stara . .“

¹ Časopis l. c. 197.

Kamen (84 *cm* vis. in 51 *cm* šir.) je bil prej pri sv. Miklavžu v Koritnem v tleh zakristije, sedaj je na pročelju stare čadramske župnijske cerkve¹.

12.

SILVANVS
IANTVMARI·F·
E·SVCCESSA·CO·
V·F·S·E·S·IVNIA·F·
AN·X·

Silvanus Iantumari f(ilius) et Successa co(niuges) v(ivi) f(ecerunt) s(ibi) et s(uis). Iunia f(ilia) an(norum) X.

„Silvan, Jantumarov sin, in Sukcesa, zakonska, sta dala še živeča napraviti za se in za svojce. Hči Junija, deset let stara.“

Kamen (24 palcev vis. in 21 palcev šir.) se je našel l. 1856 pred Kladnikovo hišo (tedajni lastnik je bil Anton Schwab) v Skomrah in sicer na južnovshodnem koncu 12 sežnjev dolgega in 8 sežnjev širokega griča. Vzdali so ga v lično kapelico pri kmetu A. Kladniku, četrte ure pod skomarsko župnijsko cerkvijo proti Vitanju².

Knabl pripomni, da je Silvan Kelt, ker ima keltskega očeta, žena pa je Rimljanka po imenu. Ime Jantumar se nahaja večkrat po Štajerskem in Koroškem. Ime Silvan, ki znači rimskega pastirskega boga, sorodnega s Panom, odgovarja morda galskemu bogu „Succellus.“

13.

SEVERA
APRONIS·F
V·F·S·E·BONIAT
AE·F·ANN·XX
SVRIO·GENIALIS·F
AN·L·E·BRIGA
AVITI·F AN·XL
E·IANVARIVS·GEN
ALIS·E SATVRIA
CON·SEVERVS·SVRIO·AN L·

Severa Apronis f(ilia) v(ivens) f(ecit) s(ibi) et Boniatae f(iliae) an(norum) XX (et) Surio Genialis f(ilio) an(norum) L et Briga(·) Aviti f(iliae) an XL et Ianuarius(!) Genialis et Satura con(unx) Severus Surio an(norum) L.

„Severa, Apronova hči, je dala napraviti še živa sebi in hčerki Bonijati v starosti 20 let, Suriju, Genialovemu sinu, v starosti 50 let in Brigu (?), sinu (ali hčerki?) Avita v starosti 40 let in Januariju Genialu in ženi Saturiji (ter) Severu Suriju v starosti 50 let.“

Spomenik (50 : 43 *cm*) se je našel l. 1837 na cesti proti Vitanju ter je vzidan v župnišću v Stranica h.

¹ Knabl, Notizenblatt, 1856, 531; CILIII2, n. 5291.

² Knabl, Notizenblatt, 1857, 531 in Mitteil. 1857, 112; CILIII2, n. 5290. Orožen, l. c. VIII, str. 17 in Voditelj, 1898, str. 295.

³ Knabl, Notizenblatt, 1856, 527, CILIII2 Nr. 5285.

14.

TROGIMARVS

MAENI · F · AN · LX
 QVADRATVS · TROGIM
 ARI · F · AN · LX · ET · SECV
 NDINVS · AN · XX ·
 SABIA · VS · TROGIMARA · C
 SEVERA · QVARTI ///
 FIRMVS /// OI ///

Trogimarus Maeni filius annorum LX, Quadratus Trogimari filius annorum LXX et Secundinus annorum XX. Sabianus, Trogimara, C. Severa Quarti ... Firmus ...

„Trogimar, Menov sin, 60 let star, Kvadrat, Trogimarov sin, 70 let star, in Sekundin, 20 let star. Sabijan, Trogimara, Kaja Severa, Kvartova (?) hči (?), Firm ...“

Kamen (50 cm : 49 cm) se je našel ob cesti iz Stranic v Vitanje pri hiši kmeta Peteršnika in je sedaj vzdian v župnišču v Stranicah¹.

15.

VSAHO

FIL · AN · XX
 ET · NONNAE
 TATVC · F · VX · A · C
 SVCESSVS · FAL

Usano (?) filio annorum XX et Nonnae Tatuci filiae uxori (?) annorum C, Successus Fal (?)

Spomenik se je našel l. 1839 v pokopališčnem zidu v Stranicah; sedaj je v steni župnišča².

16.

T · IVLIVS · BELLICVS · DEC ·
 ALAE · ASTVRVM · II
 DEC · MVNICIPI · CLA · CELEIAE
 T F I
 TI · IVLIVS · FRONTONIS · F · CIVIS
 FRATER · ET · HERES · PECIT

T(itus) Iulius Bellicus, dec(urio) alae Asturum secundae, dec(urio) municipii Cla(udiae) Celeiae t(estamento) f(ieri) i(ussit); Ti(berius) Iulius Frontonis filius Civis frater et heres fecit.

„Tit Julij Belik, dekurijs druge ale Asturčanov, dekurijs mesta Klavdija Celeja, je s testamentom naročil napraviti. Tiberij Julij Civis, sin Frontonov, brat in dedič je postavil.“

Na levi in desni od napisa je vzbočena podoba jezdeca.

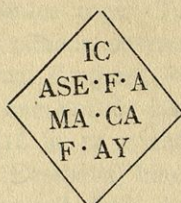
Kamen (Ok. 150 cm : 100 : 80 cm) se je rabil kot korito v usnjarni J. Stanzerja; sedaj je v lasti posojilnice v Konjicah. Izkraja je služil najbrž kot krsta za žare z mrliškim pepelom³.

¹ Knabl, Notizenblatt, 1856, 528; CILIII2 n. 5287.

² Knabl, Notizenblatt, 1856, 529.

³ Riedl, MZK 1902, 60.

17.

Ta kamen, najbrž odlomek (8 palcev : 8 palcev) kakega grobnega napisu, se je našel, l. 1839 pri razširjanju pokopališkega obzidja in je vzdian v župnišču v Stranicah¹.

IV. Upodobljeni odlomki.

18.

Spomenik v sodnijski, nekdanji Negrovi hiši v Konjicah, je imel obliko edikule (kapelice) z napisom spodaj, ki pa se je izgubil, s frizom, trikotnim čelom in atiko ter s kipi na vrhu. Na frizu vidimo pod vencem stati dečka v tuniki z igračo v roki. Poleg sta ravno tako v tunikah (a deklica je prepasana) najbrž starejša brat in sestra. Sestra moli proti bratcu kelih, brat pa kaže z desnico navzgor. Na levi je še starejši deček s povzdignjenim kladivom, na desni pa mož s tablico. Obadva sta rokodelca, ogrnjena edino z okriljem okoli ledij; morebiti sta kamnoseka, ki sta postavila ta spomenik. Na stavbinskem čelu je dekorativno ovita in pokrita ženska glava med dvema pasjima glavicama; dva ptiča (goloba) se ju dotikata s kljuni. Mogoče, da ima to gotov simboličen pomen. Atika je okrašena s hipokampi (morskimi konjički), na vrhu pa stoji med dvema levoma figura nagega mladeniča s povzdignjenima rokama². H kateremu verstvu pripada spomenik, nam ni znano. Mogoče je v zvezi s češčenjem perzijskega Mitra.³

19—21.

V Stranicah se nahajajo nekateri odlomki, okrašeni z ornamentami ali pa figurami, a brez napisov.

Na župnišču je trikotno čelo (41 *cm* vis : 63 *cm*) večjega spomenika. V njem se vidi v sredi okrogla plošča med ornamentami, na vsaki strani pa po ena ptica, obrnjena proti sredi.

Nad velikimi cerkvenimi vrati je 30 *cm* šir. in 70 *cm* vis. relief, ki kaže v okvirju proti desni obrnjenega dečka v kratki prepasani tuniki z rokavi z desnico na prsih (kazalec in sredinec sta iztegnjena, kakor bi kazala proti desni, ali pa v znamenje govora); v povešeni levici pa drži mal prtič.

V podstavku na fasadi se vidi vzbočena ženska podoba v dolgi obleki in s povzdignjeno desnico.

¹ Knabl, Mitteilungen, 1858, 85; CILIII2, n. 5288. Opomba v CIL, da je kameň izginil, ni resnična.

² Muchar, Gesch. des Herzogtums Steiermark, 1844, I, Taf. IV.

³ Primeri glavo s perzijskim pokrivalom med dvema levoma pri Sv. Kunigundi (Muchar, l. c. T. VII), potem podobne leve v Strassgangu in Ptuj (T. IX in XVII). Dočim so rimski napisi natančno zbrani, se nobeden starinoslovec ne zanima za reliefe!

III. NADŽUPNIJA KONJIŠKA.

1. Trg Konjice.

Že v rimski dobi je bila v bližini stara naselbina, sedanji kraj pa je gotovo iz prvega tisočletja in trške pravice je imel že l. 1251¹. Prebivalci so bili deloma obrtniki in trgovci, deloma pa kmetje, prebivali pa so v lesenih kočah, ker ni najti nobenega sledu kake srednjeveške stavbe. Mogoče, da je bil trg tudi z rovom in lesenim plotom obdan in utrjen, kakor Celje še l. 1450². O kakih zidanih utrdbah ni sledu. Koncem srednjega veka (ok. l. 1490) je bilo v trgu kakih 40 hiš, l. 1570 pa okoli 50. Podložne so bile konjiškemu graščaku. Ok. l. 1490 se mu je plačalo od najbolj borne hiše po 6 vinarjev davka, l. 1570 pa po 1 krajcer in 2 vinarja. Vsako leto na dan sv. Marka so volili tržani izmed sebe moža, ki jih je sodil v vseh nižjih zadevah. Izvoljenca so peljali v grad, kjer je graščak sprejel njegovo obljubo in mu izročil sodnijsko palico kot znamenje njegove oblasti. Večje hudo-delce pa je moral sodnik izročiti graščaku. Graščak je imel v trgu sodni dvorec in, kadar je bilo potreba, je poslal na svoje stroške krvnega sodnika s prisedniki, da so pri sramotilnem kamnu (Pranger) izrekli krvno sodbo. Trški sodnik je pobiral za graščaka hišno davščino (l. 1570 je znašala skupaj 8 rajnišev in 45 krajc.) in tudi denar, ki so mu ga dali navadni obsojenci kot globo je moral graščaku izročiti (l. 1570 je znašal 30 funtov fenigov, 1 funt pa je ostal sodniku za beriča). Graščak je pokrtil z njim precejšnje stroške za krvno sodnijo. Tudi robota je bila tržanom predpisana in sicer 4 dni na leto. Zadi za gradom se je razprostiral grajski zelnik (sedaj njiva) in tega so imeli tržani na skrbi; tudi so morali zelje spravljati (urbar l. 1570). L. 1694 (?) pa se je zanje potegnil žički prelat Janez Krstnik Schilles pri grofu Krištofu Tatenbaškem, češ da se ne spodobi, da bi se tržani silili k roboti n. pr. seno sušiti in zelje napravljati³.

O dogodkih našega trga dosihdob še ni mnogo objavljenega. Večkrat so ga napadli Turki, tako l. 1473, ko so neki v župnišču večerjali⁴ in l. 1529, ko so opustošili okolico Maribora in vse ptujsko polje. L. 1444 je jezdil mimo Konjic proti Celju s tisoč bojovníki slavnega Hunjadija stričnik Szekely, ki pa gotovo trgu ni nič hudega prizadjal, ker ni bil last celjskih grofov, zoper koje se je bojeval Hunjadi. L. 1469 se je slabše godilo tržanom, ker

¹ Zahn, UB III str. 170 poda listino z imeni 8 konjiških tržanov (ciues de Gonviz).

² Orožen, Celska kronika.

³ Pismo v trškem arhivu (Po dr. Pajekovih zapiskih).

⁴ Celska kronika.

jih je siloviti Andrej Baumkircher oropal¹. Slednjič so l. 1533 pomožne cesarske čete, ki so bile nabrane zoper Turke, da bi jih prepodile izpred Dunaja, pa so došle šele po odhodu sovražnikom, plenile po Štajerskem in požgale ali vsaj oropale tudi Konjice². Požari so bili v trgu l. 1615, 1616, 1765 in 1786. O prvih dveh nam poroča jako zanimiv napis v hiši g. Eversa. Pravi, da je bil požar l. 1615 in pa v noči pred godom sv. Jere l. 1616. Tedaj je pogorela do tal ta (Ebersova) hiša in še 16 drugih (torej tretjina trga). „To hišo je iznova postavil Jurij Rebrovič l. 1616 in sicer mu je pri tem pomagal g. Jakob Conti de Camisano, zakar mu naj Bog da dolgo življenje. L. 1616 je na mesec samo trikrat dežilo in zato se je od vseh strani slišalo o velikih požarih. Ravno kar se je tudi zvedelo, da sta umrli dve osebi knežjega rodu: Nadvojvoda Ernest Maksimilijan³, brat Ferdinanda Avstrijskega in njegova žena Ana Marija, rojena vojvodinja bavarska. Svetli knez se je vojskoval zoper Benedke⁴ v Istriji in na Furlanskem in je hvalevredno zmagal.“ Na koncu je pobožen vzdih: „O Mati Božja, spomni se me!“

IM · 615 · VND, 1616 IAHR · ⁵
 LEZT · AN · ST · GERTRVDI NACHT WAR
 DIS · VND ANDERE · 16 · HAISSER WA
REN · DVRCHS · FEVR IN GRVND VER
LOREN, GEORG REBROVÝCH · VON ·
 NEVENMALL · ERPAVTS IN LEZT · GE
 SEZTER · IAHZAL · HERR IACOB CONTI,
 D : C : DAS GEPAÝ · ANGEN · GOTT · VER ·
 LEICH IHME EIN LANGES · LEBEN · IN
 LEZT GESCHRIßNER · IAHRSZALL · INS ·
 MONAT · REGNET NVR · 3 · MALL · GRO ·
 SSE PRVNST GEHÖRT HIN · VND HEER ·
 ZWAÝ · FÝR · PERSONEN AVCH EBEN ·
 SEIND · ABGESCHIDEN IN DAS EWIG ·
 LEBEN · ERZHÖRZOG · FERDINANDI ·
VON · ÖSTEREICH · GELIEBTESTER ·
 BRVEDER · ERZ · ERNST MAXI · DES
 GLEICH · DERO GELIEBSTE GMAHELL
 ANNA · MARIA · GEBORNE · HERZO ·
 GIN · DE BAVARIA · IR FÝR · DÝR · WID ·
 ER · VENEDIG KRIEGTEN · IN · HISTRI ·
 A : VND · FÖRIA VOL · LOBLICH · OBSIGEN,
 O · MATER · DEI · MEMENTO MEI ·

V dobi reformacije je bival v trgu predikant. L. 1570 se je imenoval g. Panngratz in je plačeval gradu od vrta in dveh dvorcev 3 krajcarje dav-

¹ Muchar, l. c. VII 333 in VIII 54.

² Muchar, l. c. VIII 393.

³ Makso Ernest (1583–1616) je bil deželni komtur nemškega viteškega reda. Krones, Gesch. v. Oesterr. III p. 382.

⁴ Benečanska vojska je trajala 1615 do nov. 1616. Kako vlogo je v njej igral Makso Ernest, nismo mogli dognati.

⁵ Črke, ki so združene n. pr. G in E, M in E, N in D, smo ločili, ravnotako besede, ki se dostikrat brez ločil in razstojja kar skupaj držijo. Ker je prvi del pesmi v rimah sestavljen, zato smo stihotvorne zloge podčrtali. Napis meri 73 : 43 cm in okoli je še okvirja za 8 cm.

ščine¹. Kot učitelj se imenuje v tej dobi Krištof Solidus von Weisen ali Meisen. L. 1594 je izgotovil prepis celjske kronike, ki jo je bil sestavil neki neznan minorit v Celju.

V trgu sta dva javna spomenika: sv. Florijana in Brezmadežne. Omeniti je še napisna plošča v občinski hiši (83:65 cm) z grbom Tattenbachovim na vrhu med reko ŠO LANG GOTT WILL, spodaj pa s ploščo z napisom:

GODFRID FREIHERR ZV TATTENPACH
HERR ZV GONAVITZ LANDSPERG TRIE
BENEK HAVSAMPACHER AVF CHRANICHS
FELD VND STATTEBERG PANNIER HERR

ANNO · 1630

V trški hiši se hrani tudi stara trška belorumena svilnata zastava s konjiškim grbom na eni strani (bel konj na rdečem polju) in z razklanim ščitom na drugi strani, od kojega je desna polovica grb avstrijski, leva pa s črko S (?) se mora morda čitati STYRIA, kar bi pomenilo, da je trg avstrijski in sicer štajerski.

Izmed javnih verskih znamenj je še omeniti kapelica ob državni cesti z gotsko podobo M. B. v čelu (tabl. 9)² in pa freska sv. Florijana na Ogorevčevi hiši, o kateri se pravi, da spominja na požar iz l. 1600, ki se je ustavil ravno pri tej hiši.

O trgu imamo dve starejši izvirni, s kamnotiskom pomnoženi sliki. Prva, iz l. 1830, kaže trg od severa ob priliki, ko je potoval skozi cesar Ferdinand (tabl. 1), druga pa pribl. iz l. 1850 predstavlja trg, kakor se vidi iz vinogradov na severovshodu. To je narisal graški umetnik Jožef Kuwasseg³.

2. Nadžupnijska cerkev sv. Jurija.

Cerkev stoji na svobodnem prostoru, deloma obdana od lepih cvetličnih nasadov. L. 1798 se je pa okoli nje še razprostiralo obzidano pokopališče, ki je segalo na severu in vshodu do sedanje ulice, oziroma ceste, četrti vogel pa je zaznamovala sedanja vikarijska hiša.

Cerkev je obrnjena s prezbiterijem proti vshodu in je v jedru romanska stavba (tabl. 2). Ako pridemo od zapadne strani in stopimo skozi velika vrata v vežo pod zvonikom, se nam obenem odpre pogled v glavno ladjo in prezbiterij, potem v stransko ladjo na levi in rožnivenško kapelico na desni (sl. 4). Na levi od prezbiterija je še zakristija z oratorijem v nadstropju. Prostori niso veliki, a zadostujejo. Od glavnih vrat pod zvonikom pa do okna za velikim oltarjem meri cerkev 36,5 m, poprek čez obe ladji in kapelo 25 m, višina znaša v prezbiteriju 10,80 m, v ladji pa 7,95 m. Posamezne mere se razvidijo iz priloženega tlorisa (sl. 4). Cerkev je vsa obokana. Služniki, ki nosijo v prezbiteriju vrh kapitelov svodna rebresa, se začenjajo šele 2 m nad tlomi in počivajo na konzolah. Za oltarjem so

¹ Urbar, 1570.

² Zanimivi kip je najbrž naročila bratovščina Žal. M. B. Voditelj, 1908.

³ Zahn, Stiria illustrata, str. 139.

ohranjene še nekatere take stare nosiljke; ena kaže glavico pod baldahinčkom, druga čepečega pritlikavca, ki si kolena objema in se široko reži, tretja in četrta vpodabljata zopet glavo in pritlikavca, pa na nekoliko drugačen način. Na stenah prezbiterja pa imajo nosiljke podobo angelskih glav, med katerimi se razpleta pas s krogovičjem — a vse to je videti moderno, iz dobe nadžupnika Rozmana. Kjer se sekajo rebresa, se nahajajo majhni ščiti t. zv. sklepniki, ki nosijo grbe. Škoda, da se pri popravljanju niso obnovili v prvotnih barvah, kjer iz njih bi se dalo dognati, katera gospoda je sodelovala pri cerkveni stavbi. Nad oltarjem je najprej majhen rdeč Andrejev križ (?), potem sledi po koncu stoječ panter ali lev (sl. 2 štev. XIII, morda grb štajerski), na tretjem mestu pa rdeče bruno na zelenem polju, a bruno bi moralo biti črno, polje pa belo, ker tak je bil grb Konjiških gospodov. Petero oken v presvetišču je bilo prej štirivoglate oblike, danes pa so v gotskem slogu prenovljena.

Obok srednje ladje je banjast in počiva na krepkih slopih, ki so k ladjinemu zidu pristavljeni in imajo predložene služnike; iz teh se razvijajo dekorativno in mrežasto po oboku razpletena rebresa; dvoje rebres štrli pri vsakem služniku svobodno v zrak. Ladja je imela izkraj raven strop iz desk, ki je ležal 1 m nad sedanjim obokom, stene pa so bile pobeljene. Ko so cerkev koncem XV. stol. obokali — bilo je za nadžupnika Valentina Fabri (1480—1509), čigar grb, naklo s kladivom, se vidi sredi svoda (sl. 2, VI) — niso radi tenkosti zidov in radi prevelikih stroškov posadili obok vrh ladjinih zidov, ampak za tri metre nižje na nalašč postavljene slope. Vrh sedanjega oboka je še 1 m nižji ko nekdanji leseni strop; zato je bila nekdanj ladja višja in lepša; sedaj je bolj potlačena, a varna pred požarom. Slopi segajo na vsaki strani za poldrugi meter v ladjo; da bi pa preveč ne ovirali pogleda, je med njimi in zidom svoboden prehod. (V tlorisu A—A'). Ti slopi, omenjena svobodna v zrak štrleča rebresa in posebno še stopnice na pevski kor, ki so takorekoč v zadnjem slopu izsekane (v tlorisu B'), vse to kaže poznogotskega, dekorativno čutečega umetnika. Te stopnice so nekaj izrednega v avstrijski gotiki. Imajo podobo hišice, vrh katere počiva slop s vso obokovo težo. Radi nevarnosti so jih morali pred leti z železnimi ogradjem okrepiti in povezati. Edino tukaj, kjer je posebno potreben, še nahaja tudi zunaj podporni slop, drugod ga ni treba, ker ne počivajo rebresa — kakor v visoki gotiki — na zidu in posredno na podpornikih, ampak na notranjih slopih. Pri P na tlorisu so bila nekdanj vrata, okroglo okno nad njimi se še sedaj vidi nad obokom; vrata so se nahajala tudi pri O na južni strani prezbiterja.

Stranska ladja obsega tri križna svodna polja. Na križališču rebres so sklepniki s ščiti, namreč z roko in zvezdo (sl. 4, 1; sl. 2, XIV), s požreznim pasom in lilijo (sl. 4, 2; sl. 2, XII), potem tri zlate zvezde na modrem polju (grb celjski, sl. 4, 3) in slednjič odprta ostrožnica (šipek). Najbrž pa ti grbi niti glede barv niso pravilno prenovljeni; jako dvomljiv je p. pr. grb celjski. Rebresa počivajo na nosilkah brez posebno zanimivih oblik; samo ena poleg stranskih vrat — glava pod baldahinčkom — se ponavlja v prezbitერიu. Torej lahko sklepano, da sta se oba prostora istočasno svodila. Na

zadnjem koncu te ladjice je dolbina, kjer je nekdam stal mogoče kak oltar ali pa tudi krstni kamen.

Rožnivenška kapela je središčna stavba s kupolo in tremi v podobi križa razporeženimi pristavki. Znotraj je razčlenjena s pilastri in ogredjem. Omeniti moramo še vežo pred stransko ladjo (iz l. 1904) in stopnice na podstrešje stranske ladje. Od zunaj napravi cerkev najlepši vtis od južnovzhodne strani; vidijo se gotska okna in visoki podporniki, ki končajo z baroknimi nastavki mesto prvotnih gotskih fial, kapela z zavihano kupolnato streho in svetilnico, slednjič visoki zvonik, zidan v treh odstavkih in končujoč z ostro piramidalno streho.

Že iz florisa se spozna, kako bogat zgodovinski razvoj ima ta stavba. Rod za rodom jo je povečeval, pa tudi krpal in lepšal. Cerkev sv. Jurija je stala tukaj že pred l. 1146, najbrž že koncem prvega tisočletja. Nobeden kos sedanje stavbe ne sega tako daleč. Po ljudskem izročilu je stranska ladja, imenovana „stara cerkev,“ najstarejši del. A za to mnenje ne more starinoslovec nič navesti, več razlogov pa proti njemu. 1. Loki med obema ladjama so ostroločno izsekani, torej v gotski dobi napravljeni. 2. Tla v obeh ladjah so dandanes v isti višini; a v stranski ladji obstojijo iz dveh plastij, v srednji pa iz treh; v srednji ladji so torej prvotna tla globljejša in s tem starejša ko v stranski. 3. Zgodovinska poročila pravijo, da „je ustanovil kapelico na željo svojih prednikov vitez Ortolf Konjiški“¹. Torej bode razvoj konjiške cerkve naslednji.

V XII. stol. je bila pozidana ena (sedanja srednja) ladja z ravnim stropom, z nizkim zvonikom na zapadni, s kvadratičnim ali poluokrožnim prezbiterijem na vzhodni strani².

Pred l. 1369³ je prizidal stransko ladjo na čast sv. Jakabu vitez Ortolf. Morda je bila tudi ta z ravnim stropom krita in zato brez podpornikov. Ortolf si je izbral v kapeli zadnje počivališče († 1370).

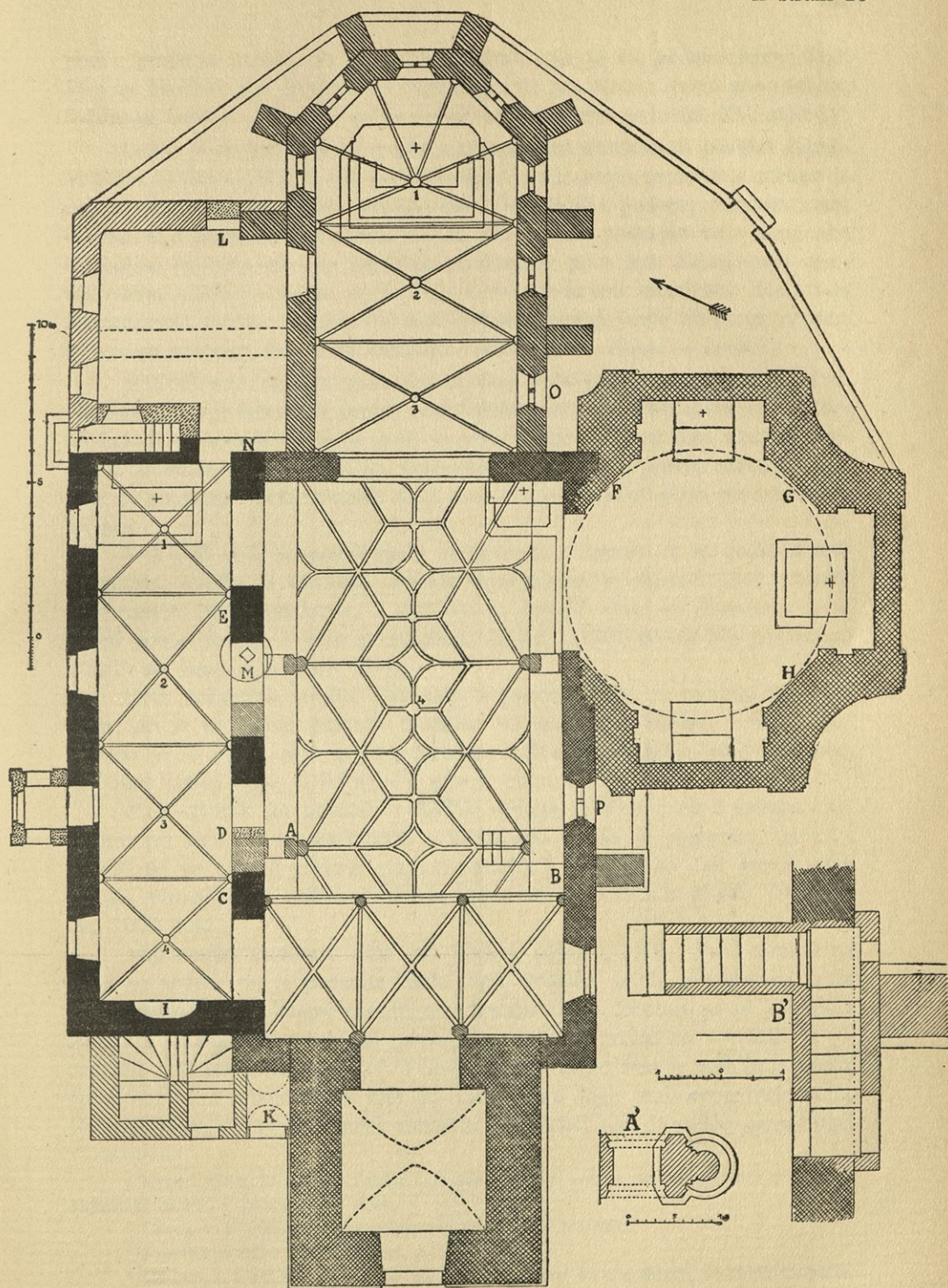
Sto let pozneje je sporočil bratovščinski kaplan Jurij Freyhatt dva soda vina „zum Bau und Gerüst seiner Kapellen“⁴. Okoli sredine XV. stol. so to kapelo tudi obokali in sicer sklepamo to iz dveh razlogov. V prvič ni bila istočasno postavljena in svodena, ker sicer bi imela podpornike od zunaj; drugič pa je, kakor smo že omenili, vsled ene konzole, na kateri sloni obok, isti sodoben s prezbiterijem. Ta pa ima več poznogotskih znakov: Najprej je slavalok s poznogotskimi izsekanimi vejami okrašen, potem so bila vrata pri O okrožnoločna, „podobna onim, ki peljejo v župnijsko klet,“ slednjič kopirajo moderni nastavki na podpornikih kolikor toliko prvotne fiale, ki so torej tudi morale biti iz dobe odrevenele gotike. Prezbiterij je bil torej pozidan tudi okoli sredine XV. stol.; tedaj so

¹ Orožen, l. c. III, 224.

² Pajek meni, da jo je pozidal župnik Sigehard, a za to trditev ni nobene podlage.

³ Kapela sv. Jakoba se tega l. imenuje pri Orožnu, l. c. III, 223.

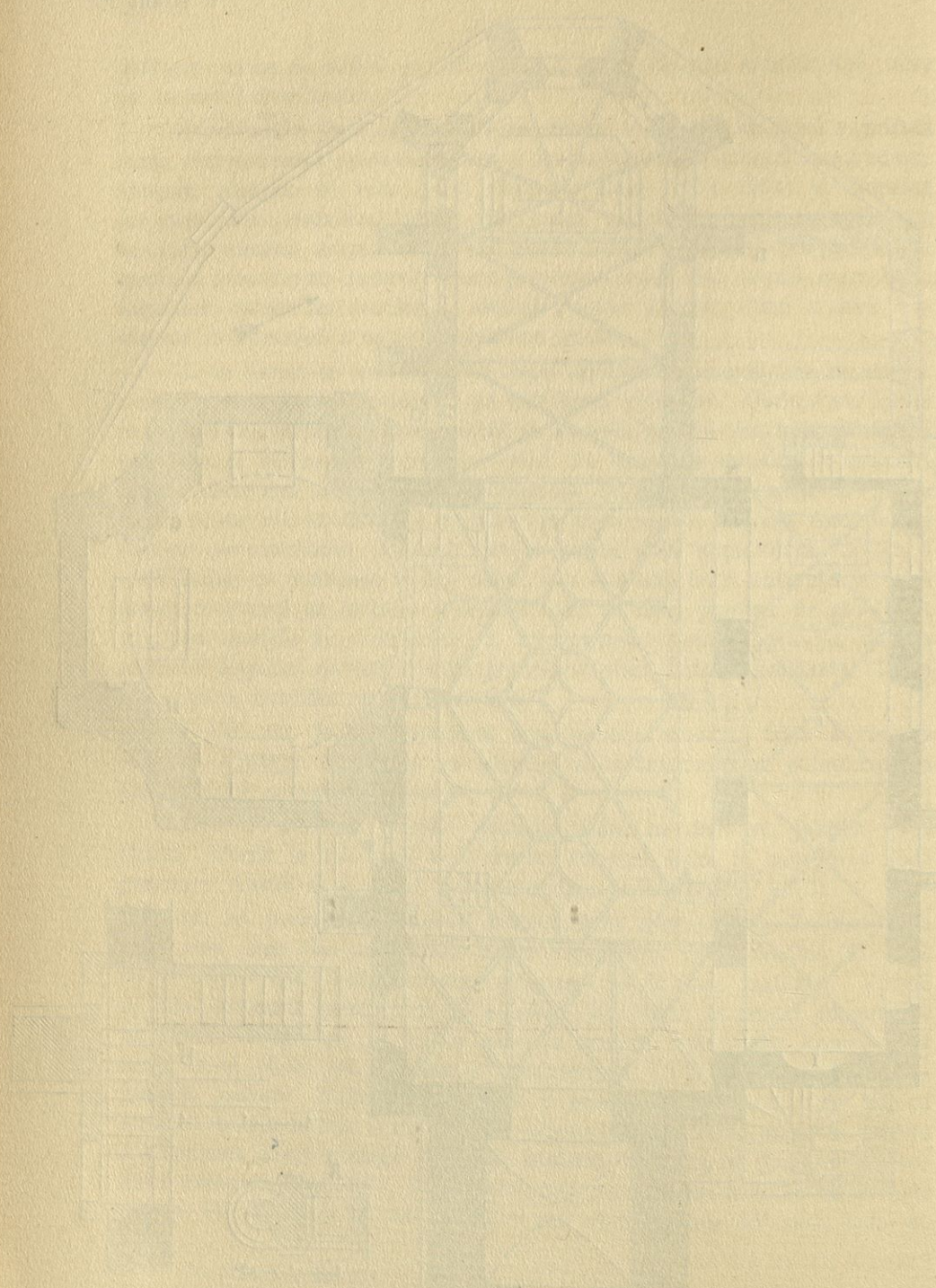
⁴ Orožen, l. c. III, 229. Iz tega volila ne sledi, da so tedaj pri stranski ladji napravili novo podstrešje ali pa obok. Volilo je za vzdrževanje zidu (Bau) in podstrešnega stola (Gerüst), ne pa za stavbeni oder (Baugerüst).

Sl. 4. Konjice. Tloris nadžupnijske cerkve sv. Jurija.

Merilo 1 : 200.

(Najstarejši del je srednja ladja in ne stranska).

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

podrli prejšnjo absido ali pa korni kvadrat, kjer je bil glavni oltar¹. Tudi Ptuj in Maribor sta šele pozno dobila gotski prezbiterij mesto romanskega ladjinega sklepa: prvi v l. 1420—1440, drugi v prvi polovici XV. stoletja².

Ladjo je obokal in pevski kor z znamenitimi stopnicami pozidal župnik V. Fabri (1480—1509), prošt doberloveški. Tudi svojo proštjsko cerkev je dal svoditi in sicer l. 1506; mrežast obok je nekoliko podoben našemu, a vsa rebresa so v tlorisu zakrivljena in zavita, torej je delo poznejše ko v Konjicah³. Najboljše bo, ako stavimo konjiško svodenje v prva leta Fabrijevega župnikovanja, zakaj znano je, da je l. že l. 1484 oskrbnik planinski „Herr von Katzendorff“ ustanovil večno luč nad grobom svojega očeta tik poleg stopnic, ki vodijo v stolp⁴, ki pa se nahajajo v podpornem slopu za obok.

V XVII. stol. je bila pozidana prvotna rožnivenška kapelica. Škof B. Glavinič si jo je izbral za zadnje počivališče v svojem testamentu iz l. 1696⁵. Iz iste dobe so tudi stopnice pred stransko ladjo. Najbrž niso ugajale znotranje stopnice na kor, zato so postavili te zunanje, a precej nerodno; najprej se pride na obok stranske ladje in od tam navzdol skozi predrto steno na kor.

V XVIII. stol. so podrli malo rožnivenško kapelo in so pozidali bolj prostorno, svetlo in okusno. Župnik Renzenberg je okoli l. 1740 posodil v ta namen 700 goldinarjev, l. 1745 se je določil oltar sv. Ksaverija, a še ni bil postavljen, l. 1749 se je kapelica slikala, l. 1757 pa sta bila posvečena oltarja sv. Ksaverija in sv. Blaža.

Prva zakristija, najbrž istočasna s prezbiterijem, je morala biti bolj mala; pri N so vodile polževe stopnice na njeno podstrešje. Sedanja zakristija je iz XVIII. stol. in je prizidana k dvema gotskima podpornikoma, ob enem izmed njiju je bil nekdanj glavni vhod v zakristijo (v tlorisu: L).

Tudi zvonik so povišali v XVIII. stoletja (l. 1720)⁶ za 5 sežnjevi visočine pri zidu in so ga pokrili s kupolnato streho iz pločevine (tabl. 1), l. 1831 so ga vnovič prekrili (za 1170 gold.), l. 1871 pa so dali strehi novo visoko piramidalno obliko in so jo napravili iz bakrenih plošč. (Stalo je čez 7000 gold.).

Najnovejša stavbena dela pri cerkvi so iz l. 1904. Pred stranskimi vrati na severu se je pozidala mala lopa, prostor okoli prezbiterija se je lepo zravnal, s cveticami zasadil in z ograjo obdal. Znotraj pa se je cerkev iznova s cementnimi ploščami potlakala. Pri tej priliki so — žali da — zadelali tudi staro kripto (žerf) v sredi glavne ladje; bila je neki prav nizka, mala sobica z obokom; v njej je radi nizke lege stala ponajveč voda. Omeniti je še, da se je nekdanj nahajalo pri cerkvi tudi kostišče (carnarium),

¹ Križni svod, ki navadno velja kot znak visoke gotike, se nahaja tudi v središki župnijski cerkvi v poznogotski dobi.

² Graus v Kirchenschmuck 1883, str. 83 in 1884 str. 130.

³ Kunstdenkmäler von Kärnten, p. 27.

⁴ Orožen, l. c. III, str. 233. Sicer pa niso izključene katere druge, starejše stopnice.

⁵ Voh v Voditelju 1899, str. 144. Kako je izgledala, nam kaže škapulirska kapelica pri sv. Barbari, ki je iz dobe Glaviničeve.

⁶ Rozman, Lib. mem.

kakor pri večini starih župnih cerkev, kjer so pokapali mrliče okoli cerkvene stavbe.

Freske. Prezbitერიე obok je dekorativno poslikan; na stenah pod kapami pa se nahajajo figure — dva angela z monštranco za oltarjem, in od tam proti severni strani: Dev. Marija, sv. Peter in sv. Gregorij Veliki ter proti južni strani: sv. Jožef, sv. Pavel, sv. Jeronim in sv. Avguštin. Pod temi slikami je še na jugu med okni podoba, kako Kristusa položijo materi v naročje, na severu pa: Poklonjenje treh kraljev in vstajenje Gospodovo. V ladji se nahajajo figure le na oboku in sicer podobe angelov v trapezom podobnih rebresnih poljih. Pripisi jih tolmačijo kot zastopnike sv. zakramentov. Prvih pet je na severni strani od pevskega kora proti oltarju, zadnja dva in tri božje čednosti pa na južni strani od oltarja proti zapadu. Pod pevskim korom je slika Zveličarjeva „pota resnice in ljubezni“ in Marije „matere sv. ljubezni.“ V stranski ladji je na zapadni strani podoba farizeja in cestnarja v templju, na zapadni strani od vrat: Grešnica umiva Jezusu noge, na vshodni strani od vrat: Oče sprejme izgubljenega sina, nasproti vratom na južni strani: Dvanajstletni Jezus v templju.

Prezbitერიე sta slikala Tomaž Fantoni in Jakob Brollo l. 1862, ladjo pa l. 1866, obnovil pa je slikanje Ožbalt Bierti l. 1903, kakor pove napis na slavaloku:

19 CERKEV PRESLIKANA IN PRENOVLJENA 03

Posebne cene pa so globokoumno zasnovane freske v rožnivenški kapeli. Kupola je poslikana z ornamenti, ki posnemajo plastične okvirje iz štuka. V njih so 4 Marijine slike: Brezmadežno spočetje nad vhodom, obiskanje na nasprotni strani, oznanjenje nad zapadnim oknom, obrezovanje Deteta Jezusa nad vshodnim; vnebovzetje se pa vidi na svodu kupoline svetilnice. Pred to štukoornamentiko pa ležijo pisani zastopniki štirih letnih časov — spomlad nad severozapadnim pilastrom, poletje nad jugozapadnim, jesen in zima nad naslednjima dvema (tabl. 3). Nad letnimi časi so še slikane male enobarvne črtice iz narave, primerne dotični letni dobi. Tablice in trakovi z napisi podajo ključ za tolmačenje vseh slik in njih medsebojne zveze.

Na sprednji strani vhodnega loka (proti ladji) nam pove napis, da se sicer vrstijo (fizično) štiri letni časi v tej kapeli, vendar pa je (mistično) celo leto pravzaprav pomlad, ker v njej se razcvetajo trojnobarvne vrtnice (bele, rdeče in rumene = veseli, žalostni in častitljivi del sv. rožnega venca) in pošiljajo skozi celo leto proti nebesom svoje dišave (molitev). Napis je latinski v šestomerih in nemški.

HIC LOCVS EST, IN QVO SEMPER BIS BINA RECVRRVNT
TEMPORA CVM TAMEN, O MIRVM? VER INTEGER ANNVS
ROSA SVVM SPARGIT TIBI TER DISTINCTA COLOREM:
NEC NON AD SVPEROS BONVM TRANSMITTIT ODOREM.

Hier Ist Ein Rechtes Wunder Orth
Alwo durch alle Viertl Jahr hinaus
der Frieling Prangt Mit Rosen Fo(rt),
Guet Geriechen schikht ins Gnaden haus.

Besede VER INTEGER ANNVS = „celo leto je pomlad“ se ponavljajo v kapelici nad glavnim oltarjem kot podlaga in predmet za vse slikanje. Spomlad se predstavlja kot klečeča, v rožnato oblačilo ogrnjena devica. Vidimo jo od zadi. Obrača se navzgor proti Marijini sliki in govori: „Cvetlice so se prikazale v naši deželi, grlični glas se je zaslísal“ t. j. Kristusov čas je prišel, spomlad milosti božje: Flores /Apparuerunt/ In Terra Nostra Vox Turturis audita est. Cant. 2, 12. Posebna sličica tolmači njene besede: Cvetlice so se prikazale v naše deželi. Vidimo angelčka sedeti z jerihunsko rožo v roki. Napis razlaga to rožo kot Marijo — „kakor zasajena roža v Jerihi“ — se razcveta Marija lepo. Quasi Plantatio Rosae in Jericho. Eccl. 24, 18.

Podoba poletja kaže trudno ženo, ki nazaj naslonjena sedi in se nslanja na požete pšenične snope. Srp ima v levici. Napis iz visoke pesni pa govori: „Tvoje telo je kakor kup pšenice z lilijami obdan,“ kar se mora tukaj razlagati o Devici Mariji, rodovitni, neomadeževani materi neizmernega števila duhovnih otrok. Venter Tuus /Sicut Acervus/ Tritici Vallatus/ Liliis. Cant. 7, 2. Ta rodovitnost se še enkrat ilustrira z angelčkom, ki hiti po cesti in nese venec cvetlic. Napis pravi k temu: „Rodila sem sladek in dišeč sad.“ Fructificavi suavitate Odoris.

Jesen je mlad mož, antični Bak (Bacchus), le nekoliko ogrnjen z rdečim plaščem in z zelenim vencem okoli glave. V rokah drži palico z rumenim in modrim grozdem ter posodo. Ako prečitamo napis: „Cvetoči vinogradi so zadišali, vstani moja prijateljica, moja zala, in pridi“ (Vineae Florentes Dederunt/ Odorem suum /Surge/ Amica Mea /Speciosa Mea/ Et Veni. Cant. 2, 13), se zdi, da osnoveatelj teh podob te besede polaga Marijinim častilcem v usta, ki so prinesli sadove svojih molitev in sedaj kličejo Marijo. Običajna dodatna sličica kaže cvetlice in ulnjak, torej zbrane sadove. S tem se strinja pripis (kakor da bi Marija odgovarjala častilcem): „(Ta) sad je sladek mojemu grlu.“ Fructus eius dulcis gutturi meo. Cant. 2, 3.

Zima je starikav in na pol nag mož, v zelen, s kožuho podvlečen plašč ogrnjen, s perutni in koso na rami. Pripis: „Lepoto njene čistosti je občudovalo oko“ (Pulchritudi /nem/ Candoris Eius /Admirabatur/ Oculus/ Eccl. 43, 20) gre očitno na Marijo. Z začudenjem zre v njo (v podobo Brezmadežne nad slavolokom) zla smrt in ji ne more škodovati. Sličica pa kaže angelčka, ki nese posodo s cvetlicami shraniti v stekleno vrtno hišo, nese jih prezimovat. „Vse se ohranjuje v prihodnost“ (Omnia in Futurum Servavit, Eccl. 9, 2), pravi napis, ki meri najbrž na molitve vernikov, katerih sad se shranjuje za njih večnobočnost.

Celotni krog misli bo torej naslednji. Veselje je za Marijine otroke, da se je Marija prikazala na zemlji, sploh, da morejo Marijo poznati in častiti (spomlad), da je ona njih duhovna mati (poletje), kateri udani poklanjajo svoje rožnevence (jesen), saj bodo za nje prejeli zaslužen plačilo (zima).

Te slike so prav dobro izvršene in krasne figure letnih časov kažejo v stasu in obrazu laško pokolenje. Radi raznovrstnosti je med letnimi časi zastopan obojni spol in različna starost¹.

Zadnji napis — nad glavnim oltarčkom — nam pove, da je slikanje oskrbela rožnivenška bratovščina l. 1749, ter se „tukaj predstavlja s toliko skrivnostnimi vrtnicami, kolikor ima češčenamarij.“ Pomen zadnjih besedi je nejasen². Napis se glasi:

CONFRATERNITAS ROSARII SVB PRAESIDIO TVTO REGINAE VIRGINIS
PEP QVOT AVE TOT ROSAS MYSTICAS EXHIBITA.

Okna. V prezbiteriju je petero slikanih oken. Najstarejša sta iz l. 1873, poleg oltarja. Rumeni ton je še preglobok in premalo prozoren, modelacija pa medla, ker so ta okna iz detinske dobe iznova oživiljenega slikanja na steklo. Naredil ju je — po napisu — G. Schirmer v Gradcu. Na enem je oznanjenje Marijino, na drugem pa njeno obiskanje.

Eno okno so l. 1890 ustanovili otroci r. g. Katarine Foederl in predstavlja žalostno Mater Božjo med sv. Magdaleno in sv. Janezem, drugo pa je darovala g. Josipina Prus v spomin svojega moža dr. Antona Prus in kaže sv. Družino ter Antona Puščavnika na vrhu.

Iz l. 1893 je okno lurške Matere Božje, katere podoba se vidi v sredi. Na vrhu je grb knezoškofa dr. Mihaela Napotnik, pod glavno podobo pa sliki sv. Mihaela in Janeza Nepomučana. Napis ob robu pove izredno pri-liko, za katero se je okno priskrbelo: „K I. kan(onični) vizit(aciji) kn. šk. Mihaela — dar Marije Šepic l. 1893.“ Knezoškofa — rojaka, potomca domače konjiške župnije, bi naj torej pri prvi cerkveni vizitaciji razveselilo to lepo okno.

Za drugo vizitacijo (l. 1900) so se zaobljubila „križevska dekleta“, da kupijo okno v ladji. To pove napis ob spodnjem robu:

SVB PRAESVLE MICHAELE SECVNDO VISITANTE EX VOTO
POSVERVNT LAETI.

Slikanje predstavlja križ z znamenji Kristusovega trpljenja in spodaj podobo ljubljenega nadžupnika Rozmana († 1874), čegar spominu je okno obenem posvečeno. O tem govori drugi napis:

IOSEPHO ROZMAN ARCHIPAROCHO PATRI
SVO PERCHARO EREXERVNT SODALES LAETI

¹ Spol slik teh letnih časov se ne strinja z dotičnimi izrazi v nobenem jeziku, toraj se ne da iz slik sklepati na narodnost umetnikovo. Jakob Brollo jih je pripisal Gottliebu Gessorju (Prim. Südsteier. Post 1896, 12. Sept. Podlistek Dr. Pajeka), a je zbral pod tem imenom slike raznih mojstrov, kakor se je prepričal pisatelj. Tudi imena Gessorjevega ni bilo mogoče najti tam, kjer ga je čital Brollo.

² Ne smemo misliti na rože živega rožnega venca, ker je ta bratovščina bila šele l. 1826 uvedena; tudi so Marijine slike na oboku iz raznih delov rožnega venca in ni pričakovati, da bi bilo ostalih deset skrivnosti naslikanih na stranskih stenah.

Oltarji. Glavni oltar sv. Jurija (tabl. 4). Menza iz belega mramorja sloni na sivkastih stebričih in z rdečimi vložki olepšanem podnožku (stipes). Tudi tabernakel s fialami in lepima, v molitev zatopljenima, klečočima angelčkoma in vse ozadje do stebrov je iz belega mramorja. Nad tabernaklom višje je ves gotski nastavek lesen in belo pobarvan. Pod gotskimi baldahini zremo kipe sv. Petra, sv. Jurija in sv. Pavla. Angel z napisom „Gloria in excelsis Deo,“ stoječ v glavni piramidi, konča nastavek. Oltar, ki je veljal 4000 gold., se je postavil pod vodstvom Tomaža Fantonija l. 1869; načrt je bil naročen iz Monakovega, a ga je nekoliko pre naredil Hartl iz Gradca.

Križev oltar v stranski ladji je ves mramornat. Na podnožku menze je relief Matere Božje, nastavek pa obstoji iz dveh črnomramornatih stebrov z zaokroženim ogredjem in atiko. V zadnji je kip Kristusa na oljski gori, v sredi spodaj je lesen križ (najbrž ne prvotno) med apostoloma sv. Petrom in Pavlom z relikvijami, jima vdelanima v prsih. Pod križem je vsekan napis:

SVB
BENEFICIATO
STEPHANO IAMNIK¹
ERECTVM
1713.

Marijin oltar v ladji ima moderen gotski nastavek iz lesa s tremi dolbinami in kipi sv. Neže, Marije Device in sv. Katarine Aleksandrijske.

Rožnivenški oltar v kapelici ima v srednji dolbini plastično skupino Marije Device z Detetom, sv. Dominikom in sv. Katarino Sijensko, okoli na okvirju pa naslikane 15 rožnivenške skrivnosti. Vse to obdajata dva stebra z ogredjem. Zunaj njih stojita sv. Jožef in Joahim, na atiki pa je Bog Oče v oblakih z dvema molečima angelčkoma. Vsi stavbinski deli so novi in delo Tom. Fantonija iz l. 1887, le kipi so stari. Prav čedna je Marijina podoba.

Ksaverijev oltar (pod vshodnim kapeličnim oknom) ima v nastavku dvoje stebrov, kipa sv. Ignacija Lojolanskega in sv. Frančiška Bordža, v atiki prozorno izdelano Ime Jezusovo, v sredi pa oljnato sliko sv. Frančiška Ksaverija, kako umira na otoku Sancian. Posneta je, kakor mnogo drugih, po izvirniku pri Sv. Ksaveriju v Savinski dolini².

Oltar sv. Miklavža stoji prejšnjemu nasproti in mu je povsem podoben. Ima kipa sv. Erazma in sv. Boštjana (v spomin na nekdanji enakoimenovani beneficij) in sliko sv. Miklavža. Svetnika vidimo spodaj stati na krovu ladje in blagoslavljati razburkano morje, zgoraj pa ga gledamo v nebeški slavi.

Zgodovina oltarjev. V konjiški cerkvi je bilo nekdanj poleg glavnega oltarja še 12 stranskih. Imena nekaterih so se pozabila, o drugih pa se da več ali manj podatkov sestaviti iz raznih virov.

¹ Št. Jamnik je bil 1697—1714 vikarij v Rušah in 1714—42 nadžupnik vuzeziški. Prim. V. Preglej v Voditelju 1905, str. 168 op. 1 in str. 173—175. Orožen, l. c. III str. 273.

² Stegenšek, Dekanija gornjegrajska, str. 35 op. 1.

I. Nastavek za glavni oltar je dal napraviti župnik Boštjan Glavinič. Nekateri kipi so se še ohranili na podstrešju stranske ladje. Predstavljajo sv. Petra in Pavla, Jeronima in Janeza Krstnika (tabl. 5). Nareti so v naravni velikosti (Krstnik je 208 cm visok) in delajo čast mojstrom XVII. stol. Eden izmed svetnikov drži knjigo, v kateri se čita slog „Glau“ (morda za Glau-inič?). — Na podstrešju je tudi priprosta obhajilna miza z letnico 1555.

II. Oltar sv. Jakoba je ustanovila obenem z beneficijem podravska bratovščina žalostne Matere Božje, kakor je razvidno iz listin iz l. 1369, 1373 in 1406¹. Na mesto naslova sv. Jakoba je stopil l. 1713 naslov sv. Križa (glej zgoraj opis) in posvečen je bil od škofa Lésle². L. 1464 je ustanovil kaplan Gregor Freyhatt večno luč pri tem oltarju³. Collatrix beneficija je bila bratovščina, confirmator pa župnik. Beneficijat je imel lastno hišo, imenovano „im Stockh.“ Zadnji je umrl dne 23. jan. 1795⁴ in lastnina beneficijeva se je porabila za ustanovitev tretje konjiške kaplanije.

III. Oltar sv. Janeza Krstnika se imenuje l. 1510. Ustanovil ga je najbrž vitez Janez Žusemski, ki je l. 1479 imel kratko časa konjiško graščino od cesarja na skrbi. Zato je bil pozneje cesar collator, župnik pa confirmator⁵.

IV. Oltar sv. Duha je ustanovila l. 1497 podravska bratovščina obenem z beneficijem⁶. Stal je pod stolpom ali pevskim korom („infra pedem Basilicae“⁷). Prvi beneficijat je bil nadžupnik Fabri sam, zadnji pa je umrl dne 17. okt. 1789. Beneficij se je porabil za tretjo kaplanijo. Beneficijat je tudi stanoval v „štoku“. Collatrix je bila bratovščina, confirmator pa nadžupnik.

V. Boštjanov oltar se imenuje l. 1497, ko je podravska bratovščina ustanovila pri njem lasten beneficij⁸. Vizitacijski zapisnik iz l. 1545 omenja posebno bratovščino sv. Boštjana. Od l. 1757 je bil beneficijatov oltar najbrž sedanji oltar sv. Nikolaja, na katerem sta še kipa sv. Erazma in Boštjana. Z druge strani pa sv. Nikolaj sam spominja na enakoimenovani beneficij v konjiškem gradu. Zadnji Boštjanov beneficijat je umrl dne 21. jan. 1824. Dohodke, ki so se porabili za tretjo kaplanijo, je l. 1842 užival nadžupnik.

VI. Sv. Andreja oltar se imenuje l. 1445 in je imel svoj beneficij in bratovščino⁹. Collator je bil Gospod Majšperski (najbrž kot ustanovitelj), confirmator pa župnik. Še l. 1657 se je nahajal beneficij v Konjicah, po-

¹ Orožen, l. c. III. str. 223, 224, 226. V svojih zapiskih navaja Orožen kot dan ustanovitve 5. oktober 1371. A to se ne strinja, ker se že l. 1369 imenuje beneficijat.

² Voditelj 1905, str. 173.

³ Orožen, l. c. III, str. 228.

⁴ Orožen, l. c. III. str. 273.

⁵ Prim. župnikovo dohodninsko cenitev iz l. 1542 in graščinski urbar iz l. 1570.

⁶ Orožen, l. c. str. 239.

⁷ Orožen, l. c. str. 248.

⁸ Orožen, l. c. str. 240.

⁹ Orožen, rokopis.

zneje se je pa prenesel v Ljubljano, kjer je bil collator vitez Lamberg, confirmator pa župnik konjiški¹.

VII. Oltar sv. Katarine je imel l. 1497 svoj beneficij, katerega so po smrti zadnjega beneficijata l. 1790 združili z verskim zakladom.

VIII. Rožnivenški oltar se je nahajal v Konjicah že koncem XVII. stol., za časa župnika Glaviniča. Sedanji pravi oltar (menza) bo iz sredine XVIII. stol., istodoben z novo kapelo. O nastavku smo že govorili.

IX.—X. Oltarja sv. Frančiška Ksaverija in sv. Nikolaja sta bila posvečena dne 6. avg. l. 1757; starejši oltar sv. Nikolaja se je nahajal v cerkvi že l. 1545 in je imel bratovščino².

XI. Oltar Marije Brezmadežne je iz XIX. stoletja, najbrž iz dobe nadžupnika Rozmana, kakor kaže nastavek.

Prižnica je moderna, gotska, z vzboklimi podobami Vzveličarja in evangelistov, streha pa je okrašena s fialami in stolpičem.

Krstni kamen je iz belega mramorja, 1 m visok in 60 cm zgoraj širok in stoji na valju, ki je s štirimi, po koncu stoječimi akantovimi listi okrašen. Napis pove, da ga je dal napraviti župnik in patrijarhov višji dijakon Gregor Urs (Medved) l. 1607. Glasi se:

GRE·VRS9, ARCHIDIAC: PACHALIS & PAROCH: GONOVICEN & FIERI CVRAVIT
Ao MDCVII·

Med kropilniki je zanimiv eden pri velikih vratih. Prostrano marmornato skledico nosi morska deklica z luskinastim repom in vencem na glavi. Letnica 1657 je vklesana. Take morske deklice se nahajajo vrh grba grofov Tatenbahov, patronov konjiške cerkve, in zato je mogoče, da je kateri izmed njih (Erazem?) daroval ta izredni kropilnik.

Grobni spomeniki.

I. Vitez Ortolf Konjiški † 1370 (Tloris E). Sedaj po koncu vzi-dana apnenčeva plošča (135 : 88 cm) brez spodnjega roba, je ležala prvotno na tleh in je vsa izhojena. „Na srednjem uglobljenem polju vidimo proti desni nagnjen trivogelni ščit, nad njim pa zaprto čelado s prerezom za oči in s čopom iz peres na vrhu, od zadi pa s frfrajočo čeladino odejo“ (sl. 2, III)³. Poševno črno bruno (grb Konjiških gospodov) se ne pozna več. Ortolf je postavil stransko ladjo in v njej je izbral sebi in svojemu rodu počivališče. V tej rakvi pred oltarjem je bil prvi pokopan, za njim morda nobeden več, ker je kmalu za njim konjiška cerkev prišla iz oblasti propadajoče rodovine. Napis pove, „da je tukaj grobišče plemenitih Konjiških gospodov; l. 1370 je umrl g. Ortolf.“ Zadnja vrsta je bila na sedaj odbitem robu. Manjkajo tudi prve črke prve vrste in zadnje tretje vrste.

· · · · · ✠ · hic · nof · sepulcrū · dnoꝝ ·
nobiliū · degombicz ·
ann · dni · m · ccc · lxx · obit · dn̄s · ortfho · ·

¹ Pajek, rokopis.

² Vizit. zap. iz l. 1545.

³ Voditelj 1905, str. 163.

(. . + hic notatur sepulchrum dominorum nobilium de Gombicz. Anno domini MCCCCLXX obiit dominus Ortholfus).

II. Župnik in prošt Val. Fabri † 1509 (Floris F, tabl. 6). Plošča iz peščenca v velikosti 231 : 108 cm je nekoč počivala na tleh — najbrž nad rakvijo v srednji ladji — in ranjki je predstavljen, kako leži z glavo na zglavniku, opravljen v pontifikalno obleko. Na albi ima dvojno paruro (vezan všitek ob spodnjem robu in na ovratniku), zagrinja ga bogata gotska kazula, opatska palica s fanonom in mitra kažeta dostojanstvenika. A obraz je slabo zadet in iz čudnih, na pol odprtih oči ne govori niti življenje niti smrt. Napis pove, „da počiva pod tem spomenikom č. oče Valentin Fabri, prošt doberlaveški (na Koroškem) in te (konjiške) cerkve župnik ter obnovevitelj, zraven še višji dijakon Savinski; da je umrl na kužnih bulah l. 1505“ (pravzaprav 1509).

hoc · sub · s · reqiescit · in
pace · R^o S · pr · Valētinus · Fabri · honorandus · q · p^{pt}b¹ · in · oberdorfis ·
et · h^s · ecce
· · b^s · et · r^{fra}or · ac · archidi
iaus · Saunie · Θ · bub · aō · d · o ∞ · iiii² · sepultus · reqiescat · in · pace ·

(Hoc sub signo requiescit in pace Reverendus pater Valentinus Fabri honorandusque praepositus in Oberndorfis et huius ecclesiae plebanus et reformator ac archidiaconus Saunie. Obiit bubonibus anno Domini 1505 Sepultus requiescat in pace).

Na voglih spomenikovih so še štiri grbi (sl. 2, I, XI, VI, XV): doberlaveški samorog (na levi zgoraj), oglejski (?) orel (na desni zgoraj), Fabrijevo kladivo na naklu (na desni spodaj) in Svetkovičeva zastava s črkama I in S³ (na levi spodaj). Svetkoviči so bili 1511—1533 v posesti konjiškega gradu, torej je prvi izmed njih, Adam, dal dve leti po smrti rajnega nadžupnika in prošta mu postaviti ta častitljivi spomenik⁴.

III. Župnik Gašpar Hirzler † 1561. (Floris C). Nekdaj je belomramorna plošča bila vzdana v prezbiteriju, sedaj je v zadnjem slopu stranske ladje. Meri 85 cm vis. in 68 cm šir. Nekaka svobodna pesniška oblika govori iz tega napisa, ki nam pripoveduje, da je Gašpar, s priimkom Hirzler, župnik te cerkve, zapustil luč življenja, častitljivi Gašpar, ki je nekdanji vladal v tej cerkvi, se je razblinil v zrak. Potem pa sam govori: „Moji domovini je bilo ime Eichstatt, ta me je vzgojila, v tej zemlji pa ležim pokopan.“ Napis konča s podobo škorpijona, ki pa nima z imenom ranjkega nič opraviti, kajti Hirz je Hirsch, jelen. Lepi napis se glasi⁵:

¹ Stoji B mesto S. Prim. Voditelj 1905, str. 164.

² Kamnosek je mesto VIII vsekal III in s tem je zakrivil napačno letnico.

³ Insigne Svetkovičiorum.

⁴ Fabri je umrl l. 1509, kakor je razvidno iz pozneje sledeče vrste konjiških župnikov.

⁵ O zgodovinskem pomenu tega napisa je pisatelj v članku „Grabverse aus Gombitz und Umgebung“, Zeitschrift f. oest. Volkskunde 1908, str. 23—29 opozoril, da ima med vsemi starejšimi konjiškimi napisi edini poljudno obliko. V prvem delu se

CASPARVS · AEDIS · HVIVS
 COGNOMINE HIRZLER
 PLEBANVS, VITALE LV MEN
 RELIQVIT
 CASPARVS IN AVRAS DILA
 PSVS EST VENERAN
 DVS
 REGNATOR HVIVS AEDIS
 OLIM ERAT ·
 PATRIA MEA ERAT · CVM
 NOMINE EICHSTÄT
 QVAE ME EDVXIT IN
 TERRA HIC IACEO SE
 PVLTVS
 ANNO DNI 1561

IV. Župnik Adam Adaquaticus, † po l. 1588. (V tlorisu poleg P). Župnik Adam Vodnik ali Povoden (?) je bil iz Škotje Loke na Kranjskem doma in je že l. 1555 služil kot administrator v Vuzenici¹, pozneje je bil župnik konjiški okoli l. 1580—1593. Ko je še živel, si je postavil to ploščo zunaj na levi strani pri sedanjih glavnih vratih sebi in drugim v opomin: „Živite v spominu na smrt!“

ADAM · ADACVATHIC · CAR
 NIOL · A · PISCHOFF · LACK · OL
 IM · PAROCH · APVD · SAELD ·
 EN HOVEN · ET · PASTOR · ECCL ·
 GANABICEŃ · M · D · L · XXX
 VIVITE · MEMORES · MORTIS

V. Plem. Janez Krstnik in Janez Conti de Camisano † 1612 in 1613. (Tloris D). Ta belomramornati spomenik je postavil l. 1614 Jakob Conti svojemu rajnemu Očetu Janezu in enakoimenovanemu svojemu bratu.

DISEN GRABSTEIN HAT IAC · CONTI
 DE CAM ZVM HEBEN · SEINEM LIEBĒ
 HERRE VATER VND HERRE BBRVEDEŖ
 ZV EHRN ZVRIHTĒ LASĒ AÑO 1614.

VNDT LIGT ALDA BEGRABN DER EDL
 HERR IOH BAPTĀ COŃI DE CAM : ZV
 HEBENSTRAIT HOF DER IN GOTT

ista misel vzporedno ponavlja, kajti „aedis huius plebanus“ je isto ko „regnator (rector) huius aedis“, ker se je tedaj župnik imenoval ali plebanus ali pa rector ecclesiae; potem si odgovarjata izraza „vitale lumen reliquit“ in pa „in auras dilapsus est“, ponavlja se tudi ime „Casparus“. Ta oblika kaže, da je šega grobnih napisov v poljudnih verzih drugod (n. pr. na Bavarskem) mnogo starejša ko pri nas in da je od tam prišla v naše kraje. —

¹ Voditelj 1905, str. 169.

² Kamnosek krajša: Conti de Cam(isano) zum Heben(streithof).

VERSHLAFĒ IST ĒDN·2·TAG MAÿ 1612
 IAR HIE NEBĒ RVEHT¹ AH SEIN SOHN HERR
 HANNS CONTI DE CAM·SO DEN 27. TAG
 OCTOB·AÑO 1613· SALIG VERSHIDĒ IST
 GOTT DER ALMECHTIG VERLEH BEDEN
 VND ALLĒ ABGESTOBENEN DIE EWIGE
 FRAIDT VND SALLIGKAIT AMEN·

O tej rodbini, ki je bivala na Hebenstreitovem dvorcu, bodemo še govorili. Nad napisom se nahaja njen grb — „razklan ščit z na desno zročim enoglavim orlom na vsakem polju; levi orel nosi na glavi viteško krono“ (sl. 2, IV)². Na vrhu je angelska glavica s perutmi.

VI. Senjski škof Boštjan Glavinič † 1697. (Tloris G). Napis na belomramornati plošči (52·5 vis.:59·5 cm dolg.) pove, da leži pod tem spomenikom škof Boštjan Glavinič iz Glamoča (v Bosni), doma iz Pedene v Istriji, skozi mnogo let cesarski dvorni kaplan, skozi 20 let župnik konjiški, skozi 16 let prideljen od cesarskega dvora kot tolmač avstrijskemu poslaništvu v Rusiji, škof skozi 9 let v senjski in modruški škofiji, in da je ustanovil 3 sv. maše na teden na Marijinem oltarju stranske kapele³. Zgoraj je grb (sl. 2, IX), ki pa se ne strinja z bolj priprostim grbom škofovega pečata. Napis se glasi:

SVB HOC EPITAPHIO
 IACET SEPVLTVS RMVS ET ILLVSTRISSIMVS
 DOMINVS DMVS SEBASTIANVS GLAVINICH DE GLA
 MOTSH ISTRIANVS PETINENSIS CESAREÆ·AVLÆ*PLVRI
 BVS ANNIS SACELANVS HVIVS PAROCHLÆ GON
 NOVICENSIS IN VIGESIMVM ANNVM DIREC
 TOR LEGATIONIS MOSCOVITICÆ EX AVLA
 CESAREA ADIVNCTVS ET INTERPRES·16 AÑIS
 EPISCOVVS SEGNIENSIS ET MADRVSIÆSIS
 IN NOVEM ANNOS QVI PRO MEMORIA ET A
 NIMÆ SVOR·⁴SALVTE ET ANIMARVM ALIARVM
 SOLATIO : QVALIBET HEBDOMADA TRES MISSAS
 PER VICARIVM LOCI IN HOC ALTARI B·M·V·IN PER
 PETVVM CELEBRARI TESTAMENTO RELIQVIT
 OBIIT IN DOMINO DIE 5 DECEMBRIS ANNO
 MDCXCVII

VII. Jožef Anton Jankovič, † 1758, velik dobrotnik rožnivenške kapele, ima v naši cerkvi zadnji spomenik. Velel ga je napraviti v spomin,

¹ Črke HT in NT so tukaj in v nasl. dveh vrstah zvezane.

² Voditelj 1905, str. 163.

³ O smrtnem letu prim. Voh, Škof Sebastijan Glavinič v Voditelju 1899, str. 142—146.

⁴ SVOR(um) ni umestno, moralo bi stati suae.

da je ustanovil rano sv. mašo ob 6. ali 7. uri zjutraj. Približno to, kar smo povedali, je vsebina naslednjega napisa:

P̄LRM R̄DUS DN̄S
IOSEPHUS ANTONIUS IANCKOUI TSCH
APOSTOLICIS PLURIUM ANNORUM
LABORIBUS CLARUS
CAPELLÆ HUIVS BENEFAC TOR INSIGNIS
AD PERPETUAM
MISSÆ MATUTINÆ A SE FUNDATÆ
QUOTIDIE
HORĀ 6TA: VEL 7MA: CELEBRANDÆ
MEMORIAM
HOC MARMOR PONI IUSSIT
OBYT ANNO DOMINI
MDCC · LVIII
DIE X^{MA} (mrtv.) IANUARY
ÆTATIS (glava.) LXXVI
SUÆ ANNORUM

Kakor je razvidno iz ustanovnega pisma, z dne 14. sept. 1745, je Jožet Jankovič služboval v Konjicah tedaj že nad trideset let, najprej kot začasni vikarij, potem kot eden izmed treh kuratov, katere so tedaj nameščali žički menihi kot lastniki inkorporirane konjiške župnije.

Dragocenosti. Gotska monštranca, iz srebra in pozlačena, ima poleg štirivoglate kustodije dva baldahinčka s kipi Brezmadežne in sv. Janeza Evangelista, pod trivoglatim sklepom (veternjakom) podobo Boga Očeta, pod kustodijo pa golobčka sv. Duha. Naredil jo je l. 1854 Karol Kleiner v Gradcu za 735 gold.

Gotski kelih, prvotno okoli 18 *cm* visok, ima šesterostrano nogo s predrto galerijo, na praznih ploskvah pa gravirane podobe Matere Božje z Detetom, sv. Katarine Aleks., sv. Barbare, sv. Lenarta, sv. Leopolda ter kleččega darovatelja. Značilen je ploščat in krepek vozal s šestnimi robatimi izrastki, lep pa je venec iz odprtih cvetov in pokoncu stoječih križnih cvetk, ki se opleta čaše in je s tremi viticami v zvezi z držajem. Kelih bo iz 2. polovice XV. stol. in ima naravnost vzorno podobo. Odstraniti pa se mora kos držaja in priprost vozal, ki so ju v novjšem času vrinili med nogo in gotsko jabolko, da bi bil višji in bolj vitek. Na naši sliki (tabl. 38) smo ta dostavek že izbrisali¹.

O advokatih in patronih nadžupnijske cerkve.

Po cerkvenem pravu je morala vsaka cerkev imeti advokata (zavetnika in branitelja); bil pa je redno tisti, pod katerega gospodstvo je pripadalo

¹ V zakristiji konjiške župnijske cerkve je bila l. 1746 podoba Matere Božje ki je sedaj na glavnem oltarju frančiškanske cerkve v Mariboru. Napotnik, Einweihungsfeier der neuerbauten Pfarrkirche zur hl. Maria, Mutter der Barmherzigkeit, in der Grazer Vorstadt zu Marburg, 1901 p. 7.

cerkveno selišče. Za našo cerkev so najprej kot advokati izpričani Konjiški gospodje. Ker so bili advokati nadzorniki cerkvenega premoženja, sta l. 1374 Henrik in Leopold Konjiški dovolila župniku, da sme sprejeti podarjeno mu pištanjansko desetino. S konjiško graščino (1385) in trgovom je prišlo advokatstvo v roke Hugona Devinskega; od l. 1389 mu je zato plačeval župnik na leto po tri marke (1 marka = $\frac{3}{4}$ funta) srebra. Z graščino je prišlo okoli l. 1406 advokatstvo k rodbini grofov Walsee; patriarh Anton pa je podelil l. 1409 (?) grofu Reinprechtu Walsee cerkveno patronstvo. Patron je župnika imenoval, patriarh ga je le potrdil. Kakor prejšnji advokati, je pregledal vsako leto račun nadžupnijske cerkve in podružnic in je pri cerkvenih shodih skrbel za red ter pobiral od prodajalcev in kuharjev stališčino (Standgeld) in tržnino (Marktgeld). Walseejevcem je z l. 1469 sledil kot lastnik konjiškega gospostva in tudi kot advokat in patron—cesar. Papež Leon X. potrdil cesarju Maksimilijanu I. patronsko pravico čez konjiško cerkev. Pri tem je ostalo do dandanes¹.

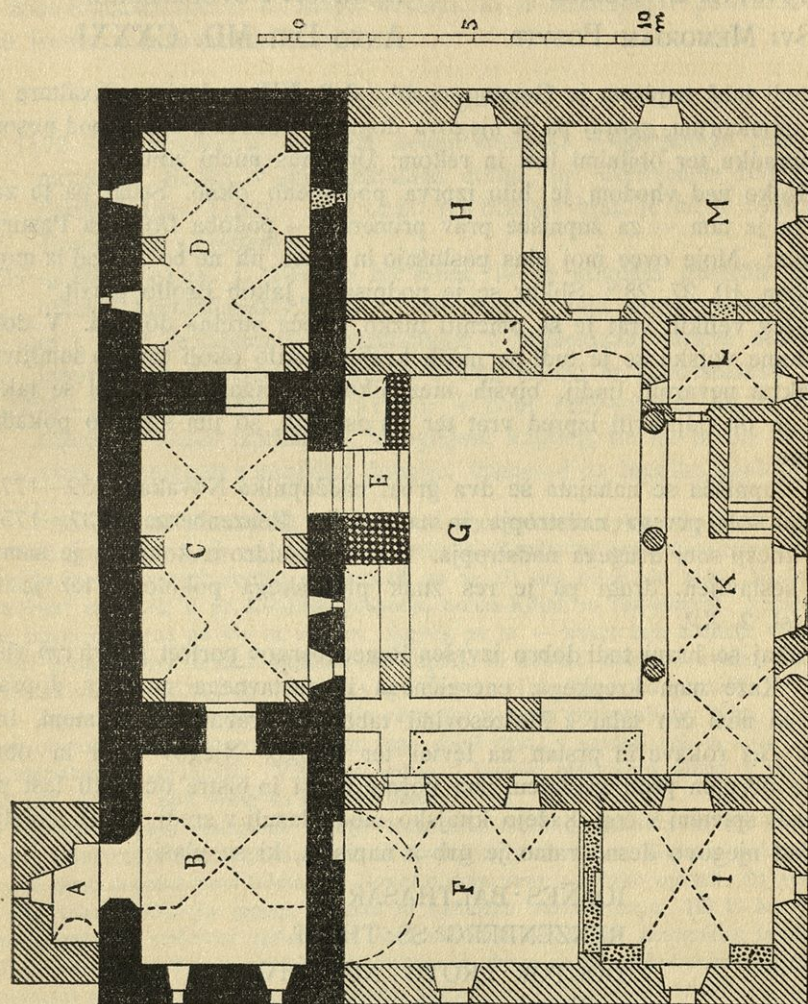
3. Nadžupnijska hiša

je veliko poslopje starinskega značaja in v svojih spodnjih delih (klet) gotovo najstarejša zasebna stavba v Konjicah (sl. 5 in tabl. 7). Seveda s tistim župniščem, v katerem je konjiški župnik sprejel prve kartuzijane ok. l. 1160 nima naša hiša nič opraviti. Tista stavba je bila najbrž še lesena.

Dandanašnje župnišče je 25·8 m dolgo, 20 m široko in ima kleti (pritličje) in dvoje nastropij. Od zunaj ne napravi vtisa, znotrej pa je videti tesno radi ozkega dvorišča, dasi so po laškem načinu izpeljani hodniki (loggie) prav lepi. To stavbo zato opišemo na tem mestu, ker ima dober kos zgodovine. Najstarejši del so kleti (v tlorisu B, C, D), ki so med seboj zvezane z gotskimi zašiljenimi podboji iz sekanega kamna. Prvotno so bile ravnostropane in v nastropju je bila lesena hiša—župnišče v XV. in XVI. stoletju. V klet je vodila pot (E) skozi podzidje stopnic, ki so peljale v nadstropje; ta podzid je star, ker se vhodni prostor (E) v klet odpira proti dvorišču s polukrožnim poznogotskim lokom s posnetimi robovi. Sicer pa je bil vhod v nadstropje tudi na južnem koncu te 25·8 m in 7 m široke stavbe, ker svet se proti jugu zvišuje tako, da je severna klet A skoro vsa nad zemljo, južna D pa vsa v zemlji in je prvo nadstropje nad njo pravzaprav pritličje. Da so prostori BCD proti zapadu bili prvotno prosti, kažejo line v kleti C, od katerih je ena deloma zazidana od slopa za poznejši obok in pa v kleti D, ki je nalašč zadelana, ker je dandanes brez pomena, ker vodi v sosednjo klet in ne na prosto. Iz tega se vidi, da je vse poslopje zapadno od gotskega oddelka pozneje pristavljeno. Omeniti je še, da v novem delu ležijo line višje ko v starem t. j. okoliška planota (nivô) se je bila med prvo in drugo stavbo precej zvišala. V XVII. stol. je župnik Gonan, po rodu Lah, pre naredil župnišče po laškem vzorcu. Prostore je razvrstil okoli

² MhVSt XIII, 202. V vizit. zapisniku iz l. 1545 (Orožnov rokop.) se bere o naši cerkvi: Lehensherr und Vogtherr ist die Röm. kais. Majestät von der Herrschaft Ganobitz. Prvotni patroni pa so bili oglejski patriarhi. Glej naš članek v Časopisu 1907, str. 212 in pa značilno postopanje pri imenovanju župnika Ulrika Wilthausen (1328).

dvorišča G s priprostimi, čednimi, proti dvorišču odprtimi hodniki (loggie), kojih loki počivajo na kamnitih stebrih. V pritličju pa so deloma krepkejši sliopi, deloma (proti vходу) trije krepki stebri. Prostora F in I ter L in M sta se še šele pozneje razdelila. Gonan je dal tudi obokati kleti B, C in D in sicer zadnji dve na sliopih, ki so se iznova pozidali. Ker je hotel sobo

Sl. 5. Konjice. Nadžupnijska hiša.
Merilo 1 : 100.

nad kletjo B razširiti z malim pomolom (Erker), zato je dal v kleti predreti stari zid in napraviti pomolu za podlago prostor A. Svoje delovanje za župnišče je Gonan ovekovečil z nadpisom nad vhodnimi vrati, ki pravi: „Marko Gonan, plemenitnik pičanski, apostolski protonotar, dvorni kaplan cesarja Ferdinanda II, kanonik brnski, župnik konjiški, beneficijat sv. Mihaela v Rogatcu in sv. Pankracija v Jamniku, je postavil to novo in plemenito stavbo na lastne stroške sebi v spomin pri naslednikih l. 1631.“

MARCVS GONANVS NOB	PISNENSIS PROT·APLICVS
SAC·CAE·MTIS·FERD·II·CAPEŠ	AVLICVS CAN·BRVNEN
PAROC·GONOVIC·BENEFS	S·MICHAELIS IN ROIHTSCH
ET SPANC Rath IN IAMNICH &c	PROPRIIS SVMPTIBVS
HOC NOVVM ET NOBILE	AEDIFICIVM SVCCESORIB
IN SVI MEMORIAM POSVIT	ANNO DNT MD. CXXXI.

Sredi med napisom je Gonanov grb¹ (sl. 2, VII) z devizo: Exaltare in finibus inimicorum, zgoraj pa je njegova doprsna podoba z brado pod nosom in na obradku ter obilnimi lasi in rekom: Dominus michi adiutor.

Visoko nad vhodom je bilo izprva podvojeno okno. Sedaj pa je zazidano in je tam — za župnišče prav primerna — podoba Dobrega Pastirja z napisom: „Moje ovce moj glas poslušajo in nihče jih ne bo iztrgal iz moje roke. Ioan. 10, 27, 28.“ Slikar se je podpisal: „Jakob Brollo pinxit.“

Poleg velikih vrat je še omeniti nizko ležeča strelna dolbina. V dobi tridesetletne vojske se je tudi po naših krajih klatilo okoli mnogo sumljivih in dostikrat nevarnih ljudij, bivših mezdnikov in ciganov. Da bi se takih iznebili in jih odpravili izpred vrat ter jih ostrašili, so jim s puško pokadili pod noge.

V župnišču se nahajata še dva grba: nadžupnika Novaka (1759—1771) v severni sobi prvega nadstropja in nadžupnika Renzenberga (1737—1758) v t. zv. knežji sobi drugega nadstropja. Prvi kaže sidro in konja in je samovoljno sestavljen, drugi pa je res znak plemiškega pokolenja ter je že opisan (sl. 2, X)².

Tukaj se hrani tudi dobro izvršen Renzenbergov portret (100,5 cm vis.: 74 cm). Kaže nam krepkega, energičnega in zastavnega moža v doprnski podobi, ki nosi črn talar z Mojzesovimi tablicami (rabat) pod vratom, ima manšete čez rokave in prstan na levici ter knjigo. Njegov poln in obrbit obraz je obrnjen proti gledalcu, ima košate obrvi in bistre oči, beli lasi pa, ki so zadi spleteni v čop, kažejo kitajsko modo lasulj v sredi XVIII. stoletja.

Nad njegovo desno ramo je grb z napisom, ki se glasi:

IOANES·BALTHASAR·A
RENZENBERG·SS·THEOL·
DOCTOR·PROTO·NOTARIVS
APLICVS ARCHI·PAROCHVS
GANABICENSIS·AETATIS
SVÆ 56·ANNORVM
PERITVS A^o 1747

Poleg Renzenberga visi še en portret, ki neki predstavlja neznanega žičkega kartuzijanskega prelata, a je jako slabo izvršen. Boljši je tretji

¹ Glej razlago v Voditelju 1905, str. 165. Most na sl. 2, VII bi moral imeti samo 3 loke.

² Voditelj, 1905, str. 166.

portret — nadžupnika J. Rozmana — v doprni podobi in v opravi častnega kanonika (76 cm vis.: 57,5 cm).

Od starega okrasja je ostalo še dvoje oljnatih slik, ki sta videti nalašč naročeni za veliko obednico. Prva je žanrovega značaja (142 cm šir.: 89) in kaže dečka v pokrajini s sadjem in perutnino, druga pa je popolno tihožitje (112 cm šir.: 85 cm) iz raznega sadja. Sliki sta potemneli, a sta najbrž iz dobe Renzenbergove, od istega slikarja, ki je delal njegov portret in morda tudi freske v rožnivenški kapeli.

Konjiški župniki¹.

- 1173 —. Sigahard, obenem dekan savinski. Omenjenega leta je bil navzoč v Rečici, v gornjesavinski dolini, pri cerkvenem zboru očaka Ulrika (1161—1182)². Ako je bil res očakov brat, je bil iz rodu grofov Trebenskih (Treffen)³.
- 1234—1268. Peter. L. 1234 je bil priča, ko je konjiški graščak Leopold oblekel kartuzijansko haljo⁴, 1236 priča v neki gornjegrajski zadevi⁵, in l. 1251 je odstopil dominikankam v Studenicah cerkve studeniško, laporsko in poljšansko proti cerkvama tinjski in venčeselski⁶.
- O. 1270—1274. Kandid de Varmo. V dobi 1269—1273, ko je bil patriarhalni sedež izpraznjen, je oglejski kapitelj, ne da bi bil imel pravico razpolagati s konjiško župnijo, imenoval za župnika dijaka-visoko-

¹ Navadno se pri popisih umetniških in zgodovinskih spomenikov naštevajo sicer graščaki pri gradovih, ne pa župniki pri cerkvah. Zgodovina gradov je namreč zvezana z zgodovino plemenitih rodbin, od katerih se ta ali ona po gradu piše. Naslov „von Gonobitz“ so nosili n. pr. Konjiški gospodje, potem Khibli in Tattenbachi. Nekatere rodbine imajo isti grad po sto in več let. Župnik pa je — kakor kak uradnik — le nekaj let pri svoji cerkvi in med župniki iste župnije ni nobene notranje zveze. Zato imajo cerkvene stavbe veliko bolj svojo lastno zgodovino kakor pa gradovi.

Izjemoma pa naštejemo konjiške župnike v naših Spomenikih. Njih vrsta je že sama ob sebi zgodovinsko važna, ker sega daleč nazaj v srednji vek in sicer dalje ko pri marsikaterih gradovih. Vrhutega igrajo ti župniki precejšnjo ulogo v javnem življenju in slednjič njih vrsta še ni objavljena.

Porabili smo rokopisne študije Rozmana, Orožna, Slekovca in dr. Pajeka, pregledali slovstvo in dostavili to in ono iz novoobjavljenih virov. Glavna skrb pa nam je bila že dane podatke prav tolmačiti. Novejšo dobo smo le kratko opisali. Za večje pero bi bilo tukaj veliko in lepega gradiva za natančno raziskovanje. Bil bi lep prinos k spodnještajerski cerkveni zgodovini! Konjiški župniki so bili mnogokrat iz plemenitih rodbin (14), nekateri so postali škofje (morda 3), drugi so bili arhidiakoni (6), prošti (3), apostolski protonotari (8), cesarski dvorni kaplani (4), kanoniki (5), dekani (11) in redovni prelati (2). Poleg teh častitljivih mož pa stojijo med župniki tudi štiri neizkušeni mladeniči. Zraven moramo še pomisliti, da je začetek vrste konjiških župnikov zagnjen v temo in v že znani vrsti zijajo vrzeli, ki znašajo nad 50 let.

² Zahn, UB, I, 521.

³ Muchar, I. c. III, 241. — Za l. 1206 imenuje Rozman župnika Haertnida de Gonwiz, očakovega kaplana. A priimek „de Gonwiz“ pomeni bržčas „Konjiški“, ne pa „župnik konjiški.“ Vrhutega si dotični regest nasprotuje, ker l. 1206 še ni bil Bertold patriarh.

⁴ Zahn, UB, II, 416.

⁵ Zahn, UB, II, 451.

⁶ Zahn, UB, III, 169.

šolca (*scolaris*) Kandida, ki pa je bil šele 14 let star in ni bil niti klerik. Gotovo je imel med kapitulari vplivne pokrovitelje, ki so mislili, kakor se je tedaj večkrat zgodilo, naj porabi dohodke konjiške župnije za študije in naj nastopi župnijo, ko bo posvečen. Med tem bi ga naj po tedanjem običaju nadomeščal kateri drugi duhovnik. Ko pa je l. 1274 postal Raimund de la Torre patriarh, je poklical pred se Kandida, ki niti tedaj še ni bil klerik, ter ga je odstavil. Zakaj pravico s konjiško župnijo razpolagati je imel edini patriarh¹.

- 1281 —. Hugon, vikarij, je priča v neki kartuzijanski listini².
- 1292 —. Askulin de la Torre. V juliju in septembru 1292 ga spoznamo v Čedadu na Furlanskem. Župniku moravskemu (na Kranjskem) je bil posodil denarja. Bil je sorodnik patriarha Raimunda de la Torre (1273—1299) iz Milana. Mogoče je sploh ostal v očakovi družini in je užival le dohodke konjiške župnije. Službo božjo so pa opravljali namestniki, med katerimi morda ravno prej imenovani Hugon in pa naslednja dva³.
- 1294 —. Henrik, namestni župnik (*vice plebanus*), se je 1294 odpovedal desetinski pravici pri kebelskem gradu⁴.
- 1296 —. Dytmar, oskrbnik župnije konjiške in župnik pri Sv. Mariji (v Slivnici pri Mariboru?), je bil priča, ko je Leopold Konjiški kartuzijanom daroval posestva pri pohorski razvalini Kozjerep⁵.
- 1306—1311. Leopold, je l. 1306 med razsodniki glede razpornih mej med konjiškim grajskim posestvom in kartuzijo⁶, l. 1308 je priča v neki žički⁷, l. 1311 pa kot arhidiakon v neki gornjegrajski zadevi⁸.
- 1319—1328. Albert de Scherfenberch, obenem arhidiakon⁹. Scherfenbergi (Svibenski) so bili doma na gradu Svibno pri Ratečah ob Savi.
- 1328. Aleman de la Torre, sorodnik tedanjega patriarha Pagana de la Torre (1319—1332), je bil instaliran od papeškega legata. L. 1323 so ga pregovorili, da je odstopil. Tozadevna pogajanja sta vodila: Od njegove strani oglejski kanonik Rajnald de la Torre, torej tudi njegov sorodnik, od strani bodočega župnika pa Ulrik Zbelovski, župnik bralslovški in arhidiakon savinski. Odstopivšemu župniku bi naj ostalo $\frac{2}{5}$ vseh dohodkov konjiške župnije, novi bi pa naj dobil $\frac{3}{5}$. Ulrik Zbelovski je to s posebno listino obljubil. Rajnald de la Torre pa je po-

¹ Bianchi, Archiv f. K. oe. G. Q. XXII in BKstGQ VII, 99.

² Rozman in Schwandnerjev regest.

³ Orožen, l. c. III, 11. O rodovini Torre-Valsassina, ki je bila lastnica Milana in je v dobi 1273—1365 postavila štiri patriarhe v Ogleju, glej Pichler, Il castello di Duino, 1882, str. 6 nasl.

⁴ Muchar, l. c. VI, 160.

⁵ Muchar, l. c. VI, 109.

⁶ Muchar, l. c. VI, 162.

⁷ Muchar, l. c. VI, 170.

⁸ Orožen, l. c. II-1, 88.

⁹ Orožen, l. c. III, 12. BKstKQ VII, 90 in 95.

oblastil patriarhovega vikarija in opata v Rosacu na Furlanskem, da svobodno s konjiško župnijo razpolaga¹. Imenovan je bil:

1328—1335 Ulrik Wilthausen, tedaj še subdiakon. Njegovo ime se piše včasih Veylthaus, včasih pa Vylthaus. Ako pomislimo, da prvo odgovarja izreki Wildhaus, in da se ime grada Wildhaus piše tudi Vylthausen², ne bomo dvomili o rodbinskem priimku tega župnika³. Wilt-hauseni pa so od l. 1312 imeli del konjiškega grada, od l. 1329 pa ves grad v posesti. Bilo je torej zelo važno za nje, ako je ud njih rodovine postal tudi konjiški župnik. Zato so pripravili prejšnjega župnika, dasi je bil sorodnik patriarhov, da je odstopil in napravil mesto še zelo mlademu, niti za duhovnika posvečenemu Ulriku. Gotovo je bil Ulrik v ozkem sorodstvu s konjiškimi Wilthauseni, ako so tako zelo zanj skrbeli. Če torej čitamo, da je l. 1344, torej 16 let pozneje postal Ulrik Wilthausen, brat Henrika, lastnika konjiškega gradu⁴, škof krški (1344—1351), si nehote mislimo, da sta konjiški župnik Ulrik in krški škof Ulrik — ena in ista oseba. Škof Ulrik se je večkrat mudil na krškem gradu v Vitanju, l. 1445 pa je obiskal tudi Konjice. — Zadnja nam znana letnica iz župnikovanja Ulrika Wilthausen je l. 1335, ko mu je naročil patriarh, bl. Bertrand, da vpelje v ljubljansko župnijo arhidiakona Janeza Rifniškega (von Reicheneck)⁵.

1342—1357. Dytmar, obenem arhidiakon. L. 1342 je izposloval pri patriarhu potrjenje novoustanovljenega beneficija sv. Pankracija v Jamniku⁶, l. 1345 je priča v neki studeniški listini⁷, l. 1557 je dal Ortolfu Konjiškemu dve kmetiji⁸ in je dobil od patriarha prepoved, da ne sme od kartuzijanov davkov pobirati⁹.

1373—1377. Ulrik Trophffel da 9. 4. 1373 udovi Ortolfa Konjiškega neko potrdilo¹⁰, sklene na Jurjevo 1373 pogodbo z bratovščino Žalostne M. B.¹¹, prejme 1374 od očaka Markvarda Randeškega (1365—1381) desetino v Pilštanju z dovoljenjem Henrika in Leopolda Konjiškega¹²; in se imenuje slednjič 1377¹³.

¹ Orožen, l. c. III, 13 in rokopisni regest iz deželnega arhiva. Ker se Albert Svibenski še l. 1328 imenuje kot župnik, Aleman de la Torre pa je že 4. marca 1328 odstopil, je slednji imel ta naslov le kak mesec dni. Po smrti Alberta Svibenskega je torej patriarh brž imenoval za naslednika svojega sorodnika in je s tem prehitel Wilt-hausenovce, ki so tudi čakali na izpraznenje župnije. Aleman se je sicer odpovedal, a je za ves čas svojega življenja prejemal $\frac{2}{3}$ župnijskih dohodkov.

² Krones, Die Freien v. Saneck u. ihre Chronik als Grafen v. Cilli. 1883 str. 118

³ Tudi Orožen (IV—I, 40) misli, da je morda iz rodu Wildhaus.

⁴ O pokolenju krškega škofa Ulrika glej Krones, l. c. str. 99. Krški šematizem ga imenuje „von Weißenneck (von Wildhaus?)“, drugi ga imenujejo Willerhausen ali Wald-hausen. Od gotovosti Kronesovega dokazovanja je odvisna verjetnost naše podmene.

⁵ Orožen, l. c. III, 14.

⁶ MhVSt XXIX, 236.

⁷ Dež. arh. v Gradcu (Slekovec).

⁸ Orožen, l. c. III, 223. — ⁹ Orožen, l. c. III, 15. — ¹⁰ Orožen, zapiski.

¹¹ Orožen, l. c. III, 224—226.

¹² Muchar, l. c. VII, 4.

¹³ BKstGQ VII, 91 in IX. 107.

- 1379 —. Sieghard zamenja desetino s kartuzijani 24. 7. 1379. Listino pečati arhidiakon savinski in župnik ponkovski Jakob Širski¹.
- 1389—1411. Peter Topoltz, obenem arhidiakon. Dne 6. 1. 1389 (pri-
pозна varištvo Hugona Devinskega², 1391, 1392 in 1405 prezentira za
posvečenje razne klerike na naslov konjiških podružnic³, 1397 potrdi
neko ustanovo jamniškega kaplana Filipa v zreški cerkvi⁴. Umrl je
pred l. 1411, kar se razvidi iz naslednjega.
- 1412 —. Janez Prunner, župnik v Steinkirchen (v Gornji Avstriji⁵). Ime-
noval ga je Reinprecht Walsee, potrdil pa papež Janez XXIII. (1409—
1415) in je zaukazal 28. 1. 1412 gornjegrajskemu opatu (Nikolaju),
naj Prunnerja inštalira pod pogojem, da se odpove svoji prejšnji žup-
niji⁶. S Prunnerjem se začne vpliv gornjeavstrijskih Walseejevcev, ki
so po l. 1406 prejeli konjiški grad, l. 1409 pa patronsko pravico čez
konjiško župnijo. Za župnike so imenovali Nemce, večkrat svoje so-
deželane (Gornje-Avstrijce). Ali pa je Janez Prunner dosegel konjiško
župnijo, je vprašanje, ker je tedaj (1413—1417) konjiški grad in trg
bil v lasti Walseejevega sovražnika vojvoda Ernesta štajerskega.
- —. Martin, pozneje škof pičenski. L. 1448 je Martin, škof pičenski, javno
izjavil: Ko je bil on župnik (rector ecclesiae parochialis) v Slivnici,
Laporju in v Konjicah z njih podružnicami, je svojim vernikom
posebno zabičeval, da morajo dajati desetino in sicer ne kot miloščino,
ampak kot dolžnost. S cerkvenimi kaznimi je spravil skupaj svojo
desetino v najnatančnejši meri (in modo exactissimo), izvzemši one
dele, ki so že od nekdaj pripadali kartuzijanom in pa studeniškim
redovnicam⁷. Med konjiškimi župniki je edina vrzel za Martina pred
l. 1418. Več o njem pa nismo mogli dognati⁷.
- 1418—1423. Pilgrim iz Velikovca. Imenoval ga je (po smrti župnika
Petra!) baron Reinprecht Walsee in ga je prezentiral očaku Ludoviku

¹ Orožen, l. c. III, 17.

² Muchar, l. c. VII, 40.

³ BKstGQ VII, 115—119.

⁴ Orožen, l. c. III, 17.

⁵ Papeževo pismo citira Rozman. Mucharjev regest (l. c. VII p. 190) pa pravi, da
je grof Walsee po smrti župnika Petra imenoval Janeza Prunnesa za župnika in na pa-
peževo povelje ga je slovesno vstoličil gronjegrajski opat. Razlika je edino v
tem, da so izdajatelji Mucharjeve zgodovine dali ta regest pomotoma v l. 1426. Radi
tega je tudi Orožen J. Prunnerja stavil v vladu gornjegrajskega opata Konrada (Orožen,
l. c. II—1, 169) in Slekovec (Župnija sv. Duha v Ločah, str. 623) ga zato dvakrat (pod leti
1412 in 1426) navaja kot župnika.

⁶ Schwandnerjev regest (Glej o Schwandnerju pri zgod. žičke kartuzije).

⁷ Ne imenuje se med župniki slivniškimi, izmed katerih pa sicer nobeden v XV.
stol. ni znan (Orožen, l. c. I, 460, V, 538 in VIII, 581). Kot škof pičenski je vladal 1437—
1457. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske
škofije. 1908, str. 11, 19 in 39. Istodobno so živeli Martin Krški, župnik pri Novi
cerkvi (1422—1435) in v Laškem (1438—1445) ter kancelar celjskega grofa in Martin
Ribniški, imenovan za župnika pri Sv. Petru v Ljubljani (Izvestja, 1900, str. 120).
V Konjicah se imenuje l. 1417 neki mašnik Martin. BKstGQ IX, 112. Sicer pa je moral
naš župnik Martin od treh župnij dve imeti kot komendo. Kje je bil potem njegov
sedež? Ali v Slivnici, ki jo imenuje na prvem mestu?

II, vojvodu Teck (1412—1435), ki ga je 1418 potrdil z naročilom, naj ga vstoličita župnika Peter Lippnik od Sv. Martina pri Slov. Gradcu in Janez v Vitanju¹. L. 1423 je ustanovil pri oltarju sv. Ane posebno kaplanijo².

Walseejevcem nasprotna stranka (avstrijski vojvode?), ki ni pripoznala njih patronatske pravice, pa se je potegovala za protižupnika Jurija Ditko iz Kostanjevice, ki je najbrž še pred l. 1418 bil imenovan. Mogoče je identičen z Jurijem Occupate, ki se navaja l. 1417 kot konjiški župnik³. Tožba radi patronata se je naperila menda že za papeža Janeza XXIII. (1409—1415), po čegar naročilu je šele l. 1423 razsodil pravdo Peter Dekinger, doktor dekretalov in stolni dekan pri sv. Štefanu na Dunaju in sicer v prid Walseejevcem ter od njih imenovanega Pilgrima iz Velikovca nasproti Juriju iz Kostanjevice⁴. Jurij se je odpovedal l. 1425⁵. Odkar so imeli Walseejevci vnovič konjiški grad (l. 1417), ni bilo mesta za njega v Konjicah. Ker je bil imenovan od nasprotne stranke mogoče še za Janeza XXIII, zato ga stavimo kot protižupnika v dobo 1415—1425.

1415—1425. Jurij Ditko iz Kostanjevice, protižupnik. Isti ko Jurij Occupate 1417?

1425—1438. Peter Kotter, doktor cerkvenega prava, imenovan 15. 5. 1425 od papeža Martina V⁶. L. 1431 je dal kot konjiški župnik (*rector ecclesiae parochialis*) namizni naslov⁷. Ko je še Peter Kottreer živel, je prezentoval avstrijski vojvoda Friderik Mlajši l. 1438 za župnijo sv. Petra v Ljubljani pasovskega klerika Nikolaja Sakcha z dovoljenjem, da sme Nikolaj to župnijo zamenjati za ono v Konjicah s tamošnjim župnikom Petrom. Ker pa je bil Nikolaj Sakch za župnijo premlad, je vojvoda razglasil to prezentacijo kot neveljavno⁸. Pozneje je Nikolaj Sakh nasledil Petru Kottreju.

1439. Gregor, vikarij konjiški, se poravna s kartuzijani glede desetine⁹.

— 1443. Nikolaj Sack, župnik. Vojvoda Leopold Pobožni mu zapove 1. 6. 1443, naj ne zahteva od kartuzijanov desetine¹⁰. Po njegovi smrti je sledil

1444 Eckart Harrand, doktor dekretalov, prej župnik v Radgoni. Imenoval ga je Reinprecht Walsee, potrdil pa ga je bazilejski cerkveni zbor 30. 1. 1444¹¹. Ker je kmalu umrl, mu je še isto leto sledil

¹ Muchar, l. c. VII, 149.

² Izvirna listina v grajskem arhivu v Konjicah. Slekovec, l. c. 623.

³ BKstGQ IX, 112.

⁴ Muchar, l. c. VII, 173.

⁵ in ⁶ BKstGQ XXV, 87.

⁷ Zapisnik ordinacij v kn. šk. arhivu v Gradcu. Slekovec, l. c. 623.

⁸ Izvestja, l. c. 1900, str. 120.

⁹ Muchar, l. c. VII, 288.

¹⁰ Muchar, l. c. VII, 306.

¹¹ Muchar, l. c. VII, 219. Rodovina Ruckendorfer je imela grad Kapfenstein v letih 1452—1463. BKstGQ 1902, 360 in 309.

- 1444 Lambert Ruckendorfer, bakalavrej svobodnih umetnostij, klerik pasovski in učenec cerkvenega prava na dunajskem vseučilišču. Imenoval ga je Reinprecht Walsee, ki je 3. 5. 1444 prosil bazilejski zbor za potrjenje. Očetje so naročili škotskemu opatu Janezu na Dunaju, naj ga izkuša in inštalira. Opat je vse to storil in je izdal o tem listino pred odličnimi pričami¹.
1445. Janez Straßer, stolni prošt in arhidiakon lavantinski².
- 1445—1446. Janez Sauberleich iz Linca. „Dne 18. 4. 1446 je podpisal Lavrencij, patriarh oglejski in oskrbnik lavantinske škofije, pri Sv. Andražu pooblastilo za župnika Noveštife pri Ptuj z imenom Benedikta, bakalavreja svobodnih umetnostij, da inštalira duhovnika Janeza Sauberleich iz Linca za župnika konjiškega; predlagal ga je cerkveni patron Reinprecht Walsee, potem ko se je dosedanji župnik Janez, prošt in arhidiakon lavantinske škofije, svobodno odpovedal župniji“³. A župnikoval je že l. 1445, ko mu je 6. 4. vitez Ivan Czeckan prezentiral za misarja pri oltarju sv. Andreja v župnijski cerkvi Janeza Walla iz mogunške škofije⁴.
1446. Erhard, magister (=doktor)⁵, naslednik Sauberleichov.
- 1464 —. Nikolaj, vikarij⁶.
- 1482. Henrik König, se odpove kot župnik⁷.
- 1482—1509. Valentin Fabri, duhovnik oglejske škofije in cesarjev kaplan, je imenovan od papeža Siksta IV. 2. 1. 1482. Zastopal je njegovo zadevo v Rimu ljubljanski prošt Peter Linauer. Ker so se dohodki konjiške župnije preračunjali tedaj na letnih 80 zlatih goldinarjev, je plačal za imenovanje pristojbino 45 goldinarjev⁸. Prej je bil v Konjicah kaplan (1478) potem vikarij (1479). Kot konjiški župnik je mnogo pripomogel, da se je povzdignila bratovčina Žalostne M. B. Bil je tudi arhidiakon savinski od l. 1486 naprej. L. 1496 mu je papež Aleksander VI. še dal župnijo v Vuzenici z letnimi dohodki 16 mark srebra kot komendo. Za imenovanje je plačal 33 zlatnikov. Kot komendator je imel dolžnost skrbeti za dotično župnijo in na lastne stroške vzdrževati sam svojega namestnika za dušoskrbje, nasproti pa so bili vsi župnikovi dohodki njegovi. Valentin Fabri je že l. 1496 pričakoval, da postane prošt korarskega kapitlja v Doberlivasi na Koroškem. Ko je l. 1497 dosegel to čast, je poleg vuzeniške župnije ohranil tudi

¹ Muchar, l. c. VII, 219.

² in ³ Muchar, l. c. VII, 340. Janez Straßer je mogel konjiško župnijo dobiti le mimogrede kot komendo. Prošt je bil približno od l. 1411 in kvečjemu do l. 1454. Tangl, *Reihe der Bischöfe von Lavant*, 1841, str. 427 nasl.

⁴ Muchar, l. c. VII, 329.

⁵ MhVSt, VIII, 138.

⁶ Orožen, III, 230.

⁷ in ⁸ BKstGQ XXV, 87. Ali je bil Fabri cesarjev kaplan, ni gotovo. Ta naslov ima edino v navedenem registru; tudi Wolfgruber, *Die k. u. k. Hofburgkapelle und die k. u. k. geistliche Hofkapelle*, 1905, ne ve nič o njem. — Beleške o njem se nahajajo v Schroll, *Urkundenregesten von Eberndorf, Klagenfurt 1870* in pa v Archiv f. oest. Gesch., Bd. 68 p. 236 in 280.

konjiško kot komendo in zraven arhidiakonske časti za savinsko dolino je postal tudi arhidiakon junske doline. Obokal je cerkev konjiško in doberlovaško ter je umrl dne 27. junija 1509. Pokopan je v Konjicah, kjer ima lep nagrobni spominek (tabl. 6)¹.

1509. Janez Stabij, se je neki vrnil in ga je zato apostolski avditor Dominik Jankovič ukazal 15. 11. 1509 odstaviti in na njegovo mesto vstoličiti J. Strela².

1509—1542. (?) Jakob Strela³. Morda je njegov prelatski grb v goliški graščini.

— 1528 —. Martin Plešec, vikarij. Ni verjetno, da bi bil isti ko Martin Plešec, župnik tinjski l. 1497⁴. Plešec je bil rodом iz Laškega trga. L. 1528 je prišel s svojimi duhovnimi pomočniki in nekaterimi tržani k vizitaciji v Žičko kartuzijo⁵. Ker ni bilo župnika zraven, je bila župnija najbrž oddana kot komenda, morda prej imenovanemu Jakobu Strela. 1542—1561. Gašpar Hierzler iz Eichstäda na Bavarskem. Njegov grobni kamen je zgoraj str. 35 opisan. L. 1542 je napovedal vladí svoje dohodke, ki so znašali 46 funtov, 19 šilingov in 2 feniga, l. 1544 pa 50 funtov, 6 šilingov in 10 fenigov⁶.

1569—1572. Gašpar Seifried. Po njegovi smrti se je napravil dne 13. jul. 1571 (ali 1. sept. 1572?) župnijski inventarij, ki leži v graškem namestniškem arhivu⁷.

— 1576 —. Tomaž Schmalz, knezov (škofov?) dvorni kaplan. Inventarij, ki se je napravil (dne 21. dec. 1609?) po njegovi smrti, leži v istem arhivu⁸.

1580—1593. Adam Adakvatik (Povoden?), iz Škofje Loke na Kranjskem. Prej je bil administrator pri Sv. Pankraciju v Starem trgu in župnik v Vuzenici⁹. Inventarij po njegovi smrti je z dne 23. avg. 1593 v namestniškem arhivu¹⁰. Grobni napis glej str. 35.

1594—1608. Gregorij Urz (Medved?), obenem arhidiakon na Dravskem polju¹¹. V krstni knjigi se imenuje zadnjič kot krstitelj 28. jan.

¹ Orožen, I. c. III. 238—248; BKstGQ, XXV, 87; Voditelj, 1905, 169.

² in ³ Rozman. — Istočasno sta živela duhovnika Lukež Strela (Orožen, V, 72) in Urban Strela (Orožen, IV—2, 449, 456 in V 72 bis).

⁴ Orožen, III, 238.

⁵ Kn. šk. arhiv v Gradcu. Slekovec, I. c. 627.

⁶ Po Pajekovem prepisu izvirnikov v dež. arh. v Gradcu.

⁷ Kapper, Das Archiv der k. k. steiermärkischen Statthaltereien. 1906, str. 144; BKstGQ 1902, 122. Kot župnik se imenuje že 16. 1. 1569 v neki žički listini (Orožnov rokop.) in 1570 v urbarju konjiškega gradu (Pajekov prepis).

⁸ Kapper, I. c. 122. Kot župnik se imenuje v žički listini 1. 9. 1576 (Orožnov rokop.).

⁹ Voditelj, 1905, 169. Istočasno je bil Ahacij Adakvatik župnik v Hočah 1587—1591 (Orožen, I. 308) in Lukež Adakvatik 1598 župnik v Laporju in beneficijant v Slov. Bistrici (Spec. arh. žički). Pečat konjiške župnije iz l. (15)80 nosi poleg podobe sv. Jurija tudi grb Adakvatikov (podoba povodnega moža), iz česar se da sklepati, da je že tedaj v Konjicah župnikoval. Več podrobnosti poroča o njem Slekovec, I. c. 628. Tudi o naslednjih župnikih bomo le važnejše stvari naznanili.

¹⁰ Kapper, I. c. 144.

¹¹ Orožen, III, 20. Letnico 1594 ima Orožen v rokopisu.

- 1608, kot boter pa in arhidiakon 12. 10. 1610¹. Krstni kamen je od njega (str. 33), ravnokotno tudi lastnoročno pisana matica staroslavne bratovščine Žal. M. B.²
- 1609—1625. Peter Walddtschin, prej kaplan v Laškem, posvečen kot ljubljanski bogoslovec. Kot župnik se že imenuje 15. 2. 1609³.
- 1625—1635. Marko plem. Gonan iz Pizina v Istriji, apostolski protonotar, cesarski dvorni kaplan⁴, kanonik brnski, beneficijant sv. Mihaela v Rogatcu in sv. Pankracija v Jamniku. Povečal je župnišče, kjer se vidi na pročelju njegova podoba in grb (glej str. 40; potem sl. 2, VII).
- 1636—1653. Janez Pavel Baselli, doktor bogoslovja, apostolski protonotar, kanonik olomuški. Imenuje se na velikem in stranskem oltarju sv. Družine pri čadramski podružnici sv. Barbare in na Keblu⁵.
- 1653—1667. Matija Röringer a Rörinberg, Ljubljčan (roj. 1616), bivši pravi cesarski dvorni kaplan (nastopil je službo dne 6. aprila 1652) in apostolski protonotar⁶.
- 1669—1689. Boštjan Glavinič de Glamoč je bil frančiškan iz pičenske škofije v Istriji⁷. Njegov rod pa se piše po Glamoču, bosanski ravnici pri Bihaču blizu dalmatinske meje. Od 1. okt. 1664 do 1677 (?) je bil pravi cesarski dvorni kaplan na Dunaju, v konjiških matičnih knjigah se pa najde zapisan že l. 1675, 1676 in naslednja in po grobnem kamnu (str. 36) je bil skozi dvajset let (torej od 1669 ali 1670) župnik konjiški. Postaviti je dal glavni oltar v Konjicah (glej tabl. 5) in dva oltarčka, ki sta sedaj pri čadramski podružnici sv. Miklavža (glej pozneje na dotičnih mestih!). L. 1687 je prosil cesarja Leopolda I. za naslov častnega dvornega kaplana in moskovskega tolmača, ker bi mu to služilo kot ščit zoper obrekovalce. Cesar je uslišal to prošnjo, ker je bil Glavinič prej res dejanski dvorni kaplan in se je tudi večkrat izkazal kot ruski tolmač. Plače mu pa zato cesar ni nakazal, ampak mu je ob priliki, ko ga je poklical kot tolmača, nekaj posebej podaril. Gotovo je Glavinič tudi po Ruskem potoval, ker se od njega nahaja poročilo o ruskih zadevah ob enem s pismom na cesarja Leopolda I. in pa razlaga ruskega prenosnega oltarja (iz l. 1670) v rokopisu c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju⁸. L. 1690 je bil imenovan za škofa senjsko-modruškega
-
- ¹ Pajekov zapisek.
- ² Orožen, l. c. III, 253.
- ³ Orožen, l. c. III, 255 in rokopis.
- ⁴ Wolfgruber, o. c., ga ne našteje. Pravi kaplan torej ni bil, mogoče častni kaplan, ker so njih imena šele od l. 1656 naprej znana. O. c. p. 141. Gonan je študiral v Gradcu pri jezuitih in je imel papeško štipendijo. Slekovec, l. c. 630.
- ⁵ L. 1627 je dobil beneficij sv. Trojice in sv. Lenarta v kamniški farni cerkvi. Izvestja III, 23 (Slekovec).
- ⁶ Orožen l. c. VIII, 574 in Wolfgruber, l. c., 613.
- ⁷ Lep prinos k njegovemu življenjepisu je sestavil J. Voh v Voditelju 1899, str. 142. Wolfgruber l. c. 163, 614 in 622. Kakor je razvidno iz ločke krstne knjige je že l. 1688 imel naslov kanonika senjskega. Slekovec, l. c. 247.
- ⁸ Štev. 8573 in 10,214^k. — Glaviniče najdemo v raznih službah v Avstriji. O. Frančišek Glavinič iz Glamoča v Bosni je bil frančiškan in pisatelj, že l. 1599

v hrvaškem Primorju in od papeža Aleksandra VIII. 8. 5. 1670 potrjen. L. 1697 je potoval na Dunaj, a je moral v Konjicah vsled bolezni pretrgati pot. Napravil je 2. 12. 1697 oporoko z mašno ustanovo za konjiško cerkev, tri dni pozneje (5. 12. 1697) je pa umrl. Pokopan je bil v prvotni rožnivenški kapeli; njegov nagrobni spomenik so postavili tudi v novo kapelo (glej str. 36 in sl. 2, IX).

1689—1694. Rudolf Anton grof Coronini, kanonik.

1695—1703. Wolfgang Weickhard von Rain, iz kranjske plemiške rodbine, sv. rimskega cesarstva in notranjih avstrijskih vojvodin vitez, gospod na Stermolu in Radlseggu¹, doktor bogoslovja, protonotar apostolski, večni dvorni kaplan, infilirani prošt svetopavelski, konzistorialni svetnik pasovski, namestni arhidiakon na Dravskem polju in ob Savini. Bil je še precej mlad. Naslov dvornega kaplana je dobil leta 1691, ko je dovršil bogoslovne študije in je hotel promovirati. Da bi njegove natiskane teze za javno disputacijo bolj odlično izgledale, je prosil za ta naslov. Toplo ga je priporočala volilna kneginja bavarska. Cesar Leopold I. mu je 6. jan. 1691 ta naslov podelil, češ: „Je od dobrih kranjskih plemenitašev; nimam zoper to pomisleka“ (Ist von guetten Landt Leuthen auß Cran. Hab darwider kein Bedenkhen)². — L. 1704 je imel že drugi beneficij. Po Weickhardovem odhodu je prišla župnija konjiška kot komenda k Žički kartuziji. Ta je bila tedaj tako zadolžena, da so komaj obresti plačevali. Papež Klement XI. je zato na njih prošnjo s posebnim pismom z dne 4. dec. 1704 jim izročil v oskrb konjiško župnijo in sicer za dobo 15 let³. Videti je, da se je to pooblastilo potem zopet za 20 let podaljšalo. Konjiška nadžupnika sta torej istodobna žička prelata, za dušeskrbje pa so bili v Konjicah namestni župniki (viceparochi).

1704—1730. Gašpar Uwiz, prelat žički (1698—1730), cesarski svetovalec, konviziator kartuzijanskega reda v Nemčiji in na Poljskem.

1730—1738. Melhijor Chatillon, prelat žički (1730—1749). Kot namestni župniki se imenujejo v tej dobi: Andrej Ošaben (1705—1707), Primož Canker (1707—1714), Fr. Ksav. Schneller (1714—1716),

klerik v Trsatu, kjer je prvi zapisal in izdal tersatsko legendo o Marijini hišici in sicer v latinskem, laškem in hrvaškem jeziku. Za dobe našega škofa so bratje Glaviniči študirali v Rušah (Hofrichter, Chronik v. M. Rast, p. 60). Boštjan Glavinič de Glamotich se je l. 1717 vprvič kot svob. umetn. in medicine doktor poročil v Konjicah s hčerjo Janeza Bartholottija, bivšega prefekta v kartuziji, l. 1739 pa vdrugič v Gradcu kot deželni fizik s Terezijo plem. Catharin (Geneal. Taschenb. d. adel. H. Oest. 1905, str. 133). Nikolaj Boštjan Glavinič je bil vikarij v Ločah in Čadramu ter župnik pri Sv. Križu pri Slatini, kjer je umrl l. 1729 kot protonotar apostolski. Slekovec 324, Orožen, VII, 67.

¹ Valvasor, Ehre d. H. Krain, 1877, XIV, 291. Stermol leži med Kranjem in Kamnikom (XI, 561), Radlseg med Postojno in Reko (XI, 459). — Ločka krstna knjiga našega Wolfganga l. 1701 kratko imenuje prošta. Bil je tudi JUDr.

² Wolfsgruber, l. c. 166. „Supplicat . . . den Titulum nur zu dem Ende verlangt, seine bevorstehende defensionem cursus theologiae hiedurch zu condecoriren . . .“

³ Stepischnegg, Das Karthäuser-Kloster Seiz, 1884, 93.

- Franč. Ignacij Orlandi (1716—1730), Jernej Jankovič (1730—1737)¹ in Filip Bauchnigg (1737—1738).
- 1738—1758. Janez Baltažar a Renzenberg, doktor bogoslovja in apostolski protonotar. Bil je Celjan po rodu, od l. 1698 je študiral v Rušah, 1716 je prišel za chorimagistra v Ptuj, 1728—1737 je bil nadžupnik v Hočah². Njegov grb (sl. 2, X) in portret (str. 40) sta opisana spredaj.
- 1759—1771. Frančišek Ignacij Novak.
- 1772—1797. Karol Sigismund Schreckinger de Neydenberg. Rojen l. 1733 v gradu Borlu (Ankenstein), kjer je bil njegov oče oskrbnik, je bil posvečen v mašnika 1756 v Gradcu. Predno je prišel v Konjice, je župnikoval pri Sv. Juriju ob južni železnici. V Konjicah je bil komisarij goriškega nadškofa, nato dekan lavantinski in apostolski protonotar³. Njegov rod je najbrž izhajal iz Rožne doline na Koroškem, ker se Jožef Jurij Schr. de N., nadžupnik in opat pri Sv. Martinu poleg Slov. Gradca, v svojem portretu pri Sv. Petru na Kronenbergu iz l. 1747 imenuje Korošca.
- 1798—1799. Jožef Anton plem. Jakomini, sv. rimske države vitez doktor bogoslovja, apostolski protonotar in dekan. Od l. 1781 do svoje smrti 1830 je bil župnik pri Novi cerkvi. Zelo zanimivo njegovo delovanje je opisal Orožen⁴. Konjiško župnijo je dobil 18. 4. 1798, a se ji je že isto leto odpovedal, vendar pa jo je skoro poldrugo leto oskrboval (jun. 1798 do 23. okt. 1799).
- 1799—1802. Janez Nep. Lenzendorfer, doktor bogoslovja, apostolski protonotar in dekan. Rodil se je v Laškem trgu, 1780—1799 je bil župnik pri Sv. Barbari v Halozah. Objavil je „Rede am Geburtstage Josef II.“ Tiskal se je govor pri Lechnerju v Gradcu l. 1776⁵.
- 1803—1829. Anton Battistig. Rojen blizu Gorice je do l. 1789 služil kot vojaški duhovnik ter se je odlikoval v turški vojski l. 1788/9. Potem je bil 1789—1803 župnik na Teharjih. „Po telesu orjak, v gospodarstvu pa neizveden in skoro vedno pod sekvestrom“ pravi Rozman o njem⁶.
- 1832—1840. Valentin Miklavc. Rojen pri Sv. Rupertu pri Velikovcu, je prej služboval na raznih krajih Koroške, slednjič kot dekan v Velikovcu, potem v Pliberku, odkoder se je preselil v Konjice.
- 1841—1858. Anton Terkuč, rojen v Cerovem pri Gorici, vojaški kaplan, potem med drugim župnik na Keblu, v Ločah, nadžupnik v Vuzenici, potem v Šmartnem pri Slov. gradu, slednjič v Konjicah.

¹ Jernej Jankovič se da zasledovati v matičnih knjigah od 1705—1730, Jožef Anton Jankovič, od katerega smo zgoraj podali grobni napis (str. 37), pa od 1715—1755 in je umrl 1758 (Po Orožnovem rokop.).

² Po Slekovcu l. c. 639. L. 1750 je imel Mihael Anton Renzenberg posestvo Širje pri Zidanem mostu, Schmutz, III, 358.

³ Slekovec, l. c. 640.

⁴ Orožen, l. c. VIII, 172—178.

⁵ Po Slekovcu, str. 641.

⁶ Orožen, III, 341. Navedene besede so Rozmanove.

- 1858—1874. Jožef Rozman, rojen v Stražišu pri Kranju, je po desetletnem službovanju kot stolni kanonik lavantinski, postal konjiški nadžupnik. Kot neumoren dušni pastir še sedaj živi v najboljšem spominu, pa tudi v slovstvu je zabeleženo njegovo ime¹.
- 1875—1881. Jožef Ulaga, doktor bogoslovja, rojen pri Sv. Petru pod Sv. Gorami, poprej profesor bogoslovja v Mariboru, obenem politik in slovstvenik².
- 1881—1892. Frančišek Mikuš, rojen v Gornjemgradu, prej župnik na Doberni in dekan v Brežicah.
- 1892—1901. Jernej Voh, rojen pri Sv. Ilju pri Gradiču, je bil prej župnik pri Sv. Martinu v Rožni dolini; koncem l. 1901 pa je postal stolni kanonik v Mariboru³.
- 1902 —. Frančišek Hrastelj, kn. šk. duh. svetovalec, nadžupnik in dekan, rojen v Dolu pri Laškem, prej župnik v Ribnici na Pohorju⁴.

4. Podružnica sv. Ane

leži na obronku konjiškega grajskega hriba in sicer sredi župnijskega pokopališča, ki se tu v treh terasah (vedno višje ležečih poljih) dviguje (sl. 6 in tabl. 8). Od nje je lep razgled po dravinski dolini in po bregovih pohorskih z mnogimi vasicami in belimi cerkvami. Cerkevica je obrnjena proti jugovshodu in ima eno ladjo s kapelico sv. Florijana na severni strani, predložen zvonik in prezbiterij. Zadnji kaže osmerostrani obok, kapelica in ladja pa imata križne svode. Od zunaj vidimo ob ladji in prezbiteriju pozne podpornike, pod streho ladje in zvonika okrožnoločni friz. Malo zašiljena okna v prezbiteriju z oboknicami iz sekanega kamena, a brez krogovičja, se nahajajo tudi v najvišjem zvonikovem nadstropju, okrogla okna v ladji imajo tovariša tudi na zvonikovem pročelju. Ravnotako so kapiteli tistih slopov, na katerih svobodno počiva sprednja zvonikova stena, enaki kapitelom pevskega kora in slavoloka. Vsa stavba torej, ki združuje znake gotske in

¹ Glaser, Zgodovina slov. slovstva. III, 135. Skuhala, J. Rozman, kn. šk. konzistorialni svetovalec, častni korar lavantinske stolne cerkve, dekan in nadžupnik konjiški. Izgled pravega dušnega pastirja in krščanskega rodoljuba. V Mariboru, 1874. Napo tnik Jože Rozman v Letopisu Matice Slovenske 1874, 101—110.

² Glaser, l. c. III, 135.

³ Glaser, l. c. IV, 276.

⁴ Glede naslova konjiških župnikov je omeniti, da se v srednjem veku imenujejo plebanus in včasi, posebno v XVII. stol. tudi rector ecclesiae. Weickhard a Rain (1695—1703) se nazivlje cesarski župnik (caesareus parochus), žički prelat Gašpar Uwiz (1704—1730) pa nadžupnik (archiparochus). Šele od tedaj je ta naslov v rabi in ni nastal vsled tega, da so se iz glavne župnije izluščile manjše župnije. Hočki župniki si pridevajo ta naslov od l. 1632 naprej, laški od l. 1722 (Orožen, l. c. I, 308 in IV—2, 143), vuzeniški od l. 1703 (Voditelj, 1905, 171), slatinski od l. 1752 in rogaški od l. 1757.

Glede jezika in domovine je večina srednjeveških župnikov nemškega pokolenja, v XV. stol. kar štirje (ali še več) iz pasovske škofije (Gornja in Nižja Avstrija), nekateri so bili Lahi (oba De la Torre), drugi pa imajo latinska imena, iz katerih se ne da nič sklepati. V novi dobi so zopet v velikem številu zastopana nemška imena domačih plemenitašev, potem Korošci, Kranjci, Goričani in Istrijani. Prvi štajerski Slovenec je šele dr. Ulaga (1875—1881).

renesanske dobe, je enotna in istočasna — iz druge polovice XVI. stol. Tudi dve mali veži ob straneh zvonika, katerih polne loke nosijo toskanski stebri, sta prvotni. Edino dolga veža pred zvonikom, ki sloni na okornih slopih in ima segmentne loke, je pozneje pristavljena. Na njej je na pročelju vzi-dan kamenit grb viteza Ivana Khibla, ki je od l. 1572 imel konjiško graščino v svoji lasti in je bil l. 1592 povzdignjen v baronski stan s „pomnoženim in poboljšanim grbom.“ Ako je torej ta veža postavljena že pred l. 1592, potem mora biti cerkev nekoliko starejša. S tem se strinja, da se imenuje že v konjiškem graščinskem urbariju iz l. 1570 kot lastnica vinogradov v Ritoznoju in Pipenbergu pri Slov. Bistrici¹. Posvetitev se je nek-daj (l. 1570) obhajala osmo nedeljo po Binkošti. Za Jožefa II. so cerkev zaprli, njeno opravo pa, med drugim tudi truplo katakombskega mučenika sv. Agapita, so razdali drugim cerkvam. Glavni oltar je neki prišel v fran-kolovsko cerkev, omenjeno sv. truplo pa l. 1794 v Novo cerkev². A že l. 1799 je smel konjiški nadžupnik in dekan cerkev zopet blagosloviti.

Oltarni nastavki so bolj priprosti. Oni glavnega oltarja je bil prej neki pri župnijski cerkvi, kar bo veljalo pred vsem o stavbinskih členih, stebrih in atiki ter dekorativnih vazah, spada pa v zadnja desetletja XVIII. stoletja. Starejši je ličen kip sv. Katarine Aleks. na atiki. Svetnica se suka s telesom na nasprotni strani, obleko ima razpoloženo v lepih gubah in je bila narejena v prvi polovici XVIII. stol. Tehniško mnogo manj vredni, glede oprave neokretni in v izrazu prazni so trije glavni kipi — sedeče sv. Ane, ki uči D. Marijo, sv. Jožefa, kot Marijinega deviškega ženina in kralja Davida, kot njenega rodovnega očaka.

Najstarejši je nastavek oltarja sv. Florijana. Z rastlinami opleteni stebri z angelskimi glavicami na podnožjih in frizu popolnega ogredja kažejo na drugo polovico XVII. stol. V atiki je sv. Trojica; Bog oče ter Bog Sin skupno držita krono, da bi venčala Marijo. Marijina podoba je morala biti nek-daj središče nastavkovo. Završuje se oltar s tremi prikupljivimi, bogato kodrastimi angelčki v polni rasti z živahno nagubano obleko, ki so označeni kot Gabriel, Mihael in Rafael. Ta, dandanes nerodno preslikani nastavek, zasluži, da bi se obnovil v prvotnem okusu. Slika sv. Florijana na sredi z okvirjem vred, potem angelčka s svečnikoma ter križ so poznejše delo. Konjiški kronist Rožman je čital na tem nastavku še napis, da ga je dal napraviti klobučarski ceh celjskega okrožja l. 1657.

„Gott und unserer lieben Frauen und S. Michael zu Ehren hat diesen Altar laßen machen ein ganz ehresames Handwerk der Herren und Meister der Hutmacher im ganzen Viertel Cilli, ihnen und ihren Nachkommen zu ewiger Gedächtniss. Cilli, am 1. Mai 1657. Christian Leibner, Primos Jakolitsch.“

Torej tudi ta nastavek Marijinega venčanja je došel semkaj iz katere druge cerkve — ali iz župnijske v Konjicah ali iz Celja, se ne da dognati.

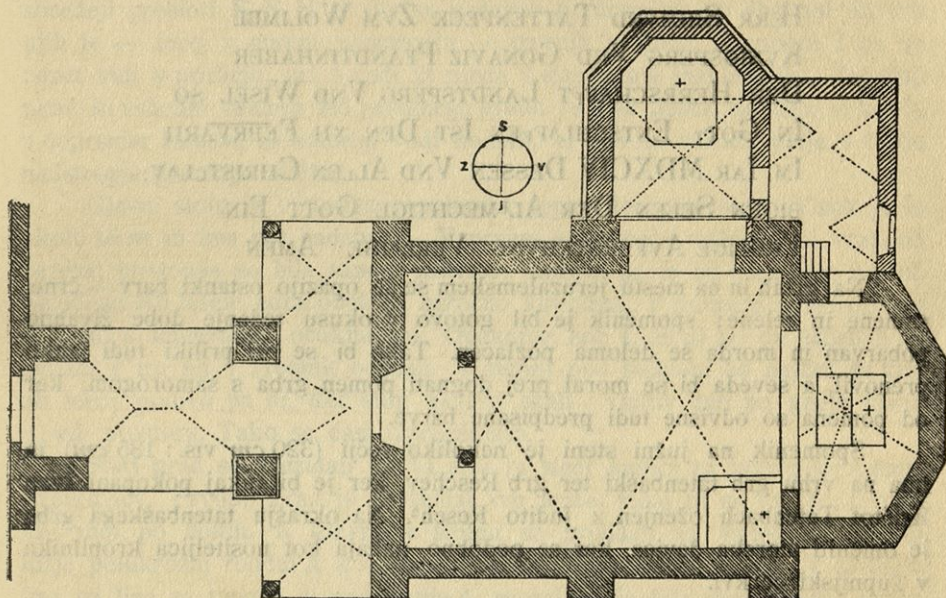
Isti — muzejski — značaj ima tudi zadnji nastavek, posvečen sv. Križu, ker je sestavljen iz raznih, za druge oltarje narejenih kipov. Edina zadnja

¹ Prepis kan. J. Pajeka.

² Orožen, l. c. VIII, 87. Voh, Truplo sv. Agapita mučenika v Novi cerkvi. V Mariboru, 1882.

stena se je nalašč zanj pripravila. Križ je poznejše delo, kipi Boga Očeta na vrhu, sv. Apolonije in sv. Lucije poleg križa so neokretne tvorbe. Edino zanimiva je pod križem slika od smrti vstalega, celo oblečenega Zveličarja v okvirju iz XVIII. stol., ki je bila nekoč najbrž na atiki kakega nastavka.

Prižničina ograja je okrašena z reliefi, ki (od leve na desno) predstavljajo 1. Janeza Krstnika, ki Judom pridiguje, 2. prizor zadnje večerje, ko Kristus napove Judeževu izdajstvo in 3. dvorano z dvanajstimi apostoli, od katerih eden na sredi sedi in premišljuje (ali je morda to D. Marija?), eden pa stoje pridiguje (sv. Peter?), tako da imamo najbrž pred seboj sliko prihoda sv. Duha. Kakšna zveza je med temi reliefi in odkod so?

Sl. 6. Konjice. Tloris podružnice s. Ane.

Merilo 1 : 200.

Na steni visi čedna slika (105 cm vis.: 72 cm) Žalostne M. B. v prvotnem okvirju, ki mora biti delo kakega južnoštajerskega slikarja iz XVII. stol. Navzlic anatomske napaki je delo v barvah in v Marijinem izrazu prav skrbno in zanimivo (tabl. 9)¹.

V sredi ladje je rakev tatenbaške rodovine; na krilni plošči se še pozna njen grb in pa nekatere črke, iz katerih se da sklepati, da se v napisu omenja baron Ivan Krištof († 1626)². Grobnico so torej napravili šele pričetkom XVII. stol.

Na stenah sta vzdignjena še dva kamenita spomenika, ki obstojita vsak iz atike z grboma, iz friza spodaj in iz napisne plošče. Spomenik na severni steni (260 cm vis.: 96 cm) ima grb tatenbaški (poševno bruno iz krznovine, sl. 2, V) in drug grb (kronan, proti levi obrnjen samorog), morda

¹ Več o njem glej v Voditelju 1908.

² Fr(eiherr) (Joha)nn Chr(istoph) . . . (Tri)bnegg röm. k(ayserl) . . .

grb žene. Na frizu je v sredi križ z Marijo in Janezom spodaj ter jeruzalemskim mestom v ozadju. Pod križem kleči tatenbaška družina — oče s štirimi sinovi na levi, troje hčera brez matere na desni. Napis pod to predstavo je vzet iz pretresljivega himna Jakopona iz Todija o poslednji sodbi („Dies irae“), ki se poje pri mrtvaških mašah. Besede so izbrane prav primerno in se nanašajo na križ:

QVARES ME SEDISTI LASS⁹ REDEMISTI CRVCM PASS⁹ TANT,
LABOR NON SIT CASS⁹¹.

Glavni napis pa poroča o Sigmundu Tatenbaškim, ki je umrl 1. 1594.

HIE RVET DER EDL VND GESTRENG~~~~
HERR SIGMVND TATTENPECK ZVM WOLIMBL
KVNIGSPERG VND GONAVIZ PFANDTINHABER
DER HERRSCHAFFT LANDTSPERG VND WISEL SO
IN GOTT ENTSCHLAFEN IST DEN XII FEBRVARI
IM IAR MDXCIV DESSEN VND ALLEN CHRISTGLAV:
BIGEN SELEN DER ALLMECHTIGE GOTT EIN
FROLIGE AVFERSTEHVNG VERLEIHE · AMEN

Na grbih in na mestu jeruzalemskem se še opazijo ostanki barv — črne, rumene in zelene; spomenik je bil gotovo v okusu tedanje dobe živahno pobarvan in morda še deloma pozlačen. Tako bi se pri priliki tudi lahko prenovil, a seveda bi se moral prej dognati pomen grba s samorogom, ker od pomena so odvisne tudi predpisane barve.

Spomenik na južni steni je nekoliko večji (320 *cm* vis.: 135 *cm*) in ima na vrhu grb tatenbaški ter grb Reschev, ker je bil tukaj pokopani Ivan Krištof Tatenbach oženjen z Judito Resch². Na okrasju tatenbaškega grba je omeniti morska devica, ker se podobno nahaja kot nositeljica kropilnika v župnijski cerkvi.

Pod križem klečijo na frizu na levi: viteški oče s polno brado in rožnim vencem v rokah in z osmerimi sinovi, na desni pa mati s štirimi hčera in dvema detetoma v plenica. Friz nima napisa. Na glavni plošči pa čitamo:

DIS EPITAPHIVM IST GOTT DEM ALLMECHTIGEN VNSER
LIEBEN FRAVEN VND SANCTÆ ANNÆ ZV EHRN WEILAND
DEM WOLGEBORNEN HERN HERN IOHANN CHRISTOPHEN
FREYHERN VON VND ZV TATTENPACH AVF GANOVITZ ZVN LANDSPERG
WISEL HERBERG VND TRIBNEGG ROM·KAÿ·MAÿ·GEWESTER RATH,
WELCHER DEN 2. APRILIS DES 1627 IARS IN GOTT SELIGCILICH (!) ENT
SCHLAFEN, VON SEINĒ NACHGELASĒ HERNEN SOHNĒ ZV EWI
GER GEDACHTNVS AVFGERICHT WORDN, DESSE SEELE DER ALMECH
TIGE GNEDIG VND BARMHERZIG SEIN VND MIT ALLE CHRISGLAVBIGĒ
EIN FROLICHE AVFERSTEVNG VERLEICHEN WOLLE · AMEN ·

¹ Quaerens me sedisti lassus, Redemisti crucem passus, Tantus labor non sit cassus.

² Zahn-Bartsch, l. c. str. 101.

5. Konjiški grad

je precej obsežna razvalina (dolg. ok. 160 *m*, šir. 60 *m*) in obstoji iz starejše, srednjeveške stavbe (v tlorisu sl. 7 s črnimi zidovi) in pa iz utrd, s katerimi so jo opasali v novi dobi. Dandanes prihaja dvojna pot k gradu (tabl. 10): steza iz trga po strmini na severu (pri a), kolovozni pot pa od juga (b—b'), obadva pa se strneta pri vratih d, prvotni vhod pa je bil menda na jugu (pri c), kjer stopa zid nalašč v voglih na izven, da bi se dala vrata lažje braniti. Morda vodi od vrat pod E obokan hodnik, ki se iztega v prostor D. Pozamezni deli stare stavbe so: Glavni stolp (B), potem stanovanja s sobami (D, C, E in morda tudi G in K). Sobe C, D, E so v pritličju, sosednji prostori E, F, H (v tlorisu poševno prečrtani) pa so obokani in vrh njih je — torej v prvem nadstropju — travnik in gozd. Dvorišče I pa se zopet vidi v pritličju; pri e vodi iz njega v stanovanje mal hodnik¹. Zapadni, južni in vshodni zunanji zid prvotnega gradu je 2 *m* debel; na vrhu se konča z doprsnim zidcem, za katerim vodi hodnik, ki nas na vshodu pelje v tretje nadstropje glavnega stolpa.

Glavni stolp je v tlorisu popolnoma nepravilen peterokot. Visok je še okoli 16 *m* in ima pet nadstropij. V prvem nadstropju vodijo vanj vrata od severa; pristopna so bila samo z lestvico; mogoče pa je bil tam samo pomol. Stropi so bili leseni, eden obok pa baročno kupolnat. V zadnjem nadstropju je še okno s kamenitimi oboknicami. Oboknice sob C in D so pa izluščili in nekam v trg ali v Trebnik odnesli. V zemlji pod stolpom bo najbrž še klet ali ječa; gotovo pa ni, ker stoji na živi skali. Vsiljiv duh po gadih vlada v tem prostoru. Tako se časi izpreminjajo.

Stari grad so prezidali v XVI. stol. in sicer najbrž za oskrbnika Adama Svetkoviča. Prvotni grad je zavzemal vrh hriba, tedaj pa so utrdbe razteg-nili tudi po bokih. K glavnemu stolpu so prizidali na vshodu in precej nižje polukrožni rondel A s 4 *m* debelim in 7 *m* visokim zidom. V pritličju ima tri line za topove, v nadstropju 4, zgoraj pa je bila menda ostra streha z obrambnim hodiščem ob zidu in zobci (Zinnen). Osem do trinajst metrov proč od starega južnega obzidja so napravili nov, deloma s podporniki podprt zid, ki je imel celo red strelnih lin za puške. Te se še dobro vidijo med T in L. V sredi tega zida stoji polukrožen stolpič T, ki je menda služil za manjše topove. Iz rondela so obstreljavali sovražnika, ako se je bližal po cesti na vshodni strani gradu, iz stolpa T pa, kadar je bil že za gradom in je hotel priboriti si vhod. Pred tem zidom se še deloma pozna 5 *m* širok jarek, od zunaj spremljan od nasipa, ki je tu pa tam (n. pr. R in S) podzidan.

Na zapadni strani je že pred preustrojitvijo gradu stalo veliko, dvonadstropno poslopje L, morda iz XV. stol., ki je imelo velik podzidan pomol in je radi svojih prostornih sob in širokih oken služilo morda kot gosposko stanovanje. S starim gradom je bilo z zidcema V in U zvezano, pred njim proti zapadu po so napravili v XVI. stol. jarek M, ki je bil koncem tudi z

¹ Piper, Die oesterr. Burgen, V. pravi, da so v obzidju dvorišča okna, a so le nepravilne luknje, napravljene od zakladokopov, ali pa nad obhodom — strelne line za topove. Ravnotam je objavil tloris konjiškega gradu, ki pa je netočen in površen.

zidom zaprt. Na skrajnem pobočju hriba vrh strmin je 20 m dolg zid s 5 m širokim jarkom N zadi; od tukaj so lahko s puškami obstreljevali sovražnika, ki bi se bil hotel približati skozi spodaj ležečo sotesko.

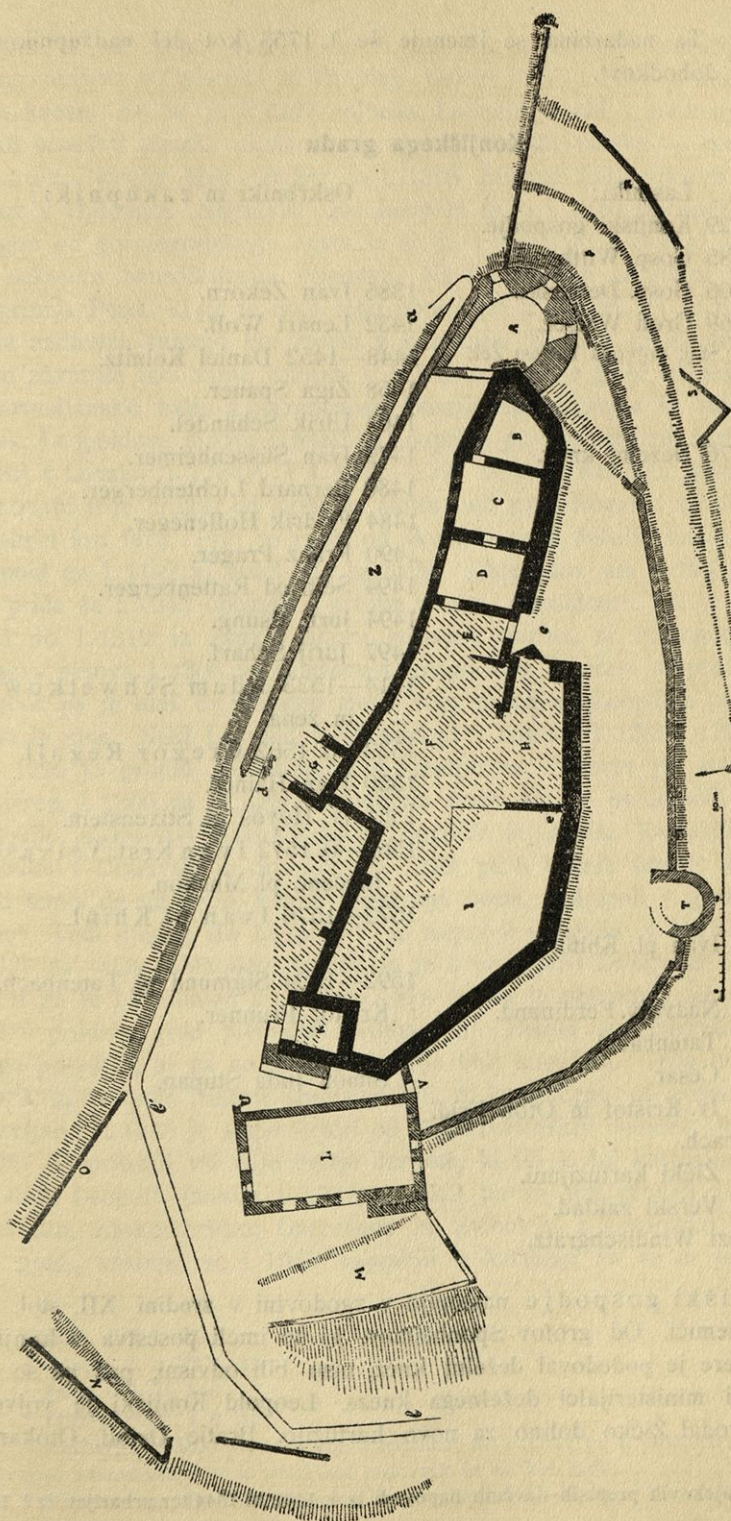
Kaka je bila severna stran prvotnega gradu, moremo dandanes le slutiti. Severni zid sob C, D in E je namreč prislonjen k ostali stavbi in je imel nekdanj velika okna s kamenitimi, sedaj izluščenimi oboknicami. Naradili so ga torej šele v XVI. stol. Videti je, da je prvotno grad na severu stal na živi skali, kakor se še sedaj kaže v podnožju glavnega stolpa v prostoru A. Ko so pa grad prezidali in so bojno črto okoli in okoli odmaknili proč od starih stavb, so na severu nasipali dvorišče Z. Le tako si moremo tudi razložiti, da leži Z za 5 m višje, ko spodaj idoča steza a—d.

Kakšen utis je napravil grad od severne strani, vidimo iz Vischerjevega bakroreza (tabl. 10) pribl. iz l. 1680. Rečemo, da nam slika poda samo površen utis, podrobnosti so vse krive. Ker se grad od l. 1680 gotovo ni nikdar več prezidaval, bi se morala ta slika in današnji floris strinjati. Kdor pa natančneje oboje primerja, vidi da Vischer stavi stolpe, kjer jih ni, drugod pa, kjer so, jih opušča; iz okroglih stolpov nareja štirivoglate, iz štirivoglatih hiš pa okrogle stolpe. Pri rondelu stoji v njegovi sliki na severu zid v pravem kotu na izven, v resnici pa ni o tem na licu mesta niti sledu. Može je grad le približno narisal, bakrorezec pa je doma risbo iz domišljije spopolnil ali tudi prevstvaril. Kako samovoljno je postopal, se vidi iz tega, da je Vischer naš grad tudi narisal v svojem zemljevidu iz l. 1678 in sicer od južne strani, a glavni stolp stoji sam zase, daleč proč od stanovanj!¹

V gradu je bila tudi kapela sv. Miklavža². L. 1490 se imenuje kaplan Lenart. V l. 1542 in 1544 je polagal o nji račune kaplan Valentin Faschang. Imel je prosto stanovanje v nadarbinski hiši z vrtom, travnikom in 16 podložniki v Pobrežah in Poleni. Obenem je užival tudi nadarbino sv. Barbare pri Konjicah. L. 1545 je bil že kaplan pri mariborski župnijski cerkvi. Mogoče, da ni dobil na gradu več naslednika. Zakaj l. 1570 izvemo, da je imel tedaj sv. Miklavžu podložne kmete v zastavi Ferdinanda pl. Kolonič, najbrž sorodnik konjiškega grajskega oskrbnika iz l. 1544 t. j. v dobi Faschangovega odhoda. Ker se davki niso več plačevali, se pravi, so dali deželni stanovi beneficij v zastavo. V protireformacijski dobi se je nadarbina vtelesila v nadžupnikov beneficij. Iz l. 1680 vemo, da je moral zato nadžupnik vsak petek maševati na gradu, na praznik sv. Miklavža pa s pomočniki in šolnikom imeti slovesno opravilo. Gospoda pa jih je morala pogostiti z

¹ Slikovit in deloma nenatančen pogled na razvalino od južnovzhodne strani je izšel v Gradcu l. 1863 in je ponovljen v Janischu l. c. I 354.

² Sv. Miklavž se rad nahaja kot patron na gradovih in hribih (Reitlechner, Patrozinienbuch, 1901). Pisatelju so znani razven konjiške grajske kapele še enaki patrociniji v Lindecku, Reichenburgu, Faalu in v Riegersburgu. Sv. Pankracija so častili v Jamniku, na Planini, v Framu in v Slovenjem gradu; sv. Lenarta v Forchtenecku, apostola sv. Andreja v zgornjem celjskem gradu, sv. Filipa in Jakoba v Podsredi, v novejši dobi pa prevlada češčenje Marije Device (spodnji celjski grad, Lemberg pri N. cerkvi, Doberna, Dobernica itd.), nahajajo se pa tudi različni svetniki (sv. Anton, Florijan, Barbara in Janez Nep., sv. Družina).

Sl. 7. Konjice. Tloris konjiškega gradu.

Merilo 1 : 800.

zajuterkom. Ta nadarbina se imenuje še l. 1753 kot del nadžupnikovih dolžnosti in dohodkov¹.

Konjiškega gradu

Lastniki:	Oskrbniki in zakupniki:
0. 1148—1329 Konjiški gospodje.	
1329—1385 Gosp. Wilthausen.	
1385—1406 Gosp. Devinski.	1386 Ivan Zekorn.
1406—1469 Grofi Walsee.	1432 Lenart Wolf.
1413—1417 Štaj. vojvoda Ernest Žel.	1448—1452 Daniel Kolnitz.
	1458 Žiga Spauer.
	1464 Ulrik Schändel.
1469—1576 Deželni knez.	1479 Ivan Süssenheimer.
	1480 Bernard Lichtenberger.
	1484 Fridrik Holleneger.
	1490 Franz Prager.
	1494 Seifried Rattenberger.
	1494 Jurij Ilsung.
	1497 Jurij Scharf.
	1514—1533 Adam Schwetkowitz
	in žena.
	1533—0. 1562 Gregor Regall.
	1550 Ivan Hainer.
	1551 Iv. Hoyos pl. Stixenstein.
	1562—0. 1572 Ivan Krst. Valvasor.
	Jnocenc pl. Muskon.
	1572—1576 Ivan pl. Khibl.
1576—1592 Ivan pl. Khibl.	
	1592—1594 Sigmund pl. Tatenbach.
1594—1597 Nadvojv. Ferdinand.	Krištof Prunner.
1597—1670 Tatenbachi.	
1670—1685 Cesar.	Simon Juda Stupan.
1685—1692 Iv. Krištof in Oton Frid.	
Tatenbach.	
1692—1783 Žički kartuzijani.	
1783—1828 Verski zaklad.	
1828— Knezi Windischgrätz.	

Konjiški gospodje nastopijo v zgodovini v sredini XII. stol. kot premožni plemiči. Od grofov Sponheimov, ki so imeli posestva v konjiški okolici, katere je podedoval deželni knez, niso bili odvisni, pač pa so bili podložni ali ministerijalci deželnega kneza. Leopold Konjiški je vojvodu Otokarju prodal Žičko dolino za novo kartuzijo. Bratje Ortolf, Otokar in

¹ Po Pajekovih prepisih davčnih napovedi iz l. 1542 in 1544 ter urbarijev iz l. 1490, 1570 in 1680.

Leopold so bili najbrž njegovi sinovi. L. 1182 so dovolili kartuzijanom svobodno ribištvo v Oplotnici in Dravini. Ortolf je bil l. 1191 komornik deželnega kneza. Ko se je l. 1207 vojvoda Leopold mudil v kartuziji in so se zbrali sosednji plemiči okoli njega, ni bilo Ortolfa zraven — menda je bil že mrtev. Njegov brat Otokar je l. 1206 daroval kartuzijanom dvoje posestev v Oplotnici. Najmlajši brat Leopold si je l. 1230 izposodil 100 mark fenigov od gornjegrajskega opata in se je v zahvalo odpovedal advokatstvu čez nekatera benediktinska posestva. Na smrt bolan je poslal v kartuzijo po priorja Petra, ki ga je tako lepo opominjal k pokori, da je bolnik želel, če bi ozdravel, vstopiti kot menih v kartuzijo. Ko mu je to dovolila žena in se zavezala tudi sama vstopiti v kak samostan, je prior oblekel Leopolda v kartuzijansko haljo v navzočnosti konjiškega župnika in več plemenitnikov, Leopoldova sinova (Ortolf in Leopold) pa sta kartuziji darovala dvoje kmetij v Laznici (l. 1234)¹. V l. 1192—1197 so imeli Konjiški gospodje (torej imenovani trije bratje) od krškega škofa tudi grad Rogatec s 600 kmetijami v oskrbi kot fevd. Prej so imeli od škofa ta fevd deželni knezi, a vojvoda Leopold ga l. 1192 ni hotel več sprejeti². Leopoldov sin Ortolf se imenuje kot priča še l. 1245 obenem s svojim sinom Leopoldom³. Ali je ta Leopold živel do l. 1319 in učakal skoro stoletno starost, ni nemogoče, ker sta njegova sinova l. 1306 že samasvoja gospodarja in očeta ne preživita dolgo. Mogoče pa je tudi, da moramo mesto tega stoletnega Leopolda postaviti dva: očeta in sina. Neki Leopold torej nastopi v listinah l. 1280⁴, 1293 in 1294; leto 1296 je prodal kartuzijanom 4 kmetije na Pohorju pri stari razvalini Kozjerep, l. 1306 pa je naprosil odlične može, ki naj bi določili mejo med kartuzijo in posestvi njegovih sinov Leopolda in Ortolfa. Kartuziji je daroval dohodke v Draživasi in Stranica, l. 1319 pa 8 lastnih kmetij v Draživasi proti temu, da ga bodo, kakor njegovega očeta, pokopali v gornjem samostanu⁵. Tudi njegov sin Leopold V. je napravil ustanovo v kartuziji in sicer l. 1337 za večno obletnico; založil jo je s posestvi v Draživasi⁶. Brat njegov Ortolf pa je bil oženjen z Diemuto. Kot udova je obenem s sinom Ortolfom l. 1329 prodala grad plemičem Wilthausen⁷. Dediči so obdržali še trg in druga posestva, ki pa so se tudi čedalje bolj manjšala. Trije bratje Ortolf, Henrik in Leopold (čegavi sinovi so bili, ni izporočeno) so posestva skupno upravljali. L. 1345 je kupil Ortolf od Blumensteinskih dedičev Dobrotno vas, l. 1357 so pritrdili vsi trije bratje darilom, ki jih je dal kartuzijanom njihov sorodnik Leopold (morda l. 1337), l. 1362 pa so jim prodali 6½ kmetij v Železniku, Klokočovniku, Garbačecu in Svibovici z gorninsko pravico za 300 gold., slednjič so l. 1365 napravili v kartuziji za se in svoje stariše

¹ Zahn, UB, I—III.

² Orožen, l. c. VII, 186.

³ Zahn, UB, II, 556.

⁴ Zahn-Bartsch, l. c. 161.

⁵ Muchar, l. c. VI, 109, 162, 216. Leopolda, ki je umrl po l. 1234, so zato pokopali v gornjem samostanu, ker je umrl kot redovnik in ne kot lajik.

⁶ Stepischnegg, Das Karthäuser-Kloster Seiz, 1884, str. 38.

⁷ Schmutz, l. c. 518 in IV, 362.

mašno ustanovo in dali zato več kmetij v Draživasi¹. Najstarejši brat Ortolf je umrl l. 1370. Njegov grobni kamen je v konjiški nadžupnijski cerkvi (glej str. 33). Njegova žena se imenuje l. 1373 kot udova in je prebivala v Jamniku. Ostala dva brata Henrik in Leopold sta ravnotako skupno gospodarila. Že l. 1368 sta kupila od mariborskega žida Muschela posestva v Zrečah, koja je imel nekdaž Dietleib iz Gavač². Nakup posestva Zreče jima je potrdil vojvoda Albrecht III. l. 1372³. Kot lastnika trga in patrona župnijske cerkve sta l. 1374 dovolila župniku, da je sprejel od patriarha mu naklonjene desetinske dohodke v pilštanjanskem okraju⁴. Videti je, da je brat Henrik pred l. 1389 umrl in da je Henrik, ki se omenja l. 1398 kot priča v Jamniku njegov ali pa Leopoldov sin⁵. Leopold namreč po l. 1389 sam gospodari, ali pravzaprav zapravlja. Žički kronist ga imenuje zadnjega konjiškega dinasta (plemiča)⁶. L. 1389 je zamenjal z Hugonom Devinskim vas Osrednik pri Jamniku in dvorec v Zrečah proti vasi Pobreže pri Konjicah; od iste vasi Pobreže je dal l. 1395 eno kmetijo nekemu Kolomanu. Kartuzijanom je dal l. 1390 najprej eno kmetijo pod gozdom v Perovcu, potem pa s svojo ženo Nežo dvor v Zrečah poleg cerkve in posestva v Osredku, Snubcu, Bohorini in drugod kot mašno ustanovo⁷. Popel Vitanjski je bil na ta zreški dvorec posodil gotovo svoto denarja; zato bi bil podaritvi lahko ugovarjal. A se je udal in je prejel od kartuzijanov povrnjenih 22 funtov dunajskih beličev.

Kartuzijanom v Bistri na Kranjskem je Leopold podaril leta 1391 nekaj posestev pri Vranskem⁸, kartuzijanom pri Žičah l. 1395 vas Pristovo pri Konjicah, kapelanu Filipu v Jamniku pa je prodal l. 1397 en travnik. Slednjič je prodal tudi svoje davščine in pravice v konjiškem trgu za 550 funtov.

Za gradom konjiškim (l. 1329) je šel s tem tudi trg iz rok te slavne rodovine, ki je prebivala, kakor je videti, zadnja desetletja v Jamniku. Poleg gospodarske moči je gotovo usahnila tudi njih fizična sila in 300 let po nastopu prvega konjiškega gospoda slišimo tudi o zadnjem (Erazem l. 1448) in pa, da je njihov grb, ko je izumrl rod, prešel pred l. 1455 na Gradnerje. Čuden slučaj, da so ga od Gradnerjev dobili (l. 1526) Windischgrätzki, ki so z l. 1828 prišli v last konjiškega gradu — zibelke konjiških plemičev. Ta grb pa je poševno črno bruno na belem polju (glej sl. 2, šte. III). Še l. 1206 je bil grb rastoča lilija⁹.

Slednjič podamo poizkus rodovnika:

¹ Muchar, l. c. VI, 340, in 362 in 375.

² Schwandner, l. c. Gavače = Košak pri Sv. Kunigundi nad Mariborom. Zahn, ONB, p. 109.

³ Muchar, l. c. VI, 394.

⁴ Muchar, l. c. VII, 4.

⁵ Muchar, l. c. VII, 64.

⁶ Stepischneegg, l. c. 42.

⁷ Muchar, l. c. VII, 42.

⁸ Schmutz. Hist.-top. Lex. v. Steiermark, 1822 p. 518.

⁹ Zahn-Bartsch, l. c. 160.

Leopold I 1165		
Ortolf I 1164—1202¹	Otokar I 1181—1213	Leopold II 1182—1234
	Ortolf II 1234—1245	Leopold III 1234
	Leopold IV 1245—1319	
	Leopold V 1306—1337	Ortolf III 1306—1329
	žena Dimuta	
Ortolf IV 1330—1370	Henrik 1357—1389	Leopold VI 1357—1397

Razven teh se imenujejo še Gotschalk l. 1181, potem Leutold l. 1306, ki je podaril studeniškimi dominikankam troje posestev v Novivasi in Hartu (?) za svojo hčer Wendelburgo, ki je bila tam redovnica², nadalje Reinhold, ki se je l. 1308 odpovedal vsem pravicam do desetine v Novivasi in pri Trebniku³ in Nikolaj, dominikanski prior v Ptuiju l. 1357⁴.

Videti, da je že začetkom XIV. stol. del konjiškega gradu prišel v roke gornještajerskih Lichtensteinov. Brata Oton in Rudolf, oba vplivna državnik, sta l. 1312 svoj delež hiše⁵ konjiške prodala bratoma Henriku in Albrechtu Wilthausen. Ves grad pa je postal last tega rodu l. 1329, ko je Ulrik Wilthausen s svojimi brati (Albrechtom, Henrikom in Bertoldom) dokupil še preostali delež od Ortolfove udove Dimute in njenega sina Ortolfa za 270 mark graškega srebra. S tem zagospodujejo na gradu in deloma tudi v konjiški okolici viltuški gospodje za kakih petdeset let. Svoj rodovinski grad so imeli ob Dravi zapadno od Maribora, blizu Kamnice. V zgodovini nastopijo z l. 1209 in sicer so bili v sorodstvu z rodovino Krumbach, lastnicio gradu Talberg pri Friedbergu ob ogerski meji in z rogaškimi gospodi. Sofijo-Rogaško so podpirali pri ustanovitvi studeniškega samostana. V konjiškem gradu je gospodaril Henrik Wilthausen in je užival precejšen ugled. Najdemo ga kot razsodnika, pa tudi kot pričó v listinah iz l. 1335, 1357 in 1362. Njegov bližnji sorodnik je bil krški škof Ulrik Wilthausen (1345—1351)⁶. Sicer pa tudi viltuški gospodje niso imeli sreče z gospodarstvom. Čita se, da sta morala Henrik⁷ in njegova žena Katarina plem. Lichtenstein gradova Konjice in Ivenco (Eibiswald) l. 1365 izročiti celjskima grofoma Ulriku

¹ Ortolf je pred l. 1164 pričó v neki svetopavelski listini. Schroll, Urk. Reg. v. S. Paul, p. 36.

² Muchar, l. c. VI, 163.

³ Muchar, l. c. VI, 170.

⁴ Muchar, l. c. VI, 340.

⁵ Za Haus=Burg, grad prim. ime „Haus-am-Bacher“ in Piper, Burgenkunde, 1905, str. 3.

⁶ Krones, Die Freien v. Saneck, 1883, I, 22, 156. Muchar, VI, 192, 390.

⁷ Schmutz, l. c. I, 302 und 516. Imenuje se sicer Ivan W., a tu omenjena Katarina je bila omožena z Henrikom. (Muchar, l. c. VI, 390).

in Hermanu radi dolžnih 325 gld. Gotovo sta ju kmalu rešila. Henrik je preživel svoje sorodnike in jih je podedoval; za Albrehtom W. je n. pr. dobil grad Štatenberg. Ob svoji smrti, ok. l. 1370, je zapustil udovi Katarini ter svojima otrokoma Rudolfu in Anici štiri gradove Ivnic, Štatenberg, Freudenberg in Konjice.

Ko se je l. 1375 Anica omožila z udovcem Hugonom VI. Devinskim, je prevzel njen brat Rudolf vse štiri gradove v lastno gospodstvo¹. Hugon Devinski je zaukazal stotnikom teh gradov, da jih ne smejo nikomur drugemu izročiti nego Rudolfu. (Ali je bil Hugon morda varih mladoletnega Rudolfa in Anice?) Za doto je obljubil Rudolf sestri 1000 funtov in sicer iz grada in trga Ivence, od teh jih bo vsako leto plačeval po sto funtov, mož Hugon pa je za jutrnjo dal zapisati 2000 funtov iz grada Marenberg, ki ga je imel v zastavi od avstrijskih vojvodov, in sicer bo vsako leto dajal po 200 funtov. L. 1377 pa je Rudolf sklenil na Dunaju z Hugonom dedno pogodbo, vsled katere naj pripadejo štiri omenjeni gradovi sestri Ani, če bi brat Rudolf umrl brez dedičev, in če bi umrla tudi Ana brez otrok, naj preidejo na rodbino Lichtenstein (mati Katarine je bila namreč iz tega rodu). Ta pogodba se je kmalu izpolnila. L. 1385 je namreč Rudolf Wilthausen umrl, štirje gradovi Ivenca, Štatenberg, Freudenberg in Konjice so postali popolna last Hugonova. Ivenko je že l. 1377 imel v zastavi.

Hugon VI Devinski je bil najslavnejši potomec te podjetne rodovine². Grad Devin (Duino, Tybein) leži severno od Trsta pri izlivu reke Timave na skalnati obali Jadranskega morja in je še dandanes precej dobro ohranjen. Devinski rod nastopi v zgodovini l. 1139. Počasi je obogatel. Njegovo ozemlje je segalo od ustja Timave do mesta Reke ob kvarnerskem zalivu. Imel je tudi gradove po Kranjskem in vpliv na Štajerskem. Hugonov oče Jurij je bil oženjen s Katarino iz rodu Ptujskih gospodov. Dočim pa je še Jurij l. 1334 prisegel zvestobo oglejskemu očaku, se je Hugon VI odpovedal l. 1366 cerkvenemu fevdništvu in je stopil pod nadoblast avstrijskih vojvod Albrehta III. in Leopolda III. Kaj je hotel patriarh storiti? Se vojskovati? Saj še domačih plemenitnikov ni mogel krotiti, avstrijskim vojvodom se zameriti je bilo pa tembolj nevarno. Za Avstrijo pa je bil prestop Hugonov velikega pomena. Avstrijska nadoblast se je s tem razširila do Jadranskega morja. Ko je Trst l. 1382 vdručič prosil za avstrijsko varstvo, mu je postavil vojvoda Hugona Devinskega za glavarja, nam že znanega Popela Vitanjskega

¹ Pichler Rudolf, Il castelo di Duino. Trento 1882.

² Rodovnik Devinskih po Pichlerju, vkolikor pridejo za nas v pošteve:

Jurij Devinski

1323—1343

ž. Katarina Ptujška

Hugon VI

1344—1391

1. ž. Ana Walsee † 1373

2. ž. Ana Wilthausen

1375—1396

Reinprecht † ok. 1391 Hugon VII † pred l. 1399

pa za namestnika. V avstrijski službi se je Hugonov vpliv povzdignil, pa tudi premoženje povečalo. Kot mejni grof je zapovedoval v markah Treviso in Pordenone na Italijanskem, kot grof v Istri, kapitan v Trstu in deželni glavar na Kranjskem. Od vojvoda je kupil več gradov na Koroškem, na Štajerskem pa gradove Slovenjigradec, Marenberg in Vuzenico. Po svoji ženi Ani Wildhaus je dobil Ivenco, Štatenberg, Freudenberg in Konjice. Pilgrim, nadškof solnograjski, mu je l. 1387 izročil grad in mesto Ptuj v oskrb. Ker je bil konjiški trg z advokacijo (varištvom) cerkve sv. Jurija še vedno v rokah Konjiških gospodov, je Hugon vse tozadevne pravice odkupil od Leopolda Konjiškega za 550 funtov. Vsled tega ga je konjiški župnik Peter l. 1389 pripoznal kot variha župnijske cerkve in mu je obljubil v znak podložnosti plačevati vsako leto 3 marke srebra. Za oskrbnika je postavil Hugon v konjiški grad zvestega viteza Ivana Zekorn. Koliko mu je zaupal, se razvidi iz tega, da ga je v oporoki iz l. 1390 postavil za svetovalca svojega naslednika grofa Rudolfa Walsee¹. Koliko ozemlja je imel Hugon v konjiški okolici, nam ni znano. Slišali smo že, da je l. 1389 zamenjal vas Pobrežje z Leopoldom Konjiškim in je dobil dvorec v Zrečah ter vas Osrednik pri Jamniku. Imel je tudi gorninske pravice v konjiških vinogradih, dvorec v Konjicah, 4 domce v Trebniku, desetino v Prevratu itd.² Ker Hugon od svoje prve žene Ane roj. Walsee ni imel potomca, od druge žene Ane plem. Wilthausen pa samo nedorasle otroke (dva sinčka in dve hčeri), zato je postavil v svojih oporokah iz l. 1374, 1385 in 1390 za varihe sinčkov grofe Walsee, ker jih je spoznal kot najsposobnejše, pred vsem pa grofa Rudolfa, s katerim ga je vezala od zadnje benečanske vojske sem ožja prijateljska vez. Za slučaj, da bi sinčka umrla brez potomcev, je grofom Walsee zapisal vse svoje premoženje. L. 1390 je umrl Hugon, ta najmogočnejši plemenitaš na avstrijskem jugu, njegova obširna posestva pa je prevzel v oskrb grof Rudolf Walsee.

Ko je udova Ana plem. Wilthausen temu ugovarjala, je vojvoda Albrecht III določil, da ji ostanejo štiri gradovi Konjice, Freudenberg, Štatenberg in Ivenca, ki jih je podedovala po bratu Rudolfu. Z njimi naj svobodno razpolaga v korist obeh hčerk. Hugonova sinova Reinprecht in Hugon sta umrla že pred l. 1399. Sedaj so Walseejevci postali pravi lastniki devinskih posestev, med drugim na Štajerskem Slovenjega gradca, Marenberga in Zgor. Maribora. Rod Walsee se je s tem glede premoženja povspel na prvo mesto za Habsburžani³. Pa tudi delež Ane Wildhaus je prišel v roke Walseejevcev. Šestdesetletni udovec Reinprecht II je namreč l. 1406 vzel v zakon njeno hčer Katarino, tedaj že tudi udovo, in je priženil polovico Ivence. Grad Freudenberg je vsled rabsodbe iz l. 1401 ohranil Rudolf Walsee do svoje smrti (1405) za se. Do ostalih dveh wilthausenskih gradov — Konjice in Štatenberg — je imela poleg Katarine še njena sestra Ana pravice. Ko pa

¹ Vitez Ivan Zekorn (Czeckan) ali pa njegov enakoimenovani sorodnik je l. 1445 prezentoval nekega klerika konjiškemu župniku. Glej spredaj str. 46.

² Podrobnosti glej pri Napotniku, Imenopis str. 12, op. 3 in str. 16, op. 2.

³ Doblinger, Die Herren von Walsee. Ein Beitrag zur österreichischen Adels-geschichte. Archiv f. öst. Gesch. Wien 1906, str. 235—576. Rodovnik panoge Walsee-Ens vkolikor zanima konjiško graščino, je po Doblingerju naslednji:

je ta okoli l. 1406 umrla, sta postala gradova Katarinina last, prišla sta s tem k rodovini Walseejevcev, popolna last Reinprechta Walsee sta pa postala šele po smrti Katarine, njegove žene (najbrž l. 1418).

Devinsko dedšino so izkrajali vsi trije bratje skupno upravljali, a po smrti obeh bratov je Reinprecht II vse — skoro 100 gospostev — združil v svoji roki. Kot prvi velikaš v Avstriji je igral veliko ulogo v bratskem prepiru med Leopoldom IV, vladarjem avstrijskim (pod in nad Anižo) in Ernestom Železnim, vojvodom štajerskim, ki sta si obadva svojila varuštvo čez Albrehta V, mladoletnega sina rano umrlega svojega brata Viljema († 1406). Reinprecht II je bil na strani štajerskega vojvode, ker je ta obetal varovati pravice mladega princa. Ko pa je princ postal polnoleten in je po smrti Leopolda IV. nastopil vlado avstrijskih dežel, je vseeno Ernest Železni hotel še nadalje biti mu varih. A deželni stanoviti avstrijski so njegove nakane preprečili in so dali Albrehtu V. najboljše svetovalce, našega Reinprechta pa kot dvornega hišnika. No, Ernest Železni se je maščeval! Ker se ni mogel znositi nad avstrijskima deželama, se pa je lotil Reinprechtovih posestev. Napadal je njegove gradove, požigal vasi, opustoševal posestva, prebivalce odtiral in jih izpuščal le proti visoki odkupnini. Reinprechtovi oskrbniki pa so ravnotako delali z Ernestovimi posestvi. Na Štajerskem se je z ropom, požiganjem in opustoševanjem odlikoval tudi grajski čuvaj konjiški. Ernest pa je začel Walseejeve gradove oblegati in si jih osvojevati. Do 13. jan. l. 1413 se jih je bil že sedem polastil, med drugimi tudi Marenberga, ravno tedaj pa se je lotil tudi konjiškega. Tako je prišel grad Ernestu v roke, ki ga je vrnil obenem z gradovi Štatenberg in Slovenji gradec šele vsled sklenjenega miru l. 1417¹. Očetu Reinprechtu II († 1422) je sledil enakoimenovani sin, ki pa je bil bolj slaboten. Ko je zahteval Ulrik Wildhaus konjiški grad kot dedšino (l. 1428), je bilo zaman. Temu Walseejevcu je podelil cesar Sigismund l. 1434 krvno sodstvo pri vseh njegovih nižjih sodiščih, tudi na Štajerskem². Večjo ulogo sta igrala Reinprechtova sinova — bahati in zapravljeni Wolfgang ter štedljivi Reinprecht V. Štajerske graščine sta upravljala kot skupno last, čeprav sta si bila l. 1456 druga posestva razdelila. V boju zoper cesarja Friderika V. sta stala obenem s celjskim grofom Ulrikom na strani deželnih stanov in sta dosegla, da je cesar

Reinprecht I
† 1323

Rudolf I 1357—1405	Reinprecht II 1364—1422 ož. v 3 zak s Kat. Devinsko	Friderik V 1386—1408	Ana om. z Hugonom VI Devinskim.
Reinprecht IV 1414—1450			
Wolfgang V 1450—1466	Reinprecht V 1450—1483.		

¹ Muchar, l. c. VII, 123 in 146.

² Morda so tedaj v Konjicah postavili vislice, o katerih govori 50 let pozneje cesarski oskrbnik Ivan Žusemski, češ, da jih ne sme rabiti. Časopis za zgod. in narodop. 1907, str. 204.

svojega varovanca Ladislaja izpustil in polnoletnim proglasil. V teh bojih je konjiški oskrbnik Daniel Kolnitz prestopil na cesarjevo stran. Reinprecht V. je postal na Ladislavovem kraljevem dvoru prvi velmož. A dnevi te rodovine so bili šteti. Ni imela potomcev, a tudi gospodarstvo je nazadovalo. Starejši brat Wolfgang je l. 1460 dal sva svoja posestva zapisati nadvojvodu Ferdinandu, ker je bil dolžan 32 tisoč goldinarjev; zahteval je edino, da se njegovi udovi izplača 10 tisoč goldinarjev. Konjiški grad sta bila sicer oba brata l. 1451 sporočila celjskim grofom za slučaj, da umrjeta brez dedičev, a celjski rod je že l. 1456 preminul. Konjiški grad, ki je bil skupna last, je najbrž po Wolfgangovi smrti (l. 1466) prišel cesarju v roke. L. 1469 ga je že posedal cesar Friderik V. in zato je Andrej Baumkircher napadel trg Konjice in grad in si ju je osvojil¹. Ko je umrl Reinprecht V. l. 1483. so vsa njegova posestva združili Habsburžani v svoji lasti.

Walseejevci so imeli na svojih gradovih oskrbnike, ki so se imenovali tudi grajski stotniki ali pa grajski grofi. Na Konjiškem gradu se imenuje l. 1432 Lenart Wolf, l. 1448 Daniel Kolnitz, l. 1458 pa je prevzel oskrbnništvo za deset let tržaški stotnik Sigmund p.l. Spaur, Tirolec po rodu in fevdnik tridentinskega škofa, pozneje pa komornik cesarjev (l. 1461), slednjič najdemo l. 1464 med pričami oskrbnika Ulrika Schändel².

Tudi cesar je grad izročal oskrbnikom. Ti so mu morali vsako leto izplačevati gotovo pogojeno svoto, kar pa so več prigospodarili, je bilo njihovo. Vešč in spreten oskrbnik si je lahko nabral premoženja. Škoda je bila seveda cesarjeva, ki je dobival isto svoto pri dobri in slabi letini, še večja pa pri podložnih, katere je marsikateri oskrbnik preveč odiral.

Prvi nam znani cesarski oskrbnik je vitez Ivan Žusemski, cesarjev komornik. Že l. 1461 si je bil nakupil po Gornjem Štajerskem več gradov; v oskrbi pa je imel poleg Konjic še Valdek. Cesar mu je posodil 10.000 gld. v ogerskih zlatnikih na eno leto, a l. 1479 mu je to svoto iz posebne milosti znižal na 8000 gld., katere pa morajo povrniti šele dediči³. Istega leta je dobil Ivan deželjsko sodnijo za Konjiški grad in sicer približno tako daleč, kakor se je raztegala konjiška župnija⁴. Ustanovil je tudi beneficij sv. Janeza Krstnika pri župnijski cerkvi v Konjicah, ker nosi njegovo ime. Ko je umrl l. 1479 ali 1480, je prevzel dne 14. sept. 1480 Konjiško in Valdeško graščino „radi dolgov nasproti deželnemu knezu“ Ivanov stričnik Bernhard Lichtenberger⁵. Z Bernardovim službovanjem je bil cesar prav zadovoljen in mu je čez štiri leta (1484) zopet podelil Valdek, Konjiški grad pa je izročil Frideriku Holleneggerju proti letnemu plačilu 90 funtov⁶. Proti isti svoti je l. 1490 dobil naš grad Franc Prager⁷.

¹ Janisch, l. c. I, 358.

² Muchar l. c. VII, 226 (Wolf); Janisch l. c. I, 360 (Kolnitz); Muchar l. c. VIII, 24 (Spaur); Orožen l. c. III, 230 (Schändel).

³ Muchar, l. c. VIII, 22, 115.

⁴ Časopis za zgod. in narodop. 1907, str. 204.

⁵ Orožen, l. c. VI, 571. Muchar, l. c. VIII, 138.

⁶ Muchar, l. c. VIII, 142. L. 1494 je naš Friderik oskrbnik v Podčetrtku.

⁷ Muchar, l. c. VIII, 167. 1493 je imel Slovenjegraški grad, 1498 pa Zbelovski (l. c. 184 in 204).

Štiri leta pozneje se imenuje še oskrbnik Seifried Rattenberger¹ in slednjič l. 1497 Jurij Scharff², obenem sodnik in svetovalec v Slovenski Bistrici. Za naslednja leta nam imena oskrbnikov niso znana.

Navada izpreminjati konjiške oskrbnike vsake tri ali štiri leta se ni obnesla. Ker so imeli grad prekratko časa v rokah, so se premalo potrudili za lastnikovo — cesarjevo — korist, tembolj pa za svojo. Zato je grad čimbolj propadal. Ko je cesar Maksimilijan v dolgotrajni benečanski vojski rabil posebno mnogo denarja, deželni stanovi so ga pa malo podpirali, je zastavil po vrsti svoje graščine in je bogatim avgsburškim Fuggerjem ponujal celo ves starodavni in bajni lišp habsburške hiše³. Konjice je dne 30. dec. 1511 naklonil Adamu Svetkoviču (grb v sl. 2, XV), hrvaškemu plemiču in poveljniku češkega kralja Vladislava⁴, proti posojilu 6000 gold. in dolžnosti, da Svetkovič iz svojega potroši še 1000 gold. in popravi s tem razpadajoči Konjiški grad po nasvetu viteza Lenarta Harracha, ptujskega in vildonskega graščaka ter vicenamestnika notranjeavstrijskih⁵ dežel⁶. Svetkovič je najbrž dal tedaj pozidati poluokrožni stolp za topove in vse zunanje obkope. Poltretje leto pozneje je dobil naš Adam proti posojilu 3000 gold. še Mariborski grad in urad. Umrli je l. 1522. Cesar Maksimilijan († 1519) in kralj Ferdinand, njegov naslednik, sta si izposojevala vedno višje svote na zastavljena grada v Mariboru in Konjicah. L. 1533 n. pr. zopet 8000 gold., tako da je Ferdinand tega leta že 18.000 gold. dolgoval Svetkovičevi udovi Katarini⁶.

Proti temu, da se pogodi s to udovo in kralju še povrh izplača 4000 goldinarjev, je Ferdinand l. 1533 oba gradova z uradoma vred izročil Gregorju Regalu, graščaku v Račju (Kranichsfeld)⁷. Oba gradova je imel neki za 16.600 gold. na dvajset let v zastavo. Kot njegov oskrbnik se imenuje l. 1550 Ivan Hainer⁸. Predno pa je dvajset let poteklo, je Ferdinand l. 1551 oba gradova obljubil svojemu dolgoletnemu in zvestemu svetovalcu in tržaškemu stotniku Ivanu Hoyosu pl. Stixenstein s pogojem, da ju od Regala odkupi. A videti je, da so se pogajanja razbila⁹. Hoyos je ostal kot stotnik v Trstu, Regal pa je obdržal Konjiški grad in je dal l. 1556 prepisati starejši grajski urbar pribl. iz l. 1490. Slednjič je l. 1560 Gregor (ali Ivan?) Regal oba gradova kupil proti večnemu odkupu za 16.000 rajnišev v kovanih novcih in 6000 gold. v zlatu¹⁰.

¹ Muchar, l. c. VIII, 184. Po Janischu (l. c. 360 in Schmutzu, I, 516) je dobil v dec. l. 1494 konjiško oskrbništvo Jurij Ilung.

² Orožen, l. c. III, 247.

³ Huber, Gesch. Oesterreichs, 1885, III, str. 394. Beiträge z. K. st. G. Q. VI, 86.

⁴ MZK 1877, CXXIII. — Ivan Svetkovič je imel l. 1509—1511 v zastavo gradova Zbelovo in Kunšperg.

⁵ Muchar, l. c. VIII, 246.

⁶ Muchar, l. c. VIII, 253, 402.

⁷ Muchar, l. c. VIII, 402 in 442. Izvzel je samo deželnoknežje pravice: gosposčino proti posvetnim, patronat proti cerkvenim osebam, pravico do zakladov in rudarstva ter visoko lovstvo. — Regali so se pozneje kot protestanti izselili na Švedsko.

⁸ Puff, Marburg, I, 34.

⁹ Muchar, l. c. VIII, 511 in 533.

¹⁰ Janisch, l. c. I, 360.

Že l. 1561 (10. VI.) pa je bil Konjiški grad last Janeza Krstnika Valvazor, ki se je v sredini tega stoletja preselil iz Bergamaškega na Kranjsko in si je najbrž kot vojaški proviantni mojster pridobil premoženja ter je posedal Šrajbarski turen pri Ljubljani, potem Gallenegg na Kranjskem in Laški trg. Iz njegove rodbine je slavn kranjski zgodopisec baron Janez Krstnik Valvazor. Za oskrbnika je nastavljal v Konjicah svojega stričnika Ignacija Muškona. Ta si je tukaj nabral lepih denarcev in je postal tako ošaben, da je celo svojega ujca in dobrotnika preziral. Zato mu ni ta ničesar sporočil, med tem ko je njegove brate bogato obdaroval in jim je zapustil svoje graščine, razven Konjic, katerih ob svoji smrti (l. 1581) že ni več posedal.¹ Konjice je menda že prej odstopil svojemu zetu² vitezu Janezu Khiblu. Prej imenovani Inocencij Muškon je imel l. 1620 Žusemski grad v lasti³. Ivan Khibl je l. 1572 kupil od cesarske kamore Konjiški grad za sebe in svojega sina za ves čas življenja za 13.107 gold, proti svobodnemu odkupu od strani cesarja, štiri leta pozneje pa ga je prejel v popolno last in sicer za ceno 20.000 gld.⁴ Naš Ivan je bil iz meščanske rodovine. Njegov oče Vit je bil l. 1543 ljubljanski župan in predsednik deželne sodnije. Rodbina je dobila potem v last graščino Fužine (Kaltenbrunn) pri Ljubljani in je bila z priimkom „von Kaltenbrunn“ povzdignjena v viteški stan. Ivan Khibl je kupil Konjiško graščino še kot vitez, l. 1592 pa je bil obenem z enakoimenovanim sinom dne 20. febr. povzdignjen v baronski stan s priimkom „von Kaltenbrunn und Gonobiz“. Priimek „von Gonobiz“ je nosil njegov rod, ko že davno niso več posedali tega gradu in ko so se že tudi njegovi nasledniki Tatenbachi pisali „von Gonobiz“. Kmalu po l. 1592 je namreč prešel Konjiški grad v druge roke. Khibli pa so dobili Kočevje in Ivan Jakob je bil l. 1623 povzdignjen v grofovski stan s priimkom „von Gotschee“. Kočevsko grofijo so v sredini XVII. stoletja prodali Auerspergom, ki se še dandanes pišejo za kneze Kočevske, in Khiblov rod je izumrl l. 1680. Mariborčanom sta posebno znana Ivan Jakob, prvi Kočevski grof, ki je ustanovil l. 1613 mariborsko Marijino cerkev v predmestju in kapucinski samostan, ter je tam bil tudi pokopan, in Jernej, ki je l. 1655 pozidal Loretsko kapelo⁵. Khiblov rodbinski grb je po koncu stoječa kača med dvema kamenčkoma (Kiesel) na desni in enim na levi. Ta grb je imel že župan Vid. Kako se je grb vedno pomnoževal, ako so dobili nove gradove in nove naslove, je zanimivo videti pri Valvazorju, l. c. IX, 700 (župan), IX, 77 (vitez), IX, 150 (baron)⁶ in IX, 12 (grof). Ivanov viteški grb je na sprednji, pozneje pozidani lopi cerkve sv. Ane (sl. 2, II).

¹ Orožen l. c. IV—2, 73. Valvazor, Ehre des Herzogt. Krains, IX, 106.

² Vit Khibl

X Valvasor

Ivan	Emerencijana + Janez Krst.	Y	Katarina	Franciška + Franc. Muškon
		Hieronim, dedec pisatelj.		Iv. Aleš, Inocenc, Mihael, Maks Anton.

³ Orožen, l. c. VI, 572.

⁴ Schmutz, l. c. I, 516.

⁵ Janisch, l. c. II. 168 in 181.

⁶ Tudi Bartsch—Zahn, Steierm. Wappenbuch 1893 str. 166.

Po Khiblovih so domovali skoro skozi sto let kot lastniki na Konjiškem gradu Tatenbachi. Ta dolga doba in ker so bili zadnji plemiči, ki so ga posedali, je menda vzrok, da še dandanes razvaline nosijo ime „Tatenbach“ in ne „Konjiški grad“. Tatenbachi so prišli iz Bavarskega kot fevdniki krškega škofa.¹ Ivan T. ima od škofa v lasti gradove Olimje, Bizeljsko in Podčetrtek², pride l. 1543 v Maribor poklonit se krškemu škofu, ki je junija obiskal to mesto, nastopa kot deželni komisar pri stavbi brežiškega mestnega obzidja l. 1538 in 1550 in posodi denarja deželnemu knezu za turško vojsko³. Umrli je kot cesarski svetovalec in poveljnik na Hrvaškem l. 1567.

Njegov sin Žiga je k prej omenjenim trem gradovom l. 1586 kupil Kunšperg in po l. 1592 Konjiški grad. Imenujeta se na njegovem grobnem napisu pri sv. Ani († 1594). Potem najdemo zopet nadvojvoda Ferdinanda v posesti Konjiškega gradu, ki ga je dal v zastavo Krištofu Prunnerju, dne 24. aprila l. 1597 pa ga je prodal dedičem Žige Tatenbach, namreč bratom Janezu Krištofu, Wolfu Frideriku in Gothardu in njihovim potomcem obenem z uradom v Ločici za 49.200 goldinarjev in sicer kot svobodno last⁴.

Olimje je podedoval Wolf Friderik, pa ga je že l. 1604 prodal Ogru Ratkayu, ostale štiri gradove pa je dobil konjiški Ivan Krištof, oženjen z Judito Resch. Pomnožil je svoja posestva s Trebnikom (in Zreškim uradom) ter najbrž tudi s Podsredo, Kunšperg pa je prodal grofom Erdödi. L. 1623 ga je cesar obenem z obema bratoma in nekim bavarskim sorodnikom povzdignil v baronski stan in mu je grb pomnožil z grbom Rešev. Tudi Ivan Krištof, prvi baron „Olimelski in Konjiški“, čaka vstajenja pri sv. Ani († 1627), kjer ima lep grobni napis (glej str. 54).

Konjice s Trebnikom in Podčetrtkom je podedoval Gotfrid, Bizeljsko in Podsredo pa je imel v lasti Jurij Sigmund. Ker je bil prvi oženjen z Rozino Suzano Trebniško, zato je podedoval po tem rodu še Štatenberg in Račje (Kranichsfeld). Tudi Hausambacher je bil njegova posest. L. 1637 ga je povzdignil cesar s sorodniki vred v grofovski stan s priimkom „von Gonobiz“ in z naslovom „wohlgeboren“ (blagorodni). Postavil je najbrž sedanjo Windischgrätzovo graščino, kjer je njegov napis iz l. 1630.

Ko je umrl ok. l. 1647, mu je nasledil še mladoletni Ivan Erazem, roj. v Gradcu l. 1631, ki je Tatenbaško ime ovekovečil v svetovni zgodovini, a ne s hrabrostjo, ampak z izdajstvom. Njegovo ime Erazem je bilo gotovo izbrano, v spomin na materinega očeta, barona Erazma Trebniškega. Prvi zakon je sklenil z grofico Eleonoro Judito Forgacs, ki mu je rodila sina Antonija in je umrla l. 1662⁵, drugi pa l. 1667 z grofico Ano Terezijo Schönau.

¹ Viljem Tatenbach se imenuje l. 1500 kot lastnik krške graščine Reichenegg (Rifnik).

² Bartsch—Zahn, l. c. 137. Posebno pri Orožnu, l. c. VI, 322 (Podsreda), 392 (Kunšperg), 455 (Bizeljsko) 499 (Podčetrtek) in 510 (Olimje).

³ Muchar, l. c. VIII, 435 in 548.

⁴ Schwandnerjev regist.

⁵ Ob njenem pogrebu je v konjiški cerkvi pridigoval Friderik Jellentschitsch, ki je izdal v Gradcu svoj govor (8°, str. 30) pod naslovom: „Das starke Salamonische Weib in sittlicher Gleichständigkeit in der ... Frawen Juditha Eleonora

Gospodoval je v gradovih Konjice, Trebnik, Galenhofen (pri Slovenjem gradu), Račje, Statenberg, Podčetrtek, Regerstorf (Gabelkhofen¹), Niderpamb (kje?) in Dorn (kje?); imenoval se je tudi grof Rheinsteinski. Ne vemo pa, ali je to grofijo (nasproti Bingenu na Porenskem) posedal ali ne².

Ivan Erazem je bil lahkomišeln in častiželjen mož in to je bila njegova usoda. Ko je l. 1664 potolkel pri Sv. Gothardu general Montekukuli Turke, je cesar Leopold sklenil z njimi neugoden mir. Nekateri nezadovoljni ogerski in hrvaški plemenitaši, pred vsem ban Peter Zrini ter grofa Nadažd in Frankopani, so hoteli to izrabiti, da bi Ogrsko in Hrvaško Habsburžanom iztrgali. Tudi našega Erazma so zvalili v svoje vrste, saj je po svoji prvi ženi imel na Ogerskem rodbinske zveze in zraven še posestva ob hrvaški meji. S svojimi kmeti bi naj udaril na Hrvaško zaveznikom na pomoč in za plačilo bi naj dobil ali štajerski vojvodski klobuk (ž) ali pa vsaj celjsko okrožje. Na Dunaju pa so kmalu zvedeli za te črne naklepe, posebno ker je Erazmov osebni postrežnik priposlal zarotno listino v Gradec, ki jo je bil svojemu gospodarju izmaknil iz hlačnega žepa. Zrini in Frankopani se nista mogla ubraniti premoči cesarske vojske in sta se podala na Dunaj k cesarju prosit milosti; ali bila sta ujeta in 30. aprila l. 1671 obglavljena. Tudi Erazma so prijeli v Gradcu in ga pahnili v ječo. Prvi sodni zbor ga je obsodil v denarno globo in ječo, drugi kot veleizdajico na smrt, tretji, ki je bil nalašč sklican na cesarjevo povelje, istotako na izgubo plemstva, imetja in življenja. Ko se mu je naznanila dne 28. nov. 1671 smrtna obsodba, je padel v omedlevico. Kaj takega ni pričakoval, zanesel se je na cesarjevo milost. Še isti večer so ga iz zapore prepeljali v graško mestno hišo, kjer je potem celo noč pisal dolgo pismo cesarju in ga prosil pomiloščenja. Bilo je prepozno. Naslednji dan je proti večeru že došel krvnik in dne 1. dec. zjutraj so Erazma obglavili na dvorišču mestne hiše. Pokopali so ga v cerkvi sv. Andreja pri dominikancih v murskem predmestju³. Še isto leto je izšlo na Dunaju (kakor je videti — vladno) poročilo o tožbi zoper Erazma in njegovi obsodbi. Drugi natis iz l. 1672 ima graška deželna knjižnica. Zanimiv je priloženi bakrorez, ki ga je napravil Hipschman in predstavlja Erazma v ječi pred zamreženim oknom v doprski podobi. Ima dolg obraz, orlov nos, velike ustnice, dolge

Gräfin von Tattenbach, geborne Gräfin von Forgacs, erfunden und bey dero Leich-Begengnuss, auch auffgerichteten Traur-Gerüst zu schuldigen Ehren mündlich vorgetragen zu Gonowitz in der Pfarrkirchen den 2. December Anno 1662". Schlossar, Literatur der Steiermark, 451. M. Pohlin citira ta govor slovenskega jezuita: „Slavonica Amazon. Panegyricus funebris in funere Judith Eleonorae Comitissae a Tattenbach natae Comitissae a Forgotsch, a. 1662. Izvestja 1900, 154.

¹ Janisch, l. c. I, str. 264.

² Posestva so po dr. Pajekovem prepisu iz matične poročne knjige graške l. 1667. Zgodovinarji mu redoma pripisujejo tudi posestva, ki so jih imeli njegovi brati. Mayer išče Rheinstein v Harcu, a ime kaže na znani porenski grad.

³ Prim. Mayer, Geschichte der Steiermark, 1898 str. 315—319. Mayer, M. H. V. St. 1863, str. 98. — Od Puffa (Marburger Taschenbuch 1859), ki ima nekatere krive malenkosti, sta odvisna Lapajne, Zgodov. štaj. Slov. 1884, str. 188 in Janisch l. c. I, 360/1. Josip Jurčič je o teh dogodbah napisal povesti „Erazem Tatenbach“ in „Bojim se te“. Prim. Glaser. Zgodovina slov. slovstva, IV, 1898 str. 105.

lase in kratke brke pod nosom; nosi črno opravo z belim rabatom pod vratom. Podoba je menda po opisanju iz domišljije narisana. Spodaj pa je prizor obglavljenja. Zvišeni oder stoji na dvorišču, okoli so zbrani cesarski tajni svetniki in mestni zastopniki, rabelj vihti na levi meč, na desni pa že glavo ločijo od trupla.¹

Erazem je imel mnogo graščin, v Konjiškem in Trebniškem gradu mnogo srebra, dragocenih posod in lišpa, pa tudi stotisoč gold. dolga. Vlada se je vsled obsodbe vsega tega polastila, le udovi je neki dajala letni prevžitek in sina Antona, ki pa je izgubil plemstvo, je dala študirat. Vstopil je v cistercijanski samostan v Runi pri Gradcu, kjer je l. 1685 postal duhovnik in je l. 1718 umrl kot prošt v Strassenglu poleg Rune. Mesto dedšine za Antona je vlada samostanu plačala dolgove v visokosti 16.722 gold.

Za konjiško gospodstvo je postavila vlada oskrbnika še za življenja Erazmovega. Opravljal je to službo od l. 1670—1675 Šimon Juda Stupan, po rodu menda Lah in izprva slikar v Konjicah, tedaj pa že deželni založnik soli za konjiški in slovenjebistriški okraj. V plemiški stan povišan je dobil priimek Ehrenstein († 1593). Njegov vnuk je bil l. 1765 kot državni svetnik na Dunaju pobaronjen. Začetkom 19. stoletja je rodovina Stupan izumrla².

Erazmova brata Ivan Krištof in Oton Friderik pa sta tožila vlado, ker je zaplenila tudi lastna Erazmova posestva in ne samo fevdov. Vlada se je udala in je po Stupanu l. 1685 izročila bratoma Konjice, Trebnik in Hebenstreit. Ivan Krištof, graščak na Bizeljskem in Kunšpergu, jih je l. 1692 prodal žičkem prelatu Ivanu Schilles za 48.331 gold.³ Ko so kartuzijani l. 1704 dobili še nadžupnijsko nadarbino v svojo last, so združili tako skoro vsa gospodstva v sedanji dekaniji v svojih rokah. A bilo je vse zadolženo. Njim je sledil v posesti verski zaklad (1782—1828) in knežja rodbina Windischgrätz (1828—).

Dodamo še kratek rodovnik Tatenbachov, sestavljen iz zgoraj navedenih podatkov. Imejtelji Konjiškega gradu so razprto tiskani.

¹ Ausführliche und wahrhafte Beschreibung Wie es mit dem Criminal-Proceß und darauff zu Graetz den 1. December 1671 erfolgten Execution Wider Johann Erasam von Taetenpach Eigentlich hergangen. 2°. Gedruckt zu Wien in Oesterreich bei Matthaes Cosmerovio Roem. Kayserl. Mayestaet Hof-Buchdruckern. Im Jahr 1672. (Folio, 14 nepaginiranih listov). Bakrorez ima podpis: Eigentliche Conterfactur uod Bildniß deß Rebelle Hannß Erasmi gewesenenen Grafen von Taettenbach etc. Welcher im Rahthause zu Grätz in Steuermark den 1. Decembris dieses zu End lauffende 1671 Jahrs mit dem Schwerdt von Lebe zum Todt gerichtet u. zwar drey Hieb von de Freymâ erbärmlich enpfangen biß ihm endlich auf der Erdē liegend der Kopff volgendes abgeschnidte worden.

Nauk pod podobo pa se glasi: „Wer sich hier der Obrigkeit frevelmüthig widersetzt, Wider den das Rach-Schwerd auch gantz rechtmäßig wird gewetzt.

² Po Pajekovih izpisih iz matic in Stadlovega Ehren-Spiegel, kjer se nahaja tudi rodovnik Stupanovih potomcev.

³ Stepischnegg, l. c. str. 91. Podčetrtek, ki je bil tudi prava last Erazmova. so upniki že prej prodali grofu Ignaciju Marija Attems. Orožen, l. c. VI, str. 500. — Nekatera konjiška posestva, trg Konjice in sodstvo pa je obdržal Ivan Krištof Tatenbach še po l. 1692.

Ivan † 1567			
Sigmund 1540—1594			
Wolf Friderik	Gothard (Wolfhart)	Ivan Krištof † 1627	
Žena: Judita Reš			
Gotfrid	Viljem Leopold ¹	Jurij Sigmund	Ana Marjeta
Žena: Roza Suzana	† 1661	Žena: Sidonija	Mož: Inocenc
pl. Tribnik		Magdalena pl.	baron Eck in
		Mindorf	Hungerspach
Ivan Erazem 1631—1671		Iv. Krištof 1662—1692	
I. žena: Eleonora Judita grof.		Žena: Eleonora Evzebija	
Forgacs † 1662.		grof. Schrattenbach.	
Anton 1657—1718.		Ana Terezija.	
II. žena: Ana Terezija			
grof. Schönau.			
Jožef Albert ok. 1719.			
Njegov stričnik:			
Maksimilijan Franc			
1719—1740 ² .			

6. Windischgrätzova graščina, prej Trebniški dvorec.

Široka, ob straneh obzidana cesta pelje med košatim drevjem na južno-vshodni strani trga h graščini (tabl. 11). V cestinem obzidju se nahajajo od starih poslopij vzdani razni kameniti odlomki, pred vsem pa zanimiv belomramornat grb z letnico 1570, ki kaže po koncu se spenjajočega lisastega risa in je grb Tribniških gospodov³. Cesta vede do nekoliko strme ploščadi, okoli katere so razna poslopja, v ozadju pa prostorna graščina, sicer lična od zunaj, a brez stavbinske znamenitosti. Znotraj pa se nahaja v veži mala zbirka starin, v kneževem stanovanju pa večje število oljnatih slik iz XIX. stoletja. Pri stopnicah je vzdian krasen belomramornat lavabo, gotovo iz Žičke kartuzije, kjer so še obiskovalci dva taka lavaba v 30tih letih XIX. stol. občudovali. Videti je, da je bila fasada prej na južni strani in da sta zato tamkaj nameščena dva napisa, ki jih bomo pozneje navedli, namreč baronov Eck iz l. 1630 in grofa Gotfrida Tatenbach iz l. 1636 (v podporniku). V vrtnarjevi hiši se nahaja baročni kip sv. Magdalene iz peščenca tabl. 12, v graščinskem parku pa so pod košatim grevesom razvrščeni trije sorodni kipi, ki se zrealijo v gladini malega ribnika. Vse štiri podobe so bile nekdanj na fasadi Žičke kartuzije, kjer bomo natančneje o njih govorili.

Gozd je izkrajja najbrž segal blizu do trga, morda do ceste, ki iz Konjic v Dražovas vodi. Sčasoma so ga iztrebili in izkrčili in v tem trebniku, ali kakor dandanes navadno rečemo trebežu, so nastale hiše, nekoliko višje, ravno ob vznožju gore, pa si je neki premožnejši posestnik postavil svoj dvorec. Kraj se navadno v listinah imenuje Tribnik (že l. 1308, potem 1395),

¹ Predsednik notranjeavstrijskega vojskega sveta, minister cesarja Ferdinanda I.

² Orožen l. c. VI, 405 in Mayer, Gesch. v. St. str. 318.

Leopoldu Tatenbach so vzeli l. 1828 v Avstriji plemstvo (Plem. arh. na Dunaju), bavarška panoga pa še cvete. V juliju l. 1905 je bil neki Tatenbach nemški izredni poslanik v Maroku.

³ Grb ima Zahn-Bartsch, t. 82 in str. 147.

a prvotno ime se vidi n. pr. še na spodaj navedenem napisu naše graščine (TREBENEK) in se čita tudi v konjiški krstni matici (15. IV. 1605: Trebenek; 30. VIII. 1632; 20. XI. 1669). Dvorec pa se omenja prvič l. 1404.¹ Dvorec je bil gospodarsko središče in ne grad. Zato pa so pisatelji zaman iskali ostanke starega Trebniškega gradu.² Iz urbarjev nove dobe je čisto jasno, da sta Trebniški dvorec in sedanja graščina pozidana na istem mestu. L. 1570 se imenuje še dvorec ali sedež, kakih sto let pozneje pa že zidan gradič.³ Postavili so ga najbrž Tatenbachi v prvi tretjini XVII. stol.

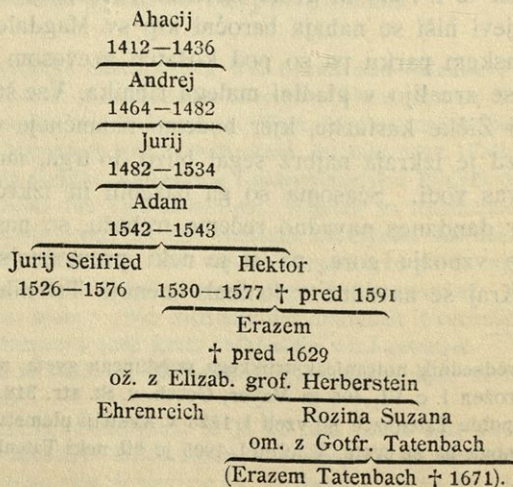
Kakor Konjiški gospodje so tudi Tribniški domač rod in zato tembolj zanimivi⁴. Jurij Tribnik je pred l. 1534 kupil grad Schwarzenstein pri Velenju in Tribnikarji so tam najrajši stanovali. Njegova vnuka Jurij Seifried, štaterski deželni oskrbnik (vicedom) in odbornik deželnih stanov, ter Hektor, sta bila oba privrženca protestantov. Prvi je sodeloval pri ustanovitvi luterske cerkve v Šarfenovi pri Žalcu, drugi pa je prispeval za cerkev v Betnavi pri Mariboru⁵. Hektor je l. 1577 od najvojvoda Karola kupil Zreški urad. Njegov sin Erazem je l. 1614 Schwarzenstein prodal Juliju Sauerju, l. 1616

¹ „In dem Tryebnik vir Hofstet vnd vnder dem perg bey des Tryebniker Hof...“ Napotnik, Imenopis konjiške nadfare, 1886, stran 16 in z istimi besedami iz l. 1429 str. 13—14.

² Orožen, l. c. V, 341. Janisch l. c. III, 1105 je nekje celo zvedel o starih zidovih. Pisatelj pa je sam iskal in tudi pri osebah poizvedoval, ki poznajo sosednje gozde. Ni nobenega sledu, ker je že iz zgodovine jasno, da gradu ni bilo.

³ 1570: Der Puechwaldt ob des Schlosz fecht sich an bei der nechsten Risen' gegen dem Schlosz Gannabitz ob des von Trüebenegg Sitz oder Hoff, welliche disen Wald unnd des von Trüebenegg holtz von einander schaidt. — C. 1680: Volgt des Guets Triebe-negg Wohnung und zugehörig gebey. Erstlich das gemauerte Gschlosz, negst oben am markht Gonnawiz befindetem Neygebey, Press, Dreschtenne, Stallungen, Scheunen und Pündhütten. Po prepisu dr. Pajeka.

⁴ Podamo njih rodovnik po prepisu dr. J. Pajeka iz Stadl, Steierr. Ehrenspegel 1731. IV. Bd. Manj važne osebe smo izpustili, dodali pa Ahacija iz Orožna, l. c. V, str. 341 op. 2. Letnice pomenjajo tista leta, v katerih se v zgodovinskih virih dotična oseba imenuje.

⁵ Orožen, l. c. I, 322 in III, 538 —.

je postal baron, pozneje je kupil Rače in Štatenberg ter je vsled tega dobil l. 1627 naslov: zu Stattenberg und Kranichsfeld¹. Njegova žena Elizabeta grofica Herbersteinska je še l. 1650 živela v Konjicah, njen slabotni sin pa je kmalu umrl in je neki pokopan pri Mariji Pomagaj v Gradcu. Hčerka Rozina Suzana se je poročila z grofom Gotfridom Tatenbaškim, ki je vsled te zveze podedoval vsa trebniška posestva, predvsem Rače in Stattenberg, ker so bili Tatenbachi Trebnik menda že prej kupili. Trebnik se namreč imenuje med posestvi Ivan Krištofa († 1627) v njegovem grobnem napisu pri Sv. Ani. Nekatera posestva je udova obdržala do smrti². Iz tatenbaških rok so pozneje tudi ta postala kartuzijanska in dandanes Windischgrätzova. Dočim je Hebenstreitski dvorec propadel, je njegov tovariš, dvorec Trebniški postal sedež knežje rodovine.

Sestra Gotfrida Tatenbach, Ana Marjeta, je bil omožena s kranjskim grofom Inocencijem Egkh. Stanovala je, najbrž v Trebniški graščini in tu porodila sinčka Jurija, ki je bil dne 5. nov. l. 1629 v konjiški cerkvi krščen. Botrovala sta Gotfrid in stara mati Elizabeta. Mlada zakonska sta dala najbrž graščino popraviti ali predelati, ker sta se ovekovečila v napisu nad južnim vhomom. Glasi se:

INNOCENT FREYHER ZV	ANNA MARGAREITA
EGKH VND HVNGERSPACH	FRAV ZV EGKH GEBOR
ERBLANDSTABEL MAISTER IN	NE FREYN VON VND
CRAIN WD DER WINDISHEN	ZV TAITENPACH
MARCH	MDCXXX

Pod napisom stojita možev in ženin grb. Egkhov kaže srčni ščitek Egkhov z grboma Hungerspachov (polumesec) in Reichenburgov (volk) v čveterodelnem glavnem ščitu³. Ženin grb pa kaže srčni ščitek Tatenbacha z volkom in žago Reschev na čveterodelnem polju⁴. Da je tudi Gotfrid imel nekaj s stavbo opraviti, kaže njegov grb z napisom na južnozapadnem podporniku, ki se glasi:

GOTFRID FREIHERR ZV TAITENPACH
HERR ZV GONWITZ, LANDSPERG
TREBENEK, HAVSENPACHER AVF
CHRANICHSFELD VND STATENBERG
PANNIER HERR ANNO 1636.

7. Goliška graščina

leži blizu državne ceste vzhodno od Konjic v sredi med zelenimi travniki, sadonosniki in topolovim drevoredom, ki pelje do nje (sl. 8 in tabl. 13). Hiša je skoro kvadratična stavba (20·5 m : 21·7 m). Skozi lep in bogato izklesan portal (najbrž iz XIX. stol.) stopimo v dolgo vežo, ki posreduje med prostrano kletjo na levi, kuhinjo in družinskimi prostori na desni ter se koncem z dvema

¹ Pl. a. — V gradu Rače je bil še pred kratkim Tribnikov bogato izrezljan grb iz l. 1628 z napisom: Erasmus Freiherr von Tribenegg zu Schwarzenstein, Herr auf Stattenberg und Kranichsfeld, röm. kais. Majestät Rat und Kämmerer. Janisch, l. c. I, 785.

² Orožen l. c. I, 500.

³ Zahn-Bartsch, str. 101. Valvazor, l. c. IX, 7. Egkh=Brdo, XI, 128.

⁴ Zahn-Bartsch, str. 101.

stebroma z loki odpira proti stopnjicam, ki vodijo v nadstropje — bivališče gospode. Jugovzhodni in severozapadni vogel naše graščine se razširita v krepka obrambna stolpa (v premeru 76 *m*), severovzhodni vogel pa je okrašen z malim pomolom. Nekdaj je bil grad obdan od širokega vodnega jarka, ki pa se je pred leti zasipal. Deloma se še pozna.

V veži sta vzdani dve zanimivi kameniti plošči.¹ Na zapadni steni je ščit razčetrten z enoglavnim orlom v 2. in 4. ter s tuljem in tremi puščicami (strelami) v ostalih poljih (sl. 9). Osrednji ščitek kaže kelih s vspenjajočo se in padajočo tekočino (sv. Krvjo). Ornament nad njim nadomešča trozobo viteško krono. Za okrasje služite dve kronani čeladi z orlom in tuljem ter bogato zagrinjalo za ščitom. Širokokrajnen klobuk s šestimi čopi na vsaki strani nam kaže prelata (ne škofa, ker škofu pristojajo po deset čopov). Plošča meri 112 : 112 *cm*.

Ta prelat je bil mašnik, kar kaže kelih, in sicer iz oglejske škofije, kar spoznamo iz enoglavega orla (aquila), imenoval pa se je najbrž Jakob Strela. V Konjicah je župnikoval okoli l. 1509—1542. Kot prelat je imel pravico do grba, po rodu pa ni bil plemič. Menimo, da je naša razlaga verjetna. Tri pušice bomo naleteli tudi na prihovskem zvoniku.

Na vzhodni strani je plošča 120 *cm* visoka in 81 *cm* široka ter ima zgoraj že znani grb Lindeških gospodov², spodaj pa 54 *cm* širok napis (tabl. 13). Glasi se: Der mogmoc (?) h(terr) Adan, Herr zu Lindeckh, der r(ömische)n khay(serlichen) M(ajestät) Ratt und Regent der Niderö(sterreich)ischen Lande, hat solihen Siz, genant am Golitsch, von neuen erpaut an(n)o d(o)m(ini) 1542. Apolen i Achacn paid sun“. Slovenski: „Mogočni (?) gospod Adam, gospod Lindeški, rimskega cesarskega Veličastva svetovalec in vladar nižjeavstrijskih dežel, je ta gradič, imenovan ob Goliču, iznova pozidal l. 1542. Apolonija in Ahacij, obeh sin“. Adam Lindeški Starejši se da v zgodovini izpričati z l. 1542, kot cesarski svetovalec v l. 1559—1566 in kot vladar nižjeavstrijskih dežel l. 1563—1564. Umrli je l. 1575. Njegova žena je bila Apolonija, sinova pa sta se imenovala Adam in Ahacij.³ Graščina je torej iz l. 1542, kakor pove napis, napis sam pa je iz l. 1563—1564, ko je Adam Lindeški bil nižjeavstrijski vladar.

Ali pred l. 1542 ni bilo tukaj graščine? Najbrž ne, vsaj v srednjem veku se nikdar ne imenuje, tudi v več ko 300 žičkih listinah ne, ki so najboljši vir za konjiški okraj⁴. Kako dolgo so Lindeški obdržali Golič, nam

¹ Kar pove Pajek, Zgodovina policianske župnije, 1898 str. 37—44, o graščini Golič, je večinoma več ali manj krivo.

² Bartsch-Zahn, Steierm. Wappenbuch. 1893 str. 35 in 72. Bartschev grb je zrcalna podoba našega; nekoliko različen je tudi srednji klobuk v okrasju.

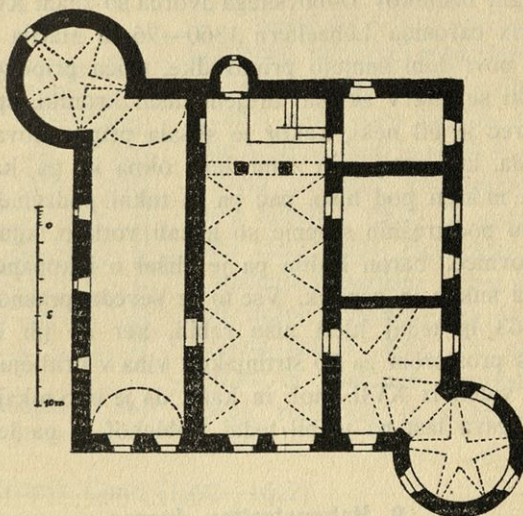
³ Čitanje prve in zadnje vrste napisa ter življenjepisne podatke o Adamu Lindeškem je oskrbelo ravnateljstvo deželnega arhiva v Gradcu.

⁴ V zapisniku dohodkov in stroškov deželnega kneza iz l. 1265 (Rationarium Stiriae) se imenuje sicer Henricus de Gollischove in officio Gumz, a ni verjetno, da bi se to našalo na Golič, ko je govor o Goličavi. Po Krones, Verfassung etc. str. 371 je ta kraj morda na Kranjskem. Vrhutega domneva Pajek, Poličane stran 18, da je ta grad požgal Vitovec, a tudi to je brez podlage, ker celjska kronika o tem molči in grad bi bil moral biti v deželnoknežjih rokah, ker se je Vitovec zoper tega bojeval.

ni znano. L. 1635 so ga porušili kmetje¹. L. 1731 ga je imel Jakob Conti iz Hebenstreita, tudi l. 1790 se imenujejo Conti kot lastniki. Potem so sledili Fröhlich (1816) in grof Gaisruck (1822). Sedaj ga ima g. Benédikt Hertl.

8. Dobiehof

se imenuje l. 1497, vas Dobje pa že l. 1375.² Dobovski dvorec obstoji danes iz večje zidane hiše z nadstropjem in iz gospodarskih poslopij, med temi iz starinske kleti s kašto zgoraj. Nad vhodom v hišo je kronogram, ki

Sl. 8. Tloris graščine Golič pri Konjicah.
Merilo 1 : 300.

pove, da jo je postavil l. 1763 Franc Blagatinšek, in izraža željo, da bi Jezus Kristus ohranil hiši božji mir in veselo blagostanje. Glasi se :

EXSTRVXIT · FRANCISCVS · BLAGATINSCHEG ·
IESVS · CHRISTVS · CONSERVET · DIVINA · PACE · LETA · ATQVE ·
ABVNDANTIA ·

Blagatinšeki so bili iz okolice Laškega trga doma. Andrej Blagatinšek je bil začetkom XVIII. stol. mlinar pri graščini Marija Gradec, njegov sin Jakob († 1756) pa že tržan v Laškem. Jakobov sin, Frančišek Ksaverij (1722—1780), je bil prefekt komende v Polzeli in je okoli l. 1750 kupil Dobiehof ter je sedanjo hišo l. 1763 pozidal. Tega sin, Frančišek Serafski Anton (1755—1820), je vzel še v najem graščino Blagovno pri Celju, potem pa Ebensfeld pri Ptuj. Odlikoval se je z vzorno ovčjo rejo in v Napoleonovih

¹ Orožen, Celska kronika, str. 138.

² Zahn, Ortsnamenbuch, p. 135.

vojskah je z denarjem in žitom podpiral ljudstvo in državo. Zato je cesar Frančišek I l. 1817 povzdignil njega in potomce v plemiški stan s priimkom: Edler von Kaiserfeld. L. 1801 je tudi kupil grad Majšperg, ki ga je potem njegov sin Frančišek Serafski Ludovik (1780—1856) prodal in kupil grad Štatenberg. A tudi tega vsled slabih gmotnih razmer ni mogel obdržati. Odlej je živel v državni politični službi kot cenilni komisar. Znamenit je njegov sin Moric (1811—1885), ki je kot nemški politik igral veliko ulogo. L. 1848 je bil ud frankobrodskega parlamenta, 1868—70 predsednik avstrijske poslanske zbornice ter 1861—1884 štajerski deželni glavar. Njegovo življenje in delovanje je opisal Fr. Krones¹.

Izmed drugih lastnikov Dobovskega dvorca so znani Avg. pl. Clossmann 1853—60, Beatrix baronica Lebzelter 1860—76 in Marija baronica Baltin. Kako se tudi v novi dobi snujejo pripovedke, priča pripovedovanje hčerke Clossmannove, ki se čita v skrbno urejeni hišni kroniki, spisani od barona Baltina. Ta dvorec je bil neki, kakor je slišala pripovedovati, ženski samostan žičkega reda, kar potrjujejo zamrežena okna in pa kapela. Čudno je neki tudi to, da ni kleti pod hišo, pač pa je tukaj podzemeljska pot v Žičko kartuzijo. V zidu podstrešnih stopnic so kazali votlino, kamor so zazidavali neposlušne redovnice, baron Baltin pa je slišal o izkopanem moškem kostenjaku s kosci sukna in zaponk. Vse to je seveda prazno govoričenje, ker je hiša iz l. 1763 in tedaj kleti niso rabili, ker so jih imeli še preveč². Starinska klet s prostorom za 50 štrtinjakov vina v pritličju in 30 štrtinjakov v podzemlju je videti iz XVII. stol. in kaže, da je bilo tukaj središče večjega gospodarstva. Čigava last pa je bil tedaj Dobiehof in pa leta 1497, nam ni znano.

9. Hebenstreitov dvorec.

Hebenstreit je vas z ok. 30 hišami zahodno od Konjic in se imenuje po Hebenstreitovem dvorcu, ki je stal v voglu med sedanjo staro in novo državno cesto na mestu sedanje Kračunove hiše. Ta dvorec se omenja najprej l. 1476 kot last Hebenstreitov³ in je ohranil njih ime, čeprav je prišel v druge roke. L. 1528 ali malo poprej je Ivan Hebenstreit izročil Ahaciju Schrottu zidano hišo z nadstropjem in dvorec pri Leskovcu (Haslach) z imenom „des Hebenstreit hof“ ter vsa posestva v konjiški fari, ker ga je Schrott radi dolga tožil pred deželnimi sodniki. Ahaciju je l. 1547 sledil njegov sin Sigmund⁴. Ok. l. 1600 je bil dvorec v lasti nekega Hurnas⁵ in ok. 1604 do ok. 1670 rodovine Conti de Camisano; potem je last deščine po Erazmu Tatenbaškim in preide z njo vred l. 1692 v last žičkim kartuzijanom.

¹ Krones, Moritz von Kaiserfeld. Sein Leben und Wirken als Beitrag zur Staatsgeschichte Oesterreichs in den Jahren 1848—1884. 23 + 471 S. Leipzig 1888. Prim. tudi Orožen, l. c. III, 503; IV, 193; VII, 73.

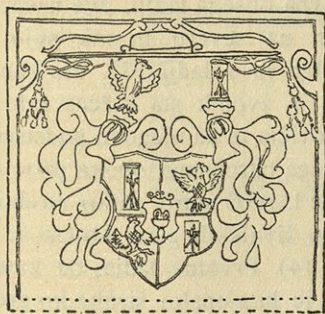
² Tudi kapelica je nova in je l. 1768 posvečena. Rozman, Lib. mem.

³ Orožen, l. c. III, 232.

⁴ Mitteilungen, 1903, 312.

⁵ Zahn, Steirische Miscellen, Graz 1899, 71.

Hebenstreitovci so bili izprva patriarhovi fevdniki v Slovenjem Gradcu. L. 1335 je bil Ortoľ H. župnik pri Sv. Martinu pri Slov. Gradcu¹, l. 1340 in 1344 Elizabeta H. opatinja pri klarisinkah v Mekinjah². Bratje Henrik, Bertold in Friderik H. so si l. 1338 delili grad Vodrež (Widerdries)³. Poslastva tega rodu najdemo tudi v Dobrotni vasi (l. 1366) in v Zgornji Ložnici (l. 1451) ter v Konjicah (l. 1476). Benedikt in Krištof (ali iz naše rodovine?) sta bila l. 1553 povzdignjena v plemiški stan in se jima je zboljšal grb. Ena panoga je izumrla l. 1663 in njih grb je pripadel rodovini Leysser, druga pa je bila pobaronjena l. 1795. Prvotni grb Hebenstreitov je počrezno-bruno v ščitu in ima pokoncu stoječo zgornjo polovico lisice v meniški halji kot okrasek nad ščitom.

Sl. 9. Golič. Grb konjiškega nadžupnika J. Strela.

Rodovina Conti de Camisano (mesto Camisano leži sredi med Padovo in Vicenzo) spada med mnoge laške rodbine, ki so se v začetku nove dobe naselile na Avstrijskem. Ivan Krstnik Conti je služil že za časa Jezuitov v Žički kartuziji kot oskrbnik (Praefectus 1594, Schaffer 1597) in sodnik (Iudex domini 1592, 1594, Hofrichter 1596), l. 1604 se imenuje v konjiški krstni knjigi plemenit, med deželne stanovce pa je bila rodovina sprejeta šele l. 1659. Po nagrobnem spomeniku in matičnih knjigah podamo naslednji rodovnik in sicer samo važnejših udov.

Ivan Krstnik Conti (1592—1612)

Ivan † 1613

Jakob † pred. 1632

ž. Sofija

Janez Jakob

žena Ana Suzana

Ivan Ignacij Jakob Fr. Ignacij ter 3 hčere.

Sofija je po moževi smrti sama gospodarila. L. 1635 je prosila podpore, ker so njena posestva trpela škodo vsled kmečkega punta⁴. Tekom časa so prišle tej rodovini razne graščine v last. Tako se omenja Golič (ok. 1730) in Pogled (ok. 1730), potem Hausambacher (1694 in 1730) in Lindeck (ok. 1750—1792). Njih grb je razklan ščit z na desno zročim, enoglavim orlom na vsakem polju (Sl. 2, IV).

¹ Kres, I.

² Valvazor, I. c. XI, 372.

³ Zahn, St. Misc. 60.

⁴ MhVSt, 1896, 262.

IV. ŽUPNIJA STRANICE.

Straniška cerkev je bila približno do l. 1786 vitanjska podružnica. Tedaj se je povzdignila v župnijsko cerkev in kmalu potem vtelesila konjiški dekaniji. Sedanja, med drevjem skoraj skrita stavba obsega ladjo, dve nasproti si stoječi kapeli, slednjič prezbiterij s stolpom na severu in zakristijo na jugu (sl. 10). Vsa stavba je znotraj 33·4 m dolga in v ladji 6·32, čez kapeli 15·4, v prezbiteriju pa 5 m široka. Prezbitrij in zvonik sta bržčas šele iz XVI. stol. Prvi ima ostroločna okna brez krogovičja in na njegovo podstrešje vodijo iz zvonika ostroločna vrata, mesto sedanjega baročnega oboka pa je zavzemal izkraj lesen strop. Zvonik pa je imel še l. 1905 staro, vitko streho s 4 kamnitimi lijaki na voglih, ki so imeli podobo živalskih glav. Potem se je povišal in z bolj moderno streho pokril (tabl. 14). Prvotna ladja, od katere je še kos pri slavaloku ohranjen (glej tloris!), je bila enako široka ko prezbiterij. Večji del pa so pozneje¹ podrli in so pozidali širjo ladjo s kapelama. A tudi ta stavba je bila z deskami postropana do l. 1873, ko so jo obokali s plitvimi kupolami. Naslednje leto jo je z okraski poslikal Tomaž Fantoni.

Nastavek glavnega oltarja je podoben slavaloku z dvema slopoma in stebroma na vsaki strani, ki nosijo ravno, v sredi pa vsločeno ogredje. Na atiki se vidi sv. Trojica, v glavnem delu pa sv. Lovrencij med sv. Petrom in Pavlom, dočim sta kmečka zaščitnika — sv. Anton Pušč. in sv. Rok nad oltarjevim obhodom. Pri oltarju v severni kapeli sta nad obhodom kipa sv. Avgušтина in sv. Blaža, v sredi pa sv. Barbare med sv. Ano in sv. Elizabeto. Na atiki je križ z napisom:

Spomin 18 cerkve 02 sv. Križa.

V južni kapelici je v sredi nastavka kip Marije kraljice z Detetom med sv. Janezom (?) in sv. Jožefom, nad obhodom sta sv. diakona Štefan in Lovrencij, na atiki se pa vidi Ime Marijino. Vse tri nastavke je napravil l. 1864 Martin Spiller iz Vojnika za 660 gold.²

Sredi ladje visi star lesteneč. Njegov glavni del je 12 cm visok pločevinast obroč, okrašen s plastičnim grozdom in vinskim listjem in v

¹ Na kapi južnih vrat se čitajo črke MDC · · XXX · III, kar se da izpopolniti v letnice 1698, 1748 in 1838. Mogoče je prava prva številka, ker bi bili ladjo sredi XVIII. stol. najbrž obokali. — Podboji glavnih vrat so iz l. 1892, kakor se čita na kapi

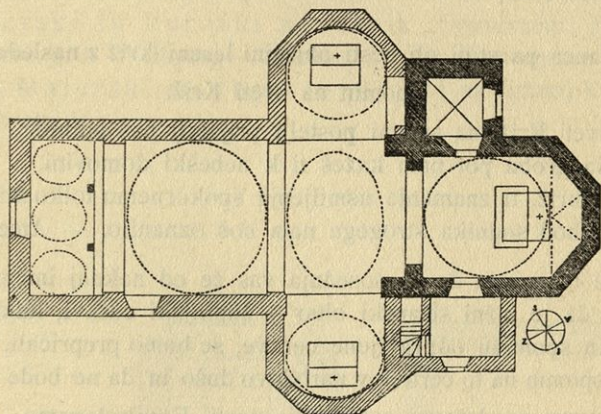
18 Sv. Lovrenc za nas 92.

Boga prosi!

² Janisch, l. c. III, 1008.

premeru 1 m širok. Osem stebričev ga deli in nosi ob enem verižice, ki grede navzgor k osrednji kroni in ravno tako navzdol k spodnjemu vencu.

Od prejšnjih oltarjev sta se l. 1905 našla na cerkvenem oboku dva zanimiva kipa. Prvi — iz XVII. stol. — predstavlja sv. Heleno s križem, drugi — iz XVIII. stol. — pa Zveličarja, ki tlači v kelihovi čaši grozdje, da vino v curkih odteka po ceveh. Iz povzdignjenih rok mu curlja kri v kelih. Podoba je varijanta v srednjem veku običajne predstave, kako tlači Zveličar grozdje v stiskalnici (tabl. 14)¹.

Sl. 10. Stranice. Tloris župnijske cerkve sv. Lovrenca.

Merilo 1 : 300.

V župnišču se nahaja oljnata slika (88,5 cm vis. : 62 cm) sv. Lucije, najbrž iz druge polovice XVII. stol., katero je napravil Seb. Schartingar, obnovil pa A. Löschnigg, ki sta se obadva podpisala. Svetnica kleči bogato opravljen na s cvetjem posuti livadi in je obrnjena proti naši levi ter čita iz knjige. Nad njo je angel z vencem. V ozadju se vidijo trije mali prizori iz njenega življenja in sicer najprej stoji svetnica poleg stare žene (ki bi jo naj izročila razuzdancem?), potem je kotelj, slednjič pa je svetnica privezana k stebri in ji prebodejo grlo².

Malo pred mestom, kjer se od državne ceste odcepi blizu Stranic stranska cesta v Vitanje, je za državno cesto narejena obzidana preseka v hribu. Na južni strani je v obzidju vdolan kamnit, kakih 40 cm visok podvojen križ, ki kaže mesto, kjer je stala nekdanja konjiška podružnica sv. Križa. Nekoliko korakov na jug od ceste se še poznajo na hribovem boku sledovi te stare cerkve, ki se imenuje že l. 1391³, a ni toliko sledov, da bi se dal napraviti

¹ Natančnejšo razlago smo podali v Voditelju, 1908 vez. 4.

² O rimskih spomenikih, ki so vzdani v župnišču in cerkvi, smo govorili v drugem poglavju. — V župniji se nahaja tudi dvorec Trebnje (Triebschhof), obstoječ iz prostorne pritlične hiše in velikih hlevov, last g. Muleja, lastnika vitanjske graščine, in dvorec Gotenhardt, tudi pritlična hiša, pred leti še navadna kmetija. Omenimo ta dva dvorca, ker sta zaznamovana na specialnem vojaškem zemljevidu.

³ BKstGQ I, 116.

tloris. Videti je, da je imela eno ladjo (19 korakov : 8), s predloženim stolpom (6 korakov : 6) in kvadratičen prezbiterij (4 korake : 4), ležala pa je proti vshodu (pravzaprav v smeri NEE). Ko so v l. 1802—05 državno cesto, ki je prej šla čez Poleno na Konjice, preložili v sedanji tir, so cerkev podrli, ker je bila novi preseki preblizu in bi jo bilo treba posebič podzidati in zavarovati. Ljudje pa pripovedujejo, da se je tedaj dvignil sv. Križ in se je premestil na strmi hrib poleg Belih vod in neki starec je celo zagledal njegov sijaj na nebu. Ta udanost do 500 let starega svetišča je tembolj zanimiva, ker so ljudje stvarili zvezo med odpravljenjo cerkvico in novim božjim potom¹.

Vrh klanca pa stoji ob cesti običajni leseni križ z naslednjim napisom:

Spomin na sveti Križ.

Svet' Križ, na smrtni postelji prijatelj naš edini!
Na grobu pot nam kažeš ti k nebeški domovini.
O križ, ti znamenje usmiljenja spokornemu tolko milo,
Prihod sodnika strogega nam boš oznanilo. — Amen.

Ako še omenimo, da se sosednja vas že od nekdaj imenuje po cerkvi sv. Križa in da je južni stranski oltar v župnijski cerkvi, kakor smo videli, tudi posvečen spominu odpravljenih cerkve, se bomo prepričali, kako globoko se je vtisnil spomin na to cerkev v narodovo dušo in da ne bode kmalu izginil.

Ako gremo po državni cesti dalje proti Frankolovemu, bomo našli v Tesnem na najožjem mestu v skalo vdolan zanimiv zgodovinski napis, ki pripoveduje o težkočah pri zidanju nove ceste.

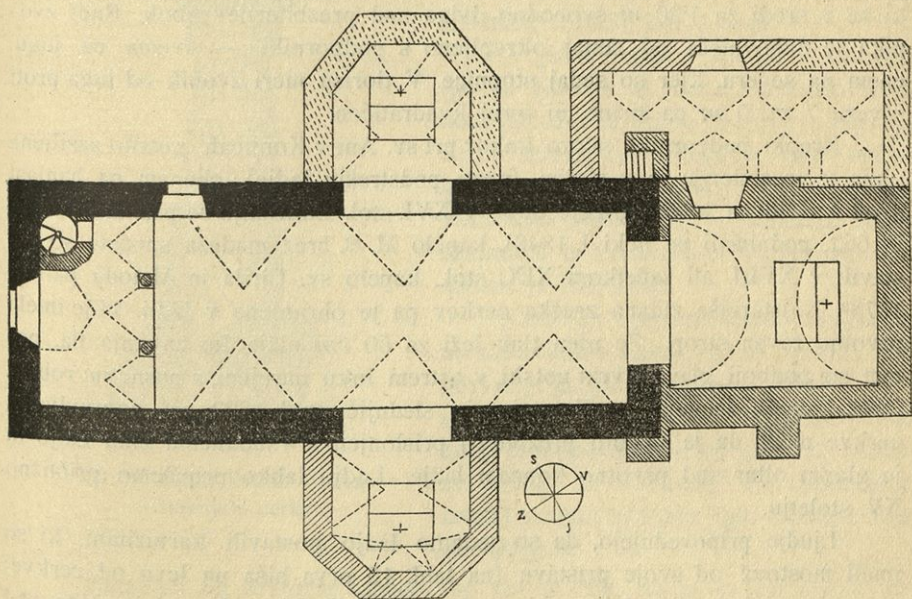
VIAM · HANC · A · MILITE · OLIM · TRITAM · ROMANO ·
DEIN · PER · SECLA · DESERTAM · AD · VITANDAS ·
MONTIVM · MOLESTIAS · ATQVE · PERICLA ·
COMMERCIO · VIATORVM · OMNIVM · COMMODO ·
RESTITVI · ATQVE · DIVVLSIS · LABORE ·
SVMPTVQVE · MAGNO · RVPIBVS · CONSTRVI · IVSSIT ·
FRANCISCVS · II ·
ELECT · ROMAN · HAEREDIT · AVSTR · IMPER ·
COEPTVM · HOC · OPVS · MDCCCIII ·
PERFECTVM · CAL · IVNII · MDCCCIV ·
PHILIP · S · R · I · COM · A · WELSPERG · REITENAV ·
S · C · MAI · CAMER · ET · CONSIL · INTIMO ·
STYRIAE · ET · CARINTHIAE · PRAEFECTO ·
IGNATIO · KVNSTI ·
S · C · MAI · A · CONSILIIS · STYRIAE · AEDILI ·

Viam hanc a milite tritam romano, dein per saecula desertam, ad vitandas montium molestias atque pericula — commercio viatorum, omnium commodo restitui, atque divulsis labore sumptuque magno rupibus, construi iussit Franciscus II. electus Romanorum, haereditarius Austriae Imperator. —

¹ O početku cerkve sv. Križa pri Belih vodah (okol. l. 1798) gl. Orožen, l. c. V, str. 511.

Coeptum hoc opus 1803, perfectum Calendis Junii 1805. Philippo, Sacri Romani Imperii Comite a Welsperg—Reitenau, Sacrae Caesareae Majestatis Camerario et consiliario intimo, Styriae et Carinthiae Praefecto, (et) Ignatio Kunsti, Sacrae Caesareae Majestatis a consiliis, Styriae Aedili.

„To cesto, rabljeno nekdanj od rimskih vojščakov, potem skozi stoletja zapuščeno, je zapovedal obnoviti ter vsled sekanja skal z velikim trdom in stroški pozidati Francišek II., izvoljeni rimski ter dedni avstrijski cesar, da se izogne težavam hribov in nezgodam v korist trgovine ter v udobnost vseh potnikov. Začelo se je to delo l. 1803, dokončalo se je 1. junija l. 1805, ko je bil štajerski in koroški načelnik (Gouverneur) Filip, sv. rimskega cesarstva grof Welsperg—Reitenau, sv. ces. Veličanstva komornik in tajni svetnik, štajerski stavbeni ravnatelj pa Ignacij Kunsti, sv. ces. Veličanstva svetnik“.

Sl. 11. Zreče. Tloris župnijske cerkve sv. Ilja.

Merilo 1 : 200.

V. ŽUPNIJA ZREČE.

1. Župnijska cerkev sv. Ilja

stoji na južnem koncu Gornjih Zreč in obstoji iz ladje, dveh k njej prizidanih kapelic, prezbiterja in zakristije. (Sl. 11 in tabl. 15). Vsa stavba je znotraj samo 23 m dolga, široka pa v ladji 5·25 m, čez kapele 14·50 m in v prezbiteriju 4·65 m. Banjast svod pokriva prezbiterij in ladjo, a v ladji je razčlenjen z vrezanimi kapami. Nekaj izrednega je zvonik. Pozidan je nad prezbiterijem in sicer tako, da njegov vshodni zid počiva na odnašajočem loku, ki se v sredi za 1·20 m svobodno dviga nad prezbiterijev obok. Radi zvonika je duhovnišče od zunaj okrepljeno s podporniki — dvema na jugu, enim na severu, kjer so sedaj stopnice. V tlorisu meri zvonik od juga proti severu 7 m, 5 m pa širine, ni torej kvadratičen.

Krepki podporniki, skoro kakor pri sv. Ani v Konjicah, gotsko zašiljena okna v prezbiteriju in v stolpu (proti podstrešju ladje), obenem pa banjast svod kažejo na konec gotske dobe v XVI. stol. Zakristijo so prizidali morda l. 1662, podaljšali pa neki l. 1848¹, kapelo M. B. brez madeža spočete so postavili v XVIII. ali začetkom XIX. stol., kapelo sv. Cirila in Metoda pa leta 1878². Najstarejša zidana zreška cerkev pa je ohranjena v ladji, ki je imela prvotno raven strop. Že njen tlak leži za 60 cm nižje ko zunanja tla, potem so podboji glavnih vrat gotski, v ostrem loku narejeni, s posnetim robom (brez kakega drugega profilovanja) in slednjič so l. 1893 pri popraviljanju cerkve našli, da je sedanji prezbiterij prislonjen k vshodnemu zidu ladje in je glavni oltar stal prvotno koncem ladje. Ladjo lahko pripišemo približno XV. stoletju.

Ljudje pripovedujejo, da so sedanjo ladjo postavili kartuzijani, ki so imeli mostovž od svoje pristave (na tabl. 15 prva hiša na levo od cerkve) na cerkveni kor. Slonel je neki na dveh kamnih, ki se še sedaj vidita nad velikimi vrati³. A omenjena pristava je gospodarsko poslopje in ni služilo za stanovanje, na kamnih nad velikimi vrati pa je morala biti mala streha, kakor se še večkrat najde pri gotskih cerkvah v naših krajih⁴. Tudi zgodovinskih dokazov ni, da bi bili kartuzijani stavili našo cerkev. Prva posestva so v Zrečah dobili od Henrika Freudenberškega, sto let pozneje (1390) pa jim je

¹ Na kapi severnih zakristijskih vrat se čita letnica 1758, na oni južnih pa 1662.

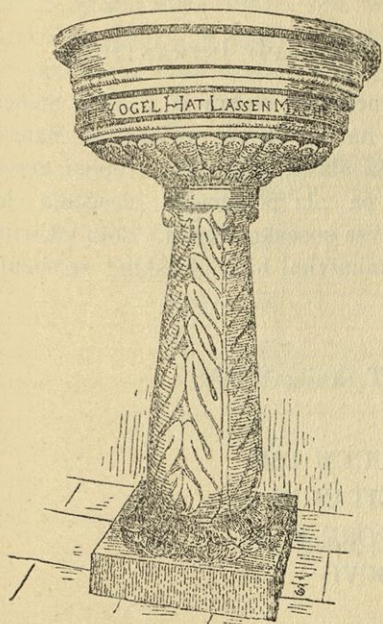
² Brez oltarja je stala 894·605 gold. V cerkvi so imeli Führenbergi, lastniki Jamnika, svojo rakev.

³ Drobthinice 1862.

⁴ Prim. Stegenšek, Dekanija gornjegrajska sl. 135 (str. 155).

dal Leopold Konjiški „svoj dvorec poleg cerkve“, ki je torej tedaj že stala, zreški urad pa so kupili l. 1691 in zreški dvorec so pozidali l. 1718. Tudi patrocinij sv. Ilja kaže, da je zreško cerkveno selišče precej staro, ker so temu svetniku že od XI. stol. naprej stavili cerkve v naših krajih.

Oltarji. Nastavek glavnega oltarja obstoji iz dveh stebrov in enega pilastra na vsaki strani srednje dolbine. Na stebrih počiva golšasto ogredje s segmentnim lokom nad dolbino in atiko. V tej se vidi sv. Trojica, katero moli po eden angel vrh stebrov, spodaj pa je v sredi sv. Ilj kot benediktinski opat med kipoma sv. Jožefa in sv. Janeza Krstnika ter sv. Petra in Pavla (nad obhodom).

Sl. 12. Zreče. Krstni kamen
v župnijski cerkvi.

Koncem ladje na listovni strani je v priprostem nastavku sv. Florijan med Angelom Varihom in sv. Antonom Padovanskim.

Ta dva nastavka je naredil Janez Rangus iz Vojnika l. 1850 za 970 gold. srebra in posvetil ju je knezoškof A. M. Slomšek l. 1850, dne 1. sept.

V južni kapelici vidimo v nastavku (po en pilaster in steber na vsaki strani nosi ogredje in atiko) Devico Marijo brez madeža spočeto med mnogo starejšima (XVIII. stol.), v obleki jako vihravima svetnikoma — Janezom Nepomučanom in Frančiškom Ksaverijem. Nastavek je iz l. 1848.

Nastavek v severni kapeli ima podobno arhitekturo kakor ravno opisani, njegovi kipi pa predstavljajo sv. brata Cirila in Metoda v sredi, dva druga slovenska blagovestnika stojita ob straneh, namreč sv. Mohor in Fortunat. Ta nastavek je izvršil celjski podobar Ign. Oblak l. 1866 za 400 gold.

Napisi. Na krstnem kamnu (sl. 12) se čita, da ga je dal l. 1643 napraviti Bogu in vsem svetnikom v čast (zu Ehren) Adam Kranabetvogel.

ADAM · KRANABET · VOGEL · HAT LASSEN · MACHEN · DISSEN

TAVFSTAEIN GOOT VNND ALLEN HEILIGEN ZVEN · 1643 ·

Isto ime se čita v zakristiji v kapi vrat, ki peljejo v prezbitarij:

16 · A · K · V · 62 ·

Ker sta v cerkvi dva kropilnika s podobnimi črkami, eden pri glavnih vratih s črkami A · K ·; dočim je nadaljevanje zazidano, drugi pri stranskih vratih z letnico 40, dočim je začetek v zidu zadelan, zato bomo ta napisa morali najbrž tudi istemu vikariju pripisati in ju dopolniti tako-le: 16 A ·

K · V · 40 · Omeniti je še, da se tudi pri sv. Neži nahaja kropilnik s črkama A · K · V · in pri sv. Barbari napis: A · 1 · 6 · 5 · 6 · K · V ·

Na zunanjih zakristijskih vratih čitamo: 17 iHs 58, na slavoloku pa letnico 1893, ko se je slavolok razširil in povišal in cerkev dekorativno pobarvala.

Stavba nasproti glavnim cerkvenim vratom je dvorec, izprva Konjiških gospodov, potem pa kartuzijanov. Sedanja stavba je služila edino gospodarskim namenom, spodaj za hlev, zgoraj za žitnico. Na sekanih podbojih nosi letnico 1662.

Sredi vasi je Zreški dvorec (Retschacher-Hof), ki so ga postavili kartuzijani l. 1718 kakor kaže kronogram nad vrati:

I H S

NO MEN IESV CHRISTI BENEDICAT NOBIS PLE INTRANTIBVS.

Pod nekim kozolcem se kaže kos kamenitega stebra iz l. 1607. Steber je imel kubično glavo s podobo Križanega na eni strani in Žalostne Matere Božje na drugi ter napisom „Kristus je naša slava, čast, moč, krepost, glava izvir in svoboda“ na tretji strani, na četrti pa „Iz posebnega (češčenja) do Gospodovega križa je postavila (fieri fecit) vsa soseska zreška v dobi vikarija č. g. Gregorija Medveda (Ursus).“ Napis z zanimivimi hieroglifiškimi znamenji se po župnijski kroniki glasi:

†CRI GLIA HONR VIRT

FORTITVDO (glava¹) ORIGO ET (knjiga²) TAS

NRA ·

EX PECVLIARI IN CRUCEM DMI

MOTA TOTA COMMVNITAS IN

REZHACH F · F · TEMPORE R · D ·

GRE : VRSI · VICA : MDCVII ·

2. Podružnica D. M. na Brinjevi gori.

Leži skoro na vrhu griča in je od vseh strani obdana od gozda. Ni sicer velika, niti stara, a je najbolj znana in obiskana zreška podružnica. Stavba obstoji iz dveh kvadratičnih prostorov, ki sta svodena s kupolama. (Sl. 13 in 14). Na zapadu je ladjin kvadrat podaljšan za notranjo vežo s pevskim korom v nadstropju, nad katerim je pozidan tudi zvonik. Južno od presvetišča leži zakristija. Znotraj je cerkev dolga 21·85 m, široka v ladji in prezbiteriju po 7·80 m, visoka v ladji 8·64 m, v prezbiteriju pa 8·45 m.

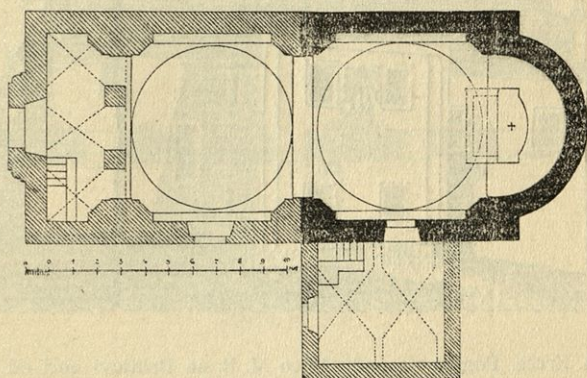
Letnica 1724 na kapi južnih ladjinih vrat moti, ker so ti podboji prenešeni od cerkve sv. Neže. Prezbitenij naše cerkve je pozidan l. 1769, ladja pa šele l. 1830. Iz prvih let nove stavbe je, freska v ozadju. Predstavlja perspektivno arhitekturo s pilastri, stebri, ogredjem in atiko, z Bogom

¹ Narisana glava stoji za CAPVT.

² Narisana knjiga stoji za LIBER-tas.

Očetom na atiki, s sv. Ano in sv. Jožefom na eni strani dolbine, s sv. Caharijem in sv. Joahimom na drugi strani. Osrednja dolbina je celo mala in obrobljena s poslikanim okvirjem. V njej je stal prvotno kip (relief) Matere Božje na glavnem oltarju. Slike so spretno zarisane, a bolj površno izdelane. Dokler ni bilo nastavka na glavnem oltarju, so ga dobro nadomestovale.

Iste figure¹ ko v freski najdemo tudi v nastavku glavnega oltarja. Na pravil ga je Ignacij Oblak, kipar v Celju, l. 1872 za 800 gold. Nas zanima pred vsem podoba Marijina v srednji dolbini, ker je tako stara ko cerkev. Ta starost se vidi že iz obraza Marijinega. Kako frfrajo Devici lasje na obe strani — kakor gospem v dobi lasulj — kako dobrohotno nam gleda nasproti, kako ljubeznivo se ji ustnice nabirajo v nasmehljaj! Tako je Devico mogel predstaviti edini umetnik sladkega rokoko. Sicer pa je podoba narejena, da se oblači. Zato nimata niti Marija, niti Dete rok, ampak vse telo, razven glave, je gladka in prazna ploskev. Kip pa posnema Višarsko Mater Božjo in zato se je naša cerkev izkrajja tudi imenovala Male Višarije.

Sl. 13. Zreče. Tloris podružnice M. B. na Brinjevi gori.
Merilo 1 : 300.

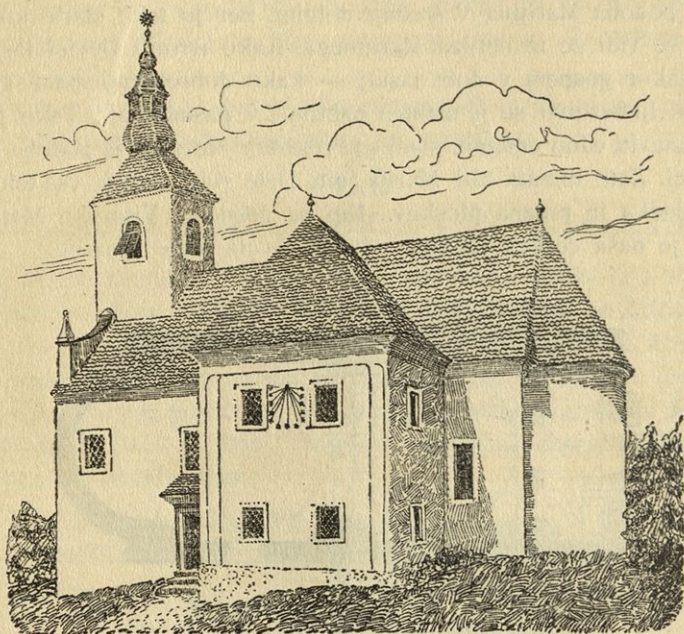
Nastavka stranskih oltarjev v ladji je napravil l. 1840 Jožef Brenko p. d. Mastnak v Frankolovem, vsakega za 100 gold. Delo je jako priprosto, saj tudi ni mnogo stalo. Na severu zremo v atiki venčanje Marijino, spodaj pa njeno zaroko, oboje slikano na platnu; na jugu pa je v atiki slikan sv. Anton Puščavnik, klečeč v votlini, spodaj pa isti svetnik stoječ v rjavem, belo prepasanem habitu, s križem z dvema zvončkoma v desni, s knjigo v levi roki in s svinjo poleg sebe.

V dolbini na evangelski strani je precej malih podob domače živine: volov v jarmih, krav, svinj in ovac (tabl. 16). Ako gredo verniki okoli oltarja in ima kateri gospodar ali gospodinja željo in prošnjo, da bi bil uslišan glede volov ali druge živine, vzame podobo tiste živine, za katero prosi, gre okoli oltarja, položi svoj dar na krožnik na epistelski strani in odda podobo tam stoječemu cerkveniku, ki jo vrne v lino, da služi še drugim darovalcem.

¹ Sv. Caharija ima škofovsko kapo in 12 kamnov na prsih kot veliki duhovnik!

Misel tega darovanja je videti ta, da se prava živina daruje v mislih Bogu, v resnici pa le njena podoba, prava pa se odkupi s primernim darom. Podoben običaj je zelo razširjen in v nekaterih cerkvah se še najdejo iz železa kovane živali iz gotske dobe¹.

Mala kapelica (4,40 m široka in 1,83 m globoka), ki stoji pred cerkvijo, je bila neki prvotna kapelica, predno so postavili cerkev.

Sl. 14. Zreče. Pogled na podružnico M. B. na Brinjevi gori od juga.

Božjepotni spominki. 1. Prvo podobico, bakrorez v velikosti 133:79 mm, je napravil menda še v dobi 1769—1800 eden izmed znanih graških bakrorezcev z imenom Kauperz. V oblakih vidimo dva angela držati Marijino podobo, kakor se vidi na glavnem oltarju. Spodaj se pa Marija s sinkom na roki prikaže pastircema v hriboviti pokrajini. Eden je pokleknil, drugi še stoji poleg, obadva sta razoglava, imata palici v rokah in kažeta na prikazen. Tudi izmed ovc so se nekatere spustile s prednjimi nogami na tla, kakor da bi klečale. Podpis se glasi :

Abbildung der wundervollen Mutter Gottes
Maria klein Luschäriberg, in der löblichen
Pfarr Röttschach; in Untersteyer, allwo im
Jahr 1769. ein Kapeln erricht, und geweiht
Kauperz sc. Graecy.

¹ Prim. Andree, Votive und Weihgaben des katholischen Volkes in Süddeutschland. Braunschweig 1904. O „železni živini“ prim. Zeitschrift f. oest. Volkskunde 1901, 57 in 1904 str. 129.

Vse druge podobice so precej zvesto po tej posnete, le tehnika in podpisi so različni.

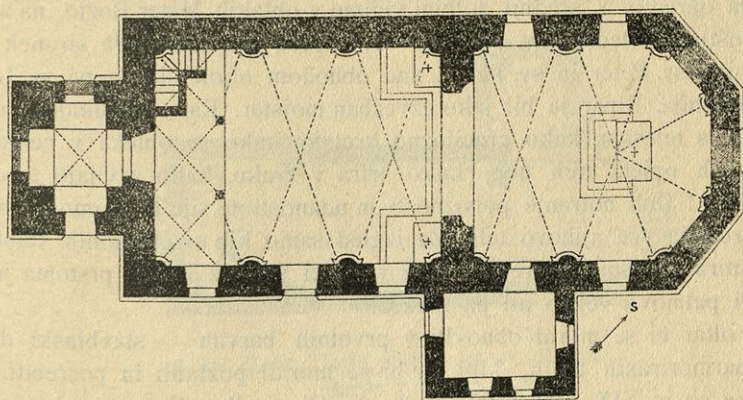
2. Z barvami poslikan lesorez iz prve polovice XIX. stol. ima podpis v bohoričici:

Podoba Matere boshje na brinjovi gori
V Srezhki fari na Shtajerskim.

3. Na Blaznikovem kamnotisku iz Ljubljane čitamo:

Mati Božja na Brinjevi gori
Za grešnike nas pri Bogu govôri!

4. Najnovejše podobice so izvršene v kamnotisku, ki je na oko sličen fotografijam.

Sl. 15. Zreče. Tloris podružnice sv. Neže na Goliki.
Merilo 1 : 300.

3. Podružnica sv. Neže

na vrhu hriba Golika ima ladjo s predloženim zvonikom ter prezbitarij z zakristijo proti jugu (sl. 15 in tabl. 17). Ker je hrib jako vetroven, zato odpada zunaj belež in nima ladja na severu nobenih oken, tudi so pozneje iz istega razloga zazidali dva vhoda pod zvonikom. Znotraj pa je cerkev snažna, svetla in na videz prav prostorna. Dolga sicer ni posebno (23,45 m znotraj), a je v razmerju precej široka (8,90 m) in posebno še visoka (v ladji okoli 11 m, v prezbitariju 10 m). Svodena je s križevimi oboki, ki počivajo na stenskih pilastrih. Ti so v preseku zaokroženi in imajo podnožek in kapitel ter nosijo popolno ogredje. Oblike so barokne, a pravilne, iz česar se da sklepati, da je načrt in izvršitev od veččega stavbenika. Škoda, da nam ni znano njegovo ime! Izkraja je bil tudi za velikim oltarjem izhod, ki je danes zazidan, ob straneh pa dvojne oken. Ta okna pod ogredjem so izdelali, ko so postavili orjaški oltar.

L. 1717 je bila na mestu sedanje cerkve še lesena kapelica, v kateri je bral novo sv. mašo konjiški rojak Janez Stermšek. Cerkev so začeli zidati l. 1723 in iz naslednjega leta (1724) so podboji stranskih vrat, ki pa se sedaj

nahajajo v Marijini podružnici na Brinjevi gori. L. 1727 je dobila cerkev več odpustkov iz Rima.

Nastavek glavnega oltarja (tabl. 18) je nalašč narejen za to cerkev. Njegovo ogredje leži v isti višini ko ogredje prezbitერიjevo, nadalje se glede širokosti in višine lepo prilega vsemu prostoru. Ni bila lahka naloga vstvariti oltar, ki seže od stene do stene (8'90 *m*) in je nad 9 *m* visok; treba je bilo izpolniti nad 80 *m*². Umetnik je postavil stebre na podvojene podstavke. Zaviti valji stebrov pa ne stojijo vsi v isti ploskvi, ampak na vsaki strani stopi po eden, še bolj okrašen, pred to steno naprej in da tako priliko ogredju, da se tudi porine naprej v raznih premih in zaokroženih črtah. Na atiki zremo stolovati v oblakih Boga Očeta sredi na vse strani idočih žarkov. Venec iz malčkih angelov obdaja sv. glorio. Štirje večji angeli klečijo na ogredju. V srednji dolbini vidimo v oblakih Mater Božjo, na zemlji pa sv. Boštjana, klečečo sv. Nežo in sv. papeža Fabijana. Ob straneh med stebri stojita sv. Peter in sv. Pavel, nad obhodom okoli oltarja pa sv. Lucija in sv. Apolonija. Kipar je bil jako izvežban mojster. Kako se sukajo ti angeli in svetniki s telesom, kako gracijozno kretajo, kako se obleka v velikih in malih gubah opleta njih nog, kako frfra v zraku, kako zavijajo te osebe glavo in oči! Duh notranje pobožnosti in udanosti ne sije jim samo iz obraza, ampak prešinja vse njihovo telo. Za izgled samo kip sv. Apolonije (tabl. 18), ki prezentira z desnico odrezani prsi, v leviči pa je z dvema prstoma nežno držala ali palmovo vejico ali pa klešče!

Ta oltar bi se moral obnoviti v prvotnih barvah — stavbinski deli v temnih marmoriranih tonih, kipi pa bi se morali pozlatiti in posrebiti. Sedanje boje so iz XIX. stol. (1877?) in so ali medle ali pa — kakor pri svetnikih — naravnost nelepe.

Ozrimo se še v srednjo dolbino! Skupina figur spominja na barokne slike, v katerih se dostikrat vidi Marija v oblakih pridružena svetnikom pod njo. Za kiparstvo take skupine niso ugodne. V našem slučaju gleda Devica navzgor, Dete pa ji sili iz rok doli k svetnikom in v daljino k človeškim otrokom, ki se zbirajo okoli oltarja. Sv. Boštjan je privezan k drevesu, sv. Neža kleči z rokama na hrbtu zvezanima, kakor da bi čakala smrtnega udarca, pred njo pa je belo jagnje, stoječ sv. Fabijan pa bi moral imeti globa nad glavo in palmovo vejico v roki. Cerkev je torej trem svetnikom posvečena, ali če privzamemo še Devico Marijo, štirim. Ravno sv. Neža, po kateri ljudstvo našo cerkev imenuje, zavzema najneugodnejše mesto — za tabernakeljem kleči.

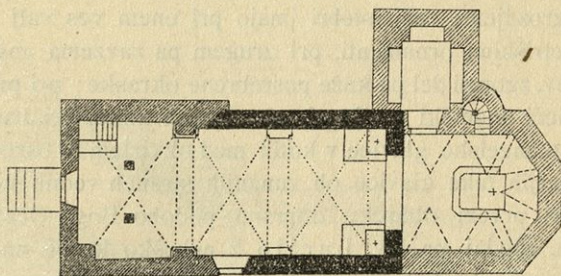
Nastavka stranskih oltarjev sta od iste roke ko glavni oltar. V glavnem delu in v atiki vidimo na vsaki strani po dva gladka stebra z naslikanimi podobami v sredi. Sliki v atiki predstavljata svetnike samo do kolen. Ob straneh stebrov pa stojijo kipi, ker pa so se zgubili pridevki, se ne da več uganiti ime nekaterih svetnikov. Severni stranski oltar je rožnivenški. Sliki kažeta zgoraj sv. Dominika kot ustanovnika sv. rožnega venca, spodaj rožnivenško Mater Božjo. Kipi pa predstavljajo zgoraj sv. Caharija in sv. Elizabeto, spodaj pa sv. Joahima in sv. Ano. Ime Marijino nad dvema angeloma konča nastavek.

Nastavek epistelske strani kaže na atiki v sredi sv. Florijana, spodaj pa sv. Jožefa, po dve svetnici poleg slik se ne data določiti, razven sv. Barbare. Vse tri oltarje je l. 1877 prenovil Tomaž Fantoni za 804 gold.

Na prižnici vidimo tri slike: 1. Janez Krstnik pridiguje, 2. Jezus uči in 3. apostoli oznanjujejo sv. vero.

4. Podružnica sv. Martina

leži vrhu griča in obstoji iz ladje in prezbiterja. Poleg zadnjega je zvonik, ki služi v pritličju tudi kot zakristija. Cerkev je znotraj 19·5 *m* dolga, široka pa pod korom 5·7 *m*, sredi ladje 5·3 in v prezbiteriju 4·85 *m*. Ladja je krita s križnimi oboki (vis. 5·43 *m*), prezbiterij pa z banjo z vrezanimi kapami (vis. 4·50 *m*). (Sl. 16 in tabl. 17).

Sl. 16. Zreče. Tloris podružnica sv. Martina.
Merilo 1 : 300.

Najstarejši kos je vshodni del ladje s poznogotskim vhodom od južne strani¹. Potem so pozidali prezbiterij z zvonikom (morda l. 1686), ladjo so pa proti zapadu v nekoliko večji širini (za 40 *cm*) podaljšali in so tako povečano ladjo obokali (menda l. 1739), ker stara ladja je imela lesen strop.

Napisi so tukaj trije, najprej letnica 1686 v prezbiteriju na kapi vhoda v zakristijo, potem l. 1739 na slavaloku in slednjič na nastavku glavnega oltarja vrezana imena Marija, Jezus, Jožef in sv. Martin z letnico 1709:

M IHS I P H
1 S M A 709
MI:

Župnijska kronika ima z glavnega nastavka tudi kronogram (l. 1708), ki pa je najbrž s tabernakeljem zakrit, ker ga pisatelj ni videl. Glasi se:

DIVO MARTINO HONORI HAEC ARA ERECTA.

Nastavek glavnega oltarja je okusno delo. Dva stebra na vsaki strani srednje dolbine nosita golšasto ogredje s kosi čela in z atiko. Stebrske valje dičijo mične angelske glave. Ob straneh glavnega nastavkovnega dela in

¹ Vzgled za poluokrožni lok v pozni gotiki gl. n. pr. portal v Solčavi.

atike so bogato izrezljani vijugasti okraski. Kaj čedni so tudi sedeči angelčki na ogredju in atiki. Kako so živahni in vendar zraven naravni in otroški! Proti njim so dolgi in suhi ter afektirani angeli z velikega nastavka pri sv. Neži proizvod čisto drugega, nam mnogo manj ugajajočega okusa. V atiki je kip Brezmadežne Device, kakor se vidi na „čudodelni svetinjici“ je torej mnogo mlajši (1873) ko ostali nastavek (1708) in za svoj prostor prevelik. Izmed ostalih treh kipov je v sredi sv. škof Martin, na desni sv. Janez Krstnik, na levi pa neznan svetnik s knjigo in lokom (za gosli!). Imajo ga za Davida, a gotovo po krivici.

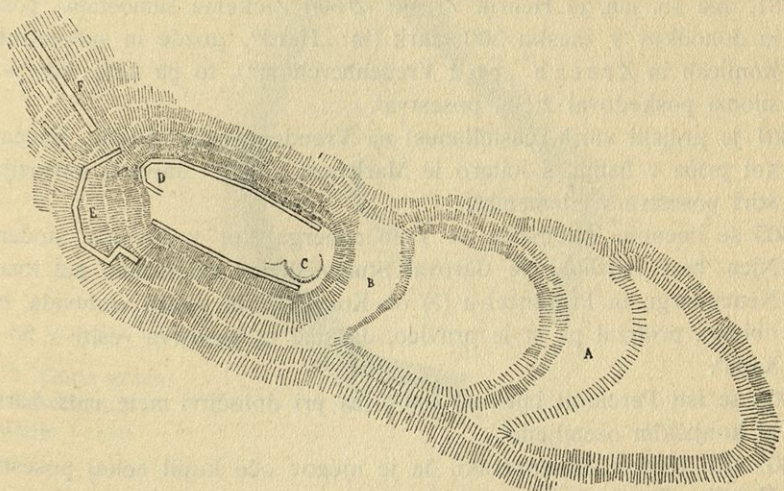
Nastavek sv. Lucije na evangelski strani koncem ladje in sv. Ožbalta (?) na epistelski strani sta odlično delo XVII stol. in bi bila ponos vsakega muzeja (tabl. 19). Zasnovana sta podobno (dve dolbini med stebri, ena nad drugo), a v detajlih je vsak nastavek drugačen. Že iz tega se vidi, da to ni šablonsko delo. Stebriče v atiki opleta pri enem lipovo listje in šibje, pri drugem pa vinsko trsje z grozdem; večji stebri imajo pri enem ves valj okrašen s pozlačenimi geometriškimi ornamenti, pri drugem pa zavzema angelska glavica spodnji del valjev, zgornji del pa kaže posrebrene okraske; pri prvem nastavku se nahajajo sedeči angelčki v vijugah ob straneh atike, pri drugem nastavku jih ni, pač pa so angelske glavice v kotih med okvirjem in osredjem; slednjič so pri obeh oltarjih take glavice ob zunanjih straneh večjih stebrov. Kipi pa predstavljajo pri prvem oltarčku doprsno podobo Boga Očeta z razpetimi rokami na atiki, spodaj pa sv. Lucijo z nebeško krono na glavi in palmovo vejo ter očmi v rokah, na epistelski strani pa vidimo zgoraj doprsno podobo Device Marije, spodaj pa nekega sv. škofa s knjigo v roki. Tolmači se kot sv. Ožbalt, nadškof eboraški (York) v Angliji, ki je umrl dne 29. febr. prestopnega l. 992, obhaja se pa na dan prenosa dne 15. oktobra. A ta svetnik uživa čisto pokrajinski kult in še v rimskem martirologiju ni vpisan, tudi ga ne častijo nikjer v sosednjih deželah. Mislili bi tudi lahko na pomožnega škofa Ožbalta, ki je v devetem stoletju deloval med Slovenci, a ta se ne časti kot svetnik. Svetnik, ki stoji na našem oltarju, gleda na zaprto knjigo, kakor če bi tam imel poseben pridevek, da se ga spozna. In najbrž je tudi bil. Ako si mislimo tam tri jabolka, imamo sv. Miklavža, ako pa ribo, imamo sv. Urha. Obadva svetnika se v teh krajih mnogo častita. Po župnijski kroniki je bil altar „sv. Ožbalta“ postavljen l. 1664 — ta letnica bo veljala tudi za oltar sv. Lucije —, prenovil pa je vse tri nastavke celjski podobar Ignacij Oblak l. 1873 za 300 gold. in je napravil tudi kip Čistega Spočetja na glavnem oltarju.

Cerkvica ima še t. zv. jožefinski križevpot s postajami: 1. Kristus krvavi pot poti, 2. Judež ga izda s poljubom, 3. veliki duhoven si plašč razčesa, 4. Kristusa bičajo, 5. venčajo, 6. Ecce homo, 7 = današnja I postaja, 8 = II, 9 = V, 10 = VIII, 11 = X, 12 = XI, 13 = XII in 14 = XIV.

V zakristiji se nahaja gotski kelih s šesterolisto nogo, širokim, ploščatim vozlom in malo zavihano čašo (vis. 20 cm). — Monštranca je videti iz začetka XIX. stol. (vis. 40 cm). Ob straneh sta običajna moleča angela, nad shrambo pa je dobro izvršen sv. Janez Krstnik z Jagnjetom in napisom: AGNVS DEI.

5. Grad Freudenberg

se pozna v razvalinah na hribu vshodno od Zreč (sl. 17). Kdor gre k cerkvi Matere Božje na gori, pride skoro pod vrhom do lesenega križa. Ako zavije na desno (proti jugu), pride k cerkvi, ako pa na levo (na sever) pride h gradu. Ker je hribov hrbet precej dolg, sta na jugu dva kosa od njega s prekopi (A, B) odsekana, šele na severnem in najvišjem koncu je stal grad. Zidovi na vrhu se še komaj poznajo. Mogoče je bil na jugu okrogel stolp (C), na severu pa glavni stolp (Berchfrit D). Ker je severnovshodna plat najbolj strma, zato je tam vrh hriba podzidan, in tam se še opazuje, kako dobro je izvršeno to podzidje. Pot na grad je peljal na zapadni strani in je zajet z obkrožnim zidom E. Na severu pa sega krepek zid F globoko navzdol proti dolini in je branil, da bi sovražnik prišel gradu za hrbet¹.

Sl. 17. Tloris grada Freudenberg. (Načrt je orientiran t. j. na desni je vshod).
Merilo 1 : 1200.

O Freudenberskem gradu imamo malo poročil².

L. 1224 se imenuje med drugimi štajerskimi plemiči „Ortolfus de Vreudenberch“ kot priča v listini, s katero je vojvoda Leopold VI. v Mariboru „Zidanemu mostu“ čez Savo podelil posebne predprave v korist jurklosterskim menihom³.

L. 1229 se imenuje Frëdenberch, čigar podložniki so mnogo škode prizadjali ljudem in premoženju Žičke kartuzije v pohorskih planinah, tako da se je

¹ Ostanke tega gradu so bili dosihdob neznani. Odkril ga je g. zreški župnik in duhovni svetovalec J. Karba, ki je tudi pisatelj nanj opozoril.

² O imenu gradu glej zadi v razpravi o zgodovinskih krajevnih imenih. — Leta 1206 se imenuje Rubertus de Retsach (UB. II, 120), l. 1224 pa nastopi Ortolf de Vreudenberch. Ali morda l. 1206 gradu še ni bilo, ali pa še ni imel imena Freudenberg, ali pa ni med tema faktoma nobene zveze.

³ Zahn, UB. II, 303.

prijor hotel pritožiti. Tu pa je posredoval gosposvetski prošt (na Koroškem) in neka Mariborska gospa (sorodnica Freudenberških?) je odškodovala menihe in jim je dala dve kmetiji v Starih Konjicah¹.

- L. 1256 se Wilbirgis de Vreudenberch odpove po nasvetu svojega moža Henrika Helfenberškega² vsem pravicam do vasi Perngersdorf. To vas sta njena brata Ortolf in Bertold darovala nemškemu viteškemu redu, ko sta vanj stopila. Podpisal pa je listino Wilbirgin sorodnik Gotfrid Mariborski, deželski sodnik na Štajerskem³.
- L. 1263, 25. maja je Poppon Zreški (de Vreidenperch) priča v Studenicah, ko je Sofija Rogaška izdala ustanovno listino za že obstoječi Studeniški samostan⁴.
- L. 1273 je isti Poppon Zreški priča v listini Konrada Mariborskega v prid žičkim kartuzijanom⁵.
- L. 1281, dne 15. jan. je Henrik Zreški izročil Žičkemu samostanu posestev in dohodkov v znesku 300 mark (in „Hard“, gozde in sadonosnike v Konjicah in Zrečah „pod Vredenberchom“), to pa zato, ker je prej siloma poškodoval žička posestva⁶.
- L. 1301 je grajski varih (castellanus) na Vreudenberchu Otelin. Imenuje se kot priča v listini, s katero je Markvard „Volk“ daroval kartuzijanom štiri posestva v Slemenih⁷.
- L. 1305 se imenuje Adelheida iz Vreudenberga kot redovnica studeniška. Njen brat Berthold je daroval Studeniškemu samostanu pet kmetij v Neuenburgu in Preränzel-u (?) ob Kokri, da bi sestra dobivala boljše obleko, pridržal pa si je pravico, da sme ta posestva rešiti s 50 markami⁸.
- L. 1306 se isti Perchtolt imenuje kot priča pri določitvi meje med kartuzijo in konjiškim ozemljem⁹.
- L. 1307 trdi Henrik Marenberški, da je njegov oče kupil nekaj posestva od Henrika Vreudenberškega¹⁰.

Videti je, da so tudi Freudenberški gospodje ravno tako zapravili svoj grad kakor Konjiški. V drugi polovici XIV. stol. ga je že imel v rokah lastnik Konjiškega gradu Henrik Wilthausen, z l. 1385 je prešel v roke Devinskih, z l. 1401 v roke Walseejevcev in menda okoli 1466 v roke deželnega vladarja, cesarja Friderika III.¹¹ Ali so novi lastniki grad porušili, ker ne stoji

¹ Zahn, UB. II, 316. Orožen l. c. I, 302.

² Grad Helfenberg je ležal pri Pirešici pri Celju.

³ Zahn, UB. 277 in Krones, Freie von Saneck, I, 145 iščeta Vreudenberch na Koroškem, a po krivem.

⁴ Fröhlich, Diplom. s. ducatus Styriae, II, 301.

⁵ Muchar, l. c. V, 355.

⁶ Muchar, l. c. V, 439.

⁷ Muchar, l. c. VI, 141.

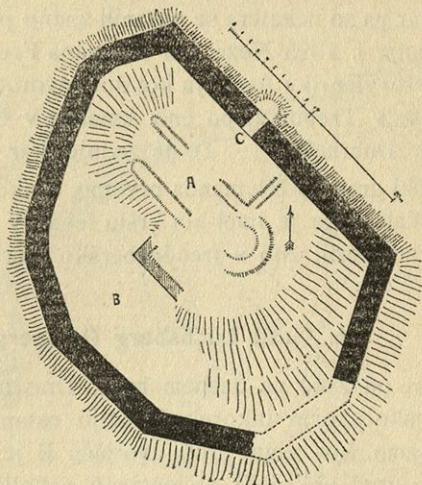
⁸ Muchar, l. c. VI, 160.

⁹ Muchar, l. c. VI, 162.

¹⁰ Krones, l. c. I, 52 in 118 (listina). — Schmutz, l. c. I, 407 imenuje še nekega Jurija Vreudenberškega, ki je bil oženjen s Katarino Vuzeniško in je imel sinova Ivana in Ulrika.

¹¹ Primerjaj zgodovino Konjiškega gradu str. 62—65.

nobeden grajski zid več pokoncu, ali pa je sam razpadel, toliko je gotovo, da odsihdob ne slišimo ničesar več o njem¹. Kje so se upravljala posestva, ko je grad razpadel, nam ni znano. Neki dvorec freudenberški je imel že l. 1430 kot fevd od deželnega kneza Oton Kebeljski, a to je bila najbrž posamezna kmetija, pač pa slišimo pozneje o dveh uradih freudenberškem in zreškem. Prvi je obsegal l. 1562 podložnike v Bukovljah (7) in Čretvasi (4) pri Konjicah, v Zrečah in sosesčini (Gračica, Stertnik, Kraje, skupaj 12 podložnih) pod Freudenbergom (6, med temi v Grobljah), v Slakovi (3) in na Pohorju pri Sv. Kunigundi (v Bezovju, Lokvi in Črešnovi skupaj 31) in drugod še 4 podložne. Te podatke smo povzeli iz konjiškega urbarja iz

Sl. 18. Tloris gradu
Luschberg.
Merilo 1 : 600.

l. 1562, ki pa je prepisan po predlogi iz konca XV. stol., in iz njih lahko sklepamo, da so konjiški graščaki podedovali te podložne po Freudenberških gospodih. Grad Freudenberg sam je ležal sredi med imenovanimi kraji.

Drugače pa je z zreškim uradom. Po urbarju iz l. 1576 so se njegovi podložni nahajali ob Hudinji (1), v Ivenci pri Novi cerkvi (3), v Rakovi stezi (2), v Lindeku, Lipi in Dolu (16), v Stenici (1), Razborju (1), Poleni (3), Belem potoku (2), Rovtah (2) in Straussburgu pri Stranicah (1). Tudi žitno desetino in vinsko gornino je imel urad približno v istih okolih. V Zrečah samih ni torej zreški urad imel nobenih pravic, njegovo središče pa je bilo v Lindeku, zato po pravici sklepamo, da je ta urad kos nekdanjega večjega lindeškega gospodstva, ker v novejšem času je imel grad Lindek komaj 11 podložnikov².

¹ Celjska kronika (Krones, l. c. II, 157) pravi, da so celjski grofi več svojih gradov porušili, med njimi „Sachsenfeldt, ainen thurn ob Sannegk, Scheineck genandt, Freidenberg, bey Tiffer den thurn ob Tiffer“, a po našem mnenju mora vejica stati za prvo besedo Tiffer, tako da imamo Freidenberg bei Tiffer, ki se po pomoti imenuje za Freudenek pri Laškem. Zreškega gradu Freudenberg niso nikdar imeli celjski grofi v lasti.

² Orožen, l. c. VIII, 548.

Kedaj in kako je prišel ta urad v roke deželnega kneza, ki ga je dajal raznim plemičem v zastavo, tega nismo mogli dognati. Kot zastavo ga je imel najbrž že vitanjski graščak Sigmund Schrott¹, po njegovi smrti (1571) pa dediči, ki so iz prva plačevali po 1200 letnih gold., od l. 1572 pa po 4049 gold. 1 krajc. in 3 vinarje. Z l. 1574 je Ivan Trebniški odkupil ta urad (t. j. povrnil je Schrottom svoto, ki so jo posodili deželnemu knezu) in z l. 1577 ga je kupil v popolno last. Potem ga je podedoval l. 1647 grof Erazem Tatenbach, za njim so ga kupili kartuzijani in slednjič l. 1730 ga je imel Ivan Karol baron Adelstein, lastnik Dobernice (Guteneck) in pri tej graščini so bili podložniki zreškega urada do najnovejšega časa².

Nekdanja posestva Freudenberškega grada so se torej združila s konjiškim gospostvom, vendar pa so nekatera še ohranili zadnji potomci Freudenberškega rodu. Tako naznanja l. 1395 Neža, hči Hermana Freudenberškega, da je prinesla svojemu možu Henriku Awer-ju kot doto dvorec v Konjicah pod gradom („Haus“), štiri hiše v Trebniku, po eno kmetijo v Prevratu, Bezini in Loki (Ločah?) ter tri v Dobrnežu³. — To je zadnje, kar slišimo o tem rodu.

Freudenberški grad je bil menda prvotno, enako ko Lušperg, last krških škofov; Rudolf Walsee ga je imel kot krški fevd⁴. V Vitanju, središču bližnjih krških posestev, so merili žito s freudenberško merico⁵.

6. Grad Luchsberg (Lušperg)

leži dobre pol ure od Zreč na desnem bregu Dravine (sl. 18). Na vrhu hriba se še pod zemeljsko skorjo takorekoč čutijo ostanki zidov, kjer so stala stanovanja A; samo kos zidu proti dvorišču B je še ohranjen. Obrambni zid, s katerim so grad obkrožili, so pozidali nekoliko nižje, na hribovih bokih. Ta zid je 2 m debel, iz lamanega in na licih obtesanega kamenja ter je skoro ves ohranjen, izvzemši južnozapadni vogel, kjer je bil glavni vhod. Na severu (pri C) je obzidje še skoro 6 m visoko, zadnja 2 m pa je nekoliko tanjša, ker je bil morda proti gradu na njem pritrjen brambeni hodnik iz lesa. Vodil je najbrž okoli in okoli, ker tudi na južni strani zid vskoči. Zanimiva so stranska vrata pri C s poševnimi stranicami, ki pa so v naši sliki (tabl. 20) nekoliko preveč nagnjene.

¹ Schrotti so bili gornještajerski rod, ki so v začetku nove dobe imeli Kindberg. V Vitanju najdemo kot graščaka Adama Schrotta (1517) in Sigmunda (1553, † 1571), na Saneškem gradu Ahacija (1512–1533) in Adama (1599–1601), na Rogaškem gradu pa Krištofa, ki je bil oženjen s Kristino, hčerjo Ahacija Lindeškega. Orožen l. c. IV, 37, VII, 190 in VIII, 462.

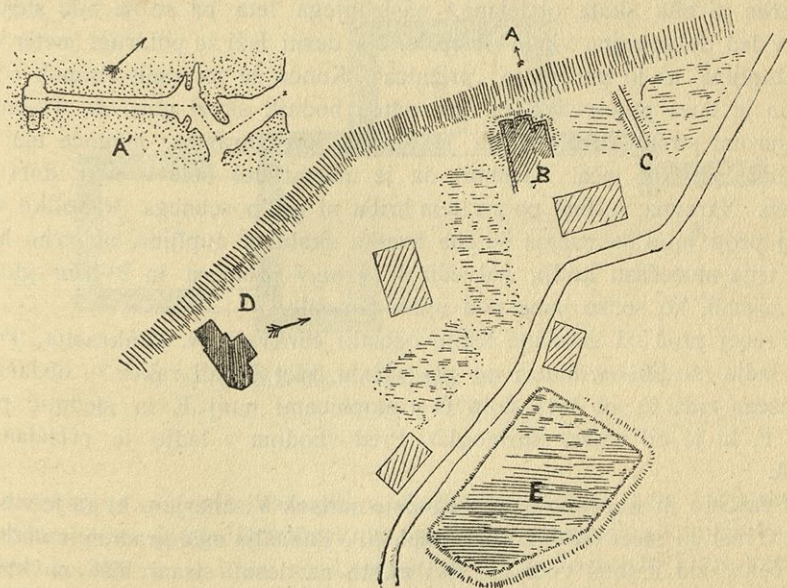
² Schmutz, l. c. III, 360 in I, 649 ter Orožen, l. c. VIII, 374.

³ Napotnik, Imenopis str. 13. — Awerji so imeli svojo graščino blizu Novega kloštra pri Polzeli. Imenujejo se v dobi 1286–1464; iz njihovega rodu je bil krški škof Ernest Awer (1411–1432), v konjiški okolici je živel v isti dobi (1395–1429) Henrik Awer, mož zgoraj omenjene Neže, v Vitanju pa je oskrboval krški grad Tomaž Awer okoli 1427–1430. Orožen, l. c. II, 64; III, 508 in VIII, 460.

⁴ Doblinger, Die Herren von Walsee, p. 393.

⁵ BKstGQ. III 45. Mensura dicta Frewdenberger mass, quarum quatuor faciunt modium unum granarii in Weittenstein.

Na tem gradu je domoval vitez Ulrik von Luchsberg. L. 1279 je bil priča, ko je samostan Marenberški kupil nekaj posestev od Ulrika Mariborskega, l. 1306 je pa bil od Leópolda Konjiškega naprošen, naj z drugimi domačimi velmoži in plemenitaši razsodi razporne meje med kartuzijo in Leopoldovimi sinovi¹. Ali je bil grad njegova last ali fevd nam ni znano. Pozneje so ga podeljevali kot fevd krški škofi. Ko se je l. 1430 škof Ernest Awer (1411—1432) mudil v svojem vitanjskem gradu, je služil kot priča v neki listini njegov oskrbnik v Lušpergu — Nikolaj Lewpacher². Graški deželni arhiv ima pribl. iz l. 1500 urbar krške škofije, v katerem so popisana posestva in urad lušperški³. Slednjič se omenja grad v konjiški krstni knjigi l. 1611⁴.

Sl. 19. Jamnik. Ostanki graščine pri B, obzidja pri C, cerkve sv. Pankracija pri D ter ribnika pri E. Vmes ležijo bolj redko šrafirana moderna kmetjska poslopja. Sever kaže puščica pri D. Jama leži nad poslopjem B v smeri A in je posebič narisana v tlorisu A'.

Merilo Jamnika 1 : 1000.

Merilo jame (A') 1 : 400.

7. Graščina Jamnik

je ležala [pičlo uro hoda vzhodno od Zreč in je bila obdana od obzidja, stolpov in jarkov (sl. 19 in tabl. 20). Ohranjenih je malo sledov, ker so kmetje

¹ Muchar, l. c. V, 428 in 162. — V listinah samostana sv. Pavla na Koroškem se imenuje Henrik Lušperški še l. 1313, potem Wernher L. l. 1325 in Ivan de Losperch (ali ni to drugi kraj?) l. 1363. Schroll, l. c. 199, 216, 240.

² Schwandner, l. c. štev. 193 : „Purggraff und Amtmann zu Lusperg“.

³ Rokopis štev. 3877. Zahn, ONB str. XVII.

⁴ 1611. 17. febr. Baptizatus Mathias fil. legit. Andreae sub' Arce Lushperk. (Orožnov rokopis).

kamenje razvozili in si svoja poslopja z njim pozidali. Pri B je še temelj glavnega stana, pri C nasip, ki je morda nosil obzidje. Travniki naokoli leži ponekod nižje in je bolj vlažen ter spominja na nekdanje jarke. Na vshodu je še prostoren, a že izsušen ribnik, obdan z nasipom. Za graščino pa vodi v smeri puščice strma drča navkreber. Sedaj je nedostopna, nekoč pa so menda vodile po njej stopnice, ker jo na severu spremlja kos obrambnega zidu. Visoko nad gradom je konec te drče pred jamo A. Ta je v svojem prvem delu naravnega izvira in gre najprej 12 korakov proti jugu, potem 6 korakov proti zapadu, nato se pa zasuka proti jugozapadu in nas v 22 korakov dolgem, ozkem in nizkem hodniku privede v malo sobico, ki ima 4 korake v premeru. Že pravilnost tega hodnika nam kaže, da je umetno napravljen. L. 1904 je pisatelj na stenah sobice opazoval še znamenja orodja, s katerim je bila skala obdelana,¹ naslednjega leta pa so se bile stene in strop vsled dolgotrajne vlage obsipale. Na desni leži za poldrugi meter višje mala dupljina, ki jo imenujejo „prižnica“. Konča se na vseh straneh v živi skali in je bosa pripovedka, da gre odtod hodnik skozi goro do Trebnjega na nasprotni strani hriba. Jama je služila kot shramba, mogoče tudi kot skrivališče ali kot ječa. Menimo, da je umetni del šele v novi dobi napravljen. Naravna votlina pa pri tem hribu ni nič posebnega. Nekoliko višje in bolj proti jugu se nahaja še ena kratka skalnata dupljina, na vrhu hriba pa so trije stožčasti kotlji, največji s 14 m v premeru in 2½ m globok, ki so nastali, ko so se jame pod njimi porušile.

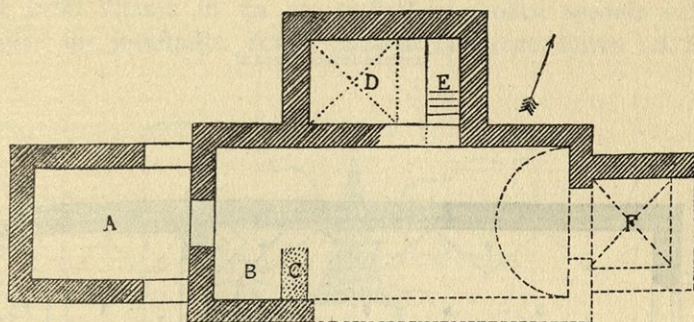
Precej proč od graščine ležijo ostanki cerkvice sv. Pankracija. Pozna se še ladja (sl. 20), v kateri je pri vhodu klet B (ali rakev?), obdana od poznejšega zida C, ob levi stolp D s stopnicami nanj E in slednjič prezbiterij F, ki je bil najbrž štirivoglat. Pred vhodom v ladjo je prizidana še veža A.

Graščino in kapelico nam predločuje narisek Vischerjev, ki ga je v baker vrezal Trost in sicer okoli l. 1680 (tabl. 20). Razdalja med gradom in cerkvico je skržena, zid k jami vodi na levi mesto na desni strani hiše navkreber, zid s stolpi obdaja graščino samo na enem koncu, dočim gre na zemljevidu istega Vischerja iz l. 1678 okoli in okoli! Torej nam ta slika poda zopet samo približen vtis. Vse podrobnosti so nezanesljive, kar se posebno vidi, ako se primerja njegova cerkvica z našim tlorisom.

Naš Jamnik je gospodarska graščina in stoji že od XIV. stol. na tem mestu, kjer se vidijo dandanes zadnji ostanki. Nekateri so mislili, da je bil stari grad tik pred votlino, a tam ni prostora, ni dohoda, ni sledu in ni varnosti, ker bi se od zadi ne dal braniti. Kdo pa je izprva posedal to graščino, se ne da dognati. Da bi se bil kedaj kateri plemiški rod imenoval po njej, nam ni znano. Hollenburgi so Korošci, Hollenecki Srednještajerci, Hollensteinov pa ni, naš grad pa se prvokrat ravno Hollenstein nazivlja. To pa je l. 1342. Tedaj je neki Henrik Tanarij pozidal na lastni zemlji pod gradom (t. j. v obkrožju grada) Jamnik kapelo sv. Pankracija in je prosil oglejskega

¹ Naštel je 12 polukrožnih kanalov, kakor se vidijo v kamenolomih, kjer se skale razstrelijo. Ali so izvirali od strelov ali orodja, ne more reči, a naravno si jih ni mogel tolmačiti.

patriarha, bl. Bertranda, da bi smel pri kapelici ustanoviti tudi kaplanijo za duhovnika. Konjiški župnik Dietmar mu je to dovoljenje dosegel.¹ Ker so v tisti dobi graščaki dostikrat stavili kapele in ustanavljali kaplanije zato, da bi njihovi podložniki lažje prišli k službi božji, in je sv. Pankracij obenem priljubljen zaščitnik v gradovih, smemo pač sklepati, da je ta Tanarij stanoval v Jamniški graščini in sicer najbrž kot fevdnik ali najemnik. In res najdemo potem tukaj stalno nameščene duhovnike, l. 1395 se imenuje kaplan Filip, l. 1432 pa kaplan Kancijan.² Zgodovina grajskih gospodarjev pa je dosihdob za starejšo dobo še nejasna. Koncem XIV. stol. najdemo Konjiške gospode v Jamniku, potem ko so bili večino svojih posestev okoli Konjic razprodali ali

Sl. 20. Jamnik. Tloris nekdanje kapele sv. Pankracija.
Merilo 1 : 200.

pa darovali in si novih nakupili v Zrečah in okolici. Leta 1373 stanuje v Jamniku udoma tistega Ortolfa, ki ima nagrobni spomenik v konjiški župnijski cerkvi, l. 1395 pa je njen sin Leopold za pričo, ko proda Filip, kaplan sv. Pankracija, neki travnik kartuzijanom. Leta 1432 najdemo v Jamniku viteza Bernarda Sachsa in njegovo mater Dorotejo. Neka listina pravi, da je Sachs zaščitnik kapele sv. Pankracija, ki so jo pozidali njegovi predniki (t. j. prejšnji graščaki).³ Okoli l. 1533—1559 je Jamnik v posesti Ožbalta Pražkega (von Prag, Prager), čigar dvorec (Prager-hof) pri Polskavi je dal ime znani postaji južne železnice⁴. Od l. 1620—1716 in čez so posedali našo graščino Führerji pl. Führenberg. Kakšna je bila za njihove dobe, nam kaže površna Vischerjeva podoba. Führerji so bili nemški državni vitezi in so se kot vojaška rodbina odlikovali ob slavonsko-turški meji. Krištofu Führerju, ki

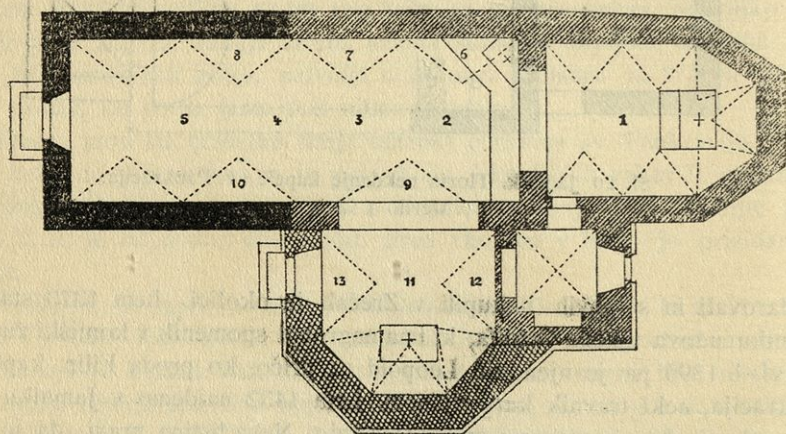
¹ Mitteilungen d. h. V. f. St. XXIX, 236.

² Zadnji beneficijar, Mihael Schlucher, je umrl l. 1808 kot župnik pri Sv. Janezu pri Spod. Dravogradu. Tedaj so beneficij pritegnili k štajerskemu verskemu zakladu. Mitteil. XXIX, 236.

³ Sachsi se najdejo na Štajerskem od l. 1332—1464. Schmutz l. c. III, 457.

⁴ Pragerji so imeli Pragwald, Pragerhof in Grünberg, zadnji je pokopan v Ptuj († 1627). Schmutz, l. c. III, 201.

je imel že l. 1620 Jamnik¹, je cesar l. 1621 podelil naslov „pl. Führenberg“. Krištof je bil poveljnik Varaždinskega gradu in na Hrvaškem († 1685). Neki Erazem Führenberg je bil l. 1692 pokopan v zreški župnijski cerkvi v rodbinski rakvi². Na Štajerskem so imeli gradove Tabor (Weichselstätten), Rabensberg in Gallenhofen³. Führenbergom je v posesti Jamnika sledila baronica Kulmer iz koroškega rodu, ki še živi na Hrvaškem, l. 1771—1802 pa Janez Nepomuk Weißmann. Ker se v kapeli sv. Pankracija neki že od l. 1775 ni več maševalo, l. 1783 pa je bila opuščena, jo je Weißmann porabil v gospodarske namene. L. 1802 je postal jamniški lastnik Maks vitez Leuzendorf, l. 1850 pa Jožef Steinauer. Kjer je bil nekdanj grajski park in ribniki, so dandanes kmečka poslopja. Od gradu je izginil skoro zadnji sled, kmalu boče tudi od kapele.

Sl. 21. Skomre. Tloris župnijske cerkve.

Merilo 1 : 200.

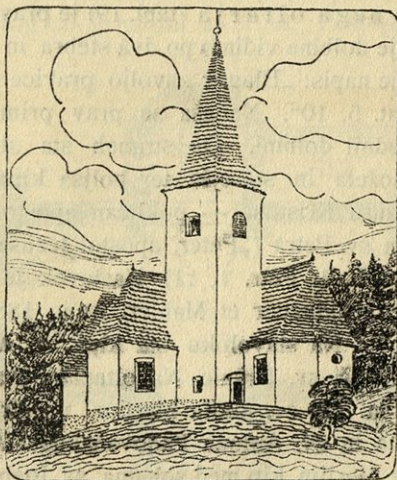
¹ Stepischnegg, l. c. 86.

² Orožen, l. c. VIII, 193.

³ Orožen, l. c. VIII, 187, 191 in 513 in Schmutz, l. c. I, 429.

V. ŽUPNIJA SKOMRE.

Skoro tisoč metrov (944 *m*) nad morjem leži na pohorskem obronku župnijska cerkev sv. Lamberta; hrib strmo pada proti Zrečam, polagoma pa se znižuje proti Vitanju in tja sta cerkev in okolica spadala tudi v cerkvenem oziru do jožefinske dobe. Sedanja cerkvena stavba (sl. 21 in 22)

Sl. 22. Skomre. Pogled cerkve od južnovzhodne strani.

obstoji iz ladje z Marijino kapelico na desni in iz prezbitorija z zvonikom na jugu. Po dolgem meri 19,1 *m*, na širokost pa 4,5 *m* v ladji, 9 *m* čez ladjo in kapelo, 4,20 *m* v prezbitoriju. Ako še pristavimo, da je le 4,27 *m* v ladji in 4,50 *m* v prezbitoriju visoka do vrha oboka, bode jasno, da spada med najmanjše župnijske cerkve v škofiji. Imenuje se sicer v zgodovini že l. 1313,² vendar se nam zdi malo verjetno, da bi bil najstarejši del sedanje stavbe (začetek ladje z velikimi vrati, ki imajo ostroločne podboje, in enim gotskim oknom brez krogovičja proti jugu) že iz XIII. ali začetka XIV. stol. (pred l. 1313!), ampak iz priprostitih oblik bi bolj sklepali na XV. ali XVI. stol. Ta del ladje je imel raven strop, kakor se spozna iz ometa nad sedanjim obokom.

² Zahn, ONB, 427.

V XVII. ali XVIII. stol. so podaljšali ladjo in vso obokali, prizidali prezbitერი in stolp, l. 1834 so slednjič pristavili Marijino kapelo¹. L. 1892 je cerkev slikal Andrej Pavlič iz Buč, učenec Tomaža Fantonija. Podobe (po številkah v tlorisu) so naslednje: 1. Sv. Trojica in angeli s simboli škofa in mučenika Lamberta, 2. Kristus na križu, 3. škapulirska M. B., 4. Božje oko, 5. Sv. Ciril in Metod, 6.—8., 10. angeli štirih poslednjih reči, v kapeli pa 11. Brezmadežna po Murillu, 12. Oznanjenje Marijino in 13. Obiskovanje pri sv. Elizabeti. Na slavlolu je slovenski kronogram (1890):

SVETI LAMBERT PROSI
PROSI DA BI VERNIKI VŽIVALI
VESELO V NEBESIH PLAČILO

Nad vhodom v kapelo (števil. 9) pa je latinski napis: S(ub) Pont. Leo. XIII. Antist. Lav. Dr. M. Napotnik, Imp. Franc. Jos. I, Archipar. Bart. Voh, Par. Jos. Muha pinxit anno 1892 A. Pavlič“.

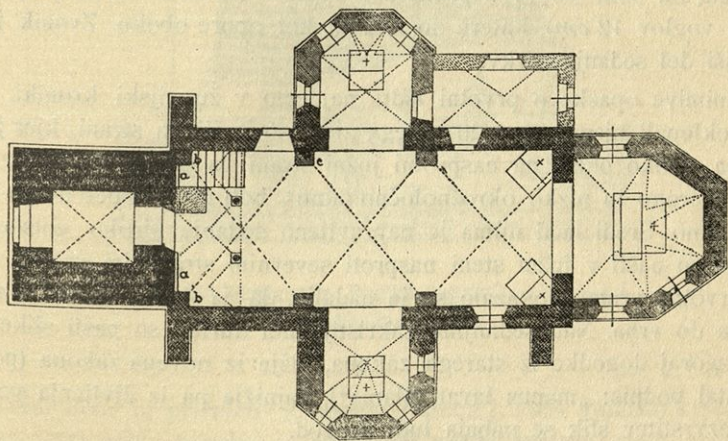
Nastavek glavnega oltarja (tabl. 19) je prav primerno komponiran; na vsaki strani srednje dolbine vidimo po dva stebra in dva pilastra z golšastim ogredjem. Na atiki je napis: „Blagor zavoljo pravice preganjanim, njih je nebeško kraljestvo. Mat. 5, 10“. Nanaša se prav primerno na sv. Lamberta, čigar kip stoji v srednji dolbini. Ob straneh sta slabi sohi sv. Franciška Serafskega in sv. Jožefa in starejša ter boljša kipa sv. Pavla (z napisom: „Pavel služabnik Jezusa Kristusa — poklican apostol, odbran za evangelij Božji. Rim. 1, 1.“) in sv. Petra („Peter, apostol Jezusa Kristusa — Milost vam bodi in mir se pomnoži. 1. Petr. 1, 11). Nastavek je izdelal „Wrenk Joseph in Sternstein Tischler Bildhauer et Mahler. Anno 1881“, kakor se glasi podpis na zadnji strani. — Na slavlolu sta kipa sv. Antona Puščavnika (naredil A. Pavlič) in slabejši sv. Uršule. Na oltarčku evangelijske strani (iz leta 1864) vidimo v dolbini kip sv. škofa Martina, na stranskih konzolah pa starejši sohi sv. Lenarta in sv. Antona Padovanskega. Altar Brezmadežne v kapeli (iz l. 1865) kaže Marijin kip med sohama sv. Joahima in sv. Ane. Nastavek s polukrožnim tronom in dvema svobodnima stebričema na vsaki strani je še prvotni; glavni kip pa je videti novejši. Prižnica je arhitektonično dobro sestavljena in ima štiri stoječe evangeliste v baroknem slogu.

¹ Zanimiva poročila župnijske kronike o starosti cerkve so deloma neosnovana. „Pravijo, da je prva cerkev stala na ravnini blizu sedanje Štrucove hiše, izkopali so namreč tam iz belega mramorja rezane kamne, ki so sedaj v Štrucovi kapeli zazidani“. A nekaj kamnov še ni cerkev in našli so najbrž, kar že mramor priča, kak grobni spomenik iz rimske dobe. Še lepše pa je izvajanje starosti iz patrocinja. „V letu 1157 sta šla dva meniha iz samostana sv. Lamberta na Gornjem Štajerskem, od svojega opata Otona poslana, eden proti sedanjemu romarskemu kraju Marijino Celje s podobo Matere Božje, drugi pa je s podobo sv. Lamberta pripotoval v skomerske planine . . . Postavil je sedanjo cerkev z lesenim stolpom, v oltar pa je postavil lipovo podobo sv. Lamberta, katera še sedaj (ok. 1830) leži črviva nad cerkvenim obokom“. Legenda je skovana po marijacejski. A Skomre niso bili v zvezi s svetolambertske samostanom in žalida tudi omenjenega kipa ni več najti.

VII. ŽUPNIJA SV. KUNIGUNDE.

I. Cerkev sv. Kunigunde

so pozidali v bregu, tako da je bil svet na severni strani višji in so na zapadu vodile globoke stopnice v svobodno (ne kakor dandanes z vrati zaprto) lopo pod zvonikom, na jugu pa se je svet zniževal. Šele l. 1889, ko so pokopališče na južni strani cerkve razširili, so breg na zapadu znižali in ravnico na jugu nasuli. Tedaj so odpravili na severni strani pred vrati iz l. 1671 sedem telebastih stopnic in prag se je znižal za 1 *m*. Poslopje obstoji iz ladje s

Sl. 23. Sv. Kunigunda. Tloris župnijske cerkve.

Merilo 1 : 300.

predloženim zvonikom in nasproti si stoječima kapelama ter prezbiterija proti vshodu (sl. 23 in 24). Zakristija je na severu. Znotraj je cerkev od zvonika pod korom pa do konca prezbiterija 22·20 *m* dolga, široka pa v ladji 6·40 *m*, čez kapeli 15·30 *m* in v prezbiteriju 5·70 *m*. Ladja in kapele so svodene z baroknimi križnimi oboki, prezbiterij pa z banjastim obokom s kapami. Tlakana je cerkev z mramornatimi ploščami iz l. 1734.

Cerkev se imenuje vprvič l. 1391.¹ Star del sedanje stavbe je gotška ladja s štirimi podporniki na jug in menda ravnotolikimi na sever. Imela je

¹ BKstGQ I, 45. — Mimogrede omenimo, da je Vetrinjski samostan na Koroškem imel pri Sv. Kunigundi svoja posestva. V urbarju iz l. 1515, ki se nahaja pri Zgodovinskem društvu v Celovcu, se imenuje urad „am Pacher bei sant Kunigunden“, v urbarju iz l. 1488 tega urada še ni. BKstGQ III, 36.

raven strop iz desk. Od ometa notranjih sten se še vidi nad obokom 40 *cm* dolg ostanek na južni notranji steni. Okoli l. 1550 so prizidali k ladji obe kapelici in prezbitერიj. V severni kapelici je namreč proti zapadu, v južni pa proti vshodu priprosto ostroločno okno, ravnotaka okna so v prezbitერიju¹. Vrhutega se okrožnoločni venčni friz, ki obkroža od zunaj kapelo Brezmadežne, strinja s frizom cerkve sv. Ane v Konjicah, ki je pozidana v sredini XVI. stoletja. Za Marijino kapelico je skrbela posebna bratovščina. Imenuje se l. 1570 in je imela vinograd v Kozji gorci pri Zrečah.² Ob istem času, ali pa tudi v dobi naslednjih sto let, so obokali ladjo; obok so naslonili na štiri iznova pozidane notranje slope. Zakristija in pevski kor sta nazadnje izvršena. Zvonik pa je najstarejši del poslopja. Znotraj proti ladji ima 14 *cm* krepek podzidec (sl. 23 a —a) (Sockel). Taki podzidci se vendar ne delajo v notranjih prostorih. Zvonik je torej izprva bil ali od vseh strani prost ali pa mu je bila na vshodu pristavljena lesena cerkev, ker v tem slučaju bi bil podzidec opravičen. Dokazati se da, da je sedanja gotska ladja prizidana k starejšemu zvoniku. Pristenska slopiča b—b sta pravzaprav kos prednjega zida gotske ladje in se v merah (d. 56 : š. 67 *cm* z ostrim voglom) popolnoma razločujeta od onih slopov s posnetimi vogli C (d. 66,5 : š. 60 *cm*; stranice posnetih voglov 12 *cm*), katere so vstavili kot opore oboku. Zvonik je torej najstarejši del sedanje cerkve.

Zanimive opazke o prvotni ladji najdemo v župnijski kroniki. Ko so l. 1882 oklepali njene stene do golega zidu, so našli na strani, kjer je sedaj zakristija, veliko okno, na nasprotni južni strani pa poleg sedanjega oltarja sv. Vida široko in nizko okrožnoločno okno³, bolj proti kapeli dolgo in ozko gotsko okno. Sredi med njima je napravljeno sedanje široko gotsko okno. Vrhutega so našli v južni steni nasproti severnim stranskim vratom (iz leta 1671) prvotna vrata. Pokazalo se je nadalje, da je bila ladja slikana od podzidca do vrha. Nad sedanjimi zakristijskimi durimi so našli slike v treh poljih: zgoraj dogodke iz starega zakona, nižje iz novega zakona (pod sliko se je čital podpis: „manus lavat pilatus“), najnižje pa iz življenja svetnikov. Taka razvrstitev slik se nahaja tudi drugod.

Napisi: Na severnih stranskih vratih iz sekanega kamna stoji letnica 1671. V knjigi sv. Petra v velikem oltarju se čita na enem listu začetek apostolske veroizpovedi od „Credo“ do „terrae“, na drugem pa letnica **MDCCCLXIV**, v Pavlovi knjigi pa se bere iz lista do Ef. 3, 8. Mihi—Christi („Meni med vsemi svetimi najmanjšemu je dana ta milost oznanjevati med narodi nerazumljivo bogastvo Kristusovo“). Slednjič se vidi zunaj vrhu najvišjega zapadnega okna v stolpu napis: 18 B. V. 99, ki pove, kedaj se je cerkev s stolpom od zunaj prenovila.

Nastavek glavnega oltarja kaže visoko okrašeno steno v ozadju z dvema na vsaki strani svobodno pred njo stoječima stebroma. V atiki je

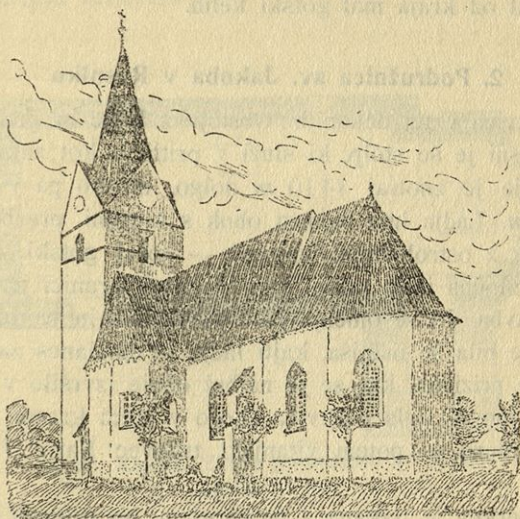
¹ Vendar ni gotovo, da so prezbiterijska okna prvotna.

² Gais Perg . . . Unnsr. frauen Bruederschaft Bey Sannt Khunnigundt“. Konj. grašč. urbar iz l. 1570.

³ Kronist ga nazivlje „romaniško“, a je bilo bržčas poznogotsko.

doprsna podoba Boga Očeta, v sredi sv. Kunigunda¹ med sv. Petrom in sv. Pavlom, nad obhodom okoli oltarja pa stojita sv. Jernej in sv. Florijan. Stavbinski deli so prav dobro izvršeni. Tudi pri kipih se je mojster potrudil; značilno je, da so njegove osebe od pasu doli prekratke.

Mali nastavek koncem ladje na ev. strani kaže med stebri z ogredjem barokni kip Angela Variha iz XVIII. stol. med prav slabima kipoma sv. Neže in sv. Marjete. V nasprotnem kotu stoji oltar sv. Valentina s podobno arhitekturo in kipi sv. Martina, sv. Valentina in sv. Blaža.

Sl. 24. Sv. Kunigunda. Pogled župnijske cerkve od južnovzhodne strani.

Glavni oltar in prižnico² je napravil okoli l. 1864 vojniški kipar Martin Spilar za 1200 gold.; posebič je še izvršil ravno opisana mala nastavka, a v kipih nastavka Angela Variha je videti le pomočniško delo.

V južni kapelici stoji oltar sv. Vida. V srednji dolbini kleči mladi svetnik na oblakih vrh bronastega kotlja. Ob straneh stojita sv. Janez Nepomučan in sv. Anton Puščavnik. Zunaj stebrov, ki nosijo atiko z imenom Marijinim, sta sv. Ana in sv. Joahim. Nastavek je bil narejen l. 1864 za 480 gold. Kipi so zelo slabi in imajo premajhne glave. Prejšnji nastavek je bil iz l. 1718.

Nastavek v severni kapeli ima v sredi kip Lurške M. B. (terrakota-delo iz Nemčije), ob straneh pa sv. Tomaža in sv. Frančiška Serafskega ter

¹ Nad njo je naziv: „S. IUNGUTA! Prosi Boga za nas!“ Ime Junguta je popačeno iz Kungota, Kunigunda. Sliši se tudi „Šent Jungert“, kar pa nima z besedo „Jungfrau“ nobenega stika.

² Figure reliefov na prižnici (4 evangelisti v doprskih podobah) so precej slabe, skoro surove.

nad obhodom sv. Antona Puščavnika in sv. Roka. Na atiki je kip sv. Mihaela. Arhitektura je podobna oni v Vidovi kapeli. Delo je izvršil okoli leta 1850 J. Rangus, kipar v Vojniku za 600 gold. v srebru. Kipi so mirni in nekaka miloba jim sije iz obraza.

Cerkev ima iz Žičkega samostana kamnito mizo glavnega oltarja, pokrivalo krstnega kamna (nekdaj tabernakelj s podobo keliha in hostije), spovednico in križ z Zveličarjem naravne velikosti (tabl. 21). Zadnji je še precej dobro izvršen, dasi pogrešamo še pravega mojsterstva, posebno v izrazu. Delal ga je, kakor pravijo, neki redovniški brat.

Ciborij je bil od kraja mal gotski kelih.

2. Podružnica sv. Jakoba v Resniku

je najmanjša cerkvice v tej dekaniji. Obstoja iz ladje in prezbitorija; poleg prezbitorija na desni je še stolp, ki služi v pritličju kot zakristija (sl. 25 in tabl. 20). Poslopje je znotraj 14:10 *m* dolgo, široko pa v ladji 4:60 in v prezbitoriju 3:50 *m*. Ladja ima banjast obok s kapami, prezbitorij pa peterostran križni obok z ostroločnimi kapami — torej gotski, a brez rebres! Vsa okna so ostroločna in v zadnji prezbitorijevi stranici je ozka, zazidana lina. Prvotna stavba, ki se omenja že v XVI. stol. in je torej že iz konca srednjega veka, je bila še manjša, kajti ladja je dandanes za 2:5 *m* podaljšana in zvonik je prizidan, kar se je najbrž oboje izvršilo v XVIII. stoletju. Do l. 1890 približno je stala cerkvice skoro v sredi krasne Lipnikove mecesnove šume, katero je potem vitanjski trgovec Karol Tepej posekal in spravil v denar.

Napisi. Cerkev je tlakana z mramorjem. Na stopnici pod slavolokom beremo napis (l. 1715):

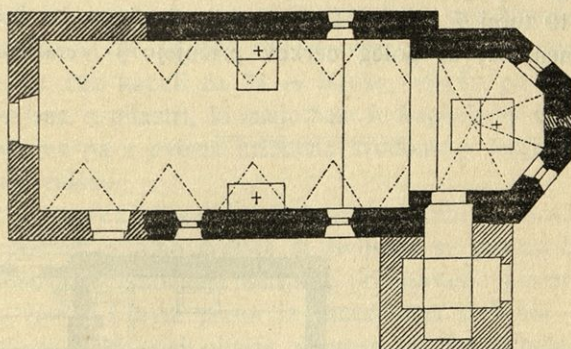
— 17 V B A V 15 —

Ista letnica 1715 se nahaja na kropilniku v prezbitoriju. Na slavoloku je letnica 1885 in znači leto, ko so cerkev zbelili in prezbitorij po kmetsko dekorativno poslikali.

Nastavek glavnega oltarja s pilastrom in stebrom na vsaki strani dolbine in kipi sv. Jakoba med sv. Lucijo in sv. Barbaro je napravil Ignacij Oblak iz Celja. Stranski oltar na epistelski strani je posvečen sv. ap. Šimonu in Judi. Kipa sta iz XVIII. stol., stebri in ogredje iz XVII., prenovil pa je vse Jožef Mastnak iz Frankolovega l. 1886, vnovič pa je dal nastavek prenoviti l. 1900 posestnik Simon Slodej. Oltar na evangelski strani je posvečen Devici Mariji. Njen kip je iz XVIII. stol. Sicer sta pa oba nastavka priprosta in brez umetniške vrednosti.

Temu nasproti pa je kip Matere Božje z Detetom v bližnji poljski kapelici izmed najstarejših in najlepših kipov M. B. v tem okraju (tabl. 21). Spada približno proti koncu XV. stol. Že v podobi se vidi, kako je kip po okusu tedanje dobe zasukan v obliki črke S. Marija nosi prepasano rožasto spodnjo obleko z rokavi in si ogrinja plašč, ki kaže precej shematiške gube. Lepo ji pristoja bela rutica, s katero je ovila lase in jo je zasukala doli na desno ramo, od tam pa za vratom na levo ramo, tako da konec pada na prsi.

Stoji na luninem kraju, ki ima podobo ženske glave. Obraz Marijin je mil, ljubezniv in dobrohotno upira oči v pričujoče molilce. Nabira ustnici, kakor bi hotela izpregovoriti. V rokah drži Božje Dete, ki je celo golo in jako živahno. Z okrhano desnico se je najbrž držalo materinega vratu, v povešeni desnici pa je imelo morda simboličen grozd ali jabolko. Malo glavico s kodrastimi lasmi obrača vernikom nasproti in skoro smehlja upira v nje svoje oči. Ta kip pač zasluži, da se premesti na primernejši kraj in primerno obnovi. Ni najboljši, ali je izmed dobrih jako dober. Gotovo je bil prej v kaki župnijski cerkvi. Našli so ga ok. l. 1880 obenem s kipom sv. Jakoba na podstrešju cerkvene hiše.

Sl. 25. Resnik. Tloris podružnice sv. Jakoba.
Merilo 1 : 200.

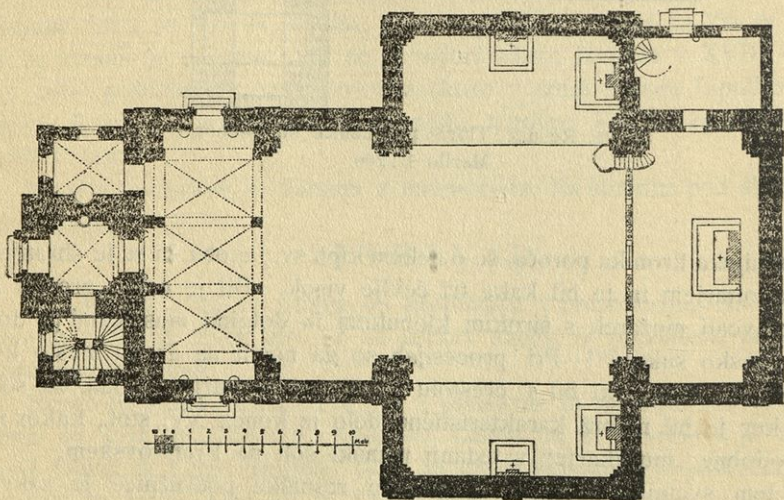
Župnijska kronika poroča še o nekem kipu sv. Jakoba, ki se je shranjeval v lini za oltarjem in je bil kake tri čevlje visok. Bil je neki „grozno grd kakor pravcati mužarek s širokim klobukom in dolgimi mustačami pa dolgo staroslovensko suknjo“! Pri procesijah so ga nosili na drogu mesto križa okoli, prej je celo neki bil v prestolu na glavnem oltarju. Škoda, da so ga skurili, ker je bil najbrž karakteristično delo iz konca XV. stol., kakor najdemo podobne „mužakarje“ v tedanji nemški šoli na Frankovskem.

O tem svetniku in sploh o revščini resniške podružnice je zakrožil skomerski pesnik Jurij Vodovnik hudomušno pesen, od katere postavimo sem iz starinoslovnih ozirov začetek. Opeva procesijo na „lepo nedeljo“, na nedeljo o Jakobovem.

Pri svetem Jakobu j' blo opravilo,
Volka je silno veliko tam bilo.
So z Rešnjim Telesom procesjo začeli,
Kakor se šika na lepi nedeli.
Ni blo bandera, tud ni blo nič križa,
Keri v procesiji to orngo viža.
Svetga Jakoba na enem štili
So namest križa v procesji nosili.

Staro podobo so lepo častili,
 So ji en krajček klobuka odbili.
 Nobenga nebesa tud niso imeli,
 So pa no staro marelo razpeli.
 So jo nad Rešnjim Telesom držali,
 Pa že pri prvem bangelju zažgali . .

Ta župnija ima mnogo javnih verskih spomenikov. Kronist je l. 1880 zabeležil 1 zidano znamenje, 23 lesenih križev in vrhu tega še 12 lesenih podob, po letu 1880 se je pa postavilo še 23 križev in 10 kapel, tako da je vseh znamenj skupaj 69. Res lepo število! Na specialni karti (1 : 75.000) jih je le 10 zaznamovanih, za celo dekanijo pa nekaj nad sto. Ako bi tudi druge župnijske kronike imele tako natančno statistiko in isto razmerje (69 : 10 torej 7 : 1) bi lahko rekli, da je v vsi dekaniji kakih 700 javnih spomenikov, ki poleg cerkev pričujejo o verskem duhu prebivalcev!

Sl. 26. Čadram. Tloris nove župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika.
 Merilo 1 : 400.

VIII. ŽUPNIJA ČADRAM.

1. Nova župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika

leži ob cesti v sredi med Oplotnico in Čadramom in obstoji iz ladje s predloženim zvonikom in dveh stranskih kapel ter prezbitorija z zakristijo in oratorijem na njo (sl. 26 in tabl. 22). Znotraj je 34 m dolga, v prezbitoriju in ladji 13.60 m, čez kapeli pa 24 m široka, visoka pa 15 m. Znotraj je cerkev razčlenjena s pilastri, ki imajo baze in kapitole ter nosijo kose ogredja (tabl. 23), obokana pa z dvema križnima svodoma v ladji, s po enim v kapelah in v duhovnišču.

Freske v prezbitoriju je l. 1908 izvršil A. Bradaška iz Kranja. Na steni za oltarjem vidimo prizore iz življenja sv. Janeza Krstnika, namreč oznanjenje Čahariji, obiskovanje Marijino, pridigovanje Janezovo v puščavi in njegovo obglavljenje. Glavni prizor iz Janezovega življenja — krščenje Jezusovo, je itak na sliki sredi oltarja, njegovo plačilo in nebeška slava pa je na oboku nad velikim oltarjem. Ker se nam na oboku slikajo nebesa, vidimo še na severu sv. Petra in Pavla, na jugu Abrahama in Davida, na zapadu pa skupino angelov. Na stenah sta nad južnim oknom podobi Adama in Eve, nad oratorijem pa sv. Družina. Ostali del prezbitorija je dekorativno poslikan.

Slikana okna je napravila tirolska tvrdka Neuhauser in Jelle v Inomostu. Nad velikim oltarjem se v okroglem oknu vidi podoba sv. Duha med sedmerimi plamenčki, najlepše pa je južno okno v prezbitoriju, ki obstoji iz dveh polj. Zgoraj je v enem sv. Mihael, ki strmoglavi Luciferja, v drugem sv. vitez Jurij, ki premaga zmaja.

Obadva svetnika sta zaščitnika spodaj predstavljenega posvetitelja naše cerkve kneza in škofa dr. Mihaela Napotnik in stavitelja župnika Jurija Bezenšek, ki sta obadva konjiška rojaka. Škof sedi v slovesni škofovski liturgični opravi in z razprostrtimi rokami blagoslovlja model cerkve, ki mu ga naproti drži klečeči župnik; poleg škofa pa stoji tretji Konjičan — dr. Jožef Pajek, kanonik in tudi dobrotnik čadramske cerkve in drži škofovsko palico. Za župnikom se vidi še grič s staro župnijsko cerkvijo. Najboljše je komponiran levi del tega prizora, ki se vidi na tabl. 23. V cerkvenih oknih in podobah so se že od nekdaj predstavljale sodobne osebe, dobrotniki, darovatelji in zaščitniki, in take slike dobivajo s časom tem večjo veljavo, čim več let je preteklo, odkar so bile narejene.¹ Našo dedikacijsko sliko tolmači

¹ Zdi se nam pa, da se je tukaj nekoliko zasukal srednjeveški ikonografski običaj. V spomenikih vidimo pisarje, ki kleče dedicirajo in izročajo svoje spisane knjige od-

škofov grb na levi, na desni pa primeren latinski kronogram (l. 1897), ki pove, da je bil škof Mihael Napotnik po nasvetu Jožefa Pajek krepek zaščitnik (nove stavbe), Jurij Bezenšek pa, tukajšnji župnik, (njen) vztrajen stavitelj.

MICHAEL NAPOTNIK EPISCOPVS
 CONSVLENTE IOSEPHO PAJEK STRENVVS
 PROTECTOR GEORGIVS BEZENŠEK VERO
 PAROCHVS LOCI PERSEVERANS ERECTOR

Izmed ostalih oken imata dve v kapeli na listovi strani sliki Matere Božje in sv. Jožefa in dve na evangelski strani sv. Ane in sv. Leopolda, kateri je plačala „v spomin rajnega Leopolda Magerl hvaležna udova Frančiška“, kakor pove napis, dvoje oken v kapelah in čvetero v ladji pa je preprogam podobno z ornamentami okrašenih.

Oltarji. Žrtvenik glavnega oltarja sv. Janeza Krstnika je iz sivkastega kraškega in rdečkastega isterskega mramorja ter ima štiri stebriče iz črnega lesenbodskega mramorja, leseni nastavek pa je marmoriran in deloma pozlačen ter obstoji iz stebrišča s 4 polustebri, golšastim ogredjem in atiko (tabl. 23). V sredi je oljnata slika Zveličarjevega krsta z golobčkom sv. Duha nad Gospodovo glavo, v atiki pa je Bog Oče. Okoli stojijo kipi sorodnikov: sv. Caharija in Elizabeta na vrhu atike, sv. Joahim in sv. Ana poleg glavne slike. Zraven še vidimo štiri domače blagovestnike — sv. Cirila in Metoda zunaj stebrov, sv. Maksimilijana in sv. Mohorja vrh stebrov. Izmed stranskih oltarjev sta izvršena šele dva v kapelah, ki imata žrtvenika iz belega mramorja, nastavka pa iz poliranega cementa s sliko v sredi in kipi ob straneh (tabl. 23). Na evangelski strani vidimo Mater Božjo Brezmadežno med sv. Gabrielom in sv. Bernardom, na nasprotni listovi strani pa Križanega med sv. Frančiškom Asiškim in sv. Heleno. Na sliki Križanega se je zabeležil slikar: „Cop(iert) v(on) R(udolf) Steiner, Sopron, 1899“.

Prav lepa je tudi v tlorisu osmerostrana prižnica s podobo Zveličarjevo na vrhu strehe in z angelčki, spodaj pa z belomramornatimi kipi štirih evangelistov.

ličnim osebam. Najstarejši vzorec bo bizantinski rokopis „Dunajskega Dioskurida“, botaniško-medicinske vsebine, posvečen Julijani Aniciji, hčeri senatorja Olybrija, ki je bil l. 472 nekaj časa tudi cesar. Dedikacijska slika je bila torej izvršena še za njenega življenja, vsaj začetkom VI. stol. (Strzygowski, Ursprung und Sieg der altbyzantinischen Kunst, 1903, p. 1—71). Ravnotako izročata dva pisarja trevirskemu nadškofu Egbertu (okoli l. 1000) spisani knjigi. Ker se knjige pišejo za ljudi, je ta način za dedikacije celo primeren. Cerkve pa stavitelji kot model v rokah izročajo Kristusu ali Mariji z Detetom tako n. pr. izmed mnogih vzgledov navedemo papeže Feliksa v cerkvi sv. Kozma in Damiana v Rimu (526—530), Pelagija v cerkvi sv. Lovrenca izven Rima (578—590), Honorija I. v cerkvi sv. Neže (625—638) i. t. d., škofa Ecclesija v absidi sv. Vitala v Raveni (547), ki vsi stoje izročajo model, kleče pa stori to Karol Veliki na relikviaru iz romanske dobe v Acheni in učeni Theodor Metochita v nekdanji carigradski cerkvi Kahrié džami (XIV. stol.). Pa tudi naša slika ima primeren pomen. Škof cerkve ne sprejema, saj je postavljena Bogu v čast in sv. Janezu Krstniku, ampak jo s povzdignjenima rokama ščiti (PROTECTOR) in blagoslavlja.

Posebno pozornost mora vzbuditi starinski lestenec, ki je bil prej pri sv. Urbanu pri Vurbergu in je krasno, vseskozi pozlačeno ročno kovinsko delo, morda iz XVIII. stol. Za osnutek služi melona (laška buča), od katere gre na šest strani ravnotoliko vejic, ki nosijo listje, cvetje in male melonice, v kojih so vtaknjene sveče, navzgor pa se vspenja od osrednje melone krepko deblo, ki se razcepi in razpleta v veje in vitice ter je pokrito z listjem.

V oratoriju je starinska slika Jezusa na Oljski gori, ki se je prej nahajala v podružnici sv. Miklavža (tabl. 24). Meri brez okvirja 133,5 cm visokosti in 85,5 cm širokosti. Ima še celo prvotni, poznogotski, 6 cm široki okvir z letnico 1497, nad katero je že na sliki grb konjiškega nadžupnika V. Fabrija — naklo s kladivom. Tik ob sprednjem robu spijo trije apostoli, sv. Jakob, Peter (z nožem v roki) in mladi sv. Janez, bolj sredi slike pa kleči Zveličar in goreče s povzdignjenima rokama moli: „Oče moj, ako ne more ta kelih mimo iti, kakor da ga pijem, naj se zgodi Tvoja volja“ (Mat. 26, 42). Izrek se čita na slikovito zavihanem in v zraku plavajočem traku. Vrh silno strme skale pa stoji ta kelih, ki ga mora Zveličar piti, in vsa bridkost je simbolično zapopadena v križu, ki z enim koncem sega v kelih, nosi ga pa angel. Na desni za Kristusom teče potok Cedron z brvjo, iz katere bodo napravili križ, od daleč pa prihaja izdajalec z vojaki, ki nosijo hebebarde in zastave. Pustili so za seboj mesto, čegar obzidje se vidi zadi. Pred zidom čepi čuvaj s prižgano svetilko, čez zid pa gleda stražnik. Vitka južna pinijska, ostrovrhnati hribi in od večerne zarje obliti oblaki sklepajo zadi prostor.¹ — Na deski, na kateri je slika izvršena, sta zadi dva grba, levi je grb rodovine Conti de Camisano (gl. sl. 2, IV), desni pa kaže proti levi obrnjeno zlato jelenovo glavo na svinčenem (!) polju, za okrasek pa ima viteško odprto čelado z enakim jelenom, brez viteške krone, ki se nahaja le na Contijevem grbu. Imamo pred seboj grba moža in žene, najbrž iz XVII. stol., ki sta sliko darovala. Ko je bila slika narejena (1497), še Contijev ni bilo v naših krajih in naročnik, župnik Fabri, se je dal ovekovečiti koj na prednji strani. Vsekako je slika v zgodovinskem in umetniškem oziru zanimiva in zasluži, da se o priliki uvrsti v obseg gornjenemške ali tirolske slikarske šole.

Omeniti je še celo srebrna monštranca v renesanskem slogu v vrednosti 1100 kron, katero je daroval preč. g. kanonik J. Voh in izdelal Konrad Kager, pasar v Celju.²

Zgodovino te nove, za na kmetih izredno prostrane in lepe stavbe hočemo nekoliko natančneje opisati, deloma zato, ker se je tukaj ustanovila prva cerkvena stavbena družba v škofiji, katero so potem drugod posnemali z večjim ali manjšim uspehom, deloma, ker je način zbiranja sredstev in naročanja del značilen za sodobne razmere, posebno pa, ker se pri malokateri cerkveni stavbi kaže taka podjetnost, požrtvovalnost, sreča in zaupanje na Boga, z druge strani pa tudi taka veledušna darežljivost.

Ko je l. 1876 novi čadramski župnik g. Jurij Bezenšek nastopil župnijo, našel je mnogo ljudstva (2600 duš), a malo župnijsko cerkev (za 600—700

¹ V zgornjem desnem kotu je še zadnji krajec.

² Primeri natančen opis in sliko v Voditelju, 1906, str. 80.

duš) ter zapuščene in zanemarjene podružnice. Vsemu se ni moglo naenkrat odpomoči. Cerkvico sv. Mohorja so popravili cerkveni ključarji, podružnico sv. Miklavža — pravi cerkveni muzej — so zaprli, da se v bodoče obnovi, prostrano in lepo gotsko cerkev sv. Barbare s krasnimi oltarji pa je dal župnik najprej ponoviti sicer prav srečno, četudi s precejšnjimi stroški. Farani pa so tarnali: „O, da bi pač imeli tako lepo in prostorno farno cerkev, kakor je naša Sv. Barbara!“ Stara župnijska cerkev pa leži na griču in ni prostora, da bi se povečala, razven če bi se podrlo župnišče, pa tudi nobene lepe oblike bi ne imelo tako delo, ker je že sedanja stavba prava mešanica iz štirih dob. Kaj torej storiti? Ali staro cerkev podreti in novo na njenem prostoru sezidati — ali pa kje drugod? Župnik se je odločil za zadnje in je že dne 13. nov. 1884 vložil prošnjo pri c. kr. namestnji v Gradcu, da se dovoli družba za pozidanje nove župnijske cerkve.

Stavbeno društvo. Namestnija je potrdila vdrugič predložena in popravljena pravila (5. febr. 1885), preč. kn. šk. ordinariat v Mariboru pa se je nekako vstrašil velikega podjetja v neugodnih časih in je nasvetoval, naj se najprej popravi razkopano zidovje stare cerkve, da se ne poruši, predno bi bila pozidana nova, potem pa naj župnik do dobrega prevdari, jeli bi se ne dala potrebna sredstva dobiti brez družbe postavnim (konkurenčnim) potom, ako bi posvetna gosposka spoznala, da je nove cerkve tako silno potreba. Vendar se je društvo ustanovilo. Treba pa je bilo ljudi pridobiti in jih prepričati, da se stara stavba ne bo dala vedno popravljati in da je boljše, da si polagoma postavijo novo cerkev, predno jih morebiti kar čez noč oropa stare kak potres ali pa tudi sama trhllost. Ne kaže tarnati o slabih časih. Ljudje vedno tožijo o njih, tudi v dobrih letinah. Slabi časi so bili le tedaj, ko so ropali Turki, davila lakota in razsajala kuga med ljudmi in živino. Ustanovitelj je dal faranom sam lep vzgled, obljubivši za prvo leto kot društveni prinesek 1000, in vsako naslednje leto pa 200—500 goldinarjev. Med ljudstvom je zavladalo splošno navdušenje. V kratkem je štelо društvo 650 udov in začetkom naslednjega leta 1886 jih je bilo že nad tisoč (1015)! Nekateri so enkrat za vselej darovali večjo svoto, večina pa jih je obljubila prispevati na leto po 52 krajcarjev (t. j. 1 kr. na teden). Društveni ustanovitelj je z veliko vztrajnostjo deloval za vseh svojega društva in sicer ne samo med farani, ampak tudi med znanci in dobrotniki. Društveno premoženje je polagoma naraščalo, čeprav so nekateri farani ugovarjali zoper novo stavbo in se je število domačih udov vedno bolj krčilo — l. 1892 jih je bilo med 1459 dobrotniki in udi le 190 domačih in l. 1895 med 1578 le 170! Zopet pa je zavladalo navdušenje, ko se je to leto pričelo s stavbo.

Stavbeni prostor. L. 1892 se je kupila od Matija Kos sredi med Čadramom in Oplotnico ležeča domačija z dvema hišama, hlevom in dvema oraloma zemlje za 2750 gold., potem od Jožefa in Lize Naglič za stavišče pripravna njiva (1000 □ sežnjev) za 550 gold. Obeh teh zemljišč se drži nad oral velika njiva, ki jo je bil že l. 1867 kupil župnik Jan. Kunej. Tako si je pridobilo društvo na ugodnem kraju stavbišče za cerkev in za župnišče s 4 orali posestva.

A prišle so razne težave. Namestnija je sicer l. 1895 dovolila, da se na omenjenem prostoru postavi nova cerkev po predloženih načrtih in iz lastnega premoženja. A proti tej rešitvi se je pritožila oplotniška občina. Ugovarjala je, da leži stavbišče neugodno in predaleč od Oplotnice, potem da za stavbo ni potrebnih sredstev in bi moralo stavbeno društvo brez konkurenčnega odbora cerkev sezidati ter za vse čase za njeno vzdrževanje skrbeti, slednjič da nameravana stavba ni potrebna, ker zadostuje pred malimi leti z velikimi stroški popravljena farna cerkev in je poleg nje še več podružnic, ki so za božjo službo, in da novo cerkev želijo le župnik in nekateri farani. Da se reši vprašanje, je-li se sme cerkev staviti in kdo bo prevzel vzdrževalne stroške, je odredilo celjsko glavarstvo komisijon, ki se je dne 24. jul. 1895 vršil v navzočnosti skladbenega odbora, društvenega predstojnika in konjiškega nadžupnika kot cerkvenega patrona.

Prvo vprašanje, ki ga je stavil c. kr. komisar, je bilo, ali je nova cerkev potrebna. Načelnik skladbenega odbora je potrebo priznal, a zahteval, da se stavi bližje Oplotnice ali pa na mestu stare cerkve. Ko pa se mu je reklo, da bi vlada mogoče ne dovolila podreti staro cerkev in bi v tem slučaju skladbeni odbor moral cerkev staviti na lastne stroške, je pa bil odgovor: „Potem nam nove cerkve ni potreba.“

Drugo vprašanje je bilo: „Je-li treba, da se stara cerkev razširi in poveča?“ Možje skladbenega odbora so pripoznali to potrebo. Ko pa se jim je reklo, da bi morali to delo izvršiti na lastne stroške, ker patron ni obvezan prispevati za povečanje, društveni denar pa je zbran za stavbo nove cerkve in ne za povečanje stare, so zopet izjavili: „Potem to pa za sedaj ni potrebno in se naj odloži na čas, ko bode mogoče.“ Sklep je bil, da je župnik izjavil, da bo na kupljenem novem prostoru stavil novo župnijsko cerkev s pomočjo cerkvenega društva brez skladbenega odbora. Na željo Oplotničanov se pa ne more ozirati, ker so pred leti odbili ponudbo, da se cerkev stavi v Oplotnici, ako se daruje stavbišče in da 10.000 gold. podpore. Vladni zastopnik je razsodil, da se ne da ugovarjati zoper stavbo, je-li pa bode nova cerkev župnijska in ne samo podružnica, za to bode treba o svojem času se še potegniti, kar ne bode težko doseči. — Kmalu potem (12. avg. 1895) je bil še običajni občinski stavbeni komisijon in od občine pozvani izvedenec je hvalil lego in krasni načrt graškega arhitekta Pascherja ter čestital stavitelju. S tem je bilo vprašanje o stavbenem prostoru dognano.

Stavljenje. Jeseni l. 1895 se je pričelo zidanje. Kdo bi bil mislil, da bode trajalo skozi štiri leta! Na praznik Marijinega rojstva je šla po popoldanski službi božji procesija na stavbišče in se je molil sv. rožnivenec ter litanije vseh svetnikov, da bi se delo srečno začelo in tudi končalo. Čez teden dni (17. sept.) so začeli zidarji pod vodstvom g. Vincencija Greina iz Vojnika, ki je prevzel vse zidarsko delo s strežachi vred za 10.000 gold. Radi lepega vremena je delo tako naglo napredovalo, da se je tretja nedelja v oktobru — praznik posvečevanja cerkev — določila za blagoslovljenje temeljnega kamena. Dasi bolehen, je vendar na predvečer dospel sam knezoškof v silno grdem vremenu, da izvrši ta lepi obred. Ker je bila že noč, so Oplotničani razsvetili vas, pri stari cerkvi pa so pričakali vladiko duhovniki

in belooblečena križevska dekleta. Drugi dan pa so župljani in sosedi iz ravnine ter iz Pohorja kar vreli v Čadram, saj so se že več tednov pogovarjali o tej svečanosti. Po prvi službi božji se je o $\frac{1}{2}$ 10 uri uredila procesija na stavbišče, kjer je prevzvišeni knezoškof blagoslovil vogelnik.¹ Vrnivši se v župnijsko cerkev pa je z občudovano in ognjevito besedo razlagal znamenitost dneva.² Sledila je še slovesna sv. maša, litanije in zahvalna pesem.

L. 1896 je bilo mokro in le redkokdaj je bilo dva do tri dni lepo vreme. Mesca sušca se je začelo zidanje nadaljevati in sicer v začetku s štirimi zidarji, potem z osmimi, slednjič pa samo z dvema, ker se je s časom porabilo po zimi navoženo gradivo, in slednjič je bilo težko še tema dvema izproti dovaževati opek in peska, pa tudi poljska dela se niso mogla v pravem času izvršiti. Mesca oktobra so se pglavitni zidovi že 15 m visoko vzdigovali. Pokrili so jih z deskami in so z delom prenehali. Farani in nekateri sosede so do 3000 voz gradiva zastonj zvozili in vendar je imelo stavbeno društvo z zemljiščem vred že do 18.000 gold. stroškov.

L. 1897 se je pričelo z zidanjem dne 3. maja ter se je stavba dovršila do podstrešja; naredile so se tudi oproge za obokanje in postavila se je zakristija. Mesca julija so tesarji že potegnili podstrešni stol na cerkveno ladjo in pričelo se je pokrivanje. Za ladjo se je navozilo 40.000 skrilja za 400 gold., za kapeli pa se je naročilo iz Wienerberga pri Dunajskem Novem mestu 14.500 kosov črno napojene opeke z 800 žlebnjaki za 1200 gold., ker je opeka lažja ko kamen. Zidarji pa so obokali vso cerkev, razven prostora nad pevskim korom, ter so nazadnje spravili tudi zvonik do višine 19 m. Zanj se je porabilo 64.000 opeke, od katerih sta tretjino darovala zakonska Kunej v Oplotnici. Slikana okna, ki jih je izdelala tvrdka Neuhauser in dr. Jelle v Inomostu, so tudi došla začetkom septembra, a se še niso mogla vzdati.

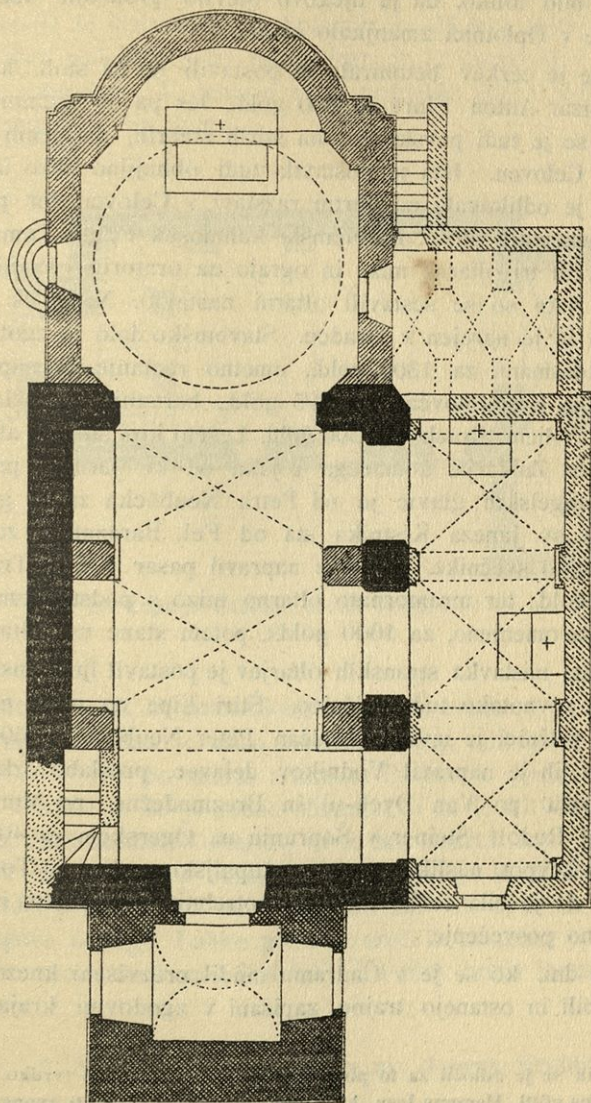
Ko je župnik dvomil, iz česa naj da napraviti oboknice, ali iz več let starega macesnovega lesa ali iz železa, je zvedel od zgoraj imenovane tvrdke, da ne potrebuje nobenih oboknic, če naroči slikana okna in jih koj da vzdati. Seveda bi se stem prihranil denar za oboknice, a kje dobiti vir za slikana okna? Našli so se razni dobrotniki, med prvimi gospa Magerl, ki je plačala v spomin rajnega moža Leopolda eno okno s 500 gold., potem pa stavbeni pokrovitelj, knezoškof dr. Mihael Napotnik, ki je k prejšnjim 500 gold. daroval še 2000 gold., „samo da bodo okna lepa“³. Trdno („morebiti

¹ Listina v vogelnik vložena se glasi: „Za papeža Leona XIII, knezoškofa dr. Mihaela Napotnik, cesarja Franca Jožefa I, nadžupnika in dekana Jerneja Voh, župnika Jurija Bezenšek, kapelana Vida Janžekovič, cerkvenih ključarjev Janeza Hmetec in Jurija Leskovar se je s pomočjo društva, ki se je 1. januarja 1885 pričelo, po mil. knezoškofu posvetil 20. oktobra 1895 vogelnik in bila potem cerkev pozidana. Vse za vero, dom, cesarja!“

² Govor je natisnjen v knjigi Napotnik, dr. Mihael, Govori o raznih cerkvenih slovesnostih v Čadramu, v Mariboru 1900, str. 60.

³ V zasebnem pismu z dne 24. jan. l. 1898 se vladika o slikanih oknih takole izraža: „Na cerkvenih oknih naslikani svetniki močnejše in ganljiveje govoriijo k srcu gledalcev, kakor z mrtvega platna. Taka okna oživljajo sicer mrtvo zidovje. Okusno barvana okna so za cerkev, kar so cvetovi za sicer manj prijetna drevesa.“

predrzo“) zaupajoč na božjo pomoč, je nato naročil župnik vseh 12 oken in sicer 6 s figurami, 6 pa samo z okraski. Z omrežjem vred so stali nad 7800 gold. Po izjavi tvrdke jih je izmed dvajset delavcev slikal najzmožnejši, tako da bi se bila lahko poslala na razstavo.

Sl. 27. Čadram. Tloris stare župnijske cerkve.
Merilo 1 : 200.

L. 1898 so zidarji obokali prostor nad pevskim korom in krstno kapelo ter napravili venčni okrajek okoli cerkve. Iz Gradca je prišel kamnosek ter je imel skozi štiri mesece opraviti, da je vstavil kamnite podboje in oboknice, ker je moral marsikaj popraviti, kar so bile nevešči vozniki in zidarji potrli. Mesca oktobra je dobila cerkev najprej nove orglje s 16 spremeni — napravil

jih je večak Brandl v Mariboru za 3000 gold. — teden dni pozneje pa 6 novih zvonov, katere je vlił Jožef Grassmayer iz Wiltena na Tirolskem¹. Ne bomo opisovali lepe slavnosti posvečenja zvonov (dne 30. okt.), katero je izvršil knez in škof dr. Mihael Napotnik in je obenem v ognjevitim in duhovitem govoru razložil zbrani množici globoki pomen blagoslovljenih zvonov². Ljudstva pa je bilo toliko, da je njegovo število prekosilo vse proračune krčmarjev in je v Oplotnici zmanjkalo kruha.

L. 1899 se je cerkev betonirala in postavili so se stoli, katere je izvršil domači mizar Anton Flure za 800 gold., les pa so večinoma darovali farani. Pozidal se je tudi pevski kor na štirih stebrih, narejenih od trvdke Oton Madile v Celovcu. Ista je postavila tudi obhajilno mizo iz brušenega cementa, ki se je odlikovala na obrtni razstavi v Celovcu ter položila tlak po cerkvi iz cementnih plošč. Ljubljanski kamnosek Feliks Toman je zgradil po svojih delavcih tri oltarne mize in ograjo na oratoriju. Prejel je za delo 1869⁴⁴ gold. Nato so se sestavili oltarni nastavki. Nastavek na velikem oltarju je lesen in je narejen v Gradcu. Stavbinsko delo je zgotovil umetn mizar Janez Rossmann za 1300 gold., umetno rezlanje je napravil Jernej Gorenček, rodom Frankolovčan, za 595 gold., barvanje in pozlačenje pa je izvršil pozlatar Viljem Sirach za 1500 gold. Leseni kipi so delo akademičnega podobarja Jakoba Žnidarja, domačega rojaka od sv. Jerneja pri Ločah, za 600 gold., 10 angelskih glav je od Petra Neuböcka za 55 gold. in sliki Boga Očeta in sv. Janeza Krstnika sta od Fel. Barazuttija za 570 gold. Ako še vračunamo svečnike, ki jih je napravil pasar Karol Tratnik v Mariboru za 250 gold., ter mramornato oltarno mizo s podstavkom (naredil g. Toman, kakor že omenjeno, za 1000 gold.), potem stane ves oltar 6000 gold.

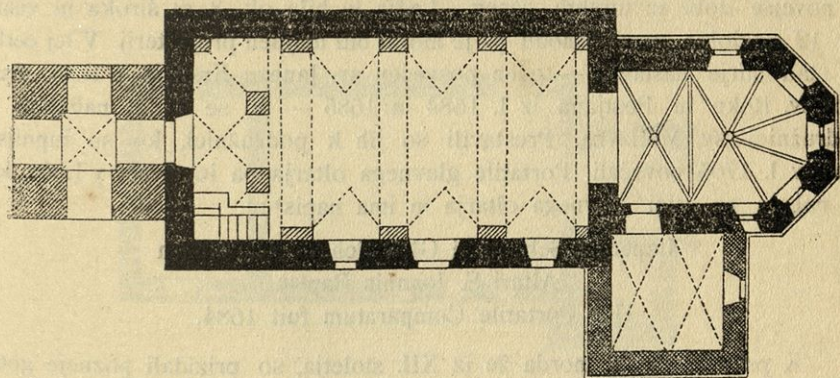
Mramornata nastavka stranskih oltarjev je postavil ljubljanski kamnosek Alojzij Vodnik, ravnotako tudi prižnico. Štiri kipe na obeh nastavkih ter evangeliste na prižnici je izvršil Gradčan Peter Neuböck za 600 gold., ker so bili tisti, ki jih je napravil Vodnikov delavec, preslabo izklesani. Sliki Kristusa na križu (po Van Dyck-u) in Brezmadežne (po Murillo-u) je na platno naslikal Rudolf Steiner v Šoprunju na Ogerskem za 400 gold. Ako omenimo še križevpot, naslikan za staro župnijsko cerkev od Tom. Fantonija, potem se vidi, da je bila cerkev s vsem potrebnim opremljena in se je lahko prosilo za njeno posvečenje.

Teh treh dni, ko se je v Čadramu mudil prezvišeni knezoškof, farani ne bodo pozabili in ostanejo trajno zapisani v zgodovini kraja in župnije.

¹ G. župnik se je odločil za to po Slovenskem še neznano tvrdko, ker je čital v listu Sendbote des göttl. Herzens Jesu, kako lepo pojejo od nje vlti zvonovi cerkve Srca Jezusovega v Inomostu. Ko so jih prvikrat slišali, so ljudje kar začarani tekali od ulice do ulice in trdili: „Tako lepo ne more igrati niti lepo ubrana vojaška godba.“ Res so se obnesli tudi čadramski zvonovi. Farani so sodili: „Kaj takega še nismo slišali, sedaj nismo več v Čadramu. Lepše pojejo, kakor bi godci godli.“ Najlepši dokaz, kako je ljudstvo zavzeto za lepo zvonjenje, je to, da sta si v sledečih letih pri isti tvrdki naročili zvonove sosednji župniji sv. Kunigunde in Kebelska.

² Napotnik, l. c. str. 90. Popis zvonov je v listu Voditelj v bogoslovnih vedah, Maribor, 1907. Priloga str. 52—54.

Prvi dan (29. jul.) je dopoldne posvetil cerkev in veliki oltar¹, popoldne pa blagoslovil križevpot. Drugi dan je v navdušenem govoru pridigoval o trojnem tempelju, o kamnitem, ki ga naj častimo in pridno obiskujemo, o živem, ki smo mi sami, in ga naj posvečujemo, ter o nebeškem, po katerem naj hrepenimo in se zanj pripravljamo². Nato je birmoval otroke. Zadnji dan pa je posvetil oba stranska oltarja. Tako se je stavba po preteku štirih let srečno dovršila in kolavdacijska komisija je (28. okt. 1899) novo cerkev pohvalila³ in njen načelnik, c. kr. nadinžener, jo je imenoval v pisanem odloku „znamenito umetnino“. V denarju se je potrošilo 88.000 gold., od katerih pa je ostala tretjina še na dolgu.

Sl. 28. Župnija Čadram. Tloris podružnice sv. Mohorja.

Merilo 1 : 200.

Navzlic težavam in pomanjkanju gmočnih sredstev pa podjetni stavitelj vendar ni počival. Ker je staro župnišče precej oddaljeno od nove cerkve, si je v l. 1902—1904 po načrtu arhitekta Pascherja postavil novo, ki stane 20.000 K. Cerkev je še potrebna slikanja, ki se je l. 1908 izvršilo samo v prezbiteriju, dveh stranskih oltarjev, ki so še v načrtu, ure v zvoniku, urejenja bližnje cerkvene okolice z ograjo in edino zadnje bo stalo okoli 16.000 K. Ako bi goreči stavitelj tudi ne mogel izvršiti teh obširnih načrtov, ne bo manjša njegova zasluga. Lahko govori o sreči in izrednem božjem blagoslovu, da je stavbo skoro do konca dodelal. „Ta hiša božja je in ostane njegova dika in slava.“⁴

2. Stara župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika

leži na mali višini nad potokom in cesto in tako gospoduje čez okolico. Njeni deli so: Predloženi zvonik, glavna ladja z južno stransko ladjo, slednjič prezbiterij z absido in zakristijo (s kletjo) na desni (sl. 27 in tabl. 25). Ladji

¹ Pri škofovski sv. maši so se prvič glasile nove orgle.

² Napotnik, l. c. str. 110.

³ Zvonik je 58 metrov visok.

⁴ Napotnik, l. c. str. 149.

sta svodeni s križnimi oboki, ki počivajo na pristenskih slopih (v glavni ladji) in pilastrih (v stranski); prezbitერიj je s kupolo krit. Tlak obstoji iz mramornatih plošč. Stavba je znotraj 22'45 *m* dolga, široka pa v glavni ladji 8'10 *m*, čez obe ladji 13'85 *m* in v prezbitერიju 7'72 *m*. Lepo urejen je obzidani prostor južno od cerkve, je bil l. 1876 še z grdim grmovjem poraščen in s kamenjem pokrit. Tedaj so pozidali škarpno in l. 1877 zasadili vinsko trto.

Kos prvotne stavbe je še sedanja ladja, ki je nekdanj nosila lesen strop. Znotraj je bila zbeljena, kakor se vidi iz ostankov nad obokom. Tam se pokaže na južni steni tudi zgornji kos pravokotnega okna in v bližini, čisto pod nekdanjim stropom, strelna lina, ki se je dala rabiti, ako se je pristavila lestvica. Ker se v lini nahaja leseni klin, da se nanj nasloni puška, je lina iz novejšje dobe in turških časov. Ladja je bila ok. 8 *m* široka in visoka ter 12 *m* dolga, proti vshodu pa je moral biti majhen prezbitერიj. V tej cerkvi so stali štiri nastavki — eden posvečen sv. Janezu Krst. iz l. 1684, druga dva sv. Roku in Boštjanu iz l. 1684 in 1685 — ki se sedaj nahajajo pri podružnici sv. Miklavža. Prestavili so jih k podružnici, ko so župnijsko cerkev l. 1765 povečali. Portatile glavnega oltarja pa je prišel v Loče, kjer se nahaja na mizi glavnega oltarja in ima napis¹:

Impensis Sebastiani Glavinich de Glamotsch

Altari S. Ioannis Baptae

Hoc Portatile Comparatum fuit 1684.

K prvotni stavbi, morda že iz XII. stoletja, so prizidali poznejše gotski zvonik, ki je imel vrhnje, ostroločne line na vse štiri strani v višini sedanjega slemenja ladje, potem so ga pa v XVII. stol. dozidali v sedanji obliki. Prvi župnik Jožef Jeronim Trošt je dal postaviti l. 1765 nov prezbitერიj in ladjo obokati na slopih, ki so se tedaj pozidali ob njenih stenah. Stransko ladjo so postavili l. 1792, kakih sto let pozneje pa so pevske kor pozidali na travrhah, da so se iznebili podpirajočih stebrov. Ker so pri zvoniku vrata razširili in zid preveč izsekali, je počil zvonik. Ako se nihče ne bode usmilil te cerkve radi spoštovanja vredne starinske veljave, bode tekom let propadla in izginila. Radi nevarnosti jo je posvetna oblast že zaprla l. 1905.

Na pisi: Rimski napis se je omenil že zgoraj str. 18 štev. 11. Na krstnem kamnu se čita letnica 1621, na kapi velikih vrat 1767 in na kamnitem liturgičnem umivalniku v zakristiji 1779.

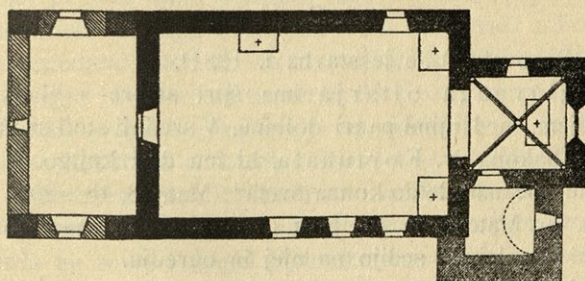
Freske. Prezbitერიj je l. 1861 poslikal Tomaž Fantoni. Kupola je s fantastično arhitekturo okrašena. Skozi njeno odprtino se vidi nebo s sveto Trojico, spodaj pa stojita pred temi stavbenimi členi na oblakih sv. Janez Krstnik in Janez Evangelist. V kozicah (Pendentiv) so angeli z raznimi cerkvenimi znaki. Na steni na ev. str. stojita sv. Jeronim in sv. Gregorij Vel., na južni pa sv. Ambrozij in sv. Avguštin. — Obe ladji pa je l. 1878 dekorativno poslikal Gradčan J. Gfrerer.

Nastavek glavnega oltarja je obširno in prostrano delo, ker je 5'70 *m* širok in od oltarne mize do vrha 6 *m* visok (tabl. 32). Štiri stebri

¹ Voditelj, 1899, str. 145.

— zunanja dva gladka, znotranja z zavitim valjem — nosijo golšasto, v vodoravnem smislu zelo vsločeno ogredje. Na atiki je Bog Oče med velikim številom angelcev, ob straneh pa stojita sv. Frančišek Ksaverij in sv. Janez Nepomučan. Spodaj so se zbrali sami sorodniki: Sv. Jožef in sv. Joahim stojita nad obhodom, starši sv. Elizabeta in Caharija ob straneh dolbine, njun sin in zaščitnik te cerkve pa je izginil iz sredine in tam stoji sedaj premali kip sv. Janeza Evangelista. Nastavek je še dobro delo iz druge polovice XVIII. stoletja.

Na ev. strani je med dvema srednjima slopoma oltar Matere Božje čistega spočetja iz l. 1879, a s starejšim kipom. Drugih figur ni na njem razven dveh angelčkov pred stranskima pilastroma.

Sl. 29. Župnija Čadram. Tloris podružnice sv. Miklavža.
Merilo 1 : 300.

Na koncu stranske ladje je oltar sv. Janeza Nepomučana z njegovim kipom med kipi sv. Florijana in sv. Martina kot vojščaka. Na južni steni stoji sv. Križ v dolbini, ki je poslikana s podobami Matere Božje, sv. Janeza in sv. Magdalene. Spodaj je (nad oltarjem) kakih sto let stara podoba Marije Matere dobrega sveta.

Prižnica ima na ograji med šestimi stebri kipe štirih evangelistov v vihravi obleki in Kristusa v sredi.

3. Podružnica sv. Mohorja.

Skozi predloženi zvonik pridemo v ladjo in prezbiterij z zakristijo na južni strani (sl. 28 in tabl. 26). Ladja je razčlenjena s pilastri in obokana z banjo z vrezanimi kapami. Prezbitrij pa ima gotski obok z rebresi, ki rastejo iz sten; podpornikov nima, pač pa so vogli trostranega sklepa iz sekanega kamna. Zadnja stena ima okno s poznogotskim krogovičjem in iz iste dobe so poluokrožna glavna vrata v ladji in stranska v prezbiteriju, ki končajo s priskanim trolistom. Tla so iz zbite prsti, v ladji deloma iz nepravilnih plošč. Znotranjščina meri v dolžini 17.25 m, v širini pa 5.63 m oziroma 3.73 m.

Glede starosti je ta stavba posebno poučna. Ako gremo na prezbiterijev obok, vidimo da so stene nad obokom ometane, zglažene in pobeljene. Iz

tega sledi, da je imel prezbitarij prvotno raven strop in da zato nima zunaj podpornikov. Istodobna bo tudi tedaj ravno stropana ladja. Čvetera mala okna brez krogovičja v prezbitariju so morda še iz prvotne stavbe, o kateri se glede starosti samo to da reči, da je morda stala že sto let (lahko pa tudi manj), ko so jo koncem XV. stol. preustrojili v poznogotskem okusu. Tedaj so vstavili obok v prezbitariju, razširili okno za oltarjem in napravili dvoje omenjenih vrat. Zvonik so prizidali najbrž v XVII. stol., približno v istem času tudi zakristijo in so pri tem z njenim zidom zadelali kos okna v prezbitariju. Južna vrata v ladji imajo od zunaj letnico 1737, so torej iz tega leta, obokali so pa ladjo na novo pozidanih notranjih slopih in postavili pevski kor l. 1753, kakor se da sklepati iz sloga in iz napisa na slavaloku:

17 I H S 53

18 R 81

Obnovila (Renovatum) se je stavba l. 1881¹.

Nastavek glavnega oltarja ima štiri stebre z gladkimi valji in golšastim ogredjem, med njimi pa tri dolbine. V srednji stoji sv. škof Mohor poleg manjšega diakona sv. Fortunata, ki mu drži knjigo. V njej se čita: „Pojdite in učite vse narode do konca sveta“ (Mat. 28, 18—20). V stranskih dolbinah stojita sv. Matevž in sv. Jurij, v atiki pa je znamenje križa med štirimi otročji angelci, ki sedijo na njej in ogredju.

Nastavek koncem ladje na ev. strani je posvečen sv. papežu Urbanu, zaščitniku vinogradov, na atiki pa je doprsna podoba sv. Jožefa. Oba nastavka (brez prave vrednosti) je napravil l. 1882 Celjan Franc Krašovic za 735 gold.

4. Podružnica sv. Miklavža

stoji na ravnici nad vasjo Koritno in obstoji iz ladje s predloženo vežo, prezbitarija in k temu na desni prizidanega zvonika (sl. 29 in tabl. 27). Ladja je ravno stropana, kvadratični prezbitarij pa ima križni obok z rebresi, ki počivajo na konzolah. Cerkev je znotraj 17,3 m dolga in 7,6 m v ladji ter 3,8 m v prezbitariju široka. Ladjin strop obstoji iz uglajenik desk in je po profiliranih latah razdeljen v kvadrate po 80:80 cm. V teh so naslikane s črno barvo priproste rozete. Nad slavalokom se čita na tramu letnica 1632. Tla so v celi cerkvi iz zbite prsti.

¹ Vojniški župnijski protokol je bil vezan v pergamentno posvetilno listino naše cerkve. Prepis hrani deželni arhiv štajerski. Glasi se: Petrus Dei et apost. Sedis gratia Episcopus Coprulanus in Patriarchatu et diocesi Aquil. pro Rdm. D.D. Patriarcha Suffraganeus. Universis salutem. Harum Serie (?) Universis notum facimus, quod nos benediximus et dedicavimus et consecravimus ecclesiam Ss. Hermagorae et Fortunati Martyrum in monte Gertsas, quae est filialis plebis S. Georgii in Gonabiz. Cupientes quod dicta ecclesia a Christi fidelibus frequentetur, obsequiis . . . luminibus et aliis ad divinum cultum necessariis . . . Idcirco de omnipotentis . . . et beatorum Petri et Pauli praefatam ecclesiam in dedicationis et patrocinii . . .“ (Po prepisu dr. J. Pajeka). Peter Koprulanski je škofoval 1473—1513, v naših krajih pa je bil l. 1487 (Muchar, l. c. VIII, 150) in 1494 (Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stol. in ustanovitev ljubljanske škofije, 1908, str. 75 in 144).

Najstarejši del cerkve je prezbitarij z ladjo in sicer sta iz druge polovice XIII. ali začetka XIV. stol. Imenuje se cerkev vprvič l. 1391. Gotska glavna vrata in obok v prezbitariju ne dovolita iti nazaj čez l. 1250. Stolp je prizidan v XV. stol. Ker je bil prezbitarijev zid preslab, da bi nanj naslonili zvonikovo severno steno, so si na tej strani pomagali z odnašajočim lokom. Line zvonikove so ostroločne, vhod v njega iz prezbitarija je okrožno ločen, torej poznogotski. Na južni strani prezbitarija je prej moralo biti okno; ko so pa postavili zvonik, so predrli v zameno na severu novo okno in razširili okno na vshodu, kar se da sklepati iz poškodovanih starejših fresk.

Veža pred cerkvijo, ki nosi častitljivo ime — stara cerkev, je bila izkrajna na vse strani odprta in streha je počivala na štirih 2 m visokih vogelnih slopih. Pozneje — morda še ni od tega dve sto let — pa so sople za 1 m povišali in med njimi potegnili zidove ter tako napravili zaprt prostor s vhodom od severa in juga in majhno lino na zapad, a brez oken. Ta z edino linico razsvetljeni, kleti ali hlevu podobni prostor ni tlakan.

Vsa cerkev je bila znotraj na sveži zid poslikana in želeti je, da te slike odkrije večša roka. V prezbitariju na sklepniku je „Sveti obraz“ (volto santo) Kristusov, kakor se je kazal v Rimu na t. zv. Veronikinem prtu in je bil posebno v srednjem veku priljubljen. Na kapah so bili simboli štirih evangelistov. Pozna se še glava Lukeževega vola proti zapadu in peruti Janezovega orla na severu. Angel Matevžev mora biti na vshodu, lev Markov pa na jugu. Na vshodni steni je na levi sv. Miklavž, ki prinese trem devicam doto — vsled razširjenega okna je od Miklavževe podobe vse izginilo razven kosov nimba in roke, na desni pa je bil morda isti svetnik, ki reši k smrti obsojenega. Na stranskih stenah so stali menda apostoli, počenši na jugu s sv. Petrom, vsaj na severni steni se vidi — na levo od okna — sv. Jernej z nožem v roki (tabl. 28) in še kos tovariša, čigar pol strani je uničilo okno. Na južni steni najbrž ne bode ničesar, ker se je prezidala pri stavbi zvonika. Gospodov obraz na sklepniku in sv. Jernej sta precej dobro izvršena, tri device so pa surovo (mogoče starejše) delo. V ladji se poznata na južni in severni steni po dva križa v spomin cerkvenega posvečenja, potem sv. Krištof z Detetom na jugu (2:50 m širok in ok. 3:50 m visok) ter na severu poleg okna neka zgodba z mnogimi osebami, med njimi škofom in kraljem. Slike v ladji so videti precej pozne, morda iz XVI. stol.

Ker cerkev nima lastnega premoženja in imajo župljani izredne stroške pri stavbi nove župnijske cerkve, je bilo pričakovati, da bode c. kr. osrednji odbor za umetniške in zgodovinske spomenike na Dunaju izprosil pri c. kr. ministerstvu potrebne podpore. Stvar je sicer v najboljšem tiru, a žalida počasi napreduje, ker je že 10 let preteklo, kar se je izprošila. Že l. 1898 je dotična komisija cenila stroške na 1100 gold.¹ Ker se je imenovani odbor hotel poučiti o vrednosti fresk, je njen strokovnjak akademični slikar Teofil Melichar freske preiskal, o katerih je trdil, da so iz XIII., kvečemu iz začetka XIV. stol., in je zahteval, da se popravijo okna in streha.² Natančneje

¹ Südsteirische Post, 1898, 23. Juli.

² L. c. 1900, 31. marca.

je te poprave izrazila c. kr. namestnija mesca febr. l. 1902, češ da se naj rekonstruira vshodno okno, učvrsti obok, obnovi severno okno, stik zvonika z streho se naj pokrije s pločevino in naj se napravijo veternice v zvonikovih linah. Komisija je ta predlog podpirala in pri ministerstvu prosila za 320 K podpore¹. Ministerstvo je to svoto dovolilo² in omenjene poprave so se slednjič izvršile (iz seje 5. II. 1904). Tedanji konservator, visokošolski profesor Wist v Gradcu je priporočal³, da se odkrijejo tudi freske in komisija je obljubila izposlovati podporo⁴. Poleti 1908 je zahtevala proračun od župnijskega urada in do podpore ter izvršitve ne bo prišlo pred l. 1909.

Z ozirom na stavbo in freske je naša cerkev torej jako zanimiva, nič manj pa radi cerkvenega pohištva, ki tvori pravi starinski muzej (tabl. 29 zgoraj). Katerim svetnikom so njeni oltarji — razven glavnega — posvečeni, se ne da niti uganiti, ker so nastavki šele pozneje sem prenešeni in shranjeni, o srednjih kipih se pa tudi ne ve, odkod so. Da nastavki niso za to cerkev vstvarjeni, ni težko dokazati, saj so preveliki za to stavbo. Nastavek glavnega oltarja sega zadi za 11 cm pod oltarno mizo, stranska koncev ladje pa sta očitvidno preširoka, ker ne stojita sredi oltarne mize, in previsoka, ker se pod stropom upogibata. Potem so obhodovi podboji pri glavnem oltarju poznejši in na sredi glavnega nastavka in obeh koncev ladje so bili prvotno večji kipi, reliefi ali slike. Ko so postavili vanje sedanje male kipe, so v stranskih predložili prazno desko kot podstavek, v glavnem pa tabernakelj. Naslovne podobe so pri stranskih nastavkih predstavljale izprva sv. Roka in sv. Boštjana (sedanja kipa sta sv. Magdalena in sv. Andrej), kakor kažeta napis, napis glavnega oltarja se pa je izgubil, a najbrž je bil izrezljan sv. Janez Krstnik. Napis na oltarju koncev ladje na ev. str. se glasi:

RECTORE PAROCHIE
FABIANO SEBASTIANO GLAVINICH
— DE GLAMOTSCH —
ET VICARIO ANDREAS GOSTNIK HÆC
ARA HONORI DIVI ROCHI ERRECTA FVIT
MDCLXXXIV.

Oltarček na ep. strani nosi do črke enak napis, samo mesto ROCHI se čita SEBASTIANI in letnica je MDCLXXXV. Ta dva oltarčka (in tudi njihov tovariš v prezbiteriju) sta torej stala v neki cerkvi konjiške župnije, in sicer ali v Konjicah, ali pa v cerkvi, kjer je bil nameščen vikarij, torej ali v Zrečah, Čadramu ali morda v Ločah⁵. A dotična cerkev mora biti ob stenah 5 m visoka, ali pa mora imeti enako visoki, nasproti si stoječi kapeli. Tu pride v poštev čadramska župnijska cerkev, ki je bila 8 m široka in visoka, ter je imela do leta 1765 raven strop in majhen prezbiterij. Ko so

¹ MZK, 1902, 54.

² MZK, 1902, 207.

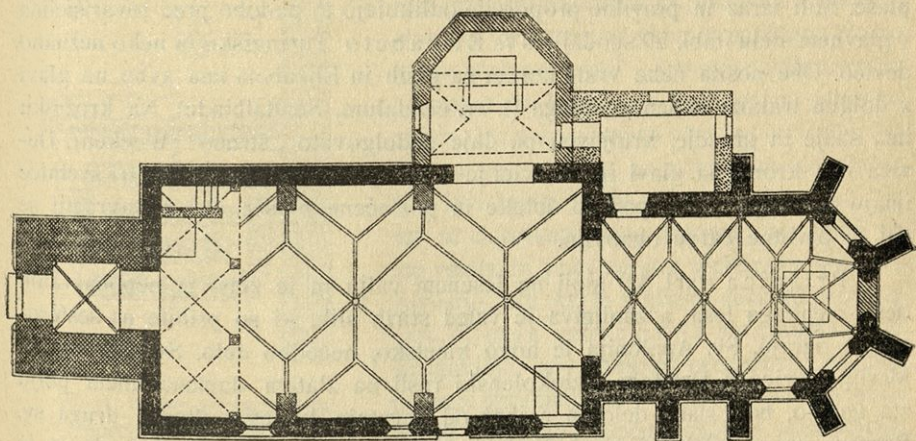
³ MZK, 1904, 32.

⁴ MZK, 1904, 153.

⁵ Po poročilu g. župnika J. Bezenška je bil l. 1684—1685 Andrej Sgosnig (!) čadramski vikarij, torej isti ki se imenuje v napisu.

torej cerkev pod prvim župnikom prezidali, so spravili vse štiri nastavke k sv. Miklavža in kakor so jih tedaj postavili, so še dandanes. Samo glavni nastavek se je l. 1850 prenovil, kakor priča napis zadi: „1850 /Sankti/ Nikolau/us/ Renovatum“. Na ta nastavek so zadi obešali albe. Prvi trije žebliji so za kratke (napis: „brevissimae“), drugi trije za srednje (mediocres), zadnji trije za dolge (longissimae).

Nastavek glavnega oltarja obstoji iz dveh stebrov na vsaki strani dolbine, ki nosita čisto ravno ogredje in atiko z dvema pilastroma. V sredi atike je starinska slika Marijinega brezmadežnega spočetja. Marija Devica z dvanajst zvezdami okoli glave stoji na polumescu vrh kače med

Sl. 30. Župnija Čadram. Tloris podružnice sv. Barbare.
Merilo 1 : 300.

sv. Anó in sv. Joahimom. Desnico iztega proti materi, z levico pa sega po liliji, katero ji daje njen oče. Nad njeno glavo se vidi golob sv. Duha in Bog Oče z razpetima rokama med dvema angeloma. Ob straneh stojita kipa dveh sv. mašnikov, na ogredju pa sedita dva otroška angelčka, eden z godbenim triangulom, eden na vrhu pa z goslimi. Nad obhodom stojita dva sv. škofa, eden zaznamovan kot sv. Blaž. V srednji dolbini pa je na levi mali (97 cm) gotski kip sv. škofa Miklavža (tabl. 30), zraven pa za tretjino višji isti svetnik v baroknem okusu (1:20 m). Prvi poln miline in pobožnosti, drugi brez oduševljenja.

Nastavka obeh oltarčkov koncem ladje imata samo po eden bogato izrezljan steber ob straneh srednje podobe, potem celotno ogredje in atiko. Ob straneh vidimo vigujaste in vitičaste okraske z angeli, ki so imeli razna godala. Ti angelčki spadajo na ogredje velikega oltarja. Na atiki pa sta v obeh nastavkih v reliefu upodobljena dva speča svetnika — zastopnika Sedmerih spečih mladeničev, ki so bili po legendi za Decija v neki votlini blizu Efeza zazidani. Na ogredju sedita po dva angelčka, deloma z orodjem.

Osrednji kip levega nastavka predstavlja sv. Katarino Aleksandrijsko s kolesom in palmovo vejico, na desnem pa je kip sv. Andreja (visok 95 cm, tabl. 30). Svetnik je oblečen v zeleno, na prsih speto in spodaj z zlatom obrobjeno opravo ter nosi pozlačen in znotraj lilasto podvlečen plašč. Iz suhega obraza z dolgimi lasmi in dvodelno brado brez brk pod nosom mu sije sveta resnoba. Oči so se kiparju manj posrečile, tudi kodri koncem las in brade so shematični, slednjič je podoba od pasu navzdol prekratka. Vendar pa zasluži pozornost kot resno delo iz konca XV. stol.

V nastavku četrtega oltarja (sredi severne ladjine stene) so še trije gotski kipi. Na atiki je sv. Magdalena z razpetimi lasmi in turbanom na glavi ter drži v levici posodico za maziljenje, z desnico pa elegantno vzdiga plašč. Mili izraz in pravilne proporcije odlikujejo to podobo pred tovarišicima v glavnem delu (tabl. 29 spodaj): sv. Elizabeto Turingiško in neko neznan devico. Obe nosita neke vrste korzet na prsih in Elizabeta ima avbo na glavi z dolgim trakom svilenega blaga (t. zv. cendalum, Sendalbinde). Na krožniku ima sadje in grozdje, kruljevcu pa daje podolgovato „štruco“ (Wecken). Devica ima krono na glavi in v levici je držala palmovo vejico. Vse tri svetnice imajo temno barvane spodnje obleke in pozlačene plašče. Pri restavraciji se naj te prvotne barve obnovijo.

Prižnica (tabl. 32) stoji na lesenem valju in je zbita iz nepobarvanih desk mehkega lesa, a zanimiva je vsled štirih slik, ki so pribite na šestestrano ograjo. Sv. Apolonija je novo kmetsko, nečedno delo. Sv. Barbara in Marija Devica z Detetom v dokolenski rasti na zlatem damasciranem polju sta gotsko, bolj slabo delo in najbrž od perutnicakega oltarja, druga sv. Barbara pa, v pokrajini pred modrim nebesom in v živahnih barvah, je iz XVII. stol. in prav dobro izvršena. Tako je ta prižnica s podobami iz raznih dob in razne vrednosti ilustracija za ves značaj cerkve sv. Miklavža.

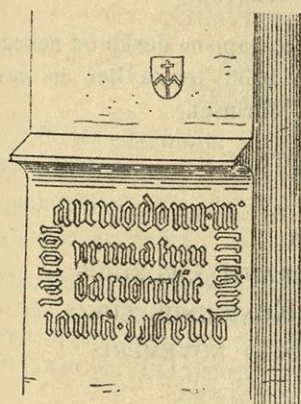
V zakristiji se shranjuje mašni plašč 112 cm dolg in 71,5 cm širok (tabl. 31), ki ima na poznejšem rdečem ripsu v sredini star poznogotski vezen križ. Križ je drevo življenja, zato zelen in zelene ornamentalne vijuge se razpletajo poleg njega. Podoba Vzveličarjeva je realistična in posebej na platno vezena ter pritrjena na sredo. Napisni listek nad glavo ima gotske pismenke *inri*.

Gotski kelih (visok 19,7 cm, čašina šir. 9,7), ima šesterolisto nogo s predrto galerijo, gladko čašo in na 4 rombičnih izrastkih vozlovih napis: *inri* spodaj in zgoraj na držaju pa: *maria hilf*.

Pri velikih vratih v cerkvi leži na tleh kamnito korito (120 cm dolgo, 52 cm široko in 28 cm visoko), o katerem gre prazna pravljica, da so Turki v njem napajali konje in ga tukaj pustili in od njega je dobila okolica Koritno ime. Korito je preplitvo za antičen sarkofag (na koncih ima 10 cm globočine, v sredi 19 cm), je torej srednjeveško in je bilo nekoč vzdano v steno kot shramba za blagoslovljeno vodo. Na dveh straneh je zato še ometano in zgoraj se poznajo dolbine, kjer je bil pritrjen pokrov, ki se je dal zapirati.

5. Podružnica sv. Barbare.

Na prijaznem gričku med vinogradi stoji ta resna in prostorna stavba, obrnjena proti vshodu. Znotraj je 29·5 m dolga ter 6·75 m v prezbiteriju in 9·60 m v ladji široka (sl. 30 in tabl. 33). Prezbiterij obstoji iz treh svodnih polj in trostranega sklepa ter je krit z zvezdnatim obokom z rebresi. Od zunaj ga podpira sedem podpornikov — osmega so odstranili pri zidanju poznejše zakristije. Rebresa počivajo na 8 šesterovoglatih služnikih s podstavkom in priprostim kapitelom brez rastlinskih okraskov; v voglih pri slavaloku pa nosita rebresa dve konzoli s podobama bradatega moža (na levi)

Sl. 31. Napis pri čadramski podružnici sv. Barbare.

in zagnjene deklice (na desni). Trije srednji sklepniki so večji in nosijo podobe, prvi nad oltarjem lep relief sv. Barbare z mečem, stolpom ter krono na glavi, drugi Mater Božjo z Jezuščekom, tretji — mnogo slabše izvršena — zopet sv. Barbaro s kelihom in palmov vejico. Dve zanimivi skulpturi (tabl. 34) služita kot kapitela na priprostem slavaloku. Na levi ležita krilat štirinožen zmaj in lev ter se dobrikata drug drugemu, na desni pa sta vstala in zmaj se je z afektirano sramežljivostjo (ali kaj?) z glavo zasukal proč od leva. Čvetera gotska okna so izgubila svoje krogoviče, ono koncem prezbiterija je bilo pozneje spremenjeno v čveterioglato, dandanes pa je zazidano. Dočim obok v prezbiteriju dosega v sredini višino 10·55 m, je ladjin

obok za dva m nižji (8·43 m). Ladja je bila namreč izkraj znotraj mnogo višja s pobeljenimi stenami ter lesenim ravnim stropom. Zato tudi ni bilo nobenih podpornikov zunaj, kakor se nahajajo pri prezbiteriju. Kakih 50 let po ustanovitvi cerkve so obokali tudi ladjo s pomočjo štirih slopov, ki so jih pozidali v notranjščini. Pobeljene notranje stene nekdanje ravno stropane ladje pa se še vidijo nad obokom, tudi zakriva obok del južnega okna koncem ladje, kar bi ne bilo mogoče, ako bi bil prvoten. Tudi presek rebres v ladji je priprost, v prezbiteriju pa in pod stolpom ima podobo grške. Tudi tukaj nima nobeno izmed trojih južnih oken starega krogoviča, vidi se pa, da je vsepovsod izsekano. Pevski kor je šele iz XVIII. stol. (1737). Zvonik ima v pritličju križni obok na konzolah s figurami glav — vidimo glavo otroka, mladeniča, in v peči zaviti glavi ženske in moža. V prvem nadstropju, ki ima tudi križni obok na konzolah, se je stolpov zid ločil od fasadnega zidu, zato nista bila ob enem pozidana, vendar pa so se odločili postaviti tudi stolp, še predno je bila fasada ometana. Od sredine tretjega nadstropja naprej pa je zvonik pozneje povišan. Značilna ostra streha kaže v XVII. stol. Zunaj je cerkev ometana, a belež je že izpran in zato govorijo ljudje o črni cerkvi, črna pa je neki zato, ker so Turki nanjo streljali, ali pa ker je omet z vinom pomešan. Pod venčnim zidcem prezbiterijevim je v krepkih rdečih črtah na belem polju naslikana red gotskih trolistov (Dreipass) z

visečimi troperesnimi listi deteljice; isti motiv se ponavlja vrh pritličja zvonikovega. Na južni strani med prvim in drugim oknom se poznajo sledovi visoke podobe sv. Krištofa z Detetom na levi rami. Severna kapela je pozidana l. 1689.

Napisi na stavbi in cerkveni opravi so najboljši tolmač cerkvene zgodovine.

1. Na zahodnem južnem podporniku prezbiterija beremo, kdaj je bil temelj položen (l. 1452; sl. 31).

anno . dom(ini) . m . cccc . qui(n) quagec(im)^o II°
in . vig(ilia) jacob(i) . prima . fundacio . eccl(es)ie .

2. V južni dolbini, kjer je sedež celebranta, je napisna deska od nekega odpravljenega oltarja, ki je bil najbrž l. 1632 (ali 1636) postavljen na čast Materi Božji; oskrbela sta ga Jurij in Kunigunda Marinšek¹.

HOC · OPUS · AD · DEI · OMNIPOTEN
TIS · GLORIAM · DEI
PARAE · VIRGINIS · MARIA
E · SINGULAREM · REVERENTIAM · FIERI · CURAVIT · GEORGIUS
MARINSCHER · CUM · SUA · CONTHORALI · KUNIGUNDE · SUB
ANNO · MDC · XXXII · AD · INITIUM · MENSIS · NOVEMBRIS

3. Na kropilniku stranskih vrat je letnica 1645.

4. Na velikem oltarju čitamo, da je bil l. 1651 postavljen na stroške vernikov, ko je bil Baselli konjiški župnik in Kersch (filozofije magister) kaplan.

TRIUMPHATRICE · MARTYRI · GLORIOSAE
VIRGINI · BARBARAE · ARAM · HANC · HONORIFICAM · PIORUM · FIDELIUM
MANIBUS · EXTRUCTAM · EORUMDEM · IMPENSIS · EXORNARE · FECIT
IOANNES · PAULUS · BASELLI · S · THEOLOGIAE ·
DOCTOR · HUIUS · ECCLESIAE · RECTOR
COOPERANTE · COOPERATORE
RDO ET · DOCTISS · GEORGIO · KERSCHIN · PHIAE MAGRO · ANNO
INCARNATIONIS · DOMINICAE MDCLI ·

5. Na pragu pred velikim oltarjem se čitajo črke:

A · 1 · 6 · 5 · 6 · K · V ·

ki spominjajo na zreškega župnika Adama Kronabetvogel. Morda je dal na svoje stroške napraviti tlak pri oltarju ali v prezbiteriju.

¹ Ni verjetno, kakor se trdi, da bi bil ta napis spadal k oltarčku sv. Družine. Tam ni zanj prostora, pa tudi naslov je različen. Vsak izmed naših treh oltarnih napisov pove, komu je nastavek posvečen — prvi sv. Barbari, oni sv. Družine — Rojstvu Zve-
ličarjevemu in ta naš — Bogu in Mariji Devici. Mogoče je stal koncem ladje
tam, kjer je sedaj prižnica.

6. Oltarček sv. Družine ima napis, iz katerega sledi, da ga je posvetil še pred l. 1652 župnik Janez Pavel Baselli na čast „večnega in časnega rojstva Jezusa Kristusa“, pozlatiti ga pa je dal l. 1681 župnik Boštjan Glavinič.

AETERNAE
AC · TEMPORALI · IESU · XPI ·
GENERATIONI · IO · PAUL · BASELLI · TH ·
DR · PROT · APOCUS · CAN · OLOMUCENSIS
ET · PAROCH · GONOVICEN · SACRAVIT · PAROCHIAE
GONOVICENSIS · RECTORE · SEBASTIANO
GLAVINICH · DE · GLAMOTSCH · SACELLANO
CAESAREO · FIT · HAEC · SACRA · ARA
DEAURATA · ANNO · VERO · MDCLXXXIX

7. Na slavaloku severne kapelice stoji v treh vrstah zapisano, da je bila postavljena l. 1689 v čast Karmeljski Materi Božji, ko je bil konjiški župnik Glavinič, tedaj že imenovan senjskim škofom, kaplan pa Matija Kalčič iz Kamnika.

RECTORE PAROCHIAE GONOVICENSIS SEBASTIANO GLAVINICH DE GLAMOTSCH
SACELLANO PERPETUO AUGUSTI CESARIS LEOPOLDI IMI/NEC NON NOMINATO
EPISCOPO SEGNIENSI COOPERATORE VERO DNO MATTHIA CALCZICZ LITHO
POLITANO SACELLUM HOC VEN/NERATIONI MATRIS DIVAE VIRGINIS DE MONTE
CARMELO ERRECTUM FUIT MDCLXXXIX

8. Na sprednji strani pevskega kora je slikana letnica 1737.

9. Na prezbiterijevem slavaloku se poroča o prenovljenju te krasne podružnice l. 1878, ko je na povabilo župnika Jurija B(ezenšek) dal potrebne nasvete graški arhitekt R. Mikovics, dekorativno pa je stavbo poslikal J. Gfrerer. Napis se glasi:

Renobatum 1878 G(eorgio) B(ezenšek), inv(en)it R. Mikovics, Joh. Gfrerer pinxit

Krasen nastavek velikega oltarja spada med izborna dela t. zv. nemške renesance (tabl. 35). Na nizkem podstavku s konzolami in poznejšem tabernakljem v ospredju se dviga glavni del s široko dolbino med dvema izrezljanima stebroma in stranskima dolbinama, ki sta pritaknjeni kakor peruti kakega gotskega nastavka. V dolbinah stojе kipi treh mučenic — sv. Cecilije, orjaške sv. Barbare in sv. Katarine Aleksandrijske. Nad ogredjem se glavni del ponavlja v manjših razmerah in z malo izpremenjenimi dekoracijami. Med dvema spoznavalkama — sv. Klaro in sv. Terezijo — zremo tu kraljico devic, Marijo z Detetom. Z izsekanim strostranim čelom in Imenom Jezusovim završuje nastavek. Konzole, stebri, ogredje, čelo — vse to spominja na antiko in na pravo laško renesanco, duh pa, v katerem je nastavek komponiran, je še gotski. Gotski okus se kaže, da je nastavek dvakrat tako visok kakor širok, da se povsod povdarjajo vertikalne črte proti horizontalnim, da se nikjer ne vidijo gladke ploskve, ampak sami bogati detajli, da je celo obris oltarjev ali silhueta ravnotako ostro-ovalno zaokrožena kakor pri poznogotskih

nastavkih. Radi te silhuete zremo tudi ob straneh glavnega ogredja dve zavihani dekoraciji, ki spominjata na kljune pri ladjah ali še bolj na zavihane veterne (t. zv. Gospejine čevljičke) poznogotskega lesorezbarstva. Samo osnova tega nastavka je torej laška, vse drugo je pa nadaljevanje domače gotske umetnosti; zato smemo ta nastavek prištevati med posebno lepa dela gori omenjene nemške renesance. Lepo so dovršeni tudi precej oživljeni kipi in pa mične angelske glavice, ki krasijo podstavke, stebre, frize in kote poleg okvirjev in se jih skupaj štirinajst našteje. Tako je ta nastavek s svojimi srečnimi proporcijami, finim rezbarstvom in bogato polihromijo res pravi kras cerkve in prav na svojem mestu. Zakaj tudi gotski nastavek iz konca XV. stol., iz dobe cerkvene stavbe, bi moral biti enako visok, enako drobno izrezljan, z enako razporejenimi kipi — z edinim razločkom, da bi tak nastavek s svojimi stolpiči in fjalami bil prozoren, da bi tudi okno koncem prezbiterija prišlo v poštev, česar renesanski umetnik ne more doseči. Naj sta si poznogotski in ranorenesanski nastavek še tako sorodna po duhu, ta razloček pa vedno ostane, da gotski ornamenti kakor debla v gozdu v prostoru razstavljeni kipijo na kvišku, renesanski okraski pa so na ploskvi, na steni razporejeni in drug nad drugim nagromadeni. Zato pa ohrani vsak teh slogov svojo lepoto, da nemška renesanca je še nekako bolj zanimiva, ker je v njej toliko originalnega subjektivnega novega okusa, dočim se pozna gotika razvija po okoščenelih pravilih propadajočega sloga.

V istem slogu in — kolikor se da soditi po obrisih perut nastavkovih — najbrž tudi delo istega mojstra je oltar sv. Družine (tabl. 36). Oltarček se vzdiguje na nizkem podstavku, kjer dva leva s ptičjimi nogami ob straneh napisne tablice služita stebrom v podložke. Posebnega pomena najbrž nimata. Lev kot nositelj stebrov je prešel iz azijske umetnosti v romansko in je bil posebno v Lombardiji običajen. Ako kaj pomeni, pomeni k večjemu, da morajo vse zle sile služiti dobremu. V glavnem delu vidimo dva zavita in z grozdom opletena stebra, ki vrh korintskih kapitelov nosita golšasto ogredje. Venec, spleten iz traka in sadja, krasi friz, na gejonu pa je napis:

MILLE · CLYPEI · PENDENT · EX · EA · OMNIS · ARMATURA · FORTIUM.²

V srednji dolbini je v bogatem okvirju, sestavljenem iz petero angelskih glav in grozda, vzbočena podoba Device Marije z Detetom v naročju, z Jožefom na desni, Elizabeto in Caharijem na svoji levi; Janezek pa je pokleknil z enim kolenom na tla in ponuja Božjemu Detetu ovočja. Bog Oče pa se je prikazal med angeli v oblakih in priča z iztegnjeno (ne blagoslavljajočo) roko, da je ta njegov Sin, nad katerim ima dopadenje. Zanimiv je razvoj obiteljske slike sv. Družine. V XV. stol. nastopijo skupine Marije

¹ Z navdušenjem ga je opisal J. Somrek (Dom in Svet, 1896). Za njegovo obnovitev ima zasluge tudi konserv. J. Graus. Kirchenschmuck 1878, p. 98.

² Rek je vzet iz Vis. pesni 4, 4: „Tvoj (nevestin) vrat je kakor Davidov stolp, ki je zidan z branili; na njem visi tisoč ščitov, vse orožje močnih“. Nevestin vrat je podoben belomarmornatemu stolpu z okroglimi štiti, ki so orožje zoper sovražnika. Tukaj se prisposoda naobrača na božjo in človeško naravo Zvečarjevo, kakor bomo videli pozneje.

Device in sv. Ane — te podobe se imenujejo sv. Ana Samotretjica — potem se razširijo v XVI. stol. z bližnjimi sorodniki Marije in Ane ali pa Elizabete — take podobe zovejo Nemci „hl. Sippe“ sv. Rodovine; v XVII. stol. pa se te obširne predstave skrčijo in ostanejo samo Marija, Jezus in Jožef. Šele sedaj postane sv. Jožef tudi v podobah ravnopraven ženin Marijin. Prejšnji umetniki so ga dostikrat stavili kam v kot ali ozadje. Tukaj torej imamo relief Marijine rodovine, v preozkem pomenu tudi nazareške družine. Ob straneh stebrov pa vidimo sv. Ignacija Lojolanskega in sv. Frančiška Ksaverija v krasnih, zaokroženih oltarjevih perutnicah. Njih obrisna črta se začne spodaj s ptičjo glavico, nato se zavije navzgor in se ozaljša z angelsko glavico, slednjič prehaja v gornje truplo dolgovratega in krilatega pava s krono na glavi!

Atika posnema razdelitev glavnega dela. Mesto stebrov pa vidimo dve ženski nosiljki (karjatidi), ki stojita na podstavkih s ščitoma. Na teh je orožje vpodobljeno: Top, puška, meč, zastava in boben z dvema igralnima batičema se vidijo na levi strani, na desni pa dva bobenčka in dva batiča, zastava, pištola, meč, trobenta, sulica in čelada — to orožje je torej tisti arzenal, na katerega se sklicuje napis: . . omnis armatura fortium. Med ščitoma pa stojita po koncu dva grifa in nosita Basellijev grb s prelatskim klobukom z 12 čopi. Grb je razpolovljen: zgoraj neseta dve ptici krono v kljunih, spodaj pa so tri ležeče kosti (?). Čelada s krono in ponovljenim, nazdol (radi: basso, Baselli?) letečim golobom. Med karjatidama je v „gotskem“ čveterolistu, sestavljenem iz štirih angelskih glav, relief Savlovega spreobrjenja. Ob straneh atike vidimo doprsni podobi bl. Alojzija in bl. Stanislaja Kostke z molekom v roki. Oba sta bila, ko se je slikal naš oltar (1681), šele blaženim prišteta in sicer Alojzij l. 1621 in Stanislaj l. 1670. Mogoče je torej, da je stranski oltarjevi perutnici z jezuitskimi svetniki, dodal šele Glavinič l. 1681, posebno ker ti svetniki in blaženi nimajo idealnega stika z drugimi podobami oltarčka. V obče se vidi po slogu naš oltarček mlajši, ko nastavek glavnega oltarja. Iz renesance prehajamo v baroko; ta čut vzbujajo v nas zaviti stebriči in preobložena dekoracija, ki je dvakrat obilnejša kakor na starejšem izvirniku. Okraski stranskih perut atike so zopet izredno bogati. Koncem glavnega ogredja štrli vstran karnizu podoben motiv, poleg raste vinska trta, na katero se spuščajo navzdol ptice (motiv iz grba), vrh podob pa se stegajo dolgi krilati ptičji vratovi, da bi iz cvetečih kelihov posrkali slad. Sredi izsekanega in vsločenega čela se dviga iz grmade prerojeni feniks, da poleti z razpetimi perutmi v jutrovo deželo.

Vinska trta je običajen okrasek nemško-renesanskega nastavka in nima simboličnega pomena. Stebre zato opleta, ker posnema poznogrške in zgodnej-bizantinske ravnotako opletene stebre. V grško umetnost pa so uveli ta motiv Sirci; v njihovih delih je igrala trta radi svoje dekorativne lepote in uporabljivosti veliko ulogo. Pa tudi cvetlice in ptice na našem nastavku nimajo nobenega globljejege pomena. Lepe so, razveseljujejo oko in krasijo nastavek — to je edini vzrok njih bitja. Renesanska umetnost se veseli življenja in si ne da predpisovati od suhoparne bizantinske in romanske simbolike; vrgla jo je v stran k stari šari. Častitljiva simbolika, dete starega orienta, umre z

renesanco. Ali je bilo prav jo ugonobiti, je drugo vprašanje. Njen duh pa še živi v liturgiki.

Kdor svoj grb postavi na kakšen predmet, označi ta predmet kot svojo last, ali če ga je dal že od sebe, kot svoj dar. Basellijev grb nam kaže nastavek kot Basellijev dar. Ako bi se dalo dokazati, da Janez Pavel Baselli ni gođoval dne 26. junija, kakor je verjetno, ker je ta patrociniј po Benečanskem zelo razširjen, ampak je smatral za svoja zaščitnika sv. Janeza Krstnika in sv. Pavla apostola, potem bi našli na nastavku ta dva njegova patrona. A mislim, da se mora relief sv. Pavla razlagati iz celotnega pomena našega nastavka.

Tega nam pa pojasni napis. Posvečen je nastavek „večnemu in časnemu rojstvu Kristusovemu (aeternae ac temporali generationi)“. Od vekomaj se je Sin božji rodil od Očeta, ki se vidi v spodnjem reliefu na oblakih, kažoč na Sina, v času pa se je telesno rodil iz Marije in iz rodovine, katero vidimo zbrano na isti podobi, duhovno pa se rodi v srcu vsakega vernika, kakor n. pr. spreobrnjenega Pavla. Božja in človeška narava Kristusova je najboljša obramba kristjanov. Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Ta deviza, kakor so v tedanjih humanističnih šolah imenovali take reke, se nanaša po tedanjih šolskih pravilih najprej na simbolično sliko — tukaj oba ščita s prej opisanim orožjem — potem pa se skladata deviza in simbol z idejo celega predmeta, tukaj z idejo „večnega in časnega rojstva Kristusovega“. Da je to res, smo že videli. Podoba feniksa na vrhu pa sklepo idejo obojnega rojstva, ker tudi Jezusova človeška narava je postala deležna večnosti, odkar je vstal kakor feniks od mrtvih. Jezuitski svetniki pa ne stojijo v nobeni zvezi z osrednjo mislijo, ampak so najbrž le ponižni tribut hvaležnega jezuitskega učenca Glaviniča (?).

Na severnem zidu ladje je oltar s prenovljenim baroknim nastavkom brez posebne značilnosti ali cene. V glavnem delu zremo sliko sv. Ane z Marijo Devico in sv. Joahimom. V knjigi, iz katere se uči Marija čitati, se bere: Initium sapientiae timor domini Eccl¹ (Začetek modrosti je strah božji). Ob straneh sta kipa sv. Lucije (?) in sv. Apolonije. Na atiki zremo v sredi oljnato sliko klečeče spokornice sv. Magdalene, ob straneh pa sv. Vida in sv. Antona Puščanika ter sv. Uršulo in sv. Kristino (?). Oba moška svetnika sta po slogu za sto let mlajša in tudi po ideji ne spadata na ta nastavek, ki je posvečen samim svetnicam.

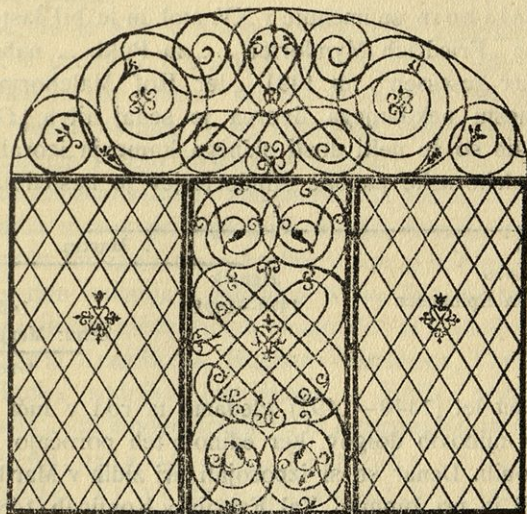
V karmelski kapelici je na oltarju edikula z dvema stebroma in topim čelom; ob njeni strani stojita dve karmeličanski svetnici, sv. Terezija s peresom in sv. Marija Magdalena de Pazzi s križem v roki (1669 svetnicam prišteta), v sredi pa je oljnata slika z Marijo Devico in Detetom, ki delita škapulir sv. Tereziji na levi, Janezu Avilanskemu (?) na desni. Sliko je izvršil N. Kraus v Gradcu².

¹ Pravzaprav se nahaja ta rek v psal. 110, 10.

² L. 1878, ko so vso cerkev po prizadevanju župnika J. Bezenška prenovili, so odstranili dva oltarčka sv. Mihaela in sv. Vida. Zadnji je stal na mestu, kjer je sedaj oltar sv. Ane. Stekleni posodici s sv. ostanki teh oltarjev so poslali škofijstvu v Maribor. Na eni je grb patriarha Marka Barbo (1471—1491), grb na drugi se še ni določil.

Na južni ladjini steni stoji visoko na konzoli med dvema oknom prenovljen in ves pozlačen prvotni gotski kip sv. Barbare z velikega oltarja (tabl. 30). Svetnica nosi damascirano spodnjo obleko in plašč, v desnici drži knjigo s kelihom, v levici pa palmovo vejico. Ovalni obraz obkrožajo bogati kodri in venča ga velika krona. Delo je prav dobro in mirna resna podoba vzbudi v nas čut spoštovanja do velike mučenice.

V zakristiji se shranjujeta dva stara keliha. Eden je gotski, 19 cm visok, s krogovičjem vrezanem na vozlu na nogi, z angelskimi glavicami z nimbi. Drugi pa je 23 cm visok, gotski v stavbenih motivih, renesanski pa po svojih okraških. Ima podvojen vozal in nad zgornjim vozalom stoji beseda MARIA, pod njim pa IHESVS.

Sl. 32. Župnija Čadram. Kovana železna ograja v kapelici nekdanj kartuzijske Oplotniške graščine.

Prižnica v cerkvi je moderna, s podobami evangelistov.

Cerkev sv. Barbare je izmed najbolj zanimivih in lepih v dekaniji, želeti je, da bi bodoči rodovi obnovili tudi njeno zunajnost, in ne pozabili pri tem na sliko velikana sv. Krištofa.

6. Graščina Oplotnica, dvorec Malahorn in gradišče Koritno.

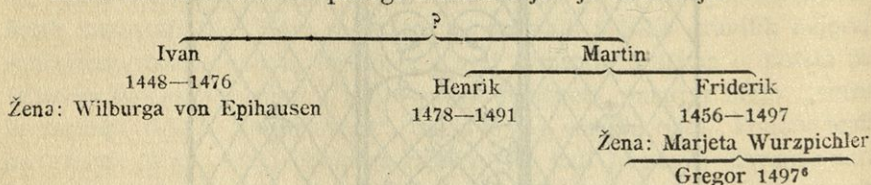
Graščina v Oplotnici, pozidana začetkom XVII. stol., je bila nekdanj last kartuzijanov, sedaj kneza Windischgrätza in služi za stanovanja uradnikov. Edina znamenitost je kapela koncem 12·20 m dolge predsobe, kjer so se zbirali verniki, ki pa obenem služi kot mostovž ali lopa za sosednje prostore. Kapela je štirikot s stranico 3·55 m in je s križnim svodom obokana. Svod je ozaljšan z obilnimi ornamentami iz štuka. V sredi je kelih s hostijo, obdan od štirih angelskih glavic in štirih medaljonov z naslikanimi angeli. Dva izmed njih imata simbole sv. Hugona. Nastavek oltarjev obstoji iz večje slike

Mater Dobrega sveta in manjših slik sv. Janeza Krstnika, kartuzijanskega in posebej žičkega zaščitnika, ter sv. Hugona, opata Linkolnskega, o katerem so krivo mislili, da je bival tudi nekoliko časa v Žički kartuziji. Na steni sta še sliki sv. Barbare in sv. Janeza Nepomuka. Pozornost zaslužita dva izrezljana stara stola s pilastri in vložki, kovana železna nosiljka za svečo na steni in kovana ograja, ki loči kapelo od predsobe (sl. 32). Kapela je bila l. 1631 posvečena za časa priorja Viana Gravelija¹.

Ker so kartuzijani že l. 1182 dobili v last Oplotnico, so najbrž tudi v srednjem veku imeli tukaj svojo pristavo. O kakem Oplotniškem gradu pa ni ničesar znano². L. 1213 se sicer imenuje vitez Siboto Oplotniški, a spadal je najbrž v vrsto onih vitezev, ki so imeli v lasti kos vasi ali pa celo vas in so se po njej imenovali³.

Dvorec Malahorn se imenuje v XV. stol. in je bil last Mindorferjev⁴. L. 1486 se imenuje „Friedrich Myndorfer ... zu Pukh .. nahe bei Malchorn in Gonobitzer Pfarr gesessen“, in 1491 „der Hof Malchorin bei Gonobitz gelegen“⁵. Na mestu nekdanjega dvorca je sedaj njiva „Groblje“ v lasti Jožefa Kmeteca; tam so že neki dosti zidnega kamenja izorali.

Rodovnik malahornske panoge Mindorferjev je naslednji:

Skozi petdeset let (1448—1497) gledamo ta rod v luči zgodovine, ali pravzaprav v luči njihovih dolgov, ker edino o teh poročajo listine. Slednjič so v dolgovih utonili. Denar so si izposojali pri židih v Mariboru in Radgoni (1478, 1487, 1488) in pri župniku Val. Fabriju v Konjicah (1487). Bratovščina sedem žalosti v Konjicah je slednjič kupila njih posestvo in plačala dolgove proti temu, da bode Gregor Mindorfer njen beneficijar, ako postane duhovnik, ako pa ostane lajik, sme posestva kupiti nazaj. Kaj se je zgodilo, ne vemo⁷.

Gradišče v Koritnem. Kakih 10 minut proti jugozapadu od podružnice sv. Miklavža je njiva, kateri rečejo „Na gradišču“. Njen južni rob je podzidan in je za 1½ m višji, ko spodaj ležeča sosednja njiva. Nakopali so na njej mnogo navadnega kamenja, katero se vidi ob kolovozu v več grobljah. Njiva in zemljišče, na katerem stoji cerkev, sta v posesti istega

¹ L. 1633 so kmetje grad poropali. Orožen, Celjska kronika str. 138.

² Janisch, l. c. II, 406 meni, da je grad že bil pozidan v XI. stol.!

³ Zahn, UB. II, 189.

⁴ Vas Malahorn se imenuje 1163 Malchen, 1386 Malachorin, 1402 Malachoren in 1431 Malacharen. Zahn, ONB p. 325.

⁵ Orožen, l. c. III, 233 in 236.

⁶ Pajek, Zgodov. polič. župnije p. 36.

⁷ Ni nam znano, v kakšnem sorodstvu so bili naši Mindorferji s slavnejšo panogo, iz katere je bil istočasno z našim Henrikom Krištof M., štajerski deželni upravnik, ki je prejemal tožbe radi dolgov Henrikovih. Neki Krištof M. je dal tudi dovoljenje, da se na njegovem posestvu pozida cerkev sv. Treh kraljev v Slov. gor. Orožen, I, 612.

Franca Lipuš p. d. Wodán (Adam). Ali je bilo res tukaj gradišče, se ne da kar tako dognati. Kamenje je tako, kakor se izkoplje tudi v drugih tamošnjih njivah in kakor ga je videti nakopičenega v dolgih redih v mejah nekega pašnika na potu od te njive do cerkve. Podzidje ni zidano, ampak je po običaju suh kamen položen drug na drugega, in slednjič tudi lega za brambo ni primerna. Ravno poleg njive pa je na zapadu z gozdom poraščen nizek grič, čegar vrh je raven ter od severa proti jugu 50 korakov dolg, širok pa 18 korakov. Proti zapadu in jugu padajo njegove stranice strmo in globoko proti bližnjemu potoku, proti zapadu (opisani njivi) je globočina majhna. Le na severu se drži z okolico skupaj, a ta ozka zveza je z dvakratnim jarkom presekana. Ali pa je kdaj na tem mestu stal kak grad, ni nobenega sledu.

Mogoče je, da je bilo v Koritnem res kdaj gradišče. Mogoče, da je tukaj v XIII. stol. stanoval Wulfing Koritniški, eden izmed tistih plemičev, ki so imeli le par kmetov ali vas in so se po vasi imenovali. Koritno pomeni izkrajja menda okolico in ne naselbino, izraža neraven in razdrapan, ali kakor pri Laškem rečejo izkoriten svet. Kraji s takim imenom se nahajajo na Spodnjem Štajerskem v laškem okraju, potem pri Šmarju, Majšpergu, Stopercah, Sremiču in vas pri Oplotnici. Laško Kóretno se l. 1265 imenuje v nemškem prevodu Troge (Trog = korito), a tam ni nobenega gradišča, ravno tako se naše Koritno imenuje v srednjem veku Trog n. pr. l. 1405¹. V neki žički samostanski listini glede žičkih vinogradov iz l. 1240 najdemo naslednje priče: Viteza Uperta Konjiškega, Hugona Vojniškega, Vulfinga Koritniškega, (Wlŋingus de Trok), sodnika bistriškega in Jurija, vojvodskega sodnika (sententiarius ducis), „in mnogo drugih“². Iz katerega Koritnega je naš Vulfing? Najbrž bode sosed ostalih prič, ki pozna obenem vinograde žičke in navade, ki veljajo glede njih viničarjev in je pred vsem zato izmed mnogih drugih s prej imenovanimi sokrajani odbran za pričo.

Neki Albert iz Koritnega je imel od patriarha neko desetino kot fevd. To pa je po njegovi smrti (ex morte dicti Alberti de Troghe) dobil l. 1264 Henrik Svibeneški (Schärfenberg) od češkega kralja Otokarja kot patriarhovega točaja³.

¹ Cerkev se imenuje l. 1391: S. Nicolai in Ferich, kar je popačenka iz Troch, potem „in . . . og“, potem „in Grog“ in 1455 „in Trog“. BKstGQ. I. 113—119.

² Zahn, UB. II, str. 506.

³ Schumi, UB. v. Krain, II, str. 238.

IX. ŽUPNIJA KEBEL.

1. Župnijska cerkev sv. Marjete

je stavba z eno ladjo, predloženim zvonikom, prezbiterijem in zakristijo na jugu (sl. 33 in 34). Ladja in prezbiterij sta tlakana z mramornatimi ploščami (iz l. 1739) in obokana z banjama, ki imata vrezane ostroločne kape. Od zvonika naprej je cerkev 15·60 *m* dolga in v ladji 7·15, v prezbiteriju pa 5·30 *m* široka.

Prvotna cerkev je bila gotška iz XIII. stol. Od nje je ostal še zvonik in kos ladjinega zidu. Zvonik je imel mesto sedanjega baroknega oboka nad pritličjem samo lesen strop, obokano pa je bilo prvo nadstropje s križnimi rebresi in sklepnikom. Nanj se ni prišlo od znotraj kakor dandanes, ampak po lesenih stopnicah ali lestvi od severne strani skozi sedaj zazidana vrata pri A. Nasproti sta bili dve olajšalni lini v zidu (B in C). Ali je zvonik nad tem obokom že imel streho, ali pa je bil še višji, se ne da reči; gotovo pa je sedanje najvišje nadstropje z linami poznejše. Nad obokom sedanje ladje se vidi, da je notranja stena zvonikova uglajena in zbeljena in na voglih se ga držita še dva kosa 74 *cm* debelega in proti notranji strani zbeljenega zidu (D in E). To so torej ostanki gotške ladje, ki je imela raven in lesen strop. Znotraj je bila 5·30 *m* široka (torej za 1·85 *m* ožja ko sedanja) in 6·25 *cm* visoka (torej višja ko sedanja, ker je ležal strop ravno nad banjastim obokom in so vrhutega tla bila nižja).

Staro ladjo so odstranili v XVII. stoletju in so pozidali novo obokano obenem s prezbiterijem in zakristijo. Zid je v ladji krepek, ker je prirejen za obok, in vsa stavba je enotna, kar se razvidi iz pilastrov, ki imajo v ladji, na slavaloku in v prezbiteriju iste profile (n. pr. kapitule).

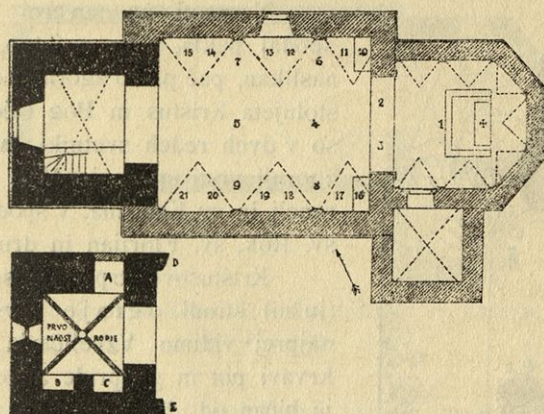
Napisi: Na tlaku pred slavalokom se čita letnica 1729 in na freskah na spodnji strani slavaloka sta dva kronograma, vsak za leto 1750. Veliki oltar je imel napis, da je bil l. 1644 postavljen za dobe župnika konjiškega Basellija in krajevnega kaplana Warla (Anno Salutis 1644 erectum est hoc altare Rm. Dno. D. Joanne Paulo Baselli, Prot. Aplico. Can. Olom. Ss. Theologiae Doctore et Parocho Gonovic. — Cooperatoro R. D. Thoma Warl).¹

Freske. V prezbiteriju in na slavaloku se predstavlja življenje sv. Barbare, na stenah ladje so štiri poslednje reči in na njenem oboku Kristusovo trpljenje. Na straneh prezbiterija je pet prizorov. *a*) Neka svetnica moli stoje med tremi voli; *b*) privezana je k stebru in trije rablji jo bičajo (obe, slikli na severni steni poleg slavaloka); *c*) dva rablja ji žgeta prsi; *d*) v ječi se ji

¹ Rozman, Liber memorab. p. 320.

prikaže zmaj, a ona mu pokaže križ in ga odžene (obe sliki na levi od zakristijskih vrat) in e) kleči na livadi, rabelj zavihti meč, da bi jo vpričo dveh oblastnikov obglavil. Vsi dogodki so najbrž iz življenja sv. Marjete, dasi za sliko pod a. nam ni znan vir.

Ostale stene v prezbiteriju in obok so dekorativno poslikani. Sredina oboka pa je kakor pri kupoli na videz odprta in vidi se sinje nebo. Devica Marjeta se vzdiga skozi to odprtino v nebeške višave, spremljana od angelčkov in podpirana od večjega angela, ki je deloma že pod to kupolo

Sl. 33. Kebl. Tloris župnijske cerkve sv. Marjete.

Spodaj je prvo zvonikovo nadstropje.

Merilo 1 : 300.

(tabl. 37). Na spodnji strani slavloloka sta še dve alegorični sliki, ki se nanašata na ime sv. Marjete. Po staropaganskem nazivanju nastane biser (= margarita), ako udari blisek v školjko¹. Na levi vidimo devico kleče dvigati odprto školjko proti nebu. Bog Oče na oblakih se usmili prosiljke in se z žezlom dotakne solnčnega lica, ki pošlje nato žarek v školjko. Pod vplivom solnčnega žarka bo torej nastal biser ali prenešeno: pod vplivom božje milosti se bo prosiljka razvila v pravi biser = margarito. Njena prošnja se glasi: „Daj mi solnca!“ in je obenem kronogram (1750):

SOLEM CONCEDE

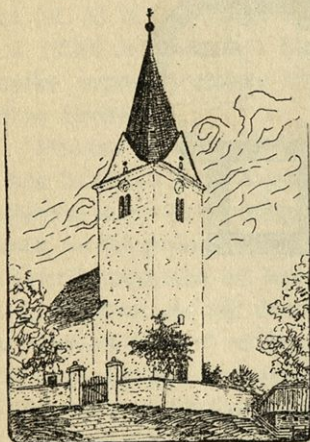
Na desni pa je rabelj svetnici ravnokar glavo odsekal. Dva angela neseta školjko z biserom (= margarito) t. j. Marjetino dušo v nebesa h Kristusu. Mučeničina prošnja se glasi: „Ponesite me v nebesa, darujte me Ženinu!“ — tudi v časopisni obliki:

AD CAELOS ME FERTE

AC SPONSO OFFERTE.

¹ Biblische Zeitschrift, 1907 str. 416.

V ladji vidimo na južni steni spodaj tri alegorije o smrti: Na levi je kostenjak (carnarium, Karner), napolnjen z lobanjami, pred njim pa sedi na opoteči se krogli angel in piha skozi stebelce mehurčke iz mila. Kakor se ti razblinejo, tako tudi življenje človeško. Poleg je krsta, pokrita z mrtvaškim prtom. Sveča na njej se je nanagloma prelomila in je ugasnila — tudi simbol smrti. Zadi za tema prizoroma pa je siva gora in rdečkasto nebo z žarečimi oblaki, ker se je ravnokar solnce poslovilo od pokrajine — torej tudi spomin na zaton človeškega življenja. Nad temi prizori je stavba. Kristus stoluje na mavrici med Marijo Devico in Janezom Krstnikom in drugimi svetniki v ozadju. Dva angela trobita in mrtveci vstajajo v ravnini.

Sl. 34. Kebel. Pogled na župnijsko cerkev od severozapada.

Nasproti na severni steni ni videti spodaj pekla, a je verjetno, da je bil tudi naslikan, pač pa so zgoraj nebesa. Na vrhu stolujeta Kristus in Bog Oče, pod njima pa so v dveh redih svetniki, med katerimi se v zgornji vrsti spoznajo Mati Božja, sv. Lovrencij in sv. Katarina, v spodnji pa sv. Peter, sv. Rok, sv. Florijan in drugi.

Kristusovo trpljenje se začne na levi (južni) strani ograje pevskega kora. Mi najprej vidimo Vzveličarja, kako preliva krvavi pot in ga pride angel tolažit; potem je bičan od dveh angelov; na oboku (5) mu sledimo ko nese težek križ, obdan od dveh vojščakov in treh rabeljev; ko visi na križu razpet (4), z Devico Marijo, Janezom in Magdaleno pod seboj; na ograji gledamo nadalje, kako ga raz križ snamejo in slednjič v grob položijo. Ostali del oboka zavzemajo angeli, ki ali nosijo znamenja

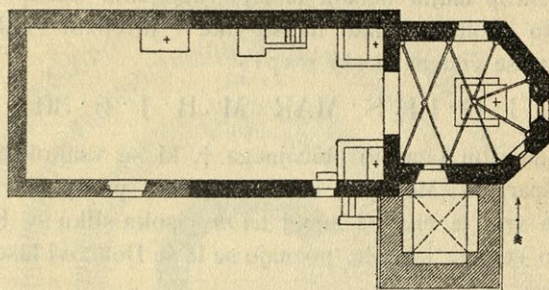
Kristusovega trpljenja, ali pa kažejo svoje sočutje. Eden ima železno rokavico (6), drugi bič in gobo (7), tretji Judežovo mošnjo in Petrov meč (8), četrti trnjev venec in Veronikin prt (9). Angelčki na kapah svodovih imajo kladivo in klešče (10), žebelje (11), lestvico (12), tri kocke (13), trstiko (14) in snopič šib (15); drugi zopet krožnik, vrč za umivanje in otiračo (16) ter dolgo jetniško vrv (17). Ko so umetniku zmanjkala taka orodja, je ostale anjele (18—21) pokazal samo v raznih razpoloženjih sočutja, pazljivosti in zanimanja za trpljenje Kristusovo. Ta kaže z kazalcem na osrednji križ (18), oni zopet se vspenja proti križu (19); drugi je ves zavzet, ko vidi Kristusa nesti križ (20), zadnji pa sklepa v otožnih občutkih roke (21).

Najboljše so slike v prezbiteriju. Delo so istega slikarja, ki je leto poprej (1749) okrasil rožnivenško kapelo v Konjicah. Najbrž se je udeležil tudi fresk v ladji, ki pa niso tako zvesto izvršene. V novejšem času so te freske dvakrat (l. 1874 in 1893) izmili in prenovili.

Prejšnji nastavek glavnega oltarja je razdrt in ostala stebra sta pomaknjena k zadnji steni. Na vrhu se vidi čedna Mati Božja z Detetom med

angeli, spodaj pa je sv. Marjeta med sv. Antonom Padovanskim in sv. Frančiškom Ksaverijem.

Stranska oltarja imata še stare nastavke iz XVII. stol. in sicer iz iste delavnice, kakor je prižnica. Dva stebriča z angelskima glavicama na valju nosita ravno, malo golšasto ogredje in tudi v atiki vidimo dva stebriča s trikotnim čelom na vrhu. Levi oltarček ima v atiki podobo sv. Terezije, v glavni dolbini pa rožnivenško M. B., desni pa ima zgoraj sv. Nežo, spodaj pa sv. Štefana.

Sl. 35. Župnija Kebel. Tloris podružnice sv. Lenarta.
Merilo 1:300.

Prižnica je najlepša v tej dekaniji. Ograja ima podobo navideznega hodišča s svobodno stoječimi stebriči, ki imajo krasilne glavice na valjih. V dolbinah med njimi stoji Kristus v polni rasti in štirje evangelisti z odprtimi knjigami. Streha ne priraste kar tako iz stene ven, ampak ima za oko nekako oporo na oljnati Marijini sliki, ki je pod njo na steni. Marija z Detetom, v doprsni podobi kot kraljica, je čedno delo, dasi nekoliko potemnelo. Na strešnem robu sedi en angelček, drugi pa na vrhu trobi.

Zanimiv je srebrn in pozlačen gotski kelih, po sporočilu iz Žičkega samostana (tabl. 38). Visok je 21 cm, čaša pa ima 10 cm v premeru. Šestero-lista noga se začne z dvema predrtima pasoma iz spletenih vitic, zgornji del pa obstoji iz šest graviranih polj. Na enem je doprsna podoba M. B. z Detetom, pred njo pa na sosednem polju kleči golobrad mladenič v kratkem jopiču. Imenuje se HANS. Na vsakem izmed ostalih štirih polj je namreč po ena velika črka. Čaša je opletena z vencem, iz katerega klije navzgor 10 v podobi podvojenega križa razraščeni večjih gotških listov in med njimi ravnotoliko manjših. Od tega venca grejo k držaju navzdol štiri traki z malo krasilno glavico na vrhu. Ta glavica, posebno pa pozneje pritrjene glavice v voglih najnižje galerije na nogi kažejo v XVII. stol. Morda se je tedaj kelih iz začetka XVI. stol. nekoliko predelal.

Tudi srebrni in pozlačeni ciborij je bil neki kartuzijanska last (tabl. 38). Do čašinega roba je 23 cm, do vrha križa pa 35,5 cm visok, čaša pa ima v premeru 9,1 cm. Noga ki je prepletena v podobi mreže s trakovi med katerimi se nahajajo vrtnice, je iz konca XVIII. ali začetka XIX. stol., star pa je vozel z angelskimi glavicami in vse drugo. Čaša je spodaj opletena

s predrtimi okraski, v katerih se čitati Imeni I H S in MRA ter letnica 1649, zgornji rob pa je obdan od venca visečih gotskih cvetk. Veliki križ vrhu pokrivala stoji na mrtvaški (Adamovi) glavi.

2. Podružnica sv. Lenarta

obstoja iz ravno stropane ladje in gotsko obokanega prezbiterija z rebresi na konzolah. Zvonik na desni poleg prezbiterija služi tudi kot zakristija (sl. 35 in tabl. 39). Poslopje je znotraj 21·2 m dolgo, v ladji pa 6·2 m in v prezbiteriju 5·5 m široko. Strop ladjin obstoja iz lepo uglajenih desk, katere razdelijo spodaj priprosto profilirane late na štirjake v približni velikosti 75 : 75 cm. Nad slavalokom se čita na deski napis:

I · C · I H S · MAR · M · B · 1 · 6 · 30 ·

Mislino, da stoji I mesto običajnega †, ki se vsakokrat pri imenih treh kraljev C (Gašpar), M (Melhijor) in B (Baltažar) predpostavlja. Na levi od malih stranskih vrat je bila od zunaj tri m visoka slika sv. Krištofa z Božjim Detetom. Skoro celo je izginila, poznajo se le še Detetovi lasci in pa za fresko uglajena ploskva.

K prvotni stavbi spada vshodna polovica ladje in prezbiterij, ki ima debelejši zid, ker je obokan. Ohranilo se je tudi troje starih oken s krogo-
vičjem (trollist) in sicer v prezbiteriju (1—2) in ladji (3). Od prvotnih vrat z ostrim lokom so manjša še na starem mestu, večja pa, nekdanja glavna vrata na zapadu, so prestavili na južno stran pri prezidavanju, staro stavbo — iz konca XIV. ali začetka XV. stol.¹ — so namreč v XVII. stol. povečali s po-
daljšanjem ladje in s pozidanjem zvonika. Ker je leseni strop v vsi ladji enak, torej narejen po prezidavi, bomo to povečanje stavili ok. l. 1630. Da zvonik ne more biti mnogo starejši, to spričujejo njegove oblike. Najbrž je iz iste dobe.

Nastavki treh oltarjev so iz druge pol. XVII. stol. in so vsi dobro izvršeni. Posebno lepega dela je oni na glavnem oltarju. Glavni del in atika imata po en steber na vsaki strani in ravno ogredje. Mično izdelani okraski ob stranh z južnim sadjem (smokvami in grozdem) zavzemajo mesto gotskih perutnic. V atiki se vidi dijakon sv. Štefan, spodaj pa je sv. opat Lenart, ki se sočutno obrača k jetniku, za roke in noge prikovanemu k skali.

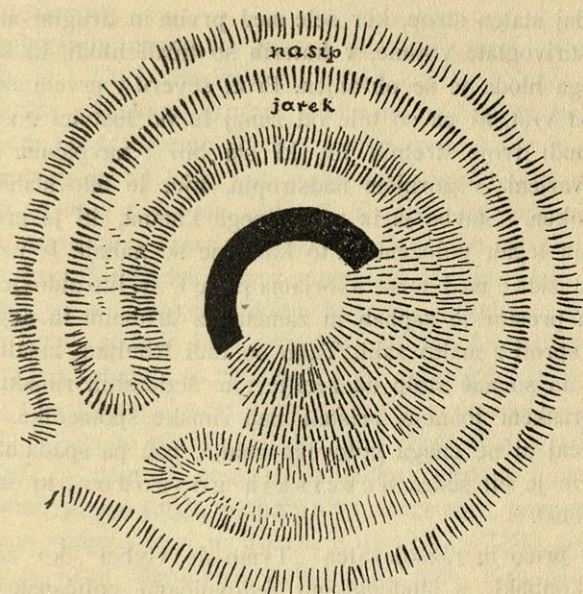
Nastavek ev. strani ima med stebri (z angelskimi glavicami na valjih) slike na deskah in ne kipov. Zgoraj se vidi mož v rdeči obleki z rokavi in s krono na glavi pribit na križ. V ozadju je na levi mesto, na desni pa pokrajina, poraščena z drevesi. Težki oblaki visijo nad njo. Dež lije iz njih, katerega žene proti desni veter, ki pripogiba tudi drevesa. Najbrž ta mož ni Vzveličar, ampak legendarna devica, katero imenujejo Nemci Wilgefertis ali Kümmerin. Njena legenda je nastala vsled krivega tolmačenja oblečenega Kristusa v Luku na Laškem². Naša slika je najbrž edina te vrste, ki je dosih-
dob znana na Slovenskem.

¹ Po vizitacijskem zapisniku iz l. 1545 je imel Sv. Lenart svojo bratovščino.

² O legendi glej Detzel, Christliche Ikonographie, 1896 str. 677.

Spodnja slika predstavlja na levi sv. Boštjana, privezanega k drevesu, poleg pa sv. Fabijana v papeški opravi. Drevo in angel, ki je predrl oblake in prinese Boštjanu palmovo vejico in mučeniški venec, spominjata na Tizianovo „Umoritev sv. Petra Mučenika“. Sliki imata torej starinsko vrednost, a umetniško delo nista.

Epistelski oltar ima štiri stebre v glavnem delu in v atiki, potem dva kipa, zgoraj sv. papeža Klementa s sidrom, spodaj pa sv. apostola Matevža z volom. Kipa sta videti iz XVIII. stol.

Sl. 36. Tloris Kebelskega gradu.
Merilo 1 : 400.

Oltarni mizi zadnjih dveh oltarčkov sta z lesenimi in poslikanimi antependiji zakriti. V večjih rimskih cerkvah še dandanes¹ menjujejo antependije pri oltarjih, kakor je to v misalu predpisano. Narejeni so iz svilnatega ali s cvetlicami pretkanega damastnega blaga in obrobljeni ter počrez in včasih tudi po dolgem z zlatimi trakovi razdeljeni. Ravnotake cvetličnate in s trakovi okrašene antependije je naslikal umetnik XVII. stol. Vidi se, kako velik je bil tedaj laški vpliv.

Zidana prižnica na severni steni s slikama evangelistov in sv. Jožefa ter sosednji oltar (proti zapadu) Marije Snežne s kipi sv. Neže na atiki in M. B. med sv. Rozalijo in sv. Barbaro sta čisto priprosto delo. Omenjene slike bi bilo najboljšje odpraviti, sicer pa tudi četrtega (in takega!) oltarja ni potreba.

3. Kebelski grad

ali po lastniku „Zajčev grad“ leži severno od vasi Kebele in obstoji iz okroglega, zunaj 12 m, znotraj 11·30 m visokega stolpa, ki ima 2·10 m debel

zid in meri v znotranjem premeru 9 m (sl. 36 in tabl. 40). Okoli njega je izkopen jarek in potem sledi obkop ali nasip, kjer je bila najbrž nekdanja ograja iz pokoncu nabitih kolov ali hlodov (t. zv. palisade). Stolp šteje tri odstavke. Pritličje je še 3'30 m visoko, nekdanj pa so bila njegova tla globljeja in spodaj je morala biti ali ječa ali klet; prvo nadstropje je 4'20 m visoko, drugo pa okoli 4 m. Kdor natančno opazuje, bo v prvih dveh nadstropjih zasledil štiri vodoravne vrste za pest debelih lukenj, ki gredo skozi zid skozi in skozi. V njih so bili koli za stavbeni oder in v eni luknji je še kos takega kola ohranjen. Ni pa videti, da bi bil med pritličjem in „nadstropjem“ nekdanj stalen strop, ker šele med prvim in drugim nadstropjem se vidijo velike štirivoglate votline, v katerih so tičali hlodi, ki so strop nosili. Tudi kos takega hloda je še ohranjen. Proti severu v prvem nadstropju štrli v zrak prag od vrat, ki pa so bile od zunaj le po lestvici dostopne. V tem nadstropju je tudi dvojne strelnih lin, ki sta bili z navpičnim kolcem razdeljeni in okovarjeni; v gornjem nadstropju, kjer je bilo stanovanje, pa je dvojne velikih oken. Stavba je iz nalamanega kamna, ki je precej pravilno in v vodoravnih legah položeno, a to kamenje se nahaja le na zunanem in znotranjem licu zida; med tema skorjama pa je t. zv. lito zidovje (Gussmauer), namreč prazen prostor je zaphan in zametan z drobnim in nepravilnim kamenjem in je sproti z malto zalit. Tako so tudi Rimljani zidali. In to je bil morda povod, da so naš stolp na zemljevidu štajerskih rimskih najdišč, ki se nahaja v graškem Joaneju, prištel med rimske spomenike. A po krivici. Za rimski značaj ni ne enega gotovega znaka, pač pa spada naš stolp v XII. ali XIII. stol. in je bil sedež Kebelskih gospodov, ki se imenujejo v letih 1251—1440¹.

- L. 1251 je za pričo in razsojevalca „Tymo de Gybel“, ko zamenja Peter, župnik konjiški, s studeniškimi redovnicami poljčansko in laporsko cerkev za tinjsko in ono sv. Venčesla².
- L. 1254, ko je Štajerska bila v rokah ogerskega kralja Bela IV. in je bil deželni glavar slavonski vojvoda Štefan, je Gottfried, prior žički, tožil kebelskega viteza Dimona radi vasi Alsniz (?) in Straža (pri Čadramu) in je zmagal. Za pričo je bil tudi Wigand Kebelski (de Gybel)³.
- L. 1294 se imenuje grad Kebeł (castrum Gybel), 1365 in 1379 pa se zove vest Gibel.

¹ Ljudje imenujejo grad tudi Luktur n, ker so od tam vitezi lukali (lugen) ali prežali in pravijo (kakor v takih slučajih običajno!), da je bil stolp z graščino pod cerkvijo zvezan s podzemeljskim hodnikom. Gospodarska poslopja pa so neki bila bolj proti severu. A ni sledu. Vse to so samo ljudska domnevanja, ker ljudje ne vedo o gradu ničesar več, saj je že več ko pet sto let preteklo, odkar stoji zapuščen. Gospodarska poslopja so bila najbrž lesena (kakor pri Zbelovskem gradu še l. 1586) in mogoče tik gradu na ravnici proti zapadu.

Ko so l. 1541 Turki pustošili po Ogerskem in se je bilo bati napada na Štajersko deželo, je deželni glavar zapovedal, da se morajo na daleč vidnih hribih zažgati kresovi in dati gotova znamenja, ako bi Turek prišel. Med za kresove odbranimi mesti sta bila tudi Kebelski in Zbelovski grad. Muchar, VIII, 460.

² Zahn, UB. III, 169. — ³ Zahn, III, UB. 227.

- L. 1306 je Wigand Kebelski priča pri določitvi meje med konjiškim ozemljem in kartuzijo¹.
- L. 1335 sporoči Henrik Mesenberški več posestev kartuziji; za pričo je „Elbel von Gybel“².
- L. 1360 prodajo Ivenski dve posestvi v Lačni vasi; imenuje se Ottel von Gybel³.
- L. 1361 proda Bertold Kebelski kartuzijanom svoj svobodni dvorec v Aichbergu pri Keblu⁴ s pet domci za 70 mark graških vinarjev.
- L. 1366 nastopa kot priča Otokar Kebelski pri Messenbergovi prodaji v korist kartuzijanov⁵.

V Stubenberških listinah se imenuje grad in urad Kebel na Pohorju, katera je l. 1387, dne 28. avg., izročil kot fevd Janez (IV. von Mayrhofen), škof krški, celjskima grofoma Hermanu in Viljemu in ki ju je v sredo pred sv. Jurijem l. 1449 Leutold Stubenberški prodal Konradu Pesničarju⁶. Kakor Freudenberg je bil torej tudi Kebel krški fevd, a že koncem XIV. stol. ne več v lasti prvotne rodovine. Saj tudi Konjiški gospodje niso izumrli na svojem gradu, ravnotako Freudenbergški ne. Odsihdob moramo torej v zgodovini ločiti zgornji Kebelski grad z uradom ter graščino ali stolp pod cerkvijo, katero so si postavili zadnji Kebelski gospodje. Vrhutega se še včasih imenuje krvna sodnija in v tem oziru je Kebel spadal pod Štatenberg.

Grad in urad Kebelski so imeli od l. 1387 najprej Celjski grofi, potem Stubenbergi in Pesničarji. Grad je najbrž razpadel, urad pa je prišel v roke cesarju, ki ga je podeljeval obenem z Bistriškim gradom in mestom. V marcu l. 1507 je namreč cesar Maksimilijan prodal v zastavo svojemu zvestemu stotniku grofu Juriju Schaunberškemu⁷ grad in mesto Slov. Bistrice s krvno sodnijo in z uradom Kebel za 12.200 gold.⁸ Leta 1551, dne 16. sept., je kralj Ferdinand dovolil, da sme Jurij Gaisruckh na Puchensteinu⁹ odkupiti od Schaunberga Bistriški grad proti temu, da ga cesar lahko nazaj kupi po Gaisruckovi smrti¹⁰. L. 1564, dne 8. nov., je nadvojvoda Karol grad in mesto Bistrice, urad Kebl, sodnijo in mitnico prodal Juriju von Idunspeug za dobo njegovega življenja za 12.200 gold. renske veljave¹¹. Ehrenreich Idunspeug se imenuje kot Bistriški gospod še l. 1573. Slednjič je Bistriški grad z l. 1720 postal last grofovske rodovine Attems¹², ki ga poseduje še dandanes. Kaj je bilo s Kebelskim uradom, nam ni znano.

Ker je Kebel v krvnosodnem oziru spadal pod Štatenberg, zato nas zanimajo tudi tamošnji lastniki. V XIV. stol. je Albrechtu Wilthausen sledil njegov konjiški brat Henrik, potem gospodje Devinski, nato Walsee, slednjič

¹ Muchar, l. c. VI, 162.

² in ³ Schwandnerjeva regesta.

⁴ Muchar, l. c. VI, 358.

⁵ Schwandnerjev regest.

⁶ Schmutz, l. c. I, 634.

⁷ Grad Schaunberg leži zapadno od Linca ob Donavi.

⁸ Muchar, l. c. VIII, 230. Prim. Slekovec, Sekelj, 1893 str. 20.

⁹ Puchenstein leži zapadno od Vuzenice.

¹⁰ Muchar, l. c. VIII, 511.

¹¹ in ¹² Janisch, l. c. III, 1348. Prim. Slekovec, Vurberg, 1895 str. 32 nasl.

Sigmund Prueschenk, ki se je prvi imenoval baron Štatenberški. V sredo v velikem tednu l. 1493 je vrnil cesarju Frideriku III. grad Štatenberg z deželso sodnijo na Keblu, v Črešnjevcu in Laporju, obenem s Studeniško advokacijo¹, a že naslednje l. 1494, v soboto pred nedeljo Oculi je Friderikov († 1493) naslednik cesar Maksimilijan prodal Štatenberg bratoma Sigmundu in Henriku Prueschenku za 10.000 gold.² Na Štatenbergu jima je sledil Henrik grof Hardeški in v Machlandu³, baron Štatenberški, ki je prodal grad l. 1502 svojemu svaku Ivanu Turjaškemu (Auersperg), gospodu na Šumberku na Dolenjskem in kranjskemu deželnemu glavarju. Z gradom je bilo združeno tudi gospostvo in deželna sodnija, potem tabor v Jablanah na Dravskem polju, gradič Kebel ob potoku (o čemur pozneje) ter neki stolp v Bistrici, slednjič vsa priprava in vse pravice, desetina, gornina, vinogradi, lovstvo in ribištvo, izvzeta pa je bila studeniška advokacija in posestva pri Čmureku. Kupna cena je znašala 16.200 gold. porenske veljave⁴. Z l. 1507 pa je krvna sodnija na Keblu združena z Bistriškim gradom in pride v roke Schaunberškim grofom, kakor smo zgoraj poročali.

4. Kebelska graščina

ali Zbegov grad po imenu lastnikovem leži pod cerkvijo sv. Marjete in nad potokom (sl. 37 in tabl. 40). V tlorisu čveterokotna stavba (12 m : 9,04 m z 1,52 m debelim zidom) obstoji iz pritličja in dveh nadstropij. Pritličje (a) leži sicer vrh nizke skalnate stene, a ima vrata (C in C') samo za 1,90 m nad tlomi; ob straneh vrat sta dve strelni lini. V obeh nadstropjih (b in c) pa imamo prostorna okna s klopni v zidu, in v zgornjem je proti severu tudi mal pomol. Pozna se še, kje so bili hlodi za strop in poleg vrat ter srednjega okna v prvem nadstropju štrlijo kamni iz zidu in sicer navadno po dva in dva vstrie, iz česar sklepamo, da je bila med takima kamnoma lesena stena. Torej je bil v pritličju in prvem nadstropju hodnik v sredi dveh stranskih prostorov, v najvišjem nadstropju pa ena sama dvorana. Vrh zidov ne kaže nobenega sledu obrambnih zobcev (Zinnen) in zato je jasno, da se je poslopje končalo s strešnim stolom in streho, kakor tudi kaže naša rekonstrukcija. Poslopje nima ne obzidja, ne jarkov in okna se nahajajo že v prvem nadstropju, iz česar je jasno, da tukaj ni bil grad, ampak graščina. Zidovje je iz obsekanega, skoro kvadratičnega kamnja in je tako dobro ohranjeno, da je treba samo podboje, oboknice, strop in streho napraviti in je zopet porabno. Škoda, da se ne da prenesti v mesto — bilo bi najprimernejši dom za muzej srednjeveških starin. — Vprašali bi še lahko, za kaj so stavili to graščino sredi strmine, kjer bi je nihče ne pričakoval. Ako si pa mislimo, da je šla ob potoku steza, potem jo je graščina z nizke skale obvladala, nad graščino na vrhu pa je stoževala cerkev sv. Marjete.

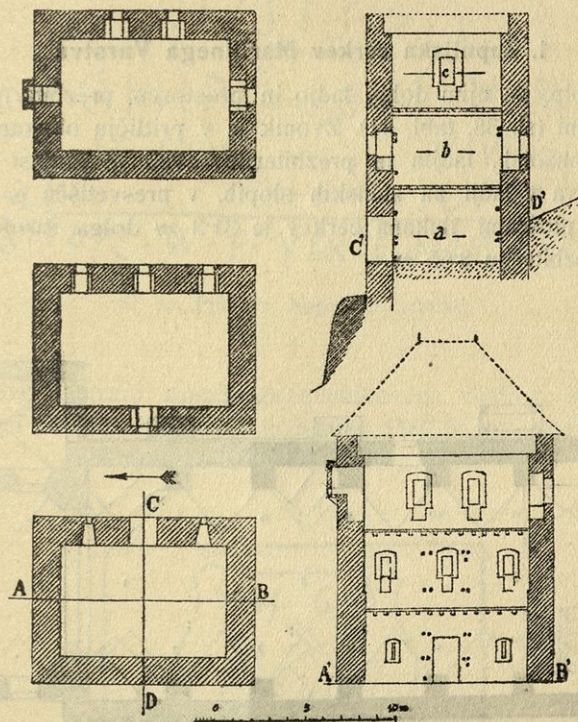
Že prej smo omenili, da so naše poslopje postavili najbrž zadnji Kebelski gosposdje in sicer koncem XIV. ali začetkom XV. stol. Po smrti svo-

¹ in ² Janisch, l. c. III, 960.

³ Hardeck leži zapadno od Znojma na Nižje-Avstrijskem in Machland pri Zwettlu.

⁴ Muchar, l. c. VIII, 214.

jega očeta je Otokar Kebelski koncem oktobra l. 1440 vladi izjavil, da ima kot očetovsko dedšino deželno knežje fevde: Stolp in dvorec v Keblu pri potoku nad Bistrico, dvorec v Tinjah, Verhovljah, Slakovi, Brezjem, Freudenbergu in vinograd v Strmecu v Slakovi¹. Mesca novembra istega leta mu je cesar Friderik III. izročil iznova iste fevde, ki pa so se v fevdni knjigi natančneje zabeležili. Dobil je stolp in dvorec v Keblu (turn und einen hof zu Gibel), mlin pod cerkvijo sv. Marjete, eno kmetijo (hobo) v Kebelski vasi, ravnotam ob potoku (im pach) en domec in eno kmetijo, eno

Sl. 37. Tlorisi pritličja in dveh nastropij ter preseka po črtah A B in D C Kebelske graščine. — Merilo 1 : 400.

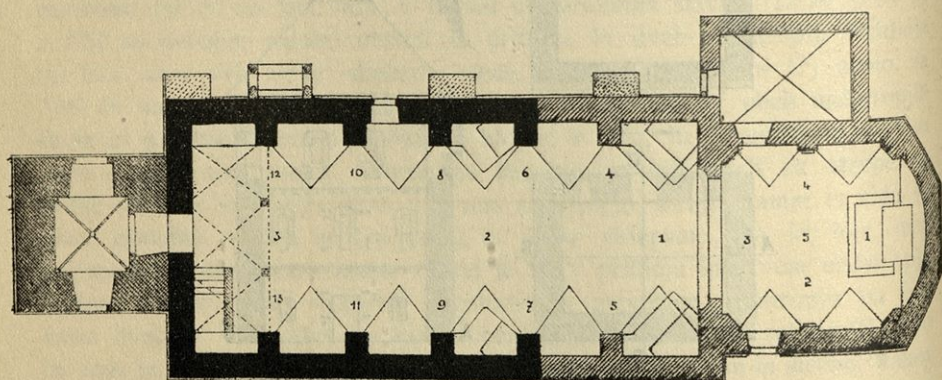
kmetijo zadi za gradom Kebl (hinder der vesten Gibel), štiri kmetije nad gradom Kebl (ob der vesten Gibel), ravnotam eno puščo, en dvorec v Tinjah, en dvorec, en domec in 26 vedric gornine v Verhovljah, tri kmetije v Slakovi, 13 vedric gornine v Slakovi, pušče v Prihovi, devet vedric gornine pod Freudenbergom in en vinograd imenovan Sterničar v Slakovi². V obeh registih se jasno razločujeta stolp (Thurm, Wohnthurm) ob potoku in pa utrjeni grad (vest, Feste). Grad je bil krški fevd, graščina pa deželno knežji. Zadnjič se omenja naš gradič Kebl ob potoku (Burgstall Gibl am Pach) l. 1502, ko ga je Henrik grof Hardeški prodal Ivanu Turjaškemu³, kakor smo že pri Kebelskem gradu omenili.

¹ Muchar, l. c. VII, 295. — ² BKstGQ, XXXII, 217. — ³ Muchar, l. c. VIII, 214.

X. ŽUPNIJA PRIHOVA.

1. Župnijska cerkev Marijinega Varstva

ima spredaj stolp, za njim dolgo ladjo in prostoren prezbitერიj z zakristijo na severni strani (sl. 38, tabl. 41). Zvonik je v pritličju obokan z rebresi, ki počivajo na konzolah, ladjin in prezbitერიjev svod je banjast s kapami ob straneh in počiva v ladji na stenskih slopih, v presvetišču pa na pilastrih. Z mramornimi ploščami tlakana cerkev je 31,3 m dolga, široka pa v ladji 9,6 m in v prezbitერიju 8,65 m.

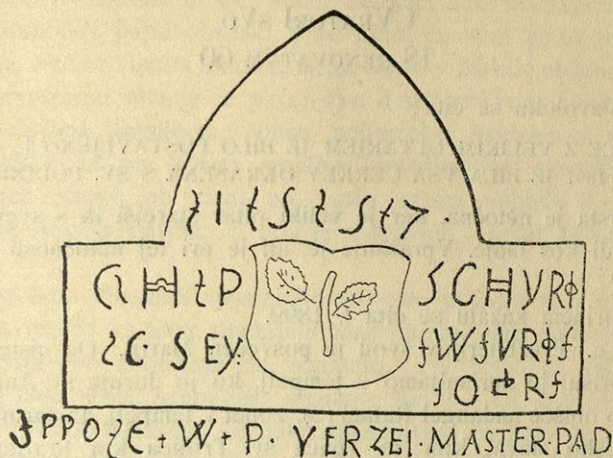

Sl. 38. Prihova. Tloris župnijske cerkve.
Merilo 1 : 300.

Prednji dve tretjini ladje sta najstarejši del stavbe in cerkev je bila prvotno z ravnim stropom krita. Imenuje se že okoli l. 1504—1513¹. L. 1557 ali 1562 so pristavili zvonik, v XVII. stol. so obokali staro ladjo na novo pozidanih notranjih slopih, l. 1743 pa so neki ladjo podaljšali in postavili nov prezbitერიj. Da je obok v ladji iz raznih dob, se vidi iz tega, da so slopi v starem delu brez kapitelov in svodove kape ostroločne, v novem delu in prezbitერიju pa so kape poluokrožno razvršene in slopi imajo vsi enake kapitele.

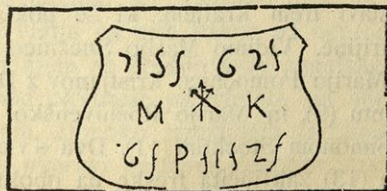
¹ Časopis za zgod. in narodop. II, str. 145: „Beatae Mariae Kirchen zu Brihou“.

Napisi. Na levo od severnega vhoda v stolp je od zunaj kamnita plošča (sl. 39) z dvema listoma kot grbom v sredi in letnico 1557 zgoraj.

Sl. 39. Prihova. Napis na zvoniku.

2. Na severni strani zapadnega zvonikovega vogla je ščit s tremi po koncu stoječimi puščicami v sredi in letnico 1562 v prvi vrsti (sl. 40).

Sl. 40. Prihova. Napis na zvoniku.

3. Na kropilniku pri velikih vratih se čita: A. R. F(ieri). I(ussit).

4. Na pročelju župniščevega je kronogram, ki ga na tem mestu podamo, ker pove, da je podružnica l. 1766 postala mati (in so tedaj kuratu postavili hišo“):

¹ Pisatelj je menil, da se imenuje v drugi vrsti konjiški župnik C(aspar) HIR(zel), v tretji vikarij C(aspar) SEY(frid), v zadnji vrsti pa cerkveni ključarji (eckmoštri: VERZEI: MASTER) iz časa, ko se je stolp postavil. Na njegovo prošnjo sta pa gg. A. Bukovšek, kaplan v Prihovi in J. Klajžar, organist, dognala, da so črke na tem in naslednjem napisu pravilno prebarvane. Napisa sta nam torej nerazumljiva in se bodeča dala raztolmačiti, kadar bodo znane iz krajevne zgodovine osebe, ki so sodelovale pri stavbi prihovskega stolpa.

FILIA FACTA MATER
PIE ISTAS AEDES
ERIGEBAT
CVRATORI SVO
18 RENOVATVM 60

5. Na slavlolu se čita:

SVETIŠČE Z VELIKIM OLTARJEM JE BILO POSTAVLJENO L. 1743 —
IN L. 1897 JE BILA VSA CERKEV OKRAŠENA S SV. PODOBAMI.

Prva vrsta je netočna, ker je veliki oltar starejši in s svetiščem je bil postavljen tudi kos ladje. Vprašanje je, ali je pri tej netočnosti vsaj letnica pravilna?

6. Pri urinem kazalu se čita l. 1899.

Freske. Prezbitერიjev svod je posvečen Mariji. Od čistega spočetja (števil. 1 v florisu) jo spremljamo v tempelj, ko jo daruje sv. Ana (2), v Nacaret, kjer jo obišče nadangel Rafael (3), zopet v tempelj, da daruje Zveličarja (4) in v nebeško slavo, kjer jo venča sv. Trojica kot kraljico nebes in zemlje (5).

Na severni steni prezbiterja pa vidimo v lunetah štiri evangeliste, spodaj pa slovenske blagovestnike — sv. Mohorja in Fortunata ter sv. Cirila in Metoda.

Marijino kraljevsko čast natančneje pripovedujejo srednje freske v ladji, kjer vidimo Marijo kot kraljico devic (1), svetnikov¹ (2) in angelov (3). Prizori iz Marijinega življenja zavzemajo trikotne med kapami. Starši privedejo Marijo v tempelj (4), Marija se poroči (5), obišče Elizabeto (6), rodi Jezusa (7) in ga predstavi trem kraljem, ki se poklanjajo (8). Tri slike ilustrirajo nazive Marijine. Vidimo Marijo Snežnico s patricijem Janezom in njegovo ženo (10), Marijo Pomočnico kristjanov z Don Juanom d' Austria, zmagovalcem pri Lepantu (9), in Marijo Rožnivenško ter Škapulirsko med sv. Dominikom in sv. Šimonom Stockom (11). Dva svetnika — škof Martin (8) in vojščak Florijan (13) zaključita freske na oboku. Na severni ladjini steni nad stranskimi vrati obhaja Jezus apostole, poleg je Lurška prikazen, na sprednji strani slavlolu so apostoli in nekateri drugi svetniki, na sprednji strani pevskega kora pa sta zaščitnika cerkvene godbe — kralj David in sv. Cecilija.

Nastavek glavnega oltarja (tabl. 42 in 43) v slogu nemške renesance je gotovo med najlepšimi v škofiji. Širok je 6.20 m, visok pa od oltarne niže do svoda 7 m. Za tabernakeljem se vzdiga podstavek s prazno napisno desko in dvema konzolama, ki sta obrnjeni naprej, in dvema ki sta zasukani v stran proti obhodu. Na teh konzolah počiva stebrišče s popolnim ogredjem. Med stebri je v srednji dolbini podoba Marijinega Varstva, v stranskih pa sv. Joahima in sv. Ane. Spleteni okraski spremljajo stebra na zunanji strani in segajo od konzol do ogredja. Koncem ogredja.

¹ Med svetniki so sv. Janez Krstnik, sv. Jožef, sv. Ana, sv. Joahim, sv. Helena, Adam in Eva, sv. Marjeta, sv. Frančišek Asiški, sv. Dominik, potem en papež in en škof.

na katerem sedijo mali angelčki, je še zavihan kos čela s kipoma dveh stoječih angelov. Na glavnem ogredju se dviga atika s stebriščem in ogredjem, a brez čela. V njeni srednji dolbini je od mrtvih vstali Zveličar, v stranskih pa sv. Janez Evangelist in sv. Jožef. Tudi na atiki se razpletajo poleg njenih zunanjih stebričev bujni okraski, pred njimi pa stoji po en angel. Vrh atike je slikovita, več m visoka skupina Boga Očeta v žarkih, obdanega od angelcev. K temu prvotnemu oltarju je pozneje dostavljen tabernakelj z dvema lepima molečima angeloma, potem polukrožni baldahin z visečimi obeski („lambrekin“) in po koncu stoječimi rastlinskimi okraski nad Marijino skupino ter slopič ob steni na vsaki strani obhoda s kipoma angela Gabriela in Angela Variha. S tem je v glavnih obrisih opisana nastavkova sestava.

A pri tako bogatem spomeniku moramo preučiti tudi okrašenje. Iz spodnjih konzol se nam smehljajo nasproti angelske glavice. Od stebrov se razlikujeta dva znotranja od zunanjih. Pri prvih je valj z vinsko trto opleten in lanec loči krepkejšo spodnjo tretjino od zgornje; težki modri grozdje v naravni velikosti se nam leskečejo iz bujnega listja nasproti. Zunanja stebra sta preprežena z mnogoštevilnimi, včasih uhljem, včasih viticam podobnimi okraski in v spodnjem, krepkejem delu je izrezljan angel v polni rasti, sredi gornjega pa se raduje angelska glavica. Take glavice se najdejo tudi vrh stranskih dolbin in pa v sestavljenih rimskih kapitelih. Ogredje obstoji iz treh delov: gladkega arhitrava, z vinsko trto okrašenega friza in z jajčnikom ter po koncu stoječimi listi olepšanega venčnega okrajka. Sredi iz friza se vzdiguje doprsna podoba živahnega otročaja brez perutnic. Tudi podnožek atike je izrezljan in z angelsko glavico olepšan, stebri so podobno ko spodnji opleteni ali z vinsko trto ali z zlatarskimi okraski in angelske glavice se vidijo na njih kakor na ogredju. Poglejmo še okvir srednje dolbine! Na njem se čredijo mile angelske glavice s šopki ovočja, v praznih trikotih nad okvirjem pa frfotata po antičnih Viktorijah posneta angelčka. Radi obilnih, globoko izrezljanih in fino izdelanih ter večinoma pozlačenih okraskov napravi nastavek čaroben utis.

Sedaj pa preglejmo še kipe! Marija Devica je v naravni velikosti (174 cm visoka) in vitke rasti ter ima z jermenom prepasano obleko z rokavi, belo pečo okoli glave in prostran plašč, pod katerim se zbirajo zastopniki raznih stanov. Stojе v štirih vrstah, eni nad drugimi. Na levi vidimo papeža, škofa, kneza, prelata, potem skupine škofov, redovnikov in redovnic, slednjič kmeta. Na desni pa so se zatekli pod varstvo Marijinega plašča vitez, redovniki, ženske in priprosto ljudstvo. Na Marijini levici sedi Božje Dete, nosi svet, z desnico se pa oprijema Marijinega plašča. Dva manjša angelčka kronata Marijo, dva večja pri okvirju asistirata.

Kako lepa sta sv. Joahim in sv. Ana! Prvi je bradat in plešast starček, ki gleda zamaknjen navzgor in spremlja to čuvstvo z nalahno povzdignjeno levico. Sv. Ana pa (tabl. 43) je ravno čitala in pri nekem izreku je obstala, porinila roko z odprto knjigo v stran in uprla oči navzdol: Premišljuje ter se čudi in prsti povešene levice ji igrajo, kakor bi spremljali iskanje izraza za nekaj nedopovedljivega.

Angel Gabriel in Angel Varih ravno prihajata od nasprotnih strani; prvi urno prinaša lilijo Mariji, drugi pa pelje k nji ljubkega varovančka. Kaj čedni so sedeči angelčki na ogredju, ki krilijo z rokami v zraku, ljubezniv je mladi kodrasti Janez Evangelist, bolj resen pa je priletni sv. Jožef. Slednjič sije vznesena milina iz podobe od mrtvih vstalega Zveličarja.

Vendar pa niso vsi kipi enako izdelani, niso vsi istega sloga in iste dobe. Že prej, ko smo opisali sestav nastavkov, smo namignili, da je to in ono dostavljeno. Isto velja za kipe. Po stavbinskih delih je naš oltar sorodnik oltarja sv. Družine v čadramski podružnici sv. Barbare; morda ga je naročil isti konjiški nadžupnik J. Baselli. Po slogu se strinjajo s prvotnimi stavbenimi deli le kipi sv. Joahima, sv. Ane, sv. Janeza Evangelista, sv. Jožefa, dveh malih stoječih angelov poleg atike in štirih na ogredju sedečih angelčkov. Kip Marijin v sredi je približno iz iste dobe — ali nekoliko starejši ali mlajši, ne moremo reči — na vsak način pa je od druge roke. Kako bi naj umetnik, ki je izrezljal množico (43) ljubeznivih, kodrastih angelskih glav, kako bi naj tak umetnik ne zadel najmilejšega izmed vseh otrok — Jezuščka? In vendar kako slabo je pogodil njegov obrazek! Tudi ima Devica Marija druge proporcije ko kipa njenih staršev, je vitka z drobno nagubano obleko, sv. Joahim in Ana pa sta bolj zažete rasti in bolj klasično odeta. Oglejmo si še Angela Variha (tabl. 43)! Med tem ko sta stoječa angelčka poleg atike vsa zagrnjena v obleko, pa je on do kolen in do laktov razgaljen! Ob enem s svojim varovančkom se nekako prisiljeno giblje in ima čudno nagubano obleko, kakor nobeden izmed starejših kipov na nastavku. Na tabl. 56 se vidi kip sv. Jožefa, ki ga je za veliki oltar v Črešnjicah izrezljal leta 1744 konjiški kipar Frančišek Zambling¹ in kdor ima bistro oko, bo na njem našel iste poševno idoče gube in isto poševno, nad vse značilno brazdo pod očesom, kakor jih vidimo pri našem Gabrielu. Kakoršen pa je Gabriel, tak je Angel Varih, taka sta dva angelčka vstric Marije z upognjenimi koleni, taka sta dva razgaljena angela na kosih zavihanega čela, taka onadva vrh atike. In še nekaj! Ako kdo gleda na tabl. 43 angelsko glavico nad stranskim obhodom, vidi, da so ornamenti konzole na levi čisto drugačni, ko oni na desni, da je desna celo poševno samo pritaknjena zraven! Angel Varih, ker je tudi pozneje pristavljen, zakriva starejše izrezljane ornamente poleg stebra. — Slednjič je Vzveličar v srednji dolbini atike šele iz XIX. stol. in je vprašanje, katera predstava je bila prvotno na njegovem mestu? Ali morda rojstvo Jezusovo, ker je videti, da levi stoječi angel kaže na zvezdo, ki se je prikazala na nebu, desni pa kliče pastirce?

Stari tabernakelj tega oltarja se je ohranil na stranskem oltarju sv. Roka (tabl. 44). Majhen je in nizek in ni zakrival Marijine podobe, po slogu se pa popolnoma strinja z nastavkom. Iz vratc nam sije Ime Jezusovo nasproti, v stranskih dolbinah stojita apostola Peter in Pavel (?), sklepčno ogredje pa podpirata ob sprednjih voglih dva okusno izrezljana stebriča.

S tem smo na jasnem glede zgodovine našega krasnega oltarja. Postavili so ga okoli l. 1650 v nizkem prezbiteriju stare cerkve. (Stal je torej

¹ Orožen, l. c. VIII, 567.

približno med štev. 1 in 2 v našem tlorisu sl. 38). Obsegal je nizek tabernakelj, zadi pod Marijinem reliefom napis, v štirih dolbinah sorodnike Marijine, v sredi atike pa morda Jezusovo rojstvo. Končal se je na vrhu s kakim simbolom, Imenom Marijinim ali temu podobnim. Izgledal je torej približno kakor oltarja na tabl. 35 in 36, samo da je bil glede razmer bolj nizek in širok, oltarja pri sv. Barbari pa sta visoka in ozka. Ko so l. 1743 prihovsko cerkev povečali, so prejšnji glavni oltar postavili v nov prezbiterij in naročili že omenjenemu J. Zamblingu, da ga je razširil in povišal, dodavši že omenjenih 8 angelov in Boga Očeta v glorijski. Najbrž šele v prvi polovici XIX. stol. so naročili lepi novi, a previsoki tabernakelj, napravili baldahin nad Marijo in posadili Zveličarja v atiko. Slednjič se je ves nastavek pred

Sl. 41. Prihova. Romarska podobica.

nekaj leti osnažil, pobarval in pozlatil. Niti enotnega sloga, niti enotne ideje ne vidimo več v njem, pred vsem pa se zdi prebogati in prenašopirjen, ker so ga poznejši rodovi preobložili s kipi, v bistvu pa je krasno delo, na katero je župnija lahko ponosna.

V ladji so štirje oltarji in sicer na listni strani sv. Boštjana s sliko sv. Cecilije v atiki in kipi sv. papežev Gregorija in Klementa spodaj, ter sv. Mihaela s sliko sv. Jeronima (?) in kipi nadangela Rafaela in Angela Variha. Na evangelijski strani pa zremo oltar sv. Roka s sliko sv. Magdalene v atiki in kipi sv. Janeza Nepomučana ter sv. Frančiška Ksaverija spodaj ter slednjič oltar sv. Valentina mašnika s sliko sv. Lenarta in kipi sv. kmeta Izidorja ter sv. dekle Notburge. Napravil je nastavke po slogu soditi nam že znani Zambling v sredini XVIII. stol.

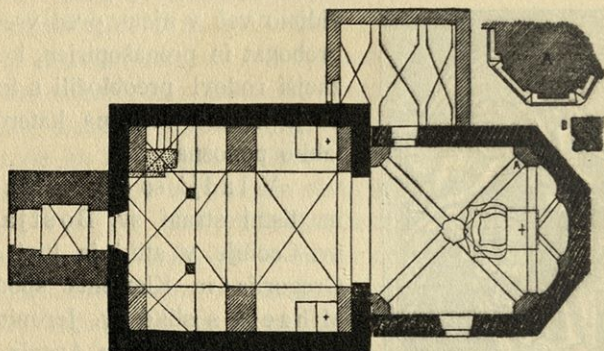
Iz konca XVIII. stol. ima naša cerkev božjepotni spominek (sl. 41). Bakrorezná plošča meri 136 mm visokosti in 78 mm širokosti. Zgoraj se predstavlja Marija približno tako ko v velikem oltarju, spodaj pa se vidi župnišče (na levi, postavljeno l. 1766), kaplanija in cerkev, ki ima ladjo za dvoje oken prekratko. Sličica, ki se je dobivala tudi pobarvana, ima nemški napis:

Wahre Abbildung der gnadenreichen Mutter
Gottes Maria in der Pfarr zu Prihova.

2. Podružnica sv. Jošta

stoji sredi vinogradov in ima predložen zvonik, ladjo, prezbiterij in zakristijo na severni strani (sl. 42 in 43). Tlakana je z mramornimi ploščami, obokana pa z dvema križnima svodom v ladji ter s kupolo z oprogami v prezbiteriju.

Ladja je gotska, kakor kaže gotsko profilirani portal in je bila ravno-stropana ter se nad obokom še vidijo pobeljene stene. Zvonik so k ladji postavili morda v XVII. stol. V XVII. ali XVIII. stol. (morda l. 1749) so obokali tudi ladjo, postavivši v njej pristenske slope kot opore za svod. Prvotni prezbiterij je moral biti mnogo ožji, približno kakor sedanji slavolok, ki je primeroma ozek za prostrani prezbiterij. Ta pa je pozidan v XVIII. ali XIX. stol., mogoče l. 1827. Njegovi pilastri imajo drugačne kapitele, kakor se nahajajo pri slopih v ladji, vrhutega je obok za 2 m višji ko v ladji (7.23 m znotranje višočine proti 5.33 m v ladji).

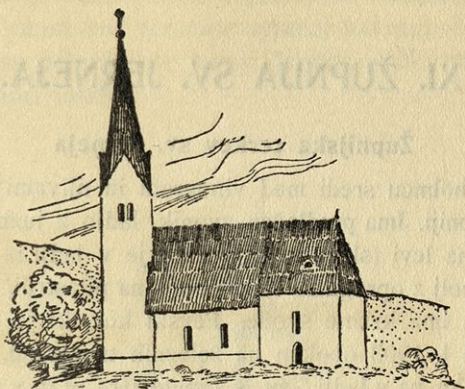

Sl. 42, Prihova. Tloris podružnice sv. Jošta.
(Presek gotskega podboja B spada k glavnim vratom pod zvonikom).
Merilo 1 : 300.

Napisi: Na slavoloku proti ladji se čita letnica **1749** in na kapi stranskih vrat v svetišču letnica **1827**.

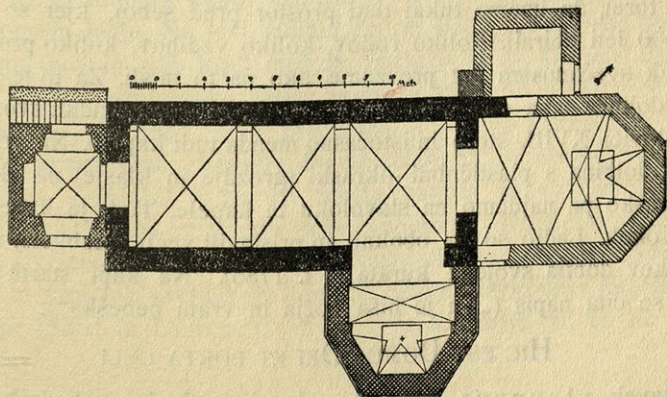
Nastavek večjega oltarja obstoji iz glavnega dela s tremi stebri na vsaki strani srednje dolbine in zavitim ogredjem ter iz atike s kosi ogredja in iz čela na vrhu. V atiki zremo Kristusa na križu med sv. Janezom in Marijo Devico, spodaj pa v sredi sv. Jošta z opatsko palico in ribo med sv. Antonoma (Padovanskim in Puščavnikom); nad obhodom pa stojita sv. papež Gregorij (?) in sv. škof Blaž. Nekateri kipi so precej slabi, kakor vsi angelčki ter Janez in Marija. Nastavek bo iz prve polovice XIX. stol., a nekateri kipi so morda starejši (sv. Gregorij in sv. Blaž). Nastavek oltarčka na ev. strani ima slabe, kratke kipe sv. Matevža, sv. Marka in sv. Lukeža. Oni na ep. strani s kipi sv. Jederti, sv. Lucije in sv. Apolonije je ohranil te stare, vihrave in zavite podobe iz XVIII. stol., a vidi se, da je bil dotični lesoresec vsaj tehnično izurjen in vaje delati v slogu svoje dobe. — Na steni je dobro izvršen kip stoječe Žalostne Matere Božje iz XVIII. stoletja.

Prižnica s šestimi gladkimi stebri na ograji, s Kristusom in evangelisti v dolbinah, z 17 angelskimi glavicami pod stebri in nad njimi spada med običajne in lepe prižnice XVII. stol., ki se tako pogosto nahajajo v tem okraju. Na strehi sedi pet angelčkov.

Sl. 43. Prihova. Pogled na podružnico sv. Jošta od juga.

Zunaj nad vhodom v stolp je v dolbini lesena gotška podoba sv. Boštjana. Predstavljen je kot kodrast deček, privezan k drevesu. Delo zasluži, da se čuva (tabl. 41).

Sl. 44. Sv. Jernej. Tloris župnijske cerkve.
Merilo 1:300.

XI. ŽUPNIJA SV. JERNEJA.

Župnijska cerkev sv. Jerneja

leži na prijaznem holmcu sredi med vinogradi in njivami ter se vidi na vse strani okoli po župniji. Ima predložen zvonik, ladjo z južno kapelo ter prezbiterij z zakristijo na levi (sl. 44 in 45). Tlak je v ladji iz cementa, obok pa obstoji iz križnih polj z oprogami, ki počivajo na pilastrih, ki pa ne segajo do tal; tudi prezbiterij ima križne svode. Pevski kor, ki je prej bil podprt od dveh slopov, je od l. 1903 obokan na železnih traverzah. Cerkev je znotraj dolga 21·8 m, široka pa v ladji 5 m, s kapelo 10·4 m in v prezbiteriju 5·25 m.

Prvotna stavba je ladja, ki je bila ravno stropana in pozidana že v XIV. stoletju, ker se naša cerkev že imenuje l. 1405 kot konjiška podružnica². Njeni stranski zidovi so pa bili za poldrugi meter nižji, kakor so dandanes. Ko so ladjo obokali, so povišali stranska zida in v njih napravili polukrožna okna, ki se strinjajo z oboki, ne pa s starejšimi okni, ki stojijo pod njimi v zidu stare ladje. Ker je bila ladja prav nizka, zato je tudi njena streha ležala precej nižje, kar se pozna na vshodni steni zvonika in pa na ostalem skončnem zidu („ognjeni zid“) stare ladje nad sedanjim slavolokom. Ta ravno omenjeni zid je torej od prejšnje cerkve, zato smemo sklepati, da so ohranjeni tudi stranski zidovi, dasi nimajo niti gotskega portala, niti oken, niti kakega značilnega profila. Da govorijo zato posebno tudi okna, smo že omenili. Zanimivo je torej, da imamo tukaj tisti prostor pred seboj, kjer so se verniki že pred 500 leti zbirali. Koliko rodov, koliko vzdihov, koliko prošenj! Človeka nekak svečanosten čut prevzame, ako na to misli. Za to je dobro, ako se stavbi dokaže taka častivredna starost. K ladji so prizidali zvonik (morda v prvi polovici XVIII. stol.) in istočasno menda tudi kapelo. Na vrhu zvonika je namreč dolbina s plastičnimi okraski (grozdje in klasje) na okvirju, podobne okraske pa najdemo na slavoloku te kapele. Tudi je kapela² starejša ko ladjin obok. Ladjo so pa obokali in pristavili večji prezbiterij najbrž šele, ko je cerkev dobila svojega kurata (z l. 1785). Na kapi starih cerkvenih podbojev se čita napis („Tu je hiša božja in vrata nebeška“):

HIC EST DOMUS DEI ET PORTA CELI

Nastavek glavnega oltarja obstoji iz dveh svobodnih stebrov in dveh pilastrov ob straneh srednje dolbine, ki nosijo golšasto ogredje in atiko. Zgoraj je dokolenski kip benediktinskega redovnika z mečem v roki, katerega

² BKstGQ VII, 119.

naslov imenuje sv. Stanislava — torej škofa krakovskega, spodaj pa je sv. Jernej med sv. Gregorijem in sv. Ambrozijem. O Jernejevem kipu se trdi, da je prenešen iz Žičkega samostana. Apostol drži v desnici nož, z levico pa kaže kožo svojega telesa in svojega lastnega obraza! Bolestno in strogo lice pa je obrnil proti naši desni navzgor; z nalahno odprtimi ustnicami upira tja svoje oči. Kip ni slabo delo. Dočim pa gube pri njegovi obleki padajo navzdol, se je veter vlovil v plašča sv. Gregorija in sv. Ambrozija in jima ga opleta okoli nog ter nese spredaj navzgor. Tudi v obrazih sta ta dva svetnika slabše delo, kakor pa sv. Jernej. — Na oltarni plošči se spredaj čita 18 F I (feri iussit?)

Sl. 45. Sv. Jernej. Pogled na župnijsko cerkev
od severozapada.

Od istega mojstra kakor arhitektura ravno opisanega oltarja sta nastavka koncem ladje. Na levi vidimo zgoraj podobo sv. Urha, spodaj pa sv. Florijana (nov in slab kip!) med sv. Barbaro in sv. kraljem Henrikom; na desni pa v atiki rožnivenško Mater Božjo in spodaj Lurško Marijo med Bernardiko in „sv. Ano“, ki je predelana iz Janeza Evangelista.

Večji je nastavek v kapeli z dvema stebroma, ki nosita golšasto ogredje. Na atiki sta v oblakih kipa sv. Siksta papeža in sv. Lavrencija, spodaj pa sv. Marjete med sv. Lucijo in sv. Apolonijo. Svetnice so vitke in okorno ter slabo izvršene, posebno v glavah. Nastavek je najbrž sodoben z glavnim oltarjem, in kipi teh svetnic so domače delo nastavkovega mojstra, dočim je druge kipe (Sikst in Lavrencij) ali dobil iz kartuzije ali pa jih je že našel v tej cerkvi.

XII. ŽUPNIJA LOČE.

1. Župnijska cerkev sv. Duha

ima ladjo s predloženim zvonikom in nasproti si stoječima kapelama ter prezbitarij z zakristijo na jugu (sl. 46 in tabl. 44). Tlakana je z mramornatimi ploščami, obokana pa v ladji s križnimi svodi in v prezbitariju z banjo s kapami. Znotranji prostor meri 24·4 *m* dolgosti proti 6·35 *m* širokosti v v ladji, 17·15 *m* čez kapeli in 5·65 *m* v prezbitariju.

Cerkev sv. Duha se omenja l. 1430¹ in tedaj (l. 1434) je že imela v Konjicah določenega duhovnika², ki je hodil ob nedeljah k njej opravljat službo božjo. Ali je sedanja ladja še iz tiste dobe ali pa je pozidana pozneje skupno s prezbitarijem, se ne da dognati. Za prvo govori, da je nad prezbitarijevim obokom vshodni ladjin zid ometan in zbeljen, predpostavlja torej torej starejši in nižji prezbitarij; vrhutega se okna ne skladajo z razdelitvijo oboka, in je torej mogoče, da so ladjo obokali s povišanjem stranskih zidov. A kdo ve, ali so ta okna na prvotnem mestu? Njih ostroločna oblika, kakor pri vseh oknih v cerkvi in zakristiji, je delo moderne restavracije. Gotovo je, da je obok v ladji in prezbitariju sočasen, ker počiva na pilastrih, ki imajo povsod enako profilirane kapitele. Obe kapeli sta prizidani in sicer južna pred l. 1731, severna pa pred l. 1757, ravnotako tudi zvonik l. 1734 in zakristija.

Napisi: V zakristiji je pred pragom v prezbitarij plošča z letnico 1661, stranska vrata imajo letnico 1662, ravnotako tudi kropilnik pri velikih vratih l. 1662 (16 LPMK 62). Ker so tudi v Žičah stranska vrata iz l. 1662, je jasno, da je v l. 1661—62 za obe cerkvi delal tlak, podboje in kropilnike (morda tudi krstne kamne) isti kamnoseški mojster. Zvonik ima na južni in severni strani svojo stavbeno letnico 1734. Slaba slika prihoda sv. Duha (2 *m* vis. 1·3 *m* šir.) za veliki oltar v postnem času nosi podpis F. L. Gottwald 1801. Slednjič se na spodnji straki slavoloka čita: **PONOVLJENO LETA 1891³.**

Freske. Na kapah v prezbitariju vidimo cerkvene očete: Sv. Gregorija (1), sv. Ambrozija (2), sv. Jeronima (3) in sv. Avgušтина (4). V ladji so na oboku razni svetniki in sicer vsak sam za se, brez osrednje ideje. Vidijo

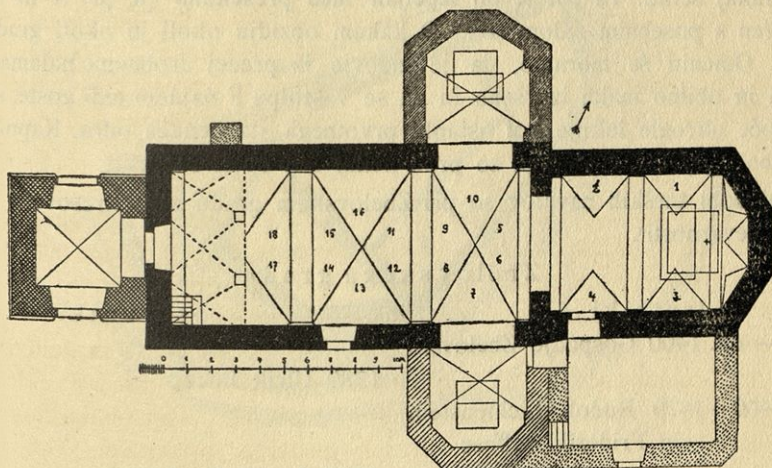
¹ Zahn, ONB, 258. Tega l. je imel tukaj krški škof Ernest posestva; l. 1586 pa je bila vsa vas Loče krška škofovska last (Pajek, Zgodov. Polič. župn. str. 53).

² Orožen, l. c. III, 227: „Geselle (= Kaplan) zu dem hl. Geist“.

³ Napis na portatilu glavnega oltarja smo objavili že zgoraj str. 116.

se: Sv. Marjeta (5), sv. Katarina (6), sv. Apolonija (9) in sv. Barbara (8), potem sv. Valentin (10) in sv. Blaž (7). Na drugem srednjem polju so: Sv. Jurij (11), sv. Florijan (12), sv. Evstahij (13), sv. Vid (14), sv. Lenart (15) in sv. Rok (16), na tretjem slednjič še sv. Egidij (17) in sv. Anton (18). Slike je izvršil J. Gornik od Sv. Petra pri Mariboru.

Nastavek velikega oltarja je podoben nekakemu slavoloku z dvema stebroma na vsaki strani, med katerimi se vspenja polukrožni venčni okrajek. V atiki je Bog Oče v oblakih in žarkih, obdan od angelskih glav, v prostori srednji dolbini pa se predstavlja prihod sv. Duha na Marijo in apostole. Te figure so novo tirolsko delo, a so premale in še zakrite od tabernakelja.

Sl. 46. Loče. Tloris župnijske cerkve.

Merilo 1 : 300.

Slika bi za ta prostor boljše sodila. Ob straneh dolbine sta kipa sv. Frančiška Ksaverija in sv. Janeza Nepomučana (oba iz XVIII. stol.; prim. tabl. 44), nad obhodom pa sv. Gregorija in sv. Urbana (oba iz XIX. stol.).

Oltarja v kapelicaх imata podobno arhitekturo, po en pilaster in steber na vsaki strani dolbine in atiko, kipi so pa različni. V severni kapeli iz XVIII. stol. (Marija Brezmadežna med sv. Joahimom in sv. Ano), v južni pa iz XIX. stol. (sv. Anton Padovanski med sv. apostolom Šimonom in sv. Frančiškom Serafskim).

Pod stolpom je oljnata slika (1·22 m vis.: 0·65 m) s podoboma sv. kmeta Izidora in sv. dekle Notburge z malimi prizori iz njunega življenja v ozadju. Svetnika sta zanimiva, ker predstavljata — vsaj približno — kmetško nošo XVIII. stol.

2. Zbelovski grad (Plankenstein)

leži na Zbelovski gori v kotu med južno in konjiško železnico ter obstoji iz znotranjega dvorišča (v tlorisu sl. 47 črka D) s kapnico (cisterno J) in iz dveh stolpov, starejšega (F) in mlajšega (E) ter stanovanj (G in H). Na severu

leži grad vrhu navpičnih skal in zato zadošča za obrambo tanek zid. Tam so bila tudi vrata (C), h katerim je vodila precej strma steza. Ako je udril sovražnik skozi vrata na dvorišče, se je graščak še lahko branil v obeh stolpih, ki sta imela dobro zapahnjena vrata proti dvorišču in celo tja obrnjene strelne line. V prostoru E je ena teh lin še ohranjena, drugo so pa zazidali, ko so okrepili zid. Glavni stolp (Berchfrit) je bil namreč na severovshodu (F), obrnjen proti dolini (sl. 48). V njem je bila štirivoglata ječa, nad katero se je zemlja v prostoru F bolj sesedla, in stolp je štel dvoje nadstropij. Pozneje so pa večjo važnost pripisovali prostoru E, ki je bil najbrž tudi stolp, a je le v pritličju ohranjen, zakaj debelost zidov so na zunaj skoro podvojili, to pa radi edinega voznega dohoda, katerega je bilo treba tukaj ščititi. Ta pot je bil izpeljan med presekami (n. pr. A in B) in zastražen s posebnim zidom (B). O kakem obzidju okoli in okoli gradu ni sledu. Omeniti še moramo, da je zidovje iz precej drobnega nalamanega kamna in obilno malte izvršeno in da se v stolpu F najdejo tudi goste, skozi zid idoče okrogle luknje kot ostanki prvotnega stavbenega odra. Kapnica je bila obokana, a zakladokopi so pred nekaj leti obok razrušili.

V dobi turških navalov so pri Zbelovskem gradu žgali kresove v znamenje nevarnosti¹.

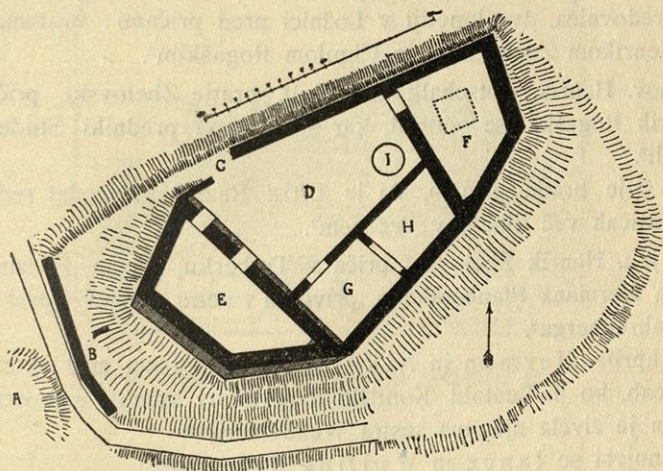
Zbelovskega gradu

lastniki	in	oskrbniki
1202 — ok. 1400	Gospodje Zbelovski	
		1389 Ulrik Pucze
Ok. 1400—1420	Rudolf Lichtenstein	
	in Friderik Saffner	
		1419 Jernej Mindorfer ²
Ok. 1420—1435	Viljem in Janez Metz	
1435—1580	Deželni knez	1438 Andrej Metz
	(1439—1443 Celjski grofi)	
		1446 Ulrik Grasel
		1460 Anton Grasel
		1465 Ivan Knobelstorfer
		1478 Ilj Prantner
		1489 Pongrac Luchssteiner
		1493 Boštjan Míndorfer
		1500 $\frac{13}{1}$ Nikolaj Kalmanik
		1500 $\frac{8}{7}$ Franc Prager
		1509 Ivan Swetkowiz
		1518 Ivan Preysinger
		1529 Boltazar Preysinger
		1564 Jera Preysinger
1580—1870	Grofi Thurn	
Ok. 1870	Walland, potem Hafenrichter.	

² Schmutz, I. c. II, 546.

¹ Muchar, I. c. VIII, 460.

Zbelovski gospodje so bili fevdniki Rogaških gospodov. V zvezi so stali s Studeniškim in z Žičkim samostanom. Kot priče nastopajo v listinah vedno za Konjiškimi gospodi, bili so torej nižje veljave, kar kaže tudi njihov majhni in priprosti rojstni grad, vendar pa pričujejo pred Kebelskimi gospodi, ki so torej še na nižjem klinu graščakovske lestvice stali. Njih zgodovina je nepregledna, ker se ni dalo iz kratkih poročil sestaviti njih rodovinsko deblo. V naslednjem zberemo po letnicah, kolikokrat se — večinoma kot priče — imenujejo v dobi dveh sto let in podamo imena oseb, kadar prvokrat nastopijo, razprto tiskana¹.

Sl. 47. Župnija Loče. Tloris Zbelovskega gradu.
Merilo 1 : 600.

- 1202, 11. aprila. Walter de Wlancistaine je priča v Kartuziji, ko je Rudolf Rožeški obnovil podaritev več kmetij v Gornji in Spodnji Hajdini².
1206. Ortolf de Blanchenstein je v Kartuziji priča, ko ji je daroval Otokar Konjiški dve kmetiji v Oplotnici³.
- 1245, v maju. Ortolf, Gotschalk in Henrik de Plankenstein pričajo v Konjicah, da je Hartvik iz Osence zamenjal s Kartuzijo nekatere kmetije⁴.
- 1262, 12. aprila. Rudolf von Planchenstein je priča v Gornjem gradu, ko se je štajerski maršal Hartnit von Ort spraval s tamošnjim opatom Henrikom in je odškodoval samostan zaradi napravljenih mu krivic⁵.

¹ L. 1181 se imenuje kot priča Henricus de Wizze (Zahn, UB I, 584), ki je najbrž Henrik iz Zbelovega, ker se imenuje skupaj s svojim sosedom Gotšalkom iz Konjic. O imenu Zbelovo = Blanchenstein in Plankenstein pozneje.

² Zahn, UB. II, 77.

³ Zahn, UB. II, 120.

⁴ Zahn, UB. II, 566.

⁵ Orožen, II-1, 42.

- 1263, 12. sept. Rudolf z bratom Ortolfom priča v Celju, da je stričnik omenjenega, a že umrlega maršala Albert de Veldesberch, vse odobril, kar je bil Hartnid samostanu daroval¹.
- 1264, 19. febr. Rudolf Zbelovski priča na Planini, da je Henrik Svibenjski Studeniški samostan obdaroval².
- 1270, 21. avg. se imenuje Leutold Zbelovski, 1271, 12. febr. Henrik Zbelovski, 1282, 11. nov. Ortolf Zbelovski in njegov brat Henrik³.
1277. Imenuje se Weichard Zbelovski⁴.
- 1283, 4. okt. Rudolf Zbelovski je daroval z dovoljenjem svojega fevdnega gospoda Henrika Rogaškega Studenicam, kjer je njegova sestra živela kot redovnica, dve kmetiji v Ložnici pred pričami: bratoma Ortolfom in Henrikom Zbelovskim in Cigulom Rogaškim⁵.
- 1296, 6. nov. Henrik, Gotschalk in Rudolf, bratje Zbelovski, pričajo, da je Henrik Rogaški vse odobril, kar so njegovi predniki Studenicam darovali⁶.
1297. Isti trije bratje pričajo, da je Ulrik Razvinski prodal redovnicam v Studenicah več kmetij v Breznem⁷.
- 1297, 22. jun. Henrik Zbelovski priča v Traberku, da je Elizabeta, udiva grofa Hermana Pfanberškega, privolila v neko daritev v prid samostanu v Mahrenbergu⁸.
- 1306, 14. aprila. Herman in Nikolaj Zbelovska sta med pričami v Studenicah, ko je Leutold Konjiški daroval tri kmetije samostanu, v katerem je živela njegova sestra Wendelburga⁹.
1322. Imenujeta se Janez in Wülfing Zbelovska¹⁰.
- Ok. 1325—1332 je bil Janez Zbelovski župnik v Braslovčah. 1325 je plačal papeško desetino. 1328 je dal 12 mark srebra najemščine za svojega stričnika Štefana Oppreno, klerika in beneficiata v Hočah. Istega leta je postal arhidiakon Savinski ter je dne 4. marca v Ogleju posredoval, da je subdiakon Ulrik Wilthausenski dobil konjiško župnijo (gl. zgoraj str. 43). Potem je 17. aprila pečatil v Lembergu listino, s katero je Henrik Planinski prodal grad Smlednik Frideriku Soneškemu. Slednjič ga 15. nov. tega leta najdemo v Vidmu na Laškem, kjer je Ulrik, župnik pri Novi cerkvi, v njegovi navzočnosti plačal patriarhu 25 šilingov najemščine. L. 1330, 24. okt., je patriarh v Čedadu dovolil, da sta župnika hočki in trboveljski menjala z župnijama, ter je naročil našemu Janezu Zbelovskemu, da obadva kanonično vmesti. L. 1332 je šel kot odposlanec

¹ Orožen, II—1, 45.

² Muchar, V, 307.

³ Muchar, V, 340, 347, 352 in 444.

⁴ Slekovec, Kronika župnije Loče, str. 453 (rokopis).

⁵ Muchar, VI, 7. Orožen, VII, 189.

⁶ Muchar, VI, 109.

⁷ Slekovec, 453. Deželni arhiv v Gradcu štev. 1544.

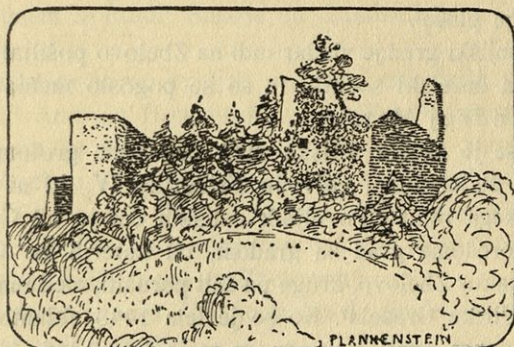
⁸ Muchar, VI, 121.

⁹ Muchar, VI, 163.

¹⁰ Slekovec, 454.

Friderika Soneškega k patriarhu v zadevi izročitve braslovske župnije samostanu v Gornjem gradu; obenem se je odpovedal župniji v prid benediktincev in je dobil 18. junija t. l. od samostana zagotovljeno letno pckojnino. Arhidiakonsko službo je še obdržal. L. 1334, 22. junija, je bil v Hočah za pričo, da je njegov stričnik Štefan Oppreno dal svoj beneficij v Hočah v najem tamošnjemu župniku Nikolaju. L. 1335 je z drugimi razsodil v prepiru Žičke kartuzije s podložniki¹.

1335. Imenujeta se kot priči Oton in Mangiso Zbelovska².

Sl. 48. Župnija Loče. Pogled na Zbelovski grad od vshoda.

1336, 18. okt. Rudolf Zbelovski je v Celju Frideriku Soneškemu obljubil zvestobo in je postal njegov vazal³.

1337. Rudolf Zbelovski se imenuje kot priča⁴.

1362—1369. Rudolf Zbelovski je grajski stotnik v Vojniku in se navaja kot priča v dveh žičkih listinah⁵.

L. 1375 se imenuje Martin in 1391 Konrad Zbelovski⁶.

Koncem 14. stoletja že niso več Zbelovski gospodje bivali na svojem rodovinskem gradu. V l. 1389—1395 se imenuje kot grajski stotnik (Burg-

¹ Slekovec, l. c. 454. Orožen, III, 13; IV—1, 41 in VII, 63. Muchar, VI. 268.

² Slekovec, 454.

³ Krones. Die Freien von Saneck I, 81.

⁴ Schwandnerjev regist.

⁵ Muchar, VI, 362 in 388.

⁶ Slekovec, 455. — Schmutz, l. c. III, 157 poroča: „Zadnji Zbelovski gospod je bil Ivan, oženjen z Amalijo Dürnstein in njegova hči Marjeta je bila omožena z Lenardom Rauber. Zbelovska posestva so podedovali Prüschenki“. A vse to bo veljalo o nižjeavstrijskem rodu Plankenstein (Bartsch-Zahn, Steir. Wappenb. p. 97), kjer so imeli rojstni grad blizu opatije Melk. Slekovec je Schmutzu v tej pomoti sledil in je napravil tudi Rauberja za lastnika Zbelovskega gradu v podlistku „Slovenski junak“ v Slovenskem Gospodarju 1900, šte. 15. — Mogoče pa, da je bil iz našega rodu Pongrac Plankenstein, kateremu je cesar l. 1463 mesto zaostale mezde in stavbenih stroškov v znesku 6000 ogerskih zlatnikov izročil gradova Freienstein (pri Trofaiach na Gornjem Štajerskem) in Pilštanj z urbarjem vred. (Muchar, l. c. VIII, 33).

graf) in deželski sodnik po Dravskem polju Ulrik de Pucze, bil je stric Neže Awer v konjiški okolici¹.

Začetkom 15. stol. je pa dobil Zbelovski grad Rudolf Lichtenstein, deželni maršal na Koroškem, omožen z Elizabeto Zbelovsko². Ker ni plačal dolžne svote Frideriku Saffner, je ta postal solastnik gradu, dokler ga nista z deželsko sodnijo vred prodala Viljemu Metz, cesarskemu upravitelju v Slovenski Bistrici, in bratu Janezu Metz³. L. 1435 pa je Viljem Metz prodal naš grad z urbarjem in sodnijo vojvodom Frideriku Starejšemu, Frideriku Mlajšemu in Albrechtu V.⁴ in zato in radi drugih zaslug mu je Friderik IV izročil za ves čas življenja Slovenji gradec z deželsko sodnijo in s 50 funti letne plače⁵.

Kakor v Konjiški grad je vladar tudi na Zbelovo pošiljal razne oskrbnike, ki so bili obenem deželski sodniki in so se pogosto menjavali. L. 1437 je imel to službo Andrej Metz⁶.

Leta 1439 se je začela vojska med celjskima grofoma Friderikom in Ulrikom nasproti štajerskemu vojvodu Frideriku IV, ki ni hotel pripoznati pokneženja celjskega rodu. Poveljnik celjskih čet je bil Čeh Ivan Vitovec, ki je osvojil zaporedoma grad za gradom, od katerih so Celjski grofi nekatere ohranili, kakor Zbelovo, druge pa dali porušiti, med temi tudi Poljčanski grad, tedaj last Ulrika Grasela⁷. Ko se je leta 1443 sklenilo premirje, se je Zbelovski grad zopet vrnil vojvodu in ta je leta 1446, ko so ravno Ogrini delali po Spodnjem Štajerskem, izročil grad v oskrb Ulriku Grasel z 20 funtov plače in z vsemi drugimi dohodki⁸. Ravnotako je prejel grad z deželsko sodnijo Anton Grasel l. 1460⁹.

1465 je izročil cesar grad, urbar in deželsko sodnijo Ivanu Knobelstorfer proti letnim 15 funtom¹⁰.

1478, 14. okt. je dobil vse troje v najem Ilj Prantner, meščan v Celju.

Kot poroka je imel Andreja Hohenwarther, stotnika v Celjskem gradu, in Benkota Dolskega (Lusttal), celjskega lovskega mojstra¹¹.

¹ Napotnik, Imenopis str. 13 in žička listina iz l. 1393.

² Neka druga Zbelovska je bila omožena z Erazmom Perneck. Na gradu Zbelovo vknjiženo dedščino v znesku 700 funtov, ji je velel novi grajski lastnik Friderik IV leta 1435 izplačati. (Muchar, l. c. VII, 243).

³ Slekovec, l. c. p. 455—456.

⁴ Muchar, l. c. VII, 238.

⁵ Muchar, l. c. VII, 243.

⁶ Muchar, l. c. VII, 274.

⁷ Celjska kronika, ki jo je spisal najbrž kak celjski minorit koncem 15. stoletja, poroča o tem sledeče (Krones, die Freien von Saneck, p. 86). „Darnach schlug er (Wittowecz) sich für Plankenstein . . ., das der fürsten von Oesterreich ist. Das wardt auch für sich gewonnen; es wardt aber nicht abgebrochen, sondern es wardt darnach mit tädigen (Teiding — sodba) wieder den fürsten von Oesterreich übergeben . . . Darnach schlug er sich . . . für einen thurn genandt Poeltschach, der eines Grefflein (bi moralo stati — Grefflein od Grasel) was . . . und die wurden all . . . in den Krieg angewunnen und gantz und gar in grundt abgebrochen“.

⁸ Muchar, l. c. VII, 336.

⁹ Muchar, l. c. VIII, 19.

¹⁰ Muchar, l. c. VIII, 37.

¹¹ Muchar, l. c. VIII, 105.

1489, 23. febr. ko je Prantner dobil v oskrb Anderburg, je prišel na Zbelovo Pongrac Buchsteiner, ki je imel zraven tudi urad Lemberg, skupno za 360 funtov, ki jih je moral na leto plačati deželnemu knezu¹.

1493 je dobil Boštjan Mindorfer grad Zbelovo, deželsko sodstvo in Lemberški urad za 400 funtov na leto².

1500, 13. jan. je dobil v oskrb Nikolaj Kellmanikh kraljevi grad Zbelovo³.

1500, 14. avg. je dobil Franc Prager od kralja Maksimilijana oskrb gradu Zbelovo, polovico tamošnje deželske sodnije, roboto in vse pripadajoče⁴.

1509, 24. nov. je dobil Ivan Svetkowiz, obenem upravitelj v Kunšpergu, za posojenih 1500 goldinarjev, v zastavo grad, mitnico in sodnijo Zbelovo obenem z uradi Šmarje in Lembach in z deželsko sodnijo Lembach⁵.

Mitnico na Zbelovem so vpeljali cesarjevi oskrbniki v XV. stol. Cesar je l. 1483 zaukazal Andreju Hohenwarter, stotniku v Gornjem celjskem gradu, naj posebno pazi, da bo šel ves trgovinski promet po stari cesti mimo tamošnjih mitnic, posebno mimo Zbelovske, da se ne prikrajšajo pristojbine cesarske kamre⁶. Ko se je l. 1527 v Gradcu sešel štajerski deželni zbor, so zahtevali odposlanci, naj vojvoda odpravi zoper njih stare pravice ustanovljene mitnice, med drugimi v Konjicah in Zbelovem⁷.

1515 so se v splošnem upor u kmetje polastili gradu in so ga najbrž obropali, morda tudi zažgali⁸.

1518, 4. okt. je cesar Maksimilijan izročil Zbelovo, Šmarje in Lemberg Ivanu Presinger, kraljevemu vratarju in nadlogarju na Koroškem, Kranjskem in Goriškem⁹. Pozneje je bil pobaronjen. Njegov sin Boltažar, cesarski svetovalec in nadlogar v prej imenovanih deželah ter v celjski grofiji, je dobil l. 1529, po očetovi smrti v brezplačni užitek Zbelovo z deželno sodnijo, uradoma Lemberg in Šmarje, z gradom Marenberg in gradom Stein v Inski dolini na Tirolskem⁹. L. 1541 je cesar Ferdinand dovolil, da sme uživati te dohodke njegov sin ves čas svojega življenja, ali pa, če nima sina, še pet let po njegovi smrti njegova najstarejša hči¹⁰. Ker pa je Jera Prežinska posodila l. 1564 cesarju 6000 goldinarjev, ji je ta prepustil Zbelovo tako dolgo, dokler se ne povrne ta dolg. Obresti so se ji plačevale iz dohodkov graščine Pesenburg. Slednjič je leta 1580

¹ Muchar, l. c. VIII, 160. Grad Buchenstein je ležal zapadno od Vuzenice. Schmutz, l. c. III, 156 imenuje Pongraca Luchssteiner.

² Muchar, l. c. VIII, 180. Obenem je imel v letih 1486—1506 grad Kunšperg. Orožen, l. c. III, 403.

³ in ⁴ Schmutz, l. c. III, 156. — Muchar, VIII, 204 stavi nastop Pragerjev v l. 1498, a menimo, da po pomoti, ker je Schmutz v tem slučaju natančnejši in zato verjetnejši.

⁵ Muchar, l. c. VIII, 233.

⁶ Muchar, l. c. VIII, 136.

⁷ Muchar, l. c. VIII, 364.

⁸ Mayer, Geschichte der Steiermark, p. 169.

⁹ Muchar, l. c. VIII, 275. Grad Prežin je ležal v Teharski župniji. Orožen, l. c. III, 338. O Prežinskih gospodih, pozneje baronih in grofih glej Schmutz, l. c. III, 215, Janisch, l. c. III, 1483 in Krones, Die Freien v. Saneck, I, 81.

¹⁰ Muchar, l. c. VIII, 371.

¹¹ Muchar, l. c. VIII, 461. Schmutz, l. c. III, 157.

nadvojvoda Karol Zbelovo prodal Joštu Jožefu baronu Thurn in ta, pozneje v grofovski stan povzdignjena rodbina je imela grad do naj-novejših časov, ko ga je od grofa Gustava Thurn kupil konjiški tržan Walland. Dandanes pa ima gozd in razvalino g. Hafenrichter, posestnik stolarne v Zbelovem. Grad je najbrž že razpadel, ko so ga imeli Prežinski gospodje v rokah, ker gotovo niso v njem stanovali. Za dobe prvega Thurna (l. 1586, ko se je pisal urbar) je bil grad že skoro zapuščen in brez pohištva, sto let pozneje se na Vischerjevi sliki Zbelovske graščine že vidi kot podrtina brez strehe (tabl. 45 na levi zgoraj). Grofi Thurn so svoja štajerska posestva l. 1739 razdelili na graški in celjski okoliš. Upravno središče celjskega okoliša je bila lepo zidana „grofija“ v Celju, kjer je sedaj meščanska šola. Grb grofov Thurn se še nahaja na njenem pročelju. Deželsko sodnijo pa so iz propadlega gradu prenesli v ob vznožju hriba ležečo Zbelovsko graščino.

3. Zbelovska graščina

(sedaj Hafenrichterjeva stolarna)

je bila pred l. 1848 kot središče uprave in krvne sod nijeprav imenitna, čeprav v stavbenem oziru brez vse važnosti. Ker že Prežinski gospodje niso več stanovali v Zbelovskem gradu, zato so menda oni postavili kot gospodarsko središče svojih tukajšnjih posestev pristavo iz lesa¹, kamnito hišo pa so pozidali šele po l. 1586 grofi Turn. Kako je izgledala, nam predočuje Vischerjev narisek (tabl. 45) okoli l. 1680. S hrbtom ob Dravini leži zidan hlev in ima pred seboj štirivoglato dvorišče, ki sega do mimoidoče ceste in se nanjo odpira z dvakratnimi vrati. Proti vshodu, odkoder je bilo pričakovati pred vsem sovražnika, je dvojen okrogli stolp, proti zapadu pa je v sprednjem voglu hiša s šestervoglatim stolpom. Na levi v ozadju pa se dvigajo na neporaščenem griču razvaline Zbelovskega gradu². L. 1765 je goriški nadškof, tedaj tudi škof večine štajerskih Slovencev, dovolil, da sme oskrbnik Kajetan Fux postaviti novo kapelo kot podružnico ločke župnijske cerkve³. A iz tega ni bilo nič. Graščina se je s časom spremenila. Dolgi hlev v ozadju se je odstranil in postavila sta se dva nova ob sprednjem zidu, in vsi trije stolpi so izginili. Tako nam je okoli l. 1840 naslikal našo graščino graški umetnik J. Wachtl⁴. Ko je pisatelj leta 1905 obiskal Zbelovo je našel približno še vse v istem stanju, le v ozadju je stal poševno proti drugim poslopjem skedenj. Dve

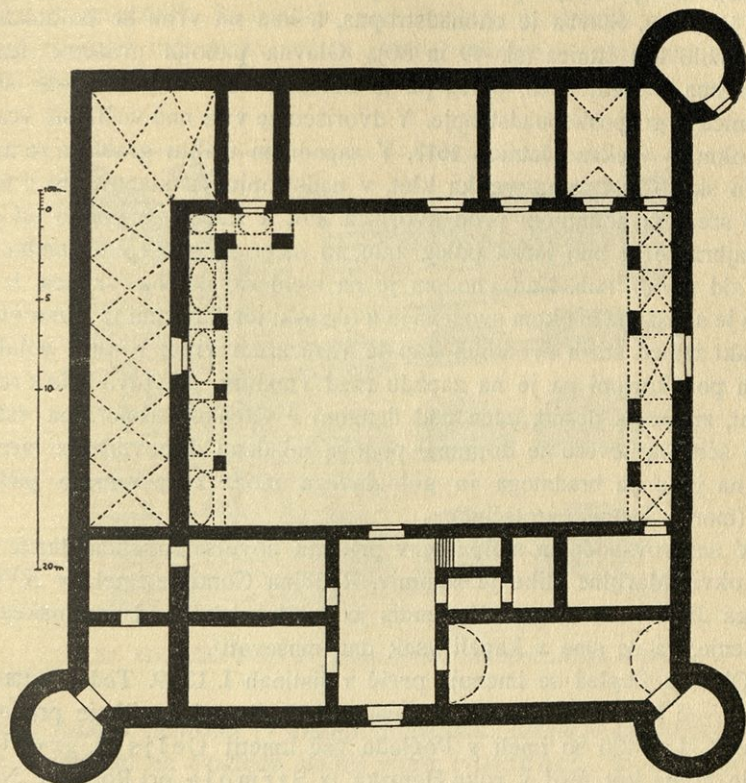
¹ Pristava (marof) je najbrž stala kakor običajno v vznožju grajske gore in menda tam, kjer pozneje graščina. Zakaj kamnito hišo so, če mogoče tam postavili, kjer so bila že gospodarska poslopja. Leta 1586 je obsegala ta pristava hišo iz smrekovega lesa za oskrbnika z vežo in hodnikom (brez posebne kuhinje!), bila pa je z deščicami krita, potem iz dolgega lesenega hleva za konje in krave in iz poda med dvema stenoma ob straneh (z latami kakor pri kozolcu?) za seno in žito. Zanimiv opis! Ako so grajski stavili vse iz lesa, koliko bolj še kmetje.

² Velikost slike 20·9 : 12·4 cm.

³ Slekovec, l. c. 475.

⁴ Kamnotisek v velikosti 14·64 : 9·1 cm je v zbirki štajerskega deželnega arhiva v Gradcu.

strelni lini v hlevu ob vshodni stranici, dvojni vhod v sprednjem zidu dvorišča in ena strelna lina proti zapadu v enonadstropni hiši, je pričalo, da je to še sprednji del obzidja iz XVII. stol. Leta 1906 pa je g. Hafenrichter iz Oplotnice kupil graščino in jo prezidal za stolarno. Zgodovina ni pri tem škode trpela.

Sl. 49. Loče. Tloris graščine Pogled. — Merilo 1 : 400.

Zbelovski grad je bil prvotno sedež jako obsežne krvne sodnije, ki se je raztezala čez vse Dravsko polje od Lembaha do Ptuja in je obsegala približno ozemlje nekdanjih veležupnij Hoče, Slivnica in Konjice. Iz nje so se okoli raznih v njej ležečih gradov in graščin sčasoma izluščile nove sodnije, med katere se je potem v XV. in XVI. stol. razdelil večji del starega sodnijskega okoliša. Z zbelovsko sodnijo pa je cesar združil lemlersko, ko so izumrli l. 1456 Celjski grofi, in v XVIII. stol. je zbelovski deželski sodnik sodil le čez precej obširno okrožje, ležeče okoli Zbelovega in Lemberga¹.

¹ O obsežnosti zbelovske deželске sodnije glej Erläuterungen zum hist. Atlas der oester. Alpenländer. I. Landesgerichtskarte p. 44, potem opis te sodnije iz leta 1586 pri Pajeku, Zgodovina policijske župnije strani 51—56. Ne verjamemo pa, da bi bila kdaj eksistirala celoskupna sodnija „tostran Drave“ in bi bila obsegala še Vuzenico in Zavrče, tudi ni bil pred koncem XIV. stol. njen sedež v Zbelovem, ker so Zbelovski graščaki bili rogaški fevdniki. Zgoraj omenjeni Ulrik Pucz je prvi nam znani zbelovski sodnik t. j. potem ko se je domači rod že izselil iz gradu in od tedaj se zbelovska sodnija trajno omenja. Njen obseg v XVIII. stol. glej v opisu pri Schmutzu l. c. III, 155.

4. Graščina Pogled

je v tlorisu skoro kvadratična stavba (36:30 : 35 *m*) in ima okrogle stolpe na treh voglih (izvzemši severozapadnega, odkoder ni bilo pričakovati so-vražnika). Stolpi imajo po 5 *m* v premeru, prostrano dvorišče pa meri 22:60 : 17:20 *m*. Stavba je enonadstropna, a ima na vrhu še polunadstropje, ki je služilo kot žitnica (sl. 49 in 50). Glavna panoga graščine leži proti jugu in ima v sredi vežo, poleg pa je kuhinja, stanovanje za posle, shrambe in stopnice v gosposko nadstropje. V dvorišču se vidi nad vežinimi vrati dodelno okno s vsekano letnico 1617. V zapadnem traktu graščine se nahaja v pritličju skoro ena sama, velika klet, v nadstropju pa stanovanje z lepo kapelo v sredi in hodnikom proti dvorišču. Pot k kapeli je vodila od zapada, kjer najbrž še ni bilo jarka poleg zidu, ki sicer ni služil v obrambo, ampak da se zid ohrani suh. Nad vhodom je na steni razpletena vrtnica iz štuka. Kapela je s križnim obokom svodena in z okraski ter figurami iz štuka olepšana. Na vsaki izmed štirih svodovih kap je vaza sredi vitic, v štirih polukrožnih lunetah pod kapami pa je na zapadu (nad vhodom) grb (dva orla z razpetimi perutmi, zroča na desno, eden nad drugim) z viteško krono¹, na vshodu je prazen ščit, na severu je doprsna podoba mladega duhovnika z biretom na glavi, na jugu pa bradatega in gologlavega moža z na ramena padajočimi lasmi (morda lastnika graščine).

V severovshodnem stolpu je v pritličju novejša kapelica Marije Snežne. Edini okvir Marijine slike je zanimiv. Rodbina Conti je imela v XVIII. stol. lastnega duhovnika in grof Berlendis je dobil l. 1790 od lavantinskega škofa dovoljenje, da se sme v kapeli vsak dan maševati².

Okolica Pogled se imenuje prvič v listinah l. 1369. Tedaj je imel tukaj eno ali več kmetij poljčanski graščak Ulrik Grasel in jih je prodal Žički kartuziji³. L. 1436 so imeli v Pogledu več kmetij Celjski grofi⁴, ki so pozneje prišle kot fevd v roke Henrika iz Strmola pri Rogatcu. Ne vemo, ali jih je dobil že od Celjanov ali šele po smrti zadnjega Celjskega grofa od njih dedičev — Habsburžanov. Cesar Friderik III. je omenjene pogledske kmetije potrdil otrokom Henrika Strmolskega († 1478): Andreju, Henriku, Magdaleni in Marjeti⁵. Marjeta Strmolska jih je zamožila Adamu Schrott⁶, graščaku (krškemu fevdniku) v Vitanju.

Najbrž so šele Schrotti postavili kot upravno središče pogledskih posestev priprost zidan dvorec. Neki oskrbnik Jakob se imenuje že leta 1542.

¹ Tak grb so imeli baroni Conti z drugače razstavljenimi orli, kakor v naši sliki 2, IV. (Poročilo dež. arhiva v Gradcu).

² Slekovec, l. c. 496. — V dobi Contijev je gotovo še služila stara kapela, ki je bila od zunaj vernikom pristopna, ne da bi bili prišli v graščino. Tam je še oljnata slika Marijinega oznanjenja (108 : 49 *cm* velika). Šele, ko stolpi niso imeli več brambenega pomena, so priredili stolpovo pritličje za kapelico, mogoče koncem XVIII. stol.

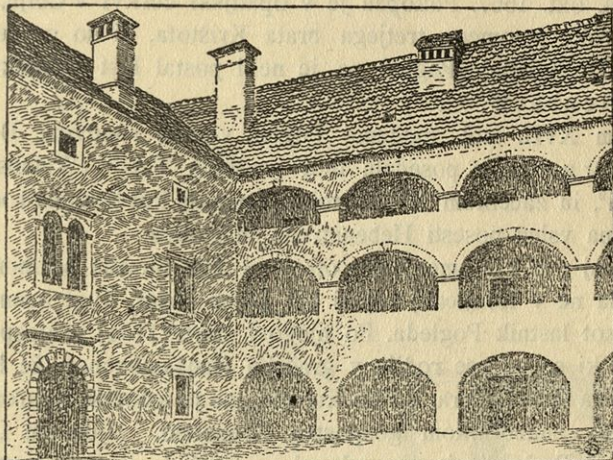
³ Muchar, l. c. VI, 388.

⁴ Zahn, ONB, 51.

⁵ Muchar, l. c. VIII, 115.

⁶ Slekovec, l. c. p. 480 nasl. Iz Slekovčevih podatkov sestavimo del rodovinskega debla tega gornještajerskega rodu (Prim. tudi Zahn-Bartsch, Steierm. Wappenbuch, p. 113 in Orožen, VII 91 in VIII, 462).

L. 1580 je bival na Pogledu Adam Schrott, stričnik vitanjskega graščaka Janeza Adama Schrotta, in je sklenil s kartuzijanskim oskrbnikom Otolinom Scazzuola pogodbo radi ribištva¹. Iz zbelovskega urbarja iz l. 1586 izvemo, da je imel pogledski lastnik nižje sodstvo na svojem dvorcu, potem na vseh kmetijah in posestvih, ki spadajo pod Pogled, in slednjič v vasi sv. Duha, kjer je izvrševal tudi preki sod in pobiral mitnino na binkoštni torek in na dan sv. Marije Magdalene². L. 1606 je cesar Rudolf II Adama (na Pogledu)

Sl. 50. Graščina Pogled. Južnozapadni del znotranjega dvorišča.

in Janeza Adama Schrotta (v Vitanju) pobaronil. Ko pa je kmalu potem (1616) ta rod izumrl, so na Pogledu sledili vitezi Plöschchen, ki so najbrž mesto prejšnjega dvorca pozidali sedanji grad l. 1617 in dobili od cesarja priimek „von Pogledt“³. Maksimilijan se imenuje še leta 1630⁴, potem pa so sledili baroni Reisig.

Adam Schrott
 žena: Marjeta Strmoljska
 Sigmund († 1514)
 žena: Julijana Dietrichstein
 Janez Adam († 1616)
 žena: Sidonija Svibenska
 Sigmund,
 umrl kmalu za očetom.

¹ Stepischnegg, Die Karthause Seiz, 75.

² Pajek, Zgod. polič. župnije, p. 13. Še dandanes je na binkoštni torek v Ločah sejem.

³ Maksimilijan Plöschchen dobi l. 1617, dne 20. dec., omenjeni naslov. Tej vesti iz plemiškega arhiva na Dunaju nasprotuje Slekovčeva trditev, da je udova vitanjskega Schrotta izročila Vitanje svoji hčeri Katarini, omoženi Wagensberg (kar bo prav) in je Pogled prodala Janezu Rajmundu Dienersberg. A Dienerji so komaj l. 1636 dobili pridevek Dienersberg in na Pogledu so zagospodarili šele po l. 1671. — Kot oskrbnik se imenuje l. 1603 Tomaž Zipnick, poveljnik čez 30 mož v Slovenski Krajini (Izv. list Zgod. društva v Mariboru).

⁴ Schmutz, l. c. III, 166.

Jurij Reisig se imenuje l. 1617 kot lastnik gradu Pilštanj. Njegovi sinovi Krištof, Janez Krstnik in Gotfried so bili l. 1649 sprejeti med štajerske deželane in so tedaj posedali Strmol, Lainhof pri Celju in polovico gradu Žusem. L. 1652 sta si sinova Gotfried in Janez Krstnik delila posestva in sicer je Janez Krstnik dobil Pilštanj in sosednji Hartenstein, a ker ni zapustil moških potomcev, sta gradova prešla v tuje roke. Gotfriedov sin pa bo Jurij Karol baron Reisig, ki se sicer imenuje gospod na Hartensteinu in Pilštanju, v posesti pa je imel Žusem, Strmol, naš Pogled in drugo lastnino ter je umrl dne 24. okt. 1667. Pokopan je v opatijski cerkvi v Celju. Grad Žusem je prišel v roke potomcev tretjega brata Krištofa, ki so ga še posedali začetkom XVIII. stoletja¹, Pogled pa je neki postal last konjiškega graščaka Erazma Tatenbach².

Koncem XVII. stol. najdemo Pogled v lasti rodovine Diener von Dienersberg, ki je posedala tudi graščino Tabor (Weichselstätten) pri Novi cerkvi³, in začetkom XVIII. stol. se imenuje kot lastnica rodbina Conti, nam že znana vsled posesti Hebenstreita in Goliča.

K zgoraj (str. 77) omenjenim otrokom Ane Suzane se mora dodati pozneje (menda ne v Konjicah) rojeni sin Janez Jožef, ki se imenuje kot baron in l. 1730 kot lastnik Pogleda. Po njegovi smrti (1731) je gospodarila udova s hčerkami, ki so se vse rodile v graščini Hausambacher (že leta 1694 last Contijev). Ena izmed hčera, Marija Karolina, se je omožila z baronom Camilom Berlendis, nadzornikom gospostva Ebensfeld. Njun sin Lovrenc Jožef Camilo Jernej Berlendis je gospodoval na Pogledu do svoje smrti leta 1811. Sledil mu je nečak Anton Camilo grof Thurn-Valsassina, ki pa je Pogled prodal l. 1823 grofu Vincenciju Gaisruck. Naslednji lastniki so Maksimilijan grof Thurn (1826—1828), Karol Schmelzer (1828—1829) ter Karol in Cecilija Possek (1829—), katerih potomci še dandanes na njem gospodarijo⁴.

5. Suhadolski grad

se imenuje nekdanja pristava Žičkih kartuzijanov. Ker je l. 1207 vojvoda Leopold kartuzijanom potrdil last „vasice Zuchedole“ s vsemi pritiklinami⁵, je bila gotovo že izkraja v njihovih rokah. Sedanjo pristavo so postavili najbrž v drugi polovici XVI. stol. Vemo namreč, da je tukaj stanoval zviti in prekanjeni Lah Otolin Scazzuola, žički oskrbnik v dobi, ko je bil samostan odpravljen (1564—1595), in l. 1606 se imenuje v konjiški krstni matici „grad (in arce) Suhadol“. Približno v to dobo spadajo tudi nekateri deli sedanjega dvorca. Poslopja so pozidana okoli od juga proji severu ležečega štirikotnega dvorišča in v sredi se nahaja starinski vodnjak. Ako je bila nekdanj južna, sedaj prosta stranica dvorišča tudi zaprta z zidom, potem se je dal dvorec

¹ Schmutz, l. c. III, 350 in Orožen, l. c. III, 98. IV, 102 in 572.

² Schmutz, l. c. II, 159 in III, 177.

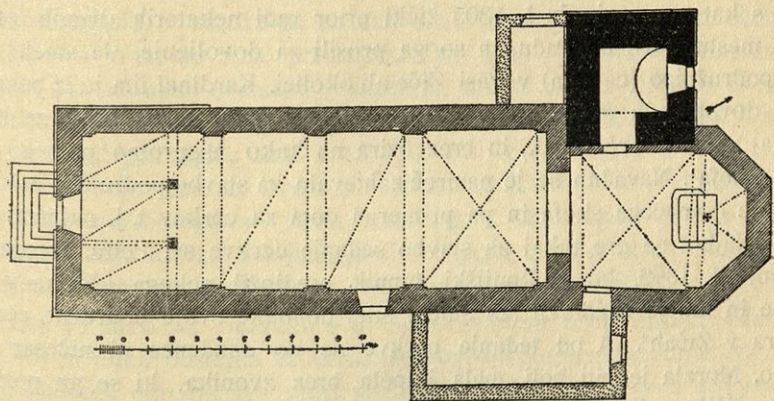
³ Janisch, l. c. III, 1269, Orožen, l. c. VIII, 212. Grb Dienersbergov je pri Valvazorju IX, 117.

⁴ Po Slekovcu, ki ima deloma matične izpiske str. 486—487.

⁵ Zahn, UB, II, 134.

res braniti. Ljudje celo pripovedujejo, da so ga nekoč oblegali Turki¹. V južnozapadnem voglu, kjer je sedaj hiša s kletjo spodaj, je stala kapela, kjer pa je pred 300 leti bilo stanovanje (južnovzhodni vogel), je sedaj zapuščen pod².

Na severu od dvorca se vzdiga hrib, na čigar severnem pobočju je kakih 30 navideznih gomil. Ker so ljudje pravili, da so tam pokopani menihi, je dal pisatelj štiri gomile razkopati in je sprevidel, da so to kupčki peska, ki jih je voda nanescala in izprala, pozneje pa so se obrasli s travo in drevjem.

Sl. 51. Žiče. Tloris župnijske cerkve sv. Petra.

Merilo 1 : 300.

¹ Slovenski Gospodar, 1905, 5. junija (podlistek).

² Po inventarju iz l. 1810 je imel samostan tukaj 5 oral in 310 □ sežnjev vinogradov.

XIII. ŽUPNIJA ŽIČE.

1. Župnijska cerkev sv. Petra

obsega ladjo in prezbitერიj z zakristijo na jugu in zvonikom na severu. Njena znotranja dolžina znaša 27·90 *m*, širčina pa v ladji 6·55 *m* in v prezbitერიji 5·52 *m* (sl. 51 in tabl. 46). S štirimi križnimi svodi je obokana v ladji in z enim v presvetišču.

Napisi: Na kapi velikih vrat se nahaja letnica 1705, na lepo izklesanih podbojih južnih stranskih vrat pa 1661.

Ker je bila Žička vas last kartuzijanov, so želeli tam postaviti kapelico. Zato so se leta 1308 obrnili na papeškega poslanca kardinala Napoleona Ursino, s katerim se je že l. 1305 žički prior radi nekaterih drugih zadev sešel v mestu Forlì ob Padu, in so ga prosili za dovoljenje, da smejo postaviti podružnico (capella) v vasi Žiče ali okolici. Kardinal jim je iz posebne milosti dovolil, da smejo to storiti na lastni zemlji, ne da bi se za koga (župnika) vstvaril predsodek, in brez ozira na kako nasprotno postavo domačega škofa¹. Navadno se je namreč zahtevalo za stavbo podružnic in kapel dovoljenje domačega škofa in pa primerna dota za cerkev t. j. najmanj ena kmetija. Najbrž se gre tukaj za stavbo sedanje cerkve sv. Petra. Izrecno se ta omenja l. 1392, ko je konjiški župnik predložil nekega klerika v posvečenje in mu je zagotovil (za slučaj sile) dohodke svoje podružne cerkve sv. Petra v Žičah². A od tedanje cerkve se do dandanes ni ničesar več ohranilo. Morala je biti bolj mala kapela brez zvonika, ki so ga pozidali najbrž v XVI. stol. in še stoji dandanes. V pritličju je obokan z banjo, nad katero se vidijo (v prvem nadstropju) zazidana vrata proti župnišču (na vshod) in druga ravno tako zadelana proti prezbitერიji (na jug). Iz tega sledi, da je zvonik izprva bil odprt samo v prezbitერიj in ne na izven ter je služil — kakor tedaj običajno — kot zakristija. V zgornji del zvonika pa je vodila lesena lestvica, ki se je dala v potrebi obrambe tudi odstraniti, in iz zvonikovega nadstropja se je skozi južna vrata prišlo naravnost na podstrežje starega, prvotno torej zelo nizkega prezbitერიja. V XVII. stol. pa so podrli vso cerkev razven zvonika in so k njemu prizidali (menda l. 1661) sedanjo prostorno in svetlo stavbo³. Vsa ta stavba je enotna, ker

¹ Stepischnegg, l. c. 31.

² BKstGQ, I, 118.

³ Da je prezbitერიj le pritlikla zvonikova, se dobro vidi nad obokom, kjer je prezbitერიjev zid od vshoda proti zapadu čedalje tanjši in slednjič se še pred slavolokom neha, ker zadošča zvonikov zid.

jo zunaj pod streho obkrožuje okoli in okoli isti venčni okrajek in so znotraj kapiteli nad stenskimi pilastri, ki nosijo svodove oproge, v ladji in prez-biteriju enaki.

Freske. Cerkev je poslikal l. 1903 slikar J. Horvat iz Gornje Radgone in je predstavil v prez-biteriju na oboku razne prizore iz življenja sv. Petra. Vidimo ga pri obilnem ribjem lovu (Luk. 5, 8. v¹), potem na dvo-rišču Kajfeževem, ko zataji Jezusa (j), ob Genezareškem jezeru, ko prejme oblast pasti Gospodove ovce in jagnjeta (z), in slednjič, ko ga angel čudežno iz ječe osvobodi (s). Pod zadnjo sliko se nahaja na steni križanje Petrovo.

V ladji se na prvem svodnem polju poleg prez-biterija slika Marijino življenje in sicer Angelovo oznanjenje (v), Marijino darovanje v templju (v) poklonitev modrih iz jutrovega (z) in Marijine bridkosti pod križem (s). V drugem polju sledijo štiri sv. evangelisti: Matevž (z), Marko (j), Lukež (j) in Janez (s); v tretjem so štiri sv. cerkveni učeniki: Ambrozij (z), Avguštin (j), Gregorij (v) in Jeronim (s), v zadnjem (nad orgljami) pa zaščitnika cerkvenega petja: Kralj David (j) in sv. Cecilija (s) ter zbor angelov, ki poje: „Čast in slava Bogu na višavah“ (v).

Oltarji. Glavni oltar ima običajni nastavek s stebri, ogredjem, a brez atike, z Bogom Očetom na vrhu in Petrovim kipom v dolbini, kako prejme od Jezusa ključ, v ozadju pa se vidi skala s stolpom kot znak cerkve, ki je peklenska vrata ne bodo premagala. Dva kipa v glavnem delu nam predstavljata dva neznana svetnika v škornjih, kratki suknji, plaščem in mečem, ravnotako je na atiki poleg sv. Janeza Krstnika neznanec s knjigo. Nastavek se je prenovil po napisu zadi l. 1871 in vnovič l. 1904.

Veliki oltar ima za srednjo dolbino tudi sliko (200 : 125 cm), ki predstavlja spokornega sv. Petra, sedečega s sklenjenimi rokami v odprti jami, poleg sebe knjigo s ključ, pred seboj pa s prvo jutranjo zarjo oblito pokrajino. Slikar se je zabeležil: Joh. Reyer 1847 (ali 1817).

Lep je nastavek oltarčka sv. Andreja na listni strani. Glavni del (tabl. 46) in atika obstojita iz štirih stebrov, od kojih sta srednja dva zavita, in iz golšastega ogredja. Na atiki je kip sv. Valentina (?) med kipoma dveh škofov brez simbolov, po katerih bi se spoznalo njuno ime, spodaj pa je sv. Andrej med sv. Antonom Puščavnikom in sv. Lukežem (?), ki pa se časti kot sv. Lenart, živinski zaščitnik. Oltar je umetniške vrednosti in najbrž iz Žičke kartuzije. Celo enak je tudi Marijin oltar na evangelski strani, njegovi kipi pa predstavljajo v atiki sv. Ano med sv. Janezom Krstnikom in Caharijem, spodaj pa Lurško Mater Božjo (novejši kip) med sv. Jožefom in sv. Joahimom.

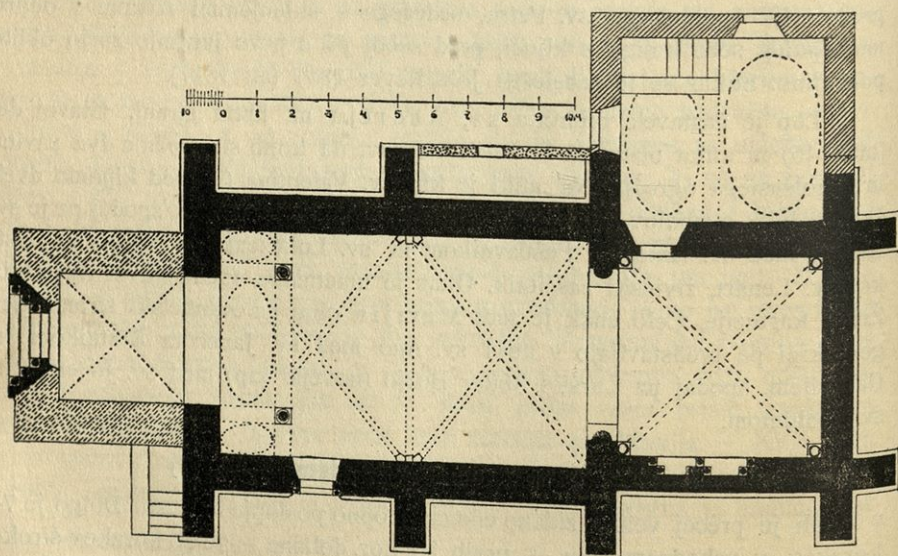
2. Nekdanja kartuzijanska pristava (marof)

v Žičah je precej veliko zidano enonadstropno poslopje ob cesti. Dolgo je 74 korakov, v vshodnem delu — prvih 20 kor. dolžine — je 23 korakov široko

¹ Ker so na sliki 51 izostale številke v tlorisu, podamo v oklepajih mesto, na katerem se nahaja ta ali ona slika. Vsako izmed peterih svodnih polj obsega namreč štiri trikotne kape, ki jih zaznamujemo po legi (vshodna), j (južna), z (zapadna) in s (severna).

in starejše, kar pričajo kamniti, zgoraj zaokroženi podboji s posnetimi vogli. V njem so celo male kleti, zgoraj pa stanovanje. K temu so pozneje prizidali na zapadu lopo in krasno klet, v kateri je lahko stalo v treh vrstah po 37 sodov, na koncu pa je bilo prostora še za dva soda po 7 polovnjakov. Okoli skoro kvadratičnega dvorišča še novejša poslopja — skedenj, kozolec in hlev, v sredi pa je nad 15 m globok in 2 m širok okrogel ter obzidan studenec. Stara pristava je iz konca XVI. ali začetka XVII. stol. Kakor v Suhemdolu je bil prvotno tudi tukaj od vseh strani zaprt štirikotnik.

Zadi za pristavo se raztegajo po Žički gori nekdanji kartuzijanski vinogradi, skupno nekdam Podvin imenovani, s staro viničarijo (s stanovanjem in prešo) in skednjem ali podom (v razvalinah) in z novejšim hlevom. Ker prvi dve stavbi segata v XVII. stol. nazaj, sta zanimivi za zgodovino kmetijskih poslopij. Podzidje drugih stavb pa so našli pri oranju na „Graščinski njivi“. Ravnotam so izkopali pred kakimi 20 leti silno veliko žrebljev. V vinogradu nad viničarijo pa se je pri kopanju našel kamen z malto in pa opeka, drugokrat pa iz ranega srednjega veka železna sekira in sulica (glej zgoraj str. 13). Pravijo, da je nekje tukaj bil grad. Ko so ga zidali, so hodili Suhodolski na svoj vrh gledat, kako v Žičah grad delajo, in so po njem vzgled vzeli za svoj grad. Zgodovina tega gradu ne pozna.

Sl. 52. Špitalič. Tloris župnijske cerkve.
Merilo 1 : 200.

XIV. ŽUPNIJA ŠPITALIČ.

1. Ime in pomen kraja.

Mnogo se je ugibalo o pomenu besede Špitalič. Seidl-u¹ so pravili, da so tukaj templarji imeli svoje gostišče, Lapajne² piše, da so bili to maltezarji ali johaniterji, drugi zopet menijo, da je bilo tukaj gostišče za rimske romarje in sicer še predno so prišli kartuzijani v naše kraje, cerkev pa je bila lovska kapelica³. A že l. 1872 je Graus dokazal, da so cerkev postavili kartuzijani, ime pa je izvajal od hospotala za tujce⁴. Kdor pa predela kartuzijanska pravila in listine Žičke kartuzije, bo prišel do prepričanja, da je tukaj bil koj od l. 1160 naprej pa do približno začetka XV. stol. samostan za brate lajike, potem gospodarska poslopja in gostišče za tiste tujce, ki so prišli kartuzijane obiskat⁵, imenoval pa se je Spodnji samostan. V srednjeveških listinah ni govora o kakem selu Špitalič, ker je Spodnji samostan z Gornjim samostanom tvoril le eno kartuzijo.

V Večji kartuziji, materni hiši na Francoskem, od katere imajo vse druge kartuzijanske naselbine ime in uredbe, so stanovali menihi posebej in bratje posebej ter so imeli vsak svojo cerkev. V gornjem samostanu (domus superior) je bila večja cerkev (ecclesia maior), v spodnjem samostanu (domus inferior) pa manjša cerkev (ecclesia minor). Posvetnim duhovnikom in redovnikom drugih redov je bilo prepovedano, če so obiskali kartuzijo, maševati v gornji cerkvi⁶, pokopališče pa je imela izkrajja le gornja cerkev za menihe in brate skupaj. L. 1300 pa je papež Bonifacij VIII. kartuzijanom v Trisulti v Kampaniji dovolil pokopališče tudi za spodnjo cerkev. Papeževo pismo jasno riše tozadevne razmere v kartuzijanskih naselbinah. „Vi imate“, se čita tam, „vsled pravil svojega reda dve hiši ali dva samostana, v katerih enem stanujejo menihi (Monachi), v drugem pa bratje lajiki (Conversi). Po

¹ Wiener Zeitschrift, 1835, p. 745.

² Zgodovina štajerskih Slovencev, str. 125.

³ Špitalska župnijska kronika.

⁴ Kirchenschmuck, 1872, 27.

⁵ Ni pa bilo gostišče za navadne tujce in popotnike, ki niso v tej dolini imeli kaj iskati, tukaj tudi ni bilo nobene ceste in motili bi le bili sveti mir. Treba pa je bilo gostišča za posvetne duhovnike in viteze, ki so prišli n. pr. k posvetitvi zgornje cerkve (leta 1190), ali ki so se leta 1202 zbrali iz Dolenjskega (Schwabeck), Koroškega (Rožek in Weissenstein) in Gornjega Štajerskega (Teichendorf) ali pa leta 1206 (sosedi iz Konjic, Zreč, Radelke, Zbelovega in Bozzetha (Zahn, UB, II, n. 48 in 77).

⁶ L. 1218 se je odpravila ta prepoved. Le Couteulx, Annales Carthusiani, III, 427.

teh pravilih smete na pokopališču menihov pokapati le menihe, konverze in izročence (Redditi), če pa umrjejo Vaši darovanci (Oblati)¹ ali pa služabniki (Familiares) ali pa drugi verniki, se mora truplo (iz Trisulti) nesti čez hribe na (župnijsko) pokopališče“. Za darovance, služabnike in druge vernike je torej papež dovolil pokopališče pri spodnji cerkvi in s tem dovoljenjem so se najbrž kmalu okoristile tudi druge kartuzije.

Tudi v Žički kartuziji sta bila dva samostana.

- L. 1177 je papež Aleksander III. prosil vojvoda Otokarja, naj podpira žičke kartuzijane pri stavbi obeh hiš (zgornje in spodnje)².
- L. 1185 je dal vojvoda žičkim kartuzijanom posebne sodnijske predprave in sicer za Zgornji samostan (claustrum) ter tudi za gostišče (hospitale), ki stoji tu kot del Spodnjega samostana³.
- L. 1260 se je ustanovila kranjska kartuzija v Bistri pri Vrhniki in sicer so jo vprvič obljudili najbrž žički menihi. Tudi tam poročajo zapiski o Spodnji hiši⁴.
- L. 1314 je šla kolonija žičkih menihov v Mauersbach na Nižje-Avstrijskem zasest novo kartuzijo. Da je bil tam Spodnji samostan precej oddaljen od Zgornjega, bomo kmalu videli. Ti meniški kolonisti so torej novi samostan ravnотako uredili, kakor je bilo to v njih materni hiši v Žički dolini.
- L. 1319 je sporočil Leopold Konjiški Žički kartuziji osem in pol kmetij v Draži vasi z željo, da bi bil tudi on (izjemoma kot poseben dobrotnik) pokopan v Gornjem samostanu (in dem obern closter) kjer je tudi njegov oče počival⁵.
- L. 1320 je slovenjebistriški meščan Andrej plačal 20 mark denarja, da bi se obhajala v Gornjem samostanu (in dem oberen Chloster) pred oltarjem sv. Katarine primicija⁶.
- L. 1332 govori „o dveh hišah“ občni zbor kartuzijanov v Večji kartuziji, katerega so morali obiskati vsi priyorji in ki je vodil v največi enakosti ves red. Določilo se je, da bodo vsled cerkvene zapovedi tudi v njihovem redu obhajali odsihdob godove dvanajsternih apostolov in evangelistov ter štirih cerkvenih učencikov kot kapiteljske praznike (festum Capituli), a samo med menihi (t. j. v Gornji hiši), konverzi pa naj delajo te dni in naj ne pridejo v Gornjo hišo. Ta zbor je tudi predpisal da mora v (Spodnjih) hišah konverzov, ki so ločene od Zgornjih hiš, brati sv. mašo dvakrat ali trikrat na teden prokurator ali pa prior

¹ Oblati so bili posvetni verniki, ki so samostanu služili ali ga obdarovali in sploh z njim stopili v ožjo zvezo, niso pa postali bratje (Kirch. Lex. IX. 625 B). Otroci kartuzijani niso sprejemali. Njih oblato so nosili posvetno obleko, le kadar so v koru namestovali brate, so ogradili redovno haljo. Tudi niso bili obvezani k vsem strogostim reda kakor bratje. Redditi so bili pri kartuzijanih isti ko Oblati (Le Couteulx).

² Zahn, UB, I, 555. „Ut . . . uobis in faciendis domibus uestris consilium conferat et auxilium opportunum“.

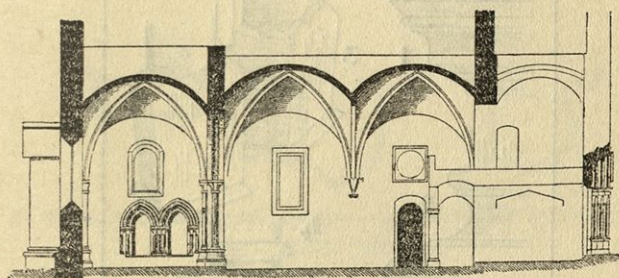
³ Zahn, UB, I, 620.

⁴ Milkovicz, Die Klöster in Krain, p. 20.

⁵ in ⁶ Schwandnerjevi registri.

in le v sili kak menih. Naslednje leto so še dostavili, da dotični menih ne sme pri tej priliki vstopiti v delavnice, ampak se mora koj po sv. maši, ne da bi kaj jedel ali pil, vrniti v Zgornjo hišo.

S časom pa se je ponekod pokazala neprimerna ta ločitev v dve hiši. L. 1390, ko je bil v dobi zapadnega razkola za rimsko oboedienco kartuzijanskega reda občni zbor v Žički kartuziji, so dovolili, da se sme hiša konverzov v Mauerbachu izpremeniti v žitnico (grangium) in da odsihdob konverzi stanujejo v (gornjem) samostanu. Med obema hišama je bila namreč tekom časa nastala vas. „Ni primerno, niti hvalevredno, niti za duše varno“, so rekli zbrani očetje, „da med Zgornjo hišo in Spodnjo leži vas, kjer stanujejo možje in žene drugega stanu, starosti in spola“¹.

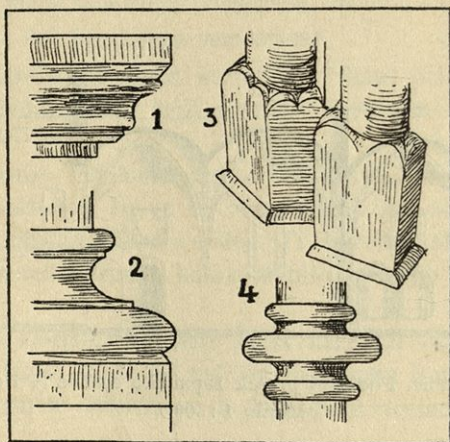
Sl. 53. Špitalič. Podolžni presek župnijske cerkve (Po Grausu).
Merilo 1 : 300.

L. 1393 je občni zbor v Žički kartuziji določil in staro pravilo obnovil, da se na redovniškem pokopališču smejo pokapati le redovniki. Za posvetne ljudi moškega spola mora biti drugo pokopališče, kjer se sme izjemoma pokopati tudi ženska. A za to mora dati dovoljenje generalni prior ali pa občni zbor, se razume, da ne ob smrti, ampak dotični prior si je moral izprositi to dovoljenje, ko je še živela taka odlična oseba ali dobrotnica.

Kar je občni zbor l. 1390 in 1393 smatrał kot obče pravilo, to se je nahajalo gotovo tudi v Žički matri-kartuziji, torej Spodnja hiša še v rabi in pokopališče pri njej. A radi večje varnosti so se pol stoletja pozneje bratje preselili v Gornji samostan. L. 1356 so si Turki osvojili prvo postojanko v Evropi, l. 1396 so pri Nikopolju premagali ogerskega kralja Sigmunda in celjskega grofa Hermana, l. 1418 so pridrli do Radgone. Na vladno povelje so se začela utrjevati mesta v naših krajih, žički kartuzijani so si pa bili že l. 1366 dobili od deželnega kneza dovoljenje, da smejo utrditi dolino, v kateri leži kartuzija. A videti je, da tega niso izvršili. Utrdili so samo okoli leta 1444 Gornji samostan, postavili tam nova gotska poslopja bratom za stanovanje, za shrambe in gospodarstvo, Spodnji samostan so pa opustili. Pri stavbi so najbrž porabili podstrešne stole in kar se je dalo odnesti od Spodnje

¹ Le Conteulx, l. c. VI, 424.

hiše in v današnjem Špitaliču je ostalo še gostišče. To razvidimo iz listine škofa Janeza Demetrijskega, ki je l. 1485 dal Marijini cerkvi in tamošnjemu hospitalu štiridesetdnevni odpustek¹. Ko pa so slednjič pred vhodom v kartuzijo pozidali za goste novo prostorno in udobno poslopje (sedanji gastuž), je Špitalič od nekdanjih samostanskih poslopij ohranil le ime in pokopališče za posvetne ljudi². V kartuzijanskih zapiskih se kraj dosledno imenuje Hospitale (n. pr. v nekrologiju, potem v konsekracijskih zapiskih iz l. 1651 in 1757) in tudi ljudi okoli Loč se sliši govoriti, „da gredo v Špital“ in ne v Špitalič.

Sl. 54. Špitalič. Stavbinske podrobnosti iz cerkve: 1. romanski okrajek, vzdan v steni prižničnih stopnic, 2. atiška noga okoli cerkve, 3. naukladki nekdanjih stebrov v ladji in 4. lanec stebričev v prezbiteriju.

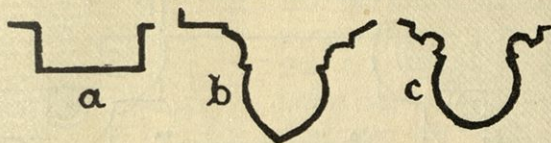
Zanimivo je še opazovati, kako se je s časom vse življenje osredotočilo v Gornjem samostanu. Skoro 300 let so živeli v njem samo menihi, potem so sprejeli brate za novo in varno obzidje, čez nekaj desetletij so že goste pripustili do obzidja, v XVIII. stol. pa so odkazali gostom „sobe za tujce“ v kartuziji sami, gostišče („gastuž“) pa so porabili v gospodarske namene. Iz kartuzije pa je izginil tisti idealni mir, po katerem so toliko koprnili prvi menihi, da so si izbrali selišče od vseh strani od gozdov obdano in se niso pustili motiti niti od bratov.

Kako je izgledal Špitalič v srednjem veku? Tudi bratje so imeli svoje celice okoli dvorišča (izkrajja je bilo navadno 16 bratov), ki je ležalo poleg cerkve, tako da je cerkev z eno podolžno steno tvorila eno stranico dvorišča. Stranska vrata naše cerkve so bila torej odprta na dvorišče na jugu in obenem pokopališče, okoli njega pa moramo iskati celice. Tukaj se tudi najdejo

¹ Stepischnegg, l. c. p. 60.

² Po zapisku iz leta 1579 je v Špitaliču le še cerkev: „Die Kirche unterhalb des Klosters Seiz, Spital genant“.

ostanki zidov na njivi, ravnotako pa na zapadu od cerkve. Tam pa je bilo morda gostišče, ker gospodarska poslopja si moramo misliti skozi in skozi lesena. Na podlagi tlorisa za benediktinsko gostišče „za plemenite tujce“ v Št. Gallu v Švicu, ki je iz karlovinške dobe, si lahko ustvarimo približno podobo take stavbe iz konca prvega tisočletja. Hiša ima samo pritličje z veliko, štirivoglato sobo v sredi in izbami ter hlevom ob štirih stenah te dvorane. V sobi, ki služi kot obednica, je v sredi prosto ognjišče s kurilom, ob stenah so pa klopi; na levi in desni vodijo vrata v stranske spalnice za gospodo, ob sprednji steni sta dve čumnati za spremljajoče hlapce, vso zadnjo steno pa zavzema hlev za konje, na katerih so prijezdili gostje¹. Tudi v „gastužu“ pred našo kartuzijo je prostrani hlev za jezdne konje — vozili se tedaj itak niso; pa tudi cest ni bilo — v nadstropju pa so stanovanja.

Sl. 55. Špitalič. *a* Presek oproge v prezbiteriju, *b* slavoloka in *c* rebres v ladji.

2. Župnijska cerkev Marijinega Obiskanja

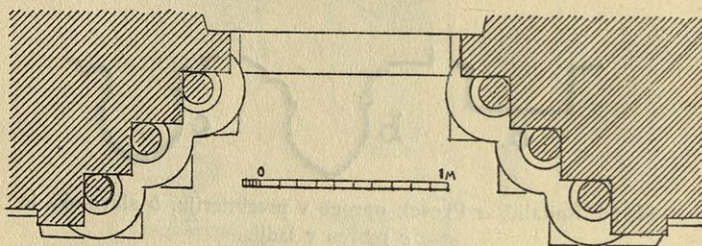
obstoji iz predloženega zvonika, ladje, kvadratičnega prezbiterija in zakristije na severu (sl. 52 in tabl. 47). Dolga je znotraj 16,9 m, široka pa v ladji 6,40 m in v prezbiteriju 5,50 m. Tlakana je z mramornatimi ploščami, obokana pa z dvema križnima svodom z oprogami v ladji in z enim v duhovnišču. V zadnjem imajo oproge štirivoglati presek (sl. 55) in počivajo v kotih na stebričih. Ti stojijo na podstavkih, imajo atiško nogo, lanec okoli vitkega valja ter popčat kapitel s krilno ploščo (sl. 53). Slavolokova oproga kaže v preseku svitek z ostrim robom in dvema žlebičema ob straneh, oproge v ladji pa imajo popolnoma okrogel svitek (sl. 55). Stenski stebriči so se v ladji poizgubili. Ostala je še sama naklada (Kämpfer), ki ima obliko štiristrane prizme s posnetimi gornjimi robovi (sl. 54). Od zunaj odgovarjajo znotranjim oprogam mali podporniki. Ti imajo podstavke, končujoče z atiško nogo (sl. 54). Ta profil obkroža vse tri stranice podpornikov, potem pa gre ob stenah ladje in prezbiterija okoli in okoli, preneha pa samo pri zvoniku, ki je pozneje prizidan².

Podporniki so iz sekanega kamna in završeni z dvostrano strešico pri prezbiteriju, z enostrano pa ob ladji (prim. tabl. 47). Izmed oken je prvotno edino

¹ Meringer, Das deutsche Haus, 1906, p. 81.

² Venčni okrajek pod streho je novodoben in leži za 1 m višje ko prejšnji romanski, ki je bil mogoče tudi iz sekanega kamna. Da je sedanji zid povišan, se spozna nad obokom. — O stavbi govori Graus v graškem listu Kirchenschmuck 1872 in Haas v MhVSt, VII, 229.

ono za velikim oltarjem, vsa druga pa so se v novejši dobi razširila. Pač pa imamo ohranjena dva stara portala (tabl. 48). Stranski portal leži v južni ladjini steni in ima po en kratek stebrič z ного in popčasto glavico, ki podpira dve okrožici (sl. 57 A). Stebriča pa ne stojita na tleh, ampak vrh stavbinega podstavka, torej precej visoko, in zato so vrata tako visoka. Kako lepo razmerje vlada med njihovo širino in visočino, se vidi, ako se kdo postavi med podboje. Koliko prostora je še nad človekom do okrožic, ki se sločijo nad glavo, kakor se razpenja nad nami sinje nebo!¹ Koliko različen utisek napravi nizki glavni portal, ker so stebriče ok. l. 1839 posadili na tla, mesto na 70 cm visok podstavek. Portal je bil namreč prej na fasadi,

Sl. 56. Špitalič. Tloris podbojev glavnih cerkvenih vrat.

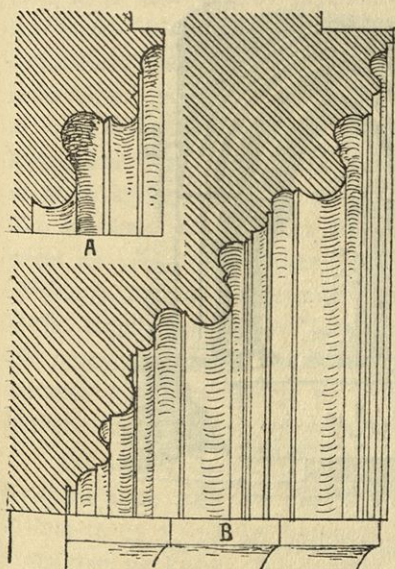
v preteklem stoletju pa so pred njo pozidali zvonik in portal namestili pred njegovim vhodom. Drugače pa je ta portal bogat in lepo delo. Stranici (sl. 56) sta stopničasto izsekani in v kotih so postavljeni okrogli stebriči. Imajo potlačene atiške baze in visoke popčaste kapitеле. Trije kapiteli na levi strani so bolj bogati, ker je pri njih listje in popki v dveh vrstah. Tudi čelo s tremi večjimi okrožicami, mnogimi žlebiči in ploščicami je bogato profilovano (sl. 57 B). V njegovi sredini je ležeče Jagnje s starinskim križem, kakor se n. pr. pripisuje tudi sv. Benediktu. Jagnje pomeni Kristusa, cerkev pa ali hiša božja je podoba nebes. Kristus je vhod, skozi katerega se pride do zveličanja².

¹ Zanimiva so starinska vrata z železnimi okovi iz XVII. ali XVIII. stol. Na levi strani (za hrbtom naslikanega špitališkega župnika č. g. A. Novak) je 8 cm široka okrogla luknja. Pravijo, da jo je napravila turška kroglja. Vendar pa je izrezana ali izžagana in ne prestreljena. Strel bi desko razbil, vrhutega je 8 cm premer krogelj od topov in ne pušek.

² Prim. Sauer, *Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Ausstattung in der Auffassung des Mittelalters*. 1902, str. 408 nasl. Jagnje stoji mesto doprsne podobe Zveličarjeve, ki se tolikokrat nahaja nad glavnimi vrati. Krivo bi bilo misliti, da je Jagnje znamenje Žičke kartuzije, ki je imela za zaščitnika sv. Janeza Krstnika, ki ima za simbol jagnje. Vendar se jagnje nikdar ne vidi na grbih naše kartuzije (MZK, 1874, p. 255), pač pa se nahaja nad vhodom tudi drugih cerkev n. pr. v Studenicah na Štajerskem in v Zeltschach na Koroškem (MZK, 1899, str. 209). Jagnje nad vhodom v prijoški kapelici v Kartuziji pomeni ravnotako Kristusa.

Sodoben z jedrom stavbe je tudi sedile na epistelski strani v prez-biteriju. Obstoja iz steni predložene in pozidane klopi z dvema dolbinama v ozadju (sl. 58). Trije stebriči v sredi in dva na vsaki strani nosijo ostro završene in z okrožicami ter žlebiči profilovane loke. Sedile v priprosti cerkvi ni nič nenavadnega, ker po mašnih predpisih smejo pri slovesnem opravilu sesti tudi navadni duhovniki, kadar se poje Kyrie eleison, Gloria in Credo¹.

K prvotni stavbi so pozneje dozidali zakristijo s Kristusovim obrazom nad vhodom, slednjič pa zvonik, pevski kor in dohod na prižnico. Za stolp so položili temelj okoli l. 1839, pridigoval pa je pri tej priliki domači župnik Matija Vodušek, poznejši celjski opat².

Sl. 57. Špitališ. Presek čelnih okrožic pri stranskih (A) in glavnih (B) cerkvenih vratih.

Kako stara je naša cerkev? Kakor smo že zgoraj rekli — tako kakor samostan, je torej iz druge polovice XII. stol. in jo je najbrž obenem z glavno cerkvijo posvetil patriarh Gotfried l. 1190³. Podporniki, ostri loki in križne oproge tedaj še v naših krajih sicer niso bili običajni, a vpoštevati moramo, da so kartuzijani prišli iz Delfinata, iz burgundskega kraljestva, kjer je cisterijanski red vse te napredne oblike rabil že v XII. stol.

Cerkvena oprava je vsa iz novejših stoletij. Nastavek glavnega oltarja kaže na vsaki strani srednje dolbine en polusteber in en steber, ki nosita kos ogredja z atiko. V dolbini vidimo v kipih naravne velikosti Marijino Obiskanje iz prve polovice XIX. stoletja. Marija, ki stoji v sredi, se obrača z razpetimi rokami k nam, kakor če bi ravnokar zapela Magnificat.

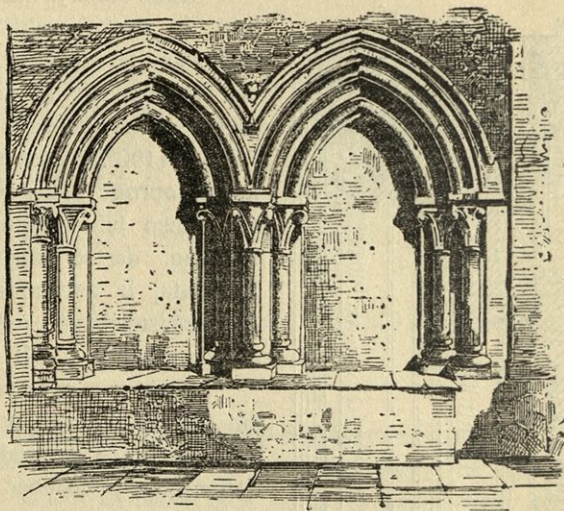
Na njeni levici križa sv. Jožef roki na prsih, ves prevzet notranje hvaležnosti, od desne pa stega sv. Elizabeta gostoljubne roke Devici naproti in ponižno poveša oči. S temi dobrimi kipi se ne data primerjati nevkretna kipa dveh mučenic — sv. Katarine (?) in sv. Barbare ob strani stebra. Na atiki je izrezljana podoba Boga Očeta in golobčka sv. Duha ter starejši kip (XVIII. stol.) Marije Device z Jezusom. Dete ji stoji na desni roki, z levico ga pa mati podpira. Štiri sosednje angelske glavice so ravnotako stare in se kaj mično ločijo s svojimi kodrčki od divjih mladeničev, ki na pol goli, brez pravih telesnih oblik, vihravo kretajo vrh stebrov.

¹ Rubr. general. XVIII n. 6. Lepa gotska sedilia imajo n. pr. tudi nekdanje župnijske cerkve v Mariboru in Celju.

² Govor se nahaja v Slomšekovem „Mnemosynon slavicum“ 1840 str. 106.

³ Posvetitev cerkve so v novi dobi obhajali dne 17. avg. (Necrolog. Seyc.).

Nastavka stranskih oltarčkov sta v rokokoslogu izvršena s stranskima pilastroma, vsločenim ogredjem in atiko (tabl. 47). Na evangelski strani je v atiki slika sv. Hugona, kartuzijana in škofa v Linkolnu na Angleškem (1135 do 1200). V doprski podobi stoji v redovni opravi pred zelenim zagrinjalom ter nosi pluviale in rdečo mitro. Z levico povzdiguje križ, v desnici pa drži kelih s hostijo, ker se mu je neki pri maševanju prikazal Kristus. Poleg njega stega beli labud svoj dolgi vrat, ker se pravi, da je svetnika vedno spremljal labud ali pa, kakor drugi trdijo, je ta ptič samo znamenje, da je Hugon ravnotako ljubil samoto ko labud. V dolbini tega nastavka je tirolski kip Lurške Matere Božje, ob straneh pa sta sv. apostola Peter in Pavel,

Sl. 58. Špitalič. Sedile v župnijski cerkvi (Po Graus-u).

dobro in staro delo z bogato nagubanim oblačilom in živahnim kretanjem. Prvi se s telesom nagiba nazaj in navzgor, drugi naprej in navzdol, iz česar se vidi, da je umetnik nalašč povdarjal taka nasprotstva, da se tem lepše pokaže raznoličnost v enoti. Lepa sta tudi angelčka nad Marijino podobo, manj nam ugajata preveč odrasla angela poleg atike.

Nastavek na listni strani je v stavbenih členih enak ravno opisanemu. Slika zgoraj predstavlja sv. Magdaleno, ki odlaga posvetni lišp. Z uhani in dvojno biserno nitjo okoli vratu stoji za mizo. Eno biserno nit že polaga v odprto škatljico, z levico pa sega tudi za biseri na vratu, da bi jih odložila. Sklep odpovedati se svetu jo je napravil srečno in vsa blažena se ozira navzgor, kjer jo obkrožajo tri angelske glavice¹. Spodaj je tirolski kip sv. Jožefa med starima kipoma sv. Janeza Evangelista in sv. Andreja.

¹ Kako sv. Magdalena zavrže vse ničemurne predmete, je bil priljubljen predmet baroknih umetnikov kakor n. pr. Rubensa, Le Brun-a, G. Dou-a, Franceschinija (Detzel, Christl. Ikonographie II, p. 517).

K zgodovini oltarjev naše cerkve gre opomniti, da je prvotni patrocinij bil najbrž spomin Marijine smrti t. j. njenega Vnebovzetja (15. avg.). Vse kartuzije so posvečene Janezu Krstniku in Mariji Devici. S hospitalom nima Marijin patrocinij prvotno nič opraviti. Koncem srednjega veka so pa začeli Latinci obhajati spomin Marijinega Obiskanja. V dobi razkola je rimski papež Urban VI. uvedel praznik pod tem naslovom in kartuzijanci njegove obediencie (torej tudi žički) so ga sprejeli leta 1390 na občnem zboru v Montelli, dežele avinjonske obediencie so ga pa vpeljale šele vsled sklepa bazilejskega cerkvenega zbora l. 1441. Ob istem času približno pa je špitalska cerkev prenehala biti — cerkev bratov in je ostala edina cerkev gostov. Kateri patrocinij je bil za goste bolj umesten ko Marijino Obiskanje? In koncem XIV. stol. se je naša cerkev prenovila. Izkraja je dobila najbrž novi glavni oltar, ker je leta 1485, dne 31. okt., Janez, škof Demetrijski, podelil naši cerkvi odpustek 40 dni¹, potem pa sta sledila mala oltarčka, ki ju je Boštjan, škof Konaveljski, posvetil l. 1501, dne 4. junija, in sicer prvega na čast sv. Trojici in Vseh svetnikov, drugega pa na čast sv. Jeronima, sv. Hugona in sv. Marije Magdalene². Ker so pa bili ti nastavki izvršeni v gotskem slogu, s časom se pa je spremenil okus, so dali kartuzijanci napraviti nove nastavke — vsaj tako moramo sklepati, ker so se vsi trije oltarji iznova posvetili. Najprej je prišel na vrsto glavni oltar (1651) in sicer to pot izrecno v spomin Marijinega Obiskanja, sto let pozneje (2. avg. 1757) pa stranska oltarčka sv. Trojice in Marije Magdalene ter sv. Jeronima in sv. Hugona. Zadnja dva nastavka sta bila narejena v tedaj običajnem rokokoslogu in sta še sedaj cerkvi v kras, nastavek glavnega oltarja pa je bil po slogu tovariš lepih oltarjev pri sv. Barbari ali pa v Prihovi, četudi mogoče slabejše izvršen.

Od stranskih oltarjev sta se ohranili glavni sliki v župnišču. Sv. Jeronim (velikost slike 180 : 98 cm) s sivo brado in ogrnjen v škrlat kleči pred križem in se z velikim kamnom bije po prsih, poleg križa je lobanja, za svetnikom pa knjiga. Kartuzijanci so torej za stranska oltarčka dali — sebi v zgled — vprizoriti tri sv. samotarje: Jeronima, Hugona in Magdaleno. Hugona so posebič zato zbrali med svetniki svojega reda, ker so nekateri mislili, da je bil Hugon med tistimi kartuzijanci, ki so prvi prišli iz Francoskega v Žičko kartuzijo in da je bil šele od tod pozvan na Angleško. Vendar pa znamo sedaj, da je bil naravnost iz Večje kartuzije tjakaj

¹ Stepischnegg, l. c. str. 60.

² Dotična listina se glasi: „Sebastianus Dei et Aplicae sedis gratia Episcopus Conoviensis notum facit, quatenus Anno dni Millesimo quingentesimo primo die vero quarta mensis Junii consecraverit in Capella B. V. Mariae non longe a Monasterio de Seitz ord. Cartusiensis unum altare ad honorem sanctae et individuae Trinitatis et omnium Sanctorum et aliud altare ad honorem Sancti Hieronymi Doctoris eximii et Sancti Hugonis Episcopi ejusdem Ordinis et Sanctae Mariae Magdalene includendo in eis reliquias sanctorum Martyrum Ermachorae et Fortunati, Laurentii, Pelagii et undecim Millium Virginum. Quae Altaria devote visitantibus de omnipotentis misericordia Dei et beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confusus, vigore episcopatus sui dies quadraginta et ex officio suffraganatus in diocesi Laybacensi, quo fungitur, alios XL dies de iniunctis eis poenitentibus misericorditer in dno relaxat. Joannes cancellarius de mandato“. Prepis Schwandnerjev.

poklican. Za epistelsko stran pa je bila narejena slika Zveličarja na oblakih, s križem v levici, trikotnim sijajem okoli glave in golobčkom sv. Duha. Ker je nad Zveličarjem bila slika sv. Magdalene, ne vemo, kje je bila podoba Boga Očeta, saj je bil oltar posvečen sv. Trojici in sv. Magdaleni. Mogoče, da trikotni sijaj zastopa tudi Očeta, viden pa postane edini Bog Sin, ker je le on človeško podobo nase vzel. Ako je ta razlaga resnična, bi imel ta način predstavljati sv. Trojico neko vzporednost v stari grški cerkveni umetnosti, kjer Bog vse delovanje na zunaj vrši v podobi Boga Sina. On vstvari svet in prvega človeka, govori z Noetom in očaki. Naša neobičajna slika bi imela neko dogmatiško podlago.

Priprosti krstni kamen nosi letnico 1782. Bil je torej še tisto leto narejen, ko se je po odhodu kartuzijanov (spomladi) ustanovila v samostanu župnija in je izprva stal v gornji cerkvi. Iz tega tudi sledi, da kartuzijani niso izvrševali nobenega dušeskrbja, ker niso niti krščevali otrok svojih podložnih.

Tudi prižnica je novo in priprosto delo, nekaj posebnega je le star kip sv. papeža Gregorija Velikega na vrhu. Ta vedno tarnajoči in bolehn, a izredno delavni in podjetni starček bo pač malokje služil kot vzgled pridigarja. Vendar mu to jako dobro pristoji, saj ni od nobenega cerkvenega govornika toliko pridig v brevirju ko od njega. Sicer pa je prišel na streho — ker ni bilo drugega primernejšega kipa.

V zakristiji je več predmetov od kartuzijanov. Omarica za oblačila ima 12 predalčkov zaznamovanih s črkami A do L, kakor so tudi celice nosile te črke. Vsak mašnik je torej imel svoj predalček za naramni prt in kelihov prtič, kakor je še sedaj na Laškem navada. Priprosta omara ne priča o kakem bogastvu samostana. Lepši je ornat s pluvialom iz belega, z zlatom in svilo vezenega damasta ter z dalmatikami, ki imata stranski polji iz enakega damasta, srednjo progo pa modrosvilnato in krasno vezeno. Tukaj se menjuje belo slakovo cvetje in srebrnoresnato klasje z belimi cvetličicami in večjimi rujavkastordečimi cveti. Spredej pa se vrstijo rdeči klinčki in pelagonije. Mogoče je tudi antependij (200 : 50 cm) še iz XVIII. stol. V sredini se blišči zlato Marijino Ime med sedmerimi zvezdami, ob straneh pa se razpletajo krasno z volno vezene in tupatam z zlatimi ploščicami posejane cvetlice in listje.

Nekaj sto korakov od cerkve proti vshodu stoji lesen križ ob stezi in sicer neki na mestu, kjer je prej 2—2½ m debela lipa, zasajena, ko so Turki prvič prišli v kartuzijo.

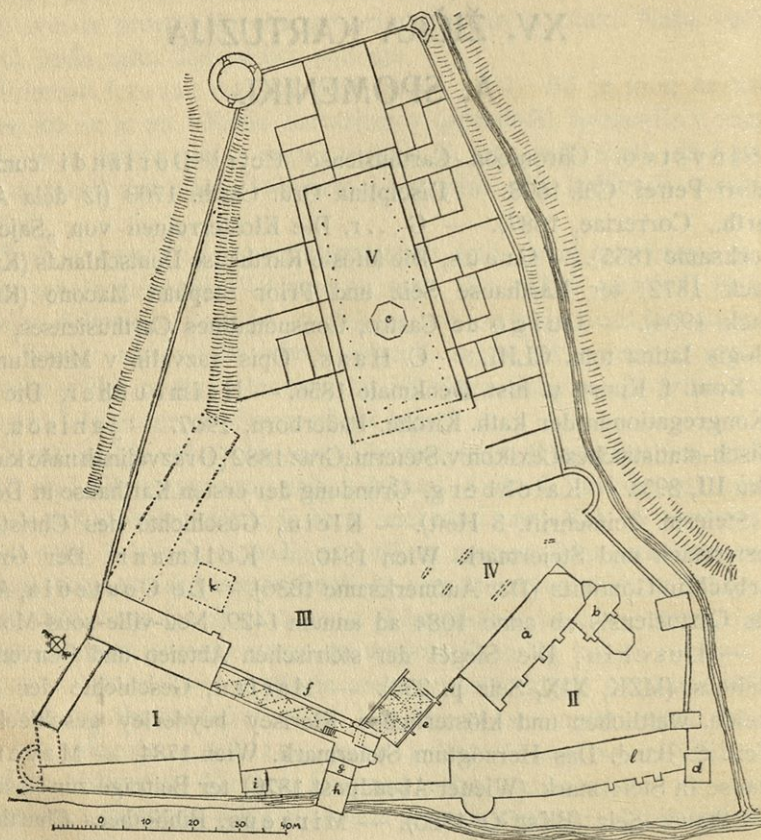
V Špitališki župniji leži tudi Žička kartuzija, a radi množine spomenikov in obširne zgodovine bomo o njej razpravljali v posebnih poglavjih.

XV. ŽIČKA KARTUZIJA

A. SPOMENIKI.

Slovstvo. *Chronicon Carthusiense Petri Dorlandi cum notis Theodori Petrei*. Col. 1608. — *Disciplina Ord. Carth.* 1703 (iz dela *Annales O. Carth., Correriae*, 1687). — G...r. Die Klosterruinen von „Sajc“ (Der Aufmerksame 1855). — Graus, Die älteste Karthause Deutschlands (Kirchenschmuck 1872) ter Karthause Seiz und Prior Stephan Macone (Kirchenschmuck 1904). — Guigo de Castro, *Consuetudines Carthusienses*, Migne, *Patrologia latina* tom. CLIII. — C. Haas, *Opis razvalin v Mitteilungen d. Zentr. Kom. f. Kunst- u. hist. Denkmale* 1856. — Heimbucher, *Die Orden und Kongregationen der kath. Kirche*. Paderborn, 1907. — Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon v. Steierm.*, Graz 1882 (O razvalinah naše kartuzije v vezku III, 895). — Kalchberg, *Gründung der ersten Karthause in Deutschland* (Steierm. Zeitschrift, 3 Heft). — Klein, *Geschichte des Christentums in Oesterreich und Steiermark*. Wien 1840. — Kollmann, *Der Graf von Lauterbach in Gonobitz* (Der Aufmerksame 1836). — Le Couteulx, *Annales ordinis Cartusiensis ab anno 1084 ad annum 1429*. Neu-ville-sous-Montreuil, 1885. — Luschin, *Die Siegel der steirischen Abteien und Convente des Mittelalters*. (MZK, XIX, Seiz p. 255). — Marian, *Geschichte der ganzen österreich. weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderley geschlechtes* .. III. Teil. 6. Band. *Das Herzogtum Steiermark*. Wien 1784. — Mayer, *Eine Karthause in Steiermark* (Wiener Abendpost 1879) ter *Beiträge zur Geschichte der Karthause Seiz* (BKstGQ 1886). — Miraeus, *Bibliotheca Charthusiana s. illustr. Carth. Ordinis scriptorum catalogus*. Coloniae 1609 ter *Origines Carthusianorum Monasteriorum*. Col. 1609. — Muchar, *Geschichte des Herzogtums Steiermark*, Gratz, 1844. — Napotnik, *Einweihungs-Feier der neuerbauten Pfarrkirche zur Heiligen Maria, Mutter der Barmherzigkeit, in der Grazervorstadt zu Marburg*. Marburg 1901 (Str. 76—106: Bruder Philipp, der Lobsänger Mariä in der steirischen Karthause Seiz bei Gonobiz). — Puff, *Die Trümmer der Karthause Seiz in Steiermark*, (Oesterr. Morgenblatt 1837). — Pusch in Fröhlich, *Diplomataria sacra ducatus Styriae*, Viennae 1756. — Reichenlechner, *Der Karthäuserorden in Deutschl.* Würzburg 1885. — Schmutz, *Historisch-topographisches Lexikon von Steiermark*, Graz 1822. — Seidl, *Deutschlands erste Karthause* (Wiener Zeitschrift 1835). — Slomšek, Otokar V, štajerski mejni grof, ustanovnik Žičkega samostana kartuzijanskega na Slovenskem (Drobtinice 1862). — Somrek, *Zajčki sa-*

mostan pri Konjicah (Dom in Svet 1895). — Stepischneegg, Das Karthäuser-Kloster Seiz, Marburg 1884. — Trstenjak, Spomin na kartuzijanskega meniha (Novice 1881; ponatis v Lapajne, Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev, Ljubljana, 1884). — Wolf, Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782—90. Wien, 1871. — Zahn, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. Graz, 1875—1903.

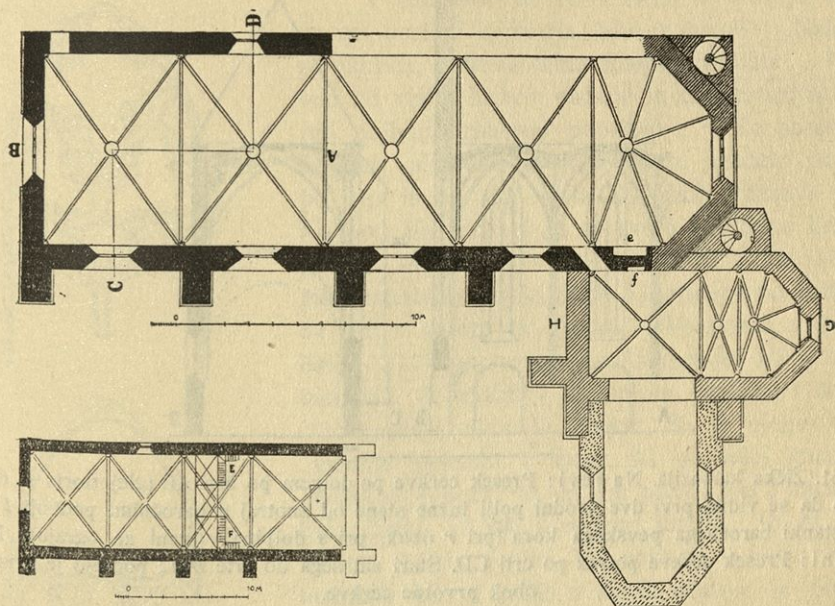
Sl. 59. Tloris Žiške kartuzije. I—V. Dvorišča. *a* Cerkev. *b* Dvonaestropna kapela. *c* Pokopališka kapela. *d* Zunanja kapela. *e* Klet. *f* Hodišče. *g* Prehod iz dvorišča I v II. *h* Stolp nad potokom. *i* Sedanji vhod. *k* Krnica za vodo. *l* Stanovanja.¹

Heimbucher (gl. zgoraj) našteje še nekatere knjige o kartuzijanskem redu, a nekaterih, ki jih je pisatelj hotel rabiti, ni bilo dobiti v javnih avstrijskih knjižnicah. Z druge strani pa pisatelj manj važnih del ni iskal, ker je hotel

¹ Zapadni južni rondel, od katerega ni več sledu, bi moral stati bolj na izven (prim. tabl. 58). Sploh bi bilo želeli, da se strokovno vsa kartuzija zmeri, nariše s tlorisi in preseki vseh poslopij. Nekateri točke bi se morale tudi izkopati. Naši, posebno višje ležeči detajli so narejeni ležna oko, razven koder smo pristavili merilo.

podati le ogrodje za zgodovino naše kartuzije, za popolno iz-
 crpljenje gradiva pa je potrebno pred vsem izdanje vseh
 žičkih listin in potem preštudiranje vseh arhivalnih virov.
 In tu je dela za leta ali pa za več moči.

Izmed arhivalij je pisatelj predelal najprej v c. kr. dvorni knjiž-
 nici na Dunaju Schwandnerjev katalog s popisi knjig in listin, ki jih
 je dobila dvorna knjižnica za časa Jožefa II. iz odpravljenih samostanov.
 Schwandner podaja regeste od 328 Žičkih listin, knjig pa ne našteje

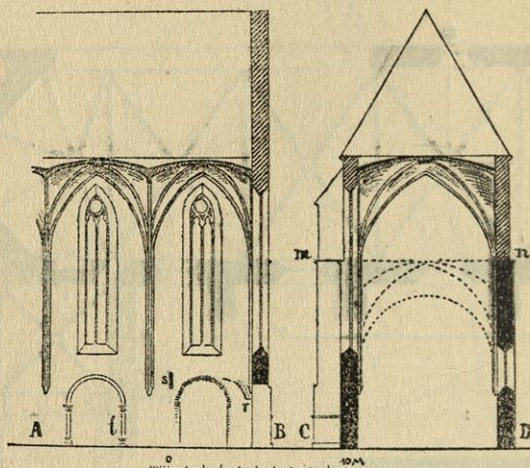

Sl. 60. Žička kartuzija. Zgoraj: Tloris cerkve. Črkam AB in CD odgovarjata preseka
 v sl. 61. Pri *e* je bil najbrž sedile. Ob desni: Tloris dvonadstropne kapele. Po črkah
 GH se je naredil presek v sl. 66. Pri *f* je bil ali vhod v grobnico, ali pa (predno so
 napravili sedile na tem mestu) zveza s prezbiterijem. — Merilo 1 : 300.

Spodaj: Rekonstruiran tloris prvotne cerkve v prehodnjem slogu. EF Doxale ali berilnik.
 Merilo 1 : 600.

skupno, kakor pri nekaterih samostanih, in le pri nekaterih, kjer je dostavil
 ime Žičke kartuzije kot prejšnje lastnice, se da dognati njih provenienca. O
 teh knjigah bomo poročali pozneje. C. kr. hišni, dvorni in državni arhiv
 ima več pisem, poročil in zapisnikov o naši hiši za dobo 1564—1595. V
 Gradcu ima c. kr. namestniški arhiv akte o odpravljenju samostana
 l. 1782, katalog knjižnice iz leta 1573, ki se je nahajal tam še pred nekaj
 leti, se sedaj ni dal več najti. Vseučeliška knjižnica ima kartuzijsko
 knjižnico, tiskane in rokopisne knjige, nekatere tudi z zgodovinskimi noticami
 o kartuziji (Fol. 640). Zapisnika o vseh knjigah, ki so prišle iz naše kartuzije, pa
 niso svoj čas sestavili. Vse žičke listine pa shranjuje sedaj deželni arhiv v
 Gradcu, ravnotako tudi osem zvezkov „specialnega žičkega arhiva“. Listin pi-

satelj ni predelal, ker jih predelati, se pravi jih izdati, od specialnega arhiva pa je pregledal prva dva zvezka, ki obsegata raznovrstne akte iz konca XVII.—XVIII. stol. o davkih, tožbah in pogodbah. Tukaj se nahaja tudi zbirka nariskov in notic deželnega arheologa C. Haas-a, ki je l. 1852 študiral stavbo naše kartuzije. Neverjetno veliko gradiva za leta 1564—1595 se nahaja v arhivu Runske opatije pri Gradcu. Z veliko pridnostjo ga je v rokopisnem katalogu izcerpil in zbral v regestih knjižničar P. A. Weiß. Nekaj aktov

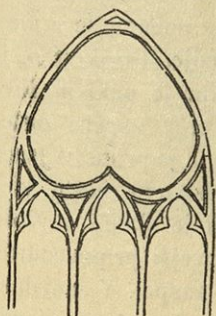
Sl. 61. Žička kartuzija. Na levi: Presek cerkve po dolgem po črti AB (glej tloris sl. 60), tako da se vidita prvi dve svodni polji južne stene od znotraj z baročnimi podboji *l* in z ostanki baročnega pevskega kora (pri *r* obok, pri *s* dolbina v steni za ograjo). Na desni: Presek cerkve počrez po črti CD. Stari zid sega do črte *mn*; pod njo je vrisan obok prvotne cerkve.

za novejšo dobo ima tudi Zgodovinsko društvo v Mariboru. Pisatelj je porabil tudi urbar kartuzijanskih posestev v Žički vasi iz l. 1810 in davčno napoved žičkega priorja iz l. 1542, oboje po prepisu dr. J. Pajeka in pa kroniko ločke župnije, pisano od M. Slekovca s kronološko razporejenimi regesti za zgodovino naše kartuzije na podlagi domačih virov (Marian, Muchar, Stepischnegg itd.).

Sicer pa je za Žičko kartuzijo še treba iskati gradiva za novejšo dobo najprej v Večji kartuziji na Francoskem, katere arhivi se sedaj nahajajo ali v Besançonu ali v Lyonu, potem v tistih arhivih Avstrije (Dunaj, nižjeavstrijski arhiv, Inomost, Ljubljana, Praga, Brno) in Nemčije (Monakovo), kamor so prišle knjižnice odpravljenih kartuzij, ker žički menihi so si dopisovali s tovariši v drugih samostanih n. pr. v Gmingu na Nižje Avstrijskem, potem v arhivalijah deželnih stanov v Gradcu, ker je bil žički prior kot prelat njihov ud, in nadalje v raznih furlanskih arhivih in v Gorici, ker je samostan spadal pod oglejskega patriarha in potem goriškega nadškofa, slednjič pri raznih krajevnih uradih, kjer so arhivalije celjskega okrožja, konjiške sodnije (tam n. pr. je kartuzijanska zemljiška knjiga iz l. 1769) in nekdanjih

kartuzijanskih posestev (arhiv kneza Windischgrätza v Konjicah). Da je slednjič tudi v vatikanskem arhivu v Rimu precej snovi, se razume samo ob sebi, posebno smemo kaj pričakovati za dobo 1564—1595. Navzlic taki množini gradiva, se pisatelj lahko tolaži, ako ni mogel več storiti, kakor da je v razmerno kratkem času napisal ogrodje zgodovine Žičke kartuzije.

1. Ime in legenda.

Sl. 62. Žička kartuzija.
Krogovičje v vshodnem
(na sliki zgornjem) in za-
padnem oknu.

V ustanovni listini (l. 1165) se o kraju, kjer se naj postavi kartuzija, tako-le govori¹: „Nahaja se okolica, ki se navadno Konjice imenuje . . . , kjer leži od višjih hribov obdano in za (kartuzijanski) red najbolj primerno posestvo . . .“ To posestvo še torej ni imelo svojega imena, spadalo pa je po legi in po lasti (last Konjiških vitezev) pod Konjice. Kartuzijani pa so svojo naselbino krstili „Dolina sv. Janeza“². V drugi žički listini (1173) piše patriarh oglejski Ulrik o kartuzijanski cerkvi, da leži v Dolini sv. Janeza v Posavinju, v tretji listini (1177) govori papež Aleksander III o kartuzijanih, bivajočih v Dolini sv. Janeza, v četrti (1182) pravi vojvoda Otokar, da je njegov oče „menihe namestil v kraju, ki se sedaj imenuje Dolina sv. Janeza“ in on jim podeli vas z imenom Žiče (Sitz), ki leži v njihovi bližini. In že čez tri leta (1185) govori isti vojvoda o naših kartuzijanih kot o bratih v Žičah (fratres in Seitz). Odsihdob ima samostan dve imeni, prvo po patronciniju samostanske cerkve, drugo po posesti vasi. Edino prvo ime rabijo v letih 1185, 1195, 1202, 1206, 1207, 1213, 1228 in 1241 papež, krški škof, vojvode Štajerski, Konjiški in Vojniški gospodje, edino drugo ime pa se nahaja v letih 1234, 1235, 1237, 1243, 1245 in 1257 v listinah papežev, patriarha, deželnega kneza, krških škofov in Rogaškega gospoda. Iz letnic se vidi, da je približno

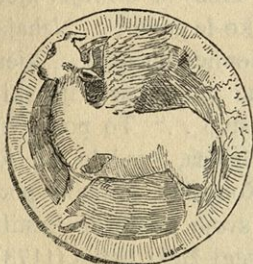
do l. 1230 v rabi prvi izraz, od tedaj pa drugi, a še ne izključno. Največkrat so oba izraza združili rekoč „Dolina sv. Janeza v Žičah“ (1186 Vallis s. Joannis Sitse, 1202 Joannes de Seiz, 1227 in Sides scilicet Valli sancti Joannis, 1229 claustrum Vallis sancti Johannis in Sishe, 1233 Uallis s. J. in Seitis, podobno 1234, 1235, 1240, 1243, 1247, 1254 in 1257).

¹ Zahn, UB, I—III.

² Kartuzije so radi imenovali po cerkvenem patronu z dostavkom „hrib“ ali „dolina“. Pred našo Dolino sv. Janeza so ustanovili že Dolini sv. Petra in Device Marije, pozneje pa n. pr. Veselo dolino, Vallis iocosa, Freudental (Bistra na Kranjskem).

Sklepčno je obdržal samostan edino ime, izpeljano iz vasi Žiče. A v kakšni obliki! Čita se s črko **i** v korenu: Sishe (1229), Syces (1240), Sitze (1186, 1243), Syces (1245), Sits (1235, 1257), Siths (1247), Siz (1237) in Sic (1243) obenem pa tudi z razširjenim **ej**: Seitz (1185), Seiz (1202, 1234), Seitis (1233) in Seits (1257), slednjič sta še dve spakedranki: Sides (1227) in Ceyco (1235).

Ime Žiče je nosila izkraj vas (1182, 1306, 1375, 1392), pozneje tudi samostan (že l. 1185), a tudi potok (1306 die Seits) in hrib (1375 Seiczerperg).

Sl. 63. Žička kartuzija. Vol kot znamenje sv. evangelista Lukeža. Sklepnik iz cerkve-vega oboka.

V XV. stol. so pa začeli ločiti vas in samostan s tem, da so k besedi Seiz obesili določujoč samostalnik in tako je nastal Seizkloster in Seizdorf (1448, 1450, 1490). Prvi izraz so Slovenci sprejeli od Nemcev in starejši ljudje še sedaj govorijo „Zajckloster“, beseda Zajčji samostan pa je nova skovanka, ki sloni na prazni legendi in je najboljše, da se pozabi¹. Mi bomo govorili o Žički kartuziji ali samostanu pri Žičah, ker o kartuziji v Žičah ne kaže pisati, ker sta tekom časa med Žičami in kartuzijo nastali na samostanskih posestvih dve vasi — Škedenj in Špitalič.

Bilo je potrebno, da smo tako natančno razpravljali o razvoju imena, ker z imenom je v zvezi legenda o početku naše kartuzije. Prvikrat se je natisnila ta legenda v XVI. stol. Štajerski vojvoda Otokar je neki na lovu zagledal košuto izredne velikosti in bele barve in jo je brez uspeha zasledoval. Ko je ves truden pod nekim drevesom zaspal, se mu je prikazal Janez Krstnik in mu je zapovedal v imenu Božjem pozidati samostan na mestu, kjer je izginila košuta. Lovci pa so slučajno spodili zajca, ki je skočil vojvodu v naročje in zato jo je ta pozneje imenoval „Zajec“². Novejši pripovedujejo ta dogodek nekoliko drugače. Otokar je na lovu utrujen zaspal. V sanjah se mu je pokazal Janez Krstnik v halji, kakoršne je videl nekoč pri kartuzijanih, ki jih je obiskal v Delfinatu. Ko se je zbudil, je našel zajca v naročju, ka-

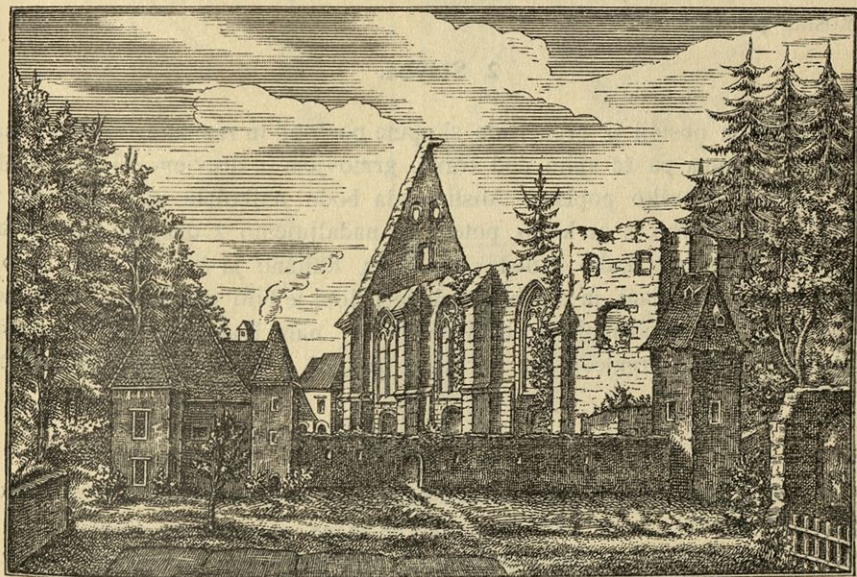
¹ Že l. 1672 (28. VIII.) se čita v konjiški krstni matici pravilni izraz: „V sishkem Klostre“. Da prihaja samostansko ime od vasi Žiče, je prvi trdil štajerski zgodovinar Aquilinus Caesar, njemu so sledili skoro vsi novejši pisatelji (Prim. še Napotnik, Einweihungs-Feier der neuerbauten Pfarrkirche zur Hl. Maria . . . zu Marburg 1901, p. 83). Jezikoslovno razlaga ime Štrekelj v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1906, str. 63.

Naše ime Žiče ima pobratime po svetu, katerih imena so se podobno izpreminjala. Gornještajerski kraj Seiz se l. 1145 imenuje Sits, l. 1160 dvakrat Sitse, od l. 1230 naprej pa že s podaljšanim i: Seics, Seits itd. (Zahn, ONB, 459). Zeitz pri Merseburgu se izkraj zove Ciza, Zisa (967), potem Zicz (1123), slednjič Zeicz (1484), prvotno pa se je glasilo Žiča kakor slavni srbski samostan Žiča. (Imamo tudi Žiče na Kranjskem pri Kamniku, Žič, nemški Sichts, na Češkem in Žice (ali isto ko Žiče?), nemški Schützen, v Slov. goricah).

² Le Couteulx, l. c. II, 214, ki navaja pisatelje Lazija (XVI. stol.), R. Hay-a in Haeftena.

mor je pribežal pred psi in lovci. To je imel za znamenje, naj ustanovi kartuzijanski samostan in ga imenuje po zajcu¹.

Ta lovska legenda je plemenitega izvira! Njen prvi del — lov izredno velikega jelena — je iz grške legende sv. Eustathija². Latinci so potem ta dogodek prenesli na sv. Eustahija, ki se je kot pagan imenoval Placid. Ravnotako se nahaja pri sv. Hubertu, pri sv. Feliksu Valeškem in pri sv. Julijanu Hospitalitu. Vsi ti svetniki zasledujejo jelena, slednjič pa se ta obrne in med rogovi se prikaže križ, iz katerega Kristus govori (pri Eustahiju in Hubertu),

Sl. 64. Žička kartuzija. Pogled od zapada.

ali pa ima križ značilno barvo (pri Feliksu) ali pa jelen sam izpregovori (pri Julijanu)³. Prvi del naše prvotne legende je torej orientalskega izvira, drugi del pa je domač proizvod in je nastal iz krivega umevanja besede Seizkloster. Pozabili so, da ima ta izraz svoj vir v nemškem izgovoru besede Žiče, ampak izvajali so ga od slovenske besede zajec in so za to ustvarili

¹ Stepischnegg, l. c. p. 1. — Kollman pa piše, da so se Otokarju prikazali v sanjah Devica Marija, Janez Krstnik in sv. Bruno (Der Aufmerksame 1836). Zanimivo bi bilo zasledovati Žičko legendo v zgodovinskem razvoju ali vsaj v izročilu novejših stoletij. Prim. še Drobčinice 1862; *Miraculosa Seyczensis Carthusiae fundatio*, 16 str. 29 iz dobe XVI.—XVIII. stol. v dvorni knjižnici (BKstGQ 1864, 41) in ravnotako liste 1—5 v kodeksu 640 graške vseučeliške knjižnice.

² Migne, *Patrol. gr. CV*, col. 381.

³ Tudi češkega sv. Prokopa najde knez Ulrik zasledujoč izredno velikega jelena voda pa, ki jo da puščavnik knezu piti, se spremeni v vino. Alban-Butler, *Vies des Saints*, IV, 7.

primerno legendo. Take stvari se izkraja le ugibajo, potem se pripovedujejo, na to trdijo in slednjič kot nekaj častitljivega verujejo. Ako bi smeli sklepati iz oblike samostanskega imena Sayetz (1312) in Seyetz (1313 in 1485), bi mislili, da se je gojila ta razlaga že začetkom XIV. stol.¹

V novejši dobi se je legenda ovekovečila tudi s spomeniki. V sredi med Špitaličem in kartuzijo so postavili v XVII. stol. običajni križ ali steber s kubično glavo in na njem se je še pred kratkim videla legenda v sliki², za zakristijo pa so dali iz kamna izklesati sarkofag s podobo spečega Otokarja, ki ima zajca pod pazduho. Dandanes ni ne enega, ne drugega več. Križ so predelali in pristavili zraven kapelico, sarkofag pa so prepeljali v Runski samostan pri Gradcu.

2. Stavbe.

Kartuzija obstoji iz precejšnje skupine poslopij in razvalin, ki se deloma še vidijo, deloma pa že spiyo pod travo, grmovjem in drevjem (sl. 59 in tabl. 49). Zato jo je težko popisati. Mislimo da bode najboljše, ako začnemo z najodličnejšo stavbo, s cerkvijo, potem pa nadaljujemo z drugimi poslopji in pri vsakem povemo, kako izgleda dandanes, kakšno je bilo l. 1782, ko so ga zapustili kartuzijani, in slednjič, v kateri dobi je bilo pozidano. Ako bomo na ta način vsako poslopje posebej analizirali, nam bode mogoče ob koncu priti do celotnega pregleda vse kartuzije pa tudi dognati zgodovinski razvoj njenih stavb.

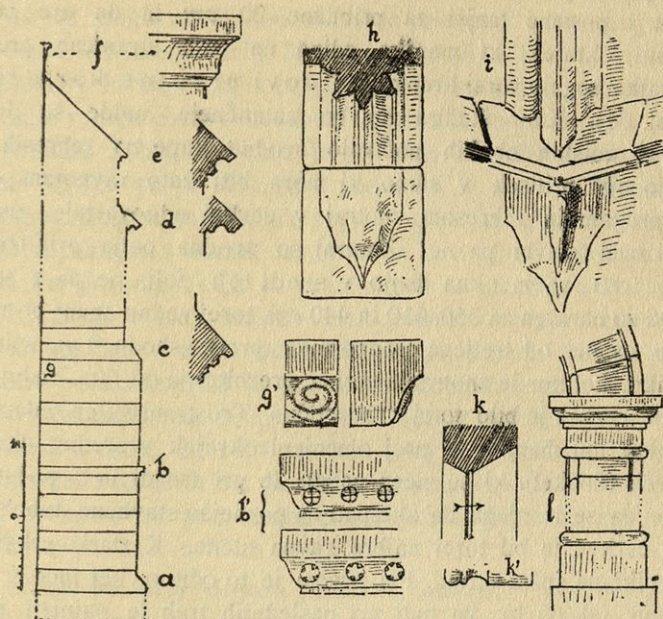
a) Cerkev sv. Janeza Krstnika

je dandanes zapuščena razvalina brez strehe in oboka, brez tlaka in oprave, brez oken in vrat, da, že večji del severne stene se je sesul, južno steno pa prepleta zunaj in znotraj gost bršljan, jo drži skupaj in — razjeda, dokler ne bo tudi nje neki dan strmoglavil na tla. Nekdaj pa je bila to krasna stavba, obstoječa iz edinega, enotnega in od nobenega slavaloka razdeljenega prezbiterija, dolga 28 m, široka 8 m, visoka pa 16 m (sl. 60). Krilo jo je čvetero križnih svodnih polj (tabl. 55) in na vshodu, kjer se je stavba končala s tremi stranicami osmerokotnika, je bil peterostran križni svod. Rebresa z gruškoviim profilom so delila obok in so neposredno rastla iz stenskih služnikov. Svetloba se je usipavala v cerkev skozi šestero visokih oken (sl. 61). Trodelno okno na pročelju je imelo krogovičje v podobi srca sestavljeno, južna dvodelna okna so imela po en priprost krog v krogovičju, le tretje okno od spredaj zopet podobo srca, najbogatejše pa je bilo vshodno trodelno okno z dvema trolistoma in enim četirlistom, čigar listi pa so bili zopet zastavljeni s krajci in tako razčlenjeni z znanimi gotskimi nosovi (sl. 62). Rebresa in služniki so bili pobarvani, v velikih sklepnihi kamnihi (66 cm v premeru) se je videla na vzhodnem podoba jagnjeta t. j. Kristusa, potem so sledile podobe angela, leva, vola in orla kot znamenja štirih evange-

¹ Kako so si samostani tvorili o svojih početkih legende gl. n. pr. Milkovicz, Die Klöster in Krain o Zatičini.

² Stepischnegg, l. c. p. 1.

listov¹. Vol je še vzdian v zunanji steni južnovshodnega poslopja ob potoku (sl. 63). V kapah med rebresi pa so bile gotske freske „kerubinov, serafinov, kneževstev, prerokov, spoznavalcev, mučenikov, apostolov itd.“ Obok, ki se kakor pozemeljsko nebo sloči čez stavbo, je bil torej menihom podoba sv. nebes s Kristusom, evangelisti, angelskimi kori in skupinami svetnikov.

Sl. 65. Žička kartuzija. Podrobnosti iz cerkve. *a-f* sprednji južni sklepnik z ob strani v večjem merilu narisanimi okrajki, *b'* romanski okrajek, *g'* konzola v legi *g*. *h* Presek in spodnji konec služnikov v ladji. *i* Spodnji sklep služnikov v trostranem sklepu (ta detajl po Haasu). *k* Presek romanskega okna in *k'* profil enega kamna, ki se je pri tem oknu porabil kot gradivo. *l* Podnožek in glavica baročnih pilastrov v južni cerkveni steni.

V cerkev so vodile na pročelju mramornate stopnice in baročna vrata z mramornatim stebrom na vsaki strani in gotovo tudi ravnotako preklado in čelom. Vsa fasada je iz sekanega kamna, kjer pa se ti stikajo v skladih, je bila nekoč lepo prirezana proga malte ali ometa, tako da se je zdelo, kakor bi bila kamnita fasada preprežena z gosto mrežo (tabl. 52). Na južni strani so cerkev ščitili krepki podporniki, nad njimi pa so predirala zid visoka okna (sl. 64). Nad strmo streho pa je na vshodnem koncu gospodoval osmerostrani nastrešni stolpič s kupolnato baročno streho². Taka je bila stavba, ko so jo kartuzijani zapustili.

¹ Seidl je videl konja s perutmi (vola Lukeževega!), Haas pa Velikonočno jagnje in pa goloba sv. Duha (orla Janezovega!).

² Zvonik (turris templi) je bil vnovič pozidan in s pločevino pokrit l. 1612 in zopet l. 1733; v njem je visel 2 stota in 10 funtov težek zvon.

A vedno ni bila taka. V južni steni se nahaja v prvem svodnem polju iz opeke sezidan lok, v naslednjem polju pa ravnotako daleč narazen stoječi baročni podboji s kamnitim lokom (sl. 61). Prostor pod loki je zazidan s slabejšim gradivom, zunaj pa so stene med prvimi tremi podporniki do gotove višine ometane in zbeljene. Naša loka sta bila torej vhodna loka za dve stranski kapeli, pozidani med podporniki.

Kdor opazuje južno cerkveno steno, bode opazil, da pri sredini oken vskoči zid t. j. postane tanjši za približno 20 *cm* in da gre tam okoli cerkve gotski okrajek, ki manjka edino na treh straneh prezbiterja. Do tega okrajka segajo torej krepkejši zidovi prvotne kartuzijske cerkve (sl. 61). Kdor študira stavbo natančneje, najde še drugo zanimivost. Pri gotskih obokih počivajo svodne kape na rebresih, rebresa pa prenesejo njih pritisek v steno, ki mora biti zato ravnotam od zunaj podprta. Oprogam in rebresom znotraj v cerkvi odgovarjajo zunaj podporniki. Pri naši stavbi pa ne! Znotraj so svodna polja približno enako dolga (5,70—5,80 *m*), in okna ležijo v sredi teh polj, ne pa v sredi med podporniki ki so narazen za 560, 510 in 440 *cm*, torej vedno manj proti vshodu; potem pa še ostane od tretjega podpornika proti vshodu 8 *m* starega zidu t. j. ravnotoliko, kolikor je znotranja širina prezbiterja (sl. 60). Zadnje svodno polje prvotne cerkve je bilo torej kvadratično. Trostrani sklep sedanje cerkve ni prvoten, ker mu manjka že prej omenjeni okrajek v sredini oken, potem ima podstavek (Sockel), ki se sicer nahaja le pri fasadi in ta podstavek leži tako visoko, da se iz njega da sklepati na poznejšo stavbeno dobo¹. Vshodni zid prvotne cerkve je bil torej najbrž ravna stena. K stari cerkvi spadajo tudi podporniki na južni strani. Pri prvem je to očitno, ker ima še romanski friz iz križcev (sl. 65 b), pa tudi pri naslednjih treh je najnižji podstavek romanski in v sredini oken imajo vsi štirje isti, sicer neobičajni okrajek. Ako je prvotna stavba imela podpornike, je imela tudi obok. In s tem je njena podoba gotova. Prvotna cerkev, ki so jo kartuzijani postavili, je bil okoli 26 *m* dolg in 8 *m* širok ter 10 *m* visok prezbiterij, svoden s štirimi križnimi polji, od katerih je bilo vshodno kvadratično, s petimi podporniki na jugu (sl. 60 spodaj). Prvotna cerkev ni bila torej v romanskem slogu zidana, kakor se je dosihdob mislilo, ampak v prehodnjem². Še ohranjena prvotna cerkev v Špitaliču ji je bila čisto podobna, edino z razločkom, da je špitališka stavba bolj bogata (n. pr. atiška baza okoli in okoli cerkve), ker je bila namenjena za goste, potem, da je bila za dve svodni polji krajša in slednjič, da se je ločila v prezbiterij in ladjo t. j. v prostor za Bogu posvečene in za posvetne ljudi. Med zadnje so spadali gostje posvetnega stanu n. pr. vitezi in delavci.

¹ Ravna sklepčna stena je običajna v sodobnih cistercijanskih stavbah. Marsikdo se bo čudil, da naš trostrani sklep nima podpornikov, ako je res postavljen v gotski dobi. A tudi sosednja dvonadstropna kapelica nima podpornikov v trostranem sklepu, čeprav govori iz vsakega njenih členov gotika. V prezbiteriju ni bilo treba podpornikov, ker je edino srednje okno v njem, sosednja polja pa služijo kot protiopore.

² Omeniti je še romansko okno v naši cerkvi (sl. 65 k).

V zgornji samostanski cerkvi pa je vsa cerkev prezbitarij — je kor za menihe in kor za konverze¹, za lajike pa v njej ni prostora.

Obadva kora je delila izkraj najbrž navadna, pri kartuzijanih običajna ograja, prior Peter (1314—1328?) pa je pozidal mesto nje gotski berilnik (*lectionarium*) na slopih in obokih². Podoben je bil našim pevskim korom, med tem pa ko so ti pritisnjeni k fasadni steni, je berilnik kakor kak most šel svobodno čez cerkev od severne do južne stene (sl. 60 spodaj). Nanj so vodile iz prezbitarija stopnice, da sta mogla subdiakon in diakon priti nanj, kadar sta pri slovesnem opravilu čitala list in evangelij. Na njem so stali tudi pevci, ki so peli mašne tekste iz psalmov in angelski spev gloria. Ker se gloria imenuje grški *δόξα*, se je berilnik v naši cerkvi imenoval doxale. Ker so angeli zaščitniki in vzorniki Kristusa ljubečih pevcev, je bil vrhu berilnika tudi oltar Vseh angelov, oltar Marijin pa je bil najbrž pod njim in se je na njem služila sv. maša za brate, katerim je berilnik zaprl pogled na glavni oltar. Včasih je berilnik bil zapahnen z durmi, kakor je to še dandanes običajno pri grškem ikonostazu. Pri povzdigovanju so vrata odprli in strežnik je prižgal posebno svečo, da so mogli v ladji stoječi videti presveto Rešnjo Telo. Naš berilnik je ostal več sto let v rabi. Odpravili so ga najbrž, ko so pozidali pri velikih vratih pevski kor, ki je počival na slopih in baročnih obokih. Tedaj (l. 1651) so premestili tudi oltarja Device Marije in Vseh angelov in sicer so jih postavili v ladji. L. 1651 sta bila vnovič posvečena, Marijin na čast njenemu rojstvu. Pod priorjem Janezom Serpentinom (1639—1663) pa so pozidali med prvimi tremi podporniki dve kapelici, v katerih sta se posvetila l. 1640 oltarja sv. Ane in Vseh Svetnikov.

Prvi očetje so torej cerkev postavili, začetkom XV. stol., ko je bila Žička kartuzija sedež generalnega priorja, so jo gotizirali³, v sredini XVII. stol., ko je vnovič ustanovljeni samostan zopet začel razcvetati, so jo barokizirali. Vsak polet in razcvet verskega življenja je vtisnil tudi cerkveni stavbi svoj pečat.

Oltarjev v cerkvi nobeden obiskovalec zapuščene stavbe več ni videl. Ako si hočemo o glavnem oltarju ustvariti neko sliko, se moramo oglasiti v Fran-

¹ Občni zbor iz l. 1276 govori o „chorus monachorum in chorus conversorum. Le Couteulx IV, 324.

² (Petrus) construxit ecclesiam id est superiorem chorum in medio ecclesiae (Doxale vocant), ubi duo altaria videbantur. Stepischnegg, l. c. p. 35. Splošno o meniških in posebej o kartuzijanskih stavbah razpravljajo: Schlosser, Die abendländische Klosteranlage des frühen Mittelalters, 1889; Hager, Zur Geschichte der abendländischen Klosteranlage v listu Zeitschrift für christliche Kunst, 1901; Arntz, Die Karthause zu Köln in baugeschichtlicher Hinsicht (Zeitsch. f. chr. K. 1894); Viollet-le-Duc, Dictionnaire de l'Architecture, vol. I. p. 241: Architecture monastique.

³ V občnem zboru l. 1397 so določili, da se naj po vseh hišah rimske obediencie pobirajo milodari (charitativa subsidia) za popravo razvalinaste in preperle (ruinosa et putrida) Žičke kartuzije. Le Couteulx, VI, 53. Za XV. stol. govori tudi srcu podobno krogovičje v dveh oknih in poznogotska kamnoseška znamenja (sl. 71 b). Naša gotska stavba je torej sodobnica nove kartuzijanske cerkve v Pletenjah na Kranjskem, ki je bila pozidana l. 1407 (Avsec v „Četrto izvestje društva za krščansko umetnost“, Ljubljana 1907. Str. 48—52).

kolovem, kamor so ga okoli l. 1789 prenesli¹. Sedanji glavni oltar je delo Jožefa Vrenko, kipe istega mojstra pa je predelal graški podobar Jakob Gschiel, ostanki prejšnjega glavnega oltarja se pa nahajajo na podstrešju. Štirje kipi v naravni velikosti: Sv. Caharija, sv. Elizabeta z Janezkom, sv. Joahim in sv. Ana z malo Marijo Devico so kot sorodniki gotovo stali ob straneh sv. Janeza Krstnika (ki pa se ni ohranil) v glavnem oltarju. Nastavek je imel torej stebrišče z atiko. Kakšna je ta bila, ne vemo. Mogoče spadajo k njej štirje zaviti stebriči in pa manjši kipi sv. Barbare, sv. Lucije in dveh kartuzijanskih svetnikov. Gotovo pa so stale na velikem oltarju štiri doprsne podobe, ki predstavljajo sv. Petra in sv. Pavla ter Janeza Krstnika in Evangelista. V prsih imajo vdelane škatljice za relikvije. Relikvije pa se stavijo na oltar in se pri slovesnem opraviilu počastijo s pokajenjem. V eni teh doprsnih podob je bilo voščeno Jagnje Božje (Agnus Dei), posvečeno od papeža Inocencija XIII., ki je bil izvoljen l. 1721, dne 28. maja, umrl pa je leta 1724, dne 7. marca. Prvo leto, ko obhaja novi papež Veliko noč, blagoslovi take voščene podobe in potem vsakih sedem let. Inocencij XIII jih je torej blagoslovil edino l. 1722. Naš doprsni kip in obenem ves nastavek je torej izvršen po tem letu².

Nekateri izmed frankolovskih kipov so za rokoko slog naravnost izvrstni. Najkrasnejši je pač kartuzijanec v habitu in pluvialu, s stigmati na rokah³. Ekstatična molitev prešinja vse njegovo telo (tabl. 56). Nagiba se na levo, nehote razpenja roke in razprostira prste, z navzgor uprtimi očmi pa gleda in uživa božjo prikazen. Bolestna radost mu sije iz obraza. Tehnično je ravnotako dobro izvršen sv. Caharija. On je veliki duhoven, s kapo na glavi in s kadičnico v levici, z desnico pa je držal za lanček koncem kadičničnih verižic. V Najsvetejše je vstopil — ali okoli usten mu igra običajni rokoko-smehlaj. Duševno ga torej kartuzijanski ekstatik daleč prekosi. Prav dobre so tudi štiri doprsne podobe. Oltar sv. Križa s kipoma D. M. in sv. Janeza v frankolovski cerkvi velja slednjič kot edini, še pokoncu stoječi oltar iz kartuzije. A je dvomljivo, da je prvoten, ker se enak Marijin kip nahaja na podstrešju, a v slabejši izvršitvi. Ali je morda ta kip starejši?

Na stenah naše cerkve so visele velike oljnate slike v okvirjih⁴, v vshodnem delu so stale lepo izrezljane klopi s podobami serafinov mesto

¹ Orožen, l. c. VIII, 531. Prim. tudi mojo razpravo „Kirchliche Einrichtungsstücke aus der Kartause Seiz“ v Kirchenschmuck, 1905.

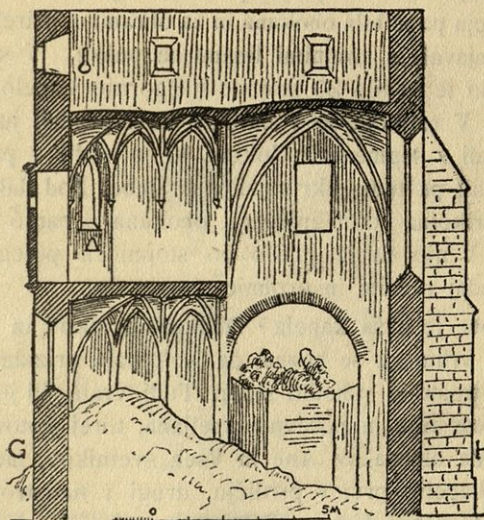
² Neki drugi trikotni relikviar v Frankolovem s spominom na Andreja Avellinskega, ki je bil l. 1712 od Klementa XI. svetnikom prištet, je bil torej po l. 1712 narejen, ne ve se pa, na katerem oltarju je bil nameščen.

³ Sv. Bruno († 1084) ne more biti, ker je prvi izmed 41 znanih stigmatiziranih moških svetnikov sv. Frančišek Asiški († 1228). Ali je morda blaženi Nikolaj Albergati, kartuzijan, škof bolonjski in kardinal († 1443)? Delo zdravnika Imbert-Goubeyre, La stigmatisation et l'extase divine, 1894, ki podaja seznamek vseh stigmatikov, nam ni bilo dostopno.

⁴ Mogoče, da je v cerkvi visela 2 m široka in 3 m visoka slika sv. Terezije, ki je sedaj v Frankolovem. Sveta karmeličanka kleči v prostorni dvorani, v kateri se v ozadju vidi poleg okna mizica s križem in Marijino podobo. Obiskala sta jo Marija in Jezus. Marija je pristopila od leve strani in ji polaga okoli vratu zlato, z dragimi kamni

poganskih herm na naslonjalih, začetkom stolov pa, torej približno sredi cerkve, so vodila vratica na prižnico¹.

Kako se je vse to spremenilo, ko so odišli kartuzijani! Oltar so ljudje odnesli v Frankolovo, ker jim ga je podarila vlada, slike so izrezali iz okvirjev in so nastlali z njimi tla v žitnici², tlak so razdrapali in z mramornatimi ploščami so potlakali hodnik v Windischgrätzovi graščini v Konjicah,

Sl. 66. Žička kartuzija. Presek dvonadstropne kapela po črti GH v tlorisu sl. 60.

mramornate stebre izpred velikih vrat pa so neki prepeljali v graščino istega kneza, v Haasberg na Kranjskem, in slednjič so zvonik povezali z dolgo vrvjo in možje, ki so stali v ladji, so tako dolgo vlekli, dokler se ni zrušil!³ Gotovo se je pri tem podrl tudi kos oboka. Res pravo barbarstvo!

b) Dvonadstropna kapela⁴.

Ta zelo zanimiva in izredna stavba obstoji dandanes le iz oklepajočih in že zelo razdrapanih zidov ter je v pritličju za polovico zasuta (sl. 60 in

okrašeno verižico, Kristus pa stoji na desni in drži v rokah belo, z mladikami in cvetlicami pretkano zagrinjalo. Štiri angeli, ki obkrožajo to skupino, držijo razne simbole za sv. Terezijo: pero pisateljice, srce in puščico stigmatiziranke, ravnotako tudi žebelj in slednjič lilijo device. Slika je iz XVIII. stol., morda naročena o priliki kanonizacije l. 1621.

¹ Seidl.

² Seidl.

³ Seidl piše, da je nevarnost, da se zvonik podere, Puff ga je videl že brez strehe in opor, neki oskrbnik pa ga je dal podreti na opisani način (po pripovedovanju g. Jan. Zidanškega), da bi se kaka nesreča ne pripetila.

⁴ Imenuje se tudi „prelatova“ kapela in „zakristija“. Sicer je v XVIII. stol. služila obojemu namenu, ne pa izprva. Glavna zakristija je bila gotovo na severu t. j. na strani

66 in tabl. 54). Njen prvi del je bil kvadratičen prostor (s stranico približno $4\frac{1}{2}$ m), dvakrat tako visok (okoli $9\frac{1}{2}$ m) ko dolg ter obokan s križnim svodom; segal je skozi pritličje in nadstropje. Proti vshodu se je odpiral v dve kapeli, spodnjo in zgornjo, od katerih je bila vsaka krita z enim pravokotnim križnim svodom in s peterostranim svodom. Na sklepniških se je videlo Velikonočno jagnje in druge vzbokle podobe (Seidl). Spodnja kapelica je imela v srednji stranici trostranega sklepa okno, zgornja pa na istem mestu pomol, okno pa na sosednjem južnem polju, pod njim pa linico za mašne vrčke. V drugem nadstropju pa je bila obokana in za obrambo prirejena soba, kjer so se mala okna menjavala s strelnimi linami za puške. V stolpiču med prezbitერიem in kapelo je vodilo 30 stopnic v zgornjo kapelo, nadaljnjih 25 pa v obrambno sobo. V pritličju so v barokni dobi predrli južno steno in njen ostali kos podzidali s segmentnim lokom, ki je vodil v proti jugu ležečo in prizidano kapelo ali pa tudi zakristijsko shrambo. Pod tlakom kvadratičnega prostora pa je štirikotna stara grobnica, obokana z banjo iz opeke in poljskega kamenja. V njo se je prišlo po stopnicah poleg vhoda v kapelo. Stopnice pa so sedaj razbite in grobnica je zasuta¹.

Iz katere dobe je naša kapela? Oblika služnikov in rebres (sl. 67) govori za XV. stol., vrhutega se pozna, da je kapela prizidana k cerkvi, torej poznejša ko njen trostrani vshodni sklep. Tudi vrata, ki jo vežejo s cerkvijo, so predrti v starem zidu in poševno izpeljana, torej gotovo ne prvotna. Ker se l. 1421 omenjata oltarja sv. Ane in Vseh svetnikov, menimo, da sta najbrž stala v naši kapeli; prvi v pritličju, drugi v nadstropju. Češčenje sv. Ane je šele dovolil papež Urban VI l. 1389, svetnica pa je veljala kot priprošnjica za srečno smrt, zato so njene kapele najrajši stavili na pokopališčih. Za nov patrocinijski so kartuzijani pozidali novo kapelo na grobu svojega ustanovnika. Dvonadstropne kapele so bile že od nekdaj priljubljene kot grobne kapele. Naša kapela je torej mavzolej in obrambni stolp. Ali je na njenem mestu stala prej manjša kapelica, ne moremo reči; s cerkvijo gotovo ni bila v zvezi. Ako je bil Otokar že izprva pokopan v današnji kripti, potem je bila nad njegovim grobom gotovo stara, četudi mala kapelica. Saj so tudi Konjiški gospodje imeli v kartuziji svojo grobno kapelico, pozidano l. 1357. Ako pa so Otokarja šele v XV. stol. semkaj prenesli, potem se razume, da je naša gotska stavba prva na tem mestu in ni imela predhodnic.

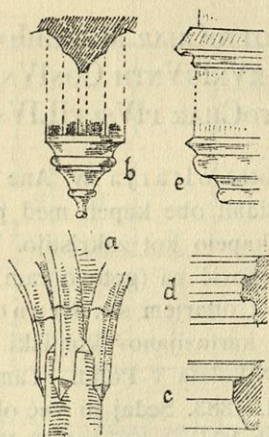
L. 1697 so postavili v tej kapelici spomenik Otokarju, svojemu ustanovniku, in dokler so kartuzijani živeli v samostanu, so neki noč in dan na štirih voglih te krste, ki je sedaj v Runi, gorele štiri sveče². Ker pa je Otokar

samostana. Trditev, da je tukaj bila prvotna cerkev, se ne da dokazati. — Tukaj kakor v refektoriju je bil po redovnem običaju mramornati lavaboj. Eden, prav lepi, se še nahaja v Windischgrätzovi graščini. Puff je še videl (po prenosu Otokarjevim) v kapeli ostanke velikih krst (einige Trümmer gewaltiger Sarkophage), Seidl pa kamnito krsto brez pokrivala. V njej so neki našli v XVII. stol. tri mrtvaške glave, obeh Otokarjev in Kunigunde.

¹ Haas.

² Drobtinice 1862, str. 86.

ustanovil (l. 1163) tudi korarski kapitelj v Borovljah na Gornjem Štajerskem in so tamošnji korarji dvomili, ali je Otokar pri nas pokopan, je zahteval njih zgodovinar Akvilin Cezar v Žički kartuziji dokazov na podlagi listin. Kartuzijani so torej l. 1762 odprli pred pričami grobnico in so po tridnevnem delu našli dve glavi, večjo Otokarja V, manjšo Otokarja VI, in četrti dan tudi kosti in glavo žene Otokarja V. — Kunigunde pl. Vohburg. To so za-
beležili v svoji mrtvaški knjigi rekoč: „V zakristiji, prvem mestu naše usta-

Sl. 67. Žička kartuzija. Stavbinske podrobnosti iz dvonadstropne kapele. *a* Stik med služnikom in rebresi v spodnji kapeli. *b* Nosiljka (konzola) in presek rebresa v zgornji kapeli. *c* Presek oboknice v spodnji in *d* v zgornji kapeli. *e* Podnožni in venčni okrajec na zunanji strani podmola v zgornji kapeli.

nove, je pokopan mejni grof Otokar, naš ustanovnik, s svojo visokorojeno ženo Kunigundo. V ravnotistem grobu leži tudi pod mramornim kamnom Otokar, prvi štajerski vojvoda in sin našega ustanovnika¹. Leta 1812 je dal nadvojvoda Ivan grob vnovič odpreti². Počastil je ostanke in potem je dal grobnico zopet zatvoriti. Ker pa je z l. 1825 kartuzija iz državne lasti prišla v zasebne roke, so izprožili štajerski stanovi misel, da bi se naj ostanki prvega štajerskega vojvoda in njegovih staršev prenesli na bolj primeren kraj in sicer v cistercijski samostan v Runi pri Gradcu. Deželni odbornik Anton grof Attems se je podal kot komisarij v kartuzijo. Vpričo njega so otvorili grob, sestavili poseben zapisnik o pristnosti ostankov in so jih potem odpeljali v Gradec. Razstavili so jih v deželni kapeli Joaneja. Dne 17. maja so pa z zelenjem okrašeno krsto prepeljali v Runo. V Gradweinu jih je sprejela godba, pri samostanu pa prelat in podložniki. Ko so ostanke pokopali v zakristiji, je sledila slovesna mrtvaška maša in odveza³. Spominski

¹ Haas.

² Seidl.

³ Der Aufmerksame 1827, Nr. 63.

grob (Kenotaph), ki so ga iz kartuzije tudi prenesli v Runo, je prazna mramornata krsta, dolga 218 cm, široka 100,5 cm, visoka pa pri nogah 68 cm pri glavi pa 101 cm. Zgornja ploskev je torej poševna, povrhu tega je krsta s stranico pri glavi in pri eni strani pomaknjena v kot zakristije in vzdana. Tri vidne navpične krstine robove in pa sredino vidne podolžne strani zaznamujejo figure levov, med levoma pa je pri nogah grb Žičke kartuzije¹ in grb štajerski — pokoncu stoječ panter. Na pokrovu se vidi Otokar V. spati pod drevesom z zajcem pod pazduho. Časoslovni napis tega spomenika iz l. 1697 se glasi:

HIC IACET OTTO CHAR MARC HIO STYRIAE
IOANNA KVNIGVNTH CONIVNX ET
OTTO CHAR PIVS FILIVS

Ako sta bila tukaj prvotna oltarja sv. Ane in Vseh Svetnikov, so ju odpravili l. 1640, ko so pozidali obe kapeli med podporniki. Tedaj so najbrž porabili dvonadstropno kapelo kot zakristijo. V zakristiji se je posvetil (kdaj?) oltar sv. Jožefa, vnovič pa (gotovo radi nastavka v rokoko-slogu) dne 1. avg. l. 1757 obenem z oltarjem sv. Brunona. Oltar iz „prelatove kapele“ je kupil po odhodu kartuzijanov konjiški kirurg Jožef Framberger, ki ga je prodal cerkvi sv. Nikolaja v Polju. Tam se je postavil dne 11. aprila l. 1792, odpravil pa l. 1883. Sedaj ni več ohranjen. — Od sv. posod (iz naše zakristije) sta v Kebelski cerkvi gotski kelih in nemškorenesanski ciborij iz l. 1636 (tabl. 38)².

c) Malo križno hodišče

(claustrum minor, galilaea minor) je bilo obdano od poslopij, ki so služila skupnim namenom. Prvotno se je na severu s cerkvijo stikalo pravokotno dvorišče s hodnikom na vseh štirih straneh. Po tem hodniku so se sprehajali menihi, kadar so se smeli ob sobotah popoldne ali o praznikih razgovarjati. Na vzhodni strani poleg cerkve je ležal ta hodnik pred zakristijo, kateri je sledila kapiteljska soba in slednjič mogoče še priorjeva celica³. Na zapadni strani pa je hodnik spremljal skupno obednico (refectorium), kuhinjo, klet in razne shrambe. Na severni strani pa se je malo dvorišče vezalo z večjim, ki je bilo tudi od vseh štirih strani obdano od križnega hodišča in je stalo sredi med celicami menihov. Tako so bila približno razporejena poslopja prvotne Žičke kartuzije. Iz zgodovine zvemo o njih skoraj nič. V kapitelju so menihi imeli skupna posvetovanja in so volili priorja. Tu

¹ Na desni jezdec (t. j. Otokar na lovu), na levi avstrijski požezni pas in črka S = Seiz.

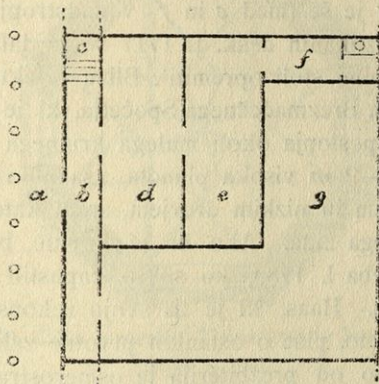
² Drugi berejo po krivem EIVS, a to da isto letnico.

³ Od drugih cerkvenih predmetov sta kipa v grobu ležečega Zveličarja in Žalostne D. M. v Tinjah, križ (tabl. 21), priprosta spovednica in tabernakelj (sedaj pokrov krstnega kamna) pri sv. Kunigundi. Tam so bile tudi nekdanje orgle.

⁴ Priorjeva celica je navadno bila sicer nekoliko večja ko celice drugih menihov, a drugače enako razdeljena in opravljena.

je stal tudi oltar sv. Križa, o katerem čitamo, da je bil posvečen l. 1290¹. Pred oltarjem je bil pokopan še mladi in neoženjeni grof Friderik Celjski². Tudi pri drugih samostanih se večkrat čita, da so za odlične osebe izbrali grob v kapitelju.

V Kolinu so kartuzijani na dvorišču malega hodišča pokopavali velike dobrotnike. Najbrž je tudi v Žički kartuziji tukaj počival Leopold Konjiški, ki je l. 1219 želel biti pokopan v Gornjem samostanu (gl. str. 170), njegov

Sl. 68. Tloris celic (*a* je zunanji hodnik, *b* znotranji, *c* stopnice v shrambo, *d* prva in *e* druga soba, *f* hodnik ter *g* vrt).

Merilo 1 : 200.

oče pa, ki je bil 1234 sprejet med kartuzijanske konverze, je bil med brati pokopan v večjem hodišču. Z letom 1357 pa so si Konjiški gospodje Ortolf, Henrik in Leopold postavili v kartuziji posebno grobno kapelico³, a že Ortolf, ki je tudi pozidal sv. Jakoba kapelo v Konjicah, je za svoj rod v njej izbral počivališče in res leži tam v rodbinski rakvi (gl. str. 33). Soneški gospodje, ki so se izprva davali pokapat v Gornjegrajskem samostanu, so se z letom 1377 prestavili v našo kartuzijo. Tukaj počivata prastarša celjskega grofa Hermana I., namreč Ulrik Soneški in njegova žena Katarina Heunburška⁴. Kmalu po l. 1335 je bil tukaj pokopan Henrik pl. Messenberg in še v XVII. stol. kot poseben dobrotnik Jurij Sibenitz z ženo⁵.

Pozneje so prvotno malo križno hodišče večkrat prezidali, kakor se da sklepati iz Haasove rekonstrukcije. Vshodni trakt (zakristija in kapitelj) se

¹ L. 1767, dne 2. avg. je celjski višji diakon Martin Bartholotti posvetil v malem hodišču oltar sv. Antona Padovanskega.

² Najbrž sin Friderika III. († 1454). Že iz tega, da se povdarja, da je bil neoženjen, je razvidno, da ni bil kartuzijan, kakor je domneval Krones, Die Freien v. Saneck, v tabli v dodatku, pač pa je dal postaviti tri celice za menihe (Marian, VI, 349).

³ Le Couteulx, I. c. II, 504.

⁴ Krones, Die Freien von Saneck, I, 55–56. Ulrik je umrl pred l. 1313.

⁵ Le Couteulx, II, 504.

l. 1810 že ne omenja več, v zapadnem pa je bila tedaj v pritličju klet za 40 štrinjakov vina, v prvem nadstropju pa predsoba, kuhinja in shramba za sadje in v drugem obokana žitnica brez oken. Seidl, ki je obiskal kartuzijo l. 1835 piše, da je v prvem nadstropju več sob in na pol podrta, nizko obokana dvorana, ki je s stopnicami v zvezi s pevskim korom. Ta vrata se še sedaj vidijo (glej sl. 60 v tlorisu cerkve). Refektorij je bil torej nizko obokana soba v gotškem slogu iz sredine XV. stol.; en podpornik na njegovem čelu še stoji poleg cerkvene fasade (tabl. 51). Začetkom XVIII. stol. so napravili nov refektorij, najbrž koncem trakta, ki gre od stolpa nad vodo proti severu, kjer je še (med *e* in *f*) v nadstropju ohranjena polovica dvorane s stropom iz izlikanih desk. L. 1717 so ga dali znotraj z deščicami obiti in z lepo izrezljanimi stoli opremiti¹. Blizu refektorija je bila tudi bolniška kapela² z oltarjem Brezmadežnega Spočetja, ki je bil posvečen l. 1651³.

Dandanes so vsa poslopja okoli malega križnega hodišča izginila. Na njih mestu se vidi $1\frac{1}{2}$ —2 m visoka planota, vsa pokrita z rodovitno zemljo in poraščena z grmovjem in nizkim drevjem, sredi katerega še tupatam stoji po koncu ostanek starega zida. Ako bi se kopalo, bi se gotovo dalo do-ognati, kaka je bila stavba l. 1783, ko so jo zapustili kartuzijani, pa tudi, kaka je bila iz početka. Haas, ki je za svojo rekonstrukcijo (tabl. 50) na več mestih zastavil lopato, piše o ostankih prvotne zakristije (kakor smo jih mi imenovali): „Severno od prezbiterija je osmerostrano sklenjen prostor, mogoče najstarejši del cerkve. Našli so se namreč osmerostrani slopi iz pohorskega mramorja in konzole posebne oblike. Tukaj se bode kopalo. Tudi je dvoje velikih oken odprtih v cerkev, a so sedaj zazidana ... Kapeli podobna stavba na severni strani je zmes (Chaos) razvalin“⁴.

d) Veliko križno hodišče

(claustrum maius, galilaea maior) je obdajalo veliko dvorišče s pokopališčem in mrtvaško kapelico na sredi, okoli njega pa so bile razvrščene celice (hiše) posameznih menihov. Kartuzijanski red je namreč združeval življenje eremitov, ki so živeli sami za se v puščavi, in cenobitov, ki so stanovali skupno v samostanih. Vsak kartuzijan je imel svojo hišo in svoj vrt, od vseh strani obdan od visokih zidov, in ves teden je živel za sebe in ni videl tovarišev razven v cerkvi. Med tednom je bil torej eremit, v nedeljo pa se je — kakor cenobiti — sešel s tovariši pri skupnem obedu, pokramljal je tudi nekoliko z njimi, potožil svoje veselje in gorje, pa tudi crpil tolažbe in poguma.

Ako iz zunanjega, na izven odprtega hodnika (sl. 68 *a*), od katerega pa sedaj ni videti sledu, stopimo v znotranji hodnik (*b*), vidimo, da je ta prezidan in razdeljen v toliko vež, kolikor je hišic in vrtov. Iz njega namreč vodi pri enem koncu pot v vrt (*g*), na drugem pa po stopnicah v neko shrambo (*c*),

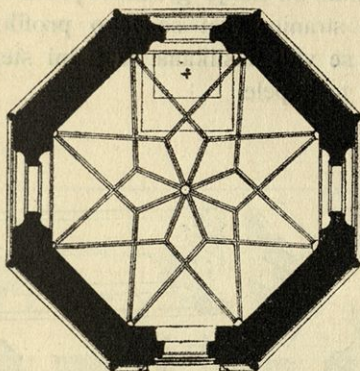
¹ A. 1717 novum r. tabulatum et scamna scriniarii arte perfecta unacum statuarii opere. (Rokop. 640 gr. vseuč. knj.)

² Janisch. I. c. III. 895: An die alte Kanzlei (Archiv) schließt sich eine wüste Kapelle und das ehemalige Refectorium mit Spuren einstiger Gemälde an.

³ 1651 Consecratio altaris Immacul. Concept. BMV. in capella infirmariae.

⁴ V težko čitljivih stenografskih opazkah v deželnem arhivu v Gradcu.

pri sredi pa so vrata v prvo sobo, ki služi za stanovanje in kuhanje, od tod pa v drugo sobo, ki je za spalnico in molilnico. Z njo je združen hodnik (f), ki se odpira na mali vrt in vodi do kraja za potrebo¹. Svoj vrtič je vsak kartuzijan sam obdeloval. Da pa bi bil si kopal v njem grob, je prazna pravljica. Odkar pa so postavili 6 m visok obrambni zid, je bil vrtič malo prijeten, ker je redkokdaj posijalo solnce v njega.

Sl. 69. Žička kartuzija. Tloris grobne kapelice.
Merilo 1 : 150.

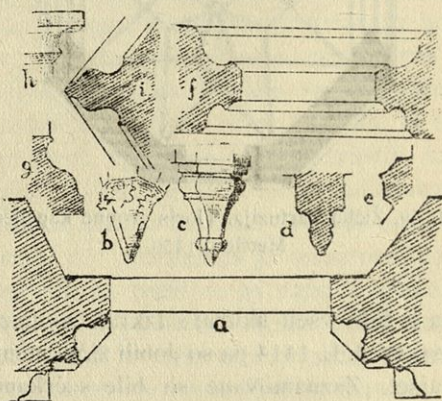
Koliko celic pa je bilo vseh skupaj? Izkraja so imele kartuzije običajno po 13 celic s priorjevo vred. L. 1414 pa so dobili žički menihi dovoljenje, da jih smejo postaviti dvajset. Zaznamovane so bile s črkami abecede. L. 1729 so popravili tri celice, namreč A, C in N; dobile so tlak iz obsekanih tramov. Celic je bilo torej tedaj od A do N trinajst in ako še ni všteta priorjeva, z njo skupaj štirinajst. Na Haasovi rekonstrukciji jih je 11 (z dotičnimi vrtovi), za dvanajsto je še prostor na južozapadnem voglu večjega križnega hodišča, trinajsta pa je priorjeva koncem manjšega hodišča. Videti pa je, da ima Haas na severu eno celico preveč.

Prvo, kar je po odhodu kartuzijanov l. 1782 izginilo, so bile celice. L. 1786 je namreč Konjiški trg pogorel in žički oskrbnik je dovolil tržanom, da smejo v kartuziji pobrati vse stavbeno gradivo. Tedaj so raznesli podstrešne stole in zidove od celic, potrgali so iz križnih hodnikov mramorne plošče, s katerimi so bili tlakani šele l. 1725, in najbrž so tudi tedaj podrli staro zakristijo, kapiteljsko sobo in priorjevo stanovanje. Skratka — vse je šlo, razven gospodarstvu odločenih poslopij.

¹ Ravnotako so urejene tudi celice v Certosi pri Paviji, ki so se stavile začetkom XV. stol., malo prej, predno je prišel tja za priorja prejšnji žički generalni prior Štefan Macone. Pod dvema zgornjima prostoroma imajo te celice sobo v pritličju za delo (Beltrami, Die Certosa v. Pavia, Mailand, circa 1896). Tudi kartuzija v Kolinu iz XIV. stol. ima tri sobe, ravnotako tudi kartuzija v Rimu iz XVI. stol. in Večja kartuzija pri Grenoble (prim. Viollet—le—Duc, zgoraj nav. delo). Le Couteulx, l. c. I, 16, trdi, da so bile tri sobice že v navadi za generalnega priorja Bazilija († 1173), ki je poslal prve kartuzijane v konjiško okolico. Ali v naši kartuziji ni bilo treh sobic? V vshodni vrsti se vidi v peti celici od severa kos oboka pod prvo sobo. Torej je bila tudi tukaj klet za delo.

e) Pokopališka kapela

je po tlorisu osmerovogelnik z znotrajnim premerom 6·05 *m* oziroma 5·67 *m*, visoka pa je znotraj 5·71 *m* (sl. 69 in 70). Svodena je z mrežastim obokom z rebresi, ki počivajo na konzolah in imajo v sredi prazen sklepnik. Ena konzola kaže tudi rastlinsko okrasje. Tlak je iz mramornatih plošč, stene so pobeljene, okna brez krogovičja, zaphana z deskami. Od zunaj so se podporniki skrčili, da izgledajo kakor služniki in imajo gruškovi profil. Tudi podnožni okrajek, ki gre okoli kapele, in stranice vrat so lepo profilovani v poznogotskem okusu. Letnica 1469, ki se vidi naslikana na južni steni pod solnčno uro, bo obenem stavbinsko leto te kapele.

Sl. 70. Žička kartuzija. Podrobnosti od grobne kapelice. *a* Presek podbojev. *b* in *c* Dve konzoli za rebresa. *e* Presek rebres spodaj in *d* presek na vrha oboka. *f* Presek okna. *g*. Presek podnožnega okrajka zunaj kapele, *h* pa venčni zidec od zunaj in *i* presek „podpornika.“

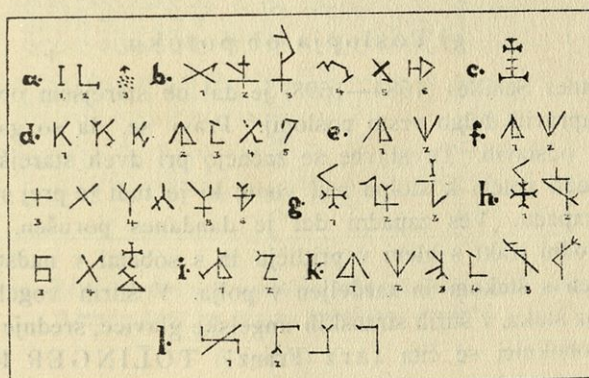
Imenujejo jo „grobno kapelo priorjev“ (Priorengruft), ali pa po pravici, dvomimo. Po drugih kartuzijah so kapelice v večjem hodišču neobičajne. Najmanj pa bi mogel po starih pravilih imeti prior posebno rakev. Glede groba se nič ne razločuje od navadnih menihov. Pravijo, da se nahaja 3 do 4 *m* od vrat proti zapadu vhod v rakev. Ako je rakev prvotna, so najbrž vse menihe v nji pokapali, mogoče pa je, da so jo v novejši dobi prihranili samo za priorje, ko so se ti začeli bolj odlikovati kot prelati.

Mogoče je izprva tudi služila kot kostenjak (carnarium). Ako dandanes prekopljejo na pokopališču kak grob in najdejo v njem še nestrohnene kosti, jih pozneje denejo nazaj k novi krsti, predno zagrebejo jamo. V srednjem veku pa so take kosti shranili v kostenjaku v kleti, v pritličju njegovem pa je bila navadno kapelica nadangela sv. Mihaela, ki po ljudskem naziranju tehta duše. Za našo kapelico tudi ne vemo, kateri skrivnosti ali kateremu svetniku je bila izkrajja posvečena. L. 1758 dne 7. okt. pa je bil oltar vnovič posvečen pod nazivom Loretanske M. B. Sedaj stoji na priprostem zidanem

oltarju kip Matere Božje z Detetom v roki, iz peščenca ok. l. 1687 izvršeno delo mariborskega kiparja Kristofa Reiss. Prej je bil pri glavnem vhodu v kartuzijo. Na podstavku se čita beseda: CONSERVAVIT.

f) Gotska gospodarska poslopja.

Kakor kažejo enaka kamnoseška znamenja (sl. 71), so obenem pozidali refektorij, poleg ležečo klet (sl. 59 e), potem okrogel lok, pod katerim se gre iz dvorišča III v II, in ostra loka, ki vežeta dvorišče I in II, slednjič stolp nad vodo, ki sicer nima znamenj, a tvori s temi loki stavbinsko enoto.

Sl. 71. Žička kartuzija. Kamnoseška znamenja. Nahajajo se na zapadnem oknu cerkve (a) in na vshodnjem (b) ter pod tretjim služnikom od zapada (c); potem v kleti pred cerkvenim pročeljem (d) in v refektoriju; (e) na polukrožnem (f) in ostrem (g) loku prehoda iz 2. v 3. dvorišče, v hodišču drugega dvorišča (h in i) in na lokih prehoda iz 1. v 3. dvorišče (k) ter slednjič na nagrobni kapelici (l).

Ker ima ta stolp spominsko ploščo z napisom in letnico (1467), je s tem ves ta trakt datiran. S kletjo e se veže proti zapadu gotško hodišče, ki ima sicer nekoliko drugačna kamnoseška znamenja, a spada približno v isto dobo. Hodišču sledijo hlevi z žitnico v nadstropju. Slopi v hodišču in kleti so nizki in okrogli in nosijo križni obok brez rebres. V kleti (e) je zid nad kapami ometan in zbeljen in na severni strani se znotraj vidijo konzole, iz česar bi se dalo sklepati, da je klet bila prvotno ravno stropana. Iz nje peljejo vrata s prisekanim trolistom v sosednjo klet pod gotskim refektorijem, ki pa je zasuta. Soba nad kletjo je bila proti dvorišču III okrašena z gotskimi spakami („Baphomet“ piše Seidl), služila pa je pozneje menda kot arhiv in registratura. V dvorišču III se je nahajala tudi mramornata krnica (Bassin) za vodo (sl. 59 k). Njeno mesto se še pozna, mramor in pa svinčene cevi, po katerih je bila studenčnica napeljana od vira „Gospodična“, so zle roke

poropale¹. Od krnice so šle stopnice k dandanes celo razpadlemu poslopju na zapadni strani dvorišča III, kjer je bila shramba za sol, nasproti pa lekarna.

Posebno pozornost še zasluži stolp nad vodo. Pozidan je nalašč na lokih nad potokom, da se je lahko iz njegovega pritličja obstreljavala struga navzgor in navzdol. Ako bi se pa bil sovražnik stolpa polastil, bi bil vendar težko dospel v kartuzijo samo, zakaj stolp je le z nizkimi in ozkimi vrati z njo zvezan in človek se mora pripogniti, ako hoče vanj stopiti. Prej omenjena plošča (sl. 72) na stolpu pove, „da je l. 1165 Otokar, mejni grof Štajerski, obdaroval to prvo kartuzijo v Nemčiji“ (Anno domini MCLXV dotata est ab ottakaro marchione stirie hec prima kartusia germanie). Seidl je videl pod ploščo še naslikan trak s kronogramom (iz l. 1765):

HAE C DOMVS PER SEX SECLA

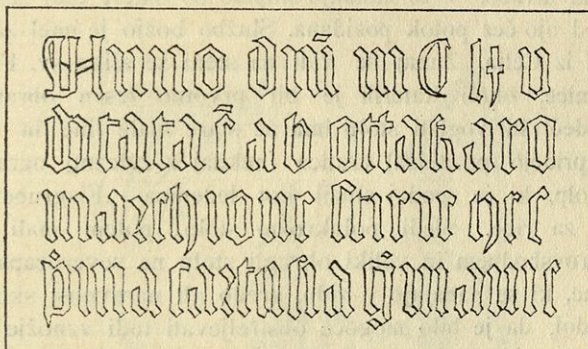
g) Poslopja ob potoku.

Prior Janez Schilles (1684—1698) je dal ob starejšem obrambnem zidu ob potoku napraviti dolgo vrsto poslopij. Pravi se, da so ga radi slabega gospodarstva odstavili. Te stavbe se začnejo pri dveh starejših stolpih na vshodu in gredo potem k stolpu nad vodo, ki je tudi že prej stal, k novemu rondelu na zapadu. Ves zapadni del je dandanes porušen. Dobro pa je ohranjen vshodni trakt s hlevi v pritličju in s sobami v nadstropju. Strop ene je okrašen s štukom in razdeljen v polja. V štirih vogelnih poljih se nahaja sadje iz štuka, v štirih stranskih angelske glavice, srednje pa je prazno. Na kamniti oboknici se čita Iarz (Franz?) TOLINGER 1682, iz česar sledi, da se je ta del postavil že, predno je o. Schilles postal prior. Komaj se še drži po koncu veliki portal (sl. 59 i). Bil je okrožnolocen z enim mramornatim stebrom na vsaki strani in z ogredjem, nad katerim so bili nameščeni kipi. Na levi je stala soha sv. Janeza Krstnika s podpisom: MONSTRAVIT SEITZIUM in s podobo mejnega grofa Otokarja na konju, z njegovim grbom in z letnico 1165, na desni je bil kip sv. Brunona z besedilom: FUNDAVIT ORDINEM in z letnico 1084 ter grb Celjskih grofov s podpisom: ADAUXIT 1444. V sredi pa je bil zgoraj Marijin kip z geslom: CONSERVAVIT, spodaj pa avstrijski in štajerski grb s črko L (začetnico cesarja Leopolda 1658—1705). Pomen teh napisov je torej naslednji: Sv. Bruno je leta 1084 kartuzijanski red ustanovil, sv. Janez Krstnik je leta 1165 Otokarju kraj za Žičko kartuzijo pokazal, celjski grof Friderik II pa jo je pomnožil, ker je z veliko ustanovo iz leta 1444 omogočil njeno povečanje, cesar Leopold jo je obnovil, ker se je v njegovi dobi za omenjenega prelata Schillesa prezidala, Marija pa jo je ves čas ohranjevala in ščitila. Ob mostu nad potokom sta stala na vsaki strani po dva kipa in na nasprotni (južni) strani ceste zopet dva. Vseh teh kipov je bilo torej devet. Kipe nad velikimi vrati je po naročilu omenjenega priorja iz l. 1687 napravil

¹ Neki oskrbnik je l. 1789 svinčene cevi prodal, voda pa se je začela raztekati pod sosednjimi poslopiji, da se je porušil obok za obokom in je ta del kartuzije razpadel že koncem XVIII. stol. (Seidl).

² Seidl.

mariborski kipar Kristof Reiss. Izvršil jih je iz peščenca, ki se lomi pri Aflencu na Srednjem Štajerskem, plače pa je dobil 50 tolarjev in en dukat kot nagrado¹. Marijin kip se nahaja sedaj v pokopališčni kapelici, štirje drugi so v graščini kneza Windischgrätza (prim. tabl. 12), kos sv. Janeza Krstnika je še na svojem starem mestu, drugi so pa izginili. Podobe z zasukanimi telesi, živahnimi kretnjami in fino nagubano obleko so izvrstno delo za ono dobo².

Sl. 72. Žička kartuzija. Spominska napisna plošča iz l. 1467.
(Letnica 1467 se čita na spodnjem okvirju).

Poslopje od velikih vrat naprej ne stoji več. L. 1895 se je še videlo in je bilo podprto s hlodi³. Rondel, v katerem je bila neki lepa dvorana, pa so že prej nalašč porušili. Lepše kamenje so zvozili kmetje domov, slabejše pa na cesto. V tem traktu je neki bila nazadnje pisarna in arhiv. Puff je našel arhiv še zaklenjen ter poln listin in zapiskov, čeprav si je že bila nekaj odbrala dunajska dvorna knjižnica, nekaj graški Joanej, nekaj tudi graščinsko oskrbnišтво v Konjicah. Slednjič so ostalo raznesli okoličani. Vsak je vzel, kar je hotel⁴. Črevljarji so potem iz pergamentnih listov vzorce izrezavali⁵. Prazna pa bo, da so kartuzijani vsled žalosti in jeze polne vozove knjig in listin sežgali, predno so zapustili samostan⁶.

¹ Franc Kristof Reiss je bil mariborski mestni kipar (statuarius civitatis) in meščan. Tudi njegov sin Franc Jožef Reiss je bil kipar in je umrl l. 1711. (Slekovčev izpisek iz mariborske krstne matice).

² Še ena, bolj gola in slabše izvršena podoba (sv. Magdalena) je v vinogradu g. Mihaela Zidanšek v Škednju.

³ Glej sliko v Dom in Svetu 1895.

⁴ Mayer.

⁵ Pravil veleč. g. ravnatelj in profesor Jožef Zidanšek. Morda so bili listi iz velikih koralnih knjig. V take so tudi vezani protokoli žičkega gospostva, sedaj na podstrešju Windischgrätzove graščine v Konjicah.

⁶ Lapajne, l. c. str. 126. Tako so n. pr. vse srednjeveške listine prišle v dvorno knjižnico; ko so v XVII. stol. poslali poročilo za anale v Večjo kartuzijo, niso nobenih drugih listin citirali, kakor tiste, ki so še ohranjene.

h) Obzidje.

Že l. 1366 so dobili kartuzijani dovoljenje od deželnega kneza, da smejo utrditi samostan in zavarovati dolino. Sedanje obzidje bo bržčas šele iz XV. stol. Začnemo ga opisovati na južnovshodnem voglu. Stolp, ki se tukaj nahaja, je bil v XVII. stol., ko ni bil za obrambo več nujen, prezidan za kapelo Kristusovega trpljenja. Vrata kažejo sicer oster lok, a čisto negotske oblike. Poznogotska je mala piscina iz sekanega kamna (sl. 73 b)¹, ki so jo semkaj prenesli morda iz dvonadstropne kapele, ko so pripravili tam mramornat lavabo. V to zunanjo kapelo so smele tudi ženske po brvi, ki je bila pred njo čez potok pozidana. Službo božjo je imel za nje kapucin, ki je prihajal iz Celja. Zunaj se vidi na steni še slika sv. Florijana, pod streho pa linice, okoli katerih je bil prvotno lesen obrambni hodnik (tabl. 59). Sledeči štirivoglati stolp ima še stare male line in torej ni prezidan, potem pridejo (poznejša) vratica (nekdaj z železno ograjo) in zopet štirivoglati stolp, ki je spodaj služil kot ledenica („Eisgrube“), zgoraj pa kot sušilnica za ribe. Sledi polukrožni stolp, potem mali šesterostrani stolp na severovshodnem in veliki okrogli stolp na severozapadnem voglu. (Tabl. 57.) Line, ki se nahajajo v zidu, gredo ali naravnost skozi zid, ali pa poševno navzdol, da je bilo mogoče obstreljevati tudi vznožje zidu. V severnem zidu sta znotraj dve vrsti lukenj, v katerih so tičali hlodi, ki so nosili obrambni hodnik (sl. 73 c). Zanimiv pa je veliki okrogli stolp, pozidan šele za priorja Mateja Gurgarja (1531—1540). Vanj se je prišlo po leseni lestvici skozi lepo izklesana vrata v drugem nadstropju (sl. 73). Imel je pritličje in troje nadstropij z lesenimi podi vmes². V pritličju ima stolp 3 line, v nadstropjih pa po 7—8. Pod streho molijo ven smolnati nosovi, t. j. line, iz katerih se je vlival krop, goreča smola in podobne tvarine na oblegovalce. Stolpovo streho, ki ima prav umetno sestavljen podstrešni stol, so popravili l. 1893. Od stolpa gre zid proti jugozapadu in sicer stoji na klancu nad celicami. Iz tega sledi, da so prostor za zapadne celice odkopali, ta zid pa so pozneje v ravni črti izpeljali in ne slede celičnim vrtilcem. Obenem so zunaj tega zidu izkopali jarek, v katerem teče sedaj kolovoz. V južnem zidu so potopisci vedno zapazili poševno izpeljane strelne line. Iz njih je bilo mogoče obstreljavati cesto in gozd, nasprotnik pa ni mogel skozi nje streljati nazaj. Tupatam se vidijo v utrdbah luknjam za ključce podobne odprtine. Služile so za puške in se vidijo n. pr. tudi na vrhu dvonadstropne kapele (sl. 66). Samostan je imel tudi svojo orožarno. Bila je neki polna orožja in oklepov, a so vse raznosili, ko so odšli menihi.

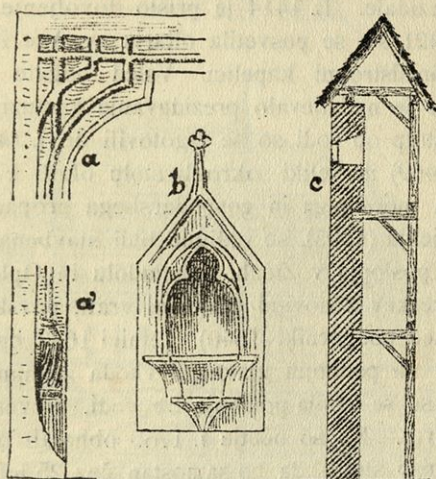
i) Poslopja zunaj obzidja in okolica.

Na zapadu je neki stal hlev za živino, nad njim je bil pod za mlačev, na vshodni strani pa je bil vrt s cvetličnjakom („Glashaus“), ki so si ga

¹ Do konca srednjega veka so ohranili ponekod navado, da mašnik ni povznil vina in vode, s katerimi si je po sv. obhajilu umil prste, ampak so ablucijo izlili v piscino na epistelski strani oltarja, ki je imela odtok na izven.

² Seidl jih je še videl.

I. 1735 z velikimi stroški postavili. Njegovi zidovi še stojijo. Blizu je pod košatimi drevesi kamnita miza z letnico 1656 na podstavku. Ob cesti pa, kjer se pred kartuzijo odcepi stranska pot v Dramlje, stoji gotsko gostišče („gastuž“) s prostornim hlevom in več sobami v pritličju ter s stanovanji za tujce v nadstropju (tabl. 49). Ko so pa za tujce oskrbeli v XVII. stol. lepih prostorov v novem samostanskem traktu ob potoku, je stanoval v gastužu berič, ki je nadzoroval prevažanje desetinskega žita in vina ter odpiral vrata, ki so že tukaj branile vhod v samostan. Tukaj so točili tudi samostansko vino in je bila hiša obenem gostilna.

Sl. 73. Podrobnosti od obzidja. *a—a'* Od vrat severozapadnega stolpa. *b* Piscina v južnovshednem stolpu. *c* Presek severnega zidu z rekonstruiranim obrambnim hodnikom.

Od cvetličnjaka naprej so njive ograjene z zidom in pravijo, da je bil tu vrt za divjačino („Tiergarten“). Mogoče, ako so hoteli menihi posebno dobro postreči svojim gostom, ker sami so jedli le ribje meso. Temu divjaškemu vrtu so sledili na desni strani potoka štirje (sedaj zasuti) ribniki z imeni: Kornacker¹, Scazola², Župnik in Senezzer³. Mramornato posodo za shranjevanje rib je napravil kartuzijanom ptujski kamnosek Hans Putsch v l. 1688—90 za 600 gold.⁴

S tem smo z opisom kartuzije pri koncu. Bila je obširna stavba z lepocerkvijo, več zanimivimi kapelami, priprostimi celicami in prostranimi poslopji za upravo, gospodarstvo in goste. „Stoletja so se trudila sto veliko stavbo, nekaj desetletij pa je bilo dovolj, da se je

¹ Prej menda žitna njiva.

² Po oskrbniku Ottolinu Scazzola v 2. pol. XVI. stol., ki ga je dal napraviti.

³ Seidl.

⁴ Haas.

uničila. Ne sila elementov, ne bojna baklja, ne vse uničujoč fanatizem so tu gospodarili, ampak nevednost in visoka pohlepnost sta si postavili iz velikih dvoran spomenik sramotnega spomina¹."

Stavbena zgodovina naše kartuzije je v časovnem redu naslednja. Ustanovljena pred l. 1165, obhaja cerkveno posvetitev l. 1190. V kapitelju se je postavil oltar sv. Križa l. 1290 in nekje še oltar sv. Janeza. Prior Peter (1314—28) pozida doxale, l. 1348 se dovoli povečati zakristijo in postaviti v njej oltar², l. 1357 postavijo Konjiški gospodje grobno kapelico, l. 1397 se začne pobirati za popravo kartuzije, čemur je sledilo gotiziranje cerkve in pozidanje dvonadstropne kapelice. Tudi nekatere celice so se tedaj pozidale, morebiti pa vse prezidale. L. 1414 je prišlo dovoljenje, da smejo njih število povišati. L. 1421 sta se posvetila oltarja sv. Ane in Vseh svetnikov in sicer najbrž v dvonadstropni kapelici. Vsled bogate ustanove Celjskega grofa iz l. 1444 se je nadaljevalo prezidavanje kartuzije. Refektorij, klet, gotsko hodišče in stolp ob vodi so se izgotovili do l. 1467, sledila je pokopališka kapelica (1469) in veliki okrogli stolp okoli l. 1530. Potem se pa začne stoletna doba moralnega in gospodarskega propada. Z obnovljenjem samostanskega življenja (1595), se vzdigne tudi stavbena moč. Najprej so se zidala gospodarska poslopja v Žičah, Suhemdolu in Oplotnici (1621), potem se je barokizirala cerkev z novimi glavnimi vrati, pevskim korom in stranskimi kapelicami med podporniki (1640). Letnici 1682 na oknu južno-vshodnega vogla in 1688 na podbojih glavnega vhoda zaznamujeta najživahnejšo stavbeno dobo, ko so se vršila poslopja ob vodi. Svetličnjakom (1735) se sklene stavbeni razvoj. Ko so očetje l. 1765 obhajali 600letnico samostanskega obstoja, pač niso slutili, da bo samostan čez 25 let že na pol razvalina.

k) Kaj se o samostanu pripoveduje.

Ljudstvo je kmalu pozabilo, čemu so služile posamezne stavbe. O celicah, ki so se najprej do tal porušile, in o poslopih okoli malega hodišča ne vedo nič več. Le kar je bilo v razvalinah, je vzbujalo njih radovednost in domišljijo. Razlagali so razne prostore po svoje in raznim potnikom pravili različne stvari. V obrambni sobici v dvonadstropni kapeli je bilo neki tajno sodišče³, obsojenca pa so zazidali v stensko odprtino v zakristiji⁴ (sl. 60 f). Drugi so kazali to sodišče v dvorani nad gotsko kletjo (sl. 59 e). Tam se je tudi videla odprtina, iz katere je govoril zatoženec s sodniki, hudodelce pa so žive zakopali za velikim oltarjem⁵. V celjskem mestnem muzeju se pa kaže jermen iz človeške kože, ki so ga dali hudodelcu žički menihi izrezati. Vse to pa je prazna in hudobna domišljija, ker kartuzijani še hudodelcev soditi niso smeli, ampak so jih morali izročiti zbelovskemu krvnemu deželskemu sodišču, sami so imeli le nižje sodstvo glede malih preprirov. Razsojal pa ni nobeden menih, ampak zato najeti in plačani posvetni sodnik, obenem upravitelj kartuzijanskih posestev.

¹ Puff.

² Stepischneegg, l. c. 39. Dvonadstropna kapela še tedaj ni stala.

³ Puff. — ⁴ Janisch, l. c. III. 896. — ⁵ Seidl.

Podzemeljski vhod v pokopališčno kapelico je dal povod druge vrste zlobnim pravljicam. Menihi so imeli iz kartuzije na vse strani podzemelske izhode in vsak je šel na svojo stran, kamor je hotel. Tak hodnik je vodil tudi na posestvo Kumen, kjer so se s ženskami shajali, slednjič pa so drug drugega izdali. Da so bili po takem rovu, ki je šel skozi Konjiško goro in pod Dravino skozi, zvezani z izmišljenim ženskim samostanom v Dobiehofu, smo že povedali. Slednjič še kroži pripovedka o podložniku, ki je

Sl. 74. Žička kartuzija. Pogled od juga po Vischerju, narejen okoli l. 1680.

nevede nosil v zaboju studeniško redovnico v kartuzijo. Ne vemo, čemu bi se bolj čudili, ali otroški naivnosti ali zlobi. Vse dobrote, ki so jih dobivali v samostanu popotniki in okoličani in jih tako lepo opisuje Slomšek¹, so pozabili, za hvalo pa po krivem sramotijo menihe, ki so zadnja stoletja od obnovenja kartuzije (l. 1595) zvesto izpolnjevali svoja pravila.

Kakor pod vsakim starim zidovjem, so tudi tukaj kopali zaklade. Eden izmed zadnjih očetov je neki rekel, da se nahajajo „za dolgim kamnom pod velikim križem!“. Iskali so jih v temni noči na severni strani pevskega kora in pri pokopališčni kapelici. Pravili so tudi, da tu kaj straši.²

Studenec, iz katerega je v kartuzijo napeljana voda, se imenuje „Gospodična“, ker je nekoč neki roparski vitez odvel mimo njega hčerko svojega gospoda in je ob potu ostal sled njegovega konja³.

¹ Drobtnice 1862. — ² Seidl.

³ Motive iz Žičke kartuzije so leposlovno obdelali A. Aškerc („List iz kronike zajčke“, Janko J(skrač) Drameljski („Za bratoljubje“ Celje, 1902) in Syruschek („Der Bachernjäger“, Dresden 1900).

1) Samostan v sliki.

1. Najstarejša podoba naše kartuzije je na Vischerjevem zemljevidu iz l. 1678. Obstoji iz skupine hiš, cerkve z visokim, spredaj stoječim zvonikom, nizkega obzidja in stolpov na obeh koncih fasade ob potoku.

2. V dobi 1677—1699 je potem Vischer izdal štajerski krajepis ali knjigo gradov v slikah. Podoba Žičke kartuzije (sl. 74) da samo približen vtis. V posameznostih je vsa izkažena. Nizko obzidje spredaj bi se moralo izpustiti, strelne line pa zarisati v pritličju zadaj stoječe hiše mesto spodnje rеди oken, pri cerkvi manjka poznogotska dvonadstropna kapela, odveč pa je okrogel stolp v II. dvorišču¹.

3. Iz l. 1802 imamo skrbno in fino izdelan pogled na zapadni del samostanske fasade. Vidi se rondel, kipi pred vhodom in stolp nad vodo (tabl. 58). Po tem starem vzorcu je napravil okrog l. 1840 podobico Mayr. „L. Mayr je risal za profesorja Seidla, ki je dal nariske v Lipskem v jeklo vrezati (A. H. Payne sculpsit) ter jih je izdal v knjigi l. 1840².“

4. Okoli l. 1840 je narejen kamnotisek graškega slikarja J. Wachtl (velikost 14,5:9,1 cm), ki nam poda najbolj zvesto podobo stare kartuzije (tabl. 50). Vidita se celo strehi dveh gospodarskih poslopij na zapadu izven obzidja in čelo bolnišnične kapele v III dvorišču. Vendar ima več hib. Kriva je perspektiva, ker je gastuž premal, Gurgarjev stolp pa prevelik, tudi sta ta stolp in kapelica pomaknjena preveč na desno. Manjka polukrožni stolp za prezbiterijem, kapelica poleg dvonadstropne kapele ima stožčasto streho, iz česar sledi, da bi moral biti zid tudi polukrožen, slednjič se nad gotskimi okni cerkve nahajajo line, o katerih v še obstoječem zidu ni sledu.

5. L. 1849 je izvršil arhitekt I. Nep. Petschnig dve oljnati sliki našega samostana, ki sta sedaj v lasti c. kr. dvornega svetnika Greistorfer v Mariboru³. Prva slika (tabl. 53) nam kaže južno stran cerkve. V ladji se še nahaja prvo svodno polje. Belež na južni strani med podporniki kaže, da sta bili kapeli med podporniki nekdanj obokani. Krive pa so razmere pri dvonadstropni kapeli. Vzrok je ta, da je slikar stal preblizu in zato so se mu zgornji deli zdeli previsoki. Oba podpornika sta prenizka, ravnotako leži okno med njima prenizko, posebno če se primerja s sosednjim gotskim oknom na desni (prim. tabl. 54). Isti pogršek je prešel v slikovito drugo podobico, ki nam kaže ves južnovshodni vogel kartuzije v zimskem snegu (tabl. 59).

6. V septembru l. 1852⁴ je delal štajerski deželni arheolog C. Haas v naši kartuziji. V deželnem arhivu v Gradcu je ohranjenih od njega 6 čisto

¹ Polukrožni stolp na fasadi ob potoku je risar prestavil na dvorišče in ga znatno povišal!

² Haas. I. Gabriel Seidl, l. 1829—40 gimnazijski profesor v Celju, je l. 1840 izdal pri Wigandu v Lipsiji „Wanderungen durch Tirol und Steiermark“ v dveh zvezkih s 60 jeklorezi (Wurzbach, Biograph. Lexikon, Band 34 p. 337.)

³ Napotnik, Einweihungs-Feier etc. p. 77. Wastler, Steirisches Künstler-Lexicon, 1883 p. 119—120 poroča o Petschnigu, da je bil arhitekt v Gradcu, pozneje profesor v Budapešti in na Dunaju in lavantiaški škofijski arhitekt. Rodil se je pri Sv. Juriju ob j. žel.

⁴ Datum je zapisan na risbi, ki kaže južno stran cerkve z dvonadstropno kapelo.

obdelelih fotografij, 2 akvarela in 5 risb. Zanimiv je pogled na fasado (naša tabl. 52) z refektorijem na levi, baročnimi vrati pri cerkvi in kamnitim gotskim stebrom za večno luč, ki je izginil brez sledu. Na podlagi svojih raziskavanj je potem objavil več nariskov v *Mitteilungen der k. k. Zentral-Kommission für Kunst- und historische Denkmale* 1856 (dva južnovzhodna stolpa, običajni pogled po razvalinah iz stališča nad gastužem, rekonstrukcija kartuzije, razvaline od spodaj in ostanki zidu, ki je dandanes že razpadel), l. 1872 pa v *Grausovem Kirchenschmuck* lepo veliko rekonstrukcijo v kamnotisku (naša tabl. 51). Splošno je slika večše izdelana, ima pa v podrobnostih mnogo pogrškov, tako da ne vemo, vkoliko so druge nam neznane podrobnosti opravičene. Vzrok je gotovo, ker je prekratko bival v kartuziji. Zato bo marsikaj iz spomina ali pa domišljije. Kriv je ves sprednji trakt od velikih vrat proti vshodu, ker mu manjka celo nadstropje in mnogo važnih detajlov, potem manjka polukrožni stolp za prezbiterijem in zapadno okno dvonadstropne kapele. Vse obzidje je prenizko in predebelo, vrhutega je severno predolgo, prevelik je šesterostrani stolp, premal proti njemu pa veliki okrogli stolp. Ali se smemo zanesti, da je malo hodišče pravilno obnovljeno? Ali so bili pri celicah in pri velikem hodišču res vsepovsod podporniki? Zid velikega hodišča se proti pokopališni kapeli odpira v gotskih lokih, na licu mesta pa ni sledu o njem. Morda je bila red lesenih stebričev. Mnogo je torej v tej rekonstrukciji kartuzije, kakoršna je bila l. 1782, pristnega in mnogo domišljije.

7. Iz l. 1867 je lep akvarel graškega slikarja Ivana Passini (1798—1844).¹ Predstavlja notranjščino cerkve (tabl. 55) s pogledom proti velikim vratom. Ohranjen je še kos oboka in na desni visi v zraku kos stene, ki je do dandanes že razpadel. Slika je v podrobnostih natančna, kriva pa glede razmer in perspektive. Stena s čelnim oknom je preozka oziroma previsoka, ženska figura sredi cerkve je pa prevelika z ozirom na steno, pred katero stoji.

8. L. 1884 je objavil knezoškof dr. I. M. Stepischnegg v svoji knjižici „Die Karthause Seiz“ sliko južne strani naše cerkve (naša sl. 64). Podoba je precej pravilna, ne vemo pa, po katerem vzorcu je izvršena.

9. V *Dom in Svetu* l. 1895 je str. 121 poleg drugih manj važnih slik objavil J. Somrek pogled s koli podprtega poslopja od vhodnih vrat do rondela, konservator I. Graus pa v listu *Kirchenschmuck*, 1904, pogled južne strani naše cerkve in pogled notranjščine².

¹ Wastler, I. c. 114.

² Popis kartuzije iz leta 1810. Našel dr. J. Pajek v nadžupanijskem arhivu v Konjicah pod naslovom „Gutsbeschreibung der vereinten Herrschaft Seitz und Seitzdorf“.

V prvem dvorišču (prim. sl. 59) je od stolpa nad vodo do rondela graščinsko uradno poslopje. Ima eno nadstropje in je krito s skriljem. V pritličju je soba za posle, kuhinja, shramba za jedi, hlev za konje v dveh oddelkih po 6 konjev in ena sobica, vse obokano. V nadstropju je devet sob, dve izbici, ena orožarna in dvojne stranišč. Strop iz tramov in podstrešni stol je v slabem stanju. Na zapadni strani dvorišča je provizorično župnišče za špitalskega župnika. V pritličju obstoji iz sobice, kolnice (Ein-

XVI. ŽIČKA KARTUZIJA.

B. SPLOŠNA ZGODOVINA.

1. Ustanovitev.

Od X. do XII. stoletja, torej v dobi, ko se je ustanovil naš samostan, je bila cerkev temelj nemške države, h kateri so tedaj pripadale tudi vse slovenske dežele, in temelj za politiko cesarjev in posvetnih knezov¹. Vrhutega so bili samostani središča omike in napredka, pa tudi v sili zanesljivi finančni viri². Ni čuda, da so knezi takorekoč tekmovali med seboj v ustanavljanju redovnih naselbin v svojih deželah. Razume se, da je pri tem tudi pobožnost igrala veliko ulogo, ker so si hoteli zagotoviti molitev in priprošnjo v življenju in po smrti.

Otokar I, štajerski mejni grof (1129—1164) in ustanovitelj Žičke kartuzije, je bil še kot mladenič leta 1136 navzoč, ko se je posvetil korarski samostan v Klosterneuburgu, leta 1138 je pomagal otvoriti samostan cisterijancev v Runi pri Gradcu, ki ga je ustanovil njegov oče, po vrnitvi iz sv. dežele pa sledi l. 1160 otvoritev hospica na Semeringu („Spital“).

satz?), drvarnice, kleti za zelje in kleti za 20 štrtinjakov vina; vse je obokano. V nadstropju sta dve sobi, ena izbica, kuhinja, shramba za jedi in stranišče. Na severu je (spodaj hlev), zgoraj pa žitnica.

V drugem dvorišču je ob potoku stanovanje kontrolorja in uradnega pisarja. V pritličju se nahaja dvojna obokana klet za 50 štrtinjakov vina, v nadstropju pa tri sobe, ena izbica, kuhinja, shramba za jedi in dve sobici. Na severu (e) je spodaj razpadla klet za 20 štrtinjakov vina, v nadstropju pa obokan hodnik s pisarno, registraturo in arhivom, vse obokano in z opeko krito. V tem dvorišču leži tudi cerkev z zakristijo, krita s skriljem, a streha in oboki so v slabem stanju. Ob zidu pa je v stolpu jama za led, zgoraj pa sobica za sušenje (rib) na zraku (Luftselchkammer).

V tretjem dvorišču je na vshodu dvonadstropno poslopje, krito z opeko. V pritličju je klet za 40 štrtinjakov vina, v prvem nadstropju predsoba, kuhinja, izba in obokana soba za sadje, v drugem nadstropju pa žitnice brez oken.

Celice menihov so v razvalinah. Veliki okrogli stolp bi se dal porabiti za žitnico. Zunaj graščine je sodnijska hiša („gastuž“). Spodaj je hlev za 6 goved, v pritličju dve izbi, v nadstropju stanovanje sodnijskega sluga in ječa. Marof (na zapadu) ima v pritličju kuhinjo za perilo, sodarno (Bindhütte) in shrambo za sode, v nadstropju pa sodarjevo stanovanje (s sobo, izbico in kuhinjo), z lesenim hodnikom od zunaj. (Inventar ni popoln. Niso n. pr. omenjene sobe nad hodiščem f. in sobe v traktu g h sl. 59).

¹ Gebhardt, Handbuch der deutschen Geschichte, 1901, I p. 272.

² Génestal, Rôle de monastères comme établissements de crédit étudié en Normandie du XIe à la fin du XIIIe siècle. Paris 1901 (Referat v Revue d'histoire ecclésiastique, 1905 p. 120—127).

približno isti čas kartuzije pri Žičah in leta 1163 v novo podedovani pokrajini Pütten korarskega samostana v Borovljah (Vorau).

Tudi za ustanovitev Žičke kartuzije so dale podlago nove pokrajinske pridobitve. Koroški grof Bernard Triksenski, oženjen z Otokarjevo sestro Kunigundo, je šel obenem s svojim svakom kot križar v sv. deželo. Ko pa je tam leta 1148 umrl, je sporočil Otokarju Maribor in mnogo posestev po Spodnjem Štajerskem, med drugim tudi okoli Konjic. Tudi celjski grof Hohenwart je Otokarju volil svoja posestva, cesar Konrad III. pa mu je l. 1149 izročil upravo Spodnje Karantanske marke. V novo pridobljenem ozemlju je želel Otokar položiti temelj kakemu samostanu. Ako se je odločil za kartuzijanski red, ga pri tem gotovo ni vodila politiška ali pa gospodarska korist, ampak edino pobožnost. Od kartuzijanov ni mogel — vsaj tedaj — kaj drugega pričakovati ko molitve.

Ali kje je izvedel za ta strogi red, ali v Palestini, kjer je lahko slišal o njem od francoskih križarjev, ali v Italiji, kamor je šel l. 1155 s cesarjem Friderikom Rrdečebrcem naravnost v Rim, ali pa na Francoskem, kjer se je neki z istim vladarjem mudil, morda v Besançonu, kamor so se prišli leta 1157 na državni zbor poklanjat razni francoski plemenitniki¹.

Naj je torej Otokar videl kako kartuzijo ali ne, gotovo pa je slišal o odličnih čednostih, s katerimi so se odlikovali tedanji kartuzijani. Ta red je torej želel imeti v svoji mejni grofiji. Ker je bila zanj najbolj primerna samota, mu je našel tudi „zaprto dolino“ pri Konjicah. Bila je sicer njegova last, a ta čas fevd viteza Ortolfa Konjiškega. Otokar mu je dal zanj drugih posestev in je nato povabil kartuzijane. A ti so se obotavljali. Človek bi mislil, da radi daljave. A Konjice so bile ravnotako kakor Večja kartuzija v isti nemški državi in menihi se nekaj let pozneje niso vstrašili iti na Dansko, Angleško in Laško. Vzrok je bil drug. Kartuzijani so vedeli, da živijo le sami za se, pokori in molitvi, in da njih samostani ne donašajo vidnega blagra deželam, kakor ga tudi pobožni ustanovniki dostikrat pričakujejo. Zato so se večkrat branili, kadar se je šlo za nove ustanove. Rajši so se dali siliti, kakor pa da bi pohlepno segali po novih naselbinah in novih posestvih². Vendar je Otokar premagal njih obotavljanje. Obrnil se je na papeža Aleksandra III. (izvoljen 7. sept. in posvečen 20. sept. 1159), naj apostolska stolica kartuzijanom naroči, da sprejmejo ponudbo³. Vsled tega opomina so odposlali iz Večje kar-

¹ Le Couteulx (II, 213) piše, da je Otokar sledil cesarju Frideriku v Delfinat leta 1155 in je bil navzoč, ko je cesar Guigonu Delfinu, grofu Albonskemu, potrdil njegovo last. Nismo mogli dognati, da bi bil cesar tega leta v Delfinatu, mogoče pa, da je prišel v Burgundijo kot ženin (Prutz, Kaiser Friedrich I. Bd. I, 1871). Cesar se je mudil leta 1153 v Maconu severno od Lyona; od tam je imel tudi ženo Beatrico, s katero se je oženil leta 1156 in je s tem k Arelatu (vzhodno od rek Saone in Rodana), ki je že od leta 1033 spadal k nemški državi, pridobil še Provincijo. Pri Besançonu pa, kjer se je cesar mudil leta 1157, je bila že od leta 1139 kartuzija „Zaprta dolina“ (Vauluse).

² Le Couteulx, I. c. II, 121.

³ Zahn, I, 588: „... consilio et auxilio reverendissimi pape Alexandri...“ S tem je določena tudi doba ustanovitve, torej od leta 1160 do 1164, ko je umrl Otokar I. Aquil. Caesar, Annales I, 672 in Marian, I. c. 6, 342 sta stavila ustanovitev v l. 1151, kartuzijani sami pa so smatrali za ustanovno leto 1165, kakor je razvidno iz napisa na stolpu nad vodo in iz kronograma pod njim.

tuzije enega izmed odličnejših menihov, da novo naselbino ustanovi in uredi. Bil je to Beremund, kakor se poroča, iz knezov Cornwalskih na Angleškem. Po običaju je za novo hišo vzel najbrž seboj dvanajst menihov in dvakrat toliko konverzov¹.

Kraja, ki jim ga je Otokar odbral, so bili gotovo veseli. Saj je bil kakor nalašč vstvarjen za premišljevanje. A treba je bilo mnogo dela, predno so si priredili oba samostana. Skraja so pač stanovali v lesenih kolibah kakor Bruno s tovariši, ko se je naselil v Večji kartuziji, potem so pa počasi leto za letom zidali trajna bivališča. Za menihe so izbrali konec doline in, da so dobili ravnico za večje dvorišče s celicami, so odkopali hriba, na jugu pa so pozidali skupne samostanske prostore in cerkev. Za konverze pa so odločili malo ravnico, kjer je sedaj Špitalič in je bilo morda že tedaj obdelano polje. V vsako celico so napeljali vodo, pa tudi Spodnji samostan je imel svojo studenčnico. Postavili so tudi dve cerkvi — eno za menihe, drugo za konverze, prvo v čast sv. Janezu Krstniku, najodličnejšemu puščavniku, drugo Devici Mariji. Ves red je stal pod njuno zaščito, vse kartuzije so bile tudi njima posvečene in novinec, ki je polagal obljube, se je njima izročil.

Ko pa je bila zasilna cerkev gotova, je Otokar I. v polnomočni pravni obliki obnovil svojo ustanovo in sicer na oltar v navzočnosti prič, katere je po tedanjem običaju privlekel za uho². Podaril pa jim je Žičko dolino do vrhov obmejnih hribov in na zapadni strani do posestev krške škofije, na vshodni pa do soteske pred vasjo Žiče. Teh mej ni smel prestopiti niti lovec, niti drvar, niti ribič v svojem poslu, ravnotako tudi ne nobena ženska. Nič naj ne moti menihov v premišljevanju. Kmetov z družinami (ženami in otroci) torej v tem okrožju ni bilo. Polje so konverzi obdelovali in živino redili, pomagali so jim moški posli. Poleg zemlje je Otokar dal še 12 mernikov soli na leto iz kraja Greischern pri Liezenu na Gornjem Štajerskem, potem en tovor olja za zabelj iz Ljubnega, 20 kosov železa tudi iz Ljubnega in iz Laškega (trga) 15 meric strdi za pripravo močnatih jedi (mesto sladkorja). Tudi jim je nakazal na leto po 8 mark denarja in še drugih stvari. Hotel jim je še več dati, a kartuzijani, ki niso poznali domačega ljudstva³ ter niso vedeli, da je

¹ Poroča se, da je papež poslal Julija, kardinala in škofa palestrinskega, ter Petra kardinala-diakona cerkve sv. Evstahija, ki sta leta 1160 dospela z nekaterimi kartuzijani v Konjice. Tu so stanovali kartuzijani v župnišču, dokler nista bila pozidana cerkev in samostan! Za neznatno kartuzijo pač ni bilo treba dveh kardinalov-posredovalcev in pri ustanovitvi nobene kartuzije se ne poroča kaj podobnega. Imen obeh kardinalov ne pozna Eubel, Hierarchia catholica medii aevi. Slednjič so kartuzijani sami s svojimi konverzi stavili svoja poslopja. Ko je vznikla ta legenda, se je bil inštitut konverzov že preživel in za stavbo so potrebovali posvetne mojstre in pomočnike (n. pr. v XV. stol.).

² V ustanovni listini govori Otokar I. v prvi osebi, bila bi torej spisana pred njegovo smrtjo (22. junija 1164) in sicer po l. 1161, ker se omenja v njej oglejski patriarh Ulrik. A listina nosi v resnici letnico 1165 brez dneva, ima pečat Otokarja II. in še druge posebnosti, iz česar sledi, da se je to, kar je Otokar I. ustmeno določil, šele po njegovi nepričakovani smrti v pravni obliki listine zabeležilo. Ravnotako je listina o podaritvah Otokarja II. spisana 4 leta po dogodku (šele l. 1182) in listina Rudolfa Rožeškega 12 let po ustmeni izročitvi dveh vasi (1202).

³ Najbrž, da domačini kot posli ne delajo ne veliko ne dobro.

zemlja tako malo rodovitna; so mislili, da imajo dovolj za potrebe, več pa niso nikdar pozeleli.

Predno pa se je nova naselbina okrepila, je umrl njen ustanovnik Otokar I. Podal se je na daljni pot v Jeruzalem, a je že v Pečuhu na Ogerskem preminul. Truplo njegovo so prepeljali v kartuzijo.

Izkraja so morali kartuzijani postaviti poslopja, sporazumeti se s sosed-mejaši, urediti gospodarstvo, pridobiti potrditev od papeža, cesarja in domačega škofa ter se sami privaditi novim podnebnim in krajevnim razmeram. Nikakor lahka stvar!

Ko je torej l. 1173 prišel oglejski patriarh Ulrik na svoja posestva v Gornjigrad in Rečico, se je podal tudi kartuzijanski prior Peter tja. Patriarh je novo redovno hišo pripoznal in obdaroval. Ker v konjiški okolici ni imel posestev, pač pa desetino v Soteski pri Novi cerkvi, je zamenjal s konjiškim župnikom Sigahardom to desetino za vsa posestva, ki jih je imela konjiška cerkev sv. Jurija v Žički vasi. Posestva pa je dal kartuzijanom, ki so s tem pridobili prva zemljišča izven svojih mej.

Tudi papežu Aleksandru III. so se priporočili, ko je prišel leta 1177 v Benedke, in mu potožili svojo veliko revščino. Godilo se jim je tako slabo, da je kartuzija skoro propadla. Morda so se lotili nekateri menihi tudi dela izven samostana, ker niso imeli ob čim živeti, ali pa so šli drugam. Papež je kartuzijane s posebnim pismom opominjal, naj bridkosti, težave in revščino potrpežljivo prenašajo, naj čast svojega reda čuvajo in samostansko samoto, naj vršijo dela ljubezni. Obenem pa jim je naznanil, da je pisal tudi Otokarju II. in ga prosil, naj jih z večjo naklonjenostjo ljubi, podpira, časti in jim pri zidanju samostana pomaga z nasvetom in z dejanjem.

Se ume, da je Otokar to storil rad, kmalu in v obilni meri. Daroval jim je Žičko vas s vsemi podložniki, potem posestva v Oplotnici in Rogozici pri Hočah. Nakazal jim je tudi kože vseh živalij, ki se ob delavnikih povžijejo v uradih Maribor, Radgona in Laško. Tudi jim je dovolil pašo po vseh svojih planinah. Konjiški gospod pa jim je dal ribištvo v Oplotnici in Dravini. Varstvo (advokacijo) samostana je prevzel vojvoda sam. Listino o tej podaritvi pa je dal spisati šele nekaj let pozneje (1182) in javno prečitati pred mnogimi odličnimi pričami pred župnijsko cerkvijo v Radgoni. L. 1185 pa je osvobodil kartuzijane vseh deželnih davkov, prineskov za javne stavbe in vojaške dolžnosti od strani njihovih podložnikov, potem colnine in mitnine.

Vnovič so se kartuzijani obrnili na rimsko stolico, ko so zvedeli, da da biva papež Lucij III. že od jeseni le 1184 v Veroni. Izprosili so si, da sme njih klerike posvetiti katerikoli (in ne samo domači) škof, potem jim je papež potrdil njihova posestva v opisanih mejah in jih je sprejel v zaščito sv. Petra (sub beati Petri et nostra protectione suscipimus)¹. To je bilo tedaj veliko vredno. S tem so postali nekako fevdniki rimske stolice. Papež je vsled tega čuval njihovo posest kakor svojo, če je trebalo tudi z grožnjo izobčenja. To je mnogo več izdalo ko pretenje deželnega kneza z orožjem.

¹ Daux, La protection apostolique au moyen âge. Revue de questions historiques 1902 (Référéat v Revue d'hist. eccl. 1905, str. 240).

Knez ni imel časa se pretepravati z malimi vitezi, ako pa je le prišel, so mu v utrjenih gradovih lahko dolgo kljubovali. Papeževo izobčenje pa se je lahko napisalo, kmalu prineslo in rado razglasilo, imelo pa je strašne posledice: Izobčenec je izgubil upanje na večno življenje, pahnili so ga pa tudi iz človeške družbe. Ni smel ne k maši, ne k zakramentom, še občevanje z njim se je lahko prepovedalo. V dobi, ko je vse versko mislilo, je bilo to toliko, kakor koga oropati vsega javnega ugleda in vseh družabnih in stanovskih pravic. Ostrost te kazni je marsikoga iztreznila. Seveda s časom je izginil strah pred njo, ker se je prepogosto izrekala, včasih tudi prenačljeno, posebno pa, ker je ves tok življenja in mišljenja začel pljuti čez od cerkve zarisane kroge in meje.

Da niso žički kartuzijani brez povoda stopili pod zaščito sv. Petra, se vidi iz tega, da je papež še isti dan, ko jim je zagotovil svoje posebno varstvo, že grozil z izobčenjem — Konjiškima gospodoma Ortolfu (ali pa Otokarju) in Leopoldu. Kartuzijanom sta tako nasprotovala, da je moral prior zoper nju iskati pomoči pri papežu. Lucijeva grožnja je gotovo izdala. Leopold Konjiški je celo v hudi bolezni leta 1234 sklenil postati kartuzijanski menih, da bi delal pokoro za svoje „grehe in mnogostranske izgrede“. — Drug sosed, s katerim so se sporazumeli kartuzijani, je bil na njih zapadni meji Vulfink iz Kapfenberga, tedaj fevdnik na posestvih krške škofije. Kartuziji je daroval vas Rohrbach, kar je l. 1187 potrdil krški škof Dietrich v Pilštanju.

Slednjič so dokončali tudi zidanje samostana in cerkve. Lepa je morala biti slovesnost, ko je patriarh Gotfried obenem s škofom Poponom¹ posvetil cerkev v pričujočnosti mnogo posvetne gosposke, med drugimi Ortolfa, Otokarja in Leopolda Konjiških, Gerolda iz Ribnice (na Pohorju?), Konrada iz Krajine in Rudolfa iz Rožeka (na Koroškem). Zadnji je v tej priliki poklonil na glavni oltar sv. Janeza obe vasi Hajdin pri Ptuj, listino pa je dal o tem šele l. 1202 spisati, ko se je zopet z raznimi koroškimi, kranjskimi in štajerskimi plemenitniki mudil v kartuziji (glej zgoraj str. 169 op. 3).

Po smrti Otokarja II. († 1192), ki je bil tudi pokopan v kartuziji, je njegov naslednik Leopold Babenberški (1192—1194) vzel ravnotako kartuzijo v svojo zaščito in ji je potrdil desetino v krajih Račje, Podova in Rogoza na Dravskem polju. Tako se je samostanu polagoma zagotovil obstanek, pozidala so se stalna bivališča, uredilo razmerje do sosedov in cerkvenih ter posvetnih poglavarjev. Sedaj pa bode umestno, da pogledamo v kartuzijo in celice ter se prepričamo, kako živijo njihovi prebivalci, kaj delajo in počnejo. To bo podlaga za umevanje nadaljnje zgodovine².

¹ Popon je bil pomožni škof oglejski in se imenuje v listinah v dobi 1194—1202. Gruden, *Cerkv. razmere med Slovenci v XV. stol. in ustan. ljublj. škofije* 1908, str. 5.

² Kot priorja se imenujeta v tej dobi v listinah Beremund (1164) in Janez (1163), kateremu je pred l. 1190 sledil Nikolaj. Beremund je bil kot odličnejši menih poslan samo toliko, da je izvršil ustanovitev, potem pa se je vrnil v Večjo kartuzijo, kjer je umrl dne 22. sept. negotovega leta. Po krivem pišejo nekateri, da je postal škof v Sisteronu (pokr. Aix), ker ga zamenjajo z drugimi znanimi osebami. Le Couteulx, l. c. II. 397.

2. Prva kartuzijanska pravila.

Ako hočemo kartuzijanski red prav umeti, je potrebno, da se poglobimo v duh njegovih pravil. Tudi mi zahtevamo od naših potomcev, da nas sodijo po duhu naše dobe, v kateri, s katero in za katero živimo, ne pa po postavah in šegah, navadah ali razvadah, ki bodo bogvekdaj za nami običajne. Mi ne moremo na svetu več doseči, kakor da so najboljši ljudje z nami zadovoljni. To pa je veljalo o kartuzijanih. Bili so na slovesu najresnejšega in najstrožjega reda. Umeti jih moramo tedaj tako, kakor so jih umeli njih sodobniki, potem jih bomo po pravici sodili.

Obiščimo torej Žičko kartuzijo koncem XII. stol., slikajmo si jo tako, kakor sledi iz Guigonovih pravil za Večjo kartuzijo¹! Šege in navade so gotovo bile pri nas iste in prva stoletja popolnoma enake ko v materni hiši, kak majhen razloček pa je bil glede prostorov, krajev in stavb, kar bomo vpoštevali, kolikor nam je to znano.

Pri Spodnjem samostanu — sedanjem Špitaliču — sprejme goste menih, ki ga imenujejo oskrbnika ali prokuratorja (Schaffer). Postavljen je za načelnika Spodnje hiše ali samostana bratov-lajikov (konverzov). On vodi vse gospodarstvo v imenu priorja in pridiguje bratom v kapiteljski sobi. Kadar pridejo gosti, jih objame in poljubi ter, če ni veliki post, se vsede z njimi za mizo in jih s kartuzijanskimi jedmi pogosti. Ako so gostje posvetnega stanu, pošlje po priorja v Gornji samostan, da jih pride obiskat, ako so pa duhovniki ali redovniki, jih pelje v Gornji samostan, kjer smejo tudi prenočiti. Celic se gostom navadno ne kaže. Videli bi jih pa tudi v Spodnjem samostanu in sicer za prokuratorja in konverze. Vsak konverz ima orodje za svoj posel. Ta je krojač, drugi čevljar, eden vodi poljedelstvo in skrbi za vole, drugi načeljuje pastirjem ter vodi sirarno in kupčijo, eden je pek, t. j. sprejema žito, ga suši, hrani, veje, melje, kruh dela in peče ter ga kuharju shraniti da, vsestransko zaposlen je tudi huhar, ki je obenem vratar, hišnik, ključar in cerkvenik. Bratje morajo molčati, pri skupnem delu pa se smejo o potrebnih stvareh pomeniti. Imajo pa tudi stara znamenja, s katerimi se ravnotako dobro sporazumejo, a izven redu jih ne smejo izdati. Kadar pa jih prior obišče, smejo vsak čas z njim govoriti. O polunoči vstanejo ter gredo v cerkev, kjer jim prokurator moli brevir. Ker ne znajo čitati, samo poslušajo, poklekajo in se klanjajo ter križajo, kakor vidijo delati prokuratorja. Ako njega ni doma, pa zmolijo mesto brevirja dvanajst očenašev². Potem gredo po zimi na delo, po letu pa smejo iti še spat do solnčnega vshoda, ker morajo potem ves dan nepretrgoma delati. Na predvečer praznikov³ jih gre polovica v Gornji samostan. Po noči spijo tam v skupni spal-

¹ Guigon je spisal pravila ok. l. 1140. Strogo po pravilih je vladal Bazilij (1151 do 1173), ki je poslal kartuzijane iz Večje kartuzije v Žiče. Sam je dajal vzgled svetnika. (L. C. II, 155). Prvi žički prior Beremund je novo kartuzijo gotovo uredil po teh pravilih, potem pa se je vrnil v materno hišo.

² Moliti v domačem jeziku se je za brate predpisalo l. 1229. L. C. III, 524. Vsega skupaj je opravil konverz na dan 330 očenašev. Oficij enega dneva se je računal za 83 očenašev in 36 čast bodi Bogu.

³ T. j. praznikov 12 beril torej tudi nedelj.

nici, prisostvujejo polunočnim molitvam in maši, potem poslušajo pridigo, ki jo ima zanje prior ali njegov namestnik, in lahko opravijo tudi spoved. Ker se v Spodnjem samostanu ne mašuje, morajo bratje, ki so ostali doma za varihe, za se vsak v svoji celici moliti od devete do dvanajste ure. Potem se vrnejo ostali bratje. Večernice imajo zopet skupne t. j. prokurator jim čita brevir in oni ga v sveti pokorščini poslušajo ter spremljajo. Petkrat na leto se brijejo, štirikrat si dajo puščati kri radi zdravja in tedaj dobijo skozi dva dni boljših jedi. Ako umrjejo, jih pokopljejo v Gornjem samostanu. Za rajnim menihom ali pa bratom opravi vsak brat 30 očenašov, pri 150. izmed njih pa se mora po dolgem na tla vreči in zemljo poljubiti. Ob obletnici pa zmoli vsak 30 očenašev. Obleko nosijo enako ko menihi, hrano imajo nekoliko slabejšo, vendar pa imajo manj postov, ker morajo težko delati. Od Vseh svetnikov pa do Velike noči imajo ovseni kruh, drugače pa pšeničnega z otrobi, jedi pa se jim zabelijo večinoma samo s soljo!

Pojdimo naprej v Gornji samostan! Tam čaka pri vratih kuhar; tudi on je vratar in hišni oskrbnik obnem. V kuhinji ima itak samo ob nedeljah in praznikih opravka. On sme govoriti in vodi goste. Cerkev je v sredi počez razdeljena z visoko steno, ki ima v sredi vrata. Pred steno stojijo bratje lajiki, kadar pridejo v nedeljo in praznik k službi božji, v prezbiteriju pa mašnik in menihi. Pri povzdigovanju se ta vrata odprejo in v prezbiteriju se (vsled sklepa iz l. 1276) posebna sveča prižge, da se sv. hostija vidi po ladji. Pri sv. maši stojijo ves čas, le za čas, ko se hostija povzdigne, se vržejo na tla (vsled predpisa iz l. 1222). Stolov ni v cerkvi, a v koru so na tleh majhne opore („formae“, hlodi?), kamor se menih opre, kadar se iztegne po tleh. Na oltarju se vidi samo križ, tudi slike po stenah so prepovedane. Srebrn je samo kelih in pa cev, s katero se srka sv. Kri. V cerkvi je samo eden oltar, na katerem smejo maševati le domači duhovniki¹. Skupnih (konventualnih) maš za menihe je na leto kakih 200, razven tega pa smejo tisti menihi, ki so mašniki, z dovoljenjem priorjevim maševati tudi druge dni. Bilo je pa tudi mnogo dni (kakih 60—70), ko ni bilo nobene sv. maše². O večjih praznikih mašuje samo eden, drugi pa gredo k obhajilu.

Mašni obred, ki je bil tudi v Žički kartuziji navaden, ima poseben starinski značaj. Mašnik se obleče pred oltarjem in naliže tam vina in vode v kelih, kar se po rimskem obredu stori šele pri darovanju. Očitno spoved moli leže na tleh. Kadar reče „Gospod z vami“, ne gre nalašč k sredi oltarja. Pri (prvem) evangeliju da blagoslov. Nikdar ne pripogne kolen med sv. mašo, povzdigne samo sv. hostijo, kelih pa malo in napol pokrit, slednjič ne da blagoslova ob koncu, niti ne čita zadnjega evangelija. Streže pa pri sv. maši dijakon v navadni redovni opravi³. — Procesij ni nobenih⁴.

¹ L. C. I, 274.

² L. 1218 se je dovolilo maševanje tudi tujim redovnikom in od tedaj je več oltarjev v cerkvi. L. C. II, 427.

³ L. C. I, 288. Ne mašuje se n. pr. na kvaterne sobote in vigilije apostolskih praznikov.

⁴ Ta obred je pri kartuzijanih še dandanes v navadi. L. C. II, 210. Zadnji evangelij se je uvedel l. 1460.

⁵ Pozneje so upeljali edino le procesijo za Svečnico in Cvetno nedeljo.

Poleg cerkve je kapitelska soba. Tukaj zbira prior menihe, da se o važnih rečeh posvetujejo, tukaj tudi volijo priorja. Tisti dan, ko so prejšnjega pokopali, se napove tridnevni post s skupnimi molitvami, četrti dan po skupni sv. maši na čast sv. Duhu pa se zberejo v tej dvorani in izvolijo za priorja najsposobnejšega meniha, četudi ni mašnik, a po izvolitvi se mora v tem slučaju dati posvetiti. Dan volitve je veselja dan. Prior prebiva potem po štiri tedne med menihi, vsak peti teden pa med konverzi (v Spodnjem samostanu). Menihi pa so tisti, ki znajo čitati, ker le ti morejo premišljevat iz knjig in tako doseči najvišji smoter tega reda — premišljevanje. Ako pa je prostor, se vzamejo tudi taki med menihe, ki se bodo šele naučili čitati. Vsak menih pa sprejme tonzuro in postane klerik. Nekateri dobijo potem še višje redove, celo mašništvo.

Čprav pa ima prior popolno oblast v Zgornjem in Spodnjem samostanu, se vendar ne razločuje od drugih niti glede obleke, niti hrane, niti stanovanja, pač pa ima prvi sedež in drugi se mu klanjajo, kadar ga srečavajo. Edino na tem se da prior spoznati. Običajno prosi vsako leto pri občnem kartuzijanskem zboru za usmiljenje t. j. da bi ga odstavili, a navadno ga uslišijo šele tedaj, kadar postane nezmožen vsled starosti. Vsako leto je tudi dolžan udeležiti se občnega zbora, ki se obhaja v Večji kartuziji na Francoskem.

Blizu cerkve je kuhinja in skupna obednica, kjer se shajajo menihi vsako nedeljo in praznik k skupnemu obedu. Pri tem pa vsi molčijo in čitajo se jim preroki. V bližini je tudi knjižnica, združena večkrat z zakristijo.

Obiščimo sedaj celice! Vsaka ima tri dele: delavnico, spalnico in molilnico¹. Vsak izmed teh prostorov pa je celo majhen. Poleg hišice je vrtič. Menih je v svoji hiši sam svoj gospod in samotar. Nobeden tovariš ga ne sme obiskati razven z dovoljenjem priorjevih. Pa tudi sam je ne sme zapustiti razven iz važnih in v pravilih določenih vzrokov. Podlaga za njegovo popolnost je ljubezen do celice t. j. do samote. Celica mu nudi vse, česar potrebuje: Knjige za molitev, pripravo za pisanje knjig in slednjič kuhinjsko spravo, da si lahko sam pripravi skromno hrano.

Pravila pravijo: „Celičin prebivalec sprejme za postelj slamo in mrežo (za slamo), vzglavnik, kmečko rjuho in odejo iz ovčjih kož.

Vsak dobi dve šivanki, niti, škarje, glavnik, britev, brusni kamen in pas za britev, za pisanje pa črnilnik, peresa (gosja), kreda, dva plovca (Bimsstein), dva rožiča (za barve), nožek, dve strgulji za radiranje pergamenta, šestilo, šilo, svinčnik, ravnilo in kolček za liniranje, tablico ter klinček².

¹ Tako že v XII. stol. L. C. I, 78.

² V samostanih so tudi pergament sami pripravljali. Za Večjo kartuzijo je to za starejšo dobo izpričano. Izbrano usnje (ovc, koz ali telet, ne pa oslov) se je najprej za nekaj dni namakalo v apnu, potem razpeto v vodi. Nato so ga na obeh straneh ostrgali in s strguljo ter s plovcem uglasili, luknje (n. pr. od nog) zakrpali in zašili ter kožo s škarjami obrezali. Pisar jo je liniral in si je v ta namen napravil v njej s šilom ali šestilom enako daleč narazen stoječe točke, črte pa je potegnil s svinčnikom. Včasih se je pergament tudi prevlekel s praškom od krede; pisava je bila potem bolj krepka, a ne dovolj trpežna. Črnilo se je tudi doma pridelalo, ravnotako gosja peresa, katera pririzavati je bila precejšnja umetnost. Beležke ali pisma so pisali tudi na z voskom prevlečene tablice z železnim ali koščenim klinčkom. S tem smo pojasnili porabo zgoraj navedenega orodja.

Potem pa dva lonca, dve skledici in tretjo za kruh, četrto pa za umivanje in obrisačo; dve žlici, nožek za kruh, kupico, posodo za vodo, solnico, krožnik in dve vrečici za zelišče; za ogenj pa rašilo, gobo, kresilni kamen, les za kurjavo in sekiro; slednjič oblič za delo“.

Hrana je zelo priprosta. V pondeljek, sredo in petek je post ob kruhu in vodi, ostale dni pa si vsak sam kuha in zato dobi v nedeljo zvečer od kuharja zelišč, graha in sadja, kruha, soli ter vina za ves teden naprej. Kar mu ostané, mora v soboto vrniti. Od 15. sept. pa do Velike noči tudi tiste dni, ko si smejo sami kuhati, jedo le enkrat na dan. Boljšo hrano imajo v nedeljo, ko je skupen obed, in v četrtek, ko si sicer sami kuhajo, a dobi vsak sira, jajc in rib, a ostanke mora še tisti večer položiti na okno, da jih kuhar odnese. Mesa — razven rib — ne uživajo nikoli. Da bi ostali zdravi, jim je predpisano, da si morajo petkrat na leto — zmirom po večjih praznikih — dati kri pušcat. To je po tedanjih zdravniških nazorih varovalo pred boleznijo.

Priprosta je tudi obleka, ki je iz debelega konopljenega platna in vsa bela. Okoli ledja nosijo robat in bodeč opasnik, čez pa imajo dolg prepasan talar z rokavi. Srajco so upeljali šele v sredini XV. stol. Po vrhu je škapulir („cuculla“) t. j. okoli pol metra široka proga blaga, ki ima pri sredi luknjo, skozi katero se vtakne glava, oba konca te proge pa segata spredaj in zadaj skoro do tal. V višini kolen pa sta zadnji in prednji del speta z malim trakom iz istega blaga, kar se nahaja edino pri kartuzijanih. Po zimi je škapulir podvlečen s kožuho. Za zimo in slabo vreme imajo še plašč s kukuljico, ki jo lahko potegnejo čez glavo, ker ne nosijo drugega pokrivala.

Kaj pa dela kartuzijan ves ljubi dan v celici? Vstane po letu okoli polnoči, po zimi kake dve ure pozneje, opravi v celici Marijine duhovne ure, potem pa gre v cerkev, kjer se recitira petdeset psalmov brez beril, katerih tedaj še niso bili uvedli. Vrnivši se iz cerkve, morajo v celicah ostali čas do jutranje zore posvetiti premišljevanju, potem pa se zopet podajo v cerkev opravljat hvalnice (Laudes) in prisostovat sv. maši, ako se dotični dan katera obhaja. Nato opravijo v celici prvo juterno uro (Prima) in se posvetijo premišljevanju po letu do šeste, po zimi do devete ure. Ves ostali predpoldan je posvečen ročnemu delu. Skoro vsi pišejo knjige. Druga rokodelstva so redko med njimi zastopana. Knjige na usnje pisati pa je bilo težavno in mučno delo. Kartuzijani so to smatrali kot svojo sveto dolžnost. „Ker ne morejo pridigovati z besedo, pa hočejo s knjigo. S prepisovanjem knjig si sami svoja srca napolnijo z lepimi nauki in misijonarijo drugim; svojo domačo knjižnico bogatijo z dragocenimi in znamenitimi pisatelji, ako pa knjige prodajo ali pa darujejo, si pridobijo ali gmotno podporo za svojo hišo ali pa naklonjenost višjih“. Te misli se povdarjajo v pravilih gledé koristi pisanja knjig. Ker je torej pero menihovo orodje, zato pa sprejemajo med menihe navadno le take mladeniče ali može, ki že znajo pisati; izjema je, ako je kateri sprejet, o katerem se za trdno upa, da se bo te umetnosti še naučil.

Tretjo in šesto dnevno uro opravi menih v celici ob devetih in o poludne, ravnotako tudi Marijine ure. Ako ni postni dan, si nato skuha obed in

po zimi dela do tretje ure, po letu pa se malo s spancem okrepeča, ker je bilo prekratko nočno spanje. Nato sledijo duhovne ure (šesta in deveta) ter v cerkvi skupne večernice (*Vesperae*), potem ročno delo (tudi včas v celičinem vrtu) in premišljevanje do mraka, ko se opravi kompletirij, ob uri, ko se še ravno da čitati. Z mrakom že gredo spat, ker morajo okoli polnoči vstati.

V Gornjem samostanu vlada večen molk. A v sili ali potrebi sme vsak spregovoriti in ne rabijo znamenj kakor konverzi. V soboto popoldne pa se snidejo, da se pomenijo glede reda v brevirju za naslednji teden, potem opravijo sv. spoved, v hedejlo zjutraj pa imajo skupno sv. mašo, potem zborovanje v kapitelju in opoldne obed v refektoriju, potem pa kratke pomenke o nujnih zadevah. Tedaj dobi vsak od kuharja potrebnih jedil za prihodnji teden, potem črnila, peres, krede, pergamenta, knjig za prepisavanje in vsega, kar rabi.

Približno ena tretjina dneva je torej posvečena ustni molitvi, ena tretjina premišljevanju in zadnja tretjina ročnemu delu. In tako dan za dnevom — skozi ves teden! Zraven tega še tri dni nič ne jedo razven kruh! Kdo bi dandanes v takem redu zdržal? Bilo je res treba trdne volje, katero so crpili iz premišljevanja. Premišljevanje je jedro vsega reda, zato moramo ta pojem pojasniti.

Premišljevanje ni drugega ko pogovor z Bogom — torej molitev, a ne molitev z ustnicami, ampak v duhu. Premišljujoči poveličuje vsepovsod pričujočega Boga, ga hvali, prosi odpuščanja in moli za druge ter za se. Sedaj se vglobi v bridko trpljenje Vzveličarjevo, sedaj v globočino božje ljubezni; drugikrat se zagleda v lepoto čednosti ali pa se zgraža nad grdobu pregreh, potem se zopet s svetniki sprehaja po nebeških prostorih ali pa povzdiguje božjo pravičnost, če si na večno pogubljene predstavlja, ali pa božjo modrost, če motri v duhu in z očesom neštevilne vrste živih in neživih stvari na svetu in ves od Boga jim odkazan red in namen. Kakšna slast je to za verno srce! Kdor premišljuje, dela to, kar so delali največji in najglobljeji veleumi človeštva: Platon, Avguštin, Tomaž Akvinčan. Prijetno je premišljevanje, dokler se človeku razpleta misel za mislijo, podoba za podobo in se srce širi v veselju ali tolažbi, v sočutju ali koprnjenju. A ni vselej tako! Z nevidnim Bogom občevati — je poseben in težek napor za duha, kar vsak prej ali slej občuti, kdor se resno premišljevanja loti. Ali le malo-kdo prebreds to morje grenkobe in zoprnosti in zato je tudi malo — mož molitve. Vse to moramo upoštevati, če hočemo kartuzijane umeti. Smoter njih reda in smoter vsakega posameznega meniha je bil — da bi postal mož molitve. Da je veliki del dosegel ta cilj, se prepričamo iz njih književne zgodovine. Skoro vse od tega, kar so pisali izvirnega, so molitve ali premišljevanja bodi v svobodni, bodi v vezani besedi. To bomo videli tudi pri žičkih pisateljih.

Premišljevanje kot prisrčen, otroški, zaupljiv pogovor z Bogom je eden izmed kulturnih vrhuncev, do katerih se more človek povspeti, je nekako tajno življenje (misticizem), ki pa se pojavi pri vseh višjih verah v dobi visoke duševne prosvete, iz česar smemo sklepati, da izvira iz narave človeškega duha. Tudi naša doba, ki je dosihdob materialno kulturo razvila v nepri-

čakovanih in dalekosežnih smereh, se bo nekoč ugnala — tedaj, ko bodo izcerpani pogoji za silni napredek izkustvenih in induktivnih ved ter tehnike. Nastopilo bode uživanje, a tudi duševno poglobljenje. Ta proces se je že večkrat ponovil v človeški zgodovini sploh, pa tudi v posameznih panogah naše kulture — v slovstvu in umetnosti, pa tudi v verskem čuvstvovanju. Kot nihalo se ziblje človeštvo med dvema ekstremoma, med idejami in stvarjo. Hočemo torej reči, da premišljevanje in molitev nista bila lenoba — ampak visoko kulturno delo.

Navzlic postov in slabe hrane pa so dočakali kartuzijani visoko starost. To pa zato, ker niso na niti njih življenja glodale notranje strasti, ko so jih vse pomirili v premišljevanju. Kadar pa so pri katerem menihu nastopili zadnji trenutki, so ga položili na tla na blagoslovljen pepel in na dano znamenje so se vsi zbrali okoli njega ter so opravili starokrščansko „priporočilo-duše“, ki je še dandanes v rabi. Ranjkega so umili in preoblekli ter brez krste položili na nosila in ga med molitvami prenesli v cerkev. Ako je bilo zgodaj in še tisti dan ni bilo sv. maše, se je sedaj služila zanj in potem so ga koj nesli v grob. V nasprotnem slučaju pa je truplo ostalo v cerkvi in menihi so bedeli celo noč pri njem ter zaporedoma recitirali vseh 150 psalmov in to tolikokrat, da je napočil drugi dan. Dvorišče med celicami je služilo za skupno pokopališče. Prior se v ničemur ni ločil glede groba od meniha ali konverza. Pogrebni obred je bil podoben dandanes običajnemu, imel pa je več psalmov in molitev. Smrt vsakega ranjkega so naznanili vsem kartuzijanskim samostanom, da se je zanj molilo. V samostanu, čigar član je bil, so zanj opravili tridesetdnevnicu t. j. skozi trideset dni se je zanj maševalo, a ne v koru¹, konverzi pa so recitirali 300 očenašev. Na obletnico smrti je bila skupna sv. maša in dvakrat skupni obed, „da se potolažijo“. Zato pa želijo pravila, da bi samostan ne sprejemal ustanov za lajike, ker „kolikor je sv. maš-obletnic, toliko je skupnih obedov in tolikokrat se prekrši strogost pravil“.

Kadar je smrt izpraznila celico, pride vanjo novinec, ker drugače ne sprejemajo novincev. Vsak novinec mora namreč imeti svojo celico t. j. hišico in zato je v vsaki kartuziji le toliko menihov in novincev skupaj, kolikor je celic. Število celic pa je določeno na trinajst s priorjevo vred, za konverze (v Spodnjem samostanu) pa na šestnajst.

Osredotočen pa je ves kartuzijanski red v Večji kartuziji pri Grenoble. L. 1152 se je prvič obhajal tam občni zbor, na katerega so jezdili vsi priorji. Skraja je bil na praznik sv. Lukeža, pozneje pa (že za Jancelina 1176—1233) četrto nedeljo po Veliki noči. Prior Večje kartuzije se imenuje tudi glavni (generalni) prior in „častiti oče“ (od l. 1460), a na zunaj nima nobene odlike niti v opravi, niti v hrani. Glavne kartuzije ne sme nikdar zapustiti, da ga poslanci najdejo vedno doma. Na občnem zboru poroča vsak prior o svoji hiši, tam potrdijo tudi novoizvoljene priorje in prokuratorje, ali pa jih odstavijo. Pozneje so se imenovali tudi vizitatorji, ki so morali prehoditi tekom leta vse kartuzije v določeni pokrajini. Drugače pa pokrajine

¹ T. j. menihi niso bili dolžni biti pričujoči.

niso bile organizirane in niso imele nobenega provincijala. Vsakoletni občni zbor je ohranil v kartuzijanskem redu enotne šege in običaje ter strogost in resnobni duh. A zahteva, da morajo stari in slabotni priorji iz daljnih dežel vsako leto potovati v divjo in skalovito Šartrezo, je bila tako težka, da se je dala le nekaj sto let vzdržati, potem se je nekoliko olajšala. Nobeden izmed redov pa, ki so skušali kartuzijane z letnim občnim zborom posnemati, ni mogel te misli za dalje časa uvesti v življenje.

Ako čitamo prvotna pravila kartuzijanska, se nas nehotе polasti neka resnoba. Ti prvi menihi in bratje vstajajo pred nami kakor kaki molčeči romanski kipi v haljah s trdimi, vzporednimi gubami in s strogimi potezami v obrazu. Možje, ki so ta pravila spolnovali, so pač silno resno smatrali nalogo svojega življenja. Bili so pa tudi zdravi in čvrsti, da so mogli pri taki strogosti živeti toliko let in si ohraniti vedrega duha. Današnji rod bi kaj takega ne zdržal. Rekli pa bomo tudi, da je bila doba, ki je take moč zredila, čisto drugačna kakor je naša. Mi dandanes tega verskega teženja niti ne pojмимо, oni so pa po njem živeli. Kolik razstoj!

Nasprotno pa se iz hrane in obleke kartuzijanov da sklepati, kako revno in skromno se je oblačilo in hranilo istodobno priprosto ljudstvo. Morda je marsikateri izmed njih konverzom zavidal njih ovseni kruh, ki bi ga ne bil zametal niti velmožni konjiški vitez Leopold, postavši leta 1234 konverz.

3. Dve sto let mirnega razvoja (1190—1391).

Viri za to dobo obstojijo večinoma v listinah. To je ravnotako, kakor če bi kdo dandanes hotel spisati zgodovino kake rodovine edino na podlagi kupnih in prodajalnih pogodb. Zvedel bo sicer marsikaj o njivah in travnikih, malo pa o veselih in žalostnih dogodkih. Tako se nam godi glede naše kartuzije. A iz listin vidimo, kako velik ugled je samostan vso to dobo užival in da je čedalje bolj glede premoženja napredoval. Ta vztrajni razcvet nam kažejo tudi osebe nekaterih priorjev in menihov, ki so v javnem življenju in v slovstvu igrali veliko ulogo. Smemo torej po pravici govoriti o dobi mirnega razvoja in napredka¹.

Prior Nikolaj (pred 1190 — po l. 1211) je dal glavno cerkev posvetiti in je povabil patriarha Gotfrieda. L. 1203 je v Brežah na Koroškem z vojvodom Leopoldom (in solnograjskim nadškofom Eberhardom II.), leta 1206 sprejme istega vojvoda v Žički kartuziji, l. 1208 gre na papeževo povelje v Klosterneuburg, da pripne temu vojvodu križarski križec na prsi (radi nepričakovanih dogodkov v Nemčiji se pa Leopold ni podal v sveto deželo), l. 1209 je v Mariboru in doseže od vojvoda, da obnovi kartuzijo v Jurklostru, slednjič je l. 1211 zopet z nadškofom Eberhardom II. v njegovi škofiji skupaj.

¹ Kronološka vrsta dogodkov se najde v Stepischneggovi knjižici, naš namen pa je pisati zgodovino ali, kjer to ni mogoče, sestaviti sorodna dejstva skupaj, da se lažje ume njih pomen.

Prior Peter (pred l. 1234—1246) je bil moder in svet mož. Znal je ohraniti naklonjenost papežev, štajerskih vojvodov, oglejskih patriarhov, krškega škofa in sosednjih graščakov, ki so vsi svojo naklonjenost z darili izkazovali. L. 1234 je stal ob bolniški postelji konjiškega graščaka Leopolda in mu je znal tako lepo prigovarjati, da je ta sklenil prejeti iz njegovih rok meniško haljo v znamenje pokore¹, l. 1241 pa je bil v Vojniku ob smrtni postelji graščaka Viljema in je dosegel, da je ta vso škodo samostanu povrnil.

Ugled naše kartuzije je gotovo dal povod, da je koroški vojvoda Ulrik sklenil ustanoviti te vrste samostan na Kranjskem v Bistri. Najbrž so prvi menihi, ki so šli v Bistro, bili sinovi Žičke kartuzije. V ustanovni listini (1. nov. 1260) stoji kot priča žički prior Burchard in Žička kartuzija je svoji sestri — ali morda hčerki — odstopila na Kranjskem več posestev². Sicer je pa bistriški ustanovitelj l. 1267 obdaril tudi Žičko kartuzijo in ji podvojil dohodke iz Slovenjega gradca.

Da so žički kartuzijani imeli dovolj konverzov, je razvidno iz tega, da so l. 1259 sprejeli v oskrb hospic na Semmeringu³. Ustanovil ga je namreč l. 1160 štajerski mejni grof Otokar I. „za popotnike, da imajo streho, postelj, ogenj in vse potrebno“⁴, pozneje (l. 1220) pa zvemo, da so duhovniki gornještajerskega arhidiakonata že od nekdaj pobirali med seboj za hospic podporo, da bi jih na starost ali v boleznih ali, če bi jih pregnal advokat njihove cerkve, našli v njem zavetišče in da bi se o priliki smrti za nje poskrbelo⁵. Na čelu gostišča je stal duhovnik kot „hospitalski mojster“ ali hospitalarius, pomagali pa so mu lajiki kot „bratje“. Ko pa je v dobi medvladja postal ogerski kraljevič Štefan štajerski vojvoda, je na željo solnograjskega nadškofa Ulrika izročil ustanovo brez meniškega reda potrjenemu kartuzijanskemu redu, da še boljše vršijo nalogo hiše „za okrepčanje slabotnih, za tolažbo bolnikov in sprejem katerihkoli popotnikov“⁶. Kartuzijani niso dolgo upravljali gostišča, ker ga je že l. 1331 Oton Veseli, sin vojvoda Albrehta I., izročil cistercijanskemu samostanu v Neubergu. S tem je tudi hospic propadel.

Prior Gottfried (1302—1314) je v Žički kartuziji napravil redovno obljubo, je bil torej njen sin in ji je delal čast vso prvo tretjino XIV. stol. L. 1305 je bil v Forli, kjer je prosil papeškega legata kardinala Napoleona

¹ Iz listine (Zahn, UB II, 416) je razvidno, da je bil Leopold sicer zelo bolan, a vendar ni pričakoval smrti. Zato je verjetno, da je res postal kartuzijan in sicer najbrž konverz. (Izraz „frater“ v listini pomeni menihe in konverze). Po poznejši žički tradiciji je neki umrl v sluhu popolnosti. (Marian, l. c. 344). Enak vzgled nekega bolanega solnograjskega ministerialca, ki je postal v Runi cistercijanski konverz, glej pri Zahn, UB. I. 171.

² Žički menihi so dali l. 1262 dve kmetiji v vasi Topolje pri Mengšu s pogojem, da postavi bistriški prior z njunimi dohodki vsako leto eno novo celico, dokler ne bo število celic popolno. Potem pa mora vrniti obe posestvi Žički kartuziji. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain, II, 1884, p. 233.

³ Listine govorijo le splošno o kartuzijanih. Da so prišli iz Žičke kartuzije, pa pove izmišljena listina iz prve polovice XIII. stol. (Zahn, UB. I, 603).

⁴ Zahn, UB. I, 394. — ⁵ Zahn, UB. II, 254. — ⁶ Zahn, UB. III, 363.

Ursini, da je oprostil slovenske kartuzije izrednega davka, l. 1307 je dosegel od papeža Klementa V., ki je tedaj stoloval v Piktaviju na Francoskem, posebno listino zoper nasprotnike Žičke kartuzije. Posebno pa je bil prijatelj novega avstrijskega vojvoda Friderika Lepega (1308—1330), ki ga je imenoval za svojega kaplana¹ in je z l. 1312 ustanovil kartuzijo Mauerbach v Dunajskem gozdu². Prior Gotfried jo je obljubil z žičkimi menihi. Odslej je veljal kot poseben zaupnik Friderikov, bil je njegov spovednik in tajni svetovalec.

Predno pa je zapustil svojo materno kartuzijo, je dobil še posebno zapupno nalogo od domačega škofa, patriarha Otobona (1302—1315). Ko se je ta vrnil od cerkvenega zbora v Vienni na Francoskem, so mu razni ljudje tožili, kako se v slovenskem delu njegove škofije razširja manihejska kriva vera³. Da se zlo zatre v klici, je imenoval priorja Gotfrieda za inkvizitorja in mu je dal oblast za vso škofijo. Pomaga mu naj vedno tisti višji diakon, v čigar arhidiakonatu bo Gotfried vršil inkvizicijo. Z njim vred naj nastopa zoper krive vere sumljive osebe in naj pismeno naznani patriarhu, kar bo dognal. Vrhutega naj zoper krivo vero, kjer in kadarkoli se mu bo zdelo primerno, oznanjuje božjo besedo, naj si bo sam ali pa po drugih, vsi župniki oglejske škofije ga pa morajo pri tem blagohotno sprejemati.

Posebne zasluge za kartuzijanski red si je pridobil Gotfried v dobi tekmovanja med Ludovikom IV. Bavarskim in Friderikom Lepim, ki sta se oba l. 1313 izvolila za nemškega cesarja. Ludovik je sicer l. 1322 avstrijskega vojvodo premagal v boju in ga zaprl na nekem gradu, a l. 1325 se je z njim spravil. Tedaj je med tekmece tudi posredoval naš Gotfried, in ko sta šla oba v znamenje sprave k sv. obhajilu, je oba z eno hostijo obhajal. Ludovik pa, ki je bil s tem tudi v avstrijskih deželah priznan kot cesar (posebno, odkar je umrl vojvoda Leopold, glavna opora Friderika), se je na to z veliko srečo podal v Italijo, kar je zelo prestrašilo njegovega nasprotnika, papeža Janeza XXII., Francoza po rodu, ki je tudi stoloval na Francoskem, v Avignonu. Videti je, da so se kartuzijani bali, cesar Ludovik bode nemškemu cesarstvu s vspehom vsilil svojega protipapeža Nikolaja V., ki ga je imenoval l. 1328. Prior Gotfried je o tem zvedel na spomladnem občnem zboru v Večji kartuziji. Naročili so mu, naj pošlje vse francoske kartuzijane, ki so živeli v jurklosterskem in bistriškem samostanu z zadostno potnino v kako francosko kartuzijo. Na povratku iz Večje kartuzije je zvršil Gotfried to naročilo, okrepil pa je tudi zvezo avstrijskih kartuzijanskih hiš z glavnim sedežem⁴. Na dan sv. Agate l. 1329 so se zbrali v kapitelski

¹ Ta naslov ima že l. 1310.

² V Spodnji hiši je bil hospital ali zavetišče in preskrbovališče za bolane in slabotne menihe. Tam naj bi bilo 6 mašnikov menihov, 1 konverz in dva služabnika. Ko pa je umrl ustanovnik (neki župnik), je to vojvoda Friderik (tedaj že cesar) brž prestavil v Zgornjo hišo, ker se spodaj ni obneslo. Spodnjo hišo kot središče gospodarstva pa so odpravili šele l. 1390 (glej zgoraj str. 171).

³ Pod imenom Adamitov.

⁴ Bali so se, da bi se kartuzije v Nemški državi ne ločile od francoskih. Le Cou-teulx, V, 260—.

sobi Žičke kartuzije prior Gotfried iz Mauerbacha, domači prior Janez, jurklosterski prior Peter in bistriški prior Herman ter vsi žički menihi. Na oltar so položili knjigo sv. evangelijev in po posvetovanju so vsi štirje priorji prisegli na evangelij, da hočejo zvesti ostati kartuzijanskemu redu in njegovemu generalnemu priorju v Večji kartuziji, s spoštovanjem sprejemati in ubogati redovne vizitatorje, s vsemi posestvi in dohodki biti na razpolago Večji kartuziji, po pravilih povpraševati za njene nasvete in se zoperstavljati vsem upornikom v redu. S to pisano izjavo, ki je nosila pečate vseh štirih kartuzij, se je podal Gotfried v svoj samostan Mauerbach. Tam je listino še podpisal in isto prisegel Janez, prior Doline sv. Antona, v imenu svoje kartuzije kakor tudi v imenu Janeza, priorja hiše Lapis refugii, obeh na Ogerskem. Na dan sv. Ambrozija istega l. 1329 pa je Gotfried to izjavo poslal po svojem vikariju Tylonu generalnemu priorju Haimonu in vsemu konventu v Večji kartuziji. Sicer pa je za tedaj nevarnost razkola v zapadni cerkvi in v kartuzijanskem redu prešla, ker je cesarjev protipapež sramotno propadel in se je moral tudi Ludovik Bavarec pobit vrniti domov, kjer se je že l. 1330 začel pogajati s pravim papežem.

Do konca XIII. stol. so bile slovenske kartuzije pri Žičah (1160), v Jurkloštru (1174) in v Bistri (1255) edine v „nemško govorečih deželah“. V romanskih deželah je kartuzijanski red mnogo bolj napredoval. L. 1301 se prvič omenja 5 pokrajin, za katere je vsako leto imenoval generalni prior vizitatorje, da so prehodili posamezne samostane in poročali o spolnjevanju pravil. Slovenske kartuzije so kot Selavonia bile združene z lombardsko provincijo in so se radi oddaljenosti vizitirale le vsako prestopno leto. V XV. stol. pa je kartuzijanski red nečuvено naglo si osvojil pravo Nemčijo. Kartuzijama Mauerbach (1312) in Moguncija (1312) je sledila Gaming (1330) na Nižje-Avstrijskem, Schnalza na Tirolskem (1326), Grünau pri Würzburgu (1328), Trevir (1331), Straßburg (1333), Kolin (1334) itd., na Ogerskem pa sta bili že prej med Nemci kartuziji v Lethenkov (1299) pri Lučah (Leutschach) in v Lehnici (1301) pod Visoko Tatro, Čehi so sledili l. 1342 s praško kartuzijo, v drugi polovici XIV. stol. pa z brnsko in olomuško. Zato je občni zbor l. 1335 odcepil slovenske kartuzije od lombardskih in jih je z novoustanovljenimi nemškimi hišami združil v nemško pokrajino (Alemannia), ki se je že l. 1355 razcepila v spodnjo in zgornjo. Zgornja je obsegala vse avstrijske kartuzije¹. Prvi vizitator nemške provincije od Kranjske dežele do Rena je bil prior Gotfried. Kot tak² se je l. 1335 vnovič mudil v Žički kartuziji in je spravil podložnike zopet k pokorščini. Umrli je v službi kot prior in vizitator dne 2. nov. leta 1337 v Mauerbachu.

¹ Štiri slovenske (Žiče, Jurklošter, Bistrica in Pletarje), štiri severnoogerske (Lethenkov, Lehnica, Tarkany in Lewl?), tri nižjeavstrijske (Mauerbach, Gaming in Aggsbach), tri češke (pri Brnu, Olomucu in Pragi) in eno tirolsko (Schnals).

² Stepischnegg, l. c. 34. Omenimo, da str. 34 in 36 omenjeni izraz Weiser pomeni vizitator in ne osebe. Primeri n. pr. Začetek listine iz l. 1386: „Brueder Chunrad dye zeit prior zu Seycz und awch dyselb zeit weyser des Ordens von Carthus beurkundet...“ Fuchs, Urkunden und Regesten zur Geschichte von Aggsbach. 1906, p. 76.

Po njegovem odhodu iz Žičke kartuzije l. 1314, je bil tu izvoljen za priorja Peter, ki je postavil berilnik z dvema oltarjema v cerkvi, ker se je bila že kmalu po l. 1218 opustila navada, da ni bil v kartuzijanskih cerkvah več ko eden oltar. Slavnejši je postal kot pisatelj prior Konrad I. Heimburški (1342—1345), najprej žički profes, potem vikar v Mauerbachu, ki je bil prvi vizitator l. 1355 ustanovljene gornjenemške pokrajine, in pa prior Konrad II., ki je dvakrat vladal Žičko kartuzijo (1355—1384 in 1385—1388), bil prvi vizitator in je l. 1385 na občnem zboru vseh priorjev rimske obediencie v Mauerbachu predsedoval na mestu odsotnega generalnega priorja, ker je bil med vsemi očeti po redovnih obljubah najstarejši. Ko je l. 1388 umrl, mu je sledil prior Pavel, a se je že l. 1391 umaknil generalnemu priorju Janotu, ki je prevzel s skrbjo za vso obedienco tudi načelnništvo nad menihi svojega sedeža — Žičke kartuzije.

Kakor Gottfried in Konrad, tako so tudi marsikateri drugi žički priorji bili pozvani v tuje kartuzije. Prior Jakob (1270—72) je šel v Jurkloster, kjer je še živel kot prior ok. l. 1276¹. Bolj nam je znan tek življenja priorja Hismida (1276—1280). Bil je profes samostana sv. Hugona, od koder je prišel za priorja v kartuzijo Arvières, na to 1276 v Žičko kartuzijo. Kot žički prior (prior Vallis S. Joannis in Sclavonia) je bil l. 1280 (1281 nove štetve) v samostanu Taluyers priča, ko je udova Beatrix de Turre, gospa Rossillionska, s posebno listino ustanovila kartuzijo sv. Križa v Jaresio blizu Lyona. Za prvega priorja je želela pariškega profesa in svojega sorodnika Poncija de la Sablière. Občni zbor v Večji kartuziji je ustregel njeni želji, a mu je dal za tovariša (socius) za tri leta, ko se bo samostan 'stavil, Hismida, priorja sv. Janeza v Slavoniji. Hismido je bil kakor prokurator v samostanu. Vsak mesec je smel enkrat oditi pogajat se s strankami. Ko je čez dve leti Poncij postal škof, je Hismido najbrž vodil nekaj mesecev kartuzijo kot prior, dokler ga ni občni zbor prestavil za priorja v njegovo prvo kartuzijo Dolino sv. Hugona (1280—1296), potem je bil zopet prior v Arvières (1303—1306) in je kot navaden menih umrl v Dolini sv. Hugona dne 3. febr. l. 1311². L. 1385 so v občnem zboru v Večji kartuziji odvezali žičkega priorja Jurija te službe in so ga poslali za priorja v samostan sv. Trojice pri Brnu na Moravskem, ki se je bil šele l. 1375 ustanovil. — Med tako odličnimi priorji se pa imenuje tudi eden, ki je bil za kazen prestavljen. Janez II. (1328—1335) se je zoper redovna vizitatorja pritožil, radi česar so ga na njegovo prošnjo odvezali od priorata in so mu dovolili iti v kartuzijo Grünau na Frankovskem, kjer je svoj pretirani korak popravil in je bil l. 1337 imenovan za vikarija.

Med drugimi menihi te dobe je najbolj znan pesnik Filip. Imenujejo se še bratje Rudolf (1272), Konrad (je bil prokurator 1283), Ortolf in Ludovik (1281), Andrej (1290), Adam (1296) in Merboton s priimkom Goldman, žički profes, ki je daroval kartuziji svoja posestva v Krški dolini na Koroškem (1306—1315). Med konverze pa spadajo že omenjeni Leopold

¹ Orožen, l. c. IV—2, 296.

² Vachez, La chartreuse de Sainte-Croix-en-Jarez. Lyon, 1904 p. 42, 44, 101, 184, 185.

Konjiški (1234), potem Siegfried (1273), Nikolaj (1291), Hertnid de Poppendorf¹ (1272) in Gotschelinus (1296). V ožjo zvezo s samostanom (kot oblat?) je stopil l. 1243 Friderik s priimkom Menih in njegova žena Adelheida, udeležbo duhovnih milosti Žičke kartuzije pa si je izprosil štajerski deželni sodnik Oton pl. Lichtenstein (1302).

4. Na višku (1391—1410) v dobi zapadnega razkola².

Dne 8. aprila l. 1378 so izvolili kardinali v Rimu papeža Urbana VI. Niso pa pričakovali, da boše napram njim tako strog, da celo surov in oduren. Zato so ga s časom drug za drugim zapustili. Začetkom avgusta so že proglasili njegovo volitev za neveljavno, trdeč, da se je vršila med razgrajanjem in pod pritiskom rimskega ljudstva, dne 28. sept. so pa volili protipapeža v osebi Klementa VII. Urban VI. je ostal v Rimu, Klement VII. pa se je podal v Avignon, kjer so papeži še pred nekaj leti stolovali in mu je bila bližja pomoč francoskega kralja. Zapadna cerkev se je razcepila na dvoje: Z Urbanom so potegnili Napolitanci, Nemško cesarstvo in Anglija, s Klementom pa Francozi, Španci in Škoti. Tudi redovi so se razcepili in posamezne hiše so večinoma pripoznale tistega papeža kakor dotična država. Kartuzijani so imeli po pravilih vsako leto občni zbor v Večji kartuziji, kamor so prihajali vizitatorji in priorji iz vseh dežel, kjer je imel red svoje hiše: Iz Španije, Francije, Italije, Nemčije in Angleške. Pri prvem občnem zboru v dobi razkola, l. 1379, se očetje še niso odločili za nobenega papeža. A, ker je mnogo kartuzijanov v Urbanovi obedienci držalo s Klementom, je Urban, ki je tudi kot papež osebno jako strogo, skoro po kartuzijanski živel in je imel vedno kartuzijanskega meniha v svoji družbi, imenoval vizitatorjem svojega prijatelja in sokrajana Janeza Barijskega s pravico obiskati in pregledati vse kartuzije, odstavljati priorje, kaznovati menihe in odvezovati od cenzur tiste, ki so prej pripoznali Klementa kot papeža. Vrhutega je Urban vsem zvestim kartuzijanom za smrtno uro podelil popolni odpustek. Avignonski papež je pa ravnotak odpustek obljubil sebi zvestim kartuzijanom in je za popravo Večje kartuzije podaril neko benediktinsko opatijo. Na naslednjem občnem zboru dne 22. aprila l. 1380 se je že očitno pokazal razdor. Izkrajja so sicer sklenili, da se naj vsaka kartuzija ravna po vzgledu domače škofijske stolnice, a v molitvah se naj ne imenuje nobeden papež, pozneje se je pa generalni prior Viljem udal odposlancem Klementa VII. in je z Večjo kartuzijo prestopil formalno v njegovo obedienco. Zaman so ga prosili priorji iz nemških provincij, naj ostane nevtralen. Zato je Janez Barijski obhajal za lombardski provinciji še istega leta in sicer že naslednjega mesca maja poseben občni zbor v Florenciji. Ker so pa še upali na spravo, so tukaj imenovali samo nove vizitatorje, niso pa volili nasproti Viljemu novega generalnega priorja.

¹ Vas pri Gnasu na Sred-Štajerskem.

² Teh dvajset let podamo večinoma po Le Couteux-u, vkolikor je redovna zgodovina tiste dobe zanimiva za naše kraje. Netočnosti, ki se nahajajo pri njem v splošni cerkveni zgodovini, smo popravili po Salembier-u, Le grand Schisme d'occident. Paris 1902. Nekritičen je tudi v političnih dogodkih, a v redovnih poročilih je videti verodostojen.

Priorji gornjenemške (avstrijske) provincije pa so hoteli še dalje ostati nevtralni. Še naslednje leto 1381 sta prosila Večjo kartuzijo nižjeavstrijska priorja gemniški in agspaški za oprost od potovanja k občnemu zboru. Kaj je napravil žički prior, se ne ve. Morda je tedaj še potoval na Francosko. Še-le leta 1382 so se Urbanovci popolnoma ločili od Klementincev. Na binkošne praznike so se zbrali priorji iz Belgije, Nemške države in Italije v Rimu v kartuzijanski baziliki sv. Križa in so na papeževo povelje izvolili svojega generalnega priorja, namreč Janeza Barijskega. Poleg „generalni prior“ se je imenoval tudi „prior Večje kartuzije“, kakor je bilo v redu običajno. Pravega priorja Večje kartuzije (na Francoskem) in vse njegove pristaše so pa izobčili. Janez Barijski je izbral za svoj sedež kartuzijo v Florenci, vsakoletni občni zbor pa naj bi bil eno leto v Montelli (blizu Pontebbe), drugo leto pa v Mauerbachu poleg Dunaja. Ti kartuziji so izbrali, da bi imeli priorji iz daljnega severa krajšo pot.

Že naslednje leto 1383 je bil občni zbor v Mauerbachu. Predsedoval pa ni generalni prior Janez Barijski, ki se je bal se podati v Nemško državo, ampak najstarejši med priorji, Konrad Žički, ki je bil tudi določen za vizitatorja svoje provincije. Janez Barijski je bil namreč napolitanski podanik; cesar Venčesl Češki, sicer Urbanov pristaš, pa ni maral Urbanovega zaveznika, Karola Dračkega, ki se je polastil napolitanskega kraljestva in ga iztrgal iz rok papežu nezveste kraljice Ivanke. To leto je obiskal Žičko kartuzijo oglejski patriarh in kardinal Filip, Francoz, iz kraljeve rodovine (de Alençon) in je dal 140 dni odpustka vsem, ki obiščejo kartuzijansko cerkev.

L. 1384 je bil kartuzijanski občni zbor v Bolonji. Določili so, naj bode odsihdob vsako leto tam zborovanje, kjer stoluje generalni prior, torej v Florenci. Zato pa je dovolj, če pridejo (radi daljave) priorji zgornje in spodnjene-mške provincije le vsako drugo leto, sicer pa jih naj zastopajo vizitatorji njih provincij. Naslednje leto (1385) so res obhajali občni zbor v Florenci, a leto pozneje (1386) so bili že v Montelli in potem leta 1387 v Mauerbachu. Papež Urban VI. jim je vsakokrat za stroške občnega zbora daroval 500 forintov, ker si je hotel ohraniti zvest kartuzijanski red. Politične razmere in vojske so bile vzrok, da so propadle nekatere kartuzije v Pikardiji, ob spodnjem Renu in na Virtemberškem. Mnogo redovnikov se je vsled tega v svoji obleki klatilo okoli, mesto da bi bili iskali zavetja v še obstoječih kartuzijah. Take je ukazal kartuzijanski občni zbor leta 1389 (v Florenci ali Bologni?) poloviti in jih v njim odkazane samostane odposlati. Za kraj občnega zbora so pa določili za v bodoče Montelli, kamor je bilo bližje za nemške priorje.

Ko je l. 1389 umrl Urban VI. in mu je sledil Bonifacij IX., so kartuzijani l. 1390 v Montelli na občnem zboru določili dva izmed sebe, med njimi Štefana Macone, poznejšega žičkega priorja, da gresta se poklonit novoizvoljencu. Ker je Janez Barijski bil izvoljen le vsled povelja ranjkega papeža generalnim priorjem, zato so ga to leto vnovič volili, da bi odpravili vsak dvom. Pri občnem zboru l. 1391 v Montelli je primanjkovalo zbranim priorjem kruha in vina, vrhutega je bila dotična kartuzija tako revna, da je konvent imel skupne obede v iz protja spleteni kolibi pred cerkvijo. V takih

okolicičinah so torej ovrgli pred tremi leti (1389) storjeni sklep obhajati za- naprej občne zборе v Montelli in so sklenili, naj boče v bodoče Žička kartuzija sedež generalnega priorja in kraj občnih zborov. Zakaj, ležala je nekako v sredi med Italijo in Nemčijo, imela je večje pro- store za sprejem tujih priorjev in bila je najstarejša v rimski obedienci. Ko bi bil zadnji razlog prišel že prej v poštev, bi ne bili skozi 13 let razkola imeli vsepovsodi drugod občne zборе, nikoli pa tukaj, in bi tudi generalnega priorja ne bili pustili ves čas stolovati v Florenci.

Vsled tega sklepa se je napotil častitljivi starček Janez Barijski v Žičko kartuzijo, kjer je odstopil prior Pavel, da je bil potem po kartuzi- janskem običaju generalni prior predstojnik domače hiše in celega reda. A čez nekaj mesecev je prior Janez umrl (12. okt. 1391.)

Do prihodnjega občnega zbora so mu izvolili kot naslednika in general- nega vikarija priorja iz mesta Muggiano v Lombardiji, ki je bil doma iz Ferentina in je bil kot prior v Sijeni dober prijatelj znamenite svetnice Ka- tarine Sijenske. Občni zbor l. 1392 je potrdil Krištofa kot „očeta kartuzije“ in določil za Žičko kartuzijo iste predprave, ki so jih imeli menihi Večje kartuzije na Francoskem. Generalnemu priorju pa so predpisali, da ne sme nikdar prestopiti meje svoje kartuzije, kakor je bila tudi navada v Večji kartuziji, da so ga poslanci tujih kartuzij vedno našli doma. Za vizitacijo matrne hiše so izbrali priorja jurklosterskega in agspaškega. Njima mora generalni prior dati začetkom vizitacije pisano poročilo o stanju „Večje kar- tuzije“ Žičke. Tema dvema so dodali še za slučaj nenadne Krištofove smrti priorja milanskega in bolonjskega, da se, koj, ko pride poročilo o smrti, po- dajo v Žiče in obenem z žičkimi menihi izvolijo generalnega vikarija do prihodnjega občnega zbora. Tako so na tem občnem zboru vnovič ustvarili osrednjo organizacijo reda.

Drugače pa priorji iz raznih dežel rimske obediencie niso prinesli seboj nič ugodnih novic. Belgijske kartuzije niso bile zastopane, ker so jih vladarji pritiskali, olomuška kartuzija je trpela vsled domačih političnih preprirov, o ogrski vojski med Žigo in Turki je pravil prior samostana Lapis refugii, ki je bil navzoč. Ogrske homatije so bile odsihdob vsako leto na dnevnem redu občnega zbora do l. 1401 in potem še l. 1406. Med raznimi določbami iz l. 1393 je omeniti, da se je upeljala šega zjutraj in zvečer zvoniti angelsko česčenje, kakor je že bila navada pri posvetni duhovščini. Naslednje l. 1394 so pa očetje žičkega občnega zbora pisali dne 17. maja (četrti nedeljo po Vel. noči) avstrijskemu vojvodu Albrechtu III. in mu naznanili, da se bo zanj opravljalo na leto po 30 sv. maš v agspaški kartuziji, po smrti pa obletnice.

V jeseni je umrl prvi razkolni papež Klement VII. Mesto da bi se kardinali podvrgli rimskemu papežu, so izvolili zoper željo francoskega kralja novega papeža — Španjolca Benedikta XIII. Pariško vseučilišče je

¹ Generalni prior se imenuje „brat Krištof, prior v Kartuziji“ (ze Carthus). Žička kartuzija je kot njegov sedež »Kartuzija« *κατ' ἀρχήν*. Pečat občnega zbora pa ima okoli podob Kristusa na križu med Marijo in Janezom Evangelistom napis: (Sigillum) · MAGN · DOMUS · CARTUSIE · ET · CAPITVLI · GENERALIS · Primeri Fuchs, Urkunden u. Reg. z. Gesch. v. Aggspach, 1906.

na to predlagalo, naj odstopita obadva papeža. Vendar pa dotični poslanci pri Benediktu niso imeli sreče, ker je pridobil za se sv. Vincencija Ferrerja, slavnega Nikolaja Clemange-a in druge odlične može. Pripoznali so ga tudi kartuzijani v nizozemskem mestu Brügge, ne pa tamošnje kartuzijanke. Zato so jih pohvalili očetje, zbrani 1. 1395 v Žički kartuziji, in jim dali posebnih redovnih predprav. Občni zbor 1. 1396 je določil molitev za rajnega Benččana in redovnega dobrotnika Paruta. V njegovi hiši so stanovali laški priorji, kadar so vsako leto potovali na občni zbor v Žičko kartuzijo. Predpisali so tudi molitve za milanskega vojvodo Giangaleazzo Sforza, ki je začel staviti slavno kartuzijo pri Paviji. Stavba je bila tako veličastno osnovana, da je bila zoper kartuzijanska pravila, a se niso upali se ustavljati, da se ne bi zamerili vojvodu. Zvedeli so tudi, da hoče kralj švedski Erik na Pomoranskem ustanoviti kartuzijo, kar se pa pozneje ni izvršilo, ravnotako, da isto namerava neki meščan v Frankobrodu ob Odri. Sploh so se v teh letih ustanovile mnoge nove naselbine in rimska obediencia je v tem oziru vspešno tekmovala z avignonsko. Žički občni zbor se je pečal v 1. 1396, 1397, 1401 in 1402 z ustanovitvijo frankobrodске kartuzije, ravnotako so prišle na razgovor bodoče kartuzije Rostock (1398), Arensbok pri Ljubeku (1399), Bazileja ob Renu (1401), Buxheim pri Memmingenu (1402), na Angloškem pa Ingelby (1398) in Axelhome pri Lincolnu (1400).

Zanimive so nekatere določbe glede občnega zbora. Vizitatorji naj svoja poročila že pred zborom pošljejo v Žiče. Koncem svojih poročil naj pristavijo, koliko dni so ostali v posameznih kartuzijah, koliko so dobili kot povračilo potnih stroškov in, ali jih niso zoper redovno strogost predobro pogostili. Izmed navadnih menihov naj nihče ne piše brez razloga generalnemu priorju, sicer se bode kaznoval. Ko pa je občni zbor končan in so se priorji razšli, je moral iz vsake provincije počakati vsaj eden, dokler se niso napisala zborova določila in odgovori za vsako pokrajino, ki jih je potem poneseš seboj. To leto sta vizitirala žičko in jurklostersko kartuzijo priorja iz Bologne in Agspacha. Naročilo se je tudi vizitatorjem, da morajo po vseh kartuzijah pobirati prostovoljne doneske za popravo Žičke kartuzije. Vsled visoke starosti je že vsa razvalinasta in trhla, vrhutega ima velike stroške za vzdrževanje generalnega priorja in občnih zborov. Hčerke naj toraj pomagajo materi, vizitatorji pa naj darove brž pošljejo generalnemu priorju.

Na občnem zboru 1. 1398 (mesca maja) je prosil generalni prior Kristof, da bi ga odvezali od njegove službe. Niso mu ustregli, ampak prosili so ga vnovič, naj še zanaprej potrpežljivo nosi svoje breme. Na tem zboru je bil tudi navzoč prior Janez iz Ferrare. Na povratku se je oglasil v Bistri na Kranjskem in je od tam vzel seboj na Laško nekega meniha, ki se je veselil, da sme zapustiti „barbarsko ljudstvo“, čegar jezika gotovo ni razumel. Tri mesece po občnem zboru, dne 28. avgusta leta 1398, je umrl generalni prior Kristof. Za slučaj smrti je bil občni zbor že vse potrebno ukrenil. V Žičah so se sešli Mihael, prior iz Jurklostra in znan pisatelj, Hugon iz Mauerbacha, Štefan iz Milana in Frančišek iz Bologne. Ker je Štefan na dan sv. Jeronima še prenočeval v hiši Frančiška Sandaea v Benedkah, je bila volitev priorja

šele začetkom oktobra. Žički menihi so si izvolili za priorja Štefana iz Milana, ki je bil tedaj najuglednejša oseba rimske oboedience, in ostali priorji so, četudi se je Štefan zelo branil, potrdili volitev in ga imenovali za generalnega vikarija.

Štefan Macone je najodličnejša prikazen med žičkimi priorji¹. Rodil se je v Sieni istega leta (1347) ko sv. Katarina Sienska. Po očetu (Konradu Macone) in materi (Ivanka Bandinelli) je bil potomec plemenitih rodovin. Svojo mladost je posvetil pravnim študijam in družbi razposajenih tovarišev. Sreča je bila zanj, da ni dalje zabredel, kar se je imel pred vsem zahvaliti svoji slavni someščanki sv. Katarini. Ta dominikanska tretjerednica je vedno bolj stopala v javnost. Meščani so jo občudovali radi njene skrbi za bolnike in radi njene gorečnosti za versko življenje. Duhovniki, kardinali in vojskovodje so jo v pismih prosili sveta. Posebno je veljala kot angel miru. Spravila je mnogo sienskih rodbin, ki so živele v prepiru, pozneje je tudi reševala politične spore. Naš Štefan se je pri neki veselici sprl radi prvenstva z odlično rodbino Tolomei. Čakalo ga je maščevanje in nikjer se ni čutil varnega. Brez vspeha se je trudil potolažiti nasprotnika. Tu mu svetuje tovariš, naj se zateče h Katarini. Sprejela ga je kot sestra, ne kot boječa devica, čeprav je še ni poznal. Na njeno prizadevanje sta se sešli nasprotni stranki na tolomejskem trgu poleg cerkve sv. Krištofa. Ko je svetnica vnovič brez vspeha poskusila pomiriti Tolomejce, je šla molit v sosednjo cerkev, Štefan s svojim očetom in sorodniki pa za njo, slednjič so ji sledili tudi Tolomejci. Sedaj pa je vsplamtel njen notranji žar in z ginljivim nagovorom o blagih miru je pripravila obe stranki — do solz in do sprave.

Radi spora je Štefan večkrat obiskal Katarino. Včasih ga je prosila, naj piše pisma, ki mu jih je narekovala v svojem sienskem narečju za razne odlične osebe. Štefan je polagoma zapustil očeta, mater in tri brate ter je stopil v krog tistih mladeničev in duhovnikov, ki so bili vedno v bližini sv. device. Kot posredovalka miru je šla tudi v sosednje kraje. v Florenco, Pizo in drugam, vsepovsodi pa so vreli ljudje skupaj občudovali svetnico. Njen nastop jih je ganil k pokori, da je bilo vedno dovolj opravila za spovednike, ki so jo spremljali in so imeli čisto posebne predprave za odvezovanje grehov. Istega leta, ko je stopil Štefan v Katarinino spremstvo („Caterinati“), je šla po naročilu papeža Gregorija XI. v Florenco, kjer so se meščani uprli zoper papeža. Od tam je šla v Avignon, kamor jo je spremljal tudi Štefan. Posrečilo se ji je pri papežu doseči pomiloščenje za Florentince — sicer je bilo tedaj zaman, ker je prišla tedaj nasprotna stranka do vlade — še več, pregovorila je papeža, da je sklenil prestaviti svoj sedež iz francoskega Avignona nazaj v Rim. Po morju se je svetnica vrnila v

¹ Njegov življenjepis (*Vita del beato Steffano Macone*) je izdal kartuzijanec Bartolommeo de Scala iz Siene leta 1626 obenem z njegovo podobo z žarki okoli glave. Knjižica se ni dala dobiti, a Le Couteulx je vsa važnejša mesta dobesedno polatinil in ponatisnil. Bolandisti so omenili Štefana („viri saec. XV. sanctitate celebris“) dne 7. avg. (AASSBoll. II. vol. Aug. p. 182), a njegov življenjepis so odložili za poznejši vezek, kadar bodo Sienčani dokazali, da je Štefanovo češčenje dovoljeno. O Štefanu je mnogokrat govor v življenju sv. Katarine Sienske (AASSBoll. April. III, 861, posebič še str. 976—979).

Genovo, kjer jo je bolezen skoro vseh spremljevalcev zadržala blizu mesec dni. Tudi Štefan, ki je izkraj bolnikom stregel, je dobil vročico. Ko ga je prišla Katarina obiskat, obdana od tovarišic in duhovnikov, ga je vprašala, kaj mu je. Ker jo je želel potolažiti, je rekel: „Nekateri pravijo, da boleham, pa sam ne vem na čem“. Ona pa se je z materino ljubeznijo dotaknila njegovega čela rekoč: „Poslušajte tega sina, pravi, da ljudje govorijo, da boleha, pa sam ne ve na čem“. In je pristavila: „Jaz te ne bom pustila kakor druge bolnike, ampak v čednosti sv. pokorščine ti zapovem, da ne občutiš več te bolezni“. Štefan se je na mah čutil čvrstega in, ko je Katarina govorila dalje o Bogu, je vskliknil v začudenje vseh navzočih, da je zdrav.

Iz Genove se je svetnica vrnila v Sieno, Štefana pa je poslala v Florenco poročat o avignonskem poslanstvu. Ker pa je bila sedaj druga stranka na krmilu, bi ga bilo nahujskano ljudstvo skoro umorilo, a velikaši so ga spoštljivo sprejeli in ga vzeli seboj v mestno zborovalnico. Svetoval jim je, naj pišejo papežu, ki je tedaj že stanoval v Rimu, da on veli Katarini priti osebno delat mir v lepo mesto ob Arnui. Ko je torej svetnica prišla začetkom naslednjega leta (1377), spremljana od Štefana, je ljudstvo tudi njej nasprotovalo, a vsled možatega nastopa ga je pridobila in je mesto pomirila. Vrnivši se v Sieno, je živela edino molitvi in premišljevanju, Štefan pa in drugi tovariši so stregli revežem v bolnišnici. Ko pa se je Štefan zapletel v neko zaroto zoper tedanjo mestno vlado, je Katarina čitala to v njegovi duši in ga je s vspehom odvrnila od nevarnosti.

Bridki dnevi so nastopili za svetnico, ko je v Rimu nastal (l. 1378) razdor med papežem Urbanom VI. in njegovimi kardinali, ki so pozneje celo izvolili protipapeža. Katarina je pisala mnogo pisem nezvestim kardinalom in vladarjem pa tudi papežu Urbanu in ga je v imenu Jezusovem prosila, naj svoj strogi, skoro neznosni značaj nekoliko kroti in omili. Ko se je podala na papeževo prošnjo v Rim posredovat med strankami, jo je zopet spremljal naš Štefan. A on se je kmalu vrnil v Sieno in šele pred Katarinino smrtjo je vnovič dospel v Rim. Pred smrtjo mu je naročila: „Sin božja volja je, da zapustiš popolnoma ta svet in stopiš v kartuzijanski red“, ali pa: „V čednosti sv. pokorščine Ti zapovem v imenu božjem, da na vsak način stopiš v kartuzijanski red, ker za ta red te je Bog poklical in izvolil.“ Štefan ni prej na nobeden red mislil, tudi ne na kartuzijanski, ko pa je slišal to povelje, bi ga ne bila mogla zadržati nobena sila, da ne bi bil vanj stopil. Po svetničini smrti (30. aprila 1380), katere truplo je tudi nosil k pogrebu, se je vrnil v Sieno in je naslednje leto stopil v kartuzijo Pontiniani pri Sieni, star šele 33 let. Raimund Kapuanski, Katarinin spremljevalec, pozneje dominikanski general, je pisal o Štefanu, ko je še ta živel: „Ne spominjam se, da bi bil kdaj slišal ali videl v katerem redu, da je na novo vstopivši tako sijajno napredoval v čednostih. Kmalu potem, ko je napravil obljubo, je postal prior in kot prior se je tako obnašal, da ni ostal nikdar brez priorske časti, postal je tudi vizitator, vsepovsodi na slavnem glasu.“ Že tedaj je imel zamaknjenja in someščani so ga imeli za svetnika. Čez sedem let ga je poslal generalni prior Janez Barijski v Milan, ker je vojvoda Giangaleazzo želel ravno slavnega Štefana kot priorja milanske kartuzije.

V Milanu je bil Štefan ljubljeneec vojvodov in njegov svetovalec, prijatelj pa je bil tudi s škofom novarskim Petrom Philargi, poznejšim papežem Aleksandrom V. (1409—1410). Od občnega zbora poslan je potoval Štefan l. 1390 v Rim izrazit pokorščino papežu Urbanu VI., l. 1392 pa se je podal na zasebni kapitelj v Žičko kartuzijo — in se ni vrnil. Sijaj milanskega dvora je zamenjal s tiho samoto štajerske doline, v deželi, ki je veljala laškim kulturonoscem še kot „barbárska“.

S posebnim pismom se je poslovil od vojvoda, svoje tovariše v Milanu in v novoustanovljeni pavijski kartuziji pa je tolažil, da ne bode ostal dolgo časa v Žiakah. Prisilili so ga, da je prevzel to breme, a si bo prizadeval, da brž združi obe obedienci, ker je potem konec njegove časti.

Na občnem zboru l. 1399 so Urbanovi privrženci potrdili Štefanovo izvolitev. Za ude zasebnega kapitelja, ki bi se naj obhajal, če bi Štefan nagle smrti umrl, so izvolili priorje iz Jurkloštra, Bistre, Montelli in Bologne. Štefan je naznanil smrt svojega posebno ljubljenega prijatelja Raimunda de Vineis iz mesta Capua, generala rimske dominikanske obediencie, velikega učenjaka in pisatelja, nekdanj spovednika in spremljevalca sv. Katarine in posebnega prijatelja papeža Gregorija XI. in Urbana VI. Umrl je na potovanju na Nemško v Norimbergi. V življenjepisu sv. Katarine trdi Štefan o svojem prijatelju, da je sestavil životopis te redovnice pod navdihnenjem sv. Duha in pristavi, da je nalašč izbral ta izraz, ker je poznal tega moža iz dolgoletnega občevarja¹.

Da je Štefan resno želel brž odložiti svojo čast, je pokazal l. 1400, ko se je začel pogajati radi združitve z avignonsko obedienco. Rimski papež mu je dovolil, da se sme shajati z razkolniki (t. j. pristaši avignonskega papeža), sme celo prisostvovati njih službi božji, da sme on in njegovi namestniki razkolnike odvezati od cerkvenih kazni. To je naznanil l. 1401 na občnem zboru, že prej pa je imel od svoje obediencie dovoljenje, da se sme v svrhu združitve generalatu odpovedati. Vendar pa so bila njegova prizadevanja zaman. Razkol je ostal. Veselilo pa je gotovo očete zbrane l. 1400 v naši kartuziji, da so mogli pritrditi razdelitvi gornjenemške pokrajine v dve, gornje- in nižjenemško, ker so se bile kartuzije v zadnjih letih tako razmnožile, da jih nista mogla dva vizitatorja tekom enega leta vseh pregledati.

Posebno si je Štefan prizadeval v naši kartuziji, da bi se Katarina Sienska prištelala svetnicam. Že kot prior v Milanu je napisal več njenih življenjepisov, nekemu kartuzijanu v Rimu pa je velel prevesti v latinščino njena razodetja. Ti knjigi je poslal iz Žičke kartuzije vladarjem rimske obediencie: Henrik IV. (1399—1413), kralju angleškemu, ki ga je za ta spisa prosil, Venčeslu, kralju češkemu (1378—1419), Sigismundu, kralju ogerskemu (1387—1437), in Ladislaju, kralju napolitanskemu, poslal pa ju je tudi škofom in drugim velikašem v Rim, Benedke, Prago, Trevir, Gent in na Prusko. Ladislaj Napolitanski je na to poslal posebno poslanstvo k

¹ Raimund je v dominikanskem redu vedno veljal kot blažen, čeprav ni bil nikdar kot tak od cerkve razglašen.

papežu v Rim, ravno tako tudi avstrijski vojvoda Albrecht IV. (1395—1404) ki je izbral za to nalogo dva kartuzijanska priorja, Petra iz Gaminga in Petra iz Bistre. Štefan jima je izročil mnogo pisem za odlične osebe v Rimu, za kardinala Cosmata Meliorato (pozneje papež Inocencij VII.) in kardinala Angela Corrari (pozneje papež Gregorij XII.), za prelate, za generala dominikancev in dva dominikanska učenjaka (med njimi Tomaža iz Siene) in slednjič za rimskega zastopnika kartuzijanskega reda, o. Rafaela. V Benedkah sta oba odposlanca že srečala generala dominikancev v spremstvu Tomaža iz Siene in sta jima izročila Štefanovi pismi. General je oba priorja opozoril, da dolgoletno raziskavanje za kanonizacijo stane mnogo denarja in je najboljšje, ako se vrnete k vojvodu Albrechtu in mu to razodene. Albrecht je izjavil, da sam prevzame vse stroške. Ker pa je med tem umrl v Rimu o. Rafael, je Štefan poslal kot generalnega prokuratorja in priorja kartuzije sv. Križa v Rim bistriškega priorja Petra, ki je bil žički profes. A predno je obteklo leto dni, je v svoji odlični službi umrl. Papež sam pa je povabil Štefana, naj pride osebno v Rim v zadevi kanonizacije sv. Katarine, ker je njen najodličnejši duhovni sin. Vendar pa Štefan tega ni storil in vsa zadeva je v cerkvenih homatijah radi razkola zaspala.

Iz občnih zborov je omeniti, da se je l. 1402 naznanila smrt vojvoda Giangaleazza Milanskega. Vest je očete tembolj zadela, ker je njegov sin prikrajšal dohodke nove kartuzije pri Paviji, ki je bila šele v pričetkih. L. 1403 pa je Štefan naznanil, da celjski grof Herman II. zida novo kartuzijo v Pletterjah z imenom „Prestol presvete Trojice“. Za grofa so predpisali očetje tridesetdnevnic na čast sv. Duhu, za upravitelja nove kartuzije pa so imenovali Hermana, profesa v Gamingu.

L. 1404 je umrl papež Bonifacij IX. in sledil mu je kartuzijanski zaščitnik Cosmas de Melioratis kot Inocencij VII. (1404—1406). Na občnem zboru l. 1405 so predpisali molitve za preteklo leto v jeseni umrlega mladega vojvoda Albrehta IV. in so izrazili svoje sočutje kartuzijanom v Genovi, ki so mnogo trpeli od pristašev protipapeža, isto so storili naslednje leto napram štirim kartuzijam v bližini obali Tirenskega morja. Za novo kartuzijo, ki jo je l. 1406 na Pomoranskem ustanovil vojvoda Bugslav, ki je radi tega večkrat pisal Štefanu v Žiče, se poslali priorja iz Ljubeka.

Po smrti papeža Inocencija VII. je stopilo pogajanje za združitev zapadne cerkve v nov tir. Koj po svoji izvolitvi je njegov naslednik Gregorij XII. pisal Benediktu XIII. v Avignon, ki je koj, četudi zvito odgovoril. Sklenila sta, da se snideta v Savoni blizu Genove. V žičkem občnem zboru l. 1407 so za trdno upali, da bodeta oba papeža odstopila pred praznikom sv. Mihaela ali vsaj pred Vsemi svetniki, in da bodo potem njuni kardinali skupno izvolili le enega poglavarja za vso cerkev. Zato so naročili Štefanu, naj temu novoizvoljenemu papežu brž priporoči red in ga prosi pomoči, da se združijo tudi kartuzijani. Sklenili so, da bo v Žičah naslednje leto le tedaj občni zbor, ako bi se cerkev ne združila. Ker pa bo l. 1408 prestopno leto, morajo v tem slučaju priti na zbor vsi priorji in rektorji. Skrbijo so delale očetom tudi ogerske kartuzije, kjer so plenili Turki. V okrožnici občnega zbora se priporoča v molitev tudi rajni brat Štefanov, jurist Ivon.

Ker rimski papež ni imel denarja za pot v Savono, je prosil v posebni okrožnici za desetino od vseh cerkev in redov, tudi od takih, ki so bili sicer od nje oproščeni. Štefan mu je že novembra istega leta poslal 23 goldinarjev v Sieno, kjer je tedaj Gregorij XII. bival. Od tukaj je papež začetkom l. 1408 poslal Štefanu posebno bulo in ga je jako ljubeznivo povabil v Sieno, da se na željo prebivalstva bolj naglo vršijo priprave za Katarinino kanonizacijo. A Štefan je moral počakati občnega zbora, ki se je obhajal dne 13. maja. Zbrani očetje so mu priporočali naj se poda k papežu, ki ga tako milostno kliče. Štefan pa vseeno ni šel, mogoče je prej pričakoval cerkvene združitve ko kanonizacije. V prvem slučaju pa je moral biti na svojem mestu kot glava redu. Očetje so glede tega zopet podobno naročili ko prejšnje leto. Štefan naj počaka praznika Marijinega rojstva in, če bo do tedaj unija gotova, se naj poda se poklonit novemu papežu, ako pa ne bo gotova, se naj drugo leto zopet obhaja občni zbor v Žički kartuziji. V mesto Lucca, kjer je tačas prebival Gregorij XII., so poslali posebnega priorja, da bi zastopal pri papežu redovne zadeve in Štefanu natančno poročal o napredkih združitve. V okrožnici koncem zborovih sklepov je Štefan priporočal v molitev tudi svoja dva tekom preteklega leta umrla prijatelja — tržaškega škofa, Simona de Saltarelli, in ravnatelja bolnišnice v Sieni, viteza Matevža. Iz Lucce ni dobival Štefan nič kaj ugodnih novic. Papež Gregorij se ni mogel odločiti, da bi zapustil kopno zemljo, Benedikt XIII. pa je ostal v Porto Venere ob obali. Bila sta le en dan pota narazen, a eden ko drugi se je obotavljal iti bližje k svojemu nasprotniku. Slednjič so kardinali, siti vednega omahovanja, zapustili oba papeža in so se sešli v Livornu, potem v Pisi, kamor so na lastno roko sklicali občni cerkveni zbor za l. 1408. Večina držav je odpovedala pokorščino papežema in je podpirala kardinale. Tudi avstrijski vojvode so to storili in z njimi naši kartuzijani. Pa tudi francoska država (in z njo Večja kartuzija) se je pridružila upornim kardinalom. Tako sta bili obe obediencki kartuzijanov pri isti stranki — in združitev med njima je postala mogoča. Štefan je toraj pisal v Večjo kartuzijo in sklenili so, da bode l. 1409 tam kakor v Žičah isti dan občni zbor in se bodeta obe stranki pokorili v Pisi izvoljenemu papežu. Žički občni zbor pa je tega leta tudi predpisal način, kako se naj doseže zedinjenje. Štefan se naj koj po zboru poda z nekaterimi priorji v Strassburg in naj tja pokliče nekatere priorje dosedanje avignonske obedience. Ko ti pridejo, se naj obhaja privatni zbor in kar Štefan sklene, bo veljalo za vso rimsko stranko. Na zadnjem žičkem zboru sta bila navzoča dva odlična nemška priorja: Kenemadij, Westfalec po rodu, iz Holandije in tedaj znan razlagalec sv. pisma, ter Janez Kessler, prior v Mogunciji.

Kardinali v Pisi so spomladi l. 1409 izvolili za papeža nekdanjega Štefanovega prijatelja Petra Philargi, ki se je imenoval Aleksander V. Štefan je poslal poslanstvo se mu poklonit, potem je odpovedal občni zbor za leto 1410 v Žičah in se je z nekaterimi priorji, med njimi onim iz Jurkloštra, podal v Strassburg. Tja so prišli tudi zastopniki francoskih kartuzij, med njimi Janez de Griffemont, pariški prior. Koncem februarja l. 1410 so imeli tam zasebni zbor. Kartuzijanski red je tedaj kakor znano imel dva gene-

ralna priorja. Rimski obedienci je načeloval Štefan Macone, avignonski pa naslednik Viljema Reinaldi, ki je l. 1390 s pripoznanjem avignonskega papeža povzročil razpor — Bonifacij Ferrer, Španjolec po rodu, brat dominikanca sv. Vincencija Ferrer, zelo priljubljen pri protipapežu Benediktu XIII, katerega je l. 1408 tudi spremljal na njegovem begu na Špansko. Kartuzijski priorji so torej v Strassburgu sklenili, da morata odstopiti oba generala, potem pa bodeta obe stranki po vzgledu pisanskega zbora volili novega. Štefan se je že itak v Žički kartuziji ponudil, da odstopi, v Strassburgu je to izjavo ponovil, a je stavil kot pogoj, da odstopi tudi Bonifacij Ferrer, vrhutega naj za to pot ne volijo novega generala menihi Večje kartuzije, kar je bila sicer njihova predprava, ampak volitev se mora izročiti enakemu številu definitorjev iz obeh obedienc. Ko so v Večji kartuziji odobrili te pogoje, so se napotili v Strassburgu zbrani priorji čez Bazilejo v visoke gore v Večjo kartuzijo. Tje je došel v zadnjem trenutku pred občnim zborom odpovedni list Bonifacija Ferrer iz Španskega, kamor so mu bili pisali. Štefan pa se je osebno v zboru odpovedal, na kar so za generalnega priorja izvolili Janeza de Griffemont. Štefana so na to poslali za priorja v Pontiniani pri Sieni in so ga ob enem imenovali za vizitatorja obeh lombardskih pokrajin, izvolitev njegovega naslednika v Žički kartuziji so prepustili žičkim menihom, pravico ga potrditi so pa dali priorjema v Mauerbachu in v Jurkloštru, od katerih je bil zadnji v Večji kartuziji navzoč. On in Štefan sta občnemu zboru tudi poročala o novi kartuziji v Pletarjah, na kar so jo sprejeli v celoskupni red. Kot papeža so pripoznali Aleksandra V. in so se veselili, da je odstranjen nebratovski razdor, le Štefan je bil žalosten, ker je čutil, da je Aleksander V. že umrl († 3. maja 1409). Bilo se je bati, da edinost med kartuzijani ne bode trajna.

Aleksandru V. je sledil Janez XXIII., nista se pa odpovedala Gregor XII. v Rimu in Benedikt XIII. na Španskem¹. Svet je imel tri papeže! Nesrečni razkol se je šele odstranil na kostniškem zboru, kjer se je Gregor XII. po odposlanstvu odpovedal, Benedikta XIII. so vnovič odstranili in mu je zadnja še pokorna država — Aragonija — odpovedala pokorščino. Da ne bi zopet nastopil v kartuzijanskem redu razdor, so l. 1415 na občnem zboru imenovali nekaj permanentni odsek 8 priorjev iz raznih dežel, med njimi Štefana Macone, ki bi naj pri vsaki novi težkoči obhajali zasebni zbor v Večji kartuziji. Vsaka nevarnost je šele prešla, ko so v Kostnici po smrti Gregorja XII. izvolili Martina V. za papeža.

Nas še zanima osoda Štefanova. Vrnil se je v kartuzijo, v kateri je bil novic in prvokrat prior. A ni ostal dolgo v rojstnem mestu, ki se ga je tako radovalo. Kartuzijanom v Paviji se je godilo slabo. Giangaleazzo je novo naselbino sicer nečuvno bogato obdaroval, a njegov sin Gian Maria ni oporoke izpolnil, da, odtegnil je menihom posestva, ki so jih že imeli.

¹ Tudi Bonifacij Ferrer je na povelje Benedikta XIII. preklical svojo odpoved in je vladal do svoje smrti (1417) španske kartuzije. Njegov naslednik Viljem de Mota se je l. 1419 brez pogajanj podvrget in je bil za to po smrti (1420) Janeza Griffomonte izvoljen za generalnega priorja vsega reda. Kake homatije je povzročil razdor na papeškem prestolu v redovih, škofijah in državah!

Skoro bi bili morali zapustiti novo naselbino. Zato so prosili generalnega priorja, naj jim pošlje kot priorja Štefana, ki je imel velik ugled pri milanski knežji rodovini. Štefan je spomladi l. 1412 nastopil to službo. Slučajno se je v Milanu izvršil velik prevrat. Gian Marijo so na prelazu sv. Gotharda umorili (Štefan je vso tisto noč prebedel v molitvi nekaj hudega slu-teč in je zbral drugo jutro menihe okoli sebe, da bi javno molili) in sledil mu je mlajši brat Filip, ki je povrnil kartuzijanom ugrabljena posestva ter dodal še novih. Navzlic visoki starosti se je Štefan še vsako leto podal na občni zbor v Večjo kartuzijo, tako l. 1414, 1415, morda tudi 1418 in 1421. Tedaj so ga pa odvezali priorske časti, tako da je mogel zadnja tri leta posvetiti pripravi na smrt. Njegov življenjepisec nam popisuje razne njegove čednosti — bedenje in molitev po noči, goreče obnašanje v cerkvi, strogost v postu in ubožnosti, ljubezen do Marijinega čiščenja in do Katarine Sienske. Trdil je, da je največ dobrot, kar jih je prejel od ljudi, dobil od nje, zakaj pod njenim vplivom je slekel starega človeka in oblekel novega. „Ona ga je varovala marsikaterih nevarnostij, ko je bil general v Nemčiji.“ Kadar je o njej govoril, je bil čisto prevzet gorečnosti in pobožnosti. Star 77 let je umrl dne 6. avg. l. 1424. Napadla ga je vročica in dal se je sprevideti s sv. zakramenti. Ko so se zbrali očetje okoli njega, jih je opominjal k stanovitnosti in ljubezni do reda. Potem je prosil za relikvije, katere je imel vedno v sobi od sv. Katarine in drugih svetnikov. Z imeni Device Marije in sv. Katarine na ustnih je izdihnil. Pokopali so ga na splošnem pokopališču pavijske kartuzije in so ga odsihdob imeli za svojega zaščitnika v nebesih. V Sieni so ga pa z drugimi, v domačem mestu rojenimi svetniki in blaženci častili še v XVII. stol. Njegovo podobo so dali naslikati znotraj in zunaj mestnega obzidja in na več mestih napraviti častne napise. Pod naslovom „blaženega“ je izdal l. 1626 Jernej Sienski njegovo življenje, pod tem naslovom so ga sprejeli tudi bolandisti v svojo zbirko.

5. Pozni cvet in propad (1410—1564).

V dobi, ko je bilo v naši kartuziji središče rimske obediencie, se je gotovo lepo razvijalo v njej versko življenje. Pa tudi na zunaj se je to poznalo, ker so se stavbe obnovile, gmotne razmere pa okrepile. Pod naslednjimi priorji se je samostan ravnotako ugodno razcvetal, priraščale so nove ustanove (do l. 1457), stavila se nova poslopja in kapele (do l. 1469), prezidal se je velik del kartuzije, s slovenskimi kartuzijami pa se je sklenila duhovna zveza.

Štefanu za naslednika so izvolili menihi vikarija v Mauerbachu, ki se je tudi imenoval Štefan in je bil istotako iz Siene doma. Da bi ga ne nadlegovali sorodniki z obiski, je daleč od rojstnega mesta stopil kot novinec v mauerbaško kartuzijo. Njegovo izvolitev sta potrdila priorja Hugon v Mauerbachu in Janez v Jurkloštru. Ker pa je bil že star, so mu čez tri leta dovolili odstopiti. Sledil mu je (1414) oče Konrad, kateremu je dovolil občni zbor sprejeti toliko menihov, kolikor je celic ob večjem dvorišču, v zasebnem pismu pa je generalni prior raztegnil to dovoljenje na 20 menihov, ako ima

samostan dovolj dohodkov, da jih prehrani. Ko sta l. 1415 prišla na praznik sv. Janeza Krstnika v Žiče priorja Andrej iz Jurkloštra in Jakob iz Bistre, je Konrad z njima in njih hišama sklenil duhovno zvezo. Važno za kartuzijane je tudi bilo, da je cesar Sigismund l. 1436 Celjske grofe povzdignil v kneze nemškega cesarstva. Avstrijski vojvoda Friderik IV. se je sicer branil jih pripoznati, l. 1443 pa je sklenil z njimi premirje in medsebojno dedno pogodbo. Žička kartuzija, ki je imela prej avstrijskega vojvodo kot svojega zaščitnika, je postala podložna celjskemu knezu. Knez Friderik Celjski je raditega Žički kartuziji potrdil nižje sodstvo, kakor ga je samostan že od nekdaj izvrševal vsled vojvodove podelitve. Rešil je kartuzijo tudi gornine, prior pa je zato zanj določil večno obletnico. Friderik je zato veljal kot poseben dobrotnik, ki je samostan „pomnožil“ (ADAUXIT). A celjska kneževina je bila le kratka prikažen, zakaj Friderik je umrl l. 1454, njegov sin Ulrik II. in zadnji Celjan pa l. 1456. Kartuzija je zopet prišla pod avstrijske vojvode in cesar Friderik ji je že naslednje leto (1457) potrdil oprost od gornine. V tej dobi je dosegla naša hiša glede stavb in posestev neko mejo. Trud kartuzijanov obstoji odsihdob v tem, da bi ohranili to, kar imajo. Ker ni napredka, se pokaže neka otrplost in onemoglost, o pravem razpadu se pa ne da govoriti, čeprav se je čez približno sto let (1564) prekinilo redovno življenje. Primerno bo torej, ako se ozremo, koliko se je bilo kartuzijansko življenje pri nas izpremenilo v teku srednjega veka.

Že na zunaj se ni videla več samo idilična cerkev v gorskem zakotju, obdana od vasi tihih meniških hiš, ampak trdnjava z obzidjem in s stolpi, z mostom čez potok, ki se je dal odpirati in zapirati, z graščinskim poslopjem, na videz sedežem mogočnega plemenitnika in bogataša, ki ima mnogo zemlje v lasti in mnogo podložnih... Ta bogataš pa je bil samostan in ravno zato šlaboten. Splošne politične in javne razmere so se bile v zadnjih stoletjih zelo izpremenile. Prej gosposdujoč duhovski in redovni stan se je umaknil v ozadje, njegovo mesto so zavzeli plemiči in meščani. Politika se je vodila brez duhovščine ali tudi zoper njo. V naobrazbi je duhovščina zaostala. Prej je prekosila lajike, sedaj jih mnogokrat še dosegala ni. Število duhovnikov in redovnikov se je bilo zelo razmnožilo, njihov ugled pa je padel. Glede gospodarstva je napredoval nižji, kmetski stan in si je s časom priboril precejšnjo prostost ter je pri svoji „stari pravdi“ živel zadovoljno, dostikrat tudi razsipno. Veleposestva, tudi samostanska pa so propadala. Vse to velja tudi o naši kartuziji. V javnem življenju, kakor prej nekateri odlični priorji, ne nastopa nobeden več. Pisatelj, katerih izdelki so očarali sodobnike, ni več, kdor kaj piše, le prepisuje. Ko se je ustanovil red, je bilo prepisovanje blagonosno delo, ker so se edino s tem množile dobre in potrebne knjige, odkar pa se je izumila okoli leta 1450 tiskarska umetnost, je bilo pisanje knjig času neprimeren opravek. Duh časa so umeli n. pr. kartuzijani v Parmi, ki so že l. 1477 imeli tiskarno. V naši kartuziji pa so čelo opustili pisanje. Menih Matevž, ki je še l. 1520 prepisaval reke sv. očetov, se je lotil dela vsled starih pravil in da se izogne lenobi. Po l. 1456 prenehajo nove ustanove, iz česar sledi, da nima kartuzija več privlačne sile, pa tudi verniki ne več smisla za duhovne dobrine. Ako pomislimo, da so samostanska posestva

večkrat opustošili Turki, da so nekatere vasi zasedli Uskoki¹, ki niso dajali samostanu davščine, da so slednjič bratje sami zastavili posestva in dohodke, da bi mogli dobiti denarja za redne in izredne davke zoper Turke, potem se iz vsega tega tudi vidi gospodarsko nazadovanje. Edina sreča je bila, da je naša kartuzija stala pod zaščito katoliških avstrijskih vojvod, zakaj zasebni advokati in patroni so grabili z obema rokama cerkvena posestva, posebno odkar jim je Martin Luter priporočil ubogo cerkev. Pa ne samo redovniški ugled in premoženje je trpelo, ampak tudi redovno življenje.

Piše se, da kartuzijanski red ni bil nikdar potreben reforme. S tem pa ni rečeno, da je niso bile potrebne nekatere kartuzije in vrhutege, da se strogost v redu ni tekom časa z ozirom na sodobno kulturo omilila. Kartuzijani so vendar sprejemali v svoj red mladeniče in može, ki so bivali prej v svetu in niso z vstopom v red celo slekli starega človeka. V XII. stol. pa so živeli ljudje veliko bolj priprosto in skromno kakor pa v XV. stol., ki je ljubilo dolge pojedine in obilno pijačo. Tudi oblačili so se pozneje lepše in bogatejše, saj je „prosveta“ napredovala. V tem je bilo treba v redu času primerne popustljivosti, ki bi ne mogla škodovati, ako se je z njo družila notranja askeza (zatajevanje). A žalida so bili tudi v tem otroci materialističnega in skoro skeptičnega XV. stol. mnogo na slabšem proti sodobnikom najvišjega verskega poleta za časa križarskih vojsk. Občni verski polet jih mnogo povzdigne do svetniških čednosti, občna propast jih še mnogo več potegne seboj v pogubo.

V XV. stol. so začeli kartuzijani nositi srajce pod talarjem. Opustili so kuhanje po celicah, ampak kuhar je pripravil jedi za vse in jih je potem razdelil po celicah, ako ni bil skupen obed. Radi večjih dohodkov so bili primorani sprejemati razne ustanove za obletnice; z obletnicami in mnogimi iznova uvedenimi prazniki so se razmnožili skupni in boljši obedi². Že prej se je uvel skupni sprehod. Bratje so smeli iti tako daleč, kakor so segale v ustanovnem pismu opisane in od papeža potrjene kartuzijine meje, menihi pa le v bližini samostana in sicer v okolišu, ki je bil s količki v tleh zaznamovan. V cerkvi so se videle slike, mašni plašči so bili z biseri posejani, kelihi srebrni in pozlačeni, kar je sicer vse lepo in za službo božjo primerno, a ni odgovarjalo od prvih pravil zahtevani revščini. Prej so menihi spali prvi del noči, drugo polovico pa so bedeli, sedaj pa spiyo celo noč, a pretrgajo nočno spanje, da opravijo polunočnice. Ko so prišli kartuzijani v naše kraje, so imele naselbine več konverzov ko menihov. Konverzi so bili tudi v vseh rokodelstvih izvežbani in so najbrž sami stavili cerkev in samostanska poslopja. Sedaj pa najemajo tuje delavce za poljedelstvo in stavbe. O tem govorijo še kamni, ki nam kažejo znake teh posvetnih kamnosekov. Sploh se je institut konverzov preživel ne samo pri kartuzijanih, ampak tudi pri drugih meniških redovih. Izkraja je bilo mnogo konverzov, ki so imeli svoje celice v Spodnjem samostanu, sedaj pa jih je pičlo število, ki stanujejo skupaj v Gornji hiši. Tam je tudi središče uprave in torej vir nemira. Tukaj

¹ MhVSt, XXXI, 29.

² Napravljanje novih ribnikov tudi kaže, da so rabili več rib ko prej.

stanuje tudi orožni mojster in njegov pomočnik in razni posli. Po številu presega konverze menihi, ki so pa sedaj vsi mašniki in mašujejo vsak dan. Skupna in zasebna sv. maša stopi v ospredje nasproti zasebnemu premišljevanju. Kartuzijanski red, ki nas je v prvotni obliki spominjal na orientalske laure, se je tekom časa približal zapadnim benediktinskim samostanom, ni pa imel ne vzgoje, ne dušeskrbja. Vse izpreminjave pa, ki smo jih navedli, so deloma zunanosti, deloma malenkosti, ki samo kažejo, da je red šel s časovim duhom. Može, ki so resno smatrali svoj poklic, so ga ravnotako lahko vršili. Omeniti pa moramo še druge okoliščine, ki so povzročile propad verskega življenja.

Škodljivo za hišni red je bilo vedno menjavanje priorjev. To velja za beraške redove, ki nimajo premoženja in jim ni treba čuvati lastnine in tradicionalnih pravic. Drugače pa je pri meniških redovih, ki imajo velika posestva, od katerih živijo. Pri njih mora stati na čelu posameznih hiš mož, ki pozna gospodarske razmere, ima ugled in oblast ter pri sosedih veljavno besedo. V Žički kartuziji je bilo v XIV. in XV. stol. približno po 14 priorjev, za prvi dve tretjini XVI. stol. (do l. 1564) pa jih naštejemo kar 22 in v Jurkloštru jih je bilo v istem času 18, v nekaterih letih (1530—1541) vsako leto drugi. Nekateri priorji so bili na čelu mnogim kartuzijam, Hismido n. pr. na šest različnih krajih, Bernard v osmih. V naslednjem naštejemo priorje XV. in XVI. stol. s hišami, v katerih so delovali kot priorji ali pa tudi kot vikariji.

Štefan I. Macone: Siena, Milan, Žiče (1398—1410), Pavia. Štefan II.: Mauerbach, Žiče (1410—1413). Bernard: Schnaltz, Žiče (1424—1429). Bil zaporedoma v osmih hišah in navzoč na kostniškem cerkvenem zboru. Andrej iz Frankovskega: Žiče (1429—1439) in Pletarje († 1456). Krištof Hypfel: Tarkany na Ogerskem, Žiče (1439—1443) in Gaming († 1451). Marko: Brno, Žiče (1443—1447), Lignica v Šleziji († 1454). Jernej: Žiče (1447—1456) in Buxheim pri Memmingenu (blizu Bodenskega jezera, † 1470). Nikolaj: Žiče (1446—1470), Mauerbach, Lettensdorf na severnem Ogerskem in Bistra (1491—1498). Henrik de Eckenfeld (na Bavarskem blizu Inna): Gaming, Olomuc, Praga, Yttingen (v Švici, kanton Aargau), Žiče (1470—1474) in Gaming (1481). Krištof Stekel de Tegernsee (na Bavarskem): profesor v Gamingu, Žiče (1474—1477 †). Gašpar: Žiče (1477—1480). Mihael: Žiče (1480—1489). Tomaž: Žiče (1489). Matija Maselhart: Žiče (1490? † 19. maja 1497). Sikst: Žiče (1491—1498) in Mauerbach, vizitator († 1512). Matej: Žiče (1498—1510), Gaming in Mauerbach, vizitator († 1520). Viljem: Žiče (1510—1514 † 1523). Mihael: Mauerbach, Žiče (1510—1520) in Mauerbach († 1522). Filip (1521). Hipolit: Žiče (1521) in Jurklošter († 1539). Baltažar: Jurklošter, Žiče (1522—1526), Bistra, Žiče († 1533). Peter: Gaming, Žiče (1527). Bruno: Žiče (1527 do 1530) in Bistra († 1538). Andrej: Žiče (1530—1531). Matej Gurgar: Jurklošter in Žiče (1531—1540). Blaž: Žiče (1540—1543). Baltažar: Pletarje in Žiče (1543—1546). Virgilij: Žiče (1547). Jakob: Žiče (1547—1549). Nikolaj IV.: Žiče (1549). Avguštin: Žiče (1549). Volfgang: Žiče (1549—1550). Andrej: Žiče (1551—1552). Albert: Bistra, Žiče (1553—1555). Herman de Ursinis baron Stummich: Žiče (1555—1561). Andrej Vajnodič: Žiče (1561—1563) in Bistra († 1581). Hugo: Žiče (1464—1469).

Kako veliko škodo so Turki kartuziji prizadajali, ne moremo reči. Najhujša je gotovo ta bila, da so morali iz svojega samostana napraviti trdnjavo in nastaviti lajike za njeno obrambo. K temu se je pridružilo opustošenje posestev, včasih tudi same redovne hiše. Mogoče so jo obiskali Turki že leta 1473, ko so se gostili v župnišču v Konjicah, znano nam pa je, da so bili v

kartuziji mesca oktobra l. 1494, ko so odvedli seboj priorja in dva redovnika, l. 1529 pa so umorili priorja Andreja. Domač vir poroča, da so ga Turki dne 1. marca 1531 v domačiji na kosce razsekali. V zapisniku Večje kartuzije iz leta 1530 se pa čita, da je v preteklem letu (1529) se podal na pot k občnemu zboru, a je prišel v roke Turkom, ki so tedaj pustošili pred Dunajem. Ker ni hotel sv. vere zatajiti, je bil mučen in red ga je zato vpisal med mučenike. S pestmi in kamni so ga bili v obraz, da mu je kri curkoma tekla iz nosa in ust, potegnili so mu kožo v obliki venca raz glavo in slednjič so ga prebodli s helebardo. Isto leto so Turki mučili tudi več klerikov in konverzov Žičke kartuzije¹. Tako se je krčilo število redovnikov, novi pa niso več vstopali. V Jurkloštru je bilo n. pr. še do l. 1506 14 menihov in 6 konverzov, a potem je začel samostan v gmotnem in moralnem oziru propadati. Ker ni bilo domačinov, je občni zbor v Večji kartuziji tistim kartuzijanom, ki bi se dali v Jurklošter ali v Pletarje predstaviti, obljubil posebnih duhovnih milosti². Ko je potem Luter začel menihe pozivati, naj po njegovem vzgledu slečejo kute in zapustijo samostane, so se kartuzije še bolj praznile. Žički prior Peter, prej vikar v Mauerbachu³, je potegnil že l. 1526 v daljni svet. Prior Blaž je slabo gospodaril, še hujše pa prior Stummel, tako da so ga morali odstaviti in zapreti. Nekateri so tudi posnemali Lutra in so se oženili. Nadvojvoda Karol toži l. 1564⁴, da so menihi v obeh štajerskih kartuzijah ali tujci, Lahji in Francozi, ki so ubijalci, ali pa domačini, ki so oženjeni⁵. Vendar pa se je tudi v tako zanemarjenem

¹ Reichenlechner, l. c. p. 213.

² Le Couteux, l. c. III, 336. Za takega, ki tja gre in tam ostane, mora vsak duhovnik v provinciji opraviti eno sv. mašo de Beata Maria.

³ Skoro prej so odpadli nekateri v kartuziji Mauerbach. Klein, l. c. IV, 51.

⁴ Spoznal je morda razmere vsled vizitacije štajerskih samostanov leta 1561. Klein, l. c. IV, 156.

⁵ V konceptu z dne 8. novembra 1564 v dr. a. se čita: *Quia non sine magno animi nostri (i. e. archiducis Caroli) dolore percepimus duo monasteria nempe (Seiz et Geirach) ordinis Carthusianorum in provincia nostra Stiriae tam in spiritualibus quam in temporalibus omnino interire et non modo exteros fratres, a quibus eorundem monasteriorum reformatio expectabatur brevi tempore homicidiorum ac aliorum abominandorum criminum reos deprehensos esse, sed Germanos quoque fratres ibidem habitantes non modo vitam traducere enormem sed se uxoratos fateri minime dubitasse ac praenarratas ob causas temporalia bona distrahi, dissipari et ad manus profanas hac ratione devenire et abalienari facile posse . . .* Ravnotam (D. a.) je podoben tekst z datumom 5. jun. 1584, ko se je menda dotični dekret vnovič rabil in primerjal radi postopanja proti Delfinu, ki ni ustanovil semenišča, kakor je zahteval 1564 od njega nadvojvoda. Ravnotam se čita v listu na rimskega kardinala Morone (15. jun. 1566), da sta obe kartuziji že dolgo časa (multis iam temporibus) v lasti tujih menihov „a fratribus quibusdam Gallis et Italis, pessimi exempli ac scandalosissimae vitae . . .“ V listini z dne 8. nov. 1564 (Stepischnegg str. 73) se čita: *Duo monasteria . . . „ob dissolutam morum licentiam aliisque facinora tam exteriorum quam apostatarum et fugitivarum personarum, quae inibi diu degerunt in temporalibus aequae ac spiritualibus interire“*. To je torej zgodovinska resnica. Ni vesela, ni izpodbudna, a tako je bilo in vesten zgodovinar slika svetlobo in tempo, čednosti in pregrehe. Zamolči ali pobija le to, kar ni res. Prazne pa so ljudske čenče (str. 204). Ljudje ne vedo po imenu ne ene zgodovinske osebe izmed toliko odličnih in včasih slavnih, včasih slabih priorjev in menihov, ne vedo niti enega zgodo-

in propadlem samostanu še našel marsikak plemenit značaj. Odpadlemu priorju Petru je sledil poznejši mučenik Andrej in za njim pobožni Matej Gurgar, ki je iz svete pokorščine še v XVI. knjige prepisaval, slednjič je bil naslednik zapravljevalca Stummela laški prior Hugon, ki je še l. 1569, ko so se že bili razšli vsi drugi kartuzijani, vstajal zvesto o polunoči in je opravljal duhovne ure, kakor če bi bil navzoč ves konvent. Iz Žičke kartuzije je poslal občni zbor še l. 1561 dva meniha (Jurija in Tomaža) v odlični službi vikarijev v samostana Jurkloster in Pletarje. Vzrok prenehanja kartuzijanskega življenja ni bila toliko notranja onemoglost in popačenost, kakor pa posvetna oblast, ki je obe štajerski kartuziji izročila leta 1564 iz dobrega namena slabemu administratorju. S tem se konča ravno 490 let srednjeveške zgodovine naše kartuzije. Kakor se pri posameznem organskem bitju kaže cvet, višek in propad, tako tudi družabni organizmi sledijo zakonu razvoja. Naša kartuzija nam to očitno kaže. Vprašanje je le, koliko je manjša zasluga onih, ki so se odlikovali v odličnih dobah, in koliko je manjša odgovornost onih, ki so propadali v dobi propada.

Sklepčno še omenimo gostoljubnost Žičke kartuzije. Izmed škofov so se oglasili v njej, vkolikor imamo poročil, Gotfried oglejski in Popon (1190), kardinal Filip (1383, glej str. 225), Eberhard, naslovni škof teseliški (23. jun. 1421), Janez, škof krški (1452), Janez Jeronim de Queviada, naslovni škof demetrijski (1485), Boštjan Nasimbeni, škof konaveljski (4. jun. 1501) in Mihael, škof tržaški (1515). Priorja Jerneja je neki obiskal ok. l. 1452 ali 1455 sv. Janez Kapistran. Razne plemiče je pogostila kartuzija l. 1202 in 1206 (zgoraj str. 168 op. 5), 1206 tudi Leopolda, sina avstrijskega vojvoda Leopolda, l. 1257 pa so se zbrali tukaj Leopold, arhidiakon savinski in župnik laški, potem Rupert, arhidiakon Spodnje marke, Ortolf, prošt gosposvetski in obenem župnik ptujski, župnik mariborski in in komtur velikonedeljski, da bi razsodili, komu spada cerkev sv. Lovrenca (dandanes trg sv. Lovrenca nad Mariborom), ki sta si jo lastila opat sv. Pavla na Koroškem in pa arhidiakon savinski¹. O velikih shodih, ki so se obhajali v kartuziji v dobi razkola, smo pa že poročali.

6. Začasno prenehanje redovnega življenja (1564—1595).

Pregled

gospodarjev	in	oskrbnikov kartuzije:
I. 1564 nov. 8. — 1579 dec. 1. Škof, pozneje kardinal Caharija Delfin.	1564 (?) — 1568	Valentin Nogkher. Ok. avg. 1568 — ok. maja 1570 Vincencij Damianis.
	1570—1579	Otolin pl. Scazuola.
II. 1579 dec. 1. — 1589 feb. 9. Kartuzijani.	1579—82	Prokurator Primož Jobst.
	1582—1586	Rektor Janez Avstrališ.
	1586—1588	Rektor Janez Timpont.
	1589	Administrator Primož Jobst.

vinskega dogodka. Ljudski spomin sega pri manj važnih stvareh nazaj le za dva ali tri rodove, kar pa presega to dobo, je predmet domišljije.

¹ Zahn, UB, III, 330.

III. 1589 feb. 9. — 1589 junij 5. Dežela.

Daniel Kupič.

IV. 1589 junij 5. — 1591 junij 1. Runski
opat Jurij Freiseysen.

Fr. Gregor Hortulanus in Urban Treuer.

V. 1591 junij 1. — 1593 julij 1. Jezuitski
kolegij v Gradcu.

Nikolaj Koprivec D. Jez.

VI. 1593 julij 1. — 1595 julij 1. Kartuzijani.

Avguštin Brenzius.

Konec nezdravim razmeram v Žički kartuziji je napravil nadvojvoda Karol. L. 1564, dne 31. avg., je naročil kartuzijanskemu priorju v Mauerbachu, ki je bil obenem vizitator, naj se poda v Žiče in Jurklošter ter naj prestavi vse pohujšljivo živeče tuje menihe v druge samostane ali pa jih pošlje v tiste hiše, odkoder so prišli, v bodoče pa se ne sme sprejeti v samostan nobeden inozemec in nobeden odpadnik; tudi naj skrbi, da ne trpi škode nepremično in premično premoženje. Pri tem pa se naj ravna po navsvetih papeškega poslanika škofa Caharija Delfina¹. Ko je vizitator kmalu potem poročal nadvojvodu o izvršenem naročilu, je Karol odobril duhovno obnovenje (reformacijo) obeh kartuzij, a želel je še, da se tudi jurkloštarski prior Nikolaj, ki ni znal ne nemški ne slovenski in še ni ničesar storil za samostan, pošlje nazaj v hišo, v kateri je položil obljube². Karol je tudi pisal redovnemu generalu v Večjo kartuzijo in je poročal, kaj je storil za reformacijo obeh štajerskih samostanov, ter je izrazil malo ostro željo, naj bi v bodoče general ne skrbel tako slabo za kartuzije, kakor se je to zgodilo na Štajerskem³.

Čez mesec dni je nadvojvoda Karol odvzel menihom pravico razpolagati s samostanskim premoženjem in je za upravitelja imenoval nuncija Delfina⁴. On naj skrbi za duhovno življenje in za gospodarstvo. V kartuzijah naj živijo Nemci (t. j. ne inozemci) lepega vedenja, ohranijo se naj kartuzijanska pravila, ustanovi se naj brez odlaganja višja šola ali semenišče za mladeniče, ki želijo po kartuzijanskih pravilih živeti, vse potrebe pa naj pokrije nuncij iz dohodkov. Glede gospodarstva naj ohrani vsa posestva, ki so še v lasti kartuzijanov, odtujena pa in zastavljena naj prej ko mogoče zopet pridobi⁵. Spodobno listino je Karol pozval podložnike obeh kartuzij, da izkažejo nunciju in njegovim namestnikom pokorščino, svoje glavarje in sodnike pa, da ga v vsem podpirajo in mu pomagajo⁶.

¹ R. a. (Kratice : D. a. = Državni arhiv na Dunaju, R. a. = Runski arhiv in S. a. = Specialni žički arhiv v deželnem arhivu v Gradcu).

² 1564. okt. 10. R. a. Ali je Nikolaj res moral zapustiti Jurklošter, ni gotovo. Še za l. 1568 ga je občni zbor v Večji kartuziji imenoval za priorja v Jurkloštru. (Pusch, I, 168), gotovo pa ni bilo nobenega meniha več tam 1569, mesca junija (Prim. Orožen, IV-2, 315).

³ Stepischnegg, I. c. 72. Nadvojvoda ni nikakor mislil kartuzije odpraviti, ampak njene pravice je l. 1565 celo potrdil (BKstGQ II, 21).

⁴ Caharija Delfin je bil ko jegulja gladek diplomat, ki je pred vsem zasledoval svojo osebno korist. Da bi dosegel kardinalski klobuk, ga ni bilo sram prodati najtajnejša, edino za sv. Očeta namenjena poročila Kozimatu I., nadvojvodu Florentinskemu. Steinherz, Nuntiaturberichte aus Deutschland, 1560—1572. Wien 1905.

⁵ 1564, nov. 8. D. a.

⁶ 1564, nov. 8. Stepischnegg, p. 73.

Posestva in premoženje, ki se je izročilo škofu Delfinu, je bilo treba popisati. Nadvojvoda je zato velel Petru Seebach, škofu v Ljubljani, Jerneju pl. Grudeneck, opatu v Runi, in Eberhardu pl. Gallenberg, oskrbniku celjskega glavarstva, naj se podajo v Žičko kartuzijo in sestavijo inventar vseh nepremičnin in premičnin in eden izvod naj pošljejo njemu, drugega pa Delfinu¹. Ker je bil ljubljanski škof bolehen, je prosil, da se stvar odloži na mesec januar, opat runski pa, da se njega sploh ne jemlje v poštev ali pa, da se vsa zadeva odloži za par mesecev; vendar pa sta škof Seebach in glavar Gallenberg se sešla že mesca decembra 1564 v Žički kartuziji in sta popisala vse premoženje².

O vsi zadevi je poročal nadvojvoda v Rim kardinalu Morone in pa svojemu poslaniku. Morone je bil izmed najodličnejših članov sv. kolegija, v l. 1563—1564 je predsedoval na Tridentinskem cerkvenem zboru, bil je tudi dober poznavalec nemških razmer, ker je bil v l. 1536—1542 poslanec na dvoru kralja Ferdinanda. Ker se je neki francoski menih (prior Nikolaj?), kateremu se je odvzela skrb za Jurkloster, pritožil pri papežu, je Karol prosil kardinala, naj tej tožbi ne veruje in naj v tem smislu pouči tudi sv. Očeta. Saj on hoče edino ohraniti samostan in službo božjo. Svojemu poslaniku pa je velel, naj se potruzi, da papež potrdi imenovanje Delfina kot administratorja³.

Oskrbnik, ki ga je Delfin nastavil v naši kartuziji, ni našel vsepovsodi priznanja. Konjiški in laški graščak Janez Krstnik Valvasor mu je kratil pravico do ribištva v Dravini, podložniki so se branili plačevati desetino, oskrbnik v Aussee ni hotel dajati 81 vozov soli; slednjič je Valvasor hotel veljati kot zaščitnik obeh kartuzij in je zato zahteval regalijski davek, ker mu ga pa niso plačali, si je vzel vole od podložnikov. Vlada je vse to Valvasorju prepovedala⁴.

Čez nekaj let pa je jel nadvojvoda dobivati slaba poročila o upravi kardinala Delfina. Zato je l. 1569 imenoval najprej župnika Polydora de Montagnana, potem celjskega oskrbnika Eberharda Gallenberga in višjega davkarja na Vranskem Blaža Tschadingerja, da raziščejo v Žički kartuziji, kaj je na tej govorici⁵. Ker pa ti niso šli, je pooblastil poleg Gallenberga in Tschadingerja še mariborskega župnika Jurija Sichel in lastnika Framskega gradu Matija Pirscher. Razven Gallenberga, ki je radi bolezni ostal doma, so se ostali trije zbrali 1569, dne 23. junija, v kartuziji in so vse pregledali. Dne 1. julija je že Sichel poročal nadvojvodu. Pri tej priliki sestavljen zapisnik obsega osem točk.

1. Služba božja. Bivši prior g. Hugon opravlja sam za svojo osebo jako marljivo službo božjo in sicer po dnevu in po noči po kartuzijanskem običaju. Vendar pa je prosil kapitelj Večje kartuzije, da bi ga od tod drugam prestavili, ker tukaj ne more živeti po pravilih svojega reda. Potem je približno skozi eno leto tukaj bival in ma-

¹ 1564, nov. 13. R. a.

² Datum njunega obiska je razviden iz komisije l. 1569. Od nju sestavljen urbar se nahaja v D. a. (Glej pozneje v poglavju o gospodarstvu).

³ Obe pismi z dne 15. jun. 1565. D. a.

⁴ D. a.

⁵ 1569, febr. 2. D. a.

ševal laški posvetni duhovnik Gabriel, ki je sedaj šel v Rim, a se bo vrnil. Pred njim sta bila dva druga, en kartuzijan in en posvetni duhovnik. Vsak teden pride tudi enkrat maševat v cerkev, Špital imenovano, župnik iz Črešnjic, da bi mu zato odpustili gornino dveh veder, ki jo mora samostanu dajati od dveh vinogradov. Tudi sedanji oskrbnik Vincencij Damianis, ki se je pred dvema mesecema vrnil od kardinala, je duhovnik in mašuje tupatam enkrat v mescu. Vendar se služba božja slabейše ko prej opravlja. Bližnji sosedji se pritožujejo, da ne slišijo nikdar nobene pridige. Tudi ni kardinal ustanovil šole, kakor je obljubil pri svojem imenovanju, da bi mogli pošiljati svoje otroke semkaj k pouku in vzgoji.

II. Poslopja. Cerkev je v dobrem stanu, pač pa je samostan na mnogih mestih potreben popravila, pred vsem okrožno obzidje z lesenimi obrambnimi hodniki na vrhu, ki so za kardinala čisto razpadli. Podložniki se pritožujejo, ker se ne popravljajo vsako leto, ker bodo potem morali čez svojo moč naenkrat vse storiti.

III. Posestva. Ko je kardinal prevzel gospodarstvo, je bilo v pristavi (sedanjem Škedenju) lepo število razne živine in volov. Ko so pa l. 1568 hoteli samostan celo opustiti, je dal kardinal skoro vse prodati, da ni več četrtega dela živine tam. Po gozdih in travnikih delajo veliko škodo tuji kmetje, ker ni nobenega gozdarja pa tudi ne slovenščine zmožnega oskrbnika, ampak sedaj pride eden in kmalu potem drugi. Vinogradi se ne obdelujejo vestno, ribniki ležijo zapuščeni, žički dvorec v Mariboru razpada, kakor so tudi tamošnji vinogradi zanemarjeni.

IV. Ali se je kaj zapravilo? Od posestev ni za kardinala nič prišlo v izgubo. Od cerkvenih oblačil so komisarji videli lepo mašno opravo in veliko kosov, od katerih so bili nekateri z biseri in dragimi kamni okrašeni, a biserov in kamnov ni bilo več na njih. Ko so zahtevali inventar iz l. 1564, da se prepričajo, ali je še vse tukaj, ni oskrbnik nič vedel o njem. Vendar pa se ni nobeden izmed starih služabnikov spominjal, da bi se bilo od cerkvenih oblačil kaj porabilo. Od cerkvene posode so našli pet srebrnih in pozlačenih kelihov in enega bakrenega ter pozlačenega, potem dva srebrna vrčka za vino in vodo, srebrno kadilnico, srebrno in pozlačeno škatljo za Najsvetejše in srebrno puščico za sv. olje. Martin Stainer, sedaj v Slivnici stanujoč, ki je bil izkrajca, ko je prevzel Delfin gospodarstvo, tukaj kot pisar in sluga, ter Valentin Nogkher, ki je tudi kmalu izkrajca postal tu oskrbnik, sta pravila, da se je nahajala v samostanu železna skrinjica s srebrnimi pozlačenimi čašami, žlicami, zlatimi prstani in cekini. Na Delfinovo zahtevo sta jo nesla na Dunaj njegov kaplan Felix ter Krištof Prunner, sedaj oskrbnik v Jurkloštru. Stainer je to orodje deloma še videl pri kardinalu, deloma pa ga je ta dal prekovati v tolarje. Ravnotako se je kardinalu izročila lepa zaloga namiznih prtov, posteljnih rjuh in raznih vrst platna, a sedaj ni ničesar več tukaj, ker so vse raztrgali in raznesli, tako da so se morale od drugod izposoditi rjuhe za komisarje. (Opomnimo pa, da sta Stainer in Nogkher pretiravala, če ne lagala, kakor bomo spoznali pozneje).

V. Ali se podložniki preoblagajo z delom? Komisarji so poklicali vse valpete (Amtsleute) in podložnike v kartuzijo in so jih izpraševali. Pritoževali so se, da za kardinala ne dobivajo več kruha, vina in mesa, ako so na roboti ali vozijo vino in kosijo travnike ali pa prinesejo svoje davščine. Čedalje bolj se jim krajšajo njih stare pravice, kar stori posebno sedanji oskrbnik Vincencij, čeprav je kardinal obljubil, da bo spoštoval in celo obnovil stare pravice, ako so jih priorji v čem prikrajšali. Podložniki iz urada Žička vas se pritožujejo, da jim je še prior Herman de Ursinis nastavljal preveliko žitno merico (škap), oplotniški podaniki pa, da se za kardinala zahteva od njih preveliko desetinsko vedro in pa, da morajo žito celo v Maribor voziti, česar prej ni bilo. Vsi so se slednjič pritoževali radi povišane smrtnine (davek o priliki smrti) in pa, da se sodstvo ne izvršuje. Ako se podložniki med seboj tožijo ali pa tuji podložniki tožijo žičke, jih po tri- in štirikrat pokličejo od daleč, a ne morejo nič opraviti, ker se oskrbniki v takih stvareh ne razumejo in se tudi z njimi ne da nič dognati.

¹ V Jurkloštru je dognala komisija (10.—12. jun. 1569), da ni bilo tam ne pete sv. maše, ne večernic, ne pridige, odkar je odšel zadnji prior. Prim. Orožen, IV—2, 315.

VI. Odkod je sedanji oskrbnik? Vincencij Damianis, „najvišji oskrbnik mesto kardinala v Žički kartuziji in Jurkloštru“, je kakih deset mescev tukaj. Po rodu je Dalmatinec iz otoka Hvar (Lesina), benečanski podložnik. Tam je bil skozi 12 let nad diakon, pa je v tem času večinoma drugod bival in sicer kot poslanec v Benedkah, Rimu, Napolju, Malti in drugih krajih, v 45. letu je postal duhovnik, prej pa je še hodil s trgovskimi rečmi po Turškem ob grški meji in drugod. O njem so še vprašali Valentina Noghker, paznika (Schaffer) v Žičkem samostanu, in Krištofa Prunner, paznika v Jurkloštru, in Janeza Pirkmann, paznika (Amtmann) v Oplotnici. Vsi so rekli, da je Dalmatinec in se dobro izpozna po Turčiji, njegov brat pa je paša v Alrayr (?) in je bil, ko so Siget oblegali, z drugimi v Bosni. Komisija je modro pripomnila, da ni gotova resničnost teh podatkov.

VII. Ali se lastnik (kardinal?) in oskrbnik slabo vedeta? Sedanji oskrbnik Valentin Damianis je lahkomišeln mož, ki živi s slabimi ženskami, ima tuje posle in vsak dan sprejema izgnane tuje laške osebe¹.

VIII. Zakaj se še ni plačal davek? Se je že².

Nadvojvoda Karol je poročal o teh neugodnih razmerah v Rim kardinalu, ki je na to pozval k sebi Damianisa, da bi se poučil o njegovem gospodarstvu. Prepričal se je, kakor je pisal nadvojvodu, da izvira vsa gonja zoper Damianisa večinoma od prejšnjega oskrbnika Valentina Noghker iz Inomosta, ki se boji, da bi zahtevali od njega račun. Kardinal upa, da bo v bodoče red. Prosil je tudi svojega starega prijatelja krškega škofa Urbana Sagstetter (1556—1573), naj malo pazi na oba samostana. Damianis pa bo itak vse izvršil, kar nadvojvoda želi³. Vlada je torej pisma glede slabega življenja oskrbnikovih ljudi poslala škofu Urbanu, ki pa jih je vrnil čes, da ni ne črke resnice, da bi bil kdaj kardinal njemu naložil skrb za duhovne zadeve v kartuzijah⁴. Vincenciju Damianisu, ki se je vrnil iz Rima in se še dne 15. maja imenuje kot upravitelj⁵, je še isto leto sledil Otolin pl. Scazuola iz Cremona, posvetnega stanu, zvit in prekanjen Lah, ki se je tožil z vsakim, s katerim je imel opraviti, in se je vedno srečno izvil. Kot kartuzijanski upravitelj si je pridobil premoženja, dosegel pa je končno tudi čast nadvojvodskega svetovalca.

L. 1572 se je razširil glas, da umira v Rimu kardinal Delfin. Ko so vsled tega njegovi ljudje vse zaloge v Žički kartuziji in Jurkloštru vozili v Italijo, je poslal celjski glavar Gallenberg komisarje v vsak samostan po-

¹ Vse to je malo verjetno, ker sta tožitelja Valentin Noghker in Krištof Prunner slabi osebi. Jurklošterska komisija je že prej (10. junija) izprašala Vincencija Damianisa, ki je osebno javil, da je Dalmatinec iz Hvara in tam višji duhoven, pokazal ji je tudi listino, s katero ga je kardinal Delfin imenoval za administratorja obeh kartuzij. Rekel je, da nima priležnice. Pač pa se je dognalo, da je Krištof Prunner iz Tridenta živel z zakonsko ženo drugega moža in je imel z njo dvojce otrok. (Pozneje je bil oskrbnik konjiške graščine). Drugi tožnik Valentin Noghker je bil pred Damianisom oskrbnik in je bil odstavljen radi slabega gospodarstva. Tretjega tožnika Janeza Pirkmann pa je Damianis ravno pred mescem dni naznanil pri nadvojvodu, da ne plača danega vina, žita in drugih stvari. Karolova razsodba je z dne 11. junija 1569.

² Iz novembra 1569 je v D. a. kratko poročilo, ki povzame glavne misli zgorajšnjega zapisnika. O priorju Hugonu se pravi, da še opravlja službo božjo, a bo odšel, ker slabo z njim ravna.

³ 1570, marc 4. Dr. a.

⁴ 1570, jul. 20. Dr. a.

⁵ Stepischnegg, p. 75.

sebej, v Žiče n. pr. konjiškega župnika Tomaža Schmalza, potem viteza Ivana in Siegfrieda Dietrichstein ter celjskega mestnega sodnika Mihaela Steinkircher.

Od zakristije, kjer so se shranjevala lepša oblačila in dragocenosti, je imel Otolin (tedaj v Judenburgu) ključje in zato niso mogli do nje. Oba Dietrichsteina sta jo zapečatila. Izven zakristije so našli tri navadne mašne plašče iz črnega platna, katere so pustili duhovnikoma, g. Dominiku in g. Frančišku, za vsakdanje maševanje, tudi en srebrn pozlačen in bakren pozlačen kelih, zadnji z grbom celjskih grofov. V oskrbnikovi sobi pa so našli nekaj skrinj in dve lepi bisernati mašni oblačili, knjige, zapiske in račune. Zopet sta Dietrichsteina sobo in izbico zapečatila.

Precej je bilo perila. Zabeležili so 18 precej dobrih postelj s 27 blazinami razne kakovosti, 18 odejami in 21 rjuhami. Namiznih prtov je bilo 8, otirač 6, serviet 38, preprogi 2. Izmed cinaste posode je bilo 13 velikih, starinskih skled, 113 raznih skled, 43 krožnikov, 8 poličev, 10 četrtink, 5 plošč in še nekaj drugih stvari. Iz bakra in medenine se je našlo 7 velikih in malih kotlov, 3 možnarji, 1 škač, 1 ročka, 2 svetilnika, potem iz železa 1 ponva, 1 raženj z ostjo za praženje itd. V shrambi za jedi je bilo 10 štrtinjakov (?) soli in poldrugi stot svinjske masti, v shrambi za meso povojeno meso od dveh svinj, 32 novih in 44 starih hlebov sira ter 2 hleba po 20 funtov za mazanje. V žitnici ni bilo ne zrna žita. Ko so sedaj rabili žita, je neki kmet dal naprej 9 škafov obrestnega žita. V kleti je bilo 46 vedrov vina, v konjskem hlevu so bili 3 konji, z dvema pa je Otolin odjezdil. V orožarni se je našlo precejšnje število lepih cevi, pušk, krogelj, starih samostrelav, oprsnikov in oklepov ter podobnega orodja. Prej so bili neki lepi oklepi tukaj, a raznesli so jih laški posli. Tudi to sobo so zapečatili. V kovačnici sta bila dva stara meha, 2 nakli, 8 kladivov in 26 kladijčev, 24 klešč, 20 okovanih vozniških koles itd. Tudi je poročal Schlaininger, da je v Gradcu in Mariboru 20 stotov železa, po katero se mora brž poslati.

Komisarji so nastavili mladega plemiča Janeza Krstnika Conti, da osebno nadzoruje vse dohodke in stroške. Nič se ne sme odnesti, ker dan za dnevom prihaja laška druhal, ki je nihče ne pozna. Samostan je imel tudi denar, ki so ga odpeljali v neki skrinjici, tri tisoč izposojenih goldinarjev pa si je dal Otolin vrniti in jih ima sedaj on v Judenburgu. Pri pristavah je vse gospodarstvo opuščeno, zemlja je dana v najem, najemnina pa že za tri leta naprej plačana. Podložniki so trdili, da se jim je vzelo konje in vole, plačalo pa nič. Čita se celo, da so se podložniki hoteli upreti¹. Kardinal pa se je v nemškem pismu pritoževal pri nadvojvodu, da se prestopajo svoboščine obeh hiš in je prosil, naj se pouče v tem smislu podložniki na Štajerskem, Kranjskem in v Celjski grofiji². Vrhutega nista samostana plačala davkov. Da bi ju ne rubili, si je Otolin dne 13. dec. 1572 izposodil od viteza Janeza Khisl v Konjicah 1409 gold. 3 šilinge in 23 fenigov. Nihče ni mislil, da bi se kmalu vrnil kartuzijani. Naslednje leto (1573, 15. aprila) je nadvojvoda naročil, naj se kartuzijanske knjige posodijo jezuitom, ki so se bili ravnokar naselili v Gradcu in tam otvorili višjo šolo. V naši kartuziji sta te knjige popisala in odposlala mariborski župnik Jurij Sichl in pa Otolin Scazuola³.

¹ BKstGQ 1886, p. 120.

² Dr. a.

³ BKstGQ, 1886, p. 127. L. 1575 je velel cesar Maksimilian II. vizitirati vse samostane. V naši kartuziji so se zabeležili 3 menihi, 1 priležnica in 3 otrok. Dohodki so znašali na leto 1100 gold., prej pa 2231 gold. (MhVSt, 1886, p. 27). Vendar dvomimo, da so bili ti trije menihi kartuzijani. Komisija l. 1569 je našla edinega kartuzijana priorja Hugona, ki je potem odšel, komisija l. 1572 pa dva duhovnika (Dominika in Frančiška),

L. 1577, dne 6. febr. je poslal nadvojvoda Karol nove komisarje ter jim dal seboj pisane pogoje¹, pod katerimi sta se kartuziji Delfinu izročili, a ki jih ta ni izpolnil, ampak je pustil na obeh krajih propasti redovno življenje in stavbe in njegovi valpeti ljudstvo celo obtežujejo z davki. Komisarji naj torej tajno in na tihem kartuziji obiščejo in njemu latinsko poročajo. Žičko kartuzijo so obiskali dne 25. febr. Konrad Glušič, škof ljubljanski, Baltažar Radlič, stolni dekan ljubljanski, in Blaž Tschadinger, višji davkar na Vranskem, poročilo so pa nadvojvodu poslali šele 30. aprila in sicer iz Gornjega grada, ker jim ni Otolin prej pokazal davčnih listin. Iz inventarja, ki jim ga je dal seboj nadvojvoda, so spoznali, da je vsega v izobilju dovolj, da manjka le 327 tolarjev in srebrne čaše, od cerkvene obleke pa 3 mašni plašči, ki jih je nadvojvoda velel izročiti redovnicam v Studenicah. Tudi služba božja se dobro opravlja, čeprav ni nobenega kartuzijana več tukaj, ampak dva dominikanca in še en duhovnik, vsi, kolikor se da soditi, primerni². Semenišča ali šole ni bilo ne prej tu in je tudi ni sedaj. Stavbe so dobre. Le streha pri obzidju je deloma pokvarjena in nekatere celice so razpadle, pa že predno je kardinal prevzel upravo. Otolin je dal v samostanu samem kakor tudi drugod (n. pr. v Žički vasi in Zrečah) postaviti prav koristna poslopja. Kmetje pa, ki so se posamez izprašali, niso vedeli nič povedati zoper sedanjo upravo. Otolin jih ni bolj stiskal ko prejšnji oskrbniki. Kar zadeva onih 555 (prej 327!) tolarjev, je pokazal Polydor de Montagnana, višji duhovnik, pismo kardinalovega avditorja Antonija Cauchy, s katerim je ta izjavil, da je prenesel denar na Dunaj in se je porabil za poplačanje davkov, kar se da deloma še dokazati s pobotnicami³.

Kardinal Delfin je pravzaprav zakrivil, da v Žičah ni bilo več nobenega kartuzijana. A red na svojo hčerko ni pozabil. Na občnem zboru l. 1575 so sklenili pridobiti nazaj obe štajerski kartuziji. Za žičkega priorja so imenovali Jurija Zentgraff, tedaj priorja v Erfurtu in vizitatorja nižje nemške pokrajine. Po rodu je bil neki iz Gorice, v red pa je stopil na Španskem. Podal se je torej v Avstrijo najprej k vizitatorju (v Mauerbach?), da je dobil potrebnega denarja, potem pa v Gradec, odkoder je mislil odpotovati v Celje, da bi obiskal vse štiri slovenske kartuzijanske naselbine, a voznik ga je pomotoma zapeljal v Beljak. Sedaj pa ni hotel več nazaj v Celje, ampak je potoval naprej naravnost v Rim. Kardinal Delfin ga je sicer prijazno sprejel in sv. oče Gregor XIII. mu je še čestital, da hočejo kartuzijani obnoviti obe štajerski hiši, ko pa se je začel z Delfinom pogajati, je ta zahteval visoko svoto v denarju, ki se mu naj takoj izplača v Rimu ali pa naj zanj prevzamejo poroštvo laške kartuzije. Ker Zentgraff teh ni mogel obvezati, se je vrnil nazaj proti Žički kartuziji, a je že v Benetkah umrl l. 1575. Potem

ki nimata kartuzijanskih imen, slednjič je kardinal Delfin vrnil hišo redu šele koncem leta 1579.

¹ Stepschnegg, p. 76—79 in Orožen, l. c. IV, 2, 319—320.

² V Jurklostru pa je bil en frančiškan in en svetni duhovnik, eden svetni duhovnik pa je bil pred kratkim umrl. Služba božja t. j. sv. maša in večerno recitiranje (brevirja?) se je dobro opravljala.

³ R. a.

je za obnovljenje obeh hiš skrbel mauerbarški prior Krišpin, slednjič gemniški prior in vizitator domače pokrajine Andrej Littius. Nadvojvoda Karol, katerega je prosil, da vrne oba samostana, je rekel, da nima nič zoper to, ako se Littius pogodi z Delfinom, ki ju ima kot komendo vsled svojih avstrijski hiši skozi mnogo let skazanih zaslug. Kartuzijanski občni zbor leta 1578 je zato Littiju naročil, naj plača kardinalu primerno svoto, ako pa nima dovolj denarja, si ga naj izposodi pri prijateljih redu in tudi zastavi ali celo proda nekatera posestva obeh hiš. Pred vsem sme prodati za njihov red tako zaslužnemu pl. Otolinu, po čigar nasvetu se naj tudi v tej zadevi ravna¹. Prior Andrej je nato sklenil ustno pogodbo z Otolinom, spisala pa se je v Gradcu dne 20. avg. 1579. Otolin in pa pleterski prior Andrej v imenu vizitatorja Andreja sta v pričo dveh prič — Jurija Khlein in Gašparja Sittnickh. doktorjev prava in vladnih svetnikov — prisegla, da bodeta držala pogodbo. Otolin je namreč prevzel nalogo izplačati kardinalu odškodnino in ga pregovoriti, da vrne obe hiši kartuzijanskemu redu. Zato pa prejme od prihodnjega 1. dec. 1579 skozi deset let Jurklošter, dvorec v Mariboru, vas Oplotnico, Žičko vas in Zreče, mora pa v Jurkloštru skrbeti za dva slovenska duhovnika. Ko pa bo preteklo teh deset let, mora, ko je poplačal vse davke in dolgove, vse to vrniti vizitatorju Andreju in sicer natančno po inventarju. Kartuzijanom pa pripade Žička kartuzija, urad Škedenj, vsa gorninska in desetinska pravica s vsemi pritiklinami, potem pristava pri Žički kartuziji in v Žički vasi s vso živino, kakor se je nekdanj po inventarju izročila kardinalu, potem vse zraven spadajoče njive in travniki, 7 ribnikov, 7 vinogradov, 1 opekarna, 1 žaga in 2 mlina².

Občni zbor l. 1580 je Boga hvalil, da se je to posrečilo in je naročil vizitatorju, naj postavi na čelo hiše zmožnega pastirja, da „ne bode njena poznejša usoda slabejša od prejšnje“. Izkrajja jo je upravljal pleterski prior Eckstein³ in v njegovem imenu je bival l. 1581 kot prokurator Primož Jobst v Žički kartuziji, dokler ni bil l. 1582 imenovan za priorja Janez Australis, tedaj prior v Würzburgu. Drugi dan po prazniku Marijinega vnebovzeta ga je inštaliral pleterski prior Eckstein. Ko pa je že l. 1586 umrl, mu je sledil kot administrator Janez Timpont. Koj prvo leto je moral deželnemu glavarju tožiti Otolina, ker mu ni izplačal neke svote, ki bi jo rabil za pokritje dolgov. Otolin pa je izposloval komisijo, ki bi naj prišla 18. nov. 1587 v kartuzijo. V zadevi tega prepira so se tudi l. 1588 mudili v kartuziji kot komisarji ljubljanski škof Janez Tavčer kot nadvojvodov namestnik, kancelar Elija Grünberger, Jurij Wucherer in Jurij Ainkhürn.

¹ Večja kartuzija, 1578, avg. 3. Stepischnegg, p. 78.

² R. a. Že dne 9. dec. 1579 je Otolin poročal priorju Andreju, da je prišel iz Rimesel z odpovedjo (resignacijo) kardinala Delfina in da sedaj lahko izroči oba samostana kartuzijanom. Orožen, IV, 2, 320.

³ Ker Otolin ni spolnjeval svojih dolžnosti ter ni plačal davkov, so deželni odborniki nekatera posestva prodali Hektorju Trebnik in g. pl. Prag (v Jamniku). A nadvojvoda je na vizitatorjevo prošnjo ustavil prodajo in Otolinu zaukazal, naj pokrije zaostale davke. A Otolin se je skušal izviti. Za slučaj, da bi on ne plačal, je bil itak vizitator pripravljen pokriti to svoto. Ker pa je Otolin vseeno od podložnikov davke pobiral, je pleterski prior prosil nadvojvodo, naj mu to prepove. (BKstGQ, 1886).

L. 1573 so se naselili v Gradcu jezuiti na povabilo nadvojvoda Karola in so otvorili svoje lastne šole, ki so se do leta 1576 razrastle v popoln gimnazij, do l. 1578 pa že imele značaj vseučilišča, čeprav so dobile naslov in privilegije šele l. 1586. Že l. 1576 je ustanovil nadvojvoda konvikt pod vodstvom jezuitov za bogoslovce in dijake iz plemenitih rodbin¹, papež Gregor XIII. pa je l. 1577 dodal posebno ustanovo za 24 bogoslovcev, za katere je na leto plačeval po 1200 laških tolarjev (scudo). Ko pa je Gregor XIII. l. 1585 umrl, ni hotel njegov naslednik Sikst V. več te svote dajati iz svojega, ampak je za to odločil kartuziji Žičko in Jurklostersko. Združili bi se naj z ljubljansko škofijsko menzo, škof Janez Tavčer bi pa naj na leto plačeval omenjenih 1200 skudov za 24 bogoslovcev, torej za vsakega po 50 skudov in sicer za vsak mesec po 100 scudov naprej, počenši s 1. januarjem leta 1587. Kako se je zadeva razpletla nismo našli. Toliko je gotovo, da ljubljanski škof obeh prioratov ni prevzel v svojo last, jurklosterski je bil itak do l. 1589 zastavljen Otolinu Scazuola, in najbrž so kartuzijani prevzeli sami plačevanje te svote in sicer po 200 scudov za Jurkloster, ostalo pa za Žičko kartuzijo. Na vsak način žički prior, ali boljše rečeno administrator Janez Timpont ni imel lahkega posla, ako je hotel samostan ohraniti in obnoviti. Vrhutega se je tedaj razširila vest, da hoče vlada ustanoviti škofijo v Celju in bo porabila Žičko kartuzijo ter Novikloster za škofa, Pletersko kartuzijo pa za kapitelj. Prior Timpont je mesca februarja 1587 prosil nadvojvoda, naj se Žička kartuzija ohrani, naslednje leto pa je odstopil in odšel izven provincije v kartuzijo sv. Martina, kjer je umrl l. 1588. Sledil mu je kot žički administrator Primuž Jobst, ki se v listinah imenuje kot prior pleterski², dokler ni občni zbor l. 1589 imenoval za žičkega priorja Janeza Arnolda, priorja neke angleške kartuzije. Predno pa je šel v Žiče, se je podal na Špansko h kralju, a je na potu umrl. Ko bi pa bil tudi prišel v Žiče, bi bil našel kartuzijo podržavljeno.

Začetkom l. 1589 je ukazal nadvojvoda Karol Klementu Welzer naj Žičko in Jurklostersko kartuzijo proglasi kot vladno last, ker je papež Sikst V. dovolil ju porabiti za potrebne katoliške namene. Dosedanji administrator Primož Jobst je knežjim komisarjem, ki so prišli dne 9. febr. v kartuzijo, izročil vsa posestva in urade. Samostan je bil zadolžen. Ker se ni davek plačeval, so grozili deželni stanovi, da ga zarubijo³. Nadvojvoda Karol je moral 26. jan. Jobstu dovoliti, da zastavi žitno in vinsko desetino v Zrečah ter gornino, a nova uprava tega ni storila. Inventarje sta prevzela od Jobsta celjski mestni pisar Daniel Kupič, brat celjskega mestnega župnika Mihaela Kupič, ter Wudichna, orožni adjunkt v Žički kartuziji. Prvi je prevzel začasno upravo Žičke kartuzije, Wudichna pa Jurklosterske. Daniel Kupič je tudi poročal nadvojvodu o razmerah v samostanu.

¹ Schuster, Martin Brenner, p. 581 piše, da so se že leta 1576 prisodila posestva Žičke in Jurklosterske kartuzije temu jezuitskemu konviktu. Pa to bo pomota, pač pa je nadvojvoda nakazal iz njih letnih 200 gold.

² L. 1581—1588 in 1592—1597 je bil prior v Bistri.

³ Tudi J. Contiju je bilo na dolgu 108 rajnišev.

Davek za l. 1588 je pobral Primož Jobst, a je porabil denar za hišne potrebe in posle, za Jurklošter pa še ni bil plačal davka Otolin. Vrhutega je njegovih 9 let s 1. dec. l. 1588 obteklo¹, vendar pa ni vrnil samostana in sicer brez dolgov ter poplačavši vse davke, kakor se je bil pod prisego pogodil.

Žička kartuzija ima preveč uradnikov. Orožar je Hektor von Haidenpuech, njegov adjunkt pa Wudichna. Prvemu se naj ob sv. Juriju, ko obteče njegovo leto, odpove, ker ga lahko adjunkt nadomestuje, ako bi bilo kdaj treba poslati pet oboroženih jezdecev v vojsko. Dvorski sodnik je Mihael Krazenpacher, ki ima na leto lepo plačo 70 gold. ter konja s prostim podkavanjem. Tudi njemu se naj odpove, ker je nepotreben. Vrhutega ima samostan dva advokata, ki sta oba doktorja prava, in vrhutega še enega solicitorja, kar na leto 48 gold. stane. Ne ve, čemu jih rabijo. Najboljše bi bilo, če bi se nastavlil več administrator².

Nadvojvodovi svetovalci, katerim se je Kupičevo poročilo začetkom marca predložilo, so pritrdili nasvetu, naj se nepotrebni uradniki odpustijo, za administratorja pa so nasvetovali runskega opata Jurija Freiseysen, Kranjca po rodu, čigar sorodniki so bili nastavljeni v Gornjem gradu. Otolin mora Jurklošter vrniti, ker so obtekla njegova leta, kardinal Delfin pa je po svojem pooblaščenju Jeronimu Horellius izjavil, da ne zahteva ničesar več. Žička kartuzija je imela tedaj 375 gold. dolga na davkih, skupno pa sta bili obe kartuziji 9704 gold. in 4 šilinge dolžni. Neki neznanec (Moškon?) je obljubil tekom sedmih let plačati dolgove, ako se mu izroči Jurklošter ter dvorec v Mariboru s pristojno gorninsko pravico. A nadvojvodovi svetovalci niso sprejeli te ponudbe, pač pa je nadvojvoda Karol izročil administracijo opatu Freiseysen. Pisal mu je, da je papež obe kartuziji podaril jezuitom in da je on tja poslal dva oskrbnika (Kupiča v Žiče in Wudichna v Jurklošter). Da pa bo vse v redu, je potreben vrl administrator, katero mesto s vsemi pravicami naj prevzame opat³.

Koncem marca 1389 je prišel opat v Žičko kartuzijo, da bi se na lastne oči prepričal o njenem stanju. Kar je videl in slišal, je bilo prav neugodno. „Ker ni duhovnika tukaj, je služba božja le vsakih štirinajst dni in sicer na delavnik, le enkrat v nedeljo ali praznik, a tudi tedaj ni pridige ali pa pete sv. maše“. Opat je nastavlil dva mašnika. „Vinogradi so v neredu. Suhega denarja ni nič. Samostan se bo porušil. Rektor Timpont je dal odnesti streho in opeko nekaterih celic in križnega hodišča. Tista poslopja so se potem podrla. Porušil se je tudi mlin v samostanu“. Nasvetuje, naj se da Jurklošter kakemu možu, ki bi plačal dolgove obeh kartuzij tako, da bi se lahko iz dohodkov Žičke kartuzije plačevalo jezuitom letnih 1200 scudov.

Za opata, ki je vizitiral tudi Jurklošter, je napisal Otolin Scazuola poročilo o svojem uradovanju. V Žiče je prišel l. 1570. Celice so se že tedaj podirale, a on jih je dal obnoviti. Gostilno pri samostanu je dal popraviti, da sedaj nese več najemnine ko prej. Obnoviti je tudi dal ribnik pri mlinu, napraviti tam novo žago, postaviti novo opekarno, ko se je morala prej opeka dovažati iz Bistrice. V Žički vasi je postavil pristavo za 80 glav živine.

Dne 17. aprila je bil opat zopet v naši kartuziji, kamor je povabil „Otolina de Scazuola et Suhadol“, potem je šel v Jurklošter. Tamošnje kar-

¹ Pravzaprav se je bil pogodil za 10 let.

² R. a.

³ 1589, 10. marca. D. a.

tuzije Otolin ni vrnil, ampak jo je dal naprej pl. Mosconu! Vendar ni nobeden davkov plačal! Slednjič se je ponudil opat, ki je dosihdob v nadvojvodovem imenu nadzoroval obe kartuziji, ju prevzeti (kot komendo) najprej za poskus za dve leti pod pogojem, da plača dolgove, popravi poslopja, pokrije zaostale davke in daje 1800 gold. za jezuitski kolegij ter, da se napravi inventar o vsem, kar bo prevzel. O svojem oskrbovanju pa naj ne polaga računa, ampak, kadar bode njegova doba dotekla, se naj dobiček na podlagi inventarja izračuni in razpoloviči med njim in kartuzijo. Ker nima denarja, a mora koj izpočetka plačati 3287 gold. 12 šil. zaostalih davkov in 1800 gold. za graško semenišče, zato prosi za dovoljenje si izposoditi 3000 gold., katero svoto mu morata pozneje vrniti obe kartuziji. Nadvojvoda mu je v vsem pritrdil ter ga je dne 5. jun. imenoval vnovič za administratorja.

Že prej (16. maja) je poslal opat v Žičko kartuzijo mesto Daniela Kupiča cistercijana Gregorija Hortulana iz Rune, za njegovega pristava pa je imenoval Urbana Treuer¹. Inventar kartuzije sta napravila na vladno povelje Janez iz Motnika, oskrbnik in vicedom celjski, ter Mihael Kupič, župnik celjski². Kakor je opat obljubil, je res začel popravljati samostan³. Že naslednjega septembra so oskrbeli za križno hodišče nov strešni stol in novo streho, Ivan Perger pa je v obeh kartuzijah napravil šest novih solnčnih ur.

Radi dolgov obeh kartuzij se je kmalu začela dolgotrajna tožba med opatom in prejšnjim oskrbnikom Otolinom Scazuola, ki je tedaj od spomladi do pozne jeseni 1589 stanoval na „gradu“ v Suhemdolu in ni hotel plačati zaostalih davkov, ako mu opat ne povrne v imenu kartuzije 966 gold. 2 šil. 23 vin., ki so bili še na dolgu od leta 1572, ko je rešil samostan rubežni. Opat pa je oskrbnika tožil, da mu ta svota nikakor ne gre, ker je vse v kartuziji zanemaril. Nastopal je, kakor bi bil njen gospodar, in je vse obrnil v svojo korist. Pri cerkvi in hišah je celo pobral svinec in železo pri oknih, nobene celice ni pustil cele in nobene peči. Stavbe je pustil razpasti, vinograde v pušči, ravnotako njive in travnike. V vinogradih je rastlo več trave in divjega lesa ko trsja in na mejah so vsi plotovi razpadli. Ker davkov ni plačal ne opat in ne Otolin, je dežela tirjala opata (za 2280 gold. 4 šil. in 18. vin.), slednjič ga je hotela celo rubiti. Ko sta se opat in Otolin osebno srečala, sta se pošteno skregala. Opat je nekdanjemu oskrbniku očital, da je mozeg iz kartuzije izsesal, nič popravil, in vse pustil propasti. Roboto, ki je bila za vinograde predpisana, je spremenil v denar, ki ga je vtaknil v svoj žep, desetino, gornino, sploh vse je dal v najem, tako da je na leto prejemal

¹ Gregor je poročal opatu v Runo, da je našel v kartuziji samo en par volov in še ta je bil last Moscona ter en voz za seno, a nobenega hlapca, ki bi znal voziti. — Opat je nastavil v Žički kartuziji tudi dva duhovnika, Mihaela in Tomaža. Mihael Schubetz je bil cistercijan iz Novega mesta. Ostal je v kartuziji do leta 1593, ko je zahteval opat od njega, naj se povrne ali v Novo mesto ali pa pride v Runo. V Jurkloštru pa je nastavil opat Alojzija Pomerana in mu je plačal za vsakdanjo službo božjo od sv. Jurija 1589 do sv. Jurija 1590 40 rajnišev.

² Vlada ju je pooblastila 1589, junija 17. R. a.

³ Glede Jurkloštra je pa zahteval (11. junija 1589) od Inocencija Moscon, ki je imel Laški grad v zastavi, naj ga on popravi. — Dne 22. avg. je opat v družbi več cistercijanov vnovič obiskal obe kartuziji.

po 4 ali 5 tisoč gold., plačeval pa ni ne davkov ne drugih dolgov. Otolin pa je opatu očital, da si je v teh dveh letih mošnjček napolnil in pa, da mora on zaradi tožbe skozi leto in dan bivati v Gradcu, da iztirja svoj dolg. Zahteval je tudi, da se mu povrnejo stroški za popravilo Žičkega dvorca v Mariboru.

Na novo povelje nadvojvodovo, naj opat izplača Otolinu zahtevano svoto, da more ta pokriti davek že zarubljene Jurklošterske kartuzije, se opat ni udal. Otolin je torej izposloval komisijo, ki bi naj opatovo last v Žički kartuziji zarubila. L. 1591, 18. aprila, so prišli celjski župnik Mihael Kupič in pa celjski stotnik, da bi pregledali žitnico, a opatovi posli jim je niso hoteli odpreti. Tako niso nič opravili, opat pa se je pritoževal, da je Otolin na tistem zoper njega delal, ko vendar velja opat za poštenega moža. Slednjic je vendar opat izplačal Otolinu zahtevano svoto — pozneje jo je zaračunal kartuzijanom — a bilo je to šele julija l. 1591, ko je že bil odložil upravninstvo. A še pri tej priliki je očital Otolinu, da je iz kartuzije prodal mašno obleko in zvonove iz stolpov, zviti Lah pa se je pismeno opravičeval in se izgovarjal na komisijo l. 1577, ko niso škof ljubljanski in dekan ter Tschadinger ničesar našli, česar se sedaj on dolži.

Opat se je naveličal raznih tožb. Še pred pretekom izgovorjenih dveh let je resigniral (1591, 13. maja). Jezuitom je moral na leto plačevati po 1800 gold. A samostana sta bila tako zapuščena, vrhutega pa je še l. 1590 pobila toča, da je bilo težko to svoto spraviti skupaj. Zraven pa je imel še razne sitnobe. Otolin je prejšnje priorje za nos vodil. „Pravični sodnik ga bo svoj čas že dobil v roke“. Da bi sam ne trpel škode, se opat odreče administraciji, katero naj jezuiti sami prevzamejo, da si prigospodarijo od papeža zapisane letne dohodke. Nadvojvoda je opatovo odpoved „milostno“ sprejel (19. maja), vlada pa je poslala (18. maja 1591) v Žiče komisijo (ptujskega župnika Boštjana Kobelja, učenca graških jezuitov, in Ludovika Kamila Schwarada), ki naj od opata prevzame administracijo¹. Dne 1. junija pa je izročil nadvojvoda Ernst, ki je tedaj vladal mesto mladoletnega Ferdinanda, obe kartuziji jezuitom v popolno last. V Žički kartuziji se je nastavljal starejši jezuit Nikolaj Koprivec in je kot prokurator jezuitskega kolegija vodil upravo. Da bi plačal davke, se je zadolžil (1591, 24. jul.) pri Janezu Seydlu na Lindeku za 300 gold. — katere so tudi kartuzijani morali pozneje vrniti.

Ko so l. 1590 na občnem zboru v Večji kartuziji zvedeli, da je prejel runski opat oba samostana v oskrb kot komendo, so sklenili, ju zopet dobiti nazaj. Zato so pooblastili pleterskega priorja Stanislaja in pa Frančiška de Quintana, odposlanca španskega kralja pri nemškem cesarju, da se obrneta do papeža in do nadvojvoda Karola. A Stanislaj je že v septembru l. 1590 v Gradcu umrl, Quintana pa je med tem dosegel papežev breve (1592, jul. 9.), s katerim se odobrava povrnitev obeh kartuzij, in je dospel v Žičko kartuzijo

¹ Runski opat je zahteval od jezuitov 4071 gold, 3 šil. 17 fen., ki jih je iz svojega izdal za kartuziji, potem je tožil radi njih kartuzijane. Tudi to svoto so plačali kartuzijani in sicer jezuitom, ki so potem odškodovali opata.

mesca marca l. 1593. Jezuiti se niso branili vrniti obeh kartuzij, ako se plačuje za nje na leto po 1200 gold. v zlatu, kakor je bilo določeno v buli Gregorija XIII. in se jim povrnejo vsi stroški, ki so jih imeli s samostanoma. Izkaz z dne 23. junija l. 1593 se šteje te izdatke na 11.419 gold. 27 kr. in 2 fen. Quintana pa je skušal to svoto kolikor mogoče znižati in je za to naštel v 56 točkah, v čem so jezuiti obe kartuziji zanemarili in oškodovali, češ,¹ da ju izročajo v slabejšem stanu, kakor so ju prejeli od runskega opata. Nekoliko je gotovo imel prav, ker je svota, ki jo je slednjič plačal, za tretjino nižja, nas pa zanimajo te točke, ker nam slikajo gospodarske razmere v Žički kartuziji¹. Jezuiti naj bi vrnili knjige, ki jim jih je najprej nadvojvoda Karol iz kartuzije posodil, potem pa papeški legat daroval. Ravnotako bi naj dali nazaj možnarje za obrambo in denar za oboroževanje. Strehe v samostanu so bile zanemarljive², hlev na polju se je bil porušil, ker je razpadla streha, ribnika v Škednju in Dramljah sta se bila opustila ter njive so bile prazne, ker je vse pozeblo. Slednjič je obljubil Quintana plačati jezuitom 4682 gold. ter davke za l. 1592 nazaj in dolg pri Seydlu na Lindeku, vsega skupaj torej 7022 goldinarjev. Dne 27. julija 1593 je v Žički kartuziji jezuitskemu zastopniku o. Koprivcu štel denar: Plačal mu je 2381 gold. v benečanskih zlatnikih in 1075 v benečanskih in ogerskih gold. S tem so kartuzijani zopet postali lastniki obeh kartuzij. Naselili so se vnovič v njih menihi, a izkrajja še niso imeli pravega reda, ker niso imeli priorja. Generalni komisarij Quintana je bil navadno odsoten, kot prokurator pa je veljal o. Avguštin Brencius, profes mauerbaški, pozneje prior v Bistri.

Tačas se je v kartuziji oglašil kot vizitator oglejski patriarh Francišek Barbaro. Kartuzijani so se najprej branili ga sprejeti, ker so imeli privilegij, da jih domači škof ne sme vizitirati, ker stojijo neposredno pod Rimom. Čeprav jim je Barbaro čital papeški breve, da so za to pot preklicane vse enake predprave, so se vendar obotavljali spolnovati njegove predpise. Barbaro piše o njih, da nimajo nobenega prednika ali priorja, da ne živijo po nobenih pravilih, imajo sicer haljo in tonsuro, a svobodno kuhajo meso in se obnašajo kakor posvetni ljudje in ni videti, da bi se hoteli poboljšati. Gotovo je bilo v Žički kartuziji marsikaj v neredu, a vendar je mogoče, da je vizitator — osebno razžaljen — prehudo sodil, še verjetnejše pa, da je zapisal ne samo to, kar je videl, ampak tudi to, kar je le praviti slišal.

Kartuzijani so od jezuitov prevzeli oba samostana pod pogojem, da plačujejo od papeža nakazano rento 1200 gold. in sicer prvo polovico o Božiču, drugo pa k rojstvu sv. Janeza Krstnika. Da bi to zmogli, so dali Jurklošter v najem Antoniju Moscon, ki je obljubil na leto plačevati po 1100 goldinarjev. Vendar pa ni držal besede. Ker je ostal na dolgu za zadnja dva mesca leta 1593 (200 gold.) in za prvo polovico leta 1594 (600 gold.), je prosil vodja graškega jezuitskega kolegija, Bruicherus, nadvojvodo za posredovanje. Na Ferdinandovo povelje, naj Moscon v šestih dneh po prejemu tega zaukaza

¹ Sp. a.

² Jezuiti so se izgovarjali, da se niso že skozi 20 let popravljale, a to ni bilo čisto res, ker je runski opat nekaj popravil.

stori svojo dolžnost, je štel rektorju 792 species-tolarjev (t. j. 990 gold.), ostalih 10 tolarjev pa je moral rektor iskati pri menihih v Žički kartuziji. Tukaj so spredili, da tako ne gre dalje. Še isto leto se je podal Quintana v Rim in je dosegel pri papežu Klementu VIII. breve, po katerem se naj penzija za graški koleg popolnoma odpravi, jezuiti pa naj dobijo v nadomestilo toliko posestev Pleterske kartuzije, da bi imeli enake dohodke¹. Ostala pleterska posestva se naj združijo z Bistrsko kartuzijo, jurklošterska pa z Žičko, kakor je bil zadnje že sklenil občni zbor². Da se to izvrši, je papež posebič pooblastil svojega poslanika Jeronima grofa Porcia. A nadvojvoda sta bila zoper to. Nekaj časa je bila celo nevarnost, da se odpravijo vse štiri kartuzije, vendar pa sta dosegla Porcia in Quintana, da sta se ohranila vsaj samostana pri Žičah in v Bistri³. Jurkloštersko kartuzijo so slednjič izročili graškemu jezuitom, Pletersko pa ljubljanskim, le nekaj pleterskih posestev se je razdelilo med Žičko in Bistrsko kartuzijo. To spravo sta potrdila nadvojvoda Ferdinand (1595, nov. 6.) in papež Klement VIII. (z bulo *Decet Romanum Pontificem* z dne 23. marca 1596).

7. Mirni razvoj v novi dobi (1585—1782).

Dne 27. jul. 1595 je nastopil novi prior Vian Gravelli in je prevzel težko nalogo napraviti red v duhovnem življenju in v gospodarstvu, kar se mu je tudi posrečilo v 27 1/2 letnem vladanju. Veljal je kot pobožen mož, o katerem se je govorilo, da je zapustil spisana premišljevanja, bil je tudi vizitator provincije. Število menihov je pomnožil s 13 profesij, ki so v Žički kartuziji delali noviciat in v dobi 1603—1622 položili obljube v njegove roke. Niso mu bili v nečast, zakaj štirje izmed njih so postali pozneje priorji v domači in drugih kartuzijah (v Bistri in Brnu). Sprejel jih je iz raznih dežel, odkoderkoli so prišli. Dva sta bila Kranjca, dva iz Celjske grofije, ki je tedaj tvorila posebno upravno ozemlje, eden je bil Štajerc, eden češki deželan, eden Saksonec, eden Šlezijec, eden Švab, dva Franka, eden Palatinovec in eden Belgijec, a vsi iz Nemške države⁴. Glede gospodarstva si je Gravelli prizadeval rešiti samostan posestev, ki so ležala predaleč, in osredotočiti vso zemljiško last v konjiškem okraju. Tudi je moral popraviti in pozidati gospodarska poslopja, ki so propadla v dobi administracije. Starejši zidani deli pristav v Žički vasi, Suhemdolu in Oplotnici spadajo najbrž v njegovo dobo. V Oplotniški graščini je dal tudi posvetiti lepo kapelico l. 1621. Od odprav-

¹ Ta čas (1595) je zagrebški škof prosil cesarja za eno kartuzijo, ali Žiče ali Bistro, priporočal ga je vojaški poveljnik v Karlovcu. Cesar je o tem poprašal pri nadvojvodu Ferdinandu, ki je obvestil Quintano. Seveda je ta prosil, naj se škofu prošnja odbije.

² Za l. 1595 kartuzijani zopet niso o pravem času plačali penzije za graške jezuitske gojence, sklicujoč se na novo papeško bulo, ki jih tega oprošča. Rektor dijaškega kolegija se je zato pri nadvojvodu pritožil, ki je dne 26. jan. ukazal prokuratorju obeh kartuzij Žiče in Jurklošter, Avguštinu Brencius, naj pride v Gradec, da ali plača pogojeno penzijo ali pa novo bulo osebno pokaže. (Izvirnik v dr. Pajekovi zapuščini).

³ Papež Klement VIII. je pisal lavantinskemu škofu Juriju Stobeju, tedaj nadvojvodovemu namestniku v Gradcu, in svojemu poslaniku Porciu posebno bulo in jima je naročil, naj podpirata kartuzijane v prepirih z jezuiti (1595, juni 23).

⁴ Rokopis štev. 640 v vseuč. knjižnici v Gradcu.

Ijene Pletarske kartuzije je pripadel Žičam Slivniški urad pri Žusmu in pa desetina okoli Sevnice ter Rajhenburga¹. To desetino je l. 1607 zamenjal z graškimi jezuiti za griebinški beneficij v Konjicah, ki ga je ustanovil Lenart Griebinger dne 25. jul. l. 1478 in je imel svoja posestva okoli Konjic. Vse ustanovne dolžnosti so prevzeli jezuiti, kartuzijanom pa so ostala svobodna posestva. Že prej je z jezuiti zamenjal ribištvo v Savini in Savi, ter je prejel zato vinsko in žitno desetino v Ponikvi², podložnike v dolini Aniže (pri trgu Aussee) pa je prodal³.

Njegov naslednik je bil Pavel Waysot, Frank po rodu, Žičke kartuzije novinec in profes (1604), a že po šestletnem vladanju (1623—1629) je šel za priorja v Bistrio, kjer je l. 1652 umrl. V Žičah mu je sledil Teodor Fichtner (1629—1632), pozneje prior v Olomucu. Za njegove vlade so se uprli podložniki. Vdrli so v samostan, pregnali menihe, zasedli poslopja. Bilo jih je neki nad tri tisoč. Ko pa je prišel čez Konjiško goro baron Dietrichstein s svojimi jezdecimi in je zastavil vse izhode kartuzije, ni preostalo upornikom nič drugega ko poskakati čez zidove in pobegniti v gozde, zakaj, kdor se je pri vratih pokazal, so ga posekali brez usmiljenja⁴. Podobno se je godilo pod naslednjim priorjem Janezom Otto (1632—1639), gaminškim profesom. L. 1635 so se namreč uprli kmetje po vsem Slovenskem Štajerju. Zasedli so med drugim tudi Oplotniško graščino in Žičko kartuzijo. Posebno so poškovali lepo cerkev. Da bi jo mogli popraviti, je samostan l. 1636 deželne stanove poprosil popusta na davkih. Postavili so tedaj nov glavni oltar in nove sedeže v cerkvi, na stenah pa so naslikali dve podobi Kristusovega trpljenja⁵. Po Ottonovi smrti (19. sept. 1639) je bil izvoljen Janez Serpentin, doma iz Celjske grofije in žički profes (1617), ki je potem vladal kartuzijo do svoje smrti (1663) skozi 24 let. Leta 1646 je stopil v duhovno zvezo z vsem kapucinskim redom, da bi bili žički bratje deležni vseh njegovih maš, pokor, bedenj, premišljevanj itd.⁶, l. 1649 je sklenil enako pogodbo z redom frančiškanov, njegov naslednik pa je l. 1666 isto storil s karmeličani. Sledil mu je Hugon Scornos (1663—1679), Kranjec po rodu in žički profes (1644). Vlada je redovne hiše čedalje bolj spravljala v svojo odvisnost. Nadzorstvo čez samostansko premoženje je vodil itak že leta 1567 ustanovljeni „samostanski svet“, l. 1669 pa je prepovedala vlada, da ne sme odsihdob nihče samostanom darovati, prodati, voliti ali zastaviti kako nepremičnino, in je proglasila vse enake pogodbe kot neveljavne. Da bi dobila vpliv na izvolitev predstojnika, je žički priorat po smrti Scornosa povzdignila v pre-

¹ Orožen, l. c. IV—2, 324.

² Orožen, IV—2, 325.

³ Ljubljanskemu škotu Tomažu Hren je dne 3. aprila 1615 posodil 3500 gold., da je ta kupil grad Vrbovec. Škof je zastavil urbarni urad Brezo (Pürk). Janisch, l. c. III, 1428.

⁴ MhVSt, 44 p. 227.

⁵ Rokopis štev. 640. Kartuzija je tudi podedovala nekega gospoda Collini, (morda Klementa C., ki je bil doktor bogosl. in apostol. protonotar in je l. 1614 v Gradcu neko Žičko listino vidimiral). Zadevo je vodil Melhior Avgust Perger v Brucku ob Muri. (Pajekovi izvirniki).

⁶ Na praznik sv. Trojice 1646 se je namreč mudil v Žički kartuziji kapucinski general Inocencij a Caltayerone s svojimi spremljevalci. (Rokop. 640 gr. vseuč.).

laturu. Predpisala je menihom, da morajo po smrti svojega predstojnika vložiti pri c. kr. dvoru prošnjo, da se jim dovoli volitev novega prelata. K volitvi je vlada poslala dva dvorna komisarja, ki sta novoizvoljenca potrdila in mu izročila samostansko premoženje v imenu deželnega kneza. Novi prelat se je potem tudi slovesno uvel v štajerski deželni zbor, kjer je imel z drugimi prelati sedež in glas. Dobil je tudi naslov c. kr. svetovalca in večnega odborniškega svetovalca na Štajerskem.

Prvi prelat, Jurij Hafner, je vladal samo skozi pet let (1679—1684). Že on je stavil v Žički kartuziji, še bolj pa njegov naslednik Janez Krstnik Schüller¹ (1684—1698), ki je pozidal vsaj zapadni del trakta ob vodi z lepimi in prostranimi sobami. Ne vemo pa, kaj ga je premotilo, da je kupil konjiško graščino, ker s tem je zakopal kartuzijo v velike dolgove, sebe pa je oropal prelatske časti. Čeprav bi bil moral vladati do smrti, so ga razmere prisilile, da se je dne 7. okt. 1698 odpovedal in se preselil v kartuzijo Agspach, kjer je šele l. 1710 umrl. Cesar je namreč dne 24. febr. 1680 zapovedal prodati na dražbi posestva radi velcizdaje obsojenega grofa Erazma Tatenbach. A v dveh obrokih l. 1681 in 1682 se ni oglasil nihče, dne 20. sept. 1682 pa se je Mauerberg, predsednik delegiranega sodišča, pogodil z Janezom Krištofom in Otonom Friderikom Tatenbach in jima je izročil Konjiški grad, Trebenik in Hebenstreit s vsemi pritiklinami in pravicami ter tretjino pridelkov tega leta proti ceni 72.000 goldinarjev. Plačati morata v dobi dvanajstih let na leto po tisoč goldinarjev, 40.000 goldinarjev jima pa cesar odpusti, ako se pismeno odpovesta vsem zahtevam po svojem rajnem bratu Erazmu.² Od Ivana Krištofa Tatenbach je leta 1692 kupil prelat Schüller vsa ta posestva za 48.331 goldinarjev³. Schüllerjev naslednik je torej prevzel težko nalogo pokriti velike dolgove in urediti gospodarstvo na novo pridobljenih, še obširnejših posestvih, kakor so jih imeli dosihdob. Gašpar Ubigs (Uwiz), Nemec iz kraja Julium Ametum (?), žički novinec in profesor (1690), doktor sv. pisma, dvakrat vizitator domače provincije, je vladal 32 let (1698—1730). Ker so vsi dohodki samo toliko znašali, da so mogli kartuzijani vzdržavati samostan in plačevati obresti, so se leta 1704, ko je odšel konjiški župnik Weickhard a Rain na drugo župnijo, potegnili pri papežu Klementu XI. (1700—1721) in cesarju Leopoldu I. za konjiško župnijo. Župnija ni spadala med najboljše, katere je papež podeljeval, ker ni imela gotovih letnih dohodkov 24 zlatnikov in ne 96 zlatnikov negotovih. Z bulo z dne 4. dec. 1704 jim je torej Klement XI. izročil župnijo s vsemi dohodki pod pogojem, da bodo za dušeskrbje nastavili zmožnega duhovnika in mu dajali primerno plačo, da bodo tudi skrbeli pa potrebe cerkvene stavbe, vse ostale dohodke pa porabili v korist samostana⁴. Kartuzijani, ki so spomladi

¹ Zgoraj smo pisali Schilles po Puschu, a prav bo Schüller, kakor ima zapisnik žičkih profesorov, rokopis šte. 640 graške vseuč. knj. Inventar, napravljen ob izvolitvi, ima pa Schiller.

² Sp. a. — Teh 40.000 gold., katerim se cesar odpove, se morajo računati kot tolarji, kot poldrugi gold., toraj 60.000 + 12.000 = 72.000.

³ Stepischnegg, l. c. 91. Ker ima goldinar različne veljave, zato bi bilo treba za vsak slučaj posebič dognati njegovo vrednost. Isto velja o podatkih za dobo 1564—1595.

⁴ Stepischnegg, l. c. 93—96.

1705 prevzeli župnijo, so vse to izvršili; vzdržavali so vedno po več duhovnikov v župniji, skrbeli za cerkev, tako n. pr. se je za priorja Gašparja l. 1715 prelil veliki zvon¹. Ko pa se je bližalo dovoljenih 15 let h koncu, so s strahom zapazili, da še niso plačali svojih dolgov². Papež Klement XI. je še enkrat posegel vmes in je zopet dovolil, da smejo še za bodočih 20 let obdržati župnijo³. Ko je l. 1730 umrl prelat Gašpar, so mu izvolili za naslednika Melhiora Chatillon, ki je bil iz Rajhenburga doma, po rodu neki Slovenec, učenec ruške šole in žički profes (1716); vladal je skozi 19 let (1780—1749). Tudi njegov naslednik Gašpar Leskovar je bil domačin, rojen v (ali pri) Slovenski Bistrici, žički profes (1733). Kartuzijo je vodil skozi 13 let (1749—1762). Ko je leta 1751 prenehal oglejski patriarhat, je žički samostan prišel pod goriško škofijo. Goriške provincialne sinode l. 1768 se je udeležil⁴ tudi naslednji žički prelat Antelm Pintar, ki je bil Kranjec iz Škofje Loke in profes v Bistri ter je vladal kartuzijo skozi 20 let (1762—1782) do njenega konca. L. 1765 je dal slovesno obhajati šeststoletnico, odkar je ustanovil Otokar I. žički samostan. Slovesnosti so trajale devet dni in v to pustinja je privrelo toliko ljudi, da so sklepoma našteji več ko 16.000 obhajancev⁵. Človek bi bil mislil, da je to začetek nove dobe v delovanju te staroslavne kartuzije, a bil je le zadnji utrinek pred popolnim ugasnjenjem. Pripravljala se je že nevihta zoper redove. Vlada je n. pr. omejila število novincev, ponekod (a ne v naši kartuziji) je celo prepovedala sprejemati nove, odpravila je občevanje z inozemskimi predstojniki, pri kartuzijanih torej z generalnim priorjem Večje kartuzije, ki je potrdil vsakega prelata n. pr. tudi Antelma, l. 1773 je papež odpravil red jezuitov, l. 1782 pa je začel cesar Jožef II. krčiti število avstrijskih samostanov in med stotinami, ki jih je odpravil, je bila Žička kartuzija med prvimi.

Dne 22. jan. l. 1782 je grof Franc Anton Stürgkh, gubernialni svetovalec in podpredsednik deželnega sodišča v Gradcu, spremljan od Antona Schreitter, računskega revizorja kameralnega knjigovodstva, naznanil prelatu in menihom, najbrž zbranim v kapitelski sobi, da je cesar kartuzijo odpravil, da bo njeno lastnino in dohodke porabil za druge cerkvene namene, sedaj živečim redovnikom pa bo dal izplačevati primerno pokojnino⁷. Kakšen utis je napravilo to na menihe? Četudi bi ne bili trpeli osebno nobene škode,

¹ Kovačič, *Cerkveni zvonovi v Lav. škofiji*, str. 41.

² O dolgovih nas poučijo inventarji, ki so se pisali ob izvolitvi novih priorjev (Namestniški arhiv v Gradcu štev 389—392). Prior Jurij Hafner je prevzel 5.500 gold. dolga, prior Janez Schüller je prejel v gotovini 1966 gold., dolga pa 8576 gold., a drugi so bili samostanu 17.499 gold. dolžni, tako da je bil samostan pravzaprav pozitiven. Schüller pa je zapustil 287.234 gold. dolga, katerega je prior Ubigs poplačal do 95.491 gold. dolžne glavnice in pa do poluletnih obrestij v znesku 3037 gold. L. 1782 so znašali dolgovi še 33.450 gold.

³ Schwandner, štev. 318.

⁴ Seidl v *Wiener Zeitung* 1835 p. 771.

⁵ Czörnig, (*Görz und Gradiska*), p. 910.

⁶ Marian, l. c. VI, 349.

⁷ Nam. arhiv v Gradcu. Wolf, *Aufhebung der Klöster in Innerösterreich*, Wien, 1871, p. 63—.

jih je moralo srce boleti, da se naj odpravi hiša, v kateri so skoro vsi sanjali kot novici mladostne ideale, kjer so hoteli vsled svojih obljub služiti do smrti. Izmed 12 očetov sta bila samo dva (prior Antelm in pa o. Bruno Koretzky iz Tešena v Šleziji), ki nista bila gojenca in profesa Žičke kartuzije¹, in večinoma so bili vsi še mladi (med 30—35 leti), le prior Antelm je štel šestdeset let, potem o. Maksimilijan de Maurisberg, bivši prior v Schnalsu na Tirolskem, 65 let, vikar o. Benedikt Kleppernig 42 let ter o. Filip Fischer iz Beljaka 47 let. Bratje (lajiki) so bili le trije: br. Leop. Veseu iz Krškega, 66 let star, br. Janez Krstnik Plenth iz Gutenberga na Češkem, 58 let star, in br. Anton Gottfried iz Drenotitz na Moravskem, 50 let star. Začasno oskrbnitvo podržavljane kartuzije je prevzel brat Gottfried, ker so se ga branili menihi. Menihi so ostali še pol leta (do 22. jun.) v samostanu, potem so se pa podali večinoma v svoje rojstne kraje, v Maribor, Celje, Velikovec, Gradec itd. in vlada jim je dala po 100 (mesto predpisanih 50) goldinarjev za obleko in pohištvo ter po 300 gold. letne pokojnine. Prelat Antelm je šel v Maribor in je prejel 800 gold. pokojnine, prelat Maurisberg pa se je naselil v Konjicah in je prejemal po 600 gold.

Komisija je popisala kartuzijo s pohištvom in orodjem ter vse pristave (v Žički vasi, Oplotnici, na Ritoznoju itd.)². Stürgk je rabil za to 18 dni, Streitter pa 36 dni. Posestva so cenili na 137.940 gold., vse premoženje je znašalo 305.116 gold., po odbitih dolgovih pa 271.666 gold. V kleti je bilo v kartuziji 5000 veder vina, v knjižnici in registraturi pa med drugim 1694 rokopisov, večinoma darilnih listin in kupnih pogodb³. Posoda in pohištvo ni bilo veliko vredno. Postelje za posle so bile s slamo naphane, posoda iz slabega, s svincem pomešanega cina ter z železom zakrpana. Pri javni dražbi v avg. 1782 se je izrazil celjski okrožni glavar, da je človeka sram, kaj takega razstaviti. Zdi se nam, da to ni kartuzijanom v sramoto.

Cerkev se je odločila za sedež nove župnije, kateri je tudi ostala cerkvena obleka in del od 216 ustanovljenih sv. maš. Župniku se je odločil del samostanskega poslopja za stanovanje, potem travnik in vrt ter 300 letnih gold., kapelanu pa 150 gold. Prvi župnik Franc Perko je bil svojeglav in prepirljiv mož in graški namestniški arhiv hrani od njega debel zvezek raznih pritožb in ulog. Kartuzijanska posestva je upravljala vlada in prvi oskrbnik je bil neki Hammer, ki je pustil na višje povelje večino poslopij razpasti. Že dne 23. jan. l. 1793 (torej leto dni po odpravljenju) mu je pisal graški gubernij, da naj ohrani strehe le pri onih poslopijih, ki so potrebna za bodočega posestnika, in pri eventualni prodaji se naj poslopja cenijo samo 1500 gold., ker država ne more rabiti kartuzije.

Vendar pa je država prodala samostan in vsa nekdanja kartuzijanska zemljišča (s središči Žička kartuzija, Žička vas, Konjice in Oplotnica) šele leta 1826 in sicer knezu Weriandu Windischgrätz za 193.000 gold. zvezne

¹ Imena drugih glej spodaj v imeniku.

² Žička hiša v Gradcu je stala v murskem predmestju ob mlinski strugi in se je prodala za 3710 gold.

³ Knjižnica je prišla v graški Joanej, listine pa najprej v dvorno knjižnico in od tam v graški deželni arhiv.

veljave. Na nekdanjem konjiškem ozemlju je revna kartuzija nastala, potem je rasla in se kosala v premoženju s konjiškim gradom, končno si ga je vtlesila in je bila prvi veleposestnik v okraju, slednjič pa se je povrnilo vse premoženje zopet v lajiške roke in v tisto središče — Konjice — kjer je bilo izkraja.

Kartuzija je prenehala po šeststoletnem obstoju. Deželni vladar jo je ustanovil, deželni vladar jo je odpravil, ustanovitelju je bila vzor verske misli, razdiratelju pa zapreka državnih koristi. Vsak je sodil v duhu svojega časa. Red pa je v bistvu ostal vedno isti: Kot premišljuječ red je zasedel prve celice v Žički dolini, kot red edino notranjega življenja je zadnje celice prepustil razpadu. Ne radi premoženja je Jožef II. red odpravil, ampak radi premišljevanja. Morda bi jih bil pustil, ko bi bil njih namen pomagati bližnjemu. Njih obsodba je obenem kritika Otokarja I. in njegove versko misleče dobe. Kdo bi bil sedaj pričakoval razpad kartuzije? Predstojniki so bili v pričo vladnih zastopnikov izvoljeni in potrjeni, vsi menihi domačini, večinoma še mladi, gmotno stanje ugodno. Brez najmanjše lastne krivde je postala edino le žrtva verske in politične krize v evropskem človeštvu in sledilo ji je na tisoče odpravljenih samostanov v vseh katoliških deželah.

Zadnjo dobo Žičke kartuzije smo zopet proglasili kot dobo mirnega razvoja. Življenje se brez posebnega poleta in brez značilnega propada mirno razcveta v okvirju hišnih pravil. Ne manjka sicer vsakdanjih bridkostij in raznih preprirov s sosedi, širni svet pa za kartuzijo ne ve. Hiša je pozabila na svet, svet pa na njo. V srednjem veku je igrala kartuzija navzlic svojim ascetičnim ciljem tudi neko kulturno ulogo, v novi dobi se to veliko manj pozna, deloma ker je novodobna zgodovina mnogo manj preiskana, še bolj pa, ker duhovni (posebno samostanski) element stopi v novi dobi proti lajiškemu celo v ozadje. Manjkalo je pa tudi žičkim kartuzijanom mož, ki bi bili z redovnim idealom znali družiti delovanje na prosvetnem polju bodi v slovstvu ali v vzglednem gospodarstvu ali šolstvu.

Slednjič postavimo semkaj imena tistih menihov, ki so v novi dobi delali noviciat v Žički kartuziji in tam napravili svoje obljube, ki so torej v pravem pomenu besede njeni duhovni sinovi.

Imenik žičkih profesov v novi dobi¹.

Anwald Melhior iz Königswinter-a pri Bonnu, 1690—1712². L. 1692 ga je Tomaž Hren posvetil v mašnika³.

Arl Filip, Korošec, 1643—1677.

Belferus Nikolaj, Luksemburžan, 1624—1668. Umrl kot prior v Gatingu in vizitator provincije. L. 1627 od škofa Tomaža Hren posvečen v mašnika⁴.

Bernascon Andrej, Štajerc, 1655—1664.

Both Barnaba, Švicar (Rhetus), 1688—1702. Posvečen za duhovnika l. 1688⁵.

¹ Izcrpano iz rokopisa štev. 640 graške vseuč. knj.

² Prva letnica znači leto obljube, druga leto smrti in sicer v Žički kartuziji, ako ni posebne opombe. Razprto smo tiskali imena tistih profesov, ki so postali priorji Žičke kartuzije, z zvezdo (*) pa smo označili one, ki so še živeli l. 1782, ko se je kartuzija odpravila.

³⁻⁵ Stepischnegg, l. c. 91.

- Cloyd Anzelm, Anglež, 1643—1683. Živel je tudi v kartuzijah Mauerbach, Walditz, Astheim in Bistra.
- Conrad Ignacij iz Dörkerichen-a v škofiji trevirski, 1699—1717. Napisal je dva velika antifonarija za kor, od katerih je eden ostal v Žičah, drugi je prišel kot dar v Bistvo. L. 1699 na Vrbovcu posvečen v mašnika.
- Crällius Andrej, Kranjec, 1603—1642. Živel tudi v Gmingu, Bistri (1626—1629 kot prokurator) in zopet v Gmingu, kjer je umrl.
- Dolinar Placid iz Kamnika, 1682—1704 (umrl v Mauerbachu).
- Dolinar Valentin, Kranjec, 1667—1677.
- Doll Karol, Tirolec, 1655—1672.
- Fischer Franc, Štajerc (Sekovčan), 1734—1766. Bival tudi v Aggspachu in Gmingu.
- Fischer Krištof Andrej iz Šlezije, 1607—1621. Bival tudi v Gmingu in Mauerbachu.
- * Fischer Filip, Korošec iz Beljaka, 1769—.
- Fritz Jurij, Švab, 1604—1617, ko je umrl kot prior v Brnu.
- Fuchs Maksimilijan iz Bingena ob Reni, 1693—1703.
- Fuxreiter Kajetan iz Gradca, 1751—1771.
- Gartner Jeronim, Štajerc, 1654—1676.
- Geist Benedikt iz Železnih dveri pri Ljutomeru, 1737—1759.
- Geyer Anton, Štajerc iz Rotenmanna, 1750—1762.
- Gigler Hugon, Štajerc iz Nove Štifte (pri Ptujju?), 1725—1762. Bival tudi v Bistri.
- Golz Mihael, Kranjec, 1646—1657. Umrl v Bistri.
- Göstnizer Benedikt, Korošec, 1679—1687.
- Grabner Hilarion iz Celja, 1649—1688. Živel tudi v Aggspachu in Gmingu.
- Graff Pavel iz Kamnice na Češkem, 1735—1739.
- * Gritsch Melhior, Tirolec iz Varna (?), 1755—.
- Gropper Joahim, Štajerc, 1753—1677. Bival tudi v Aggspachu.
- * Grubpauer Franc Sal., Štajerc iz Jarenine, 1775—.
- Guyot Klavdij iz Lotaringije, 1649—1691. Živel je tudi v kartuziji Walditz (1669). Bil je prvi lekarnar v Žički kartuziji, ker je prej v svetu ta poklic izvrševal.
- Hiernlocher Valentin, Štajerc, 1615—1636.
- Holeander Filip, Saksonec, 1604—1629. Umrl je kot prior v Bistri (1629).
- * Jageritsch Franc Ksav. iz Radgone, 1767—.
- Jetzl Ferdinand iz Jarenine, 1693—1733. Bival tudi v Bistri in Gmingu.
- Jurischitz Bruno iz Gradca, 1667—1714.
- Khos Janez, Kranjec, 1640—1682. Bival tudi v Gmingu in Walditzu.
- * Kleppernig Benedikt iz Spodnjega Traberka, 1764—.
- L' Abbe Janez Jakob iz Češkega, 1608—1617. Umrl kot subdiakon.
- Leskovar Gašpar iz Slovenske Bistrice, 1733—1762.
- Liechtenberger Aleš, Kranjec, 1671—1702.
- Liechtstok Antelm, Celjan, 1670—1695.
- Liechtstok Jurij iz Celjske grofije, 1619—1648. Umrl v Gmingu.
- * Maurisberg Maksimilijan, Lah iz Lucine (?), 1750—.
- Prior v Schnalzu 1757—1777.
- Medesperger Avguštin iz Gradca, 1736—1763.
- Moreaux Joanes Petri iz Lütticha, 1604—1616.
- Mosche Agapit iz Konjic, 1715—1757. Bival tudi v brnski kartuziji.
- Neyer Hugon, Tirolec, 1764—1773.
- Pengar Bruno, Istrijan, 1628—1666. Živel je tudi v kartuzijah Brno in Gming.
- Pichtel Renat iz Porenskega Palatinata, 1622—1666.
- * Pickl Hugon, Korošec iz Marije Pulst, 1775—.
- Piment Ciriak, Frank, 1607—1635.
- Ploshik Andrej, Kranjec, 1627—1629.
- Pongratz Baltažar, Gornjeavstrijec, 1716—1731¹.
- Praucher Felicisim iz Celovca, 1715—1734. Umrl je v Bereczu (?).

¹ Pokopali so ga v krsti, kar je bilo ali odlikovanje ali pa prej še ne v navadi.

- Ragg Sikst, Kranjec, 1715—1756. Bil je prior v Gidli (?) in vikar v Aggspachu.
- Rauter Janez Krstnik iz Woltsberga na Koroškem, 1730—1751.
- Rechberger Bruno iz Gradca, 1731—. (L. 1782 ni bil več v naši kartuziji).
- Rembschag Boštjan, Celjan, 1667—1674.
- Renner Dominik, Kranjec, 1679—1694.
- Ress Jakob, Frank, 1642—1676.
- * Roitsch Jožef iz Gradca, 1776—.
- * Sabukoscheg Bernard, Celjan, 1769—.
- Sadrega Martin, Kranjec, 1638—1647.
- * Sattmann Janez Nep., Štajerc iz sekovske škofije 1767—.
- Schargaj Joahim, Kranjec, 1686—1711. L. 1688 posvečen v mašnika¹.
- Schattillion Melhior iz Rajhenburga, 1716—1749.
- Schipper Bernard, Celjan, 1683—1728. Bil tudi v Bistri, Mauerbachu in Aggspachu. Leta 1685 posvečen v diakona².
- Schemelius Jožef Maria, Bavarec, 1626—1677. Živel tudi v Bistri, Buxheimu, Mauerbachu in Walditzu.
- Schön Baltažar iz Altgersdorfa v grofiji Glatz, 1741—1751.
- Schüller Janez Krstnik, Šlezijec, 1679—1710. Bil skozi 14 let žički prior, potem so ga poslali v Brno in v Aggspach, kjer je umrl.
- Scornos Hugon, Kranjec, 1644—1679.
- Serpentinus Janez iz celjske grofije, 1617—1663.
- Steiz Jožef iz Gradca, 1746—1775.
- Stern Lovrenc, Štajerc iz Lipnice, 1717—1731³.
- * Tanhauser Jakob iz Maribora, 1769—.
- Thanhauser Florijan, Šlezijec, 1731—1748.
- * Trattner Avguštin iz Gradca, 1764—.
- Tschukh Bernard, Kranjec, 1639—1659. Je bil tudi v olomuški kartuziji.
- Van der Linden Florian iz Jülicha, 1697—1723.
- Vbigs Gašpar Julio Ametensis (?), 1690—1730. Umrl kot žički prior in je pokopan pod pokopališko kapelo. L. 1692 posvečen v mašnika.
- Vnterstolz Baltažar in Braunegga (kje?), 1690—1724⁴. Bil je tudi v Bistri. V mašnika posvečen na Vrbovcu l. 1692.
- Vrlaub Baltažar iz Würzburga, 1733—1736.
- Waizman Hugon, Kranjec, 1679—1680.
- Winklmayr Bernard, Štajerc iz Neumarkta, 1736—1754.
- Woysoy Pavel, Frank, 1604—1652. Umrl kot prior v Bistri.
- Ziegmiller Hugon iz Gradca, 1683—1709. L. 1685 posvečen v diakona.

¹⁻³ Stepischnegg, 91.

² Pokopan v krsti. Nekega Franca Sterna je graško vseučilišče dne 8. okt. 1716 proglasilo za magistra svob. umetn. in modroslovja. (Pajekov izvirnik).

⁴ „Dvakrat se mu je hudič prikazal, enkrat v celici, enkrat pa v malem hodišču, ko je šel za četrto ure prezgodaj k ponočnim juternicam“. Rokop. 640.

XVII. ŽIČKA KARTUZIJA.

C. GOSPODARSKA ZGODOVINA.

Večina podatkov o naši kartuziji v srednjem veku je gospodarskega značaja. Ako bi te darilne, ustanovne, kupne in prodajne listine podali v kronološki vrsti, bi ne dobili pregleda čez kartuzijansko ozemlje in njegov razvoj. Zato smo listine izcрпи in za vsak kraj posebej sestavili poročila, kdaj so tamošnja posestva prišla h kartuziji ali pa proč od nje. Za podlago pa nismo vzeli abecednega reda, kar bi bilo najbolj priprosto, ampak krajevno lego in sicer smo sledili še najbolj popolnemu urbarju iz leta 1564, ker je tedanjo posestveno stanje rezultat srednjeveškega razvoja. Pri vsakem uradu pa naštejemo tudi kraje, ki so jih imeli kdaj kartuzijani v bližini, četudi l. 1564 niso bili več njihovi, in potem spreminjave v novi dobi, vkolikor so nam znane. Tako bode to poglavje širjega krajepisnega pomena za precejšnji del Južnega Štajerja¹.

Po urbarju, ki sta ga napisala ljubljanski škof Seebach in celjski glavar Gallenberg mesca decembra l. 1564, so se nahajali žički podložniki v sledečih uradih in selih².

¹ Viri so : 1. Davčne napovedi iz leta 1542 in 1543 v dež. arh. v Gradcu (po dr. Pajekovem prepisu). 2. Urbar iz leta 1564 v dunajskem državnem arhivu. 3. Seznamek krajev, kjer se nahajajo žički podložniki iz leta 1591—1592 v spec. žičkem arhivu, oboje po našem prepisu. 4. Schmutzov že večkrat navedeni slovar iz l. 1821, ki našteva kraje, kjer so se tedaj nahajali podložniki podržavljenih žičkih gospostev. 5. Listine ter regesti. — Ker bi morali v zgodovinskem delu pri vsakem stavku navesti vir, citiramo le v važnejših slučajih. Kdor nas hoče kontrolirati, bo itak lahko našel necitirana mesta pri Zahnu, Mucharju in Stepischnegg. Sicer pa je Muchar glede imen zelo nezanesljiv, mnogo boljše je čital listine Schwandner.

² Podložnike damo po 5 uradih, kakor so bili l. 1542. Leta 1564 se ne imenujeta urada Dramlje in Maribor. Vsako ime je tako zapisano, kakor se nahaja v izvirniku. Število pomeni množico podložnikov. V oklepaju sledi sedanje ime, vkolikor se je dalo dognati. Razni zapisniki se namreč ne strinjajo med seboj niti v redu sel, niti v imenih, čeprav se v dobi od l. 1542—1591 glede urbarja ni moglo kaj spremeniti. Zapisnikar je včasih kaj zabeležil po posluhu n. pr. Salogan (mislili bi, da je to Za logam) mesto Slogon, včasih je ponemčil ime (Puech mesto Bukovje), včasih se navajajo tudi imena, ki so dandanes izginila (Schliefsenstein, Pegk itd.). Pri pomanjkljivosti virov je bil včasih velik trud določiti razne kraje, saj sta se že Slekovec in Zahn (Ortsnamenbuch) večkrat zaman z njimi pečala.

I. Urad Škedenj.

Poding 22 (Škedenj)¹, Dedenberg 3 (Dedenvrh), Rorwach 7 (Rove), Puech 7 (Bukovje), Kirchstetn 2 (Črešnjice), In Puech 2 (?)², Pirpam 3 (Grušovec), Foran 1 (Borovje), Tratn 3 (?)³, Werz 6 (Brdce), Pachole 1 (?)⁴, Soyackh 4 (Sojek), Schliffstein 4 (?)⁵, Steinperg 7 (Kamna gora), Chumen 2 in Na Komini ali Chumen 2 (Kumen), Am Fierst 7 (Slemenec)⁶.

Manjkajo: Verpete⁷, Loka⁸ in Podgorje⁹.

Jedro vseh kartuzijanskih posestev je Žička dolina, najprej last koroških grofov Sponheim, potem v rokah njihovega dediča Otokarja I. in fevd Konjiških gospodov, ki so jo odstopili grofu Otokarju za kartuzijane. Običajna pot v njo je vodila čez Konjiško goro, koder pelje še dandanes lep star kolovoz iz Konjic na Kumen in Špitalič. Po tem potu so kartuzijani občevali s svetom¹⁰. V dolini so našli najbrž že obdelana polja, ne pa naseljenikov. Ker so mislili, da jim zadostuje dolina za preživitev, pač ni verjetno, da bi bila še vsa zaraščena. Obdelovali pa so jo do tedaj iz Konjic. Dolina nima niti svojega imena, ker ni v njej nobenega sela; bližnja vas je Žička vas. Vsa imena v dolini so v zvezi s kartuzijani. Kjer je pot iz Konjic prišel v dolino, je nastal Špitalič, t. j. spodnji samostan in gostišče za tuje obiskovalce. Navzgor ob potoku je bila prava kartuzija, navzdol pa Škedenj, kjer je bilo koncem srednjega veka središče gospodarstva. Imenoval se je tudi Poding (od poda za mlačev) in Stadel (po škednju). Izkraja je bil ženskam prepovedan vstop v dolino. Kmalu pa so se naselile družine v Škednju, ker so jih rabili za gospodarstvo, potem pa ob robovih doline — v Tolstem vrhu in Slemenih — vedno v spoštljivi daljavi od samostana¹¹. V Špitaliču še koncem XVI. stol. ni stanoval nobeden podložnik, da še dandanes ni poleg cerkve nobenega kmeta. Žička dolina je torej po svoji večini kulturno delo kartuzijanov. Odkar so odšli, niso samo stavbe propadle, ampak poslabšalo se je tudi obdelovanje zemlje. Kjer je bil prej nad samostanom skoro pet oralov velik vinograd (Kreuzberger), je sedaj pušča, kjer so bili vrtovi, je sedaj grmovje in njiva, kjer ribniki, so sedaj mokrotni travniki.

¹ Tukaj so bila žička gospodarska poslopja, škedenj, pod in hlevi. Odtod nemški Poding v XVI. stol. in Stadel od XVIII. stol. naprej, slovenski pa Škedenj.

² Stoji pač mesto „Im Duell“ — v Dolu pod Črešnjicami.

³ Je-li Tratn (ali Pratin) del Borovja? Ali pa stoji tukaj po krivem in spada v III. urad (Žička vas), kjer je selo Tratna pri Slivnici.

⁴ Pachole bo kmet med Brdci in Sojekom, kakor je še dandanes Pahole v Škednju.

⁵ Schliffstein je med Sojekom in Kamno goro, kjer so razvaline t. zv. žičke pristave.

⁶ Zapisnik iz l. 1591 našteje te kraje v istem zemljepisnem redu: Verpet, Lak, Dedenperg, Rorwach, Puech, Kirsteten, Im Duell, Pirpaumb, Foran, Wertzech, Swun (prim. 1542 — Gregor Swine), Soiek, Schliffstein, Steinberg, Am Kometten (!), Am Fierst.

⁷ Mlin v Tesnem spada l. 1545 k žički kmetiji v Verpetah (Erpett).

⁸ V Loki se imenujejo podložniki l. 1542 (Lagkdorf) in 1591 (Lak), torej so se nahajali tam tudi l. 1564.

⁹ L. 1542 se imenuje „Štefan Podgori“.

¹⁰ Cesto iz Žičke vasi je dal napraviti šele knez Windischgrätz v XIX. stol., prej se je rabila potokova struga za vožnjo.

¹¹ Te naselbine so gotovo iz XIV. stol., ako ne starejše.

Ako se Žička dolina približno strinja s sedanjo špitališko župnijo, obsega posestvo Rohrbach, ki so ga menihi dobili še pred l. 1185, del sedanje črešnjiške fare in še več. To ozemlje je namreč kartuzijanom sporočil Vulfing Kapfenberski. Ker pa je vsak fevd po smrti fevdnikovi (torej Vulfingovi) pripadel prvotnemu lastniku (tukaj krškim škofom), je bila ta daritev pravzaprav neveljavna. A za kartuzijane se je potegnil papež Lucij III., ki je l. 1185 bival v Veroni in tam sprejel žičkega odposlanca, ter solnograjski nadškof Adalbert. Vsled tega je krški škof Dietrich (1179—1194) posestvo (praedium) Rohrbach podaril kartuziji na večne čase. Škof Ulrich I. (1221 do 1253) je to podaritev l. 1235 potrdil in njen obseg natančneje določil. Meje tega posestva so ob obeh straneh (na jugu in severu) vrhi hribov, kakor se voda in sneg stekata v dotično dolino, začetkom hribov meji potok Oploz (Frankolski potok), na strani samostana pa posestva kartuzije. Škof podari vse, kar spada k temu posestvu: Dohode in izhode, travnike in pašnike, vode in odtok, lov in ribištvo, vinograde in njive, le o podložnikih ni govora¹. Te meje so tembolj zanimive, ker nam kažejo kako daleč je segala last krške škofije in pa, kako obsežno je bilo tako srednjeveško posestvo (praedium). Središče je bilo selo Rohrbach, sedanje Rove², ob potoku. Od tam so se v ugodnih legah krčili gozdi, delali pašniki in njive, zasajali vinogradi, od tam so se naseljevala nova sela. Od lege imajo ime Loka, Brdce (brdo) in Podgorje, od drevja Črešnjice, Grušovec, Borovje in Bukovje³. Izven teh mej so dobili kartuzijani l. 1292 v dar posestva v Globočah ob Oplotnici in na Dednem vrhu in sicer od Alberta Lindeškega⁴. S časom se je postavila na tem ozemlju lepa cerkev Matere Božje, za katero so imeli tudi kartuzijani zaslug. Mogoče, da je že ime izbrano po zaščitnici njih reda, tla, na katerih je stala, so bila njihova, in ko je konjiški župnik nastavljal tukaj svojega vikarija in mu je dal dohodkov v Konjiški vasi, je prior zamenjal z njim to posest in mu je dal kmetijo v Črešnjicah. Cerkev je že stala koncem XIV. stol. in je imela raven strop v ladji ter gotško svetišče, utrjevalo jo je obzidje s stolpi. Kot župnik se imenuje že l. 1402 neki Konrad. Kjer je bila l. 1185 v vsem posestvu le

¹ Jaksch, Monumenta historica ducatus Carinthiae, I. (1898) p. 252 in II. p. 17. Kako obsežno je bilo posestvo Rohrbach in kje je pravzaprav ležalo, še ni nihče dosihdob dokazal. Ključ je podal šele Jaksch, ker je prav tolmačil listino iz l. 1235 in zapazil tudi opombo, da zadeva Rohrbach. Ni pa šel gledat na zemljevid. Slekovec pa je po svoji navadi iz besede Rohrbach sklepal, da pomeni Rove. Dokaz pa, da je posestvo Rohrbach obvodje Rovskega potoka, leži v tem, da so kartuzijani vedno to zemljo posedali, a ni ne ene listine, po kateri bi bili le en kos tega sveta prejeli kdaj v dar ali pa kupili. — Kje so bile meje med posestvom Rohrbach in kartuzijo, se ne da reči, ker se opisa obeh mej drug na drugega sklicujeta. Bržčas ni šla meja med razvodjem Žičkega in Rovskega potoka, ampak nekoliko bolj proti zapadu. Mogoče, da se je celo strinjala z mejo med konjiško in novocerkovsko župnijo (Orožen, VIII, 82 : Pod Novo cerkev so spadale vasi : Rove, Bukovje, Verpete, Loka in Male dole) in z mejo med vojniško krvno sodnijo ter kartuzijanskim ogradjem. (Ta meja je šla od Plat čez Brdce, Dol pod Črešnjicami in na Konjiško goro).

² Rove so kraj, kjer so tla izrovali ali izkrčili.

³ Sojek je ali Sovjek (sova) ali Osojnik (osojna lega). Kaj pomeni Verpete?

⁴ Muchar, VI, 94.

vasica Rove, je koncem srednjega veka 5–10 sel; tako je torej napredovalo to posestvo v kartuzijanskih rokah.

II. Urad Dramlje.

Ober Draming 7 (Zgornje Dramlje), Nider Draming 2 (Spod. Dramlje), Barts 10 (Šetina)¹, Zeklugkh 7 (Zalok), Latschach 5 (Laze), Dornndorf 8 (Trnovec), Layngrueb 2 (Gline Jame), Rasgor 2 (Razgor)², Kapiwnig 2 (Kopinca), Am Pach 3 (?)³, Gruschicach 1 (Grušce).

Manjkata: Svetelka in Razbor.

Tukajšnja posestva izvirajo od Vojniških, Lemberških, Rogaških in Saneških gospodov. Leopold Vojniški je najprej kartuzijanom daroval 5 kmetij v vasi Lyntenbach⁴, njegova sestra Elizabeta, omožena Myltenberg, je pa dala deloma zastonj, deloma pa proti plačilu 18 mark srebra 14 kmetij v vasi Strennewiz⁵, slednjič je najstarejši brat Viljem na smrtni postelji poklonil še 5 kmetij v Lyntenbachu, potem 6 kmetij v Bretenbuch-u⁶ in 10 v vasi Šeršovica. L. 1334 je Friderik Saneški v Šeršovici dodal še svoje podložnike⁷. Slednjič so Šeršovico zasedli Uskoki in niso kartuziji plačevali nobenih davščin, kakor pripomni zapisnik iz l. 1591. Leta 1262 so Lemberški gospodje Gebhard, Ulrik in Leopold darovali samostanu pri vasi Srennoviz 5 kmetij in eno v Žalcu⁸.

Od saneške posesti pa je prvi dar od Ulrika Saneškega, ki si je izvolil pokopališče v kartuziji (umrl je pred l. 1318). Menihom je dal 8 kmetij v Dramljah ter 2 v Tišovi, njegova žena Katarina pl. Heunburg pa jim je prodala za 100 mark graških vinarjev 10 kmetij v Zaloku ter v Pečici, slednjič je omenjeni Ulrik obenem s svojima bratoma Gebhardom in Leopoldom še daroval 6 kmetij v Latschach pri Strenowitzu in 1 kmetijo v Žalcu ob Ložnici. Te daritve je potrdil leta 1377 Ulrikov vnuk grof Herman I. Celjski. V Pečici (Pegk) je leta 1310 Ulrich Khelerberch prodal kartuzijanom še 1 1/2 kmetije. V XV. stol. so potem kartuzijani ta posestva zelo razširili. Ker niso imeli dovolj ribnikov pa tudi ne primernih krajev,

¹ Šedina se imenuje po Schmutzu III, 477 Schettina, torej Ščetina (Borste), kar je nemški pisar prevel kot Bart. Dokaz, da je naše tolmačenje pravo, poda hišno ime Pod Šedinoj, ki se navaja v Barts.

² Razgor je najbrž pomota za Razbor. Razgor je spadal pod graščino Zalok.

³ Nekje pri Dramljah, a najbrž ne Vodole.

⁴ Lipa pri Lindeku, ki je l. 1822 spadala deloma pod Tabor, deloma k Žickemu gospostvu (Schmutz, II, 444).

⁵ Navadno se tolmači kot Stranice. A ne pridejo v poštev, ker ležijo v vitanjskem okrožju. Odločilen je izraz (l. 1377) Latschach bei Strennewiz. Ta dva kraja ležita torej skupaj in sta ali Laze pri Trnovcu ali pa Laše pri Stranjah (vshodno od Šmarja).

⁶ Zahn ONB. misli na Breitenbuch (Prevoukenje) pri Sv. Martinu na Pohorju. Bržčas pa je katero bližje ležeče Bukovje n. pr. Zabukovje pri Žalcu ali Bukovžlag pri Teharjih.

⁷ Orožen, Celjska kronika, str. 23.

⁸ Schumi UB. II, 239. Srennovic bo isto ko Strennovic, torej Trnovec. Grad Lemberg, ki tukaj pride v poštev, je pri Novi cerkvi (Prim. Krones, Freien v. Saneck, str. 75). Zahn, ONB. 152 tolmači Srennovic kot Črešnovce (Orožen, VIII, 286: Kerspach), a se nam ne zdi verjetno.

da bi jih napravili, so se obrnili na Friderika II., grofa Celjskega, ter so ga prosili, naj jim za božji dar pokloni svojo županijo in 1 kmetijo v Kopivnici in 3 domce v Razborju, kar je Friderik tudi storil. Leta 1450 so kupili od Andreja Wartenauer in njegove žene Helene, rojene Rosenberg, vas Zgornje Dramlje s vsemi 8 kmetijami in enim vinogradom¹. Ker je bila celjski fevd, jo je grof Friderik II. proglasil kot svobodno last. Slednjič je prior Nikolaj I. 1470 kupil od Doroteje Zbelovske, priorke v Studenicah, eno kmetijo v Spodnjih Dramljah². Od lastnikov vasi Osenca (pod Celjskim gradom) so dobili menihi najprej (l. 1213) od Thimona (de Elsniz) neko deželno knežje posestvo, l. 1245 pa od Hartviga s priimkom Tusel (de Alsnitz) vas Osenca samo, ki je bila fevd Rogaških gospodov. V zameno so dali menihi Tuselu 3 kmetije ob Hudinji in zraven 12 mark fenigov³.

III. Urad Žička vas.

Seyzdorff 7 (Žička vas), Peck 43 (?)⁴, Pueckdorff 8 (?)⁵, Seelz 8 (?)⁶, Gadersdorff 21 (Dražva vas), Vnder Vorst 7 (Zafošt), Pristavez 6 (Spodnja Pristava)⁷, Petschkan 4 (Pečica pri Zagaju)⁸, Petschez 2 (Pečica pri Konjiški vasi), Klocotschaun 2 (Klokočovnik), Swibovicz 2 (Svibovet), Kolatschn 5 (Kolačno), Khowayll 1 (Koble), Scherschobiz 5 (Šeršovica), Alten Gonabiz 22 (Konjiška vas), Khrabatndorff 4 (Hrovala), Sargendorf 5 (?)⁹, Suchadol 12 (Suhadol).

L. 1591 se še imenujejo kraji: Železnik (pod Klokočovnik), Pirgdorf (Brezje pri Koblah), Pristavica (pri Šmarju) in Am Voglbuch (?)¹⁰.

¹ Ali so kartuzijani vas Dramlje, dar Ulrika Soneškega, prodali in l. 1450 zopet kupili?

² Rokop. šte. 288 dež. arh. v Gradcu.

³ Zahn, UB. II. 189, 565. ONB, 370.

⁴ Peck (ali Geck) se ne imenuje ne leta 1542 niti 1591. Nobena vas v sosesčini s korenem pek nima dandanes 40 hiš. Hišna imena Grophl in Krophl ter Gerneg in Kharnekh, ki se naštevajo v našem Pecku, se strinjajo z današnjimi hišnimi imeni Krof in Germek v Tolstem vrhu. Potok, ki teče od Tolstega vrha v Škedenj, se je nekdaj imenoval Pečenca (Schmutz, III, 120). L. 1822 je Tolstivrh spadal deloma pod kartuzijo, deloma pod gospodstvo v Žički vasi. Mogoče je torej Peck = Tolstivrh.

⁵ L. 1542 se imenuje Puch, l. 1591 se pa ne omenja. Mogoče je Bukovje pri Slivnici (Šmarski okraj). V tej okolici se imenujejo l. 1542 podložniki v selih: Ulice, Sele, Tratna in Kote. (Morebiti je Tratn v I. Žičkem uradu od tukaj prišel na krivo mesto).

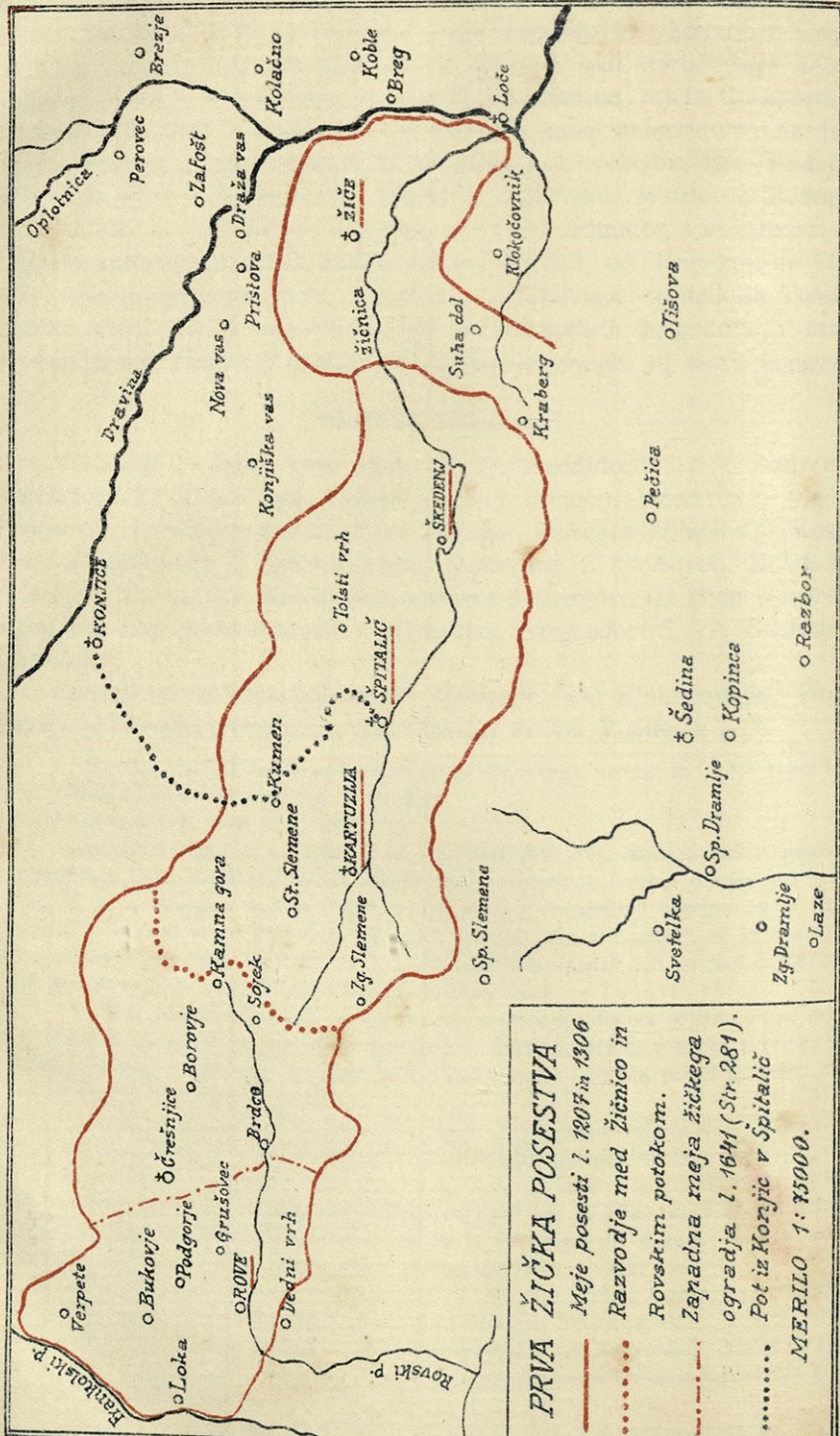
⁶ Najbrž Sevce pri Ponikvi.

⁷ Listine razločujejo Pristovo tik Konjic (Priestriach allernächst Gonobitz) in Pristavico pri Novi vasi. (Pristaviz 1395, Pristubic gelegen unter Newndorf 1442).

⁸ L. 1310 se imenuje vas (villa) Pegk, kjer je imel Ulrik Khelberch poldrugo kmetijo. Ne pride v postev Pečica pri Konjiški vasi, ker ni bila vas, tudi ne Tolstivrh (Peck), ker je tam vsa zemlja meniška, ostane le še Pečica pri Zagaju. L. 1591 se imenuje Petschkaw in je še l. 1822 spadala pod gospodstvo v Žički vasi.

⁹ Sargendorf se imenuje l. 1306 s Pečico skupaj, l. 1564 (zgoraj) se našteje po Hrovalah, l. 1591 pa v naslednjem redu: Konjiška vas, Sargendorf, Pečica, Hrovala. Zahn (ONB, 469) misli na kmetijo Zorko pri Konjicah. A Sargendorf ima 5 kmetov in ime je najbrž prevod iz slovenščine (Sarg = korito, dandanes krsta) in odgovarja kakemu Koritno, Koretno ali Jamnik.

¹⁰ Je-li Petelinjek, ker se v urbarju iz l. 1564 pod Svibovetom imenuje kmet Jurij mathes am Vogellbuchtl ali pa Kraberg, ki se ne nahaja v nobenem zapisniku in je vendar moral že biti naseljen? Kako se je imenoval, nam je še neznano.

V Žički vasi je imela konjiška župnija vinograde in polje in sicer najbrž v istem obsegu, kakor je ima dandanes knez Windischgrätz. Vse to je oglejski patriarh Ulrik I. 1173 zamenjal za desetino v Soteski pri Novi cerkvi in je daroval kartuzijanom, prvi štajerski vojvoda Otokar II. pa je 1. 1185 dodal vso vas s vsemi nesvobodnimi stanovalci, dal jim je torej gospostvo in ne posestev. Žičani so morali odsihdob svoje davščine dajati samostanu in njemu robotati. Tedaj je imela vsaka vas svoje ozemlje, približno kakor dandanes občine. Meje Žičke vasi se dajo še določiti in so se deloma opisale leta 1306, ko se je šlo za razločitev od posestev Konjiških gospodov v Klokočovniku. Opis se tako-le glasi: „Prave meje Žičke vasi se začnejo v Drvarskem potoku, kjer Žičnica bije ob hrib in gredo ob vznožju hriba navzgor (ob vodi) in potem ob Gebhardovem vrhu in čez hrib, kjer leži slok kamen; od tam na levo roko od pota po tleh čez kamnite stene, ki se Železnik imenujejo, in po tleh na Visoki hrib, kjer tudi leži kamen, kjer se ločijo meje vasi Suhadol in vasi Klokočovnik; in od te meje na desno čez tla, ker je vrbje posekano, kjer tudi leži kamen; potem naprej čez rebro, kjer teče potok, ter ven na vogel in od vogla do mej gospoda Saneškega¹. Na zapadu je proti Žički dolini meja Soteska in vrh hribov², proti severu in vshodu pa se meja strinja z opisom ozemlja Žičke kartuzije leta 1207. Ker ta opis obsega Žičko dolino, potem Žičko vas in vas Rohrbach, ga tolmačimo šele na tem mestu. Vojvoda Leopold VI. izjavlja sledeče: „Potrjujemo že od prej ustanovljene meje njih (meniške) posesti, ki gredo pri vhodu v puščavo³ od viška hriba do Meran⁴, od tam čez vrh, ki je nad Dražo vasjo, od tam do broda Dravine, od tam do mostiča poleg kraja, kjer Dravina bije ob hrib⁵, in tako navzgor do vasi Suhadol in njo s vsemi priveski in tako naprej do Vojniškega ozemlja in vasi Rove s vsem, kar k njej spada, in od tam čez vrhe hribov⁶, kakor se vode in sneg v Žičko dolino odteka, tako do onega stolpa, ki leži poleg kraja Betset⁷.

Ko so se podložniki v Žički vasi branili robotati, je razsodil v prilog kartuzije prior Gotfried Mauerbaški in tedaj vizitator. Bilo je dne 3. avgusta leta 1335, ko je izrekel to javno sodbo v žičkem dvorcu pri vinogradu. (Nekaj poslopij tega dvorca stoji še dandanes, od dveh se pa pozna temelj v razvalinah). Poleg Gotfrieda so sedeli kot sosodniki Henrik pl. Wilthausen, tedaj konjiški graščak, Ortolf Vojniški, Ortolf Konjiški, gospod Zbelovski,

¹ Schwandner, n. 60.

² Zahn, UB, I. 453 in 690.

³ Vhod v Žičko dolino je bila do XIX. stol. pot iz Konjic čez Goro (Kumen) v Špitalič. Pri vhodu smo torej na višku hriba.

⁴ Meran leži pred vrhom nad Dražo vasjo, torej na boku Žičkega hriba in sicer je bila to najbrž kaka pristava ob cesti, ki vodi iz Žičke vasi v Konjice.

⁵ Pri Ločah.

⁶ Po hrbtu Konjiške gore.

⁷ Betset leži na Konjiški gori, kakor je iz opisa meje razvidno, in ako gre meja od „vhoda v puščavo“ zopet nazaj do vhoda, je potem Betset na onem delu Konjiške gore, ki leži med Črešnjicami in Kumnom. Odkod ime Landturmberg? Betset (Pečé) je morda isto ko Schliffstein, ki se imenuje v urbarjih. Stolp bi bil branil prehod čez Konjiško goro.

g. Friderik, sodnik bistriški, in več drugih plemičev. Gotfried je v svojem in njihovem imenu izdal posebno listino, da morajo lastniki kartuzijanom podložnih kmetij in domcev v Žičah služiti dolžne dni in sicer na tak dan, ki ga odloči kartuzijanski upravnik (Hofmeister), ter mu morajo biti pokorni, kadar on hoče in kolikor jih potrebuje. Ako bi pa bil kateri neposlušen, tega naj upravnik zarubi in z rubežno plača dvojni dan; ako se pa podložnik upira rubežni ali se pa upravnikovemu selu z besedo ali z dejanjem zoperstavlja, tega naj upravnik naznani zaščitniku (Vogt), da ga kaznuje s stolpom in s klado ter z globo, globa pa naj pripade kartuzijanom¹. — Ta dvorec, imenovan „Pri vinogradu“ in ležeč nad Žičko vasjo, so dali menihi l. 1466 v najem Mihaelu Seyko proti tretjini vseh letnih dohodkov in pod pogojem, da bo poslopja vzdrževal, le za večja popravila pri zidovju, tramovju in strehi iz opeke in skodljev bodo skrbeli kartuzijani².

L. 1306 je kartuzijansko ozemlje na vshodu bilo zaključeno od mej vasi Žiče in Suhadol, 50 let pozneje pa se je vsled nakupa tudi tukaj razširilo in sicer z denarjem, ki so ga dobili menihi za na Ptujskem polju prodane kmetije. L. 1362 so kupili od Konjiških bratov Ortolfa, Henrika in Leopolda 6 $\frac{1}{2}$ kmetij v Železniku, Garbačecu (?) in Svibovetu za 300 gold. in še njih gornino v Klokočovniku, potem od Janeza Greslein več posestev v Klokočovniku, ki so bila fevd Ptujskih gospodov, katera pa je Hertel Ptujski l. 1362 osvobodil. Sjednjič so l. 1369 dokupili 8 kmetij od istega Janeza Grasel v Železniku, Klokočovniku in Svibovetu. O vaseh Pečica in Šeršovica, ki se tudi omenjajo v urbarju leta 1564, smo govorili pri Drameljskem uradu. V Ločah so dobili menihi l. 1430 od krškega škofa Ernesta eden domec nad vasjo in so mu zato odstopili eno kmetijo na Pohorju pod planino (Alben) ob potoku (?) Ladowetz.

Severno od Žičke vasi je Draža vas, v kateri je leta 1306 Leopold Konjiški odškodoval kartuzijane, ker je škodoval njih lasti v Pečici in Sargendorfu, l. 1319 pa jim je sporočil 8 $\frac{1}{2}$ kmetij, da bi ga pokopali v samostanu, ravnotako njegov sin Leopold l. 1337 za večno obletnico. Trideset let pozneje (1367) se odpovejo Konjiški bratje Ortolf, Henrik in Leopold vsem pravicam do teh kmetij, ki jih je bil samostanu daroval njih stric. L. 1365 so tudi za sebe napravili v kartuziji ustanovo in so jo založili z več kmetijami v naši vasi. Dokupili so kartuzijani eden dvorec l. 1365, tri kmetije l. 1393, potem so dobili 2 kmetiji od Ahacija Trebniškega, ki so bile fevd Bistriških gospodov. Lahko se reče, da je bila slednjič vsa Draža vas žička last. Spodnja Pristova je bila prvotno last Konjiških gospodov. Leopold Konjiški jo je l. 1395 dal kartuzijanom³. Tudi Konjiška vas je bila last Konjiških gospodov⁴. Že l. 1229 je gospa mariborskega graščaka in sorodnica

¹ Rokopis štev. 288.

² Schwandner, štev. 263.

³ Schwandner, štev. 160. L. 1442 je Ahacij Trebniški prodal zemljišče Tomažu Weber v Pristubiz pri Novi vasi.

⁴ Konjiška vas se imenuje včasih Stare Konjice (Antiquum Conuwitz 1229, 1281, Alten Gonwicz 1402, 1478, 1564), kakor da bi bila starejša ko trg pod gradom in okoli župnijske cerkve, včasih pa Stara Konjiška vas (Antiqua villa Gonobiz 1273).

Konjiških gospodov, izročila kartuzijanom v naši vasi 2 kmetiji, druge tri kmetije je daroval Konrad Mariborski (njen sin?) leta 1273 z dovoljenjem svojih bratov, Dietricha, župnika, v Motniku in Alberona, župnika v Mariboru¹. Ker so dobili menihi med tem tudi dve kmetiji v Prevratu, so jih zamenjali. Eno so dali konjiškemu graščaku Reinprechtu Walsee leta 1401 in so dobili drugo v Konjiški vasi, eno pa so odstopili Vitanjskemu gospodu, ki jih je zato odškodoval s poldrugo kmetijo v naši vasi. L. 1402 so prejeli od župnika Konrada v Črešnjicah 1½ kmetije, najbrž nadarbinskega premoženja, in so mu vrnili 1 kmetijo na sedežu njegove župnije, ki je bila, kakor znano, vsa meniška last. V Konjiški vasi so še dokupili leta 1432 od Ulrika Grasel, poličanskega graščaka, 4 kmetije (zu Thrabutten) in leta 1452 od Andreja Wartenauer eno kmetijo in eden domec. Skupno je torej več ko 10 kmetij v naši vasi tekom časa prišlo v kartuzijanske roke², a l. 1564 so posedali še samo dve. V Hrovalah so kupili leta 1432 posestva od poličanskega graščaka Ulrika Grasel, v Pečici so imeli svoj dvorec, ki ga je oškodoval Konjiški gospod Leopold kakor tudi njihovo vas Sargendorf, radi česar jim je odkazal l. 1306 posestev v Draži vasi in v Št. Lovrencu (Stranje pri Šmarju?). Nad Konjicami so l. 1432 kupili eno kmetijo od Kancijana, kaplana v Jamniku. V Prežigalu pa so l. 1485 kupili eden travnik od župnika sv. Magdalene v Mariboru. Glede sel med konjiško šumo (foršt), ki je bila kartuzijanska, in med gozdom v župnji sv. Jerneja, torej glede Sapošta, Perovca, Kobel in Kolačnega, ki se l. 1564 in deloma 1591 (Brezje) imenujejo kot meniška last, molčijo listine skoro popolnoma. L. 1390 je Leopold Konjiški v Perovcu pod Forštom daroval eno kmetijo menihom, v Kolačnem pa jim je prodal 8 kmetij Filip Trennbegk, komtur nemških križarjev pri Veliki Nedelji.

IV. Urad Oplotnica.

Opplatz 36 (Oplotnica), Cschedram 2 (Čadram), Malhorn 3 (Malahorn), Ann der wartt 5 (Straža), Prichau 4 (Prihova), Lazenndorff 4 (Lačna vas), Gibeldorff 2 (Kebel), Modritsch 6 (Modrič), Slogon 5 (Slogona vas), Rackhitoutz 2 (Rakitovec), Ober Lasniz 15 (Gornja Ložnica), Veystritz 1 (Slov. Bistrica), Vndern Forst 2 (Zapošt pri Spodnji Ložnici), Retschach 14 (Zreče), Sredeckh 4 (Osredok), Therstenicch 2 (Tertenik), Marquarsdorf 12 (Markošice), Dobrottendorf 6 (Dobriška vas).

L. 1591 se še imenuje Tanawerde (Tajna), Spodnja Ložnica in Pabbesch³.

Precej obširna posestva so kartuzijani osredotočili v Oplotnici; imenovana vas je bila vsa njihova. Žali da nam listine ne povedo dovolj, kako so dobili posamezne podložnike. L. 1182 jim je daroval Otokar II. svoje posestvo v Oplotnici, ravnotam jim je dal Otokar Konjiški l. 1206 2 kmetiji, l. 1564 pa je bilo vseh podložnih 36. V vznožju Pohorja v bližini Oplotnice

Altengonwizdorf 1411) češ da je starejša ko Nova vas, ki se imenuje že l. 1308, slednjič samo Konjiška vas (1306, 1355, 1432 itd.). Prvi pomen se nam zdi najbolj verjeten.

¹ Schwandner, štev. 39.

² „Dorf zu Gonobitz, das des Gotshaus ist von Seiz“. 1306.

³ Morda Pfaffendorf (Farovec). Časopis za zgod. in narodop. II, 142.

so dobili l. 1254 vas Straža, katero so si po krivici lastili Kebelski gospodje. V Prihovi so prejeli l. 1335 od Henrika Messenberg 3 kmetije, l. 1362 pa po eno od istega Messenberga za 20 mark in od Friderika Saefner. Kartuzijanska last v Dobriški vasi izvira od Konjiških gospodov. Ti so l. 1345 kupili dedšino od Blumensteinskih otrok, l. 1366 pa eno kmetijo od Henrika Hebenstreit. Obenem z vasjo so izročili menihom tudi omenjeni kupni listini, ki sta se shranjevali pozneje v žičkem arhivu. Vas Markošice s vsemi pritiklinami, pravicami, dolžnostmi, s kmetijami in njivami, pašniki, ribištvom, gozdi, z obdelanim in neobdelanim svetom so dobili menihi v dar od Otona Lichtenstein, sodnika Štajerske dežele¹. Vendar pa si je neki Reinbert, imenovan Marchpurger, lastil gotove pravice do te vasi, a leta 1314 se jim je odpovedal v prid kartuzijanom v kapelici svojega grada Hausambacher.

Podložnike na obronkih Pohorja so kupili menihi na drobno v XIV. in XV. stol. Tako v Lačni vasi l. 1360 2 kmetiji od Ivenskih (Eibiswald) gospodov za 30 mark starih graških vinarjev, l. 1366 pa 3 kmetije in eden mlin od Messenbergov, na Keblu l. 1335 od Henrika Messenberg eno hišo, leta 1362 od Otona Kebelskega 2½ kmetiji v vasi ter l. 1393 še pol kmetije. V bližini Kebelske vasi je imel Berchtold Kebelski svoj dvorec v Hrastovcu (Aichberg) s 5 domci, ki ga je prodal kartuzijanom za 70 mark graških vinarjev. L. 1365 pa so kupili od Henrika Messenberg eno sirarno (Swaig) ob potoku nad Keblom tik hoste, ki jo je tedaj oskrboval Dytmar Sirar (der Swaiger). Potem je l. 1430 Ahacij Trebniški prodal menihom eno kmetijo pri Keblu. Slednjič so odstopili l. 1468 Ivanu Klebstorfer svojega podložnika Janžeta v dvorcu pri Keblu ter so dobili v zamenjavo njegovo podložnico Marijo Sneyder. V Modriču je l. 1362 Fric Raumschüssel prodal kartuzijanom dve kmetiji, potem v Rakitovcu eno kmetijo, eno pa v zadnji vasi Friderik Saefner. Slednjič je Leopold Konjiški l. 1296 daroval 4 kmetije na Pohorju pri razvalinah gradu Kozjerep; te so menihi leta 1451 odstopili Frideriku Klech.

Drugo središče žičkih posestev je bilo v Zrečah. L. 1281 je daroval Henrik Freudenberški menihom posestev in dohodkov za 300 mark, med njimi posestev v Zrečah, Dobrovi in v Konjicah². Leta 1390 jim je podaril Leopold, zadnji Konjiški gospod, svoj dvorec v Zrečah pri cerkvi sv. Ilja. Leopold ga je bil kupil od mariborskega žida Muscha³, imel pa je nanj na posodo 22 funtov od Poppela Vitanjskega, stotnika v Trstu. Kartuzijani so Poppelu vrnili to svoto, da se je odpovedal leta 1398 vsem pravicam do dvorca. Leta 1482 je Štefan Sienski, tedaj generalni prior, kupil v Gornjih Zrečah eno kmetijo za 33 mark 29 vin. od Maruške, Kolomanove udove. Drugi dvorec, ki ga je imel Leopold Konjiški v Zrečah in je moral biti središče precejšnjih posestev, je zamenjal l. 1389 s Hugonom Devinskim za 17½ kmetij v Osredku, Snubcu³, Pod Bregom⁴, v Dobravi, Worthornu,

¹ Pusch, l. c. II, 94. — ² Muchar, V, 439.

³ Musch je dobil ta posestva od Dietleiba iz Košaka pri Mariboru.

⁴ Morda Sobec pri Vrholah, ki je bil l. 1822 podložen kartuziji (Schmutz IV, 19). Sobec = Sevec? — ⁵ Morda Breg ob Dravini vshodno od Žičke vasi.

Mrzlem dolu in Resniku¹ ter za en mlin v Zrečah, ene stope in eno vedro gornine na leto v vinogradu „Jud“ imenovanem. Naslednje l. 1390 pa je tudi vso to last daroval kartuzijanom, pridržavši si do smrti njene dohodke, da bi imel ob čim živeti.

Tretje središče samostanske lasti je bilo v vznožju Pohorja v Zgornji Ložnici. Tukaj sta menihom darovala brata Ortolf in Leopold Konjiška l. 1234 2 kmetiji pri priliki, ko je njun oče postal konverz, naslednje leto 1235 je dodala Sofija Lembaška 5 kmetij, da popravi škodo, ki jo je bil njen sin Konrad prizadjal kartuziji², l. 1254 pa je že vsa vas Ložnica veljala kot žička last, čeprav si je lastil neke pravice Thyemon Kebelski. V isti vasi je l. 1451 Viljem Hebenstreit prodal kartuzijanom neko posestvo.

V Slovenski Bistrici so l. 1311 kupili od Štefana, mariborskega meščana, razna posestva. Ker so imeli v bližini obširne vinograde, so rabili v mestu svojo hišo, Žičko hišo. Poleg nje jim je leta 1460 daroval svojo, tedaj zapuščeno hišo bistriški meščan Eberhart Dyetenheimer, mesto pa jo je osvobodilo vseh davkov za večne čase. V Bistrici so imeli menihi tudi dva mlina, a l. 1442 so ju odstopili bistriškemu župniku in so prejeli v zameno dvetretjinsko desetino v Spodnji Ložnici in Mostecu (?)³.

L. 1359 so zamenjale studeniške redovnice posestva med seli Goretschin in Slatin za druga v kraju Sulzbach (= Slatina?)⁴. Videti je torej, da so tudi v Slatini imeli menihi vsaj mimogrede posestva.

V. Urad Maribor.

Rogays 8 (Rogoza) in Bresolach 10 (Brezula).

Na Dravskem polju so kartuzijani izkrajja dobili mnogo posestev. Vzrok leži deloma v tem, da je bila Južna Štajerska manj gosto naseljena in je zato privlačna sila kartuzije dalje segala (kakor so bila tedaj tudi sodnijska in cerkvena okrožja mnogo obširnejša), deloma pa tudi, ker so morali vzeti posestva, ki so bila slučajno ravno prosta, in so šele s časom mogli svojo oblast osredotočiti okoli kartuzije, ko so jim okoliški gospodje svojo zemljo ali prodali ali zamenjali ali pa za časa življenja ali v smrtni bolezni darovali. Na Dravskem polju jim je dal že pred l. 1185 Otokar II. v Rogozi vso svojo last, l. 1207 pa je Leopold VI. dodal 4 kmetije, ki jih je imel do tedaj kot fevd Riker de Turre, in pa novine (krčevine) ob Polskavi. Že l. 1247 velja Rogoza kot Žička vas. L. 1311 so kartuzijani še dokupili 1 kmetijo od Friderika Predinger, nekdanj mestnega sodca v Mariboru, ter od Rudolfa Mariborskega, ki je postal menih, še 2 kmetiji. V XVII. stol. je Rogoza prišla v last (vsled nakupa?) baronov Katzianerjev ter njih dedičev, v XIX. stol. pa se je združila z graščino Hausambacher.

¹ Rok. šte. 288. Muchar VII, 42, je večino navedenih imen krivo čital. Worthorn stoji menda za Malhorn, ker se M in W lahko zamenjata. Snubec (1 kmetija) in Mrzli dol (pol kmetije) sta najbrž imena leg, ki se najlažje spreminjajo.

² Zahn, UB, II, 318 in 425.

³ Niederlassnicz in Niederpruck. Schwandner šte. 214. Muchar, VII, 300 je imeni krivo čital.

⁴ Muchar, VI, 347.

Po starosti sledi posest dvojne vasi Račje (Kranichsfeld), ki je žička last že l. 1247, potem Podove, ki se istočasno imenuje. V obeh krajih in v Rogozi so kartuzijani že izkraj desetnili. Sosea Podove proti severu je Brezula. L. 1313 so kupili tukaj eno posestvo od Ulrika Sawyerer, leta 1378 pa poldrugo kmetijo od Walterja iz Majšperga, druge podložne, katerih je bilo l. 1564 10, l. 1613 pa 14, so najbrž tudi dobili vsled nakupa. V ravno omenjenem l. (1613) pa so vse podložne odstopili baronu Volfangu Viljemu Herberstein na Hrastovcu (Gutenhaag) in Lankovicu. Kmetje bi bili sicer rajši ostali pod kartuzijani in so prosili nadvojvodo Ferdinanda, naj ne potrdi te zamenjave, ker vas Brezulo je daroval grof Šaunberški kartuzijanom, a menihi so dokazali, da je kupljena. Od Herbersteina so prejeli njegove podložnike v Vitanju.

V Hotinji vasi so kupili kartuzijani leta 1429 dve kmetiji in dva dvorca, ki so bili fevd Celjskih grofov, posedal pa jih je tedaj grof Frank iz Korbave. Celjski grof jih je osvobodil od fevdništva. Dalje so kupili leta 1453 nekatera posestva in dohodke na Gaberniku (pri Gornji Polskavi) od Andreja pl. Holleneg, l. 1457 pa od Ahacija Tschungel, grajskega stotnika v (Škofji?) Loki. Druga kartuzijanska posestva so bila pri Framu, katera so 1335 kupili od Messenbergov, v Čreti pri Slivnici (1478), v Tepsovi pri Sv. Petru pri Mariboru (1335). L. 1451 so odstopili Frideriku Klech 8 kmetij v Hočah in 4 kmetije na Pohorju pri gradiču Kozerep in mlin v Hočah ter nekatere hiše in domce in druga posestva v Mariboru. Eden mlin v Mariboru so prejeli od župnika pri Sv. Magdaleni l. 1289¹.

Obširna posestva so združili kartuzijani tudi v ptujski okolici. L. 1190 jim je Rudolf Rožeški daroval 5 kmetij v Gornji Hajdini in eno v Spodnji. Vojvoda Leopold VI. je leta 1207 dodal vas Barislovce, ki je obstala iz dveh županij, in Predance (pri Sv. Marku), Otokar II. Češki pa leta 1270 obojno vas Prepolca. Od raznih posestev, ki so jih tukaj združili, so leta 1357 prodali 79 kmetij vojvodu Albrechtu Avstrijskemu za njegov grad Maidberg² in so prejeli za nje 400 funtov vinarjev. Od teh kmetij jih je bilo 10 v Novi vasi, 16 v Albrechtsdorf (?), 18 v Dražencih, 8 v Žabjaku in 27 v Barislovcih, a samo 15 je bilo naseljenih in sicer so kmeti plačevali na leto po 9 meric (samostanske mere!) rži in po 3 1/2 merice ovsa.

Neznano lego imajo posestva, ki jih je leta 1202 sporočila gospa Matilda (Zahn, UB, II, 100), potem 4 kmetije in Vrost (v Mrzlici pri Laškem?) pri drugih žičkih posestvih, katere so prejeli pred pričami Hugonom Laškim, Ulrikom Svibenskim in freudenberškim stotnikom Otelinom (Schwandner štev. 54), potem 5 kmetij „am Zel“, ki jih je sporočil l. 1335 Henrik Messenberg, potem posestva, ki jih je leta 1412 prodal v selu Pusch Friderik Schelez; slednjič prideta l. 1459 pod Žičko kartuzijo dva podložnika, ki sta spadala pod grad Rifnik.

¹ Muchar, VI, 55.

² Mayburg in Mannsberg (Majšperg) sta različna gradova. Zahn, ONB, 323 in 326. Ima-li vas Tomanja (Maiberg) med Sv. Trojico in Št. Vidom od grada nemško ime?

Slednjič še omenimo posestva izven Južnega Štajerja. V Tobel pri Nemškem Gradcu so imeli l. 1273 precejšnje posestvo, ki so ga dali Frideriku Ptujskemu za $5\frac{1}{2}$ kmetij z imenom Hanneke¹. V dolini Aniče so imeli kartuzijani leta 1542 6 podložnikov², v dolini Krke na Koroškem jim je izročil svoja posestva Merboton Goldman, ko je postal menih, slednjič so imeli l. 1260 pri Topoljah (pri Mengšu) na Kranjskem 2 kmetiji, kateri so bili dobili deloma v dar, deloma kot odškodnino od Henrika Svibenskega³.

Vinogradi.

Nad kartuzijo na pobočju Konjiške gore so menihi zasadili vinograd Kreuzberger (4 orali 1324 □ sežnjev). V Sydingendorf (Šedini pri Dramljah?) jim je l. 1252 dal 1 vinograd oglejski vicedom. V Žički vasi so dobili l. 1173 vinograde, ki jih je prej imela konjiška cerkev. V novejši dobi (1810) je meril vinograd Podvin 7 oralov 320 □ sežnjev, Dörrer pa 2 or. 1480 sež. V dar so tudi prejeli vinograd v Suhidoli (pred l. 1207), ki je sklepčno obsegal 5 or. 370 sež. V konjiških goricah je daroval kartuzijanom l. 1432 Ožbalt Puchploter, kaplan pri Zidanem mostu, dva vinograde, Stich pri Konjicah in Kusec na Vešeniku, l. 1449 pa so dokupili še eden vinograd v Vešeniku. Eden vinograd v Verjah (vas Vrhole) je prodala menihom l. 1480 Jera Pertrat v Prelogah; na leto se je dajalo od njega po eno vedro dače. V goricah pri Slovenski Bistrici je samostan v dobi 1444—1448 dobil petero vinogradov. Najprej jim je volil Jošt Gločkengießler, meščan in ta čas sodnik v Bistrici, vinograd Kepec v Tultzerpergu⁴. Poleg sta ležala vinograd Lindecker, ki jim ga je volil leta 1448 bistriški meščan Janez Lanzguger, in vinograd Chäsnar, ki ga je sporočil Urban Valpotič, meščan v Mariboru, na drugi strani pa poleg Kepca vinograd Sneyder, ki ga je prej posedal Andrej Suvider (Sneyder?). V Pipenbergu pa so kupili od že imenovanega Urbana Valpotiča tudi eden vinograd, od katerega se je plačevalo konjiški graščini vedro gornine. Naslednje leto (1449) je Friderik grof Celjski vseh petero vinogradov osvobodil od gornine, l. 1471 pa so kupili menihi še $\frac{2}{3}$ studeniške tretjinske desetine v šestih vinogradih Tulzerberga: Lindeker, Kepez, Sneyder, Klosner, Kosolič in Oskorišnik. Slednjič so l. 1500 kupili vinograd na hribu pri Gornji Bistrici od Urbana Petriče.

V mariborski okolici je imela Žička kartuzija eden vinograd že pred l. 1207 pri Nebovi (Sv. Peter pri Mariboru), imenovanega leta pa je vojvoda Leopold daroval zraven 1 kmetijo za viničarijo. L. 1272 je daroval Friderik Ptujski menihom 1 vinograd, tiste kartuzijanske vinograde pa, ki so bili njemu podložni (v Dulpis?, Dupljeku in v Račju) je oprostil gornine.

¹ Schwandner, št. 40. Muchar V, 355 ima Horneck in Slekovec vsled tega Vojnik! Tobel bo graško predmestje Karlau. Zahn, ONB, 135.

² V aniški dolini je bilo najbrž posestvo Preyzet, ki so ga kupili od Prauna in Pilgrima iz Rotenmanna, vpricho sodnika rotenmannskega. Muchar, VI, 260.

³ Schumi, UB, II, 237.

⁴ Morda staro ime za Ritoznój (Rittersberg), kjer so imeli kartuzijani velike vinograde in vinsko pristavo.

L. 1243 sta volila Friderik s priimkom Menih in njegova žena Adelheida samostanu eden vinograd na grajskem (sedaj piramidinem) hribu v Mariboru in eden na posestvu svetopavelskih benediktincev. Od prvega se je dajalo 1 vedro dače vojvodu, od drugega pa poldrugo vedro dače Vetrinjskemu samostanu. Kot središče kmetij pri Hočah in vinogradov v Mariboru je služil Žički dvorec v Mariboru, po katerem ima še dandanes ulica Seitzerhofgasse svoje ime. Obnoviti ga je dal oskrbnik Otolin Scazuola v letih 1570—1589. V njem je bila kapela, posvečena Vsem Svetnikom¹.

O razmerju med viničarji in kartuzijani imamo iz l. 1240 kratko vest. Kdor je vinograd zasadil, je ostal lahko na njem z dediči vred kot žički podložnik. Ako se pa je hotel otresti žičkega gospostva, je zgubil pravico do vinograda. To staro navado je vnovič razglasil žički prior Peter in sicer pred župnijsko cerkvijo v Slovenski Bistrici v navzočnosti viteza Uperta Konjiškega, Hugona Vojniškega, Vulfinga Koritniškega, Becelina, sodnika bistriškega in Jurija, vojvodovega deželnega sodnika².

Poleg posestev so dobili kartuzijani še raznih dohodkov v pridelkih, ki so jim prišli najbolj prav, ker jih niso stali nobenega truda. Otokar II. jim je dal pravico pasti svojo živino po vseh vojvodovih pašnikih in planinah, kar je bilo tem večje važnosti, ker je bila živinoreja v XII. stol. glavni dohodek. Vitez Ortolf Konjiški jim je izročil pravico ribištva v Dravini in Oplotnici³, ravnotako so izvrševali ribištvo v Savini pri Laškem in v Savi, a navadno so je prepuščali jurklosterskim kartuzijanom in so zato mesto njih pobirali njihovo žitno in vinsko desetino v ponikovski župniji⁴. Lov na vidre od Save do Drave je bila žička predprava⁵.

Bogat vir je bila tudi desetina, ki so jo pobirali od Nove cerkve do Drave pod Ptujem. Prvo desetino jim je naklonil Leopold V. Avstrijski v vaseh Podova, Rogoza in v obojnem Račju, da bi lažje stavili samostan, Leopold VI. pa je ta dar l. 1195 potrdil⁶. Štajerski vojvode so imeli to desetino kot fevd od oglejskega patriarha, ker so bili oglejski točaji. Obsegala je prej imenovane žičke vasi in pa žičke podložne v Hajdini. Po smrti zadnjega Babenberžana se je ta desetina kot fevd vrnila v patriarhovo last; a očak Bertold jo je l. 1247 izročil kartuzijanom v svobodno posest, ne več kot fevd. Od Otokarja II. in njegovih naslednikov so imeli ravnotako desetino v veležupnijah Nova cerkev, Konjice, Slivnica in Hoče; to jim je patriarh Bertold že l. 1237 za vedno potrdil. Vendar pa vojvodi niso vsepovsod v tem obširnem ozemlju pobirali prvotno patriarhovo desetino, ampak le ponekod⁷. Koder je bila torej vojvodova, tam je sedaj postala kartuzijanska⁸. Ker pa je bilo zoper cerkveno navado, da bi samostani prejeli desetino

¹ Voditelj, II, 321.

² Zahn, UB, II, 506.

³ Ribištvo poleg Studenic so branili še l. 1594 (Izvirnik v Pajekovi zapuščini).

⁴ Prim. Orožen, IV—2, 325.

⁵ Schmutz, III, 584.

⁶ Zahn, UB, II, 32.

⁷ Desetina v Soteski n. pr. je bila patriarhova, pozneje pa konjiškega župnika.

⁸ Ko so leta 1357 menihi prodali 79 kmetij na Dravskem polju, so si pridržali oglejsko desetino. Muchar, VI, 339.

od lajikov, so dobili žički menihi zato že od patriarha Otobona leta 1313 oprost in vnovič l. 1435 od bazilejskega cerkvenega zbora. Ne povedo pa viri, ali je bila ta desetina le žitna, ali pa je obsegala tudi druge pridelke. Pri žitu je $\frac{1}{3}$ ostala krajevnim veležupnikom, $\frac{2}{3}$ pa so dobili kartuzijani, praktično rečeno je bil vsak petnajsti snop meniški. A mnogi podložniki so se obotavljali dajati desetino v predpisanem obsegu in so se morali siliti s cerkvenimi kaznimi, kakor je to storil Martin, poznejši škof pičenski¹.

Ker je desetina dajala lažji dohodek ko posestva, zato so kartuzijani radi zamenjavali za njo zemljišča. L. 1442 so za posestva pri Slov. Bistrici dobili tretjino desetine v Spodnji Ložnici in v Mostečnem (?)² (s tem je postala vsa desetina v Spodnji Ložnici žička last), leta 1451 pa od Friderika Klech za 12 kmetij v Hočah in posestva pri razvalini Kozjerep na Pohorju $\frac{2}{3}$ desetine od žita, vina in drobnih pravic od 52 kmetij v ponikovski župniji v krajih Šedina, Trnovec, Gornje in Spodnje Dramlje, Gora, Jazbine, Debenjak, Grušče, Jabernik, Zaverše, Freištejn, Ješovec, Na vrheh, Lavent (?), Vodole, Zalok, Ob potoku in Lewetsch (?)³, slednjič desetino v Ponikvi za že omenjeno ribištvo v Savini in Savi, ki so ga odstopili Jurklostru. Desetino pa, ki so jo l. 1595 podedovali po odpravljeni Pleterski kartuziji v sevniški in rajhenburški okolici, so dali v najem. Za dobo od 1. junija l. 1596—1600 jim je za rajhenburško desetino plačal Weikhard baron Eckgh in Hungerspach 1012 gold. 3 kr.⁴ Že prej (okoli l. 1550) so dali s cesarjevim dovoljenjem vinsko in žitno desetino pri Jamniku ter ribištvo pri Konjicah v zastavo za posojenih 1000 gold. Oswaldu Prager, lastniku Jamnika, ravnotako desetino pri Dramljah nekemu Dranerju za 600 gold.⁵

Soli je Otokar II. nakazal menihom 12 mernikov na leto. Ne vemo, ali je to isto ko 81 tovorov ali vozov, ki so jih dobivali v novi dobi. Vsaj listina iz l. 1478 trdi, da je samostanu zagotovljenih 81 letnih tovorov soli v ustanovni listini. To predpravico je potrdil vojvoda Albrecht l. 1329 in vojvoda Leopold l. 1366. Večkrat so se obotavljali oskrbniki v Aussee dajati kartuzijanom predpisano sol, tako l. 1478 in 1565. Vendar je ta ustanova trajala do najnovejše dobe. Še cesarica Marija Terezija jo je l. 1748, dne 28. marca, potrdila, in sicer tako, da dobivajo menihi po 81 vozov soli pri solnem uradu v Arnožu, morajo pa za vsak voz plačati 51 krajc. ter še skupaj in povrh poldrugi goldinar⁶.

Medu (strdi) je Otokar II. daroval kartuziji letnih 19 mer (mensurae), leta 1285 je vojvoda Albrecht določil, da je teh 19 mer (urnae) toliko ko 19 veder (Redemper), l. 1328 je oskrbnik Laškega gradu, Peter pl. Liebenberch, še pošiljal v kartuzijo po 77 veder na leto in sicer k prazniku sv.

¹ Glej zgoraj str. 44.

² Niderlasnic und Niderpruck. Schwandner, šte. 214.

³ Muchar, VII, 300 in 361. A na Klech, redovnica v Studenicah, se je odpovedala vsem pravicam do te desetine, Friderik grof Celjski, čigar fevd je bila, pa jo je proglasil kot svobodno žičko last. Rokopis šte. 288.

⁴ Sp. a.

⁵ D. a. V zapisniku komisije iz l. 1569. — Kraji, kjer so menihi v XVIII. stol. imeli desetino, so naštet pri Schmutzu. II, 516 in III, 583.

⁶ Hofkammerakten n. 27. (Haas).

Martina¹, leta 1458 pa je cesar Friderik III. zapovedal, naj se mesto medu daje v denarju po 8 funtov 75 fenigov na leto. Čez nekaj let pa je cesar mesto denarja odkazal kartuziji že omenjeno ribištvo v Savini pri Laškem in v Savi. Ker pa je bilo to ribištvo žičkim menihom preveč v stran, so je prepustili Jurkloštru, od te kartuzije pa so dobili njeno desetino v žitu in vinu v ponikovski župniji. Z letom 1595 so jezuiti z Jurkloštrom prevzeli to prvotno desetino v Ponikvi, žičkim menihom pa se je vrnilo ribištvo v Savini in Savi. A že l. 1598 sta oba reda zopet menjala in žički kartuzijani so potem še l. 1631 imeli ponikovsko desetino mesto laškega medu².

Tudi olja in železa je Otokar II. nakazal kartuzijanom in sicer olja 1 voz, železa pa 20 komadov, oboje iz Ljubnega na Gornjem Štajerskem. Otokar II., kralj češki, je l. 1270 določil, da naj menihi prejemajo v bodoče po 8 komadov železa večje teže mesto predpisanih 20 manjših kosov. Vendar je ostalo staro določilo v veljavi. Tudi je potrdil še en voz olja, ki ga je bila kartuzijanom sporočila vojvodinja Teodora. Tretji tovor olja na leto sta darovala l. 1309 Dujem in Friderik njegov sin, grofa na otoku Krku, v Vinodolu, Modrušu in gospoda v Senju³. L. 1399 je vojvoda Viljem določil, da se naj daje kartuzijanom eden tovor olja iz judenburške davščine, ni pa povedano, ali jim je prvi v Ljubnem še ostal. Cesar Friderik III. je l. 1452 nakazal kartuzijanom mesto olja in železa 20 funtov in 4 šilinge denarja iz dohodkov urada Slovenska Bistrica, od l. 1506, ko so se Ogri polastili tega urada, pa se je plačevala ta svota iz urada Celje. Cesarica Marija Terezija je l. 1748, dne 28. marca potrdila, da se kartuzijanom iz vicedomškega urada v Celju izplačuje na leto po 20 gold. in 30 krajc.

Sira sta sporočila kartuzijanom Herdeg Ptujski in Klara njegova so-proga in sicer 500 kosov kot ustanovo iz shrambe gradu Lewenberg (Lemberg pri Šmarju?), Friderik Ptujski pa 200 kosov iz grada Fram. Ko pa sta oba grada prišla v druge roke, bi ne bil novi lastnik grof Ivan Schaunberg dolžan dajati tega sira, vendar pa je l. 1443 izjavil, da ga bo tudi on dajal⁴. Iz Slovenjega gradca pa so dobivali menihi na leto najprej po dva mernika rži in po 10 veder sladja, obojni dar pa je l. 1267 podvojil Ulrik, vojvoda na Koroškem in gospod na Kranjskem⁵.

V denarju je Otokar II. nakazal kartuzijanom 8 mark iz raznih uradov (po eno iz Gradca, Radgone, Maribora, Rogoze in Laškega, po pol marke iz Lescenech-a, Judenburga, Ljubnega ob Muri in iz Žalca). Mesto teh jim je Otokar II. Češki daroval dvojno vas Prepola med Mariborom in Ptujem⁶. Leta 1311 je Friderik iz Aussee-a določil 50 funtov dohodkov iz

¹ Schwandner štev. 89. Videti je, da je ena „mensura“ ali „Redemper“ po 4 male, v Laškem običajne vedre.

² Rokopis štev. 288 str. 74 v dež. arh. v Gradcu.

³ Muchar, VI, 175.

⁴ Rokopis štev. 288.

⁵ Schumi, UB, II, 287 in BKstGQ XXI, 125. Primeri izmišljeno listino iz l. 1190 v Zahn, UB, I, 706.

⁶ Posedali so jo neki do cesarja Ferdinanda I. (Rokopis štev. 288). Vendar pa je ne imenuje nobeden zapisnik niti iz l. 1542 niti 1564, zato je verjetno, da so jo že prej prodali ali zamenjali.

saline Aussee za žičke kartuzijane. Tupatam so dobili menihi tudi manjše denarne darove, ki niso imeli značaj ustanov, ampak so se enkrat za vselej izplačali. Leopold Saneški je l. 1262 volil kartuziji 10 mark, Elizabeta, sestra cesarja Friderika Lepega je l. 1329 volila 8 funtov, tako da so žički kartuzijani prejeli največ med drugimi tudi obdarovanimi štajerskimi redovi, leta 1320 pa je bistriški meščan Andrej dal kartuzijanom eno marko srebra in 20 fenigov, da se obhaja primicija v Gornjem samostanu¹.

Poleg dohodkov tudi lahko omenimo oproščenja od raznih davkov. Vojvoda Otokar II. je žičke podložnike osvobodil davkov (1185), od gornine je odvezal kartuzijanske vinograde v Dupljeku in Račju Friderik Ptujski leta 1272, Friderik Celjski pa l. 1444 vinograde v slovenjebistriški okolici, kar je cesar Friderik III. l. 1447 potrdil. Od mitnine pri prevajanju soli in železa iz Gornjega Štajerja je odvezal menihe vojvoda Leopold l. 1227, koroški vojvoda Ulrik pa je l. 1267 osvobodil mitnine vse blago, ki ga kupijo v Kamniku in Slovenjem Gradcu, enak oprost sta jim dala za Ptuj Friderik in Hartnid Ptujski, slednjič sta jih osvobodila mitnine in colnine grof Dujem in sin njegov Friderik za vse blago, ki ga kupijo na njihovih posestvih v Krku, Vinodolu, Modrušu in Senju.

Papež Lucij III. je izjavil l. 1185, da ne sme nihče od žičkih menihov zahtevati cerkvene desetine, tudi jim ni bilo treba dajati običajnih prineskov za papeževe poslance (1255). Vrhutega so dobili posebne cerkvene predprave. Ako ne morejo za časa mašniškega posvečevanja priti v Oglej, smejo svoje klerike dati posvetiti od drugih škofov (1185), ravnotako smejo njih cerkve in oltarje posvečevati tuji škofje, ako tega domači ne stori. Niso dolžni se udeleževati škofijskih sinod, nobeden župnik ali škof ne more izreči izobčenja nad njimi, njih delavci in dobrotniki (1228 in zopet 1235). Nobeden škof ne sme kartuzije vizitirati ali kaj grajati, tudi niso dolžni svojega (oglejskega) škofa sprejemati in pogoščevati².

S posvetnimi dobrotami, ki so jih kartuzijani v obilni meri prejeli, pa so bile združene duhovne dolžnosti. Morali so za svoje dobrotnike moliti in opravljati za nje obletnice³. Posebne ustanove so za sebe napravili vicedom oglejski z ženo Fromudo (1252), Oton pl. Lichtenstein (1302), Dujem, grof na Krku (1309), Friderik iz Aussee-a (1311), Leopold IV. Konjiški (1319), Henrik in Wigand Messenberg (1335), Leopold V. Konjiški (1337), Ortolf, Henrik in Leopold VI. Konjiški (1365), Leopold VI. Konjiški in njegova žena Neža (1390), Ožbalt Puchplatner, kaplan pri Zidanem mostu (1432), Herdeg Ptujski z ženo Klaro (1443), Jošt Glockengiesser, meščan v Slov. Bistrici (1444), Friderik Celjski (1444) in Urban Vavpotič, meščan mariborski (1448).

Poglejmo še, koliko je kartuzijanom neslo njih gospodarstvo! L. 1313 se ceni letni dohodek približno na 60½ marke⁴, l. 1426 na

¹ Muchar II, 164 govori od dohodkih iz mitnine, a je krivo razumel dotični regest.

² Te in še druge predprave glej pri Zahnu, UB. I—III.

³ Zapisnik obletnic se nahaja pri Puschu in pa v rokopisu štev. 340.

⁴ Kartuzija plača l. 1313 6½ marke papeževega davka (Muchar, VI, 229), kar da, ako je vzamemo kot desetino, 60½ m. dohodkov.

50 mark šilingov¹, okoli l. 1500 je neslo 2231 gold.², l. 1543 se računi na letnih 460 funtov, 2 šil. in 4 fen.³, l. 1575 na 1100 gold., l. 1716 obenem s Konjiškim gradom in župnijo na 22.214 gold. in 54 kr.⁴ Koncem srednjega veka je veljal Jurklošter kot za polovico ubožnejši, Gornjegrajski samostan pa kot dvakrat premožnejši.

Prior Blaž je l. 1542 po nalogu deželnega odbora v Pragi cenil samostanske hiše (Stuck), davščine (Gult), zemljišča in živino. Važnejše predmete podamo v naslednjem pregledu⁵.

Predmet	Cena			Davek		
	funt	krajc.	fen.	funt	krajc.	fen.
Cerkev, v davčni knjigi zabeležena z 307 funt. 6 krajc. 3½ fen., znaša ⁶	7694	—	27½	76	56	1
Samostanska poslopja (1000 fu.) in „gastuž“ (100 fu.)	1100	—	—	11	—	—
Žička hiša v Mariboru	300	—	—	3	—	—
Pristava (v Škednju)	200	—	—	2	—	—
Les in gozdi	500	—	—	5	—	—
Voda in ribniki	800	—	—	8	—	—
Vinogradi na Slov. Bistrico	60	—	—	—	36	—
Vinograda pri Oplotnici	50	—	—	—	30	—
Vinograd v Zrečah	40	—	—	—	24	—
Vinograda v Žički vasi	150	—	—	1	30	—
Stoti fenig (10%) znaša torej	—	—	—	108	56	1

L. 1543 pa isti prior Blaž računi cerkvene davščine s 209 funt., 4 šil. in 16 fen., od katerih znaša davek 139 funt., 5 šil. in 20 fen. Posamez našteva, da prejema v denarjih iz celjskega vicedomata (mesto ustanovljenega olja in železa) ter od vrtov v Mariboru 27 funt. 15½ fen., potem od podložnikov pšenice 1197 škafov⁷, po 10 krajc. škafo, rži 125 škafov po 8 krajc., 1398 škafov ovsa po 5 kr., 146 škafov prosa po 18 fen., 112 povesev prediva po 2 fen., 142 kuret po 2 fen., 19.966 jajc po 10 za eden fen., 164 sirov po 1 fen.; nadalje dobiva desetine 124 graških mer pšenice, 124 mer rži, 18 mer ovsa.

Podložniki se obdačijo z 279 funt. 47 krajc. 1 fen. in sicer v uradu Dramlje⁸ s pribl. 10 funt., v uradih Škedenj s 41 funt. 6 kr. 1 fen., Žička

¹ Orožen, II—1, 318. — ² Zgoraj str. 244 op. 3.

³ Dohodninska napoved priorja Blaža.

⁴ Glej spodaj račun priorja Gašparja.

⁵ V dež. arh. v Gradcu. (Prepis dr. Pajeka).

⁶ En funt ali en goldinar se računi po 60 krajcarjev in 240 fenigov; stari funt pa je imel 25 krat večjo veljavo, zato je 307 starih funt. = 7694 novih.

⁷ Dva škafo data skupaj eno graško mero (Viertl).

⁸ Fabian Supan ima n. pr. domec v vrednosti 7 funt., 1 konja (4 funt. 30 krajc.), 5 krav (7 funt. 39 kr.), 3 teleta (1 funt. 15 kr.), 6 svinj (1 funt. 30 krajc.), vsega skupaj torej okoli 22 funt. in plača dače 22 kr. 1 fen.

vas 39 funt. 45 kr., Oplotnica 51 funt. 35 kr., Mariborski dvorec 16 funt. 59 kr. 1 fen. in Anižka dolina 8 funt. 33 kr.; ako še prištejemo gornino v znesku 111 funt. 15 kr. 1 fen., znaša ves davčni prinos podložnikov 391 funt. 2 krajc. in 2 fen.

L. 1716 je položil prior Gašpar Leskovar račune iz l. 1715 o dohodkih in stroških kartuzije ter gospostev Gornje Konjice (grad), Trebnik, Oplotniški dvorec, Hebenstreit, potem vtelesene župnije Konjice in beneficija sv. Erazma in Boštjana¹.

	gold.	kr.
Ustanove	7392	50
Pridelek vina, potem vinska desetina in gornina je dala 4250 veder po 1 gold. 30 kr.	6375	—
Pridelek pšenice, potem desetina, dača (Zins), meljnina (Müll- waizen) je znašala 1939 škafov. 300 škafov se je dalo v deželno proviantno hišo po 2 gold. 15 kr., ostali pa se računijo po 1 gold. 30 kr., skupaj znaša	3143	30
Pridelek, desetina in dača rži znaša 946 škafov. Dežela je plačala 400 škafov po 1 gold. 45 kr. drugi se cenijo običajno po 1 gold. 15 kr.	1382	30
Ječmena 215 škafov	268	45
Ajdne 138 škafov	172	30
Pšena 143 škafov	143	—
Pridelani, činžani, desetinski in vogtijski oves je znašal 2689 škafov po 26 kr.	1571	24
Mlinsko žito 178 škafov	178	—
Kostrebe (Pannen) in prosa (Grifſwerch) 89 škafov po 1 gold. 30 kr.	133	—
Drobne pravice	115	—
Lavdemije (obsmrtnine)	255	13
Od živine (gonitev?)	160	—
Sira ovčarskega in švicarskega	316	57
Steklarna	75	—
Iz ribnikov rib in rakov po odbitih stroških	250	—
Konjiški kapelani so od štole plačali	36	—
Drugi posebni dohodki (denar za večno luč, ustanovljena sol i. dr.)	255	48
Vsi dohodki znašajo	22214	57

Stroški.

Na deželnih davkih se je plačalo od 966 funtov 7 šil. in 6 fen. po 4 gold. davka in po 5 činža s kontribucijo in melj- nino, v vicedomat celjski pa podložnina v znesku	9622	48
Ker se davek ni mogel koj plačati, so se dale obresti	98	—
Za hrano in vzdrževanje 14 redovnikov, za vsakega po 150 gold.	2100	—

¹ Izvirnik v zapuščini dr. J. Pajeka.

Namestnemu župniku v Konjicah, samostanskemu dvorskemu sodniku, lekarnarju, strežniku (Cammerdiener) in organistu v Konjicah plače skupaj	331	—
Tem (5) osebam kakor tudi gg. kaplanom v Konjicah, skupaj za deset oseb, za vsako po 60 gold.	600	—
Dvema odvetnikoma v Gradcu, zdravniku v Celju, samostanskemu zastopniku (Stüffts Agent) v Ljubljani in dvorskemu mojstru (Stüffts Hoffmaister) v Gradcu na plači, hrani in vzdrževanju	330	—
Za vzdrževanje skoro vsak dan mimo kartuzije potujočih in za tujce (Fauristier)	200	—
Tujci graščine in župnije Konjice	80	—
Plača za posle (familia) v kartuziji, konjiški graščini, na pristavi (v Škednju), v dvorcu Suhadol, Žička vas, Kumen in Oplotnica, v Kapunovem in Bernardovem dvorcu in pri župniji Konjice znaša	658	—
Hrana in vzdrževanje 49 podčastniških oseb z vinom vred za vsakega po 40 gold.	1960	—
Za 32 paznikov (Ambtsleuth) in selov (Patten), ki prejmejo hrano, po 20 gold.	640	—
Za kruh pri roboti se je porabilo 900 škafov ovsa po 36 kr. ¹	540	—
Voznikom vinske in žitne desetine se je od nekdanj dajalo kruha in vina	150	—
Paznikom in selom se je dalo plače	66	—
Cesarskemu krvnemu sodniku in njegovim uradnikom (Ambtsleuth) se je to leto radi 4 tožb v Konjicah plačalo pristojbine in drugih stroškov	150	—
Za delo v vinogradih, kole in gnoj (Assach?)	215	42
Za gradivo pri stavbah v samostanu in podložnih gospodvih, stavbene stroške in rokodelce se je porabilo to leto	650	—
4% obresti od 159.000 gold. dolga	6360	—
Posejalo se je 138 škafov pšenice, kostrebe in prosa po 1 gold. 30 kr.	199	30
Rži, ječmena in ajde se je posejalo 195 škafov po 1 gold. 15 kr.	224	15
Prosa se je posejalo 2½ škafa po 1 gold.	2	30
Ovsa 165 škafov po 36 kr.	99	—
Za vprežne in jezdne konje se je porabilo 200 škafov ovsa	120	—
Za vse vino se je porabilo napolnila 140 veder po 1 gold. 30 kr.	210	—
Kapucinom v Celju se da na leto 80 veder vina	120	—
Kapucinom v Bradt (?) se je dalo 26 mer (Görz) pšenice	39	—
Frančiškanom v Raporth (?) se je dalo to leto 40 veder vina	60	—
Potni in drugi zasebni stroški so znašali to leto	150	—
Vsi izdatki znašajo	27475	45
Stroški torej presegajo dohodke za 5260 gold. 48 kr.		

¹ Da se spolni pregovor „Was der Pflug gewünnt, verzährt das Gestündt“.

Veliko je trpela kartuzija koncem srednjega veka na izrednih davkih. Radi kmetskih uporov l. 1515 in 1525 so plačali obrambnega davka l. 1516 50 gold. in l. 1525 ter 1526 383 gold. 6 šil. 59 kr.¹, zoper Turke pa leta 1537 200 funt., 1539 200 gold. in 1541 600 gold. L. 1550 so vladi posodili 1000 gold in cesar Ferdinand je l. 1556 dal kartuziji obvezno pismo za izposojenih 2440 gold.² V kakšnem razmerju so bili redni davki proti dohodkom, se razvidi iz tega, da se l. 1543 od 209 funt., prejetih iz cerkvenih davščin, računi 139 funt. davka, l. 1716 pri dohodkih 22.214 gold. davka 9622 gold., torej skoro polovico (46 %) vseh dohodkov, l. 1782 pa pri čistem premoženju 271.666 gold. po 15.000 gold. davka (18 %!). Država je imela v kartuziji najboljši finančni vir³.

Glede razmerja med menihi in podložniki je opomniti, da so se žički podaniki ravnotako upirali ko pri drugih gospodih. Iskali so le svojo korist ne glede na to, da se jim je pod kartuzijani večinoma dobro godilo. Leta 1305 je moral patriarh Gotfried predpisati cerkvene kazni zoper one žičke kmete, ki bi prestopili pod zaščito drugih gospodov⁴, in leta 1307 je vizitator Gotfried Mauerbaški zabičal podložnikom v Žički vasi njih stare dolžnosti (zgoraj str. 265), z druge strani pa vemo, da so v XVI. stol. dobivali kruha, vina in mesa, ki so bili v samostanu na roboti ali pa so prinesli svoje davščine (str. 242), v XVIII. stoletju pa vsaj kruha in vozniki kruha ter vina, tako da je prior radi velikih stroških raditega zdihoval (str. 278 op. 1). Podložniki Brezule so vedeli ceniti meniško gospostvo in so se pri nadvojvodu pritožili, ko bi naj prišli pod posvetnega gospoda (str. 270).

Dodatek o sodstvu.

Trojna vrsta sodnij pride v srednjem veku v poštev. Nižje, patrimonialno ali kurialno sodstvo (*iudicium commune, curiae*) izvršuje vsak večji posestnik nad svojimi podložni in razsoja njih prepire; hudodelstva podložnikov spadajo v področje deželskih sodnij (*iudicium provinciale*), ki kaznujejo tudi s smrtjo; o osebah plemenitnikov in njih medsebojnih prepirih pa raz-

¹ BKstGQ 1886, 129. — L. 1525 se je zahtevala od cerkvenih ustanov četrtna njih vrednosti (*Die Quart*) kot izredni davek. Obljubilo se je, da se bo vrnil, a se ni zgodilo. Cerkev so vsled tega morale prodajati svoja posestva, posvetni gospodje pa so se z njimi bogatili. Mayer, *Gesch. d. Steiermark* 1898 p. 196. Mogoče, da je v zgornji svoti 383 gold. zapopadena tudi ta četrtna.

² Deloma po *Stepischneggu*, str. 66—70, deloma pa v BKstGQ XXI, 125.

³ Ko so odpravili kartuzijo, so cenili samostan z neposrednimi podložniki 43.188 gold., Žičko vas s posestvi 27.149 gold., Oplotniško gospostvo 28.436 gold., Konjiško graščino 60.174 gold., urad sv. Marjete pri Celju 900 gold., tri kmetije v Dirnbiechl (Trnovec?) 1450 gold. ter svobodno hišo v Gradcu 1565 gold. Glavnice je našla komisija najprej za 77.975 gold. 36 kr. obveznic in menic, 3.544 gold. 50 kr. drugih aktivnih dolgov, v denarju pa 25.408 gold. 3 kr. 3 fen., od katerih se je po odbitih stroških 24.821 gold. 31 kr. 3 fen. izročilo kameralnemu plačilnemu uradu. Srebernina se je cenila na 1420 gold. 30 kr., zaostanki na denarni dači podložnikov na 11.333 gold. 3 kr. 2 fen., na pridelkih na 991 gold. 20 kr., vino na 10.046 gold., živina na 2.407 gold. (Rokopis štev. 193 graškega nam. arh.)

⁴ Schumi, *Archiv*, II, 270.

soja deželno sodišče (*iudicium generale*, *Landestaiding*)¹. Žički kartuzijani so imeli najbrž že od početka nižje sodstvo nad svojimi podložniki; krvne zadeve pa je razsojal tisti graščak, v čigar deželski sodnji se je slučaj pripetil. Večinoma je prišel v poštev zbelovski deželski sodnik, ker je v njegovem okrožju ležalo največ žičkih posestev, a včasih sta morala tudi vojniški in konjiški sodnik počasi vmes². O kartuzijinem nižjem sodstvu je prvičkrat v listinah govor leta 1305; potrdila sta ga vojvoda Rudolf in pa štajerski deželni sodnik Oton Lichtenstein. Oton je pisal priorju in vsemu konventu, da bode tudi v bodoče ščitil njih predpravice. On kot deželni sodnik ali pa njegov namestnik se ne bode vmešaval v zadeve menihov ali njih podložnikov, njihovih posestev, stvari in činov, ako pa se sami pri njem pritožijo, bo skrbel za naglo in polno (pravično?) sodbo, jih bo branil in ščitil³. Ko so kartuzijani kupili Konjiški grad, so to nižje sodstvo izvrševali tudi na njegovih posestvih in so zato imeli posebnega sodnika v Trebniku, krvno sodstvo pa je prevzel poseben cesarski sodnik v Konjicah.

Za izvrševanje nižjega sodstva so imeli menihi svojega dvorskega sodnika (*iudex curiae*, *Hofrichter*). Kot take se imenujejo: Mathes Vephan 1564, Mihael Krazenpacher 1589, ki je prejemal na leto po 70 gold. plače in je imel od samostana še konja na razpolago s prostim podkavanjem, Janez Krstnik Conti 1593, Adanayr 1663, Lokaučič 1682 in Karol Anbtsch (?) 1724; v Konjiški graščini pa Schuscha 1732.

Ako pa je kdo na samostanskem posestvu izvršil kako hudodelstvo, so ga izročili pristojnemu deželskemu sodniku. Način, kako pri tem ravnati, je popisal Andrej Metz, zbelovski sodnik, l. 1439. On je skraja kot deželski sodnik kratil samostanu njegove predpravice, tako da se je prior Krištof pritožil l. 1438 pri vojvodu Frideriku in je pokazal razne listine o zapisanih samostanskih pravicah in potrjenih svoboščinah. Ko mu je vsled tega Friderik zapovedal, naj kartuzijane ščiti, je l. 1439 naslednje izjavil: 1. Nobeden vojvodov sodnik nima kaj soditi ali kaznovati na posestvih kartuzijanov, pristoja mu edino izvršitev smrtne kazni. V tem slučaju mora od menihov nastavljeni sodnik s 5 pričami obtožencu dokazati njegovo krivdo, potem ga pa s pasom povezanega in z 2 pričama izročiti zbelovskemu sodniku. 2. Ako so koga na žičkih posestvih ubili, naj pobere truplo zbelovski sodnik in prejme zato 1 funt in 1 fenig dunajskega ali graškega kova; ako pa zbelovski sodnik tega ne stori, naj storijo to žički, a predpisana svota se mora vseeno plačati zbelovskemu gradu. 3. Ako je ubijalec žički podložnik, ga morajo — kakor je zgoraj opisano — izročiti zbelovskemu graščaku, ako pa zbeži, ga graščak naj ne kaznuje na premoženju, temveč samo na telesu (?); ako pa ubijalec ni žički podanik, se naj izroči s telesom in premoženjem graščaku.

¹ O srednjeveškem sodstvu in cerkvenih svoboščinah glej v delu Krones, *Verfassung und Verwaltung der Mark und des Herzogstums Steier von ihren Anfängen bis zur Herrschaft der Habsburger*. Graz 1897, p. 383—409.

² O mejah zbelovske in konjiške krvne sodnije glej naš članek v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1907, str. 204—209. V podrobnostih se te meje vedno spreminjale.

³ Rokopis šte. 288.

Žički sodnik je torej tudi krvno sodbo izrekel, le izvršiti je ni smel. Imel je torej večjo oblast ko navadni dvorski sodniki, a ta večja oblast veljala je le za samostansko ogradję (Burgfried), ki je obsegalo vso žičko dolino do vrha hribov in kos sedanje črešnjiške župnije. (To ozemlje je najbrž isto, ki so ga prejeli menihi ok. l. 1160, predno so še imeli Žičko vas in Rove). Zanimiva v tem oziru je listina iz l. 1641¹. Nekdo je vkradel pred gastužem v kartuziji grudo (Stock) soli, prijeli so ga pa beriči vojniškega deželnskega sodnika. Radi tega so se pritožili kartuzijani, da je sodnik prekršil svoboščine njih ogradjā. Sodnik pa se je izgovarjal, da urbar vojniškega gradu ne pozna nobenega meniškega ogradjā². Slednjič sta se obe stranki pobotali, kartuzijani so odstopili od tožbe, sodnik pa je pripoznal stare meje svobodnega ogradjā, vkolikor je segalo v vojniško deželnsko sodnijo. Ta deželnsodnijska meja gre od gastuža do zidanega križa na višini Retkava (dandanes kmet Redek), potem skozi sredo vasi Gornje Slemene in po vrhu do kmeta Železnika in na Plat, kjer se je l. 1641 nalašč postavil križ kot mejnik. Od tam gre meja navzdol proti Rovskemu potoku mimo Brda v Dol pod Črešnjicami in Verpete.

Omenimo nekaj sodnijskih slučajev, katerih bi se dalo mnogo nabrati v ohranjenih arhivalijah. Leta 1648 je Jurij Robič, podložnik štatemberške graščine, ribil v Oplotnici, kjer je bilo ribištvo last menihov. Ti so zato tožili štatemberškega graščaka pri višji sodnji v Gradcu in deželni sodnik baron Ivniški je obsodil lastnika na povrnitev škode v znesku 164 gold. 1 šiling 24 fen. ter plačila sodnijskih stroškov v znesku 3 funt. 2 šil. 8 fen.³ — L. 1663 je žički dvorski sodnik Janez Pavel Adanayr s 4 jezdecı in 14 pešci napadel posestvo Lindeck in je odpeljal iz hleva 9 krav, 4 vole, enega konja in še 7 glav druge živine ter jih je gnal v Frankolovo, odtam pa v kartuzijo. Lastnica graščine Lindeck, Felicita Strasperger, je zahtevala od priorja Hugona Scornos povrnitev vrednosti te živine (196 gold.) in vse škode, ako pa je sodnik delal na svojo roko, želi, da se izroči na Lindeck, da se tam sodi. Sicer bode lastnica v Gradcu tožila⁴. — L. 1685, dne 26. maja, je konjar nekega barona napadel z golo sabljo Urbana Prigor, žičkega podložnika, in sicer v samostanskem ogradju v vasi Pryrenthal (?) in ga je hudo ranil. Ker se kršenje ogradjā kaznuje s sto cekini, zahteva prior, naj se dotični baron s kartuzijo pogodi ali pa naj hudodelca pošlje v samostan, da ga kaznujejo⁵.

¹ Stepischnegg, l. c. 88.

² Vojniški urbar iz l. 1524 res ne pozna samostanskega ogradjā na zapadu. Meja vojniške krvne sodnije gre po vrhu Konjiške gore blizu do Kumna, potem naravnost mimo kartuzije na pot proti Dramljam. Orožen, VIII, 282. Prim. tudi naš članek v Čas. za zgod. narodop., 1907 str. 204—208.

³ Izvirnik dr. Pajeka.

⁴⁻⁵ Akti Zgod. društva v Mariboru.

XVIII. ŽIČKA KARTUZIJA.

Č. SLOVSTVENA ZGODOVINA.

a. Žički pisatelji.

Po pravilih je bilo kartuzijanom zapovedano pisanje knjig, večinoma pa je obstalo v prepisovanju. Malokateri je bil dovolj naobražen, da bi bil mogel kaj samostojnega vstvariti, drugi pa zopet ni čutil zato pravega povoda. Kartuzija je ležala daleč proč od slovstveno delavnih dežel, zato tudi ni vzgojila odličnih pisateljev. Tudi tisti, ki so v njej delovali slovstveno, so bivali tu le nekaj časa in ne moremo vsikdar reči, da so ravno tu vstvarili katero izmed svojih del.

1. Prior Gotfried Mauerbaški (1302—1314. Glej zgoraj str. 220—222.) Graška vseučilišna knjižnica ima od njega knjigo *Laus Mariae* (fol. n. 615)¹, ki je morda iz Žičke kartuzije tja prišla, monakovska državna knjižnica pa „Gofredi prioris in Morbach, Oratio carthusiana de corpore Christi“.

2. Brat Filip, menih, najbrž tudi duhovnik, po rodu menda iz Srednjega Frankovskega, privajen pa bavarskemu narečju². Po latinski pesnitvi „*Vita beatae Mariae Virginis et Salvatoris rhytmica*“, ki jo je ok. l. 1298—1310 zložil v 8031 dolgih verzih Hugo von Trimberg, lajik in učitelj na duhovni šoli pri sv. Gandolfu pri Würzburgu, je bolj svobodno priredil nemški prevod v 10.133 kratkih verzih³. Živel je torej v prvi polovici XIV. stol. Posvetil je svoj prevod neki nemški viteški hiši, najbrž pri Veliki nedelji, kjer je stanoval komtur in več bratov; nekateri izmed njih so bili iz Južnega Štajerja, da celo iz sosesčine Žičke kartuzije⁴. Filipov spev se je zelo razširil in se je ohranil v mnogih rokopisih. Slovencem je poklonil ta spev M. Zemljič⁵. Tako pobožni kartuzijan šele čez 600 let vnema za Marijo rod, med katerim je nekdanj živel, ki ga pa tedaj ni razumel in se ni zanj zanimal.

¹ Morda je pa od Konrada Heimburškega.

² Iz Frankovskega je bil tudi žički pisatelj Matija Maselhart.

³ Jäcklein A., Hugo von Trimberg, Verfasser einer „*Vita Mariae rhytmica*“, Bamberg 1901. Raziskavanja o Filipu so zbrana v knjigi Napotnik, Einweihungs-Feier etc. str. 76—106 (glej zgoraj str. 178), posebno pa v drugi izdaji istega dela l. 1909.

⁴ Pred leta 1256 sta vstopila v nemški red brata Ortolf in Bertold Freudenberska (glej zgoraj str. 92). L. 1257 je bil brat Wernher iz Velike Nedelje in najbrž tamošnji komtur v kartuziji (Zahn, UB. III, 330), l. 1273 se imenujeta Gunter iz Črešnjevca in Frizo iz Ormoža (Muchar, VI, 354), l. 1287 pa Otokar iz Ponikve kot komtur (Muchar, VI, 19).

⁵ Kartuzijanskega brata Filipa Marijino življenje. Po staronemškem izvirniku priredil Mat. Zemljič. Maribor, 1904.

3. Generalni prior Štefan Maccone (1395—1410, glej zgoraj stran 228—234).

Štefan je napisal: 1. Več izmed 373 pisem sv. Katarine Sienske, 2. polovico njenih razodetij (*Libro della divina dotrina*), ki jih je narekovala od julija do oktobra l. 1378, in je na starost oskrbel tudi latinski prevod, 3. list o sv. Katarini, ki ga je napisal l. 1411 kot prior pavijski¹.

4. Prior Konrad Heimburski, doma najbrž v Hainburgu ob Donavi (blizu Pressburga), je bil Žički profes, potem vikar Mauerbachu, prior v Žički kartuziji² (1342—1345), vikar v Pragi in prior v Gamingu (1350—1354 ter 1358—1360), kjer je tudi umrl (1360). „Unter den Karthäuserdichtern sticht vor allem eine Figur ins Auge, die des Gäminger Priors Konrad von Hainburg; denn er war nicht nur einer der formvollendetsten und gelesenensten Reimdichter des späteren Mittelalters, sondern er hat auch Nachahmer gefunden und ist von ersichtlichem Einflusse auf manche dichtende Zeitgenossen gewesen“³.

V Pragi je sestavil kot vikar iz spisov sv. očetov na željo cesarja Karla IV. in nadškofa Konrada za beneficiate po devet beril o Mariji za vsak dan v letu. Knjiga se imenuje *Mariale*, *Lectionarium B. M. V.*, *Lecti-ones de Maria*.

Leta 1356 je v Gamingu na prošnjo izvoljenega škofa tridentinskega Meinharda de Neuhaus (na Češkem) skrajšal to delo, da je ostalo le za Marijine praznike po devet beril, za druge pa po tri berila. Naslov knjigi je *Matutinale*, *Laudes B. M. V.*, *Mariale in Laus Mariae*.

Najbolj odličen pa je kot pesnik. Latinščina mu izborno teče, rime so neprisiljene, vsebina priprosta. Najrajši opeva Marijo in svetnike. Dreves je objavil 70 njegovih pesnij, med njimi 11 Marijinih. Naslov njegovim pesnim je: *Orationes rhythmicæ, carmina, hymni, preces ad sanctos versibus concinnatæ*.

V katalogih graške vseučiliščne, dunajske dvorne in monakovske državne knjižnice se mu še pripisujejo: *Psalterium B. M. V.*, *Te Deum Mariae*, *Tractatus de dignitate Mariae*, *Oratio ad sacramentum corporis Christi* in *Tractatus super Alleluia paschale*⁴.

Verjetno je, da je že v Žički kartuziji pesnikoval, ker najbrž se ni šele na stare dni lotil te umetnosti. V nekem kodeksu se čita, da je pesen o prstanu Marijinem izdal žički prior Konrad. Menda jo je tudi kot žički

¹ AAASS Boll. Aug. vol. II. 182 in April. vol. III, 969—975.

² Wydemann (o njegovem pismu gl. pri žičkih knjigah) je dvomil, ali je bil Konrad res kdaj v naši kartuziji in ni-li bil samo izvoljen prior. Vendar o tem ni dvoma, ker se imenuje tudi v rokopisih žički prior in je naša kartuzija shranjevala še v XVIII. stol. nanj naslovljeno pismo. Da je imela tudi njegov „*Matutinale*“ (spisan 1356) in več njegovih himnov, ne pride v poštev.

³ Dreves, Konrads von Haimburg und seiner Nachahmer, Alberts von Prag und Ulrichs von Wessobrunn, Reimgebete und Leselieder, Leipzig, 1888 (*Analecta hymnica medii ævi*, vol. III).

⁴ Pesen „*Sertum Mariae*“ je objavljena pri Drevesu kot štev. 2, pesen „*Salutatio s. Mariae compilata et intitulata speculum Mariae*“ bo ista ko „*Salutatio super Ave-Mariae*“ (Dreves str. 35). Zadnja pesen se nahaja tudi v grašk. vseuč. knj., kod. št. 1047.

prior zložil, ker po njegovem odhodu iz naše kartuzije bi ga ne bil nihče po njej imenoval. Zato ponatisnemo tukaj dotično pesen, obenem kot vzgled njegove muze. Opomnimo, da začetne črke posameznih kitic dajo obenem naslov:

Annulus Beate Virginis Marie¹.

<p>1. Ave virgo nobilis,
Desponsari habilis
Summo regi, annulum,
Arrhabonis² titulum,
Suscipe Maria.   Novum florem virgula
Paranymp³ credula,
Concipis, quam jaspidis
Color monstrat viridis,
Plenam fide pia.</p>	<p>4. Bene rubens sardius
Indicat apertius,
Mortis Christi gladium
Sauciasse nimium
Spiritus Mariae.   Exprimit chrysolithus,
Prae fulgore inclytus
Flammeis scintillulis,
Claram te miraculis
Ac dono sophiae.</p>
<p>2. Virtus spei stabilis
Nunquam in te labilis
Fuit neque veritas,
Signat ut serenitas
Coelica sapphiri.   Lucens chalcedonius,
Sed sub divo pulchrius,
Pandit te eximio
Caritatis radio
Fervide igniri.</p>	<p>5. Aberyllo pallido
Seu nitenti fulgido
Humilis in animo
Et benigna proximo
Rite comprobarris.   Tandem pretiosior,
Cunctis gemmis gratior,
Asserit topasius,
Cunctis quod limpidius
Deum contemplaris.</p>
<p>3. Ut smaragdi claritas
Monstrat et viriditas,
Mente cunctis purior
Es et elegantior
Actu virtuali.   Sardonyx inturbidus
Ruber, niger, candidus,
Te designat limpide
Conversatam placide
Gestu virginali.</p>	<p>6. Ecce nunc qui rubeas
Guttas jacet aureas,
Chrysoprasus nimii
Aestu desiderii
Refert te fervere.   Vt jacinthus celeri
Se conformat aetheri,
Sic fers opem anxii,
Tuis quos auxiliis
Cernis indigere.</p>

¹ Kodeks Augiensis (v Karlsruhe) ima opombo: Incipit ipsius annulus ex 20 gemmis pretiosissimis et auro virtutum eius mundissimo fabricatus. Kodeks III iz opatiije Tegernsee (v Monakovem) pa ima opazko: Editus a Conrado de Haimburga priore Carthusiae Seicensis. Pesen se nahaja tudi v graškem kodeksu 158 fol. 126 b., ki je morda iz Žičke kartuzije.

² Arrhabo, onis m. je isto ko ara, nadavek.

³ Paranymp³, drug pri svatbi, Brautführer.

7. **Insuper te omnibus,**
Deo et hominibus
Praedilectam roseus
Color et purpureus
Probat amethysti.

Recte evangelica
Margarita coelica
Es mercantum omnium;
Felix qui commercium
Consequitur Christi.

8. **Grandis niger dicitur,**
Venis albis cingitur,
Qui te vere humilem,
Hinc et acceptabilem
Reserat achates.

Illico onychius
Mixtus fert, quod Dominus
Piis te virtutibus
Adornavit omnibus
Quam optarunt vates.

9. **Nunc te prodit largiter**
Adamas, qui firmiter
Cunctis obstat ictibus,
In adversis omnibus
Fortem patientem.

Indicat perlucida
Te crystallus frigida
Mente, carne virginem
Nostraeque originem
Spei existentem.

10. **Sic te temperantia**
Ac timoris gratia
Ornant, ut egregius
Aperit Ligurius
Similis electro.

Magnes ferrum propius
Attrahit celerius,
Virgo poenitentium
Chordas tangit mentium
Pietatis plectro.

11. **Approbat carbunculus,**
Lucens noctis oculus,
Longe, late, largiter,
Laudis tuae jugiter
Famam dilatari.

Regnans in coelestibus
Ornata virtutibus,
Munda nos a vitiis
Et de tuis nuptiis
Facias laetari.

12. **Insuper in copia**
Ephilat¹, Arabia,
Ophir, Saba pariter,
Tharsis dat similiter
Aurum affluenter.

Ex quo praesens parvulus
Fit gemmatus annulus,
Quem oblatum hodie
Per me, sponsa gloriae,
Suscipe clementer.

5. Brat Matija Maselhart de Alczeya² iz druge polovice XV. stol. Veljal je kot odličen in učen redovnik. Ohranili sta se od njega dve lastno-

¹ Ephilat je pokrajina v Indiji.

² Mesto Alzey leži v Porenski Pfalci 22 km severozapadno od Vormacije (Worms). V srednjem veku se imenuje Alzey (1247), Altzeia (1257), Alzey (1300). Oesterley, Histor.-geogr. Wörterbuch d. deutschen Mittelalters, 1883 p. 19.

Pisatelj se je podpisal koncem Gersonovega traktata (list 37) in koncem zbirke Liliū auctoritatum (list 170): „Explicit tractatus optimus et utilissimus de consolatione Theologiae egregii Doctoris magistri Johannis Gerson Cancellarii pisinensis per fratrem mathiam Maselhart de Alczeya Anno 1488.“ „ter Summa hec auctoritatum excerpta ex diversorum scripta est per fratrem Mathiam Maselhart de alczeya Anno 1470. Deo gratias.“ Na čelo kodeksa pa je poznejša roka krivo zapisala „Maselhart de Alsazia“, kar je potem prešlo v razne knjige.

ročno pisani knjigi. *Sermones de tempore*, 4°, Gradec, vseuč. knjižnica, 1086. Maselhart začne s pridigo prve adventne nedelje, nadalje ima razlago Kristusovega trpljenja po štirih evangelistih in konča s kratkim poukom, kako se naj pridige sestavljajo (*Tractatus de arte predicandi*). Dvorna knjižnica na Dunaju pa ime zbornik iz raznih odličnih pisateljev (4°, 270 str., štev. 4744). Na čelu se čita v mlajši pisavi: *Hoc opus excerpit et propria manu descripsit V. P. Mathias Maselhart de Alsazcia (!), Professus in Carthusia Seyz, annis 1470, 72 et 1488 intus adscriptis. Require ipsius Conciones¹ et ex ungue agnosce Leonem, quantus fuerit et quam doctus. Vivat Deo et B. V. M.*

Vsebina pričujočega zbornika je naslednja :

- List 1—36 : Francoza Jan. Gerzona († 1429): *Liber de consolatione Theologiae*, prepisan l. 1488.
- 38—170: „*Lilium auctoritatum*“, zbirka moralnih izrekov sv. očetov, spisana l. 1470.
- 172—203: Izpiski iz razlage knjige Jobove od sv. Gregorija Vel., pisani leta 1472.
- 209—232: 1 govor sv. Bazilija, 4 sv. Ambrozija in dve pismi njegovi, potem odlomki iz njegovih knjig *de mysteriis* in *de sacramentis*, 1 homilija sv. Avgušтина, 1 govor sv. Tomaža Akvinskega. So videti liturgični teksti, ker so razdeljeni v berila (*lectiones*).
- 233—243: *Magistri Thomae de Tuderto O. Er. s. Aug. de Arte sermocinandi*.
- 245—255: Izreki Aristotelovi „*ex libris Ethicorum*“ v abecednem redu.
- 255—270: Izpiski iz knjige „*Nova Ethica*“.

6. Matej Gurgar, prior v l. 1531—1540. Zapustil je burno posvetno življenje in se je kot izgubljen sin povrnil k Očetu v pristanišče kartuzije, ni pa se samo preoblekel v redovno haljo, ampak spreobrnil se je tudi po znotranje. Kot vir vsega zla je spoznal lenobo. Da bi se te izogibal, se je pečal z ročnim delom, z molitvijo, s premišljevanjem, s kontemplacijo, lotil se pa je tudi po starih redovnih pravilih prepisovanja knjig. Tako približno govori o samem sebi v uvodu. Videti je, da so menihi tedaj že opustili prepisovanje. Saj se je bila že davno izumela tiskarska umetnost! Matevž pa je izpisaval lepša mesta iz cerkvenih učnikov — sv. Avgušтина, Ambrozija, Jeronima, Bernarda, Gerzona in Lovrencija Justinijana ter Krizostoma. Iz njih je sestavil manjšo knjigo „*Poljskih cvetic*“ (*Flores campi*), v letih 1521 in 1522 pa tudi večjo z istim naslovom. V uvodu zadnje knjige se bere pismo, s katerim mu je raditega čestital prior kranjske kartuzije v Bistri. Matevž je razumel tudi nekaj grščine, ker rabi nekaterikrat grške besede.

Flores campi, *codex maior*, se nahaja v graški vseučilišni knjižnici (Nr. 619) in obsega okoli 500 nepaginiranih listov in folio. V indeksu so naznanjeni ekscerpti ene razprave Gerzona, devet Lavrencija Justinijana, petnajst sv. Avgušтина. Naslov je knjigi: „*Apophereta sua munera Saturnalia pro fratre Mattheo. Flores Campi Matthaei Carthusiani professi in Seitz*“. Na

¹ To so njegove ravnokar navedene pridige.

šestem listu se čita pisateljov podpis: „Humilis frater Mattheus indignus huius domus professus scilicet sancti joannis Baptistae in seyz. Lectoribus vel conscripcentibus hunc librum s(alutem) p(lurimum) d(icit)“⁴¹.

V novi dobi sta morda pisateljvala o. Vian Gravelli in o. Teodor Fischer, ker je Wydeman (glej pri knjigah) njima pripisoval neka pre-mišljevanja. A kaj gotovega o tem še ni znano. V Žički kartuziji je bival nekaj časa tudi o. Matija Mittner iz Eichstäda, prej jezuit, potem (1612) kartuzijan in plodovit pisatelj, ki je leta 1632 umrl kot vikar v kartuziji Mauerbach. Zapustil je nad 80 spisov².

b. Iz žičke knjižnice.

Zapisnika knjig, ki ga je dala vlada napraviti l. 1572, ni mogel pisatelj zaslediti. Vlada je knjige posodila jezuitom, ki so jih potem vrnili. Leta 1782 so se knjige izročile vseučiliščni knjižnici v Gradcu, nekatere so tudi prišle v dvorno knjižnico na Dunaju. Nikjer pa niso sestavili zapiska, katere knjige so prejeli. Kot nekdanja žička last se dajo torej le tiste dognati, v katerih so se kartuzijani zabeležili kot lastniki. Vrhutega se starejši graški katalog na take beležke ne ozira, novi pa še ni gotov. Zraven pridejo knjige, o katerih se nam poroča, da so bile kdaj v naši kartuziji. Knjige, ki smo jih sestavili, so torej le drobtinice, a zanimivo je, da so precej raznovrstne.

1. Psalterij kralja Davida in liturgične pesni (cantica) z vero-izpovedjo sv. Atanazija. Rokopis na pergamenu, vis. 25 cm, šir. 18,3 cm, s 242 listi 4°. Pisava (XII. stol.) je silno skrbna in elegantna. Vsaka stran je razdeljena v stolpce. V sredi je psalmov tekst, med njegovimi vrstami in pa v stranskih stolpcih je razlaga. Na str. 57 je n. pr. 5 vrst črk: Največje so uncialne in 18 mm visoke, druge črke so rdeče ali pa zelene in 9 mm visoke, tretje črne po 3 mm in četrte ter pete rujave po 2 mm in 1,3 mm visokosti. Devet velikih začetnic (initial) v barvah in zlatu se nahaja v knjigi, ki obstojijo navadno iz okraska, v eni se pa vidi kralj David (list 148), v drugi doprsje ženske (list 170). Kakih 100 let poznejši pripis na prvi strani se glasi: Fuit olim monasterii S. Johannis in Seytz ord. Carthusiensis. Sedaj: Dvorna knjižnica štev. 1100.

2. Magistri Odonis Prioris in Gyrio Sermones de Tempore et de Sanctis in communi¹.

3. Več knjig sv. pisma v latinskih verzih. Rokopis na pergamenu in folio iz XIII. stol. z nekaterimi lepimi inisialami in zanimivo vezavo. Na

¹ Kako malo je raziskana latinska slovstvena zgodovina v srednjem veku, se najbolj občuti pri Hurterju, Nomenclator theologiae cath. recent. II, 1906, ki je zbral vse dotične študije, a o naših pisateljih le malo ve, od nekaterih niti imena nima.

² Reichenlechner, l. c. p. 169 in 183.

³ Da se je ta rokopis nahajal v naši kartuziji v XVII. stol., priča Le Couteulx II, 266. Pridig od raznih Odonov (znano nam jih je najmanj 6) se nahaja več kodeksov v graški vseuč. knjižnici. Žalida pisatelj kataloga ni zabeležil pri nobenem kodeksu pri-stavka: Prioris in Gyrio. Tudi mi nismo našli tega pripiska, čeprav smo pregledali več Odonovih kodeksov. Tudi dunajska dvorna in monakovska državna knjižnica nimata rokopisov od kakega Odon, priorja jurklošterskega. (Več o tem vprašanju bomo raz-pravljali pri priliki).

drugem listu je nekdo v XIV. stol. pripisal: Aurora. Est monasterii sancti Johannis in Seyts ordinis Carthusiensis. Sedaj: Samostanska knjižnica v Borovljah — Vorau na Vshodnem Štajerskem, šte. 48¹.

4. Joannis Carthusiensis de Bohemia (Joannes Castor † 1382?), Summula de pluribus libris breviter collecta². Sedaj: Gradec, vseučil. knj. 4° šte. 1395.

5. Henrici Kenemadii, Sermones de tempore et sanctis³.

6. Fratris Augustini Nüremberger, Quarta et ultima pars Rosetae sermonum. V dodatku so nagovori (Collationes), in sicer prvi za Božič o reku: Puer datus est nobis, filius natus est nobis. Sedaj: Gradec, vseuč. knjižnica, 8°, šte. 1633. Obsega (ker četrti del!) paginirane strani 901—1130. Drugi kodeks istega pisatelja je pod šte. 1513.

7. Pesem o pokopališču Žičke kartuzije. Dvorna knjižnica, po Schwandnerjevem katalogu (vol. V fol. 101) šte. 3166.

8. Dvogovori sv. Katarine Sienske. Ko je hotel Schönleben dognati nekatere izreke te svetnice o Mariji Brezmadežni, si je izposodil rokopis od priorja Žičke kartuzije, ker se ni zadovoljil s tiskanim tekstom⁴.

S pismom z dne 3. junija l. 1722 je vikar nižjeavstrijske kartuzije Garming popraševal v Žički kartuziji o več knjigah⁵. V naši kartuziji so se tedaj nahajala naslednja dela:

9. Flores campi auctore Matthaeo professo in Seytz,

10—11. Matutinale B. Virginis ter Hymni nonnulli de B. Virgine, o katerih spisih smo ravnokar govorili pri pisateljih Mateju Gurgar in Konradu Heimburškem, potem

12. knjiga in folio, obsegajoča razpravi De dulcedine mentali in pa De vera spirituali perfectione, kateri deli je najbrž spisal o. Krištof Fischer, potem

13. zbornik (4°) s spisi: Sermones varii per annum, Summa vitiorum, Tractatus de missa celebranda, Tractatus de cognitione Dei, Summula Joannis de Bohemia Cartusiani de initio ordinis Cartusiensis⁶; slednjič

14. pet knjig Premišljevanj (Meditationes, 4°), ki so veljale pri žičkih menihih kot knjige polne svetosti (libri vere sancti). Wydeman jih je videl in po njegovem mnenju so spisane v novejši dobi⁷ in sicer najbrž od o. Viana Gravelli ali pa od o. Krištofa Fischer. Zaslužijo da se izdajo, kar bi se lahko zgodilo brez velikih stroškov in bi bilo v čast Žičke kar-

¹ BKstGQ 1867 p. 94.

² Da se je nahajala ta knjiga v naši kartuziji, priča Le Couteulx, VI, 304 in ravno tako Wydeman. Pisatelj Janez Češki je videti naznan. Tudi Hurter (Nomenclator recentioris Theologiae cathol.) ga ne pozna. Od njega je v graški knjižnici še Tractatus de poenitentia, 4°, n. 1085.

³ Le Couteulx, VII, 282. Kenemadij je bil l. 1409 na občnem zboru v Žički kartuziji.

⁴ Obzornik, 1904, str. 421.

⁵ Pismo v namestniškem arhivu v Gradcu med akti o odpravljenju Žičke kartuzije.

⁶ Ta Summula je mogoče identična z zgoraj pod šte. 4 omenjeno knjigo; spis „De initio ord. Cart.“ pa bi bil potem takem samostojen.

⁷ Videntur hi libri quinque mihi esse recentiori manus cripti.

tuzije in vsega reda, ako so spisane, kakor misli, deloma v pobožnem in deloma učenem slogu. Toliko izvemo iz Wydemannovega pisma.

15. Zgodovinski zbornik. Obsega čudežno ustanovitev kartuzije (list¹ 1—5 a), potem koledar (5 b do 13 a), zgodovinske beležke od l. 1481 do 1738 (13 b do 14 b) in nekrolog vseh 86 profesov (1603—1776) in 25 konverzov (1602—1763), slednjič zapisek obletnic in sklepe (ordinationes) občnih zborov v letih 1597—1722. Sedaj: Gradec, vseučil. knjižnica štev. 640.

V arhivu so se shranjevale tudi izvirne listine, potem njih prepisi in sestavki o raznih ustanovah, predpravicah, posestvih itd. Vkolikor se niso l. 1782 poizgubili, so dandanes v raznih knjižnicah. Kako velik je pomen Žičke kartuzije za domačo krajevno zgodovino, je razvidno iz našega pregleda njenih posestev v prejšnjem poglavju. Nikdo drugi ni listin tako shranjeval ko samostani. Od 1535 od Zahna objavljenih štajerskih listin (za dobo do l. 1260) se jih je ohranilo v posvetnih rokah samo 46 (torej 3%), od najstarejših 733 (v I. zvezku) jih je posvetnih le 6 (0.8%)! Ako še vpoštevamo, da so skoro vsi kronikalični zapiski od cerkvenih mož izšli, lahko trdimo, da bi dandanes brez samostanov skoro nič ne vedeli iz naše krajeve in plemiške zgodovine za dobo prvih stoletij drugega tisočletja!

XIX. PABERKI.

Ni kazalo nekaterih podrobnosti poraztresti v tekstu, kjer bi se porazgubile. Skupaj sestavljene imajo večjo veljavo.

1. O imenih gradov.

Že Zahn je opazil, da so imena štajerskih gradov ali slovenska ali slovenskonemška ali celo nemška¹, po naših raziskavanjih pa se dajo v konjiškem ozemlju časovno ločiti tri skupine imen gradov in graščin. Najstarejša so slovenska, a v nemški izreki popačena (Konjice, Kebel, Kozjerep²), imena iz XIII. in XIV. stol. so nemška, a prevedena iz slovenščine in imajo končnico — burg, — haus, — eck, — stein itd., ki vse pomenijo „grad“ (Freudenberg, Luschberg, Plankenstein, Schliffstein, Lindeck), imena od XV. stol. naprej so pa zopet slovenska in večinoma tudi v izreki nepopačena (Golič, Trebnik, Jamnik, Malahorn, Pogled). Več ali manj veljajo ta opazovanja tudi za druge južnoštajerske gradove.

Konjiški grad se imenuje po Konjicah. Ni pa treba misliti, da je ime Konjice v zvezi s kakšno konjušnico, kakor sta menila Miklošič in Zahn, ampak imenuje se po konjih kakor toliko Telč ali Tevč po Slovenskem in Nemškem po teletih in več Kravjih dolov po kravah. Sorodnika ima v mestu Konjica v Bosni³.

Zanimivo je ime za Zreški grad — Freudenberg. Zreče pomeni obrečje, porečje (prim. Poreče ob Vrbskem jezeru). Reka pa je tekoča voda, na Južnem Štajerskem vedno navaden potok. Potokov, ki se tako imenujejo, in krajev, ki imajo od njih ime, je precej. Stavitelj gradu pa je Zreče tolmačil kot sreča, Freude, ker izraza Glück (od gelingen) ne pozna srednjenemški slovar. Nemci tudi nimajo nobenega Glücksberga, pač pa 6 Freudenbergov, 2 Freudenecka, potem Freudenu in Freudenstadt. Nemški se Zreče imenujejo Retschach (že l. 1206), Rečica pri Laškem pa Retschitz. Grad v Rečici se je podobno imenoval po krajevnem imenu Freudeneck⁴ in Freudenberg. (Zgoraj str. 93 op. 1).

Najbrž je tudi Luchsberg prevod kakega slovenskega imena; da je razvalina dandanes last kmeta Maček (Luchs je divji maček) in se imenuje Mačkov grad, bo le slučaj.

¹ Zahn, Styriaca III, p. 39. — Imena razlagamo iz stališča zgodovinarja; za jezikoslovca bo pa to gradivo, ki bi ga ne našel v krogu svojih študij.

² Kozjerep (pri Framu?) je bil že l. 1296 razvalina.

³ Prim. Napotnik, Imenopis konjiške nadfare, 1886 str. 11—12.

⁴ Orožen, IV—2, 234.

Kebel je škafu podobna posoda, poveznjen kebel je lahko podoba griča. Tudi med Kajkavci se nahaja krajevno ime Kebel. Ni verjetno, da bi bili sedanji okrogli stolp tako imenovali, ker ni rimski in gotovo mlajši ko selo. V nemških listinah so imenuje grad Gybel — z mehko začetnico kakor Gonobiz mesto Konjice.

Pogled ne pomeni razgleda (Ausblick), kakor če bi bil stal kedaj tukaj razgledni stolp¹, ampak kraj, ki se da videti (Anblick). Dokazali smo, da je izraz starejši ko graščina in pomeni isto ko Videž².

Zbelovo je ime sela, gore in grada. Belo selo ni nič neobičajnega in menimo, da ima gora od sela ime, ne pa selo od gore, četudi je bila mogoče kdaj bolj bela radi živih skal. Nemški lastnik se je po selu imenoval de Wizze (weiß)³, grad pa je pozneje krstil Blanchenstein in Plankenstein, ker pomeni blanc belo. Z ograjo iz plank (planica sr. lat. = deska od planus 3. = raven) nima ime nič opraviti. Opomnimo pa, da je prvotna slovenska oblika Zbelo⁴, sedanja knjižna pa Zbelovo. Med ljudstvom sem še slišal dvakrat Zbelo, urbarji pa imajo izraze Schwell (1570) in Swellach (1586), Vischerjev zemljevid iz l. 1678 piše Swölla, Schmutz (III, 155) pa Sbello.

Graščina Trebnik se imenuje po trebežu ali krčevini, kjer je bilo več hiš, Golič po golem hribu v ozadju, kakor tudi cerkev sv. Neže stoji na Goliki, Jamnik po v jami (zaprti dolini) ležečem selu in Malahorn (Mala gora prim. Po-horje m. Pogorje) po enakoimenovani vasi, ki se omenja že l. 1160. Sklepčno lahko trdimo, da so vsi gradovi in vse graščine (izvzemši Golič) mlajše ko dotično selo in imajo po selu svoje ime.

2. Kaj ljudje pripovedujejo?

Pisatelj je vsepovsodi povpraševal po ljudskem izročilu, ker je menil, da ima nekaj zgodovinskega jedra v sebi, za svoje drugo potovanje po dekaniji je pa razposlal naprej tiskana „vabila za nabiranje gradiva za krajevni opis zgodovinskih in umetniških spomenikov“. Naslednja vprašanja so se tikala ljudskega izročila:

1. Ali se nahajajo posamezni kamni, skale, drevesa, studenci, ki imajo svoja lastna imena, ali o katerih se pripovedujejo pravljice?

2. Kaj vedo ljudje povedati o starih jezerih, jamah, naselbinah in cestah?

5. Kje se nahajajo krajevna imena „Gradišče“ in so li tam ostanki starih zidov? Ali druga zgodovinska imena n. pr. „Ajdovske njive“?

7. Kaj vedo ljudje povedati o najstarejših cerkvah? Kje so stale? Komu so bile posvečene? Kaj pripovedujejo o sedanjih?

8. Kaj se govori o pokopališčih?

¹ Slekovec, Ločka kronika, str. 480.

² Videž pri Cigoncah se imenuje že l. 1160, isti izraz se najde pri Laškem trgu in v imenu mesta Weiz.

³ Henrik de Wizze. Zahn, UB. I, 584.

⁴ Kaj pomeni predlog z v z-Belo in z-Rečje (Zreče)?

9. Kaj se pripoveduje o posameznih kapelicah in križih ob stezah in razpotjih? Se li kaj ve o njih postanku? Od koga imajo ime? Kdo jih mora vzdržavati?¹

Vspeh je bil malenkosten, a za pisatelja znanstveno važen. Prepričal se je, da se sme le toliko verjeti takim izročilom, vkolikor se njih vsebina da potrditi iz zgodovinskih virov in spomenikov. Kjer pa manjka vsoprednih poročil in spomenikov, se ljudsko sporočilo sploh ne da ceniti, ker iz oblike same se ne da dognati, ali ima kaj zgodovinskega jedra ali pa je samo produkt ugibanja in domišljije.

Preglejmo nekatere vzglede! Stranska ladja cerkve sv. Jurija v Konjicah velja kot „stara cerkev“. Zgoraj (str. 26) smo dokazali, da je — ravno narobe — glavna ladja starejša. Ker je cerkev na dve ladji neobičajna, je nekdo, najbrž kak duhovnik, ugibal, da bo manjša ladja starejša in, ako je svoje domnevanje še povedal na prižnici, je postalo to ljudska last. Pri sv. Miklavžu (str. 119) je „stara cerkev“ veža pred ladjo, menda zato, ker je manjša in revnejša ko ladja, a kdor jo je tako krstil, ni zapazil, da je bila izkrajja le veža na 4 svobodnih slopih, torej nikaka soba, ampak samo streha zoper nevihto. Kako taka ugibanja naobražencev postanejo ljudska last, nam da dober vzgled župnijska kronika v Skomrah. „Stari pohorski pevec Jurij Vodovnik je rekel mnogokrat, da so ranjki gospod fajmošter šentjunderske fare Janez Kerš, povabljeni na pridigo v skomarsko cerkev, tukaj izustili besede: Vi Skomarjani še ne veste, kako stara je Vaša cerkev. Jaz Vam hočem, so rekli, pripoved od Vaše cerkve povedati, kakor sem jo v nekih starih bukvah bral. Dobro poslušajte! V letu 1157 sta šla dva meniha iz samostana sv. Lamperta na Gornjem Štajerskem od svojega opata Otona izposlana, eden proti sedanjemu romarskemu kraju Maria Cel s podobo Matere Božje, drugi pa s podobo sv. Lamperta škofa mučenika je pripotoval v Vaše planine, razkropljene ovčice učiti in njim kruh večnega življenja deliti. Postavil je sedanjo cerkev z lesenim stolpom ali turnom. V oltar je postavil lipovo podobo sv. Lamperta, katera še sedaj nad cerkvenim obokom vsa črviva leži. — Tedaj bi bila skomarska fara tako stara kakor marijateljka, namreč 700 let. Da je pa skomarska cerkev prav stara, razodeva njena gotiška stavba, pa to le velja o prvi tretjini sedanje cerkve . . .“

Kar je Kerš v starih bukvah čital, je bila znana marijateljka legenda, iz patrocinija sv. Lamberta v Skomrah je pa sklepal, da mora tudi ta biti iz opatije sv. Lamberta² in o kipu na podstrešju je sodil, da je iz XII. stol. Svoja ugibanja je potem v poljudni obliki in z govorniškimi pretiravanjem povedal raz prižnico, češ, da sta se l. 1157 napotila dva meniha itd.

¹ Brez vspeha je bilo 11. vprašanje: „Se li nahajajo kmetske hiše z letnicami, napisi ali nastenski slikami? Ali sploh 100—200 let stare hiše?“ Večina hiš je iz XIX. stol., katere so pa starejše, se navadno ne dajo določiti.

² Ko bi bila skomarska cerkev edina poleg opatijske posvečena sv. Lambertu, bi bilo to sklepanje opravičeno, a vseh nam znanih patrocinijev sv. Lamberta je v naših krajih 23+3, pred vsem jih je na Koroškem 13+2. (Prim. Stegenšek, Dek. gornjegr. str. 189).

Nekateri kronisti so ugibali, da so cerkve v Skomrah, Resniku in v Špitaliču prvotno lovske kapelice, da so v njih imenitni gospodje na lovu sv. mašo poslušali, in ljudje so deloma tudi to mnenje sprejeli. A nobena teh cerkev ni stala kje daleč proč od ljudskih stanovanj in v kakem pravem gozdu. Skomre so bile že v rimski dobi naseljene, kar priča gomila z rimskim napisom (str. 19), Resnik je bil že l. 1389 obdelan (str. 269), špitališko cerkev pa so pozidali francoski menihi za brate in tujce (str. 169).

Cerkve sv. Duha v Ločah se imenuje „na jezeru“, ker je neki stala sredi jezera. A proti temu govori že samo krajevno ime Loče, ki pomeni loko (Au), travnike ali pašnike. Senožeti med Ločami in Žičami, ki ležijo še najnižje in so najbolj vlažne, ki toraj zavzemajo mesto kakega predzgodo-vinskega jezera, je najbrž posedala konjiška cerkev že pred l. 1173. Ko so postavili v Ločah prvo cerkev (imenuje se l. 1430), ni bilo o kakem jezeru ne sluha ne duha. Priimek „na jezeru“ je torej tudi učeno, a ponesrečeno sklepanje iz lege. Župnijska cerkev v Šmarju je tudi „na jezeru“¹, a kjer leži, je najnižja lega v župniji, torej bi bila cerkev s trgom vred pozidana na dnu jezera! Cerkev v Spodnji Polskavi se imenuje Sv. Štefan na jezeru, vendar pa je že v rimskem času šla cesta mimo². Tudi župnijska cerkev sv. Petra in Pavla v Vitanju leži „na jezeru“³ in romarji iz Medjimurja nazivljejo tudi Makole „Sv. Andraž na jezeru“⁴; podobno označenih cerkev bode najbrž še več na Spodnjem Štajerskem. Videti je sicer, da ima izraz „na jezeru“ včasih neki, nam še neznani pomen (= ob vodi?), večinoma se pa o takih ljudskih izrazih in pripovedkah lahko trdi, da se zrcali v njih zastarelo naziranje nekdanje inteligence, kakor je tudi narodna noša bivša in zastarela noša svojodobnih meščanov⁵.

V vrsto neučenih ljudskih ugibanj in razlag spadajo trditve o koritu pri Sv. Miklavžu (str. 122), o neometani cerkvi sv. Barbare (str. 123), o luknji v špitaliških vratih (str. 174), o podzemeljskem rovu med Dobiehofom in Žičko kartuzijo (str. 76) in o Žičkem samostanu (str. 204)⁶.

O starih gradovih pa, kjer bi pričakovali snovi za balade in romance, ne vedo ljudje čisto nič, včasih niti imen. Da so se nekatere njim znane razvaline zvale Freudenberg, Luschberg, Keibel in Schliffstein, bodo najbližji sosedi šele

¹ Personalstand des Bistums Lavant in Steiermark f. d. J. 1909, p. 285.

² Povedal prof. dr. Fr. Kovačič.

³ Orožen, l. c. VIII, 377.

⁴ Lapajne, Zgod. štaj. Slov. str. 306.

⁵ Cirilov studenec v zrečki župniji, pri katerem sta sv. brata Ciril in Metod jedla suh kruh in pila vodo (Dek. gornjegr. str. 216 op. 5) se najbrž imenuje po lastniku, a kak duhovnik je dal pozneje legendarno razlago. — O metodični uporabi in razločitvi pristnih in nepristnih pripovedk glej Bernheim, Lehrbuch der histor. Methode 1894, str. 258—264 in 286—288.

⁶ Iz neznatnega povoda nastanejo včasih prav fantastične ljudske pripovedke. V Ločah so pred leti prenesli po noči kip sv. Ane na stopnice kaplanije, ki stoji na pokopališču. Ljudje so pa trdili, da mora tam pod stopnicami ležati sv. truplo, ker se je svetnica sama tja prestavila. O izkopavanjih Zgod. društva v Središču l. 1908 pa je šla govorica, da se je našla zlata sekira in se je poslala v cesarski muzej na Dunaj. A od te trditve ni bila niti ena besada resnična.

čitali v tej knjigi. Isto velja o pomenu Špitaliča. Čez nekaj rodov ostane v ljudskem izročilu večinoma le to, kar je zapisano. Zato pa mora biti človek vesel, ako včasih najde v ljudskem pripovedovanju kako zrnce, ki ima veljavo. Kar se pravi o Belem mestu pri Čadramu (str. 13) in o Belem mestu pri Radvanju (pri Mariboru), kaže vsaj na staro naselbino, čeprav ni bila ne mesto (v današnjem pomenu), ne bela (t. j. z zidanimi hišami).

3. Imenik umetnikov.

(br. = bakrorezec, k = kipar, p. = pasar, sl. = slikar in st. = stavbar).

Barazutti Fel., sl.	114	Passini J., sl.	207
Bradaška A., sl.	107	Pavlič A., sl.	100
Brenko Jožef gl. Wrenk.		Payne A. H., br.	206
Fantoni Tom., sl.	31, 89, 114, 116	Petschnig J. Nep., st.	206
Gessor Gottlieb, sl.	30	Rangus J.	83, 104
Gfrerer Jan., sl.	116, 125	Reiss Krišt., k.	201
Gorenšek Jernej, k.	114	Reyer J.	167
Gottwald F. L., sl.	152	Schartinger B., sl.	79
Grein Vinc., st.	111	Schirmer G., sl.	30
Haas C.	206	Spiller M.	78, 103
Hartl	31	Steiner R., sl.	108, 114
Hipschmann, br.	69	Toman Fel., k.	114
Horvat J., sl.	167	Tratnik Kar., p.	114
Kager Konr., p.	109	Vischer J.	56, 96, 160, 206
Kuwasseg Jožef, sl.	24	Vodnik Al.	114
Krašovic Franc, k.	118	Wachtl J., sl.	160, 206
Löschnigg A., sl.	79	Wrenk (Brenko) Jož. p. d. Mast-	
Mayr L., sl.	206	nak,	85, 100, 104
Melichar Th., sl.	119	Zambling Fr. k.	146, 147
Mikovics R., st.	125	(Po slogu soditi je tudi na-	
(Neuhauser in Jelle)	107, 112	pravil glavni oltarja pri sv.	
Neuböck Peter, k.	114	Jerneju in v Ločah	150, 153
Oblak Ign.	83, 85, 90, 104	Žnidar Jak., k.	114
Pascher J., st.	(107), 115		

4. Popravki in dostavki.

Str. 2, 16 v. sp. Glede svodenja cerkve v kartuziji prim. str. 188.

Str. 2, 11 v. sp. Se naj k Sv. Miklavžu še dostavi Sv. Barbara.

Str. 7, 10—12 v. zg. Imenovani plemiči niso imeli celih vasi, ampak le nekatere podložnike. Prim. str. 264—.

Str. 34, op. 2: Mesto IIII mora stati IIIII.

Str. 59, 26 v. zg. Mesto Stranic se naj postavi Sv. Lovrenc v Stranjah. Prim. str. 267.

Str. 62, 20 v. zg. Mesto Ivenko čitaj Ivenco.

Str. 70, 21 v. zg. Prim. o prodaji Konjiškega grada str. 254.

Str. 74, 15 v. zg. in str. 77 podpis pod sl. 9: Čveterodelni grb je grb rodovine Reringer (Valvasor IX, 118 in XI, 700), osrednji ščitek je pa menda osebni znak župnika M. Röringer a Rörinberg (str. 48).

Str. 92, 18 v. zg. Kastelan Otelin se imenuje tudi kot priča, ko so menihi dobili 4 kmetije v Mrzlici (Schwandner, stev. 54).

Str. 100, 24 v. zg. Mesto 1881 č. 1841.

Str. 107, 9 v. zg. Načrte je napravil graški arhitekt J. Pascher.

Str. 179. Grad Schliffstein. Dvojni izraz Steinberg in Schliffstein za vas Kamna gora (str. 261), imenovanje stolpa Betset (str. 265 op. 7), potem oblika Schliffstein, ki lahko pomeni grad, je napotilo pisatelja, da je dal po svoji sestri Jožefi, učiteljici v Špitaliču, razvaline gradu Schliffstein iskati in sicer na strmini, ki se najde na zemljevidu poleg Kamne gore, na potu iz Konjic čez Goro v dolino Rovskega potoka. Vidi se še 1'20 m debel zid, ki v tlorisu tvori kot in leži vrhu več ko 10 m visoke navpične skale (proti zapadu), na drugo stran pa je zložen dohod. Med zidom je izkopana globoka jama, druga dupljina pa vede v vznožju v notranjščino skale. Ljudje pripovedujejo, da je razvalina bila klet, kjer so žički menihi za časa Turkov shranjevali dragocenosti in denar. Pred nekaj leti je bil v Sojeku berač, ki je teden dni beračil, drug teden pa kopal v gradu za denarjem. Predrl je zid in je pravil, da sliši že bobneti, kakor če bi po sodu tolkel, a predno je prišel do zaklada, je umrl. V tisto votlino se gre najprej po lestvi navzdol, potem pa se obrne proti jugu in je neki 54 sežnjev dolga (?). Nekaj časa se lahko gre noter, potem pa vgasne luč in tudi človek ne more naprej. V drugo votlino v vznožju skale je pa pred 15 leti šel kmet Guzej, ki v bližini stanuje, in sicer o polunoči, ko se je vračal iz furovža (!). Osebnost je pripovedoval sestri: „Ko sem šel nekaj časa noter, je začelo ven metati žareče iskre, potem se je slišal glas kakor sove, nazadnje pa nekaj zažene žarečo verigo ravno nad mojo glavo. Takrat sem pobral kopita in letel domov. Glas je prihajal vedno bližje.“

Zgodovinskih poročil o tem stolpu nimamo. Ni posebno verjetno, da bi bil tukaj gospodaril Egno de Sliphes (ali Slipphes), svobodnik in ne fevdnik, ki se omenja kot priča v listinah krškega škofa l. 1155 (v Vidmu ob Savi) in l. 1157 (v Griffen-u v Krški dolini na Koroškem)¹, četudi izdajatelj teh listin ni mogel kraja Sliphes dognati.

Str. 193, Čitaj pri podpisu sl. 67, 4 v. pomola m. podmola.

Str. 203, 8 v. zg. č. branila m. branile.

Str. 252, 17 v. zg. č. 1595 m. 1585.

Str. 270, 10 v. sp. Vrost bo isto ko Mrzlidol str. 269, 1 v. zg. Mogoče je Mrzlica pri

Sv. Pavlu pri Preboldu.

Tabl. 1. Predstavlja se vhod cesarja Frančiška I. v Konjice in ne Ferdinanda.

¹ Jaksch, Monum. hist. duc. Carinthiae, I, p. 155 in 159.

KAZALO.

	Stran
Predgovor	VII
I. Zgodovinski uvod o cerkvah in gradovih v Konjiški dekaniji	1
II. Predzgodovinske, rimske in ranozgodovinske starine (Gomile; najdenine; naselbine; rimske ceste; gradišča, straže in utrdbe; rimski napisi)	12
III. Nadžupnija konjiška	22
1. Trg Konjice	22
2. Nadžupnijska cerkev sv. Jurija (Opis; slike; oltarji; grobni spomeniki; dragocenosti; o advokatih in patronih župnijske cerkve)	24
3. Nadžupnijska hiša (Opis, konjiški župniki)	38
4. Podružnica sv. Ane	51
5. Konjiški grad (Opis, zgodovina)	58
6. Windischgrätzova graščina, prej Trebniški dvorec	71
7. Goliška graščina	73
8. Dobiehof	75
9. Hebenstreitov dvorec	76
IV. Župnija Stranice	78
V. Župnija Zreče	82
1. Župnijska cerkev sv. Ilja	83
2. Podružnica D. M. na Brinjevi gori	84
3. Podružnica sv. Neže	87
4. Podružnica sv. Martina	89
5. Grad Freudenberg	91
6. Grad Luchsberg (Lušperg)	94
7. Graščina Jamnik	95
VI. Župnija Skomre	99
VII. Župnija sv. Kunigunde	101
1. Cerkev sv. Kunigunde	101
2. Podružnica sv. Jakoba v Resniku	104
VIII. Župnija Čadram	106
1. Nova župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika	107
2. Stara župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika	115
3. Podružnica sv. Mohorja	117
4. Podružnica sv. Miklavža	119
5. Podružnica sv. Barbare	123
6. Graščina Oplotnica, dvorec Malahorn in gradišče Koritno	129
IX. Župnija Kebel	132
1. Župnijska cerkev sv. Marjete	132
2. Podružnica sv. Lenarta	136
3. Kebelski grad	137
4. Kebelska graščina	140
X. Župnija Prihova	142
1. Župnijska cerkev Marijinega Varstva	142
2. Podružnica sv. Jošta	147
XI. Župnija sv. Jerneja	150
XII. Župnija Loče	152
1. Župnijska cerkev sv. Duha	152
2. Zbelovski grad (Plankenstein)	153
3. Zbelovska graščina (Hafenrichterjeva stolarna)	160
4. Graščina Pogled	162
5. Suhadolski grad	164
XIII. Župnija Žiče	166
1. Župnijska cerkev sv. Petra	166
2. Nekdanja kartuzijanska pristava (marof)	167

	Stran
XIV. Župnija Špitalič	169
1. Ime in pomen kraja	169
2. Župnijska cerkev Marijinega Obiskanja	173
XV. Žička kartuzija. A. Spomeniki	179
1. Ime in legenda	183
2. Stavbe	186
XVI. Žička kartuzija. B. Splošna zgodovina	208
1. Ustanovitev	208
2. Prva kartuzijanska pravila	213
3. Dve sto let mirnega razvoja (1190—1391)	219
4. Na višku (1391—1410) v dobi zapadnega razkola	224
5. Pozni cvet in propad (1410—1564)	234
6. Začasno prenehanje redovnega življenja (1564—1595)	239
7. Mirni razvoj v novi dobi (1595—1782)	252
XVII. Žička kartuzija Č. Gospodarska zgodovina	261
XVIII. Žička kartuzija. Č. Slovstvena zgodovina	269
XIX. Paberki	290
1. O imenih gradov	290
2. Kaj ljudje pripovedujejo	291
3. Imenik umetnikov	294
4. Popravki in dostavki	294
Kazalo	297

Seznamek slik.

a) Nariski v tekstu.

Slika	Stran
1. Župnijske in deželskosodnijske meje v konjiške dekaniji	3
2. Grbi na cerkvenih predmetih v konjiški dekaniji	5
3. Zemljepisna lega gradov, graščin in pristav v konjiški dekaniji	7
4. Konjice. Tloris nadžupnijske cerkve sv. Jurija	25
5. Konjice. Nadžupnijska hiša	39
6. Konjice. Tloris podružnice sv. Ane	53
7. Konjice. Tloris Konjiškega grada	57
8. Tloris graščine Golič pri Konjicah	75
9. Golič. Grb konjiškega nadžupnika M. Röringerja	77
10. Stranice. Tloris župnijske cerkve sv. Lovrenca	79
11. Zreče. Tloris župnijske cerkve sv. Ilja	81
12. Zreče. Krstni kamen v župnijski cerkvi	83
13. Zreče. Tloris podružnice M. B. na Brinjevi gori	85
14. Zreče. Pogled na podružnico M. B. na Brinjevi gori	86
15. Zreče. Tloris podružnice sv. Neže na Goliki	87
16. Zreče. Tloris podružnice sv. Martina	89
17. Tloris grada Freudenberg	91
18. Tloris grada Luschberg	93
19. Jamnik	95
20. Jamnik. Tloris nekdanje kapele sv. Pankracija	97
21. Skomre. Tloris župnijske cerkve	98
22. Skomre. Pogled cerkve od južnovshodne strani	99
23. Sv. Kunigunda. Tloris župnijske cerkve	101
24. Sv. Kunigunda. Pogled župnijske cerkve	103
25. Resnik. Tloris podružnice sv. Jakoba	105
26. Čadram. Tloris nove župnijske cerkve	106
27. Čadram. Tloris stare župnijske cerkve	113
28. Čadram. Tloris podružnice sv. Mohorja	115
29. Čadram. Tloris podružnice sv. Miklavža	117
30. Čadram. Tloris podružnice sv. Barbare	121
31. Napis pri čadramski podružnici sv. Barbare	123
32. Čadram. Ograja v kapelici Oplotniške graščine	129
33. Kebel. Tloris župnijske cerkve sv. Marjete	133
34. Kebel. Pogled na župnijsko cerkev	134
35. Kebel. Tloris podružnice sv. Lenarta	135
36. Tloris Kebelskega grada	137
37. Tlorisi in preseki Kebelske graščine	141
38. Prihova. Tloris župnijske cerkve	142
39. Prihova. Napis na zvoniku (A)	143
40. Prihova. Napis na zvoniku (B)	143

Slika	Stran
41. Prihova. Romarska podobica	147
42. Prihova. Tloris podružnice sv. Jošta	148
43. Prihova. Pogled na podružnico sv. Jošta	149
44. Sv. Jernej. Tloris župnijske cerkve	149
45. Sv. Jernej. Pogled na župnijsko cerkev	151
46. Loče. Tloris župnijske cerkve	153
47. Loče. Tloris Zbelovskega grada	155
48. Loče. Pogled na Zbelovski grad	157
49. Loče. Tloris graščine Pogled	161
50. Loče. Pogled. Znotranje dvorišče	163
51. Žiče. Tloris župnijske cerkve	165
52. Špitalič. Tloris župnijske cerkve	168
53. Špitalič. Podolžni presek župnijske cerkve	171
54. Špitalič. Stavbinske podrobnosti iz cerkve	172
55. Špitalič. Preseki	173
56. Špitalič. Tloris podbojev glavnih cerkvenih vrat	174
57. Špitalič. Presek čelnih okrožic	175
58. Špitalič. Sedile v župnijski cerkvi	176
59. Tloris Žičke kartuzije	180
60. Žička kartuzija. Tloris cerkve	181
61. Žička kartuzija. Sistem cerkve	182
62. Žička kartuzija. Krogoviče	184
63. Žička kartuzija. Vol sv. Lukeža	185
64. Žička kartuzija. Pogled od zapada	185
65. Žička kartuzija. Stavbinske podrobnosti iz cerkve	187
66. Žička kartuzija. Presek dvonadstropne kapele	191
67. Žička kartuzija. Savbinske podrobnosti iz dvonadstropne kapele	193
68. Žička kartuzija. Tloris celic	195
69. Žička kartuzija. Tloris grobne kapelice	197
70. Žička kartuzija. Stavbene podrobnosti grobne kapelice	198
71. Žička kartuzija. Kamnoseška znamenja	199
72. Žička kartuzija. Napis iz l. 1467	201
73. Žička kartuzija. Podrobnosti od obzidja	203
74. Žička kartuzija. Pogled od juga po Vischerju	205
75. Prvotne meje žičke posesti	265

b) Tablice.

Tabl.

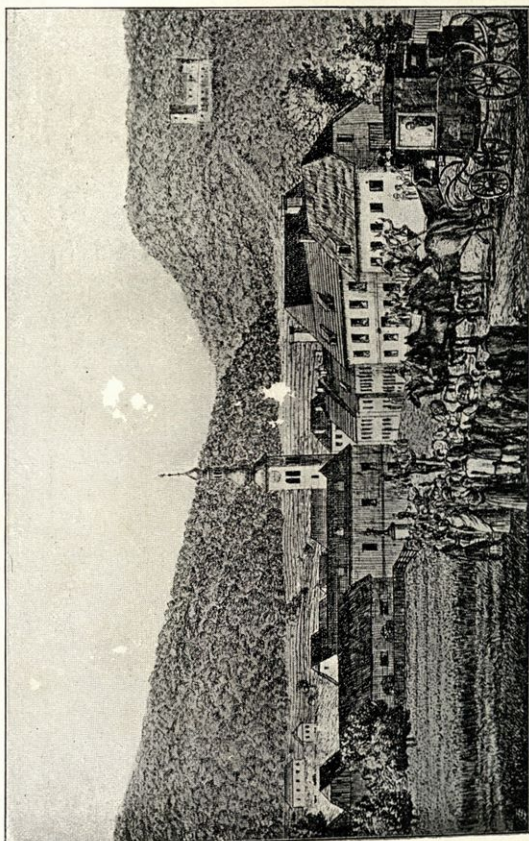
1. Konjice l. 1830	1
2. Konjice. Nadžupnijska cerkev sv. Jurija	2
3. Konjice. Spomlad in 4. Poletje, freski	3
5. Konjice. Glavni oltar v cerkvi sv. Jurija	4
6. Konjice. Kip sv. Janeza Krstnika	5
7. Konjice. Nagrobni kamen prošta Val. Fabri	6
8. Konjice. Nadžupnišče od zunaj in 9. od znotraj	7
10. Konjice. Pokopališče s podružnico sv. Ane	8
11. Konjice. Sl. Žal. M. B. pri Sv. Ani in 12. Kapelica v trgu s starinskim kipom Žal. M. B.	9
13. Konjiški grad od severa (l. 1680) in 14. od juga (1905)	10
15. Konjice. Windischgrätzova graščina	11
16. Konjice. Kip sv. Magdalene	12
17. Graščina Golič od juga in 18. Napis v njej	13
19. Stranice. Cerkev od juga l. 1904 in 20. od severovshoda l. 1907 ter 21. Kip Kristusa v tlačilnici	14
22. Zreče. Pogled na cerkev	15
23. Darilna živina v cerkvi M. B. na Brinjevi gori	16
24. Pogled na podružnico sv. Neže in 25. Pogled na podružnico sv. Martina	17
26. Glavni oltar podružnice sv. Neže in 27. Kip sv. Apolonije	18
28. Oltar sv. Ožbalt (2) v podružnici sv. Martina in 29. Skomre. Glavni oltar	19
30. Vischerjeva slika graščine Jamnik, 31. Stranska vrata gradu Luschberg in 32. Pogled podružnice sv. Jošta v Resniku	20
33. Kriz v cerkvi sv. Kunigunde in 34. Gotski kip M. B. v Resniku	21
35. Čadram. Pogled na novo župnijsko cerkev	22
36. Čadram. Notranjščina nove cerkve in 37. Del slikanega okna	23
38. Čadram. Gospod na Oljski gori, slika	24
39. Čadram. Pogled na staro župnijsko cerkev	25
40. Pogled na podružnico sv. Mohorja	26

41. Pogled na podružnico sv. Miklavža	27
42. Freska sv. Jerneja pri Sv. Miklavžu	28
43. Notranjščina cerkve sv. Miklavža in 44. Kipa dveh svetnic ravnotam	29
45.—47. Gotski kipi v cerkvah sv. Barbare in sv. Miklavža	30
48. Križ od masnega plašča pri Sv. Miklavžu	31
49. Čadram. Glavni oltar stare župnijske cerkve in 50. prižnica pri Sv. Miklavžu	32
51. Pogled na podružnico sv. Barbare	33
52.—53. Kapitela pri Sv. Barbari	34
54. Sv. Barbara. Glavni oltar	35
55. Sv. Barbara. Stranski oltar sv. Rodbine	36
56. Kebl. Freska sv. Marjete	37
57.—59. Dva gotska keliha in ciborij iz Konjic in Kebla	38
60. Pogled na podružnico sv. Lenarta in 61. njena znotranjščina	39
62. Kebl. Graščina in 63. grad ravnotam	40
64. Prihova. Cerkev od zunaj in 65. kip sv. Boštjana pri Sv. Joštu	41
66. Prihova. Glavni oltar	42
67. Prihova. Desni del glavnega oltarja	43
68. Loče. Pogled na župnijsko cerkev; 69. kip sv. Janez Nep. ravnotam; 70. tabernakelj v Prihovi	44
71. Graščina. Pogled od zunaj in 72. Vischerjev naris Zbelovske graščine	45
73. Žiče. Župnijska cerkev od zunaj in 74. oltar sv. Andreja ravnotam	46
75. Špitalič. Župnijska cerkev od zunaj in 76. stranski oltar	47
77. Špitalič. Glavni portal in 78. stranski portal	48
79. Pogled na Žičko kartuzijo	49
80. Žička kartuzija. Slikal J. Wachtl l. 1840	50
81. Žička kartuzija. Rekonstruiral C. Haas	51
82. Žička kartuzija. Cerkevna fasada l. 1852 in 83. l. 1909	52
84. Žička kartuzija. Pogled cerkve po J. Petschnigu l. 1849	53
85. Žička kartuzija. Dvonadstropna kapela od juga in 86. pokopališka kapela	54
87. Žička kartuzija. Pogled po cerkvi l. 1867. Slikal J. Passini	55
88.—90. Kipi svetnikov v Crešnjicah in v Frankolovem	56
91. Kumen, kartuzijanska pristava, in 92. Obrambni stolp	57
93. Žička kartuzija. Rondel, glavni vhod in stolp nad vodo, l. 1802	58
94. Žička kartuzija. Pogled na južnovshodni vogel l. 1849	59

TABLICE

Konjice 1. 1830. Pogled od severa proti jugu. V ospredju se pripelje v šestrouprežni kočiji cesar Ferdinand na svojem potovanju v Trst. Ljudstvo ga pozdravlja. V sredini se vidi cerveni stolp s staro streho iz XVIII. stol. Ob levem robu je v daljini hiša, kjer je Windischgrätzova graščina. A manjka ji nadstropje. Na desni so vrh gore razvaline Konjiškega gradu.

Konjice. Nadžupnijska cerkev sv. Jurija.

Konjice. Spomlad, fresko v rožnivenški kapeli.

Konjice. Poletje, fresko v rožnivenški kapeli.

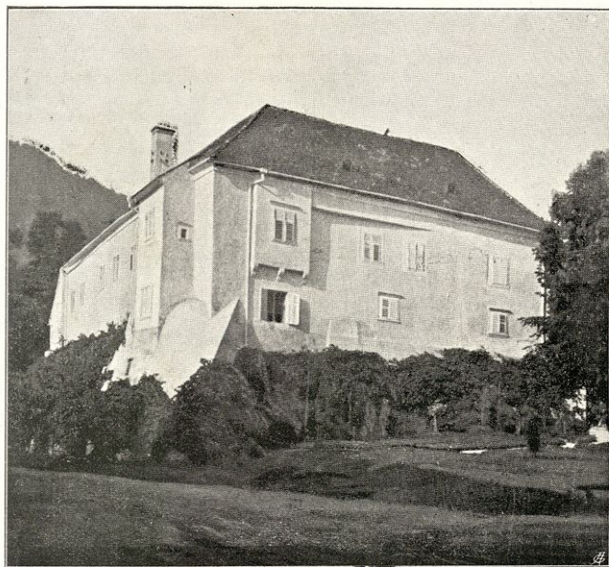
Konjice. Glavni oltar v nadžupnijski cerkvi sv. Jurija.

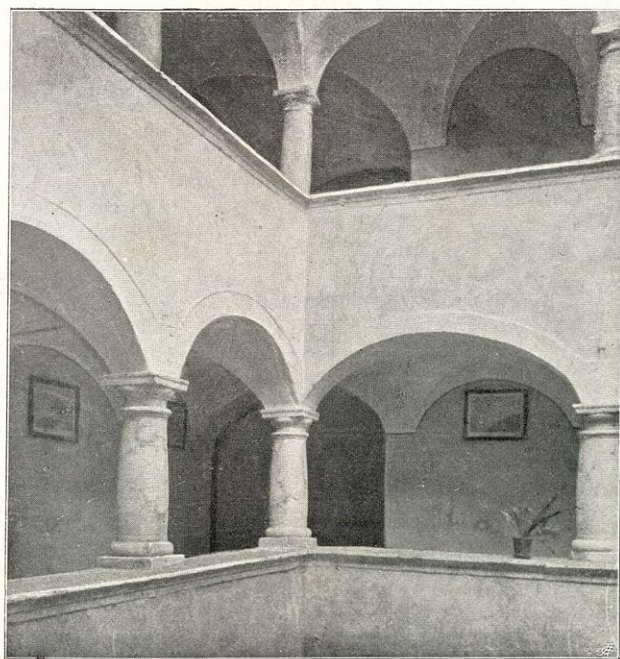
Konjice. Kip sv. Janeza Krstnika iz 2. pol. XVII. stol.
(Na podstrešju nadžupnijske cerkve).

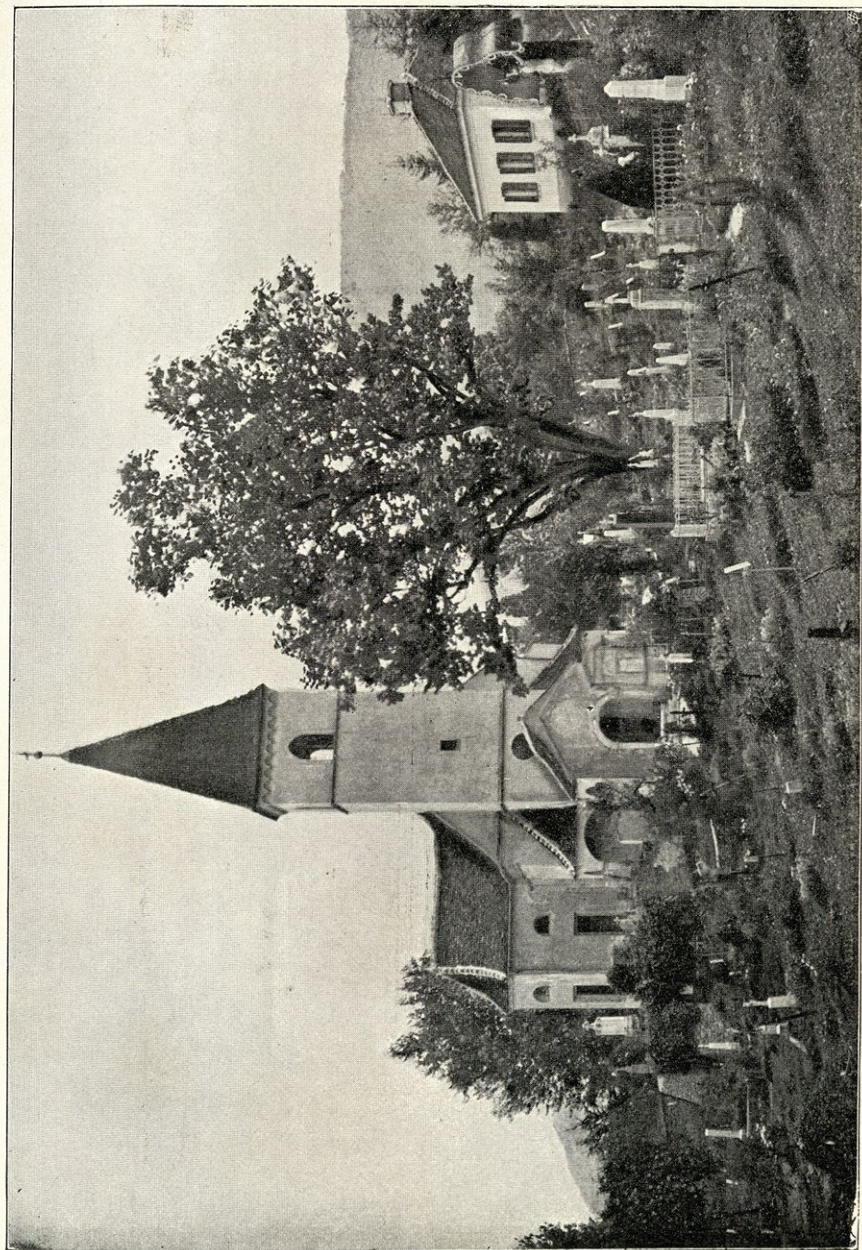
Konjice. Nagrobni kamen župnika in prošta Valentina Fabri
(† 1509) v rožnivenški kapeli.

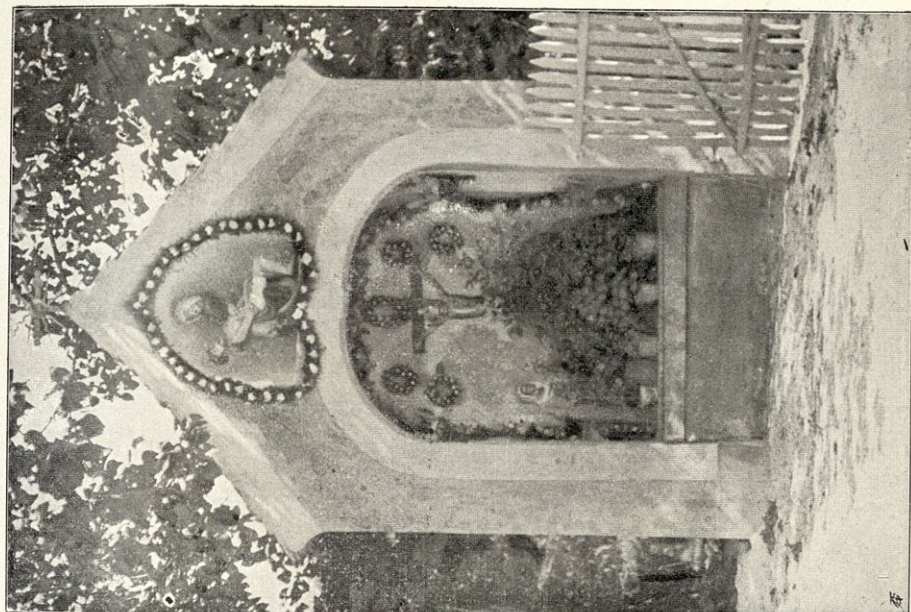
Konjice. Nadžupnišče od zunaj.

Konjice. Mostovži (loggie) v nadžupnišču iz dobe župnika Marka Gonani (l. 1631).

Konjice. Pokopališče s podružnico sv. Anč.

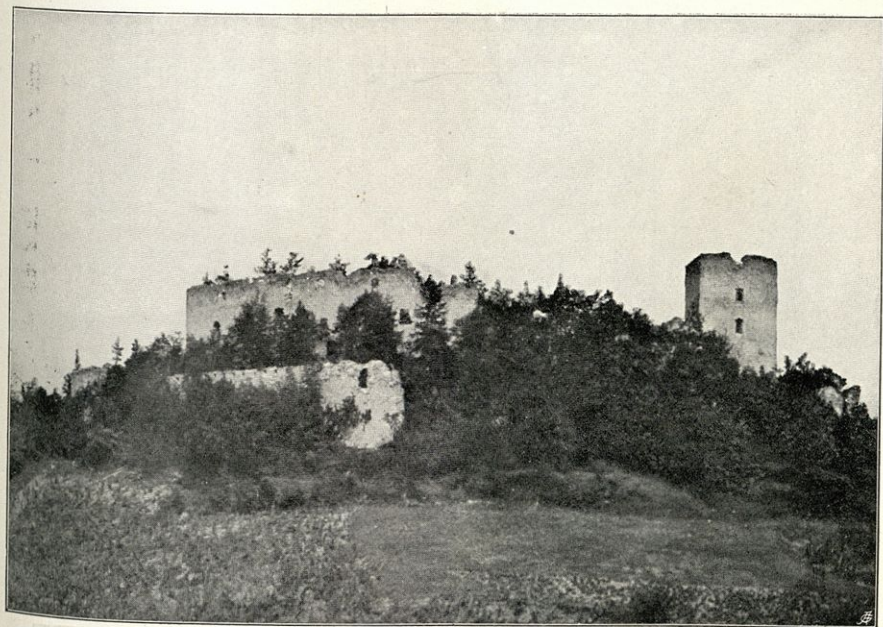

1. Konjice. Slika Žal. M. B. v cerkvi sv. Ane.

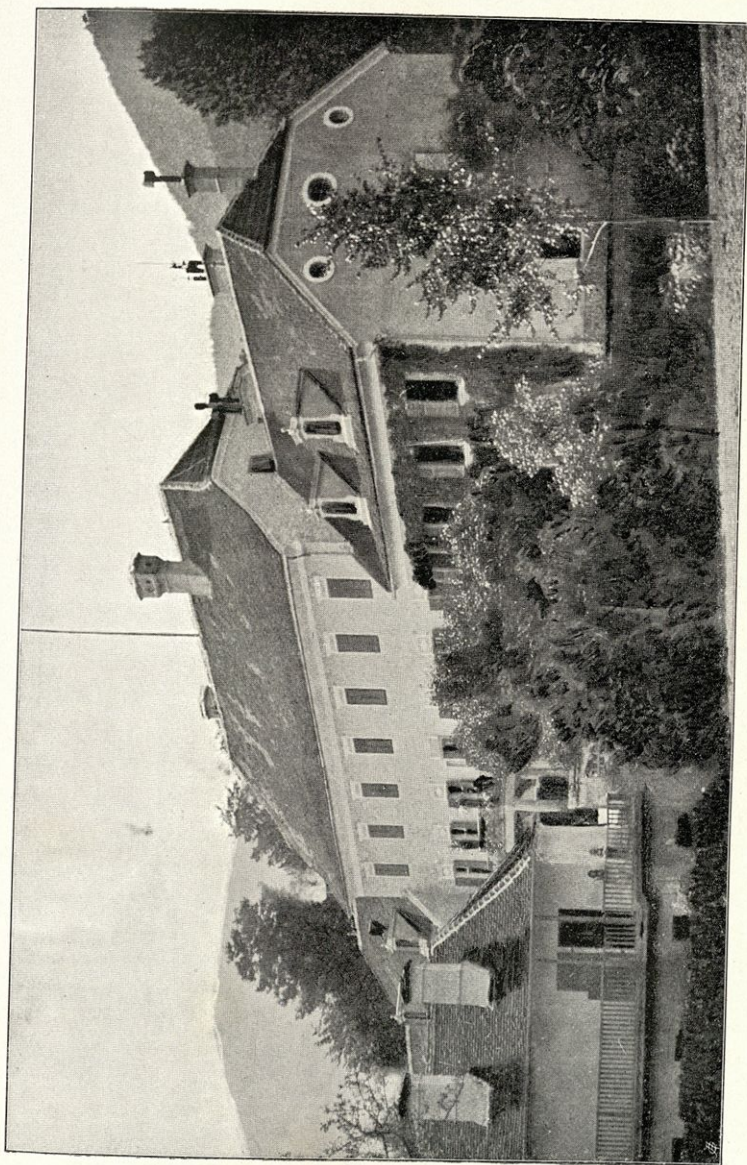
2. Konjice. Kapelica v trgu s starinskim kipom Žal. M. B.

Konjice. Konjiški grad ok. l. 1680. Pogled od severni strani.
Po Vischerjevi sliki

Konjice. Konjiški grad l. 1905. Pogled od južne strani.

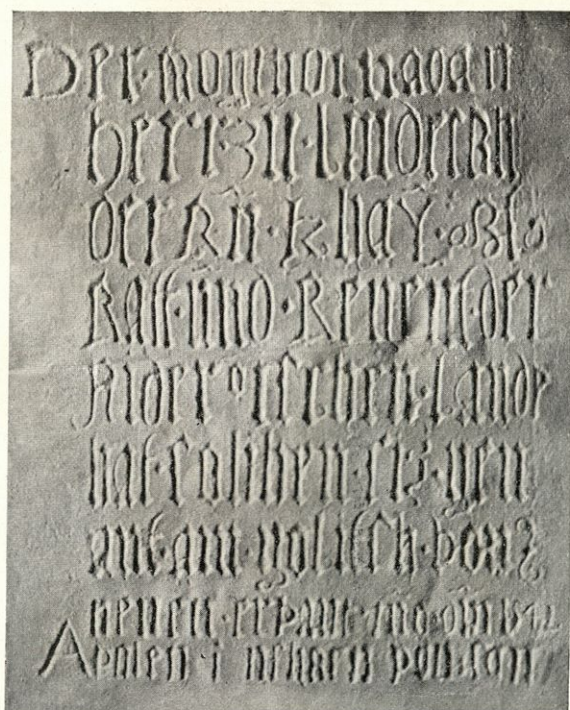
Konjice. Graščina knezov Windischgrätz, prvotno Trebniški dvorec.

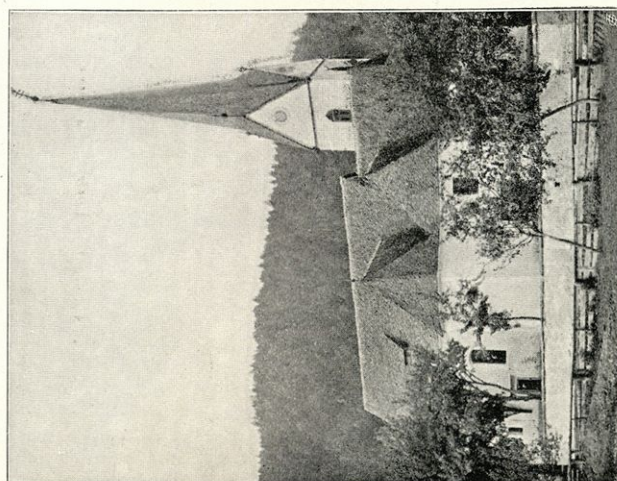
Konjice. Kip sv. Magdalene iz Žičke kartuzije, sedaj v vrtnarskem poslopiju Windischgrätzove graščine.

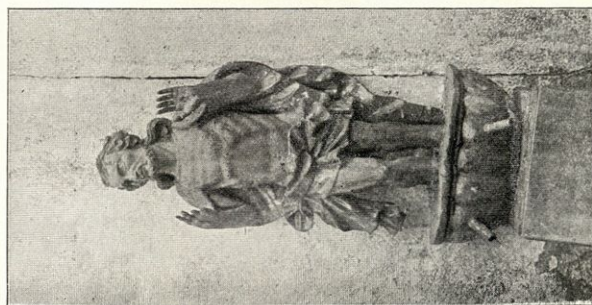
Graščina Golič. Pogled od juga.

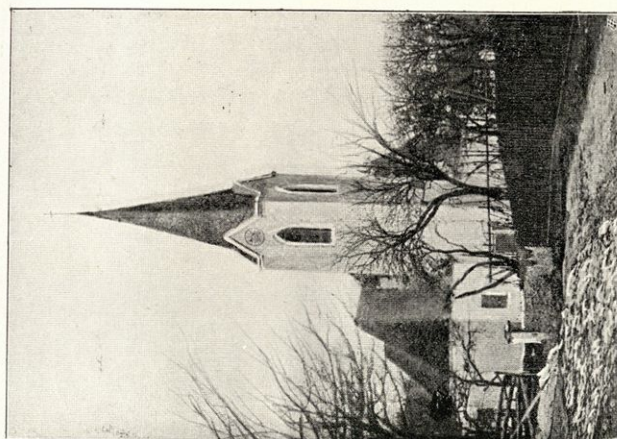
Graščina Golič. Kamnit napis o l. 1542.

Stranice. Cerkev od juga l. 1904.

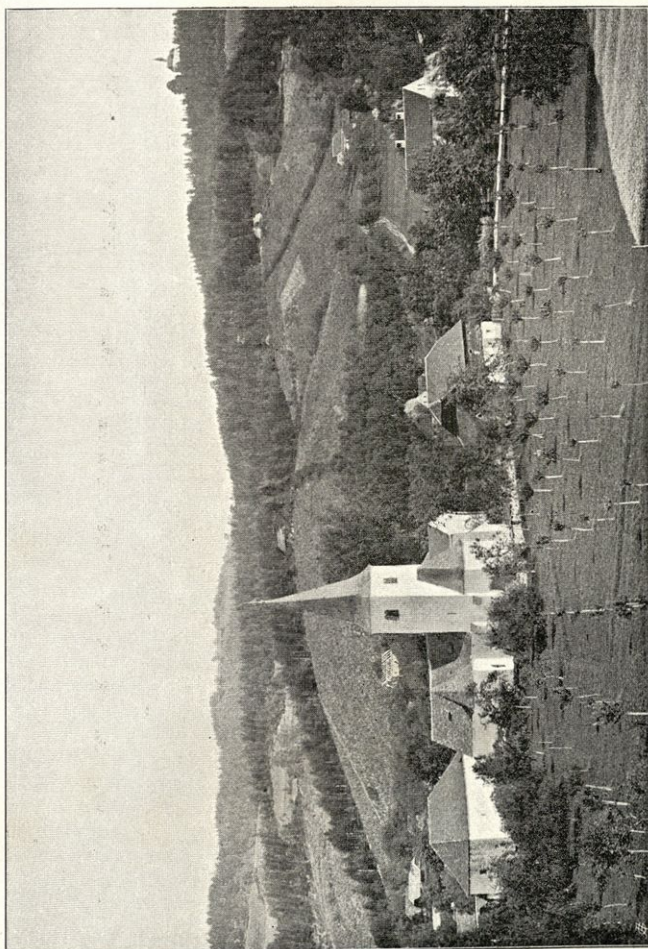

Stranice. Kip Kristusa v tlačilnici.

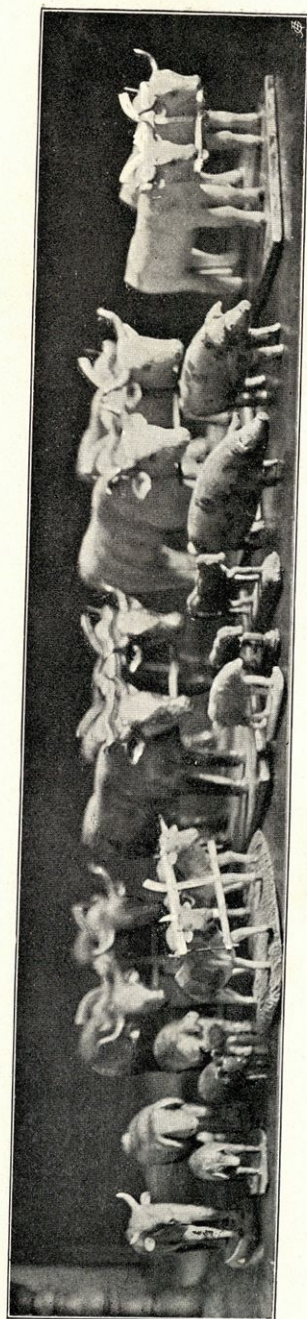

Stranice. Cerkev od severovshoda l. 1907.

Tabl. 15.

Zreče. Pogled na cerkev in okolico od jugozapada.
V daljini na hribu se vidi cerkev sv. Martina.

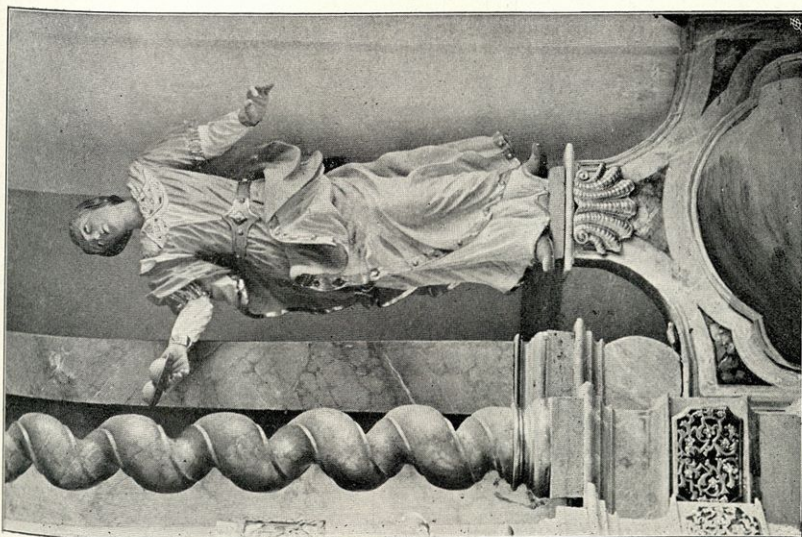
Zreče. Darilna živina v podružnici M. B. na Brinjevi gori.

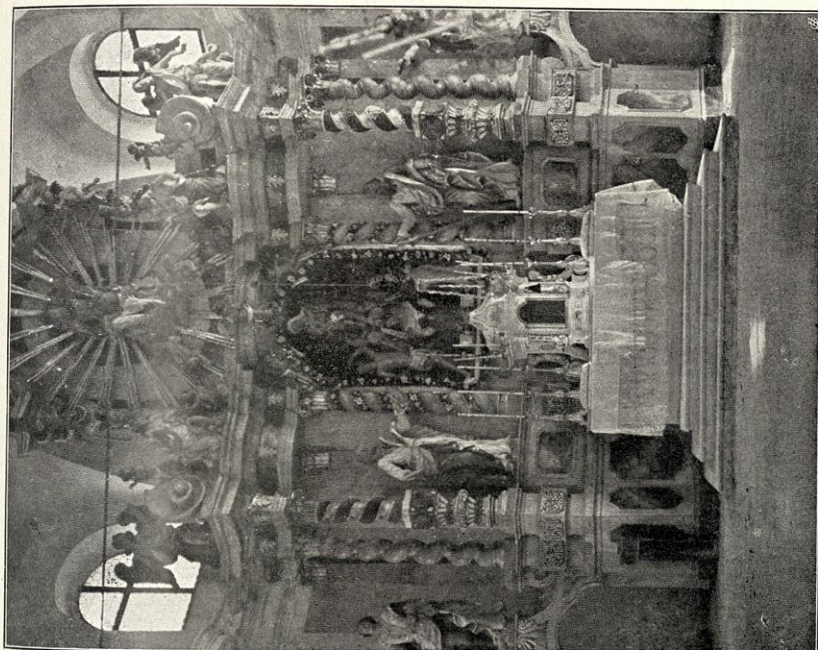
Zreče. Pogled na podružnico sv. Neže od severozapada.

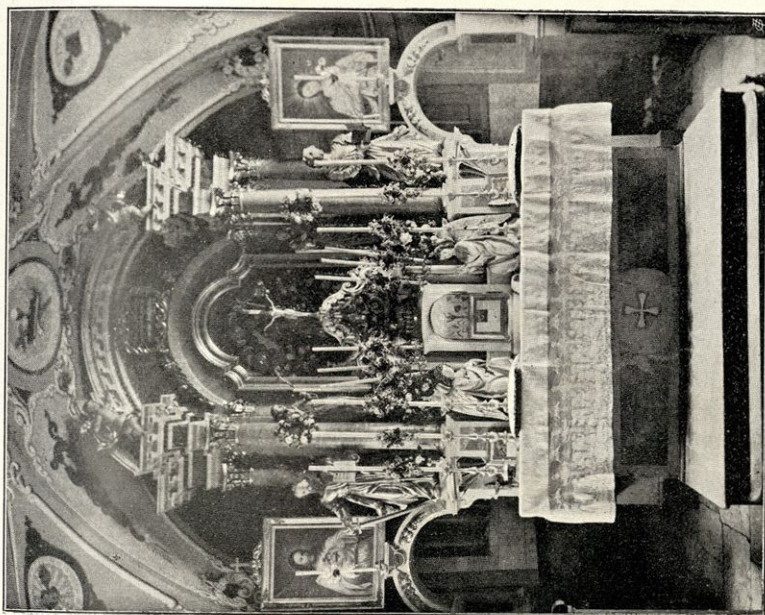
Zreče. Pogled na podružnico sv. Martina od severozapada.

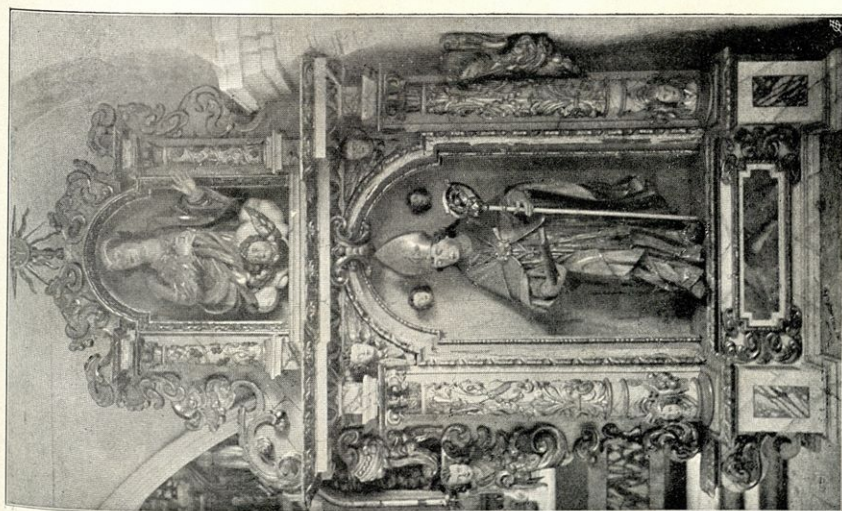
Zreče. Kip sv. Apolonije z glavnega oltarja
podružnice sv. Neže.

Zreče. Glavni oltar podružnice sv. Neže.

Skomre. Glavni oltar.

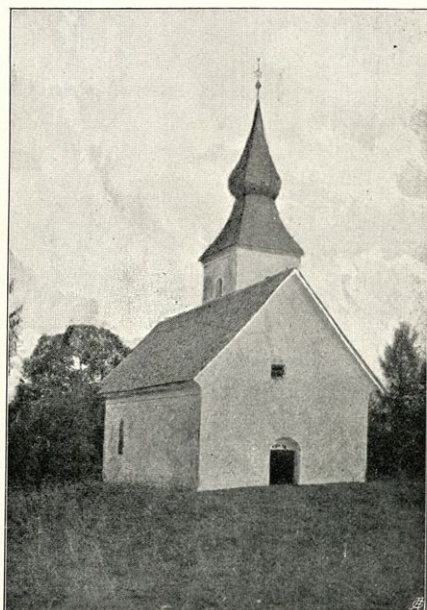
Zreče. Stranski oltar sv. Ožbalta (?) v podružnici sv. Martina.

Zreče. Vischerjeva slika nekdanje (okoli 1680) graščine Jamnik
s kapelo sv. Pankracija,

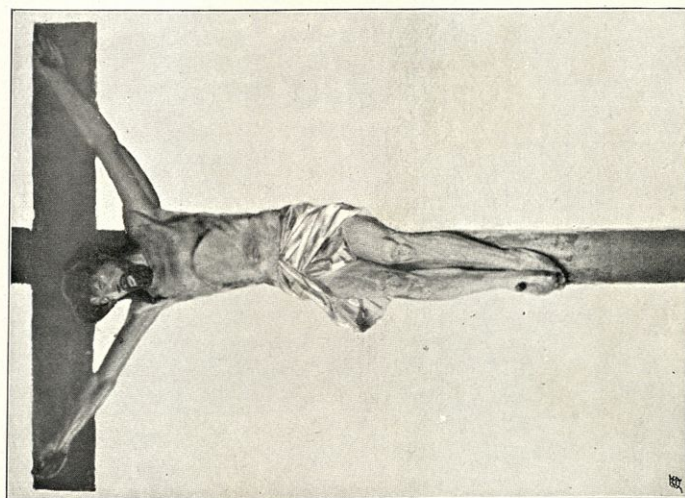
Zreče. Severna stranska vratica v obzidju
gradu Luschberg od zunaj.

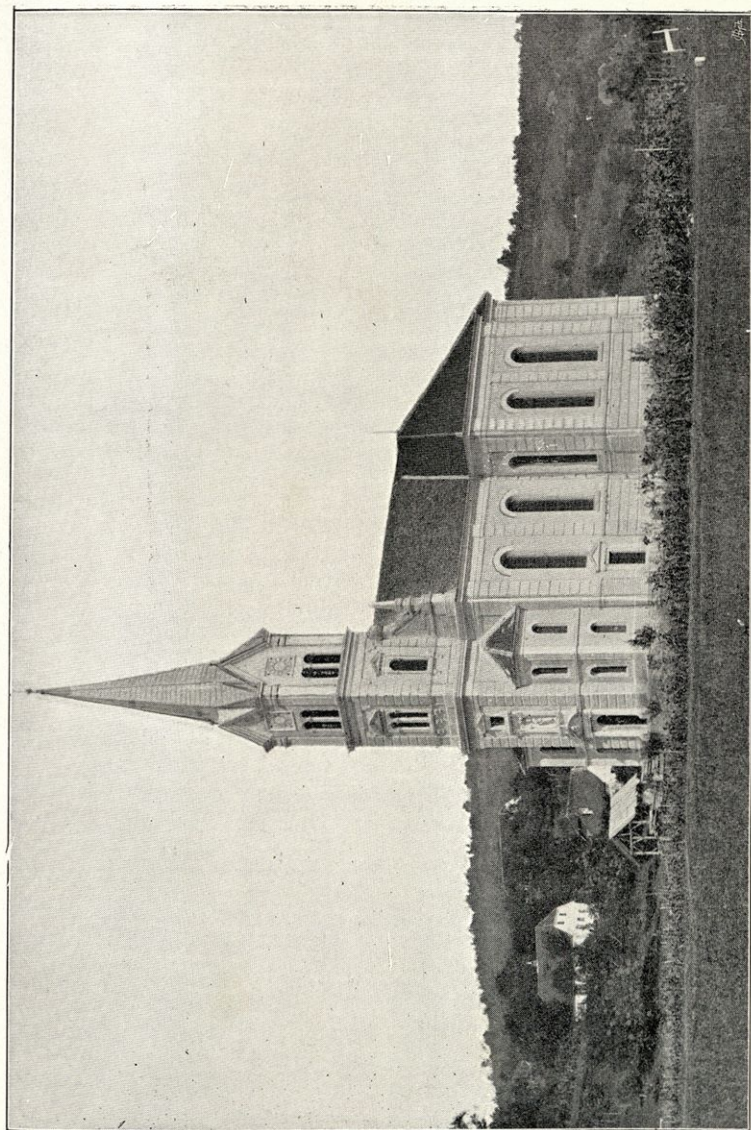
Sv. Kunigunda. Pogled na podružnico
sv. Jošta v Resniku.

Sv. Kunigunda. Kip M. B. v poljski kapelici v Resniku.

Sv. Kunigunda. Križ v naravni velikosti, neki iz Žičke kartuzije.

Čadram. Pogled na novo župnijsko cerkev od jugozapada.

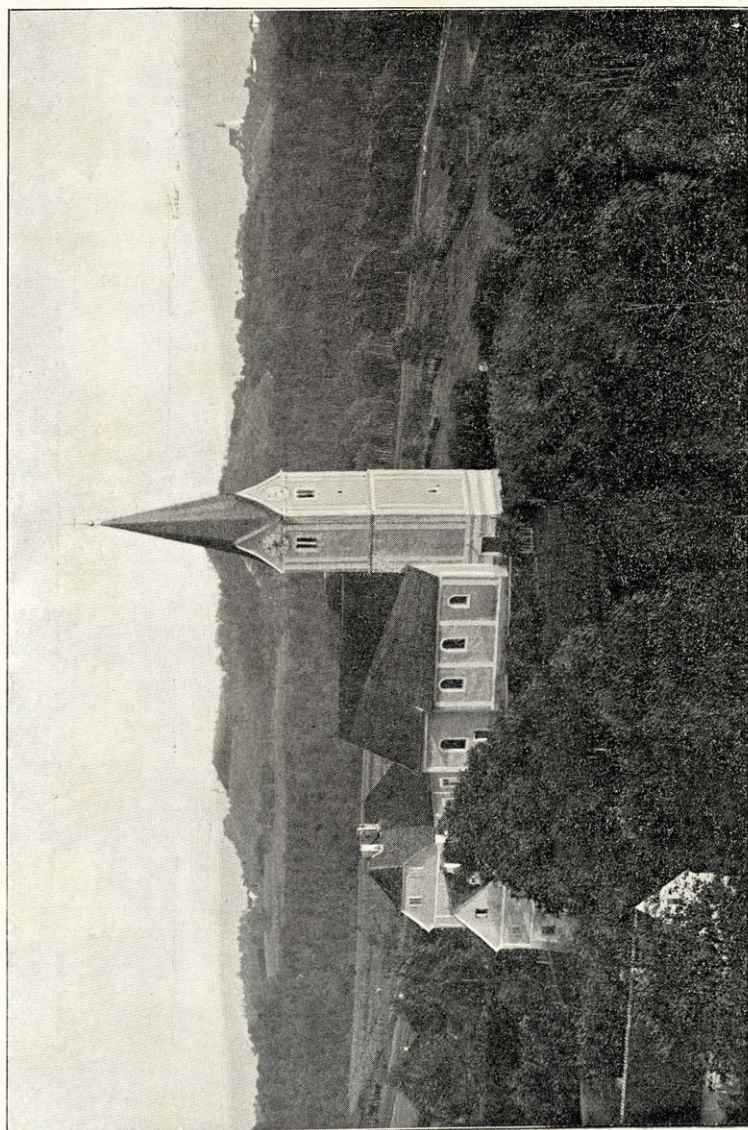
Čadram. Notranjščina nove župnijske cerkve.

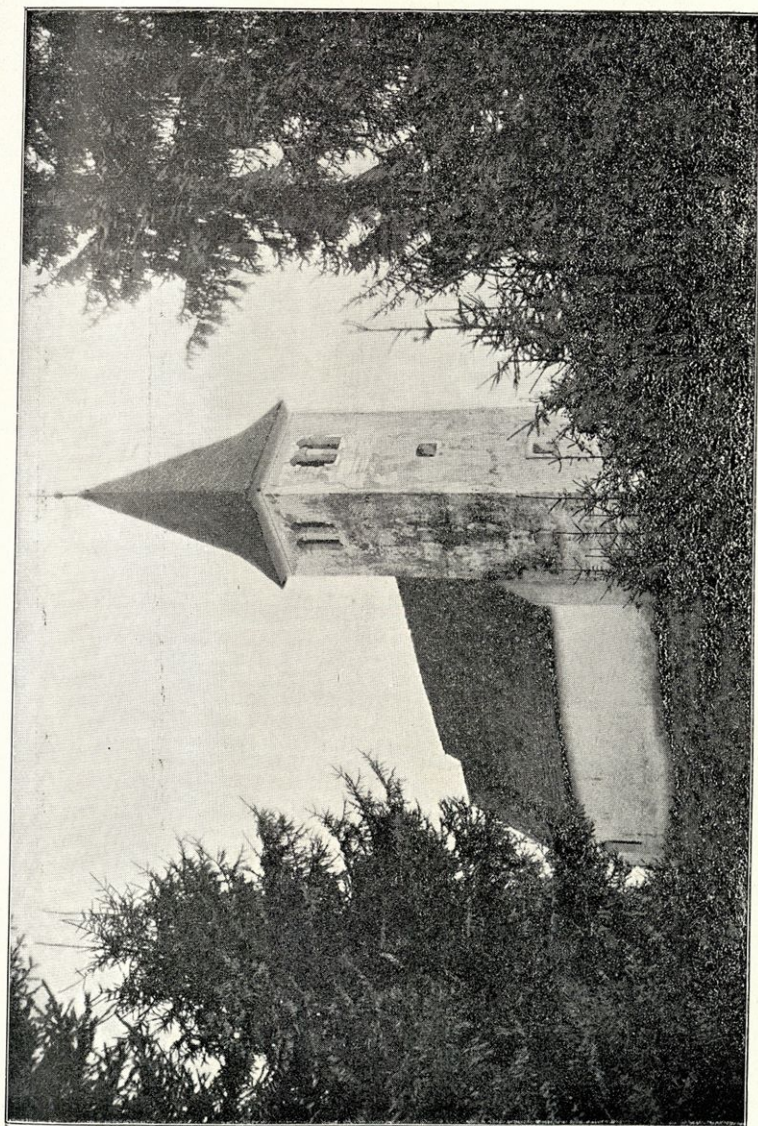
Čadram. Del slikanega okna v novi župnijski cerkvi s podobama knezoškofa dr. M. Napotnik in † kanonika dr. J. Pajek.

Čadram. Gospod na Oljski gori. Slika na desko iz l. 1497.
v novi župnijski cerkvi.

Čadram. Pogled na staro župnijsko cerkev od severozapada.

Čadram. Pogled na podružnico sv. Mohorja od severozapada.

Čadram. Pogled na podružnico sv. Miklavža od jugozapada.

Čadram. Nastenska slika (freska) sv. Jerneja v podružnici
sv. Miklavža.

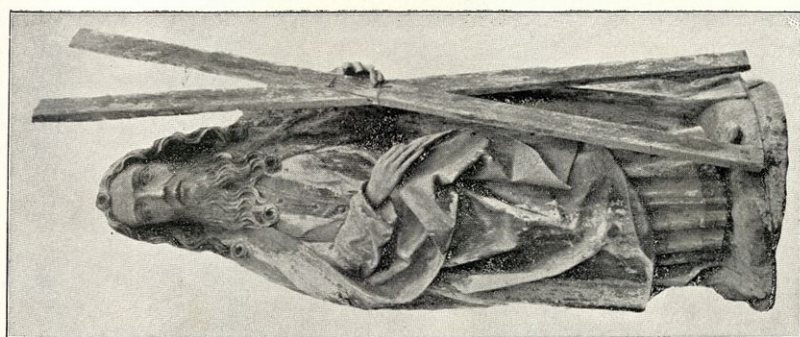
Čadram. Notranjščina podružnice sv. Miklavža.

Čadram. Sv. Elizabeta in sv. Katarina (P)
v podružnici sv. Miklavža.

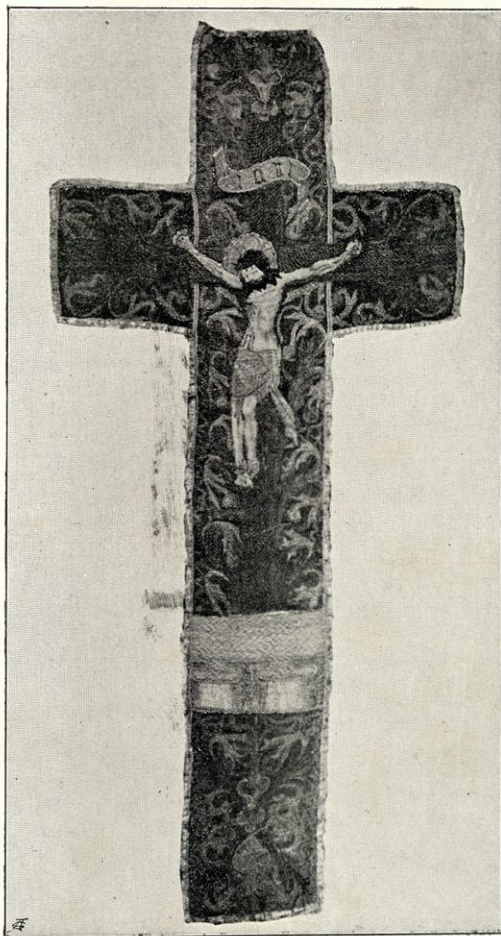
Čadram. Kip sv. Barbare
v enakoimenovani podružnici.

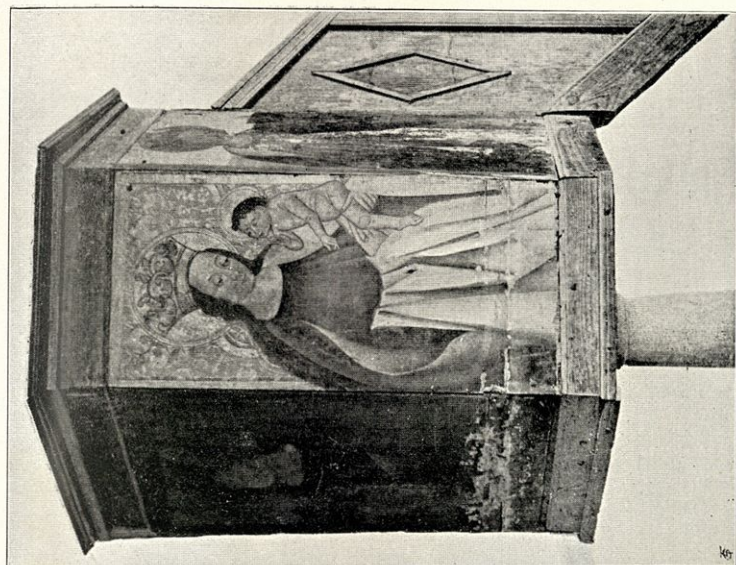
Čadram. Kip sv. Andreja
v podružnici sv. Miklavža.

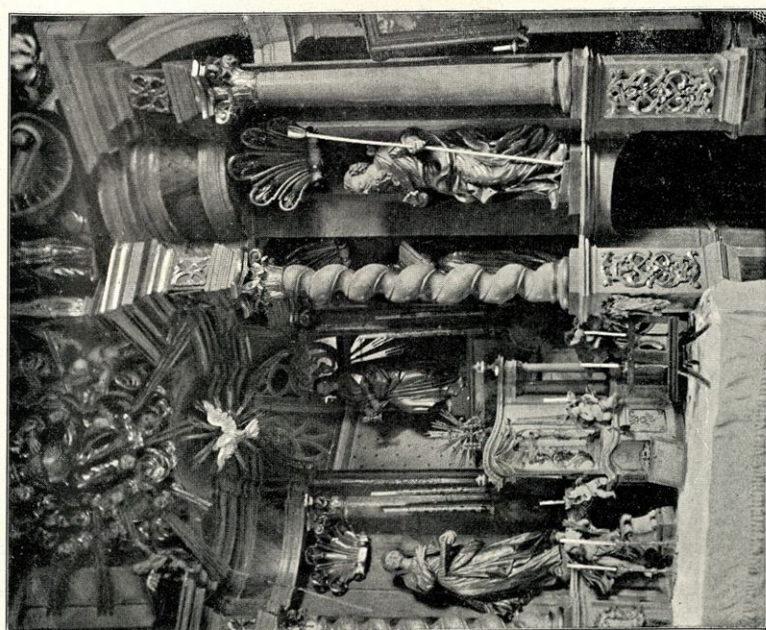
Čadram. Kip sv. Miklavža
v enakoimenovani podružnici.

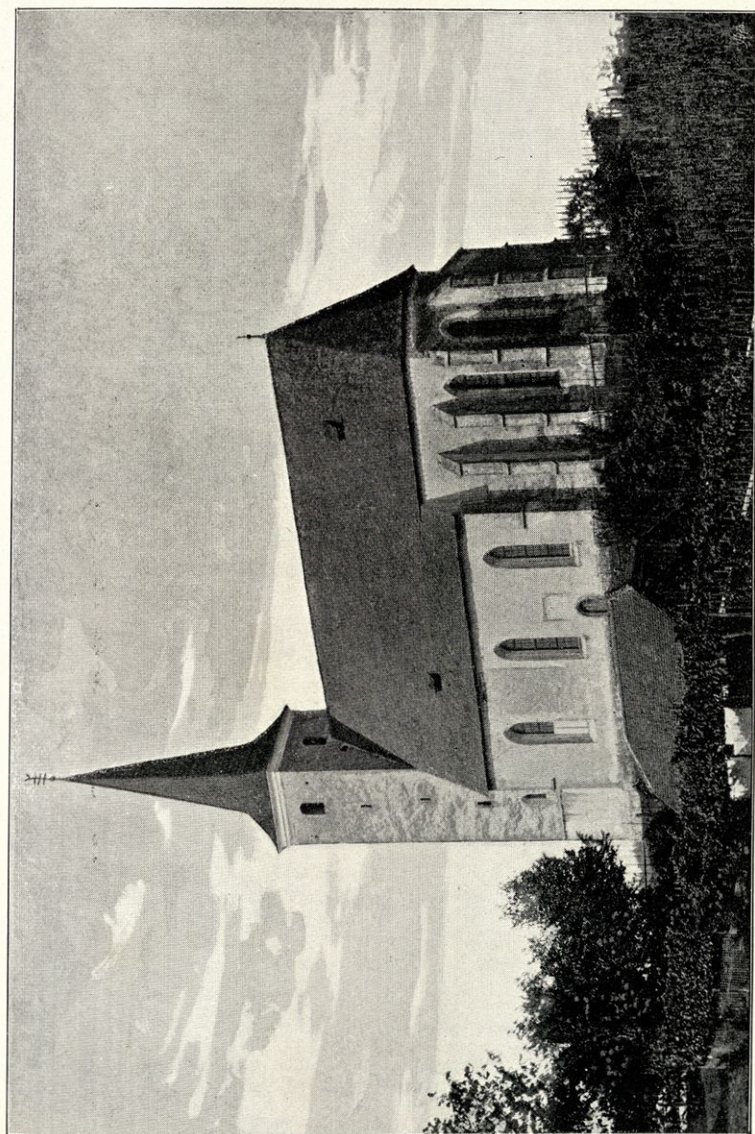
Cadram. Križ iz starega mašnega plašča
pri podružnici sv. Miklavža,

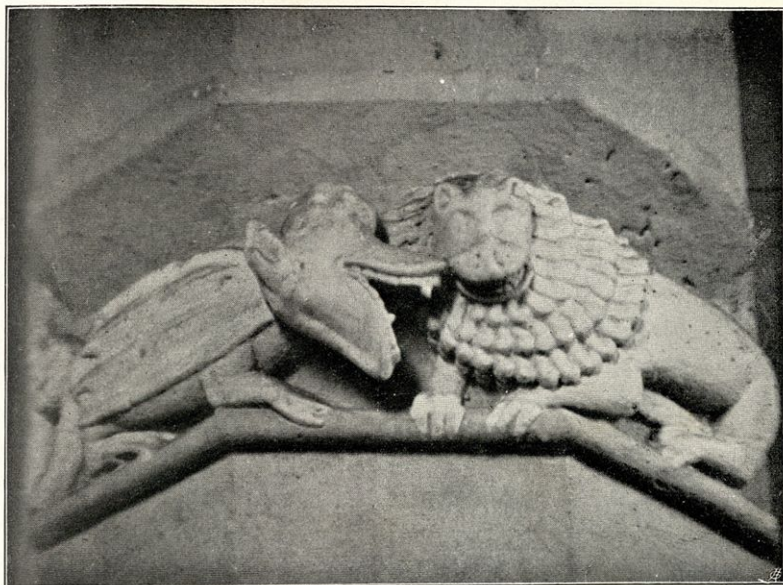
Sv. Miklavž v Koritnem. Prižnica.

Čadram. Glavni oltar stare župnijske cerkve.

Župnija Čadram. Pogled na podružnico sv. Barbare od jugovshoda.

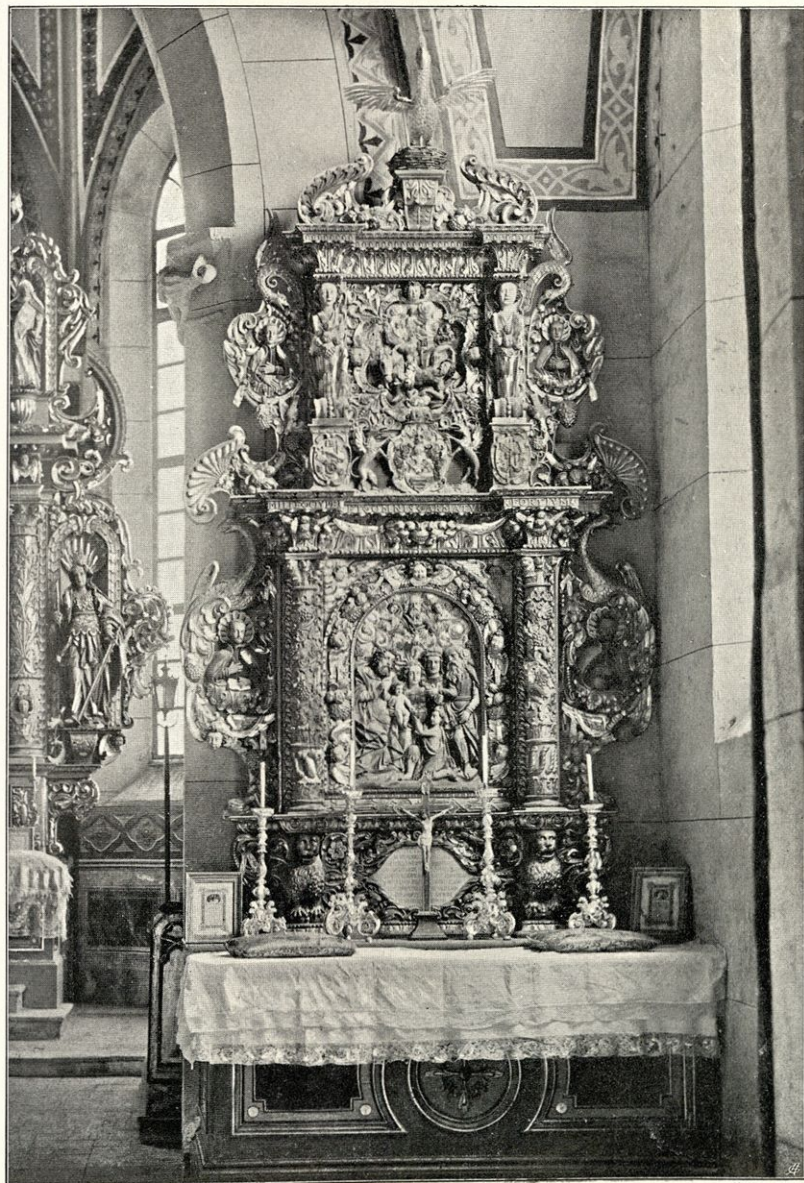
Sv. Barbara. Zmaj in lev na slavoloku.

Sv. Barbara. Lev in zmaj na slavoloku.

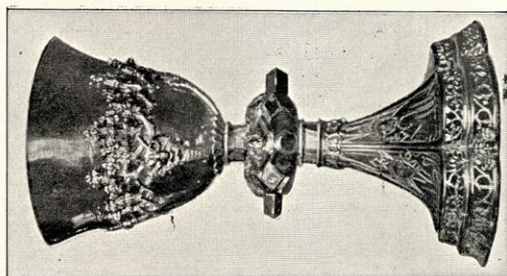
Sv. Barbara. Glavni oltar.

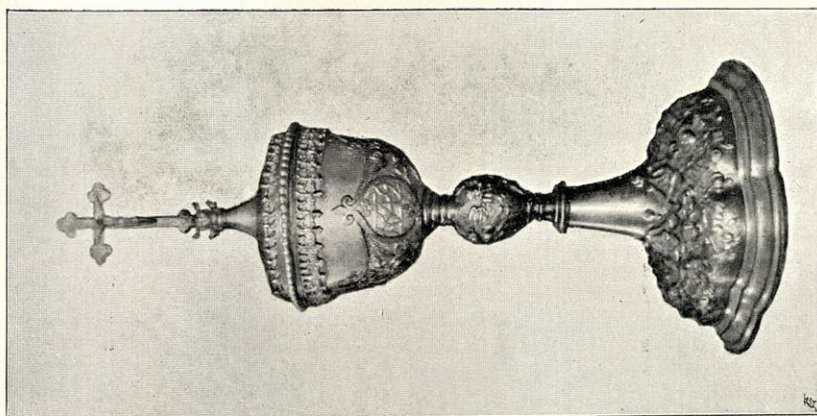
Sv. Barbara. Štranski oltar sv. Rodbine.

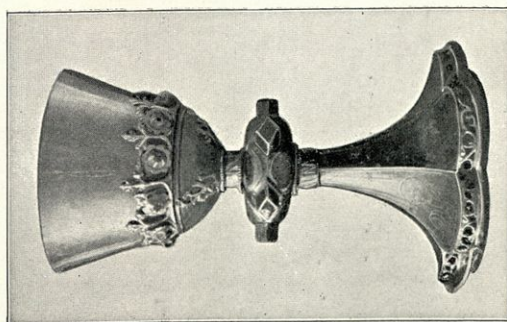
Kebel. Slika sv. Marjete na oboku župnijske cerkve.

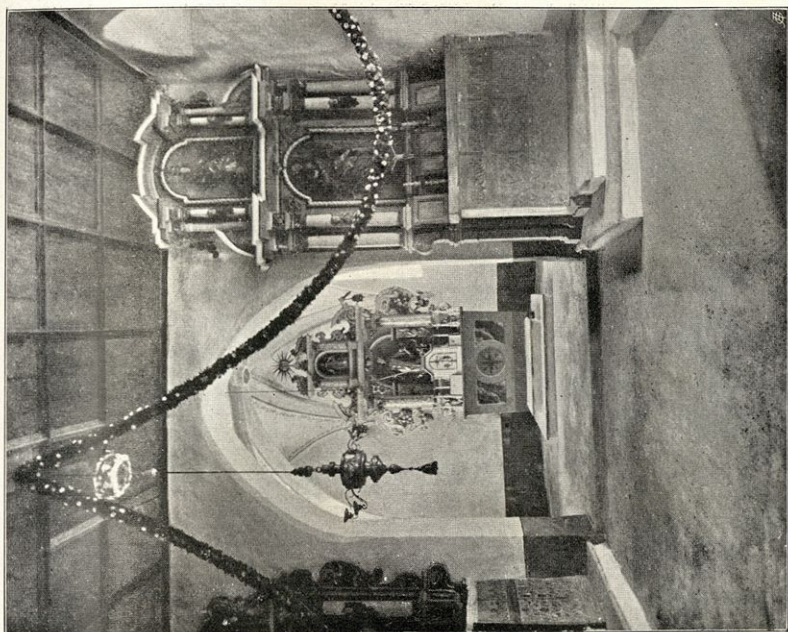
Kebel. Gotski kelih.

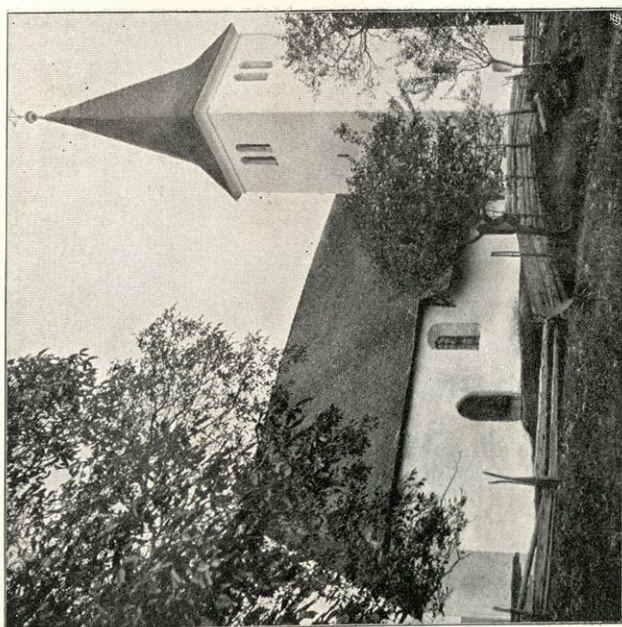
Kebel. Ciborij iz l. 1649.

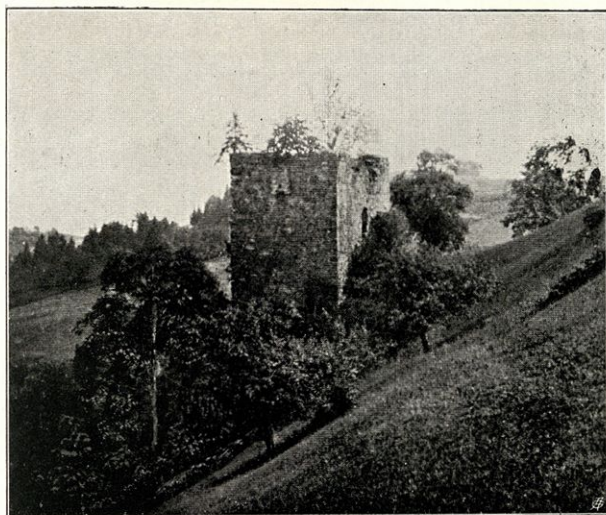
Konjice. Gotski kelih.

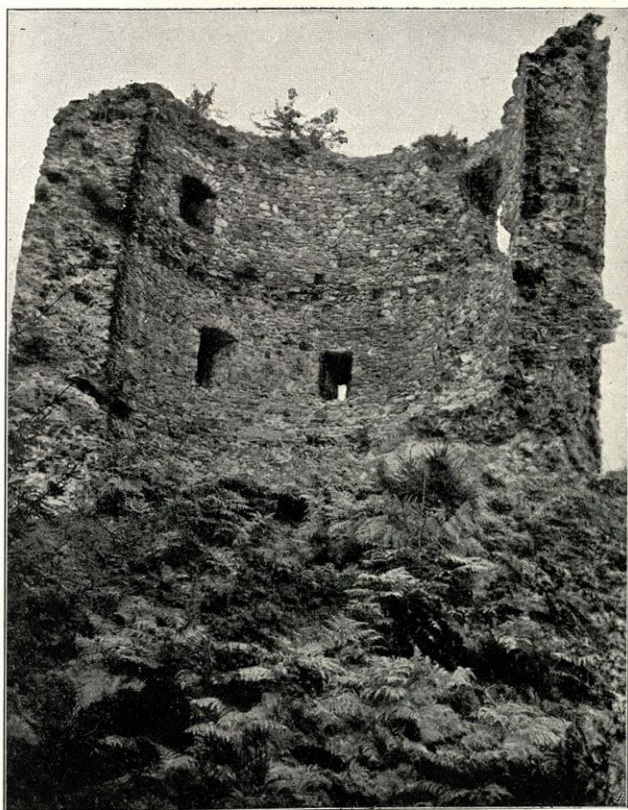
Kebel. Znotranjščina podružnice sv. Lenarta.

Kebel. Podružnica sv. Lenarta od jugozapada.

Kebel. Graščina.

Kebel. Grad.

Prihova. Cerkev od juga.

Prihova. Kip sv. Boštjana v podružnici sv. Jošta.

Prihova. Glavni oltar.

Prihova. Sv. Ana in sv. Rafael na glavnem oltarju.

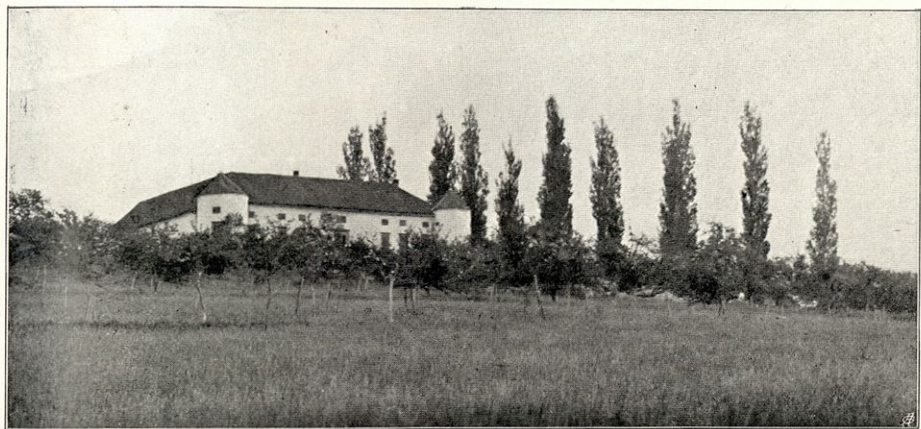
Loče. Pogled na župnijsko cerkev od jugozapada.

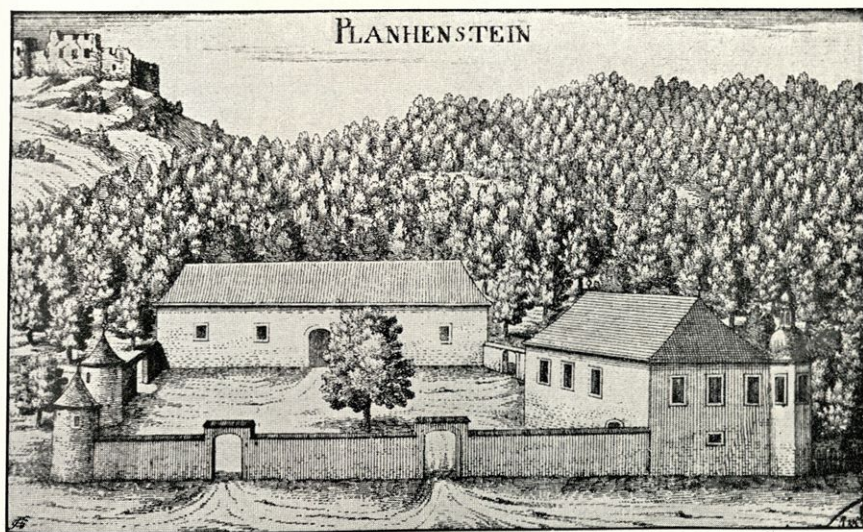
Loče. Kip sv. Janeza Nepomučana
v glavnem oltarju.

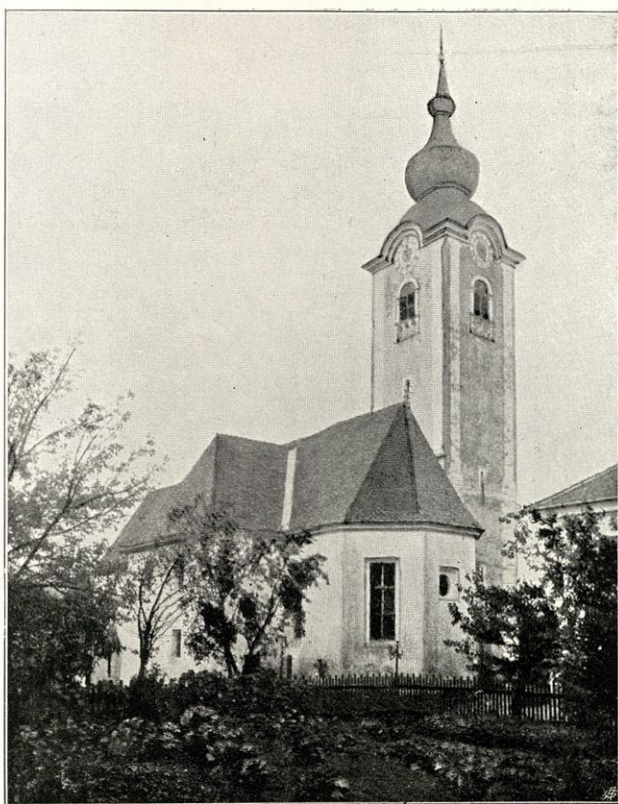
Prihova. Prvotni tabernakelj
glavnega oltarja.

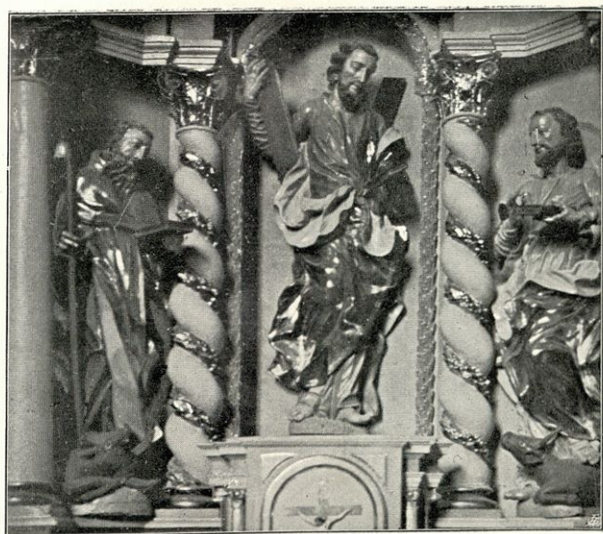
Loče. Graščina Pogled od jugozapada.

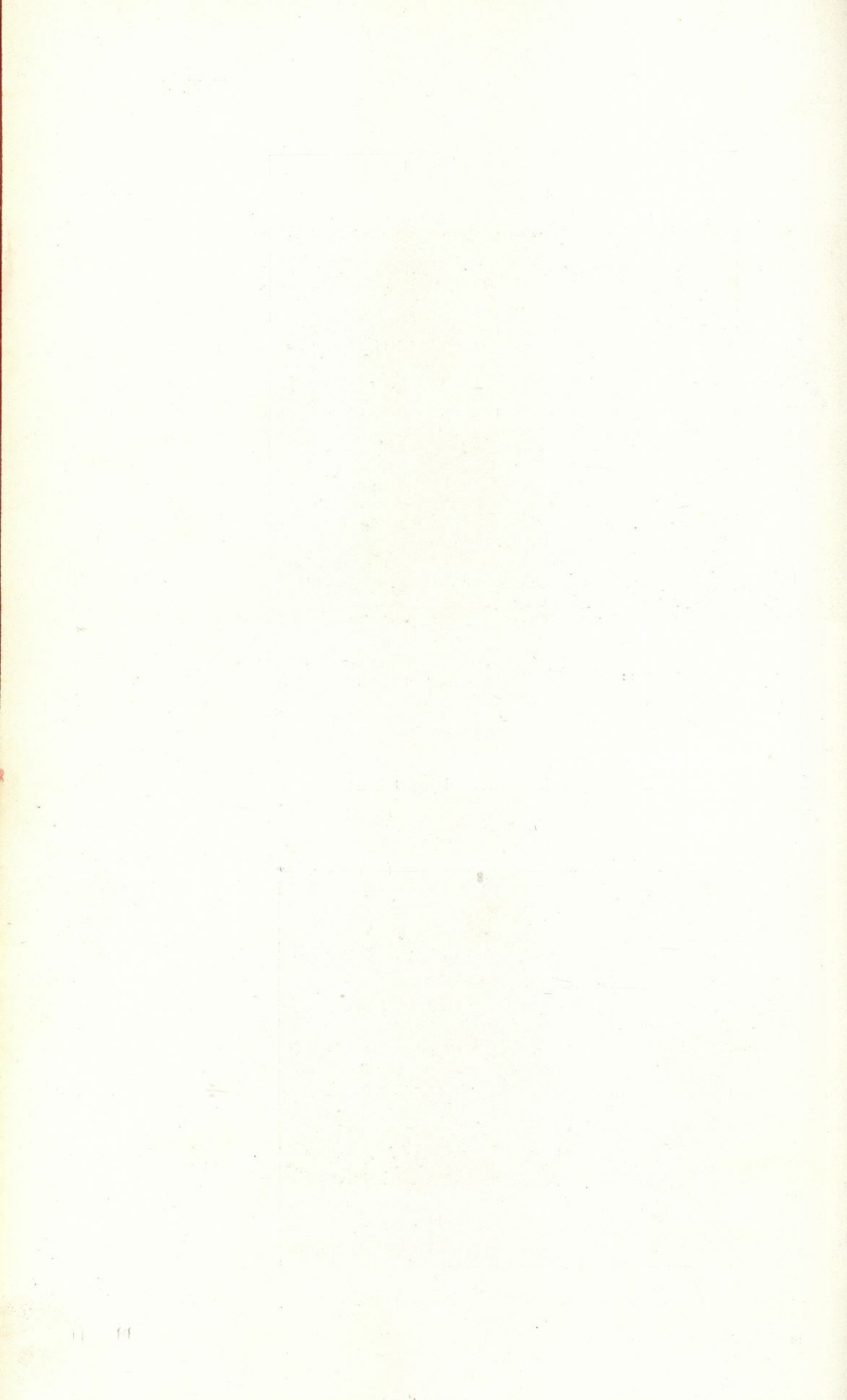
Loče. Graščina Zbelovo po Vischerjevem narisku (ok. l. 1690).

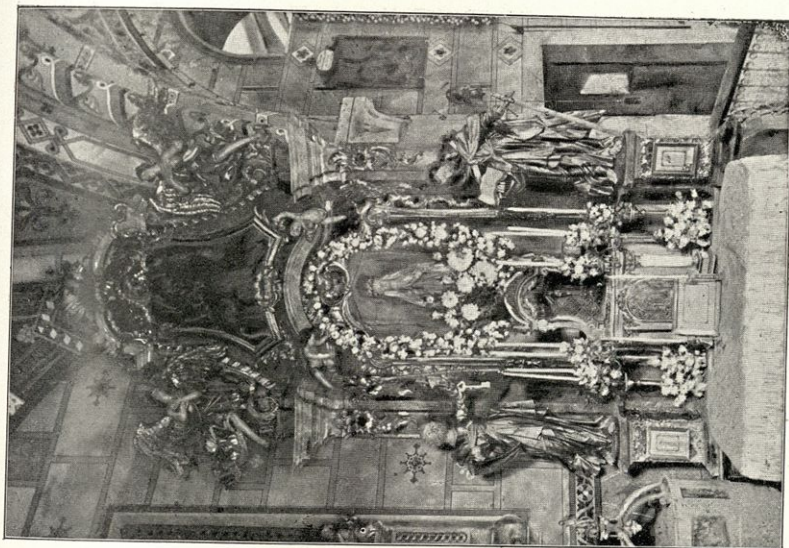

Žiče. Župnijska cerkev od jugovshoda.

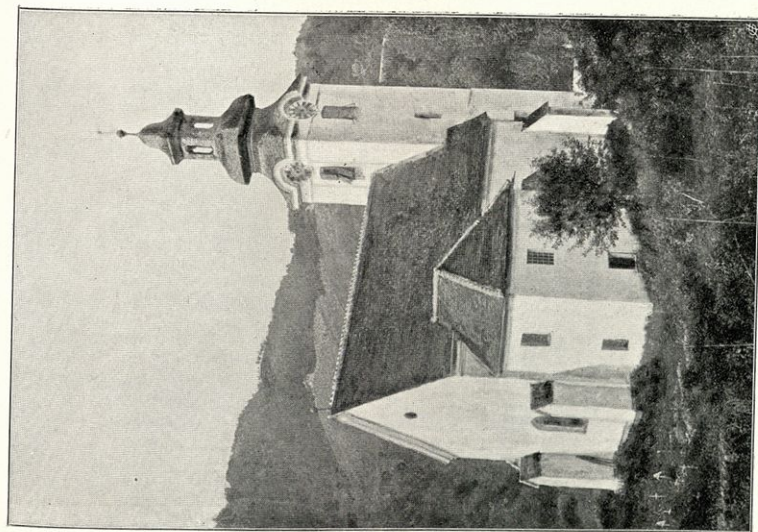

Žiče. Del stranskega oltarja sv. Andreja.

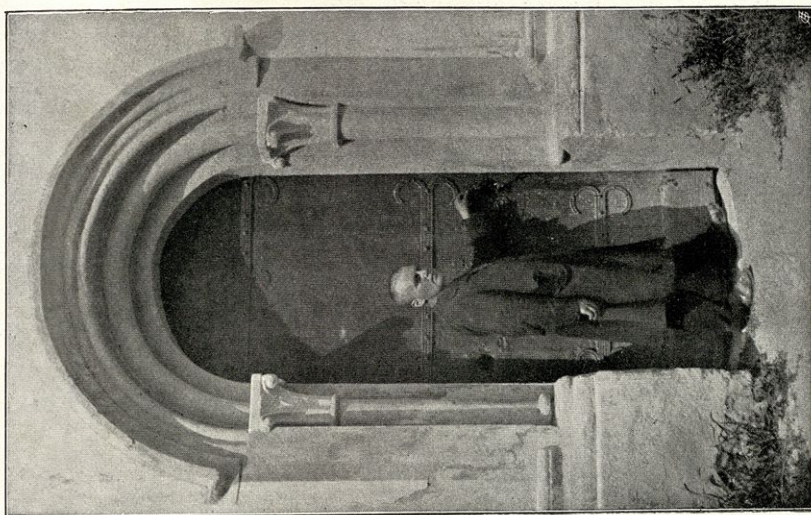

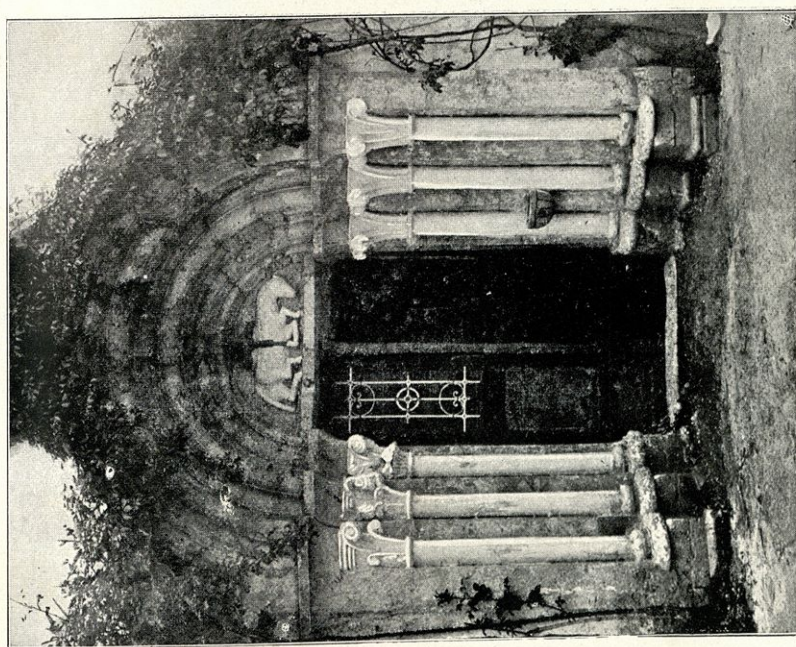
Špitalič. Stranski oltar M. B.

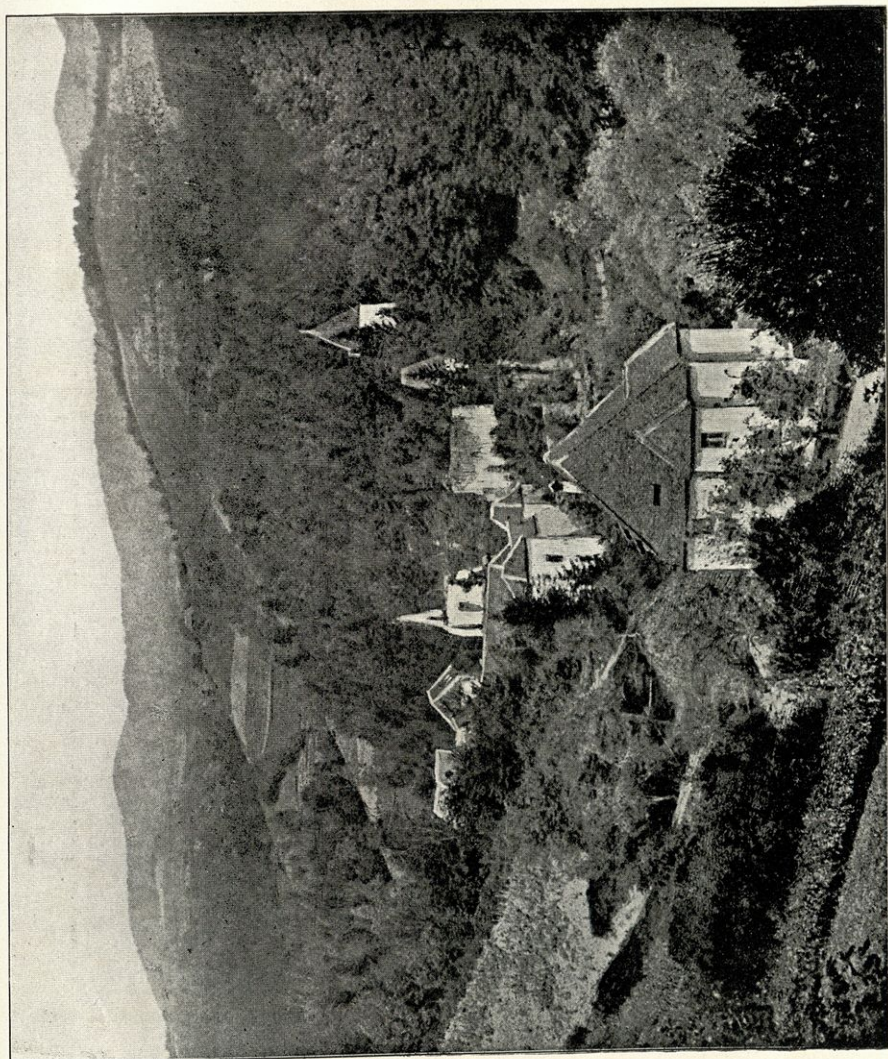
Špitalič. Župnijska cerkev od severovshoda.

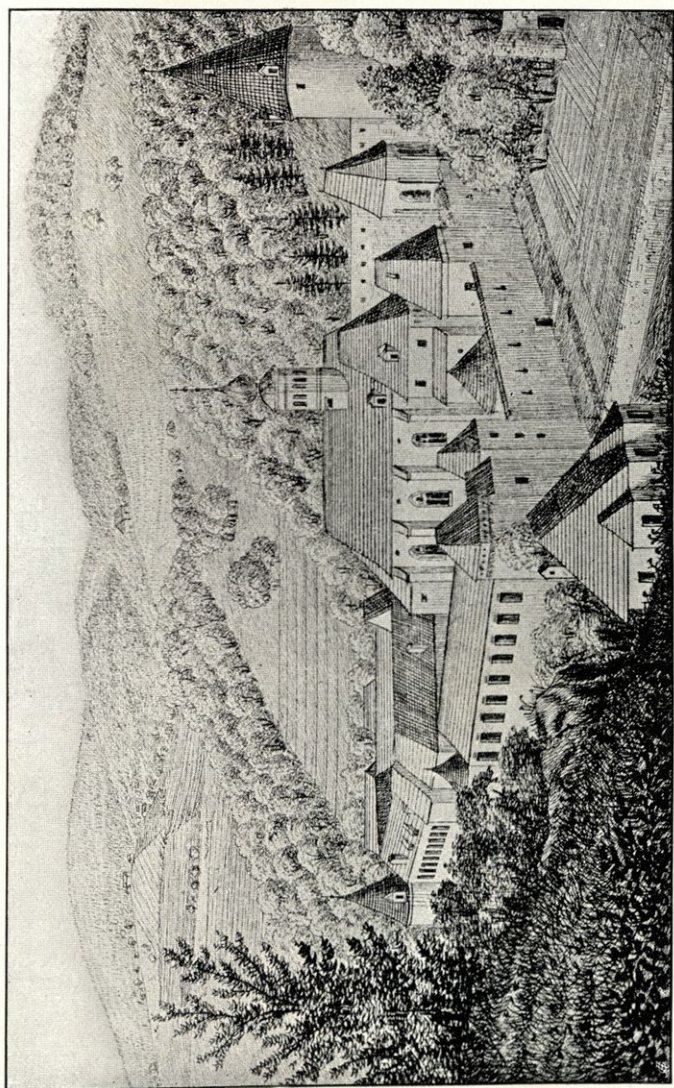
Špitalič. Štranski portal.

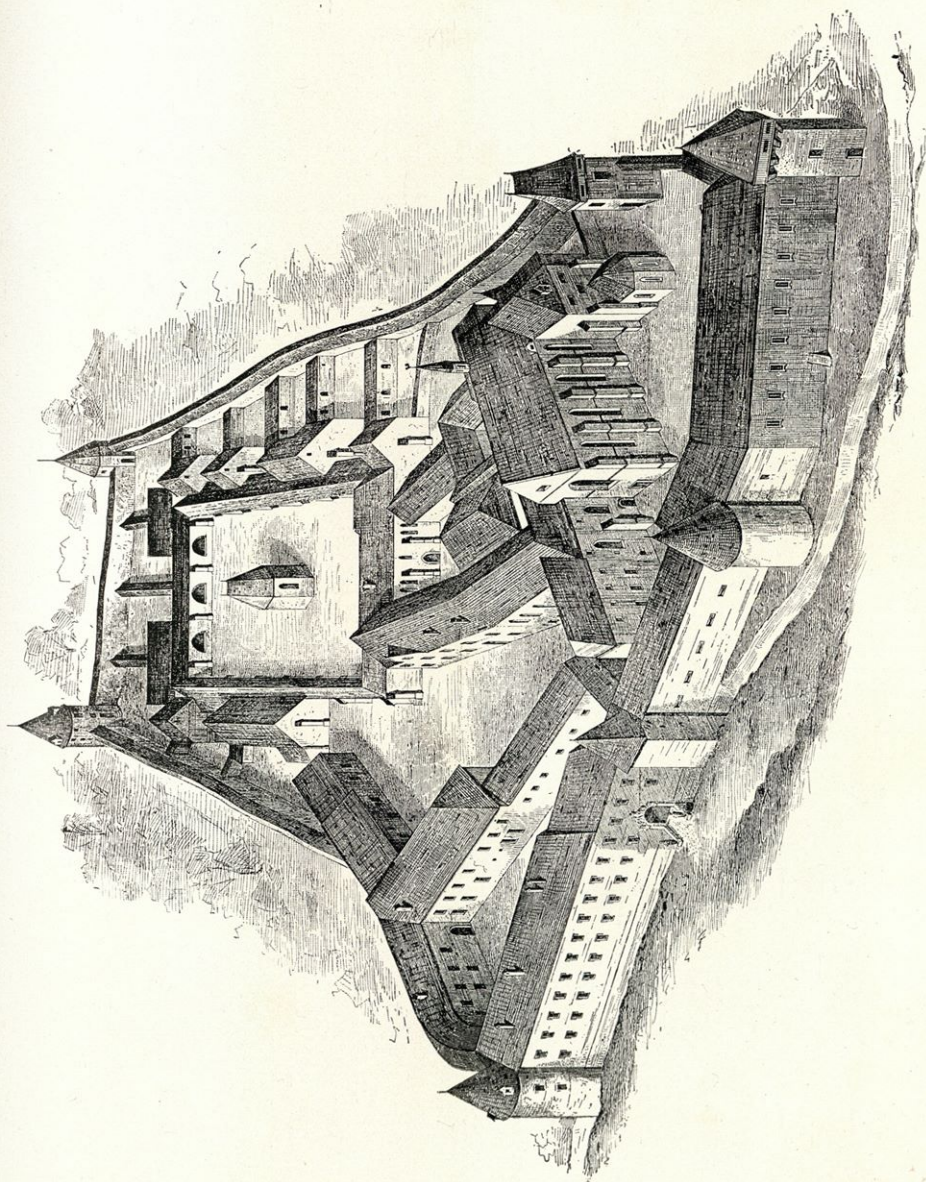
Špitalič. Glavni portal.

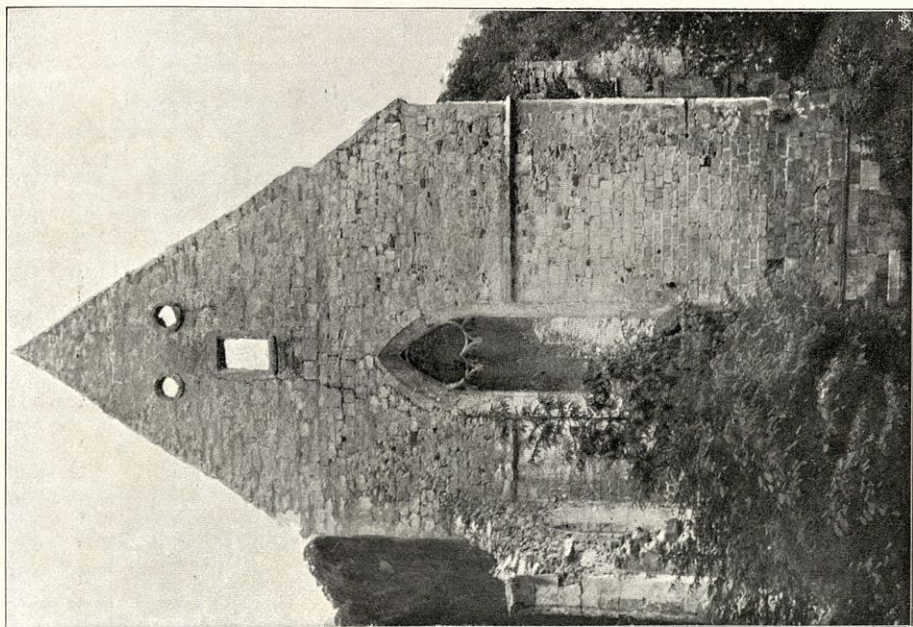
Pogled na Žičko kartuzijo od juga. Večja hiša v ospredju je „Gastuž“.

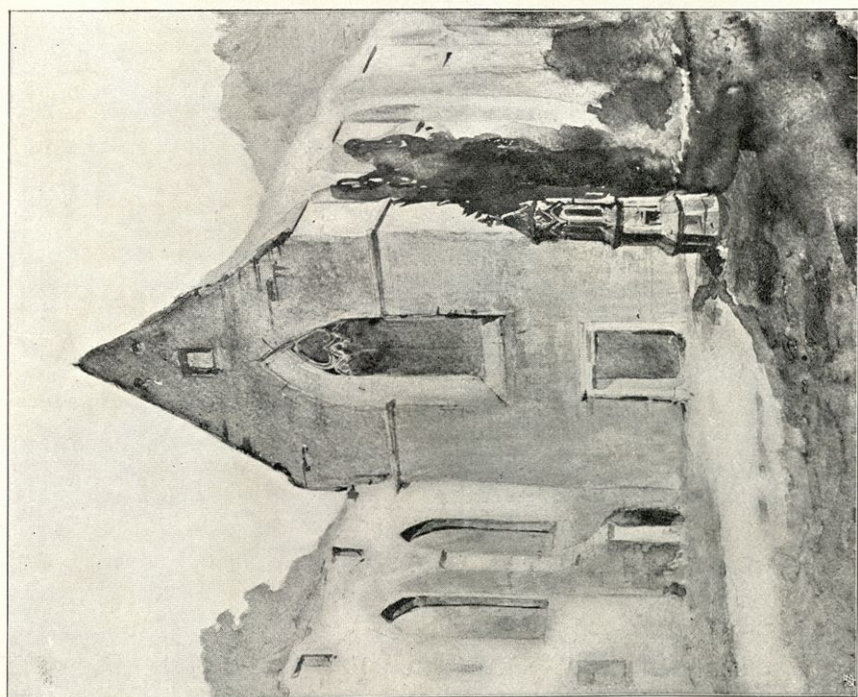
Žička kartuzija. Pogled iz l. 1840 od kamnotisku J. Wachtl-a.

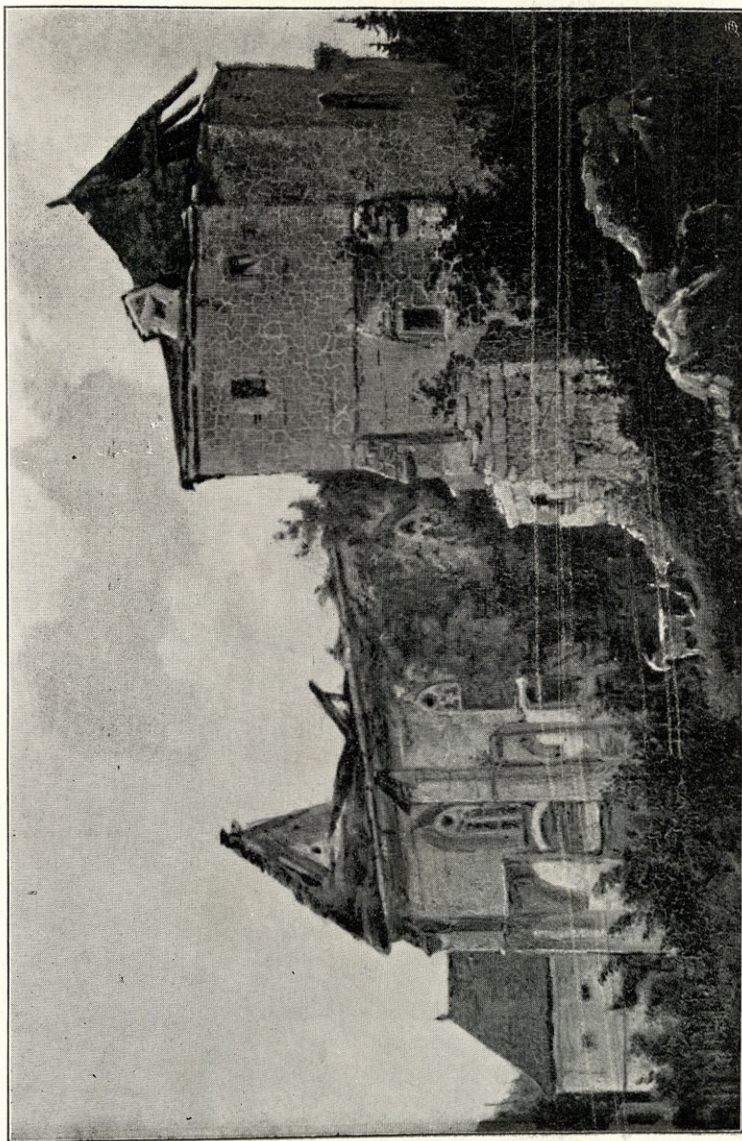
Žička kartuzija. Rekonstrukcija po C. Haas-u.

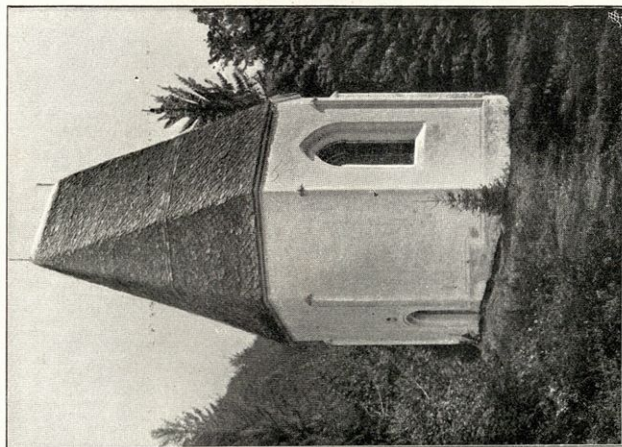
Žička kartuzija. Cerkvena fasada l. 1904.

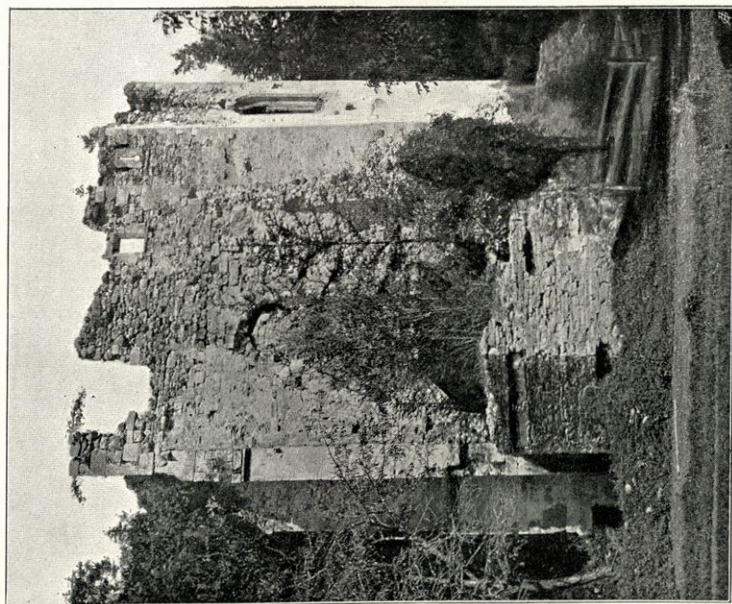
Žička kartuzija. Cerkvena fasada l. 1852 po C. Haasu.

Žička kartuzija. Pogled cerkve od juga po Petschnigu (l. 1849).

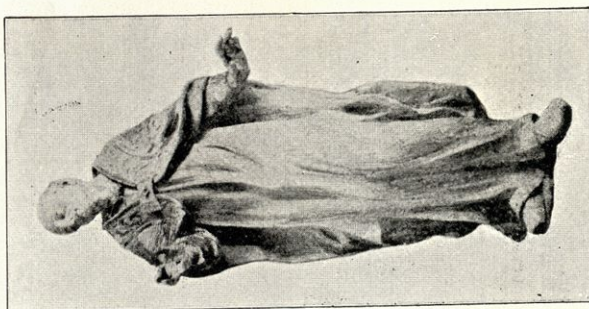
Žička kartuzija. Pokopališka kapela.

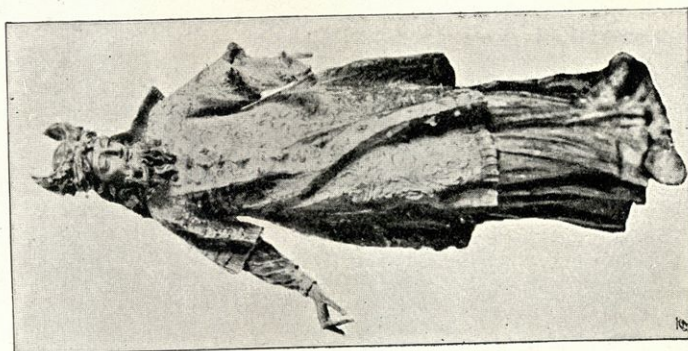
Žička kartuzija. Dvonadstropna kapela od juga (l. 1904).

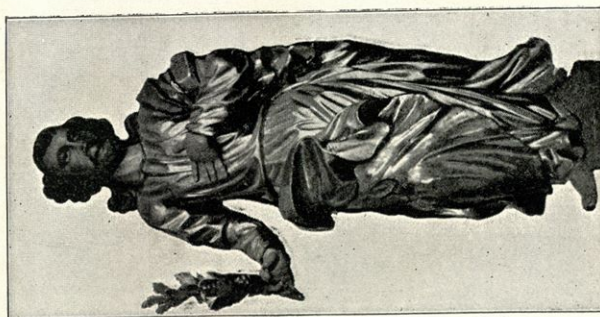
Žička kartuzija. Pogled po cerkvi l. 1867 po J. Passini-ju.

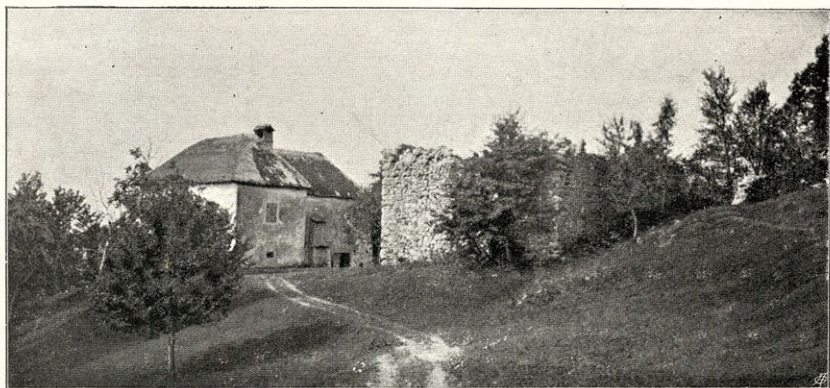
Frankolovo. Kip kartuzijanskega svetnika.

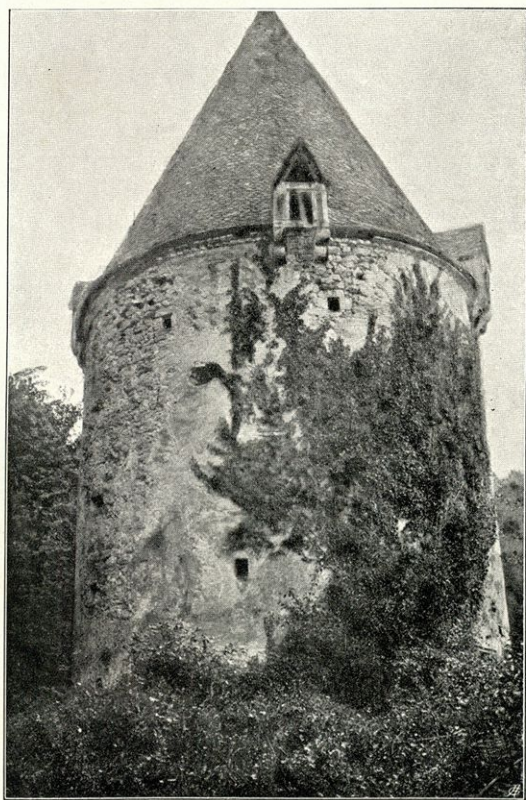
Frankolovo. Kip sv. Calarija.

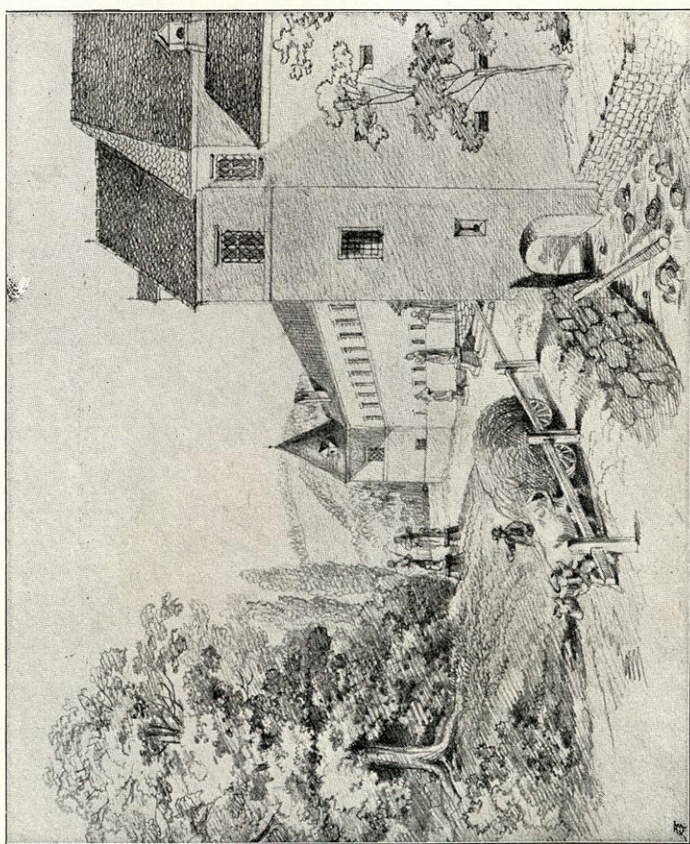
Črešnjice. Kip sv. Jožefa, delo Fr. Zambing-a iz l. 1744.

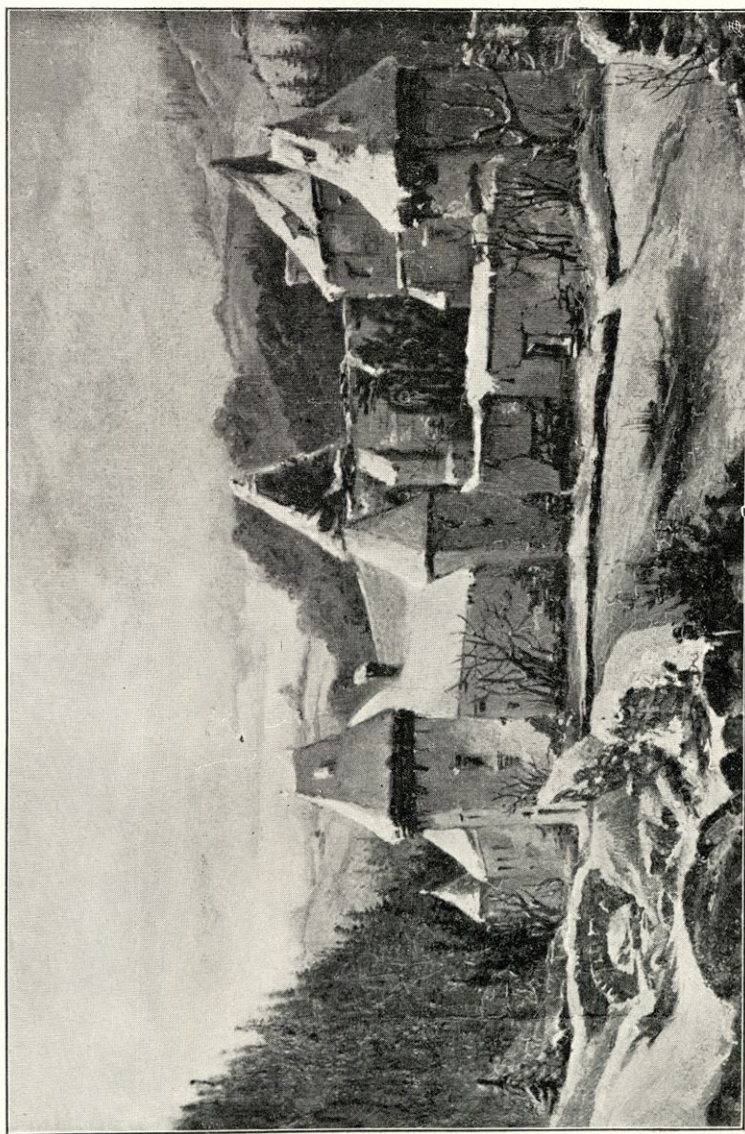
Kumen, kartuzijanska pristava.

Žička kartuzija. Obrambni stolp.

Žička kartuzija. Rondel, glavni vhod s kipi in stolp nad vodo. Po Mayrjevem
 prerisku izvirnika iz l. 1802.

Žička kartuzija. Pogled na južnovzhodni vogel. Po sliki J. Petschniga iz l. 1849.

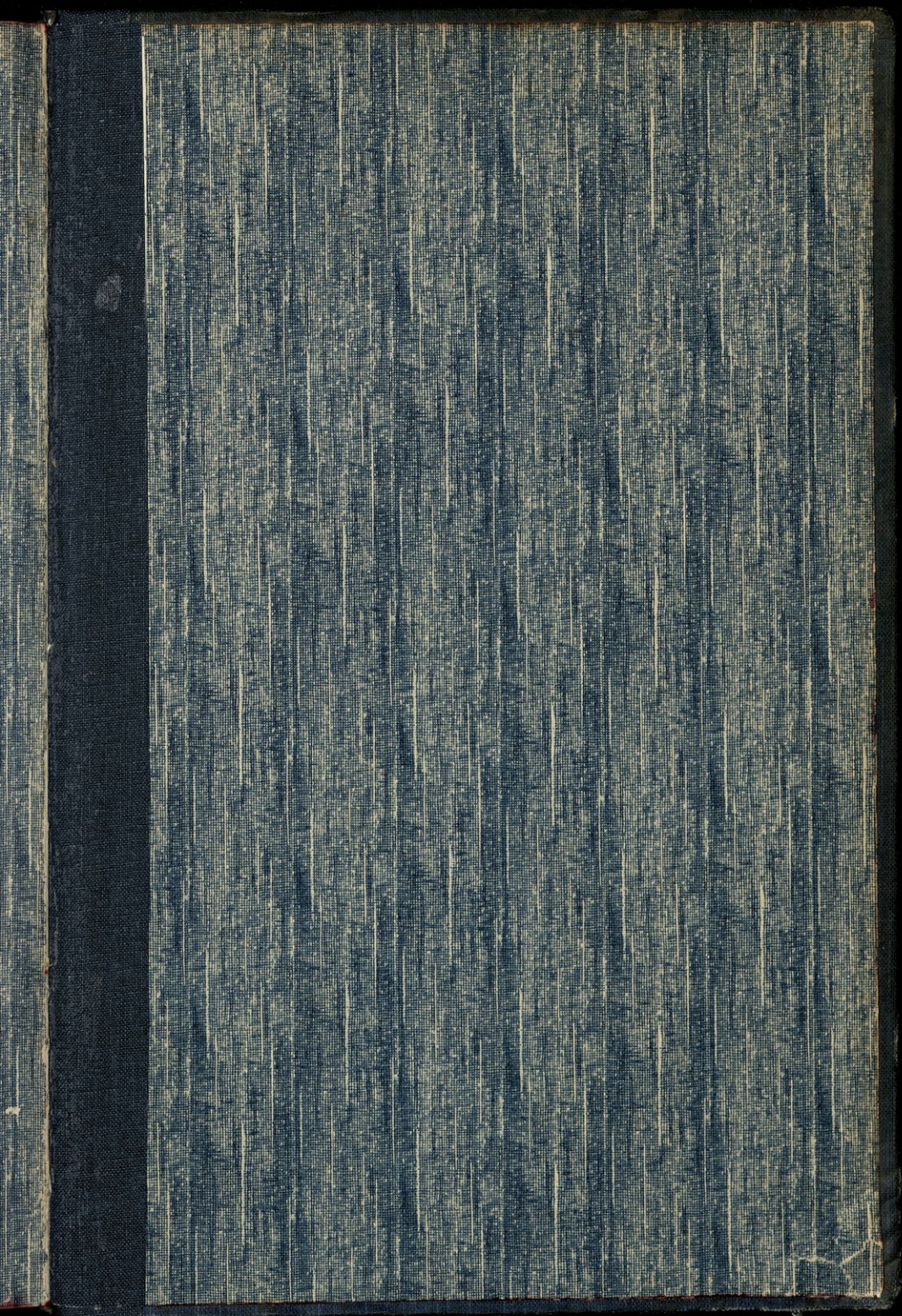

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

00000239366

008155

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

II 528 575
/2

COB188

